శ్రీరస్తు.

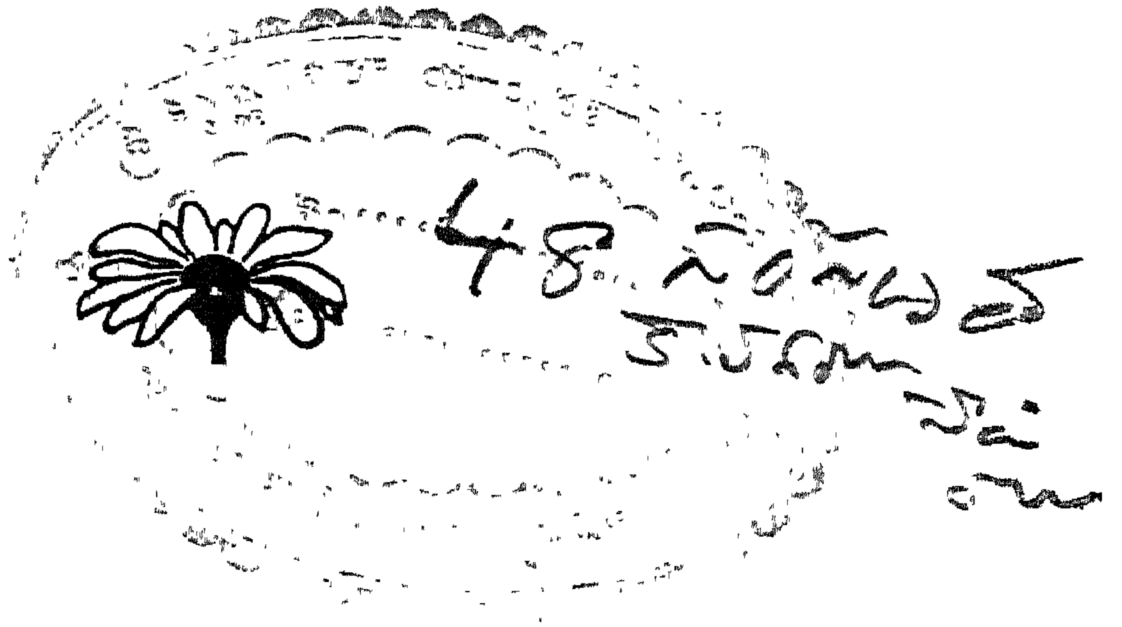
విశ్వగుణాదర్శము

సటిప్పణాంధ్రపద్య టీకాతాత్పర్యేతిహాససహితము.

సన్నిధి, పంచాంగం - దేవరాజ పెరుమాళ్లయ్యావారిచే

విరచితము.

మద్రాస్

ఆర్ - వేంకటేశ్వర్ అన్డ్ కంపెనివారిచే

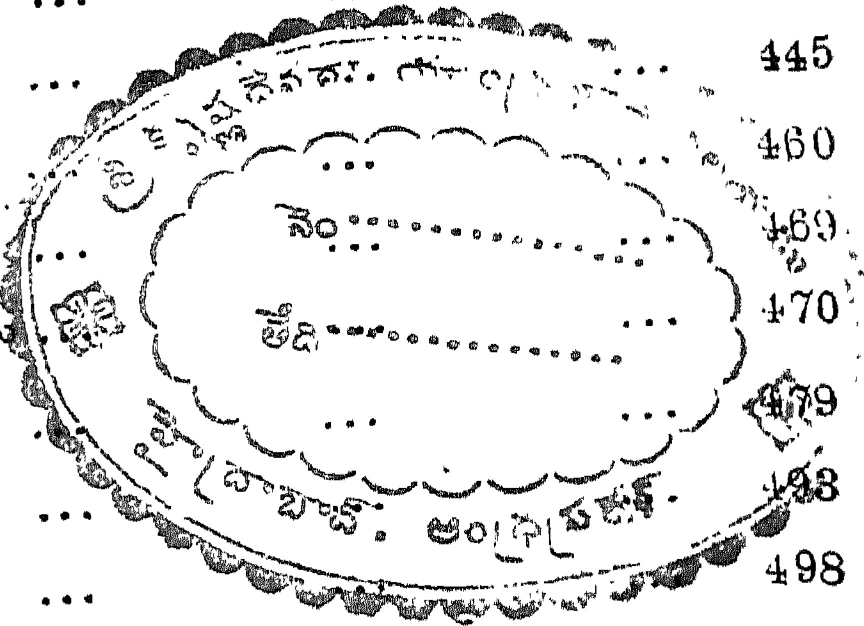
ప్రకటితము.

ఆనందముద్రణాలయముద్రితము.

1914.

విషయసూచిక.

నెం.
తేది
ఆంధ్రప్రదేశ్

ఇతిహాస విషయసూచిక.

శ్రీరస్తు.

విశ్వగుణాదర్శము.

ఆంధ్రటీకా తాత్పర్యేతిహాససహితము.

ఇదియ

సటిప్పణాంధ్ర విశ్వగుణాదర్శ నిదర్శదంవ్యాఖ్యాసంతము.

మంగళాచరణము.

(ఇట వేంకటాధ్వరి యనుకవి విశ్వగుణాదర్శ మను కావ్యమును జేయునతఁడై తాఁ జేయఁగోరినగ్రంథమునకు నిర్విఘ్నపరిసమాప్తినిమిత్తమై మొదటఁ బ్రబంధముఖలక్షణమగు త్రివిధ మంగళములలో నొకటియగు నాశీర్వాదరూప మంగళమును జేయుచున్నవాఁడాయెను.)

స్ర. శ్రీరాజీవాక్ష వక్షఃస్థల నిలయరమాహస్తవాస్తవ్య లోల
లీలాబ్జాన్నిష్పతన్తీ మధురమధుఝరీ నాభిపద్మే పతన్తీ।
అస్తోకంలోకమాత్రా ద్వయుగముఖశిఖోరాన సంస్వాగ్యమానా
శశ్వత్ప్రాప్తేనదివ్యాం పయఇతివిబుధైశ్శ్లాఘ్యమానా పునాతు॥ 1

అర్థము. శ్రీరాజీవ...లీలాబ్జాత్ — శ్రీరాజీవాక్ష = పుండరీకాక్షుఁడఁగు శ్రీ మహావిష్ణువుయొక్క, వక్షస్థల = వక్షస్థలమే, నిలయ = స్థానముగాఁగల, రమా = శ్రీమహాలక్ష్మియొక్క, హస్త = హస్తమునందు, వాస్తవ్య = వసించునట్టియు, లోలత్ = వేడుకగాచలించుచున్న, లీలా = విలాసార్థమయిన, అబ్జాత్ = తామర

నుండి, మురారేః=ఆమహావిష్ణువుయొక్క, నాభి పద్మే=బొడ్డుఅ
యందు, నిష్పతంతీ=జాలిపడుచున్నదై, లోకమాత్రా=ఆలక్ష్మీదేః
గముఖశిశోః = చతుర్ముఖుఁడయిన బ్రహ్మయనెడుబిడ్డయొక్క,
రులయందు, అర్ప్యమాణం=పోయఁబడఁదగినదై, అస్తోకం=అధి
అసాధారణమయిన, పయః=పాలు, ఇతి=అని, విబుధైః = దేవతః
మానా=ఊహింపఁబడుచున్నదయిన, మధురమధుఝురీ— మధుర
మధు=మకరందముయొక్క, ఝురీ=ప్రవహించుధార, పునాతుః
చును గాక?.—స్రగ్ధరావృత్తము.

తాత్పర్యము. శ్రీ మహావిష్ణువక్షస్థలవాసిని యయిన యామహ
స్తమున విలాసార్థముగా, తాల్చియుండు తామరపుష్పములోనుం
డు తేనెధారను ఆలక్ష్మీదేవి తనపతియయినవిష్ణుదేవునినాభికమ
బిడ్డయైయుండు బ్రహ్మనోట సంతసతోఁడఁబోయుపాలు అని దేవ
కొనునట్టి యామకరందధారయే ఈకావ్యమును, దీనిఁజదువు చదు
త్రపఱచునుగాక.(అని యీగ్రంథకర్త మంగళము నాశీర్వదించు

శ్రీరాజీవాక్షుఁడు=శ్రీమహావిష్ణువు- ఈయన శ్రీమన్నారాయణ
సత్వగుణప్రధానుఁడై స్థితికారణమైన జగద్రక్షణమున దుష్టనిగ్రహ
లనములు చేయుచు, దశావతారములతో అనంతావతారము లెత్తు
లక్ష్మీపతియై ఆమెను శ్రీవత్సకౌస్తుభవనమాలికలతో తనవక్షస్థల
కొనుచు, పరమకరుణాపరిపూర్ణుఁడై సుదర్శనాది పంచాయుధవ
ర్భుజములును సూర్యచంద్రులతో నేత్రములును గరుత్మంతునితో
ములును పీతాంబరముతో నితంబతటంబును గలిగి, బ్రహ్మాండభాండ
బునం దుంచుకొంచు, నాభిపద్మంబున బ్రహ్మనుక్ వక్త్రపద్మంబున
లిగించి, వారివలన ప్రపంచంబులకు సృష్టిసంహారంబులు చేయించు
త్వాది వ్యూహపంచకముతో భక్తాగ్రేసరులకు సేవకృప సేయుచు న
లోకమాత=శ్రీమహాలక్ష్మి— ఈమె క్షీరసాగరపుత్రియై శ్రీదేవిఁ
ముతో విష్ణుపత్నియై అతని వక్షస్థలముననె వాసము చేయుచు, తా

(ఇట సన్నిధి, పంచాంగం-దేవరాజపెరుమాళ్ళనెడికవి పై విశ్వగుణాదర్శ మను సంస్కృతకావ్యమునె యీ విశ్వగుణాదర్శ నిదర్శమను పేరితో నాంధ్ర కావ్యముగ రచించునతఁడై యటులనే మొదట నిట నాశీర్వాదరూపమంగళము జేయుచున్నతఁడాయెను)

ఉ. శ్రీ కమలాక్షువక్షమునఁ ◊ జెల్వగు చెల్వకరాంబుజంబునన్
జోక మరందపూర మొగి ◊ జొబ్బిల నాతని బొడ్డు తమ్మికిన్
సాకత మార నోర నిడు ◊ సంకున బిడ్డకు బ్రహ్మకుగ్గు నా
శ్రీ కమలాక్షి నా, నమర ◊ చింతతమా; నదె పావనం బగున్.

టిప్పణము. చెల్వగు=సౌందర్యవతియయిన, చెల్వ=ఆలక్ష్మీకాంతయొక్క, జోకన్=నిరాటంకముగ, జొబ్బిలన్=స్రవించుచుండఁగా, సాకతము=ప్రేమ, ఆరన్ = పూర్ణమగునట్లుగ, చింతితము = తలంపఁబడినది, అదె=ఆమకరంద ధారయె.

(ఇట, కమలాక్షబ్రహ్మలకును, వారిబొడ్డునోరులకును, చేదామరసంకువులకు ను ఉపమానోపమేయభావము నుత్ప్రేక్షించుటచే ఉత్ప్రేక్ష అను నర్థాలంకారమును; వాక్షవక్ష స్థలనిలయ, నా స్తవా స్త్వ, లోలల్లీలా,మధురమ ఘుఅనియు; చెల్వగుచెల్వ, అంబుజంబు, ఆరనోర అనియు రెండురెండుమార్లు అజ్ఝల్లులకు అవ్యవహితముగ ఆవృత్తిరూపమున అనుప్రాసము చెప్పుటచే ఛేకానుప్రాసము అను శబ్దాలంకారమునుం జెప్పఁబడియె.)

తరములం దనంతావతారములతోను మన్మథబ్రహ్మలకు మాతయై భగవత్కరుణా స్వరూపిణియై భక్తులను స్వమాతవలె సంరక్షించుచు నుండునామె.

ద్వియుగముఖుఁడు=చతుర్ముఖుఁడు—ఇతఁడు విష్ణునాభిపద్మమందు పుట్టి సరస్వతీభర్తయై జగత్సృష్టియే ప్రధానకార్యముగా జరుపుచు, తనసమానసపుత్రులైన మరీచ్యాది నవబ్రహ్మలచేతను ప్రజాసృష్టి చేయించుచు, పరమజ్ఞానులై ఊర్ధ్వరేతస్కులైన సనకసనందన నారదాదులనున్ తనకు మానసపుత్రుల నుగా పుట్టించుకొని, మఱియు తన అంగుష్ఠాద్యవయవములవలన దక్షాదిప్రజాప తులనున్ పుట్టించుకొని యున్నబ్రహ్మ.

(ఇక్కడ—ఈ సంస్కృతకవి తన అభిజనవిద్యావృత్తములు తెలిపెను.

శా. కాఞ్చీమణ్డలమణ్డనస్య మఖినః కర్ణాటభూభృద్గురో
స్తాతార్యస్య దిగన్తకాన్తయశసో యం భాగినేయం విదు
అస్తోకాధ్వరకర్తురప్పయగురో రస్యైవ విద్వన్మణేః
పుత్రశ్శ్రీరఘునాథదీక్షితకవిః పూర్ణో గుణై రేధతే॥

అ. కాంచీమండలమండనస్య=కాంచీదేశమునకు ఆభరణప్రాయమై, మఖినః=యజ్ఞకర్తయై, కర్ణాటభూభృద్గురోః=కర్ణాటరాజయిన కృష్ణదేవరాయలకు పంచసంస్కారగురువై, దిగంతకాంతయశసః=దిశాంతములందు ప్రకాశించు కీర్తి కలయతఁడైన, తాతార్యస్య=తాతాచార్యులకు, యం=ఎతనిని, భాగినేయం=అల్లునిఁగా, విదుః=తెలిసికొందురో, అస్య=అట్టియీ, అస్తోకాధ్వరకర్తుః=విశేషయాగములు చేయునట్టి, విద్వన్మణేః=పండితరత్నమయిన, అప్పయగురోః ఏవ=అప్పయ అను గురువునకె, పుత్రః=కుమారుఁడైన, శ్రీరఘునాథదీక్షితకవిః=శ్రీరఘునాథయజ్వ అనుకవి, గుణైః=సద్గుణముల చేత, పూర్ణః=నిండినవాఁడై, ఏధతే=వర్ధిల్లుచున్నాఁడు.

తా. కాంచీమండలమున భూషణమువలె ప్రకాశించుచు, కర్ణాటరాజయిన కృష్ణరాయనికి పంచసంస్కారగురువై యాగములు చేయుచు, కీర్తికెక్కిన తాతాచార్యుల కల్లుఁడై తాను అనేకయాగములు చేయుచు, విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠుఁడైన అప్పయగురువునకు పుత్రుఁడయిన రఘునాథదీక్షితుఁడనుకవి సకలసద్గుణములు కలవాఁడై, వర్ధిల్లుచుండెను.

శా. కాంచిం బుట్టువు కాంచి, కాంచిగురుతం గర్ణాటభూభర్తకున్
బ్రాంచత్కీర్తియుఁ గాంచె, నల్లునిఁగ దాతాతార్యుం డెవానిం జేకొంచుం; దద్విధ మొప్ప నప్పయయుఁ డై కొంచున్ సతుం డాగఁ బ్రోత్సహించెం; దద్రఘునాథదీక్షితుఁ డాగించె నిం చె గుణశ్రీన్ మనస్వి హితా॥

టీ. గురుతన్ కాంచి=ఆచార్యత్వమునుపొంది, గుణశ్రీన్ = సద్గుణసం

త్తిచేత, మించెన్ = అతిశయించుచుండెను, తాతార్యుండు = కోటికన్యాదాన తాతాచార్యులు.

శ్లో॥ తత్సుత స్తర్కవేదాన్త తన్త్రవ్యాకృతిచిన్తకః ।
వ్యక్తం విశ్వగుణాదర్శం విధత్తే వేఙ్కటాధ్వరీ॥ 3

అ. తత్సుతః = అతనికొమారుఁడును, తర్క.... చింతకః — తర్క = న్యాయశాస్త్రమును, వేదాంత = వేదాంతమును, తంత్ర = బ్రహ్మమీమాంసను, వ్యాకృతి = వ్యాకరణశాస్త్రమునున్, చింతకః = పఠనముగ చింతించువాఁడునయిన, వేంకటాధ్వరీ = వేంకటయజ్వయనుకవి, విశ్వగుణాదర్శం = విశ్వగుణాదర్శమనెడి యీగ్రంథమును, వ్యక్తం = విశదముగా, విధత్తే = చేయుచున్నాఁడు. (అనుష్టుప్ శ్లోకము)

తా. ఆరఘునాథదీక్షితునికొమారుఁడు వేంకటాధ్వరి తాను తర్కవ్యాకరణమీమాంసాది శాస్త్రజ్ఞుఁడై కవియగుటచే ఈ విశ్వగుణాదర్శ మనుకావ్యమును జేసెను.

తే. అతనిసుతుఁ డర్థశబ్దవేదాంతతంత్ర
చణుఁడు కవి వేంకటాధ్వరి యనెడుసుకృతి
ఘనుఁడు విశ్వగుణాదర్శ మనెడుసుకృతి
నొనరిచెను సంస్కృతం బందు నొనరుపడఁగ.

టి అర్థ = తర్కశాస్త్రమున, శబ్ద = వ్యాకరణశాస్త్రమున, వేదాంత = వేదాంతమున, తంత్ర = మీమాంసాశాస్త్రమున, చణుఁడు = సమర్థుఁడు, సుకృతిఘనుఁడు = సుకృతాత్ములలో ఘనుఁడు, ఒనరుపడఁగన్ = అందపడునట్లు, విశ్వగుణాదర్శము = ప్రపంచమందలిసకలసద్గుణములకును అద్దమువంటిది.

ఆంధ్రకవి అభిజనవిద్యాదులు.

శ్లో॥ ఆదా విశ్వగుణాదర్శ మకరో ద్వేంకటాధ్వరీ ।
అత్రాంధ్రేచ నిదర్శేన దేవరాట్పండితో౽కరోత్॥ 4

తే. ఆదివిశ్వగుణాదర్శ మాదిభాషఁ
దీర్చెను వేంకటాధ్వరి ధీరహితుఁడు

అదె నిదర్శము తుదఁగూర్చి • యాంధ్రభాషఁ
దేటిచెను దేవరాజపం • డితుఁడు హితుఁడు.

సీ. శ్రీతిరుక్కోవలూర్ • శ్రీలక్ష్మణాచార్య
యోగిపద్మాబ్జసం • యోగిసన్ని
ధానాన్వయాంబుని • ధానశశాంకులు,
పంచాంగసంజ్ఞను • దంచితాభి
జనమున మును ప్రశ • స్తయశస్కులౌ కుల
శేఖరాళ్వారాది • శిష్టులందు
నెంబెరుమానార్సు • ధీంద్రావరకుమార
మణవాళమాముని • మహితగర్భ

తే. శుక్తిముక్తామణు లనఁగు • సుతులుముగురు
సరవిఁ దిరువేంగడత్తాను • చక్రపాణి
దేవరాజ పండిత రాజ • దీప్రశుభ్ర
కీర్తు లందు త్తముఁడే యీ • కృతికిఁ గర్త.

గ్రంథవిమర్శనము.

శా. పద్యంయద్యపివిద్యతే బహుసతాం హృద్యంవిగద్యంనతత్
గద్యంచప్రతిపద్యతే నవిజహత్పద్యం బుధాస్వాద్యతామ్।
అథ త్తేహి తయోః ప్రయోగ ఉభయోరామోదభూమాజయం
సంగః కస్య హి నస్య దేత మనసో మాధ్వీక మృద్వీకయోః॥ 5

ఆ. పద్యం=పద్యకావ్యము, బహు=విస్తారముగా, విద్యతేయద్యపి=ఉండి నప్పటికిని, విగద్యం=గద్యములేనిది, తత్=ఆపద్యకావ్యము, సతాం=సత్పురుషులకు, హృద్యం=మనోజ్ఞమయినది, న=కాదు. గద్యంచ=గద్యకావ్యమును, విజహాత్పద్యం = విడుచుచున్నపద్యములుకలది, బుధాస్వాద్యతాం = పండితులకు రుచింపఁదగినదియగుటను, నప్రతిపద్యతే=పొందదు. తయోః=ఆ, ఉభయోః=

రెంటియొక్కయు, ప్రయోగః = ప్రయోగము, ఆమోదభూమ+ఉదయం=సంతోషాతిశయముయొక్క + ఉత్పత్తిని, ఆధత్తేహి = చేయుచున్నదికదా! మాధ్వీకమృద్వీకయోః = తేనెయొక్కయు ద్రాక్షయొక్కయు, సంగః = కూడిక, కస్య=ఎవనికి, మనసః=మనస్సునకు, నస్వదేత=రుచించదు !

తా. పద్యకావ్యమేయయినను, ఒకానొకచోనయిన, గద్యములేనిది సత్పురుషుల కింపిదముకాదు. అట్లే పద్యములేనిగద్యకావ్యము నింపిదముకాదు. తేనెతోఁగూడిన ద్రాక్షారసమువలె గద్యపద్యాత్మకమయినకావ్యమే అందఱకును ఆమోదకరమగును.

ఉ. పద్యము లెన్నియున్న, శ్రుతిపర్వత పర్వదు గద్యహీనముల్;
గద్యము లట్లె పద్యములు గల్గమిఁ, గావున గద్యపద్యముల్
హృద్యము లొండొకండుకల దేనియుఁ దేనియతోడఁగూడనా
స్వాద్యముగాక ద్రాక విరసం బగునే! యొద కేని కేనియున్.

టి. శ్రుతిపర్వత=చెవులపండువగుట, పర్వదు=వ్యాపింపదు, ఆస్వాద్యముకాక=రుచింపఁగూడనదిగాక, ద్రాక=ద్రాక్ష, ఏనికేనియున్=ఎవనికిఁగాని

(ఇట భిన్నభిన్నవాక్యములందు బింబప్రతిబింబభావము చెప్పుటచే దృష్టాంతము అను నర్థాలంకారమును, అజ్ఝల్లులు జంటజంటగ చెప్పుటచే ఛేకానుప్రాసముఅను శబ్దాలంకారమును చెప్పఁబడియె.)

గ్రంథకారణము.

ఉ. విశ్వావలోకస్పృహయాకదాచిత్
విమాన మారుహ్య సమానవేషమ్।
కృశాను విశ్వావసు నామధేయం
గన్ధర్వ యుగ్మం గగనే చచార॥ 6

అ. కృశానువిశ్వావసునామధేయం-కృశానువు విశ్వావసువు అను పేరులుగల, గంధర్వయుగ్మం = గంధర్వులజంట—ఇద్దఱుగంధర్వులు, విశ్వ+అవలోక+స్పృహయా=ప్రపంచమును+చూచుటయందలి+కోరికతో, కదాచిత్ =ఒ

కానొకప్పుడు, సమానవేషం=సమమయిన వేషముకలదైన, విమానం=దేవయానము
ను, ఆరుహ్య=ఎక్కి, గగనే=ఆకాశమందు, చచార=తిరిగెను. (ఉపజాతివృత్తము)

తా. కృశానువిశ్వావసులు అను నిద్దఱుగంధర్వులు ఈ సకలచరాచరరూప లోకమును జూచెడుతలంపుతో ఒకానొకప్పుడు విమానారూఢులై యాకాశమునఁ దిరుగుచుండిరి.

తే. విశ్వమెల్ల విలోకించు వేడ్కఁ బొదలఁ
జదల గంధర్వు లిర్వురు సంచరించు
చుండి రవిశేషవేషులై యుండి యరద
మునను విశ్వావసు కృశాను లన నొకప్పు.

టి. విశ్వము=ప్రపంచము, పొదలన్=పుట్టుచుండఁగా, చదలన్=ఆకాశమున, అవిశేషవేషులై=భేదములేని వేషముకలవారై, అరదము=రథము.

తత్ర=వారిలో-ఆ ఇద్దఱు గంధర్వులందు.

శ్లో॥ కృశాను రకృశాసూయః పురోభాగిపదం గతః ।
విశ్వావసు రభూ ద్విశ్వగుణగ్రహణకౌతుకీ॥ 7

అ. కృశానుః=కృశాను వను గంధర్వుఁడు, అకృశ+అసూయః = విశేషమయిన అసూయకలవాఁడై, పురోభాగిపదం=ముందఱిభాగపుచోటిని—దోషములనె కనిపెట్టువాఁడు అనుపదమును, గతః=పొందినవాఁడు; విశ్వావసుః=విశ్వావసు వను గంధర్వుఁడు, విశ్వ+గుణ+గ్రహణ+కౌతుకీ=సకలమైన+గుణములను+గ్రహించుటయందు+కుతూహలముకలవాఁడు, అభూత్=ఆయెను.

తా. కృశానువనువాఁడు దోషములనె కనిపెట్టుకొనువాఁడుగాను, విశ్వావసువనువాఁడు సకలసద్గుణములనే గ్రహించువాఁడుగాను నుండుననుట.

క. గుణములయెడ దోషారో
పణముల మున్నడు నసూయపడుచుఁ గృశానుం
డణు వయినన్ విశ్వములో
గుణియై విశ్వావసుండు గుణమె గ్రహించున్.

టి. దోషారోపణములన్ = తప్పులు పెట్టుటలయందే, అణువైనన్ = అణుమాత్రమె యయినను.

గ్రంథోపక్రమణము.

సూర్యవర్ణనము.

(ఇది పరంజ్యోతి యై పరబ్రహ్మ యైన శ్రీమన్నారాయణమూర్తిస్వరూపమునను సర్వదా జ్యోతిర్మయస్వరూపుఁడును, ధాత్రాదిద్వాదశాత్మస్వరూపుఁడును, త్రికాలములందును త్రిగుణములతో త్రిమూర్తిస్వరూపుఁడునై తేజరిల్లుచుండెడి శ్రీసూర్యనారాయణుని కవి వర్ణించుచున్నవాఁడు)

గ. అథ పురతస్సమాపతన్తమరవిన్దబాన్ధవ మవలోకయన్నవన్దతాగమసాగరపారదృశ్వా విశ్వావసుః॥ 8

అ. అథ=ఆవెనుక, పురతః=ఎదురుగ, సమాపతంతం=పయికివచ్చుచున్న, అరవిందబాంధవం=సూర్యుని, అవలోకయన్=చూచుచు, ఆగమ+సాగర+పార+దృశ్వా=వేదములనెడి+సముద్రముయొక్క+గట్టును+కనిపెట్టినవాఁడైన, విశ్వావసుః=విశ్వావసువు అనుగంధర్వుఁడు, అవందత=నమస్కారముచేసెను.

వ. తరువాత నిఖిలనిగమాంతపారావారపారంగతుం డగు విశ్వావసుండు (విహాయసంబునందు నట్టు సంచరించుచు) నెట్టయెదుర నభ్యుదయంబై పై నరుదెంచు నరవిందబంధువు నవలోకించుచుం దా నభివందనంబు గావించె.

టి. ఇట విశ్వావసుండను గంధర్వుఁడు తాను వేదాంతవేత్త యవుటచే వేదాంతవిహితమయిన యరుణోదయ సూర్యనమస్కారము చేయుచున్నవాఁడు.

సూర్యనమస్కారప్రకారము.

విశ్వావసుః—

శ్లో॥ బ్రహ్మచర్యవ్రతోత్సర్గ గురవే కోకసన్తతేః।
ఛాయాబిబ్బోకలీలాయ ఛాందసజ్యోతిషే నమః॥ 9

అ. కోకసంతతేః=చక్రవాకపక్షిసమూహమునకు, బ్రహ్మచర్య + వ్రత + ఉత్సర్గ + గురవే = బ్రహ్మచారిధర్మమనెడి + వ్రతమును + విడిపించుటయందు + ఆచార్యుఁడును; ఛాయా + బిబ్బోక + లీలాయ = ఛాయాదేవియొక్క + విలాసమందు + అపేక్షకలవాఁడును; ఛాందస + జ్యోతిషే = వేదస్వరూపమయిన + తేజస్సుగలవాఁడునైన సూర్యనారాయణునకు; నమః=నమస్కారము.

తా. పగటనే సంచరించు జక్కవపక్షులు లోకటతోనొకటి గూడుకొనునట్లు తనతేజస్సులను గనుపఱచుచు, తనభార్య యయిన ఛాయాదేవితో విలాసపడుచు, వేదస్వరూపములయిన తనతేజస్సులతో ప్రకాశించుచుండు శ్రీ సూర్యనారాయణుని నమస్కరించె.

విశ్వావసువు—

ఆ. చక్రచక్రమునకు సక్రమంబుగ బ్రహ్మ
చర్య మెపుడు నుడుపు చతురగురుఁడు
చాయవిలసనములసఖుఁడు వేదాత్ముఁడు
నైనజ్యోతి! నీకిదే నమస్సు.

టి. చక్రచక్రమునకు=చక్రవాకపక్షిసమూహమునకు, బ్రహ్మచర్యము=వేదోక్తాచారముల నాచరించు బ్రహ్మచారి ధర్మను ఛాయాదేవి=సూర్యుని ప్రథమభార్యయైన సంజ్ఞాదేవి-ఆపె ఆసూర్యతాపమును తాళఁజాలక. గూతనికి మఱియొకభార్యగా నియమింపఁబడినది. ఈపెకు ప్రభావతి అని మఱియొక పేరు.

కృశానుః—

గ. అరే! సకలభువనసంశోషణకారిణం తపనమపి కిం నమనకరీకరోషి॥ 10

అ. అరే=ఒరే! సకల+భువన+సంశోషణకారిణం=సమస్తలోకములను+సమస్తజలములనుఁ+శోషింపఁజేయువాఁడైన; తపనమపి=సూర్యునిఁ, కిం=ఏల, నమనకర్మీకరోషి = నమస్కారక్రియకు కర్మభూతునిఁగాఁ జేయుచున్నావు?.

కృశానుఁడు—

వ. ఆహా! సఖా? సకలభువనములనుం దపియింపఁ జేయుకతననే తపననామధేయుండైన యీకర్మసాక్షినిం గూడ నీవు నీనమస్క్రియకు కర్మభూతునిం గావించుకొనుచున్నావేమిరా.

టి. భువనములు=లోకములు, నా=జలములు; తపనుఁడు=తపింపఁజేయువాఁడు, కర్మసాక్షి=లోకములందలి సకలక్రియలకును సాక్షీభూతుఁడుగా నుండువాఁడు, నమనక్రియకు కర్మభూతునిగా=నమస్కరించుట అనుక్రియకు కర్మకారకముగా—విషయముగా.

పశ్య!—

మం. పాన్థాన్ దీనా నహహా! వసుమాన్ నాతపాన్ధాన్విధత్తే,
శుష్కాం పృథ్వీం రచయతితరాం, శోషయత్యోషధీశ్చ।
కాసారాణాం హరతి విభవం క్లాంతిశాంతిప్రదానాం,
క్రూరస్యైవం గుణలవకథా కా!స్వతో భాస్వతోఽస్య॥ 11

అ. వసుమాన్ = సూర్యుఁడు, దీనాన్ = దరిద్రులైన, పాన్థాన్ = బాటసారులను, ఆతప+అంధాన్ = ఎండచేత + కన్నెఱుఁగనివారినిగా, విధత్తే=చేయుచున్నాఁడు. పృథ్వీం=భూమిని, శుష్కాం=ఎండినదానిఁగా, రచయతితరాం=బహుగాచేయుచున్నాఁడు. ఓషధీశ్చ=మూలికలనుగూడ, శోషయతి=వాడఁజేయుచున్నాఁడు. క్లాంతి+శాంతి+ప్రదానాం=ఎండవలని బడలికకు+శాంతిని+ఇచ్చునవియైన, కాసారాణాం=తటాకములయొక్క, విభవం=వైభవమును, హరతి=అపహరించుచున్నాఁడు. అహహా=అయ్యయో! ఏవం=ఇట్లు, స్వతః=స్వభావముగ, క్రూరస్య=క్రౌర్యగుణముగల, అస్య=ఈ, భాస్వతః=

సూర్యునియొక్క,గుణ + లవ + కథా = ఒక గుణములో + లేశమైన + చెప్పుట = ఎట్టిది ! (మందాక్రాంతావృత్తము)

తా. సూర్యుఁడు (తాను, వసుమాన్ = ధనవంతుఁడైనను) గొడుగైనఁ బేదలైన బాటసార్లనుగూడఁ జూడలేనివారినిఁగాఁ జేయుచు, పైరుపచ్చనేలనంతయు నెండిపోవునట్లుగాఁ జేయుచు, మందుమాఁకులకైన లేక మూలనుగూడ నెండఁగొట్టుచు, ఎండబడలికలనుగూడఁ బోఁగొట్టునట్టి తటాకముల వేడుకలనుం బోఁగొట్టుచు, మహాక్రూరుఁడైన యీసూర్యునియం దొకసుగుణమైనఁ జెప్పుటకే మున్నది చెప్పుము?

చూడు !—

చ. తెరువరులెల్లఁ దల్లడిల డిల్లవడ న్నిఖిలమిట్లఁగన్నులున్
స్థిర గరమెండి బెండువడ శీఘ్రము చేడ్పడ శోషనోషధుల్
సరసులు వట్టి వెట్టవడఁ జయ్యన నియ్యినుఁ డెండ మెండున
ఖరతరుఁడయ్యె నయ్యదియె క్రౌర్యగుణంబని చెప్పనొప్పదే

టీ. తెరువరులు = బాటసారులు, స్థిర = భూమి, సరసులు = తటాకములు, రసికులు, ఇనుఁడు = సూర్యుఁడు - ప్రభువు, ఖరతరుఁడు = మిక్కిలి తీక్ష్ణుఁడు—క్రూరుఁడు, (సరసులు, ఇనుఁడు అనుచో భిన్నార్థములందు శ్లేషాలంకారము.)

విశ్వావసుః—

గ. కిమరే? భగవన్త మరవిన్దబాన్ధవమపి వినిన్దసి. శృణు పురోభాగిన్? 1

అ. భగవంతం = షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁడైన, అరవిందబాంధవం అపి సూర్యనారాయణునిగూడ, వినిందసి = నిందించుచున్నావు. పురోభాగిన్ = దుర్గుణములకుఁగూడ ముందుపడువాఁడా? శృణు = విను?

విశ్వావసువు—

వ. ఏమోరే? భగవంతుఁడయిన జగద్బంధువుంగూడ నిందించుచున్నాఁడవు? వినురాపురోభాగీ?

టి. భగవంతుఁడు = షడ్గుణైశ్వర్యములుగలవాఁడు. (షడ్గుణములు=జ్ఞాన, శక్తి, బల, ఐశ్వర్య, తేజో, వీర్యములు.) పురోభాగి=దోషములకే ముందుపడువాఁడు.

శ్లో. వృష్టిం ఘృష్టిభి రారచయ్య జగత స్తుష్టిం సరీసర్ష్టి యః,
పుష్టిం ద్రాగ్విశినష్టి దృష్టిషు నృణాం, ధ్వాన్తం పినష్టి స్థిరమ్।
ప్రాజ్ఞానా మపవర్గమార్గద మముం పద్మాగృహోల్లాసినమ్
కోనస్తౌతి? సమస్తలోకసుహృదం ద్యోభూషణం పూషణమ్॥

అ. యః=ఏసూర్యుఁడు, ఘృష్టిభిః=కిరణములచేత, వృష్టిం=వర్షమును, ఆరచయ్య=కలుగఁజేసి, జగతః=లోకమునకు, తుష్టిం=సంతోషమును, సరీసర్ష్టి=సృజించుచున్నాఁడో? నృణాం=మనుష్యులకు, దృష్టిషు=కనులయందు, పుష్టిం=దర్శనసమృద్ధిని, విశినష్టి=విశేషపఱుచుచున్నాఁడో? స్థిరం=నిలకడయైన? ధ్వాంతం=చీఁకటిని, పినష్టి=నశింపఁజేయుచున్నాఁడో? ప్రాజ్ఞానాం=జ్ఞానులకు, అపవర్గమార్గదం=మోక్షమార్గము నిచ్చుచున్నాఁడో? పద్మాగృహ+ఉల్లాసినం,=లక్ష్మీస్థానమైన కమలములను వికసింపఁజేయువాఁడో! అముం=అట్టియీ, సమస్తలోకసుహృదం = సకలలోకములకును స్నేహితునివంటివాఁడై, ద్యోభూషణం=ఆకాశమునకు అలంకారరూపమైన, పూషణం=సూర్యుని, కః=ఎవఁడు, నస్తౌతి=స్తోత్రముచేయఁడు!

తా. వర్షకారణములయిన తనకిరణములతో వర్షమును వర్షింపుచు, లోకములను సంతోషింపఁజేయువాఁడై, కటికచీఁకటిని దొలఁగించుచు, లోకులకనులకు చూపుదార్ఢ్యమును కలుగఁజేయువాఁడై, ఇట్లు సకలలోకులనుఁ సంతోషపఱుచుచు, జ్ఞానభక్తివైరాగ్యములుగల ముముక్షువులకె మోక్షప్రదాయకుఁడై, ఆకాశమునంతటిని రత్నమువలె అలంకరింపఁజేయుటయెకాక, తామరలకుఁగూడ వికాసకుఁడై ప్రకాశించుచుండు నీసూర్యునిస్తోత్రము చేయనివాఁడెవఁడు?

సీ. తనకరనికరము ♦ తన్మూలముగఁజేసి
తఱితప్ప కెప్పుడుఁ ♦ దఱిసి మెఱసి

వర్షంబు గలయంగ ॥ వర్షింపఁ జేసి, లో
కములకు హర్షప్ర ॥ కర్ష మొసఁగి
తీవ్రమవు గాఢాంధ ॥ తిమిరము నెక్కడ
నక్కడ నడఁగంగ ॥ నెక్కి త్రొక్కి,
జంతుజాలములకు ॥ నెంతయుఁ గనులను
దర్శనసామర్థ్య ॥ దర్ప మొసఁగి,
ఆ. కమలనిలయములను ॥ గర ముల్లసిలఁ జేసి,
ప్రాజ్ఞతతికి మోక్ష ॥ పదవి యొసఁగి,
జగములకును నేత్ర ॥ మగు మిత్రమగు నవ్వఁ
డట్టిమిత్రుఁ బొగడ ॥ నట్టిఁ డెవఁడు?

టీ. తనకర+నికరము=తనకిరణ + సమూహమును; తన్మూలముగ౯=ఆవ ముసకు కారణముగ, దర్శన + సామర్థ్య దర్పము=చూచుటయందలి + సమ ర్థతవలని + గర్వమును; కమలనిలయములను=లక్ష్మీస్థానములైన తామరలను-తా: రసస్థానములైన తటాకములను, మిత్రుఁడు=మిత్రము—స్నేహితుఁడు, అట్టిః త్రుఁ౯=అట్టిసూర్యుని, (సూర్యకిరణములు వర్ష కారణములనియు; యోగులుః ముక్తులును సూర్యమండలమును భేదించుకొనిపోయి, పరమపదవి నొందుద రనియు ప్రమాణము.)

వం. యదా నపశ్యన్తి తమోవిమర్దినమ్
రవిం జనా స్తత్కథయన్తి దుర్దినమ్
ధినోతి చామ్భోజతతిం సరోగతామ్
ధునోత్యసౌ దేహభృతాం సరోగతామ్॥ 14

అ. యదా=ఎప్పుడు, తమః + విమర్దినం=అంధకారమును + పడఁగొట్టువాఁ డయిన, రవిం=సూర్యుని, జనాః=జనులు, నపశ్యంతి=చూడరో? తత్=ఆదిన మును, దుర్దినం=దుర్దినముఅని, కథయంతి=చెప్పుచున్నారు; అసౌ=అట్టి యీ సూర్యుఁడు, సరోగతాం=సరస్సులందుఁడునట్టి, అంభోజతతిం=తామరసమూ

హాము, ధినోతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. దేహభృతాం = మనుష్యులకు, సరోగతాంచ=రోగసహితత్వమునుగూడ, ధునోతి = పోఁగొట్టుచున్నాఁడు. (వంశస్థవృత్తము)

తా. సూర్యుఁడు తాను దినపతి అని చెప్పఁబడుచుండియును సూర్యదర్శనము లేనిదినము దుర్దినము—చెడుదినము అని (-[illegible] అయిన) తా మరలకు సరోవాసస్థితి కలిగించుటయే కానే ప్రాణులకు రోగసహితస్థితి తొలఁగించుటనుఁ (-ఆరోగ్యమునుగూడఁ) జేయుచున్నాఁడనుట.

తే. తగసరోగతపద్మసంతతికిఁ గూర్చు
తగసరోగతప్రాణిసంతతికిఁ దీర్చు
దినము, దుర్దినమందు రవ్వనిగిడని
దినము నతఁడు తమోవినిర్భిన్నము చేసి.

టి. సరోగత=సరః+గ+త—సరస్సునా జేరియుండుట, స+రోగ+త—రోగసహితమైయుండుట; దుర్దినము=మబ్బుకమ్మినదినము; ([illegible] సూర్యునివలననె ఇచ్చయింపవలయునని ప్రమాణము.)

స్ర. ఆశాపాలేషు పాశాయుధయమబలభిద్వాయు [illegible] ప్రా
యోభూయస్సు జాగ్రత్స్వపి చ శుచితయా భాసురా భూసురాద్యాః
యస్మై కాలత్రయేఽపి ప్రతిదినమమీ సూర్య [illegible] ప్రదానం
సైషా త్రయ్యేవ విద్యా [illegible] నా.

అ. శుచితయా=మనశ్శుద్ధితో, భాసురాః=ప్రకాశించువారైన, అమీ=ఈ, భూసురాద్యాః=బ్రాహ్మణులు మొదలైనవారు, పాశాయుధ...[illegible]= వరుణుఁడు, యముఁడు, ఇంద్రుఁడు, వాయువు, [illegible], [illegible], ఆశాపాలేషు=దిక్పాలకులు, భూయస్సు=అనేకులు, [illegible] త్స్వపి = జాగరూకులై యుండియు, కాలత్రయేఽపి=[illegible], యస్మై=ఏసూర్యునికి, ప్రతిదినం=దినదినము, అర్ఘ్యప్రదానం = అర్ఘ్యప్రదానము, కుర్వతే=చేయుచున్నారో, సా+ఏషా=అట్టియీ, [illegible] సూర్యస్వరూపమై, త్రయీ=వేదత్రయమయమయిన, విద్యా+ఏవ=విద్యయే, సర్వ

లోకాన్=సకలలోకములను, పునానా=పావనము చేయుచున్నదై, తపః ప్రతాపపడుచున్నది. (స్రగ్ధరావృత్తము.)

తా. బ్రహ్మక్షత్ర వైశ్యులు తాము ఇంద్రాద్యష్టదిక్పాలురుండియు, మ పరిశుద్ధిగ ప్రతిదినమును త్రికాలములలో బ్రహ్మవిద్యావంతులై ఏసూర్య కర్ఘ్యమిచ్చి పూజించుచుందురో! అట్టి యీసూర్యస్వరూపమైన బ్రహ్మవి ద్యే సర్వలోకములను బవిత్రపఱుచుచుండును గాక.

తే. లోకపాలురు కడు జాగరూకు లగుచుఁ
గలుగఁ ద్రైవర్ణ్య మెతఁడు త్రైకాలికార్ఘ్య
మర్థిఁ గొనఁడు, నట్టి త్రయాఖ్యవిద్య
మిత్రమయి పవిత్ర మగు జగత్త్రయికిని.

టి. లోకపాలురు=స్వర్గాదిలోకపాలురు - ఇంద్రాదిదిక్పాలురు, త్రైవర్ణ్యము=త్రివర్ణస్థులు, త్రైకాలిక=త్రికాలసంబంధియైన, అర్ఘ్యము=పూజాద్రవ్యము, అర్థిన్=కోరికతో, త్రయ్యాఖ్యవిద్య=ఋగ్యజుస్సామములు అను త్రయీవిద్య, మిత్రమయి=సూర్యస్వరూపిణియైన విద్య, జగత్త్రయికి=త్రిలోకములకు.

జనానుద్దిశ్య—

పృ. కృతత్రిదశపోషణం కృశరథాఙ్గసంతోషణమ్
పిశాచకులభీషణం పృథుతమశ్ఛటాపేషణమ్।
వినమ్రగదశోషణం విహితవారిజోన్మేషణమ్
నమస్కురుత ? పూషణం నను నభస్థలీభూషణమ్॥

అ. కృత+త్రిదశ+పోషణం = చేయఁబడిన+దేవతలను+పోషించువాఁడును,కృశ+రథాంగ+సంతోషణం=చిక్కిపోయిన+చక్రవాకముల సంతోషింపఁజేయుట కలవాఁడును ; పిశాచ+కుల+భీషణం=భూతముల సమూహమునకు+భయంకరుఁడును;పృథు+తమః+ఛటా+పేషణం=విస్తృతమైన+అంధకారముయొక్క+సమూహమును+నశింపఁజేయువాఁడును ; వి+గద+శోషణం=వినతులయొక్క+వ్యాధులను+శోషింపఁజేయువాఁ

విహిత + వారిజ + ఉన్మేషణం = చేయఁబడిన, తామరలను, వికసింపఁజేయుట కలవాఁడును; నభస్థలీ + భూషణం = ఆకాశప్రదేశమునకు, ఆభరణమువంటి వాఁడునైన; పూషణం = సూర్యుని, నమస్కురుత = నమస్కారము చేయుండి! (పృథ్వీవృత్తము.) (అంత్యానుప్రాసాలంకారము.)

తా. వసంతాది యజ్ఞకాలములందు దేవతలను పోషించుచు, జక్కవల ను సంతోషపఱచుచు, పగలుతిరుగుటకై రాక్షసులను భయపఱచుచు, అంధ కారమును పోఁగొట్టుచు, ఆశ్రితులరోగములను మాన్చుచు, తామరలను విక సింపఁజేయుచు, ఆకాశప్రదేశమును అలంకరించుచు నుండెడి సూర్యుని నమ స్కరించుండి! అనియెను.

జనుల నుద్దేశించి.—

ఉ. పూషకుఁ గేల్మొగుడ్పుఁడొగిఁ, బోషకుఁడై సురపాళికిం, దమో
దూషకుఁడై, రథాంగపది తోషకుఁడై, నతపాళి కామయ
ద్వేషకుఁడై, పిశాచకుల భీషకుఁడై, సరసీజపాళి కు
న్మేషకుఁడై, నభస్థలికి నిత్యవిభూషకుఁడైన వానికిన్.

టి. పూషకుక్ = సూర్యునికి, ఒగిన్ = వరుసగా, కేల్మొగుడ్పుఁడు = అంజలి చే యుండి! (అంత్యానుప్రాసాలంకారము.)

గ. ఇత్థం విశ్వావసు ర్విభావసు మభిష్టువన్ ప్రాఞ్జలిః కృశాను
నానసహా ద్వాదశాత్మానంసమయా గమయామాసవిమానమ్.
ఆనమచ్చ తద్బిమ్బమధ్యధామాన మతిమాన మహిమానం
పరమాత్మానమ్. 17

అ. ఇత్థం = ఇట్లు, విశ్వావసుః = విశ్వావసువను గంధర్వుఁడు, విభావసుం = సూర్యుని, అభిష్టువన్ = స్తోత్రముచేయుచు, ప్రాంజలిః = చేమోడ్పుగలవాఁడై, కృశానునానసహా = కృశానుఁడను తనతోడిగంధర్వునితోడ, ద్వాదశాత్మానం సమయా = సూర్యునిదగ్గఱ, విమానం = తనవిమానమును, గమయామాస = నడపెను. తద్బింబమధ్యధామానం = ఆసూర్యబింబమధ్యమే స్థానముగాఁ గలవాఁడై, అతి

మానమహిమానం=మితిమీఱిన మహత్త్వము కలవాఁడై, పరమాత్మానం=సర్వోత్కృష్ట స్వరూపుఁడైన శ్రీమన్నారాయణుని, అనమచ్ఛ=నమస్కరించినవాఁడునయ్యెను.

వ. ఇట్లు విశ్వావసువు విభావసుం బొగడుచు, మొగిడిచిన కేల్గవతోఁ గృశానువుతోడం గూడఁ దనదునరదంబు నతనియంతికంబు నకుం బోవిడిచి, తన్మార్తాండమండల మధ్యస్థుండై యఖండమహిముండును, బరమాత్ముండునయిన శ్రీమన్నారాయణు న్నమస్కరించెను.

టి. విభావసువు=కాంతులే ధనముగాఁగలవాఁడు-సూర్యుఁడు, పరమాత్ముఁడు=పరమాత్మ-సర్వజీవాత్మలలోను, సర్వజడములలోను ఆత్మగానుండువాఁడు, జీవాత్ముఁడు=జీవాత్మ-సమస్తజీవులలోను ఆత్మగానుండువాఁడు. ఈయాత్మలేనివి=నిర్జీవములు-జడములు; (ఈత్రిపదార్థములే=ఈశ్వరుఁడు, చిత్తు, అచిత్తు అనఁబడును).

సూర్యమండలమధ్యవర్తి శ్రీమన్నారాయణుని
నమస్కారముతోడి స్తోత్రము.

పృ. ప్రశస్తగుణసిన్ధవే ప్రపదనస్పృశాం బన్ధవే
స్వతోఽపహతపాప్మనే సకలదేహినామాత్మనే।
నమః కమలవాసినీనయనసౌఖ్యసన్ధాయినే
తమశ్శమవిధాయినే తరణిమణ్డలస్థాయినే॥ 18

అ. ప్రశస్త+గుణ+సింధవే+=ప్రసిద్ధములైన, గుణములకు, సముద్రమువంటివాఁడును; ప్రపదన+స్పృశాం=ప్రపత్తిని, సంబంధించువారికి, బన్ధవే=బంధువువంటివాఁడును; స్వతః=తానుగానె, అపహత+పాప్మనే=పోఁగొట్టఁబడిన, సకలపాపములుకలవాఁడును; సకల+దేహినాం=సమస్తప్రాణులకును, ఆత్మనే=పరమాత్మస్వరూపమయినవాఁడును; కమలవాసినీ+నయన+సౌఖ్య+సంధాయినే=లక్ష్మీదేవియొక్క, కన్నులకు, సౌఖ్యమును, చేయువాఁడును; తమః+శమ+వి

ధాయినే=అంధకారమువంటి తామసగుణమునకు, శాంతిని,కలుగఁజేయువాఁడు ను;తరణిమండల+స్థాయినే = సూర్యమండలమందు, నుండువాఁడునైన శ్రీమన్నారాయణునికి, నమః=నమస్కారము. (పృథ్వీవృత్తము.)

తా. సకలకల్యాణగుణములు కలిగి, ప్రపన్నులను పాలించుచు; సకలదోషములనుఁ దొలఁగించి, సకలాత్మలకును పరమాత్మయై, అంధకారమువలె తమోగుణమును శమింపఁజేసి, సూర్యమండల మధ్యవర్తియై, సేవించునపుడెల్ల లక్ష్మీదేవి నేత్రముల కింపిదము నిచ్చుచుండు శ్రీమన్నారాయణునికి నమస్కారము చేసెను.

సీ. శ్రీమతే శ్రితహిత శ్రీమతే శుభకృపా
  శ్రీమతేఽస్మచ్ఛ్రేయసే నమోఽస్తు
శేషిణే సుశయన శేషిణే త్రిదశవ
  శేషిణే దశవేషిణే నమోఽస్తు
జిష్ణవే సహభవ జిష్ణవే శ్రీమహా
  విష్ణవే ప్రభవిష్ణవే నమోఽస్తు
మాయినే ఫణిఫణాశాయినే శ్రుతిశిరః
  స్థాయినే పురుషార్థదాయినేఽస్తు
తే. విహితబంధవే గుణసింధవే నమోఽస్తు
నిహతపాప్మనే నిఖిలాత్మనే నమోఽస్తు
తపనమండలస్థాయిన స్తన నమోఽస్తు
క్షే తమః క్షేప! లక్ష్మీపతే! నమోఽస్తు.

టి. శ్రీమతే=శ్రీమంతుఁడును-లక్ష్మీదేవియే (వక్షస్థలమున) కలవాఁడును, శ్రిత+హిత+శ్రీమతే=ఆశ్రితుల+హితములకై +శ్రీమంతుఁడును, శుభ+కృపా + శ్రీమతే = కల్యాణకరమయిన + కరుణకై + శ్రీమంతుఁడును, అస్మత్+శ్రేయసే—మాకు + శ్రేయోరూపుఁడునైనవానికి, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక. శేషిణే=(శేషభూతమయిన ప్రపంచమునకంతయు)

శేషిరైయెనవాఁడును,సుశయన + శేషి ణే=మంచి శయనమయిన ఆదిశేషుఁడుకల వాఁడును; త్రిదశ + వశ + ఈషి ణే= దేవతలకు, వశమైన, అభిలాషకలవాఁడును; దశ వేషి ణే=దశావతారములు కలవాఁడును, జిష్ణవే = జయశాలిరైయెనవాఁడును; సహాభవ + జిష్ణవే = తోఁబుట్టువైన, ఇంద్రుఁడుకలవాఁడును; ప్రభవిష్ణవే=మిక్కిలి అతిశయించినవాఁడునయిన, శ్రీమహావిష్ణవే=సర్వైశ్వర్యముతోడి మహావిష్ణువునకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుగాక. మాయినే = అజ్ఞానులకు అగమ్యమైన మాయాచరిత్రముకలవాఁడును; ఫణిఫణాశాయినే=ఆదిశేషుని పడిగెలమీఁద శయనించువాఁడునునైన, పురుషార్థదాయినే= ధర్మార్థకామమోక్షములు అను పురుషార్థములిచ్చువానికి, నమః అస్తు = నమస్కారముఅగుగాక; విహితబంధవే=విధియుక్తముగ ప్రవర్తించువారికి బంధువునైన, గుణసింధవే= సకల సద్గుణములకును సముద్రమువంటివానికి, నమోస్తు=నమస్కారమగుఁగాక; నిహతపాప్మనే=పరిహరింపఁబడిన సకలపాపములుకలవాఁడైన, నిఖిలాత్మనే= సకలప్రపంచములకును పరమాత్మరైయెనవానికి, నమోస్తు=నమస్కారమగుఁగాక; తపనమండలస్థాయినః = సూర్యమండలమందుండు శ్రీమన్నారాయణుండవైన, తవ, నమోఽస్తు=నీకు నమస్కారమగుఁగాక;తమః + క్షేప=అజ్ఞానాంధకారమును, పోఁగొట్టువాఁడునైన, లక్ష్మీపతే=ఓ శ్రియఃపతీ! తే=నీకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగుఁగాక. (ఇట్లు నమస్కారస్తోత్ర ప్రార్థనాదులందు తెలుఁగుకావ్యములందుఁగూడ శుద్ధసంస్కృతవాక్యములు అనుకరణములేకయుం ప్రయోగించుట పూర్వకవిప్రయోగదృష్టరైయె యున్నయది.) (అంత్యానుప్రాసాలంకారము.)

పునః సభక్త్యస్మేషం,—

ర. భానుభానుదల దబ్జలోచనమ్
భక్తలోకభవ పాశమోచనమ్ ।
ధామ తామరసవాసినీ సఖమ్
హేమవర్ణ మిహపాతి మే సుఖమ్ ॥ 19

అ. భాను+భాను+దలత్+అబ్జ+లోచనం = సూర్యునియొక్క+కిరణములచేత+వికసించుచున్న+తామరలవంటి+కన్నులుకలదియు; భక్త+లోక+భవ+పాశ+మోచనం=భక్తుల+సమూహముయొక్క+సంసారబంధములను+విడిపించునదియు; హేమవర్ణం=బంగారువర్ణముగలదైన, తామరసవాసినీ+సఖం=లక్ష్మీదేవియే+సహాయముగాఁగల; ధామ=(విష్ణువనెడి) తేజస్సు, మే=నాకు, సుఖం=ఆనందమును, సౌతి = పుట్టించుచున్నది. (అంత్యానుప్రాసము, రథోద్ధతావృత్తము.)

తా. అప్పుడు పూచుతామరలవలె కన్నులును, ఎప్పుడును బంగారువలె మేనివన్నెయును గలిగి, భక్తులభవబంధములను విడిపించుటకై యామహాలక్ష్మియే సహాయమయిన శ్రీమహావిష్ణువుతేజమే నా కానందము నిచ్చుచున్నది.

మఱల భక్తిప్రకర్షంబుతో.—

పం. రవిస్ఫురచ్ఛరత్సరోజ కి రమ్యపత్రనేత్రమై
ప్రవర్గ్యపర్యటద్భవప్ర కి పాశనాశనాగ్నియై
సువర్ణవర్ణమై ప్రసిద్ధ కి శుద్ధసత్త్వమైనశ్రీ
నివాసతేజ మిచ్చుటన్ వి కి నిఘ్నసౌఖ్య మిచ్చెడున్.

టి. ప్రవర్గ్య+పర్యటత్+భవ+ప్రపాశ+నాశన+అగ్ని = భక్తాగ్రేసరులయొక్క+(చక్రమువలె)తిరుగుడుపడుచుండు+సంసారము(పాపములు) అనెడు మహాపాశములను+నశింపఁజేయుటకు+అగ్నివంటిదియు, శుద్ధ+సత్త్వము=పరిశుద్ధమై+బ్రహ్మస్వరూపమైన,శ్రీనివాసతేజము=లక్ష్మీదేవికి వాసస్థానమైన తేజస్సు,వినిఘ్న=అత్యంతమైన. (పంచచామరము) (ఛేకానుప్రాసాలంకారము)

కృశానుః.—

గ. కిమరే కేవలం నిర్ఘృణోఽపి నారాయణోభవతా వివేక
లాభవతాఽపి స్తవనభాజనీక్రియతే. 20

అ. కిం అరే=ఏమిరా! కేవలం=బొత్తిగా, నిర్ఘృణోఽపి = దయయే లేనివాఁడయ్యును, నారాయణః=ఆనారాయణుఁడు, వివేకలాభవతాఽపి=

(నీవు) వివేకమను లాభముకలవాఁడవయ్యును, భవతా=నీచేత, స్తవన+భాజనీక్రియతే=స్తోత్రమునకు+పాత్రముగా చేయఁబడుచున్నాఁడు.

కృశానుఁడు.—

వ. ఏమిరా ! నీవు వివేకమే కోరియు, కేవలము నిష్కారుణుఁడే యయిన నారాయణునిఁగూడ నీస్తోత్రమునకుఁ బాత్రముసుగఁ జేయుచున్నాఁడవు.

తథాహి.—

శా. స్వేనాదౌ నిఖిలం జగద్విరచితం స్వేనైవ సంరక్షితమ్
భిన్దన్హన్త? ముకున్ద ఏవ విధృతానన్దోహి నిన్దోచితః।
ఉత్పాద్య స్వయముత్తమాన్ ఫలతరూనుల్లాస్య చారూదకైః
ఉన్మత్తోఽపి కిముచ్ఛినత్తి జగతిచ్ఛిత్వాఽపి కిం నన్దతి॥ 21

అ. ఏవః=ఇట్టి, ముకుందః=నారాయణుఁడు, ఆదౌ=మొదట, స్వేన=తనచేత, నిఖిలం=సకలమైన, జగత్=లోకము, విరచితం = సృష్టింపఁబడినది; స్వేనైవ=తనచేతనే, సంరక్షితం=రక్షింపఁబడినది. హన్త=అయ్యో! భిన్దన్=(జగత్తునంతయు)భేదించుచు, విధృత+ఆనన్దఃహి=కైకొనఁబడిన, ఆనందము కలవాఁడేకదా ! నిన్దా+ఉచితః = నిందకు+తగినవాఁడు (అయ్యెను.) స్వయం=తాను, ఉత్తమాన్ = మేలైన, ఫలతరూన్=పండ్లచెట్లను, ఉత్పాద్య=పుట్టించి, చారూదకైః=మంచినీళ్లచేత, ఉల్లాస్య = ఉల్లసింపఁజేసి, జగతి=లోకములో, ఉన్మత్తోఽపి=ఒడలెఱుఁగనివాఁడైనను, ఉచ్ఛినత్తికిం=నఱుకుచున్నాఁడా ! ఛిత్వాఽపి=నఱికియు, నందతికిం = సంతోషపడుచున్నాఁడా!

తా. త్రిమూర్తిస్వరూపుఁడైన శ్రీమన్నారాయణుఁడు రజస్సత్త్వగుణములచేత జగత్తులకు సృష్టిస్థితులను జేయువాఁడైనను, తమోగుణముచేత సంహారము చేయుటవలన, తాను నిత్యానందుఁడే యయినను, నిందార్హుఁడు కావలయునా? లోకములో ఎవఁడుగాని, పండ్లకై చెట్లుపెట్టి నీళ్లుపోసిపెంచి,

తోడనే నటికివేయునా ! నటికియు, సంతోషపడునా ! ఏమి? (ఇట—ప్రతి వస్తూపమాలంకారము.)

అశ్లోకి దా..—

ఉ. ఈజగమెల్లఁదానె సృజియించుచుఁబెంచుచుఁగూడఁ,దోడనీ
యోజ వినాశకుండగు,టకోయో?ముదమందలె!నిందపాలుగా
కే! జగదీశుఁడిట్టిఁడగుకనే! యెవఁడేని ఫలప్రధాన పృ
థ్వీజము పెట్టిపెంచుచు,భుజింపఁద్రోచునె!త్రోచియేచునే!

టి. ఈ+ఓజన్=ఈతీరున,ఇట్టిఁడు=ఇట్టివాఁడు,ఏచునే=విజృంభించునా? (ఇట విరుద్ధధర్మముతోడి ప్రతివస్తూపమ.)

కించ.—

శా. స్వానుజ్ఞా మనవాప్య దర్ప భరతః స్వాజ్ఞాంవిలఙ్ఘేత య
స్తస్యైవేహ తనోతి లౌకికనృప శ్చణ్డోఽపి దణ్డం రుషా।
అన్తర్యామ్యపథే ప్రవర్త్య భవినో హంతస్వయంనారకే
యస్తాన్పాతయతి క్రుధా సతు న కిం నారాయణో నిర్ఘృణః॥

అ. యః=ఎవఁడు,దర్పభరతః=గర్వాతిశయము చేత, స్వ+అనుజ్ఞాం=తన+ఉత్తరువును; అనవాప్య+అపి=పొందకున్నను, స్వ+ఆజ్ఞాం=తనఉత్తరవును, విలంఘేత=అతిక్రమించునో, తస్య+ఏవ=వానికే, ఇహ=ఈలోకములో, లౌకిక నృపః=లోకానుసారియైన రాజు, చండోఽపి=తాను తీక్ష్ణుఁడైనను, రుషా=కోపముతో, దండం=దండనమును,తనోతి=చేయుచున్నాఁడు;యః=ఎతఁడు, అంతర్యామీ+అపి=సకలమనోనియామకుఁడైనను, భవినః=సంసారులను,అపథే =దుర్మార్గమందు, ప్రవర్త్య=ప్రవర్తింపఁజేసి, హంత=అయ్యో! స్వయం=తానే, క్రుధా=కోపముతో, తాన్=వారిని, నారకే=నరకానుభవములో, పాతయతి =పడవేయుచున్నాఁడో; సః=అట్టి,నారాయణః+తు = నారాయణుఁడు ఐ తేనో;న+నిర్ఘృణః+కిం=నిర్దయుఁడు+కాఁడా+ఏమి?

తా. లోకములో ప్రభువుగా నుండువాఁడు తనయాజ్ఞను గర్వముతో అనుసరింపక అతిక్రమించునట్టి మూఢునే దండించుచున్నాఁడుగాని, ఇట్లు సర్వాంతర్యామియై సర్వనియామకుఁడై యుండు నారాయణుఁడు తానే సంసారులను అక్రమములందు ప్రవర్తింపఁజేసి, కోపపడుచు; నరకములో పడవేయుచున్నాఁడే! అతఁడు నిర్దయుఁడా ఏమి! అనియె.

మఱియు.—

మ. తనయాజ్ఞన్ గొనకెవ్వఁడివ్వసుధపై దర్పంబునన్ మించుచే
కనిపించున్, క్షితిజానివానిఁగినుకన్ ఖండించుదండించుఁబో?
అనయంబందుఁజరింపఁజేసి, నిరయంబందుం బడంజేయుచో
ననయంబందుముకుందుఁడీతఁడదయుండంచుంబ్రపంచంబులోన్

టి. అనయంబందున్ =అనీతియందు, అనయంబు+అందున్ =ఎల్లప్పుడును (లేక అశ్రేయను) అనుదును. (ఇట విభావనా, కావ్యలింగము అలంకారములు.)

విశ్వావసు:—ఆకర్ణయేదమ్.

గ. అహో! తవమతిరతిస్థూలా యతః పరమకారుణికం భగవం
తం పఙ్కజవాసినీప్రాణనాథమపి స్పృశతితవోపాలమ్భః 23

అ. అహో=అయ్యో, తవమతిః=నీబుద్ధి, అతిస్థూలా=మిగుల మూఢమైనది, యతః=ఎందువలన, పరమకారుణికం=పరమదయాళువైన, పంకజవాసినీప్రాణనాథం = లక్ష్మీదేవి ప్రాణప్రియుఁడైన, భగవంతం-అపి = భగవానునిగూడ, తవ ఉపాలంభః=నీ నిందావచనము, స్పృశతి=అంటుచున్నది ?

విశ్వావసువు.—వినుము యిది.

వ. అయ్యో! భగవంతుఁడగు పద్మాసఖుఁడు పరమకారుణికుఁడే? అతనినిగూడ నీనిందించువచనము స్పృశించునదియె? స్పృశియించుచున్నది కనుకనే, నీమది యిది యతిమూఢమయినయది.

వం. చిరాయ సంసృత్యుదధౌ సమజ్జనం
నమజ్జనం మజ్జన ఇత్యధోక్షజః।
దయాపయోధిః పరిగృహ్య దుర్లభం
నిజంపదం ప్రాపయతి స్వయంప్రభుః॥ 24

అ. చిరాయ=బహుకాలముగా, సంసృతి + ఉదధౌ=సంసారమను + సముద్రమందు, సమజ్జనం + అపి=మునుఁగులాటతోఁ గూడినవాఁడైనను, నమత్ + జనం =నమస్కరించు జనుని, మత్ + జన ఇతి= నావాఁడుఅని ; దయాపయోధిః=దయానముద్రుఁడై, ప్రభుః=సర్వసమర్థుఁడైన, అధోక్షజః = నారాయణుఁడు, స్వయం=తానే, పరిగృహ్య = అంగీకరించి, దుర్లభం=పొందరాని, నిజం=స్వకీయమైన, పదం=పరమపదమును, ప్రాపయతి=పొందించుచున్నాఁడు. (వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము వంశస్థవృత్తము.)

తా. సంసారసముద్రమం దెంతకాలము మునుఁగి మునిగినను, ... యైన, తన్ను నమస్కరించువానిని అంగీకరించి సర్వసమర్థుఁడైన నారాయణమూర్తి అసాధారణమైన తన పరమపదము నొసఁగుచున్నాఁడు.

ఉ. సారెకు ముంప సొంపడలి చాఁగిలునాత్మ ... సంసారమహాబ్ధినుండి, హరి సంతతము ... దయాపయోధి ! యెవ్వారికి దుర్లభంబు నభ నంబును ... బొరఁగనిచ్చుచుండుఁదన ... యున్స్వీయబుద్ధిచేన్.

టి. ముంపన్ =(సంసారసముద్రము తనయందు) ముంచఁగా, చాఁగిలు = సాష్టాంగముగ నమస్కరించునట్టి, అభనంబు = పునర్జన్మరహితమైన, స్వీయబుద్ధిచేన్ =తనవారు అను తలంపుచేత.

కించ.—

శా. లీలాలోలత మాంరమామగణము, స్నీలామనాలోకన ... ముఖ్యా కించమహీమహీశ్వరమయుంమమ్మాఁడమానాస్వాప్యయసీ।

ఆకర్షన్ ద్విజరాజమప్యతిజవా ద్ధా!హ న్త! లోకా న్తరాత్
గోప్తుం శౌరిరుదిత్వరత్వరఉపై ద్గ్రాహ గ్రహా ర్తం గజమ్ ॥ 25

అ. శౌరిః=ఆమహావిష్ణువు, లీలా + లోలతమాం=విలాసములతో + మిగులఆ నక్తురాలైన, రమాం=లక్ష్మిని, అగణయన్=ఎంచనివాఁడై, నీలాం=నీలాదేవిని, అనాలోకయన్=చూడనివాఁడై; కించ=మఱియు, మహీం=భూదేవిని, ముంచన్=విడుచువాఁడై; అహీశ్వరమయం=ఆదిశేషస్వరూపమైన,మంచం=శయ్యను, హఠాత్=తటాలున, వంచయన్=విడుచువాఁడై; లోకాంతరాత్=అన్ని లోకములకంటె మించియుండు (వైకుంఠ) లోకములోనుండి, హా హంత=ఆహాహా? అతిజవాత్=అతివేగముతో, ద్విజరాజం+అపి =గరుత్మంతునిఁగూడ, ఆకర్షన్=లాఁగుకొనువాఁడై; ఉదిత్వర + త్వరః= అతిశయించుచుండు+వేగముగలవాఁడై; గ్రాహ + గ్రహ + ఆర్తం=మకరము+గ్రహించుటచేత + పీడింపఁబడుచున్న, గజం=ఆగజేంద్రుని, గోప్తుం=కాపాడుటకై,ఉపైత్=వచ్చెను. (ఛేకానుప్రాసాలంకారము.)

తా. మొసలిచేఁజిక్కుకొని తత్తరపడుచుండు గజేంద్రుని సంరక్షించుటకై ఆభక్తవత్సలుఁడైన శ్రీమన్నారాయణుఁడు తనసౌఖ్యమునుంజూడక, తనప్రక్కనున్న శ్రీభూనీళాదేవులను నెన్నక, తనసుఖశయ్యయైన యాదిశేషునిన్ విడిచి, పరిగిడివచ్చి తనపాదమునుబట్టుకొన్న గరుడునిన్ లాగుకొనుచు, ఆసకలలోకాతీతమైన వైకుంఠలోకములోనుండి యీలోకమునకుఁ దటాలునదిగెను.

శార్దూలయుగ్మము.

లీలన్ లోలతమన్ రమన్ దలఁప, కాకోలీలన్ క్షమందల్పకే
నీలన్ శీలగుణన్ గణింపక యొకింకతేనిన్, ఫణిగ్రామణిన్
గేళీశయ్యను మోసఁజేసి, యతివేగిన్ వే ఖగగ్రామణిన్
బాళిన్ లాఁగుచు,శౌరి భూరిదయ మాకోభా!నైకలోకాంతరం
బోలిన్ దాఁటిధరన్ద్వరన్ డిగుచు,నకోయ్యో!నక్రసంకాంతదం
తీలేంద్రున్ బరిరక్షసేయుటకు నకోయ్యో, చక్రవిక్రాంతుఁడై

క్ జాలదటంచు పంచెఁదన చేఁ దద్విక్రమప్రక్రమం
కించుచు రుత్వరన్ శిరము ద్రెవేయన్ నక్రమున్ జక్రమున్.

లతమన్ = మిక్కిలి ఆసక్తికలదియయిన, రమన్ = లక్ష్మీదేవిని, క్షు
ా దేవిని, నీలన్ = నీళాదేవిని, శీలగుణన్ = సత్స్వభావగుణములుగల, కే
= కేళీకాశయనమందు, నక్ర + సంక్రాంత + దంతి ఇలా ఇంద్రున్ = మొ
ఆక్రమింపఁబడిన + దంతిభూపతిని-గజరాజును, తత్ + విక్రమ ప్ర
= ఆచక్రాయుధముయొక్క + పరాక్రమప్రకారమును, ఉరుత్వరన్ =
తో.

పాఠాంతరము.

లసైయై హృదయవిలోలసైయై తనరు శ్రీ
 దేవినినైన, భూదేవినైన
ఆదివ్యశీల నీలాదేవినైనను
 దల్పక భోగీంద్రు తల్పమైన
తితూర్ణు నైనను నా సుపర్ణుని హరి
 వెనుక నాకర్షించుకొని యనేక
లోకము ల్కడచి విలోకించు చెక్కడ
 నెక్కడ నని యిలఁ జక్కఁ డిగియె
ఆమహామహుఁ డెంతటి యతిశయదయ
కలుగువాఁడో యంతటి త్వర కలుగువాఁడె
యగుచు గజరాజరక్షార్థ మంతకు మును
మునుము నక్రంబుఁ జక్రంబు దుముకఁబనిచె.

సైయై = విలాసముకలిగి, హృదయవిలోల = తనవక్షస్థలమున విలసించునది,
తి నైనను = అతివేగము కలవానినైనను, ఆసుపర్ణుని = ఆగరుత్మంతుని, మ
హు = అమితతేజోమయుఁడైన యావిష్ణువు.

గజేంద్రుఁడు.—ఇద్దఱు దాయాదులు గంధర్వులు తమదాయభాగములకై కలహించుకొని యొకరొకరు ఏనుఁగుగాను, మొసలిగాను శపించుకొని, యొక్కప్పుడొక కొలనిలోదిగి, అందు కనిపెట్టుకొనియున్న యామొసలిచే ఆగజము పట్టుకొనఁబడి, చాలాసంవత్సరాలు లాగిలాగి బాధింపఁబడుచు, ఆహారనిద్రాదులును లేక, కేవలము ప్రాణమాత్రముతోనుండికూడ ఆగజ మెందఱినో ప్రార్థించుచు, తనబాధ నోర్వఁజాలక తాను తుదకు ముక్తినే చెందవలెనని ప్రార్థింపఁగా, ఆవచ్చినవా రెల్లవారును మావలన నగుపనికాదిది యావైకుంఠాధిపతిపనియే అని నిశ్చయింపఁగా, ఈగజేంద్ర మప్పుడామహావిష్ణువును ప్రార్థింప యత్నింపఁగానె, తోడనె యామహావిష్ణువు తనదేవులతోనైనఁ దెలుపకయే పరిగిడివచ్చుచున్న యావిష్ణుపాదములను ఆగరుత్మంతుఁడు పాఱివచ్చి పట్టుకొన్నను, ఆగరుత్మంతునిగూడ నీడుచుకొనిపోయి, తనకును ముందుగాబోయి ఆమకరిశిరమును ఖండించుటకై తనచక్రమునుపంపి, యామహాకృపాళువైన యీ యార్తత్రాపరాయణుఁడు శ్రీమన్నారాయణుఁడు తనహస్తస్పర్శచేతనే సంరక్షించి మోక్షప్రదాయకుఁడైన యాతనిచేతనే మోక్షము పొందింపఁబడిన గంధర్వుఁడు.

శా. వైకుణ్ఠో మహతా హతాఖిలమహారమ్భం మదేనోచ్చకై
శ్చణ్డం ఖణ్డయితుం హిరణ్యకశిపుం వేదణ్డముత్కణ్ఠయా ।
సైంహం వేషమశేషభీషణమహో! గృహ్ణన్ త్వరాగౌరవాత్
ప్రహ్లాదవ్యసనాసహిష్ణు రుదగా దాకణ్ఠ కణ్ఠీరవః. 26

అ. వైకుంఠః=విష్ణువు, మహతా=మహత్తైన, మదేన=మత్తుచేత, హత+అఖిల+మహత్+ఆరంభం=హతముచేయఁబడిన, సకలమైన, గొప్ప, కార్యప్రయత్నములుగలదై, ఉచ్చకైః=ఎక్కువగ, చండం=తీక్ష్ణమైన, హిరణ్యకశిపుం=హిరణ్యకశిపుఁడనెడు, వేదండం=ఏనుఁగును, ఖండయితుం=ఖండించుటకై, ఉత్కంఠయా=స్వేచ్ఛతో, అశేషభీషణం=అందఱకును భయంకరమై, సైంహం=సింహస్వరూపమైన, వేషం=రూపమును, గృహ్ణన్=గ్రహించుచు, అహో=ఆహా? త్వరాగౌరవాత్=వేగాతిశయమువలన, ప్రహ్లాద+వ్యసన+అసహిష్ణుః=ప్ర

హ్లాదునియొక్క + వ్యసనమును + సహించనివాఁడై, ఆకంఠ + కంఠీరవః = కంఠము పర్యంతము + సింహముగా, ఉదగాత్ = ఆవిర్భవించెను.

తా. ఆమహావిష్ణువు మత్తుచేత సకలప్రయత్నములును చెఱుచుచు, మహాతీక్ష్ణముగనుండెడి యేనుఁగును సింహమువలె ఆహిరణ్యకశిపుని సంహరించుటకై తానును కంఠముదనుక సింహస్వరూపుఁడై ఆప్రహ్లాదునివ్యసనము నోర్వఁజాలక, అతివేగముగ ఆవిర్భవించెను.

శా. కంఠంబుం దనుకన్ భయంకరమహాకంఠీరవంబై, రవాకుంఠంబై, పడ స్తంభ, ముద్భవిలి, నైకుంఠుం డుఖంఠుత్వా త్కంఠం బైఁబడి యాహిరణ్యకశిపుంగంధద్విపుం ద్రుంచు నా వన్ తీవింబడిఁద్రుంచి ప్రోచెఁబ్రణతుం బ్రహ్లాదుఁ బాహ్లాదుఁ గాన్.

టి. రవ + అకుంఠంబై = వేగముతో పూర్ణమై; అకుంఠ + త్వా + ... తన్ = అత్యంతమైన + వేగమందు + అపేక్షతో; గంధద్విపున్ = ... మదపుటేనుఁగును, తేవన్ = రీతిగా, ప్రణతున్ = తనను ప్రణామము చేయువాఁడైన, సాహ్లాదుఁ గాన్ = అత్యాహ్లాదము గలవాఁడగునట్లుగా, ప్రోచెన్ = రక్షించెను. (ఉపమా)

ప్రహ్లాదుఁడు.—లీలావతీ హిరణ్యకశిపులకొమారుఁడు. ఇతఁడు విష్ణుద్వేషియైన తనతండ్రితో సర్వదా వివాదపడుచు, తన్నును తనతండ్రి ... బాధలు పెట్టుచు, విష్ణుస్మరణయే కూడదని నిరోధించి నిగ్రహించి తుదకు తాఁగొడుకును వధింపఁగా, ఈవిష్ణుభక్తుఁడైన ప్రహ్లాదుఁ డాబాధలు పడఁజాలక మొఱపెట్టి స్వామిని ప్రార్థింపఁగానె, భక్తసంరక్షకుఁడైన నారాయణుఁడు ఆమొఱ విన్నతోడనె ... అక్కడి స్తంభము ... నరసింహరూపముతోఁ గనఁబడి యాహిరణ్యకశిపుని సంహరించినయాతనిచేతనే సంరక్షింపఁబడినవాఁడు.

హిరణ్యకశిపుఁడు.—దితి కశ్యపప్రజాపతులపుత్రుఁడు, హిరణ్యాక్షునియన్న; వీరిరువురును సనకసనందనాదుల శాపముచేత రాక్షసులై విష్ణువుయొక్క నరసింహరూపముచేత నితఁడును, వరాహరూపముచేత నితనితమ్ముఁడు హిరణ్యా

ఘ్నుఁడును సంహరింపఁబడిన జయవిజయు లనెడి వైకుంఠద్వారపాలకులు. ఈ నృసింహ వరాహావతారములు, ఆ దశావతారములలో మూఁడవ నాల్గవ యవతారములు.

అన్యచ్చ.—

శి. అవేమవ్యాపారాకలన మతురీస్పర్శమచిరాత్
అనున్మీల త్తంతు ప్రకరఘటనాయాస మసకృత్ ।
విషీదత్పాంచాలీ విపదపనయైకప్రణయినః
పటానాం నిర్మాణం పతగపతికేతోఽరవతునః ॥ 27

అ. అసకృత్ = పలుమాఱును, విషీదత్ + పాంచాలీ + విపత్ + అపనయ + ఏక + ప్రణయినః = దుఃఖించుచున్న + ద్రౌపదియొక్క + ఆపత్తును + పోఁ గొట్టుటయందు + ముఖ్యమైన + ప్రేమకలవాఁడైన, పతగపతికేతోః = గరుడ ధ్వజుఁడగు విష్ణువుయొక్క, అవేమ + వ్యాపార + ఆకలనం = దోనెయొక్క + పనితోడి + కూడికయే లేనిదియు, అ + తురీ + స్పర్శం = నాడెనంటుటయే + లేనిదియు, అ + ఉన్మీలత్ + తంతు + ప్రకర + ఘటనా + ఆయా[illegible] - పైకెగిరె డి + నూలి + సమూహముతోడి + కూర్పునందు + శ్రమమే లేనిది[illegible]వ, అచి రాత్ = త్వరతో, పటానాంనిర్మాణం = వస్త్రముల నిర్మాణము, [illegible]ములను, అవతు = రక్షించుఁగాక.

తా. నూలు, కండె, నాడె, దోనె, మొదలైన నేతసాధ[illegible]లేకయే, దుశ్శాసనునివలన దుఃఖించుచుండెడి ద్రౌపదియాపత్తులను బో[illegible]కై నిఖిలాపన్నివారకుఁడై భక్తవత్సలుఁడై యా నారాయణమూ[illegible]శ్రీకృష్ణమూర్తి అతిత్వరగా నేయు నేత మములను గాపాడుగాత[illegible]వృత్తము)

మఱియొకటియు

ఉ. నూలునునాడెక[illegible]కొనంగొ[illegible]యు
మేలగు లేకయు[illegible]లిమి లేకయు[illegible]వ పా[illegible]

చాలికి నేసి యిచ్చు హరిచాతురి యేతఱినైనఁగాని మ
మ్మోలినిగాచుఁగాఁతఁ జెలి నుమ్మలిక మ్మడఁ గాచురీతిగాన్.

టి. నూలుకొనన్ = ప్రయత్నింపఁగా, చాతురి=అఘటితఘటనానిపుణత, ఉమ్మలికమ్ము+అడఁన్ =దుఃఖము+నశించునట్లు. (ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.)

పాంచాలి = ద్రౌపది.—పాంచాలదేశపురాజయిన ద్రుపదరాజుకూఁతురు, పాండవుల పెండ్లము. ఈ పెపూర్వజన్మమున ఇంద్రసేన అను పేరితో మౌద్గల్య మహామునికి భార్యయైయుండెను. ఆమౌద్గల్యుఁడు తనకర్మాధీనమున కుష్ఠరోగియైయుండియు, తనకు బహుకాలముగ పతిభక్తికలిగి పరిచర్యచేయుచున్న దీపతివ్రత అని సంతోషించి, ఆమెను వరము వేఁడు మిచ్చెదనని యడుగఁగా, ఆమె నాకుపతియైన మీయందె యపేక్షయెకాక వేఱొయపేక్షయు లేదనియు, మఱుచటిజన్మమున కాశిరాజుకూఁతురై కన్యాత్వమలోనె శివునిగూర్చి బహుకాలము తపస్సుచేసి యతఁడు ప్రత్యక్షమైనపుడు తనకు పూర్వజన్మమునుండి కలిగియుండిన పతిభక్తిపాతివ్రత్యధర్మములనుబట్టి పతిపతియని యైదుపర్యాయములు వరమడుగఁగా, అట్లేయని వరమీయఁబడె, ఆతర్వాతిజన్మములో కృష్ణ అని పేరితోపుట్టి యాద్రౌపది పంచపాండవులకు భార్యయై ధర్మభీమార్జుననకుల సహదేవులకు వరుసగ ప్రతివింధ్య శ్రుతసోమ శ్రుతకీర్తి శతానీక శ్రుతసేనులు అను ఉపపాండవులను కనుకొనినయామె.

అపరంచ.—

మ. కాకశ్శోకం వ్యజహదమితం, వృద్ధగృధ్రోఽప్యనేకాన్
లోకాన్ లేభే,కుశల మగమన్నిర్విషాదం నిషాదః।
రాజ్యం ప్రాప్తా కపినిశిచరా రాఘవత్వే మురారేః
పారేవాచాం జయతికరుణా పశ్య? పద్మాసఖస్య॥ 28

టి. మురారేః=విష్ణువుయొక్క, రాఘవత్వే=శ్రీరామావతారమందు, కాకః=కాకి, అమితం=అధికమైన, శోకం=దుఃఖమును, వ్యజహాత్=విడిచిపెట్టెను. వృద్ధగృధ్రః+అపి-ముసలిగ్రద్దయు,అనేకాన్,లోకాన్ = నానాలోక

ములను, లేభే=పొందెను. విషాదః=బోయుఁడు, నిర్విషాదం=నిర్దుఃఖమయిన, కుశలం=క్షేమమును, అగమత్=పొందెను కపి, నిశిచరౌ=కోఁతి, దయ్యములు రెండును, రాజ్యం=రాజఠీకమును, ప్రాప్తౌ=పొందెను. పద్మాసఖస్య=లక్ష్మీప్రియుఁడైన యావిష్ణువుయొక్క-, కరుణా=కృప, వాచాంపారే=వాచాతీతవిషయమందు, జయతి=సర్వోత్కృష్టముగానున్నది. పశ్య=చూడుము? (మందాక్రాంతావృత్తము.)

తా. ఆమహావిష్ణువు శ్రీరామావతారమున కాకాసురుఁడు తనచేతనె బ్రహ్మాస్త్రహతుఁడై నిత్యసుఖమనుభవించునట్లును, జటాయువు రావణబాణహతుఁడై తనచేతనె సంస్కరింపఁబడి నిత్యానందమనుభవించునట్లును, గుహుఁడు తనయందలి భక్తిపారవశ్యముచేత నిత్యవిభూత్యానంద మనుభవించునట్లును, సుగ్రీవవిభీషణులును తనయందలి భక్తిపారవశ్యముననే పట్టాభిషిక్తులై సకలానందము లనుభవించునట్లును జేసినయతని దయాళుత్వ మిట్టిదని యెవరికిఁగాని వాక్రువ్వవలను గాదుగదా!

మఱియునొకటి.—

ఉ. కాకము శోకముంగడవఁ, గిగద్దయ? యిద్దయ, చీఁకుగద్దయా
లోకములన్నియుంగడవ, గిలోఁదమ ఖేదమమాని, మానితం
బౌ కుశలంబుబోయఁగన, గినద్దిర? తద్దరి కోఁతిభూతముల్
సేకొనఁ బ్రాజ్యరాజ్య, మెటుగి సేసెనొ చుగి వృభిరామరాముఁడై.

టి. కద్దయ=కద్దు అయ్యా? ఇద్దయ=ఇట్టిదయ, తమఖేదమ = (కాకగృధ్రకిరాతులు) తమదుఃఖమే, అద్దిర=ఆహా! తద్దరి=ఆహారి, కాకము=కాకాసురుఁడు-ఇంద్రపుత్రుఁడయిన జయంతుఁడు, గద్ద=జటాయువు-అనూరుపుత్రుఁడయిన పక్షిరాజు, బోయ=గుహుఁడు—శృంగిబేరమున కిరాతరాజు, కోఁతి=సుగ్రీవుఁడు కిష్కింధయందు వాలి సోదరుఁడైన వానరరాజు, భూతము=విభీషణుఁడు—లంకయందు రావణసహోదరుఁడయిన రాక్షసరాజు.

కాకాసురుఁడు.—వీఁడు గర్వముతో బుద్ధిహీనుఁడై సీతాస్తనస్థలమును పొడిచి, ఒంటికంటి చూపుతో పడి పాఱిపోయినవాఁడు. వీఁడె దేవేంద్రునకు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడై నలకూబరమన్మథులవలె సుందరుఁడని పేరందిన జయంతుఁడనువాఁడు.

జటాయువు=గృధ్రరాజు. —ఇతఁడు కశ్యపునిపౌత్రుఁడు,అనూరునిపుత్రుఁడు, పంచవటియందు రావణుఁడు సీతనెత్తుకొని పోవునపుడు అడ్డగించి వానిచే వధింపఁబడి శ్రీరాములచేతులారనె పంచసంస్కారములు చేయఁబడినవాఁడు.

కిరాతుఁడు.— గంగాతీరమున శృంగిబేరమను పురమునకు రాజు, ఇతఁడు గంగను పడవతో దాఁటించి శ్రీరామానుగ్రహమునకు పాత్రుఁడై పరమభక్తుఁడైన కిరాతరాజు.

సుగ్రీవుఁడు.—ఇతఁడు వానరరాజు, ఋక్షరజునికొమారుఁడు, ఈ ఋక్షరజుఁడు పార్వతీశాపముచేత పురుషులు స్త్రీలౌనట్టి కొలనిలో స్నానముచేసి స్త్రీయై సూర్యునివలన రేతస్సు గ్రీవమునపడి సుగ్రీవుఁడనుపేరితో పుట్టినవాఁడు.

విభీషణుఁడు.—రావణుని రెండవతమ్ముఁడు, ఇతఁడు సీతను శ్రీరామున కొప్పగించి శ్రేయోవంతుఁడవు కమ్మని బహువిధములఁ జెప్పియు, ఆరావణుఁడు వినక తన్నవమానించినందున; తా నా శ్రీరామునె శరణాగతిచేసి, అతని యభయప్రదానమునుగొని,రావణానంతరము లంకారాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుఁడై సప్తచిరంజీవులలో నొకఁడుగా నుండువాఁడు. (చిరంజీవులు—అశ్వత్థామా, బలీ, వ్యాసో, హనుమాంశ్చ, విభీషణః, కృపః, పరశురామశ్చ సప్తైతే చిరజీవినః.)

౫. తదేవం దేవపరిబృఢేదయాపయోనిధావపి ఉపన్యస్తం నైర్ఘృణ్యం తవ తావదనైపుణ్యమపుణ్యఫలం బుద్ధేః పిశునయతి. 29

అ. తత్=కనుక, ఏవం=ఇట్లు,దయాపయోనిధౌ=దయాసముద్రుఁడయిన, దేవపరిబృఢే=సకలదేవప్రభువునందు, ఉపన్యస్తం = ఆరోపింపఁబడిన, నైర్ఘృణ్యం=నిర్దయత్వము, తవ=నీయొక్క, బుద్ధేః=బుద్ధికి, అపుణ్యఫలం= పుణ్యమునకు ఫలముకాని, అనైపుణ్యం=నిపుణత్వములేమిని, పిశునయతి = సూచించుచున్నది.

తా. పరమదయాళువైన పరమపురుషునియందును దయాహీనతను చెప్పుట నీనేర్పులేనితనమునె తెలుపుచున్నది.

వ. కాఁబట్టి యిట్టి వాచామగోచరంబయిన దయను గడలి కరుణింగలిగి వేలుపుల ప్రభువగు పరమపురుషుని విషయమున

సయితము నీనిర్ధరించు నిర్దయతావచన, మభాగ్యమునకు ఫలమయిన నీబుద్ధి సామర్థ్యము లేమికే సూచన మగుచున్నయది.

శృణుతావత్.—

శా. జీవానాం దృషదాదిమత్వ మయతాం స్వర్గాపవర్గాస్పదమ్
దేహం దత్తవతి శ్రియఃప్రియతమే నైవోపకారస్మృతిః ।
దుఃఖే జాతుచి దాగతే స్వకలితా ద్దుష్కర్మణః పక్త్రిమా
న్నాథే హంత? నిరాగసి వ్యసనిభి ర్నైర్ఘృణ్యమారోప్యతే॥

అ. దృషత్+ఆదిమత్వం=ఱాయి+మొదలగునవి యగుటను, అయతాం=పొందుచున్న, జీవానాం=ఆత్మలకు, స్వర్గ+అపవర్గ + ఆస్పదం=స్వర్గమునకును + మోక్షమునకును + ఆధారమైన, దేహం=శరీరమును, దత్తవతి=ఇచ్చుచున్న, శ్రియఃప్రియతమే=లక్ష్మీపతియందు, ఉపకారస్మృతిః=ఉపకారముతలంచుట, నఏవ=లేనేలేదు. స్వ+కలితాత్=తనచేత+చేయఁబడిన, పక్త్రిమాత్=ఫలకారియగు, దుష్కర్మణః=దుష్కృత్యమువలన, దుఃఖే=దుఃఖము, జాతుచిత్=ఒకానొకప్పుడు, ఆగతేసతి=వచ్చినట్టులయిన, వ్యసనిభిః=ఆదుఃఖముగలవారిచేత, నిరాగసి=నిరపరాధుఁడైన, నాథే = ఆజగన్నాథునియందు, నైర్ఘృణ్యం=నిర్దయత, ఆరోప్యతే=ఆరోపింపఁబడుచున్నది. హంత=అయ్యో?

తా. పాషాణపశ్వాది దేహధారులనుఁగూడ కర్మజ్ఞానములవలన స్వర్గమోక్షములిచ్చు నాజగదీశ్వరునియం దుపకారము తలంచకున్నను, తాము పడెడు దుఃఖకర్మలలో నాతనియందే లేనినిర్దయను తెచ్చి పెట్టుచున్నారే. అయ్యో?.

వినుమంతయును.—

ఉ. ఱాలుగ నప్పగాఁ బొడమి కీ అట్టొడిగట్టిడి ప్రాణికోటికి
వాలుగ నర్హ దేహ మపవర్గము స్వర్గము నిచ్చునచ్యుతుం
బోలఁగ నెన్నకున్నఁ దమకీపాం దెడిదుఃఖముపట్ల నిట్లయే
జోలియు లేనివానిపయిఁ గొప్పడఁ దప్పిడుచుందురక్కటా?

టి. ఱాలుఅప్పగాన్ =అహల్యాది శిలారూపముగ, వాలుగన్ =అతిశయముగ, పోలఁగన్ =చక్కఁగ, చొప్పడన్ =స్పష్టముగ.

గ. హంత? జంతవః పామరాః స్వాపరాధం పరమకారుణికే పర

స్మిన్ బ్రహ్మ ణ్యాధ్యస్యంతి. 31

అ. హంత=అయ్యో? పామరాః=నీచులైన, జంతవః=జంతువులు, స్వాపరాధం=తమయపరాధమును, పరమకారుణికే=అతిదయాళువైన, పరస్మిన్ బ్రహ్మణి=పరబ్రహ్మయందు, అధ్యస్యంతి=ఆరోపించుచున్నారు.

వ. అయ్యో? అట్లుపామరులు పరమకారుణికుఁడయిన పరబ్రహ్మమందుఁ దమతమయపరాధము లధ్యవసించుచున్నారలు.

తథాహి.——

శా. క్లేశత్యాగకృతేఽర్పితేన కరణవ్యూహేన దేహేనచ

స్వానర్థం బత? జంతురార్జయతిచేన్మంతుర్నియంతుః కుతః।

శస్త్రే శత్రుజయాయ నైజ గురుణాదత్తేఽథ తేనైవచేత్

పుత్రోహంతి నిజంవపుః కథయ రే తత్రాపరాధీతుకః? 32

అ. క్లేశ+త్యాగకృతే=కష్టములను+విడుచుటకొఱకై, అర్పితేన=ఇయ్యఁబడిన, కరణ+వ్యూహేన = (చక్షురాది) సాధనములయొక్క+సమూహము చేతను, దేహేనచ=దేహముచేతను, జంతుః=జీవుఁడు, బత=అయ్యో! స్వ+అనర్థం = తనకు+చెఱుపును, ఆర్జయతిచేత్ =సంపాదించుకొనుచున్నాఁడేని, నియంతుః=నియామకుఁడైన ఆసర్వేశ్వరునికి, మంతుః=అపరాధము, కుతః = ఎందువలన కలుగుచున్నది ? శస్త్రే=ఆయుధము, శత్రు+జయాయ = శత్రువులను+జయించుకొఱకై, నైజగురుణా = తనతండ్రిచేత, దత్తేసతి=ఈయఁబడినదైనయెడల, అథ=ఆవెనుక, తేన+ఏవ = ఆయాయుధముచేతనే, పుత్రః=కుమారుఁడు, నిజం+వపుః = తనదైన+దేహమును, హంతిచేత్ =కొట్టుచున్నాఁడేని, రే=అరే? తత్ర=వారిలో, అపరాధీతు=అపరాధముకలవాఁడో, కః=ఎవఁడు? కథయ=చెప్పుము ?

తా. శత్రువులను జయించుటకై తండ్రియిచ్చిన యాయుధము నా తానే తనదేహమునే కొట్టుకొనునట్లు; సర్వకష్టములను తొలఁగించు సర్వేంద్రియములతో నీదేహము నాసర్వేశ్వరుఁ డీజంతుజాలమున అదియుదె దానిదాని చేత తనతనకే యనర్థమునుకూడ తెచ్చుకొనుచు దానిదానితప్పా? ఆయిచ్చిన సర్వేశ్వరునితప్పా?

అట్లేకద?.—

చ. కరణకళేబరంబు లిటు కష్టము నష్టము కాఁగనీఁ
గరమవె కొంచుఁగ్రించుకడ కష్టమునిష్టముగాఁ
శ్వరునిదెతప్పు? తండ్రియరి కై వవపుత్రునకియ్య
శిరమునెదూసిగ్రేసికొనఁ జెప్పుమి? యొప్పమి యేని

టి. కరము=మిక్కిలి, అవె=ఆకరణకళేబరములనె, క్రించు = అరిక్=శత్రువును, వైవక్ అ=వేయుటకే, అయ్యసిక్=అఖడ్గము మి=అనిష్టము-దోషము. (దృష్టాంతాలంకారము.)

కిం బహునా.—

శా. శాస్త్రంభూరి నిజస్వరూపమతయే స్వారాధనార్థం
స్వధ్యానాయ మనశ్చ బుద్ధి మనఘాం లబ్ధుం చ తీర్థా
తత్త్వాన్యప్యుపదేష్టు ముత్తమగురూన్ దత్త్వాఽను
సంసారే తదపి భ్రమేమ యది కిం కుర్వీత సర్వేశ్వరః

అ. సర్వేశ్వరః = జగదీశ్వరుఁడు, నిజ+స్వరూప+మతయే = రూపమునందు+జ్ఞానమునకై, భూరి=విశేషమైన, శాస్త్రం=శారీరస్ త్రమునుక్; స్వ+ఆరాధనార్థం=తన్ను+ఆరాధించుటకై, వపు నుక్; స్వ+ధ్యానాయ=తన్ను+ధ్యానించుటకై, మనశ్చ = మన తీర్థాదికంచ=తీర్థాదులనుక్, లబ్ధుం=లభించుటకై, అనఘాం=నిర్దోష స్థం=పరిశుద్ధినిక్; తత్త్వాని+అపి = ఉపనిషదాది తత్త్వములనుకూడ దేష్టుం=ఉపదేశించుటకై, ఉత్తమగురూన్=గురుశ్రేష్ఠులనుక్;

చ్చి, నః=మనలను, అనుగృహ్ణాతి = అనుగ్రహించుచున్నాఁడు. తత్ అపి=అద ట్లుండియు, సంసారే=సంసారములో, భ్రమేమయది=తిరుగులాడుచుంటి మేని, సర్వేశ్వరః=ఆసర్వేశ్వరుఁడు, కింకుర్వీత=ఏమిచేయును?

తా. సర్వేశ్వరుఁడు మనకు స్వస్వరూప పరస్వరూపములను తెలిసికొనుట కై శారీరశాస్త్రాదులును, తన్నారాధించుకొనుచు పరిచర్యాపరుఁడై యుండు టకై యీపాంచభౌతికశరీరమును, తన్ను ధ్యానించి యానందించుకొనుటకై అంతరింద్రియమును, సకలతీర్థాదులు లభించుటకై తాత్కాలిక సాత్త్విక శు ద్ధివిశేషమును, సకలోపనిషదాది తత్త్వవిశేషముల నుపదేశించుటకై యాచార్యు లను౯ అనుగ్రహించి యుండఁగా;మన మాపూర్వకృతకర్మానుసారముగా ఇట్లు సంసారసముద్రములోపడి చెడుచుంటి మేని; ఆజగదీశ్వరుఁ డేమిచేయఁగలఁడు.

విశేషము (చెప్ప)నేల?

మ. తనరూపు౯ దెలియ౯ దను౯ గొలువఁ, ద౯ ధ్యానింపఁ,దీర్థా
దులిం। పున సేవింపఁ, బరత్వతత్త్వములపొ ల్పు౯ దెల్ప; నా
శాస్త్రము౯ । దనువు౯, జిత్తము, సత్త్వశుద్ధియు, గురు౯,దా
మోదరుం డిచ్చియు౯ । దనుఁగా సంసృతిఁ జిక్కి (సుక్కి
సుడియ౯) దా నేమిచేయు౯ జనున్.

టి. తీర్థాదులు=దివ్యతీర్థ దివ్యదేశాదులను, పరత్వతత్త్వముల పొల్పు౯ =భగ వత్పరత్వతత్త్వాదులవైభవమును,సంసృతి౯=సంసారములో,(క్రమాలంకారము.)

భూలోకవర్ణనము.

(ఇది-పదునాలుగులోకములం దూర్ధ్వలోకము లేడింటిలో మొదటిదియు, అధోలోకము లేడింటికి పైదియు, సప్తసముద్రములకు నడిమిదియు, సకలవిధ లోహరత్న నదీనదపర్వతాదుల కాస్థానమును, సకల భగవదవతార భగవద్వి గ్రహాదుల కాస్థానముసైన మానవలోకము.)

గ. (ఇతి పరిక్రామ౯ కించిదుత్తర ముపసృత్యాథస్మా దవలోక్య
చ) సఖే? సకలపురుషార్థ సాధనానుష్ఠాన సాధనభూతం తా
వదవలోకయ భూలోకమ్. 34

అ. (ఇతి=ఇట్లని, పరిక్రామన్=(విమానమును) నడుపుచు, కించిత్+ఉత్తరం= కొంచెము+ఉత్తరముగ, ఉపసృత్య=జరిగి, అధస్తాత్ చ = క్రిందుగాను, అవలోక్య=చూచి,) సఖే= ఓస్నేహితుఁడా! సకలపురుషార్థ+సాధన+అనుష్ఠాన+స్థానభూతం=సమస్తపురుషార్థములకును+సాధనములైన క్రియలయొక్క+అనుష్ఠించుటలకు+ఆధారభూతమైన, భూలోకం తావత్ = భూలోకమును, అవలోకయ=చూడుము ?

వ. (జగత్సంహృతిప్రభృతియగు సర్వమున్ గర్త్రాధీనముగాని, భగవానుని కార్యము కాదు. కావున,నతనికి లేశమైనను గరుణాహీనత గలుగదని వాక్రుచ్చి)(విమానంబు వోనిచ్చుచుంగొంచె ముదీచికిం జనుదెంచి, దిగువ నవలోకించి), సఖా? సకలపురుషార్థసాధనంబైన యీభూలోకంబు నాలోకింపుము?

టి. పురుషార్థములు—ధర్మ, అర్థ, కామ, మోక్షచతుష్టయము.

భువనమవలోక్య.

శా. స్వర్గౌకోభిరధోనివాసిపురుషారబ్ధాతిశుద్ధాధ్వర
స్వాహాకారవషట్క్రియోత్థ మమృతం స్వాదీయ ఆదీయతే।
ఆమ్నాయప్రవణై రలంకృతిజుషేఽముష్మై వ్రమనుష్యైశ్శుభై
ర్దివ్యక్షేత్రసరిత్పవిత్రవపుషే దేవ్యై పృథివ్యై నమః॥ 35

అ. స్వర్గ+ఓకోభిః = స్వర్గమే+వాసస్థానముగాఁగల దేవతలచేత, అధోనివాసి+పురుష+ఆరబ్ధ+అతిశుద్ధ+అధ్వర+స్వాహాకార వషట్క్రియా+ఉత్థం=ఈభూలోకవాసులైన+పురుషులచేత+ప్రారంభింపఁబడినవై+ అతిపరిశుద్ధములైన+యజ్ఞములయందలి + స్వాహాకారవషట్కారములతో+ఎత్తినటువంటిదైన, స్వాదీయః=రుచ్యమైన, అమృతం = హవ్యము, ఆదీయతే=తీసికోఁబడుచున్నదో, ఆమ్నాయ+ప్రవణైః = వేదములందు+ప్రావణ్యముగలవారైరె, శుభైః=పవిత్రులైన, మనుష్యైః=మనుష్యులచేత, అలంకృతిజుషే=అలంకారమును పొందునదియు, దివ్యక్షేత్ర+సరిత్+పవిత్ర+వపుషే=దివ్యక్షేత్ర

ములచేతను + దివ్యనదులచేతను+పరిశుద్ధమైన + శరీరముగలదియునైన, అము ష్యై=అట్టి ఈ, పృథివ్యై దేవ్యై=భూదేవికొఱకు, నమః=నమస్కారము.

తా. దేవతలకు హవ్యములు నివేదించుటకై యజమానాపచారములేక స్వాహాకారవషట్కారములతోడి యాగములు చేయుచు, వేదవిహితములైన సదాచారము లాచరించుచుండు యాజ్ఞికాదులును, బదరికాశ్రమ నైమిశారణ్యాది దివ్యక్షేత్రములును, భాగీరథీ సరస్వత్యాది దివ్యతీర్థములును తనకు శరీరాలంకారములుగాఁ గలిగి ప్రకాశించుచుండు నీభూదేవికి నమస్కారము.

భూమినిగని:— శార్దూలయుగ్మకము.

శా. ద్యోలోకం బనునూర్ధ్వలోకమున విఖ్యాతస్థితు ల్దేవతల్
భూలోకం బనునీదులోకమునను ఖ్యాతుల్ద్విజు ల్యాగముల్
వాలాయంబుగఁ జేయ, నాయమృతముల్ స్వాహావషట్కా-
రముల్, సాలావీనులవిందు సేయఁగొనుటల్ సద్వేదవిద్యాళు,ల
ట్లోలిన్ వేదవిదాళులున్, మఱియ నేకోద్యన్మహాక్షేత్రముల్
కూలోన్మూలములోనదుల్మఱియుఁ బేర్కోఁజాలుపుణ్యాటవుల్
హాళిన్ గ్రాలుటచేతఁ బూతయగుదానా? హా! భూతధాత్రీ! జ్యోహారే? లీలాశుభగాత్రి! ధాత్రి! యిదెనీకీసీకు సాష్టాంగ్వారే?

టి. ద్యోలోకము=స్వర్గలోకము, వాలాయము = మిక్కిలి, అమృతము= హవిర్భాగము, ఓలిన్=వరుసగా, వేదవిత్ + ఆళులు = వేదవేత్తల + సమూహములు, ఉద్యత్ = అతిశయించునట్టి, కూల + ఉన్మూలములు=గట్టును+ విూఱిపాఱునట్టివి, హాళిన్=సంతోషముతో, పూత=పవిత్రమైనది, భూతధాత్రీ=సకల భూతములను ధరించుదానా ? స్వాహాకారవషట్కారములు = దేవహవిర్దాన అగ్నిహవిర్దానములు.

కృశాను:—

గ. ననుసఖే! నాకగతోఽపిభవాన్ నమర్త్యములోకం నమస్కర్తుమర్హతి.

అ. నను=మంచిది; సఖే=సఖుఁడా! భవాన్ = నీవు, నాకగః+అపి= స్వర్గలోకమందుండువాఁడవు+అయ్యును, మధ్యమలోకం = త్రిలోకములలో మధ్యలోకమైన భూలోకమును, నమస్కర్తుం = నమస్కరించుటకు, న+అర్హతి = తగవు

కృశానుఁడు.—

వ. సరేసఖా ! నీవూర్ధ్వలోకమునందుండి యీనరలోకమును నమస్కరింపఁ దగియుండినాఁడవు కావు.

తథాహి.—

హ. జననమరణక్వాధివ్యాధిప్రభేదశుభేతరా
కలనమలినాలోకాశ్శోకాతురాశ్చ భువంగతాః।
తదిహమదిభిః క్షుద్రైశ్ఛిద్రైకమార్గణతత్పరైః
ప్రభుభిరుదితక్షత్యై క్షిత్యై బుధస్స్పృహయేతకః॥ 37

అ. లోకాః=జనులు, భువం=ఈభూమిని, గతాః= పొందియుండువారై, జనన+మరణ+క్వాధి+వ్యాధిప్రభేద+శుభేతర+ఆకలన+మలినాః= జన్మముతోను+మరణముతోను +సంతాపములయు+రోగభేదములయు+అశుభములయు+సంబంధముచేత+అపరిశుద్ధులై, శోక+ఆతురాః+చ=దుఃఖముచేత+పీడితులును (అగుచున్నారు). తత్ = కనుక, ఇహ=ఇక్కడ, బుధః= జ్ఞానియైనవాఁడు, కః=ఎవఁడు, ఛిద్ర+ఏక+మార్గణ+తత్పరైః=దోషములను+ముఖ్యముగా+ వెదకుటయందు+ఆసక్తులును, క్షుద్రైః = నీచులును, మదిభిః=అహంకారులునైన, ప్రభుభిః=ప్రభువులచేత, ఉదిత + క్షత్యై=పుట్టినహానికలదియైన, క్షిత్యై=ఈభూమికొఱకు, స్పృహయేత = కోరును ? (హరిణీవృత్తము. ఛేకానుప్రాసము.)

తా. జను లీభూలోకమునఁ బుట్టియుఁ జచ్చువా రగుటయేకాక, వ్యాధి మొదలైనవానివలని దుఃఖముచే పీడింపఁబడుచుండియు; పరులదోషములనే వెదకుచు, అహంకారపడుచు, క్రొవ్వుపట్టియుండు నిట్టినీచప్రభువులవలన హాని

పొందుచుండునట్టి యీభూమికిఁగాను, మనస్వర్గలోకములో జ్ఞానము కలవాఁడేవాఁడు తలంచుచున్నవాఁడు ?

అటులేకదా?

మ. జననంబుఁ మరణంబు తాపమురుజల్ శ్చక్రంబునంబో లెఁద్రి
ప్పను ద్రిప్పఁ భువిఁ ద్రిప్పలఁ బడిజడుల్ శ్ప్రాపింతు రెం తేవగల్
కని, యేప్రాజ్ఞుఁడు క్షోణిదీనిమదిలోఁ గాంక్షించుఁ? ప్రత్యక్షులై
చెనఁటుల్ మత్తులుహీనచిత్తులు ప్రభుల్ శ్క్షీణింపఁ జేయఁ క్షితిన్.

టి. రుజలు=రోగములు, జడులు=అజ్ఞులు, వగలు=దుఃఖములు, ప్రాపింతురు=పొందుదురు, ప్రాజ్ఞుఁడు=ప్రజ్ఞావంతుఁడు, క్షోణిఁ=భూమిని, కాంక్షించుఁ=కోరును, క్షితిఁ=భూమిని.

కించ.—

మం. బాలత్వేవా తరుణిమనివా ప్రాయశో వార్ధకేవా
మృత్వామర్త్యాబత? యమభటైర్మథ్యమానావ్యథంతే।
శ్రేయస్తేషా మమితవిపదాం జీవతాం వా కిమాస్తే?
కస్మిఁ గ్రామే పున రనడుహాం కర్షణక్లేశహానిః॥ 38

అ. ప్రాయశః=బహుగా, బాలత్వేవా = పసితనమునఁగాని, తరుణిమనివా=యౌవనమునఁగాని, వార్ధకేవా=ముసలితనమునఁగాని, మర్త్యాః=మనుష్యులు, మృత్వా=చచ్చి, బత=అయ్యో? యమభటైః=యమదూతలచేత, మథ్యమానాః=బాధింపఁబడుచుండువారై, వ్యథంతే=దుఃఖపడుచున్నారు. తేషాం=అట్టి, అమిత+విపదాం=అధికమైన+ఆపత్తులుగలవారై, జీవతాంవా=జీవించువారికైన, శ్రేయః=శ్రేయస్సు, ఆస్తే+కిం=ఉన్నదా? అనడుహాం=ఎద్దులకు, పునః=మఱలమఱల, కర్షణ+క్లేశ+హానిః=దున్నుటయందలి+కష్టముయొక్క+విడుదల, కస్మిఁ గ్రామే=ఏగ్రామమందు, అస్తి=ఉన్నది? (మందాక్రాంతావృత్తము.)

తా. ఎద్దులకు ఎప్పుడు దున్నెడుకష్టము కలిగియుండినను, ఒకప్పుడైన వానికాకష్టము విడుదలయే లేకుండునట్లు, ఎప్పుడో ఒకవేళ చచ్చి, యమదూతల

చేత బాధపడువారికి వారిజీవితకాలములో వారాపద లనుభవించునప్పుడైన, కొంచెము క్షేమమైనఁ గలుగుటలేకుండెనే? (అలం-దృష్టాంతము.)

మఱియు.—

తే. బాల్యమం దైన నెం దైనఁ బ్రజలుఁ జన్మి
జమునిబారిఁ బ్రతికి విపత్సమితిబారిఁ
బడియెదరుగాని, శ్రేయంబుఁ బడయుటరిది:
దుక్కి యెద్దులకష్టంబుఁ దొలఁగుటరిదె.

టి. విపత్ + సమితి + బారిన్ = ఆపత్తుల + సమూహముయొక్క + ఉపద్రవములో.

విశ్వావసుః.—

గ. సత్యమేవ తథాపి సఖే! మహాశ్రయం మానుషజన్మ మాదూదుషః॥ 39

అ. సత్యం + ఏవ = యథార్థమే, తథా + అపి = అట్లైనను, సఖే = ఓస్నేహితుఁడా! మహీ + ఆశ్రయం = భూమియే + స్థానముగాఁగల, మానుష + జన్మ = మనుష్యుల + జన్మమును, మా + దుదుషః = దూషింపకుము.

విశ్వావసువు.—

వ. నిజమేయైన, ఓయిసఖా! ఈయవనియే స్థానమైన యీమానుషజన్మమును దూషింపకుము?

స్ర. రామః క్షేమస్య దాతా భువి నను మనుజో రావణస్య ప్రహర్తా
తత్తాతః కిం న మర్త్యస్త్రిదశకులపతే ర్దైత్యయుద్ధే సహాయః।
కృష్ణో వృష్ణో మదం యో ఽహరత సరతయా న శ్రుతః కిం త్వయా ఽసౌ।
కే వా దేవాః ప్రభావాత్స్వయమతిశయితా మానవా ద్దానవా వా॥ 40

అ. భువి = ఈభూమియందు, రావణస్య = రావణాసురునకు, ప్రహర్తా = సంహారకుఁడైన, రామః = శ్రీరాముఁడు, క్షేమస్య = క్షేమమునకు, దాతా = సంధాయ

కుఁడైన, మనుజః+నను=మనుష్యుఁడు కాదా? తత్+తాతః=అరాముని+తండ్రి, త్రిదశ+కుల+పతేః=దేవతల+సమూహమునకు+ప్రభువయిన యింద్రునకు, దైత్య+యుద్ధే=రాక్షసులతోడి+యుద్ధమందు, సహాయః=సహాయుఁడు, న+కిం=కాఁడా? యః=ఎతఁడు, నరతయా=మనుష్యుఁడగుటచే, వృష్ణః=దేవేంద్రునియొక్క, మదం=గర్వమును, అహరత్=హరించెనో? అసౌ=అట్టియీ, కృష్ణః=శ్రీకృష్ణుఁడు, త్వయా=నీచేత, శ్రుతః=వినఁబడినవాఁడు, న+కిం=కాఁడా? దేవాః+వా=దేవతలుగాని, దానవాః వా=దానవులుగాని, స్వయం=తామే, ప్రభావాత్=ప్రభావమువలన, మానవాత్=మానవునికంటె, అతిశయితాః=అతిశయించినవారు, కే=ఎవరు? (ప్రసిద్ధంబు.)

తా. లోకకంటకుఁడైన రావణాసురునిసంహరించి సర్వత్ర క్షేమము నిచ్చుచుండిన యీ శ్రీరాముఁడుగాని, అతనితండ్రియై రాక్షసులయుద్ధమం దింద్రాదులకు సహాయుఁడై యుండిన దశరథుఁడుగాని, గోవర్ధనోద్ధరణాదులచేత ఆ యింద్రునే గర్వమణఁచిన యీ శ్రీకృష్ణుఁడుగాని మనుష్యులుకారా? మనుష్యులకంటె ఆదేవతలుగాని, ఆదానవులుగాని తాముగానే ప్రభావాతిశయము లెవరు? (ఆరామకృష్ణాదులు భగవదవతారములగుటచేసి అట్టివారిని మనుష్యులనరు. తక్కినవా రట్టివారున్నారా? అనుకొందురని తోఁచి యిట్లు చెప్పెను.)

కించ.—

శా. మాంధాతా చ భగీరథశ్చ సగరో మాన్యః కకుత్స్థో రఘుః
పూరుస్సోఽపి పురూరవా స్సచ శిబిః పుణ్యశ్చ రుక్మాంగదః।
వైదేహో నహుషశ్చ హైహయపతి ర్నాభాగో యయాతి ర్నలః
పార్థశ్చేతి నృపాః ప్రశస్తయశసః ప్రాదుర్బభూవు ర్నరాః॥ 41

అ. మాంధాతా చ=మాంధాతృచక్రవర్తియు, భగీరథః చ=భగీరథమహారాజును, సగరః=సగరచక్రవర్తియు, మాన్యః=పూజ్యుఁడైన, కకుత్స్థః=కకుత్స్థమహారాజును, రఘుః=రఘుమహారాజును, పూరుః=పూరుఁడను రాజును, సః+అపి=ఆ పురూరవాః=ఆపురూరవశ్చక్రవర్తియు, సః శిబిః=ఆశిబిచక్రవర్తియును, పుణ్యః చ రుక్మాంగదః=పవిత్రుఁడైన రుక్మాంగదమహారాజును, వైదేహః=విదేహదేశపు

రాజైన జనకమహారాజును, నహుషశ్చ=నహుషమహారాజును, హైహయప తిః=హైహయమహారాజును, వీరః=వీరుఁడైన, యయాతిః=యయాతిమహారాజును, నలః=నలమహారాజును, పార్థశ్చ=పృథాపుత్రుఁడైన ధర్మరాజును, ఇతి=అని, నృపాః=రాజులు, ప్రశస్తయశసః=ప్రసిద్ధమైన కీర్తిగలవారుగా, ప్రాదుర్బభూవుః=ప్రాదుర్భవించిరి, న+కిం=కారా?

మఱియు.—

సీ. రాముఁడు శ్రేయోభి రాముఁడు భువినిరా
వణవిరాముఁడు కాఁడొ మనుజుఁ డిట్లు
అతనితండ్రి దశర థాధిపుఁ డింద్రుని,
కని సహాయుఁడు కాఁడొ మనుజుఁ డిట్లు
ఆయింద్రు మదమడ నాయద్రియె త్తిన
చినికృష్ణుఁడును గాఁడొ మనుజుఁ డిట్లు,
దేవతలా పూర్వ దేవత లీమాన,
వులకంటె మహిమోద్భ వులె తమంత?
తే. రఘు సగర పూరు శిబి పురూ రవసులు మఱి
జనక కన కాంగద భగీర థ నహుష నల
ధర్మరాజులు రాజు లీ ధరను మనుజు
లుజ్జ్వలత్కీర్తి విస్ఫూర్తి నుండ లేదె.

టి. ఇంద్రునికని సహాయుఁడు—ఇంద్రునికిన్ + అనిన్ + సహాయుఁడు = దేవేంద్రునికి యుద్ధములో సహాయుఁడు, మహిమ+ఉద్భవులు=ప్రభావముతోడి+జన్మముకలవారు, ఉజ్జ్వలత్+కీర్తి+విస్ఫూర్తిన్ = ప్రకాశించు+కీర్తి యొక్క+ప్రకాశముతో.

శ్రీరాముఁడు—ఈయన సూర్యవంశమున దశరథునిపుత్రుఁడు, అరణ్యమున కపోమ్మన్న తండ్రివాక్యపరిపాలనమే కారణముగాఁ జేసికొని రావణాది దుష్టులను శిక్షించి విభీషణాదిశిష్టులను రక్షించిన మహావిష్ణువు.

దశరథుఁడు—అజమహారాజుపుత్రుఁడు, శ్రీరాములతండ్రి, ఇతఁడు ఇంద్రునకు సహాయముగ పోయి శంబరాదులను జయించినమహారాజు.

శ్రీకృష్ణుఁడు—ఈయన యదువంశమున వసుదేవునిపుత్రుఁడు, పాండవకౌరవులకు సంధి చేయునపుడు విశ్వరూపమును జూపి అర్జునునకు పరమయోగశాస్త్రము నుపదేశించిన నారాయణుఁడు.

మాంధాత—ఇతఁడు ఇక్ష్వాకుమహారాజువంశస్థులలో మహాకీర్తి చెందిన చక్రవర్తి, యువనాశ్వునికొడుకు, బిందుమతి పెనిమిటి, అంబరీష పురుకుత్స ముచుకుందులతండ్రి.

భగీరథుఁడు—సూర్యవంశమున నే దిలీపునిపుత్రుఁడు, దేవగంగను భూలోకముగుండ పాతాళలోకమునకు గొనిపోయి తనపితామహులైన సగరపుత్రులను పవిత్రపఱచిన చక్రవర్తి.

సగరుఁడు—సూర్యవంశమున నే బాహుకునికుమారుఁడు, షట్చక్రవర్తులలో నొకచక్రవర్తి.

కకుత్స్థుఁడు—(కకుత్ + స్థుఁడు = మూఁపురముమీఁద + ఉండువాఁడు) సూర్యవంశమున నే ఇక్ష్వాకుమహారాజుపౌత్రుఁడు, వికుక్షిరాజుపుత్రుఁడు, ఇతఁడు విష్ణువనుమతింబున వృషభరూపుఁడైన దేవేంద్రునిమూఁపురము నెక్కి కొని రాక్షసులతో యుద్ధము చేసి యీపేరుగలవాఁడయ్యెను.

రఘువు—సూర్యవంశమున నే దీర్ఘబాహునికొడుకు, అజమహారాజుతండ్రి.

పూరువు—యయాతి శర్మిష్ఠలపుత్రుఁడు, అన్నలు శాపముచేత రాజ్యార్హులు కాకుండ తానే రాజ్యార్హుఁడై యుండినరాజు.

పురూరవుఁడు—బుధునిపుత్రుఁడు, ఇతఁడు ప్రతిష్ఠానపురమున చక్రవర్తిగా రాజ్యపరిపాలన చేయుచు తనచేయుయజ్ఞమందు మంత్రమూలముగ ఆహవనీయాది రూపమునపుట్టిన జాతవేదాగ్ని చేత తాను పుణ్యలోకప్రాప్తుఁడయినవాఁడు.

శిబి—ఉశీనరునిపుత్రుఁడు, ఇతఁడు పావురముగా పాఱివచ్చినయగ్నిని డేగఁగా నెగిరివచ్చినయింద్రుని కీయక తనతొడమాంసము నే కోసియిచ్చినచక్రవర్తి.

రుక్మాంగదుఁడు— విదిశాపట్టణమునకు మహారాజు, సంధ్యావళి పెనిమిటి; ధర్మాంగదునితండ్రి; ఇతఁడు ఉత్తమమయిన యేకాదశీవ్రతము నాచరించిన మహాభాగవతోత్తముఁడు.

జనకుఁడు— విదేహదేశమున మిథిలాపట్టణపుచక్రవర్తి, సీతాదేవితండ్రి, ఇతఁడు సంసారమును వదలకయే ముక్తి చెందిన మహాజ్ఞాని.

నహుషుఁడు— పురూరవునిపౌత్రుఁడు, ఆయువుపుత్రుఁడు; ఇతఁడు ఇంద్రునికి బదులుగా కొంతకాలము స్వర్గలోకమున రాజ్యపరిపాలన చేయుచుండినవాఁడు.

హైహయుఁడు— నర్మదాతీరమున కార్తవీర్యార్జునుఁ డేలుచుండిన హైహయదేశమును [illegible] నేలుచుండినవాఁడు.

యయాతి— నహుషునకును ప్రియంవదకును పుత్రుఁడు, దేవయానవలన యదుతుర్వసులను; శర్మిష్ఠవలన అనువును, పూరువును ద్రుహ్యునిం గన్నతండ్రి; ఇతఁడు మహాప్రఖ్యాతితో రాజ్యము చేయుచుండినవాఁడు.

నలుఁడు— నిషధదేశపుచక్రవర్తి, వీరసేనునికొడుకు, దమయంతి పెనిమిటి, ఇంద్రసేనునితండ్రి ఇతఁడు తానుచేయుయజ్ఞములందు ఇంద్రుఁ డితరులకన్న అధికముగా హవిర్భాగములు కొనునట్లును, అగ్నికట్టెలు లేకయే గడ్డిపఱక లొకసారి [illegible] ప్రజ్వలించునట్లును, యముఁడు తద్ధర్మములందె బుద్ధినిలుపునట్లును, వరుణుఁడు కొంచెజలమే వాడనువాడను ఎంతో యుబికివచ్చునట్లును, కుబేరుఁడు కొంచెపుధనమునైనను మించ సెలవు చేయను జేయను మిగుల మించిపోవునట్లును వరములు పొంది సత్యము తప్పక నడుచుకొనుచుండినరాజు.

ధర్మరాజు— పాండురాజుపుత్రుఁడు, పంచపాండవులలో మొదటివాఁడు, తల్లి కుంతి, ఈమెకు పృథ అనియు పేరు, కనుక నీ యాపృథకు పుట్టినవారు పార్థులనియు చెప్పఁబడుదురు. అయినను అర్జునునకుమాత్రము పార్థుఁడని రూఢనామము. ఇతఁడు సభలో సతినైనను శత్రువుల కొప్పగించి నియమముతప్పని సత్యసంధుఁడనియు, ఎవరినిఁగాని యెదిరింపక అజాతశత్రువనియు పేరొందినవాఁడు.

కృశానుః-సార్థాంగీకారమ్.—

ఉ. కామం జనాః కేఽపి గుణాభిరామాః
క్షమాతలే సంతు యుగాన్తరేషు ।
కలౌయుగేఽస్మిన్ గుణలేశవన్ధ్యాః
సర్వేఽపి ఖర్వేతరదోషభాజః॥ 42

అ. కామం=తఱుచుగా, గుణ+అభిరామాః= సుగుణములచేత+మనోహరులైన, జనాః=జనులు, క్షమాతలే=భూమియందు, యుగ+అంతరేషు= వేఱువేఱు యుగములందు, కేఅపి=కొందఱును, సంతు = ఉందురుగాక. అస్మిన్=ఈ, కలౌయుగే=కలియుగమందు, సర్వేఅపి=అందఱును, గుణలేశ+వంధ్యాః = లేశగుణమమాత్రముతోఁగూడ+గొడ్డుపడినవారును, ఖర్వేతర+దోష+భాజః =విశేషములైన + దోషములనే + పొందియుండువారును(అగుచున్నారు).

తా. ఈలోకములో అట్టిమాంధాత్రాదులు ఆయుగములలో అట్టి సుగుణములు కలవారుగా నుండినను; ఈకలియుగములో అందఱును లేశమైనను సుగుణములేక, సకలదోషములే కలవారై యుండువారు. (ఉపజాతివృత్తము).

కృశానుఁ డర్థాంగీకారముతో.—

క. గుణముల నభిరాములు నిల
గణుతింపఁగఁ బెక్కురుంద్రు కాలాంతరమం
దణువుం గుణముండని జన
గణమే దోషమునునుండుఁ గలికాలమునన్.

టి. అభిరాములు=మనోహరులు, ఇలన్=భూమిలో, కాలాంతరమందు=వేఱుకాలములో-పూర్వకాలములో.

కించ.—

వ. మందేతరస్మరమలీమసమానసానామ్
మన్యుస్పృహాదురభిమానమదాస్పదానామ్ ।

కాలేకలౌ కలుషతః కలితోదయానామ్
దోషాయ దృష్టిరపి హంత? దురీశ్వరాణామ్॥ 43

అ. మందేతర+స్మర+మలీమస+మానసానాం=అమందముగా+మన్మథు నిచేత+మలినమైన + మనస్సుకలవారును, మన్యు+స్పృహా+దురభిమాన+మద+ఆస్పదానాం=కోపము+లోభము+మోహము+గర్వమును+ఆధారములుగాఁగలవారును, కలౌకాలే=కలికాలమందు,కలుషతః=పాపముతో,కలిత+ఉదయానాం=కూడుకొన్న+జన్మముకలవారునైన, దురీశ్వరాణాం=దుష్టరాజులయొక్క,దృష్టిఃఅపి=దర్శనముకూడ, దోషాయ=దోషముకొఱకే, హంత=అయ్యో? (వసంతతిలకావృత్తము).

తా. ఈకలియుగములో అత్యంతములయిన కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యములు అనుదుర్గుణములు కలిగి, పాపిష్ఠజన్మములు గల యిక్కడి రాజులను చూచుటసహితము పాపమే.

మఱియు.—

తే. కామమున లోభమునఁ గ్రోధ కలన మించు
మోహమున మదమాత్సర్య ములను ముంచు
కలుషముల దూషితులు తులు వలగు నలఘు
నృపులఁ గనుటయె కలి, దోష మెపుడుఁ గనుట.

టి. ఈదుర్గుణము లాఱును శత్రువులవలె వెనుకటికి చెఱుపుచేయును గనుక వీనికి అరిషడ్వర్గము అనిపేరు.

విశ్వావసుః.—

గ. తథాఽపిసర్వథా కలికాలికాఅపి మానుషా నదూషణీయాః
యతస్సర్వకాలేఽపి కేచన సన్త్యేవసాధవః॥ 44

అ. తథాఅపి=అట్లయినను, సర్వథా=అనేకవిధములుగా,కలికాలికాఅపి=కలికాలమందలివారయినను, మానుషాః = మనుష్యులు, నదూషణీయాః=దూ

పింపఁదగినవారు కారు. యతః=ఎందువలన, (అనఁగా) సర్వకాలేఽపి=ఎల్ల కాలమునను, కేచన=కొందఱు, సాధవః=సత్పురుషులు, సన్త్యేవ=ఉన్నవారే.

విశ్వావసువు.—

వ. అయినను, సర్వకాలములందును గొందఱు సాధువులు కలరు కనుక, కలికాలమందును నేవిధమునైనను మనుష్యులు దూష్యులగువారు కారు.

పశ్య.—

హ. దురిత భరిత క్షీబ క్ష్మాప ప్రసాదనిరాదరాః
కమలనయనస్వైరక్రీడా గృహాయితహృద్గుహాః ।
నిగమపదవీ నిర్వాహాయ క్షితౌ వుదితాస్స్వయమ్
కతి న కృతిన స్సందృశ్యంతే కలావపి నిర్మలాః॥ 45

అ. దురిత+భరిత + క్షీబ+క్ష్మాప+ప్రసాద+నిరాదరాః = పాపములచేత + నిండినవారై+మత్తులైన+రాజులయొక్క + అనుగ్రహమందు+ఆదరము లేనివారును, కమలనయన+స్వైర + క్రీడా+గృహాయిత+హృత్+గుహాః = పుండరీకాక్షునియొక్క+స్వేచ్ఛారూపమైన + ఆటలకు+ ఇల్లుగానున్న+హృదయములనెడి+గొనలుగలవారును, నిగమపదవీ+నిర్వాహాయ = వేదమార్గములను+నిర్వహించుటకై, క్షితౌ=భూమియందు, స్వయం = తాముగా, ఉదితాః=పుట్టినవారును, నిర్మలాః=పరిశుద్ధులైనవారునైన, కృతినః=పుణ్యాత్ములు, కలౌఅపి=ఈకలియుగమునఁగూడ, కతి=ఎందఱు, నసందృశ్యంతే=కనఁబడుచున్నారు కారు? (ఛేకానుప్రాసము.) (హరిణీవృత్తము.)

తా. దోషచిత్తులై మత్తులు రాజులయనుగ్రహ మపేక్షింపకయే, తమహృదయములందు ఆకమలాక్షుని క్రీడింపఁజేసికొనుచు, వేదము లధ్యయనము చేయుచు, తద్విహిత జ్ఞానభక్తివైరాగ్యధర్మము లనుష్ఠించుచు, ఈభూలోకమందు పరిశుద్ధులై పుట్టియుండు సుకృతాత్ము లెందఱో కనఁబడుచున్నారా? లేదా?

మూడు.—

ఉ. మేదురపాపభూపతతి మీఁద నిరాదరపుందలంపు, దా
మోదరుమీఁదఁ బాదుకొను మోదపరాదరపుందలంపుఁ, దా
వేదనికామసీమపదవిన్ వహియింపుఁదలంపుఁ గల్గి, యీ
మేదిని సాధుసార్థ మెలమిం జెలిమిం గలినిం గనంబడెన్.

టీ. మేదుర+పాప+భూపతతిమీఁదన్ = విస్తారమైన+పాపములుగల + రాజసమూహముమీఁద, మోద+పర+ఆదరపు = సంతోషమందు+ఆసక్తమై + ప్రేమసంబంధమైన, వేద+నికామ+సీమ+పదవిన్ = వేదముల+విస్తారము యొక్క+అంతిమమైన+మార్గమును, మేదినిన్ = భూమియందు, సాధుసార్థము = సత్పురుషసమూహము, ఎలమిన్ = సంతోషముతోడను, చెలిమిన్ = స్నేహముతోడను, కలినిన్ = కలికాలమందుఁగూడ.

గ. అథవా యది మదీయే వచసి న విస్రమ్భ స్తర్హి తత్ర తత్ర సఞ్చారమారచయ్య తత్తద్గుణదర్శనం కరవావః । (ఇతి విమానమగ్రతః ప్రస్థాపయన్నఙ్గుల్యా నిర్దిశ్య). 46

అ. అథవా=ఒకవేళ, మదీయే వచసి=నామాటయందు, విస్రంభః=నమ్మకము, న యది=లేదేని, తర్హి=అయితే, తత్రతత్ర=అక్కడక్కడ, సంచారం+ఆరచయ్య = సంచారము+చేసి, తత్ తత్+గుణ+దర్శనం = ఆయా+గుణములను+కనిపెట్టుట, కరవావః=చేయుదము. (ఇతి=అని, విమానం=దేవయానమును, అగ్రతః=ముందట, ప్రస్థాపయన్=జరుపుచు, అంగుల్యా=వ్రేలితో, నిర్దిశ్య=నిర్దేశించి.)

వ. ఏమి? నా వచనమ్మున నీకు నమ్మకమ్ము కలుగదేని దా నిక్కడక్కడ సంచారముచేసి దానిదానిగుణగణమును గనిపెట్టుదము. (అని యట్లు విమాన మెదురఁ గదురఁ జేసికొనుచుం దాన తనకరాంగుళితో నిర్దేశించి).

బదరికాశ్రమ వర్ణనము.

బదరికాశ్రమ దివ్యక్షేత్రము.—ఇది హిమవత్పర్వతసమీపమున [illegible] నదీతీరమున నరనారాయణులుగా అవతరించి, అందు తమతో [illegible] చేయుచుండు ననేకమహర్షులచేత పూజింపఁబడుచుండెడు [illegible] సేవ సాయించెడి బదరీవనముతోడ [illegible]శ్రమము.

విశ్వావసుః.—

పృ. ఇదం బదరికాశ్రమస్థల మిహైష నారాయణ
స్తపస్యతి నమస్యతాం స్థిరతమం తమో శోషయ[illegible] ।
వికాసి ధిషణోన్నమ ద్విషయవర్జనా స్సజ్జనా
జనార్దన మహర్దివం భుజగ[illegible] [illegible]॥ 47

అ. ఇదం=ఇది, బదరికాశ్రమస్థలం=బదరికాశ్రమ [illegible], [illegible] ఇక్కడ, ఏషః=ఈ, నారాయణః=శ్రీమన్నారాయణుఁడు, [illegible] తన్ను నమస్కరించువారికి, స్థిరతమం=మిక్కిలిస్థిర[illegible], [illegible] అజ్ఞానాంధకారమును, శోషయన్=నశింపఁజేయుచు, తపస్యతి=తపస్సు [illegible]వాఁడు, వికాసి+ధిషణా+ఉన్నమత్+విషయ+వర్జనాః=[illegible] బుద్ధివిశేషముచేత + విజృంభించుచుండు + విషయ[illegible] [illegible] గలవారైన, అమీ=ఈ, సజ్జనాః=సత్పురుషులు, భుజగ[illegible] [illegible] [illegible]+శయ్యగాఁగల, జనార్దనం=జనార్దనుని, అహర్దివం [illegible], అర్చంతి=పూజించుచున్నారు. (పృథ్వీవృత్తము.)

తా. ఇది బదరికాశ్రమము, ఇందు శ్రీమన్నారాయణుఁడు [illegible] చేరువార [illegible]జ్ఞానాంధకారమును [illegible] [illegible]న్నవాఁడు. ఇదో? ఈసత్పురుషులు [illegible] [illegible] ముచేత తమతమశబ్దాదివిషయాంతరములు [illegible], [illegible] యుణు నర్చించుచున్నవారు.

విశ్వావసువు.—

పృ. ఇదో బదరికాశ్రమం ౯ బితఁడె యిందు నారాయణుం
డిదో తపసానర్చ్చపీ ౯ రెపుడు సంశ్రితుల్ వారలే
విదారితతమోగతుల్ ౯ విషయవీధికానిర్గతుల్
సదాహరి సమర్చనల్ ౯ సరవి సల్పుదు ర్సజ్జనుల్.

టి. ఒనర్చెదుర్ = చేయుచున్నారు. ప్రణతులు=ప్రణామము చేసినవారు, విదారిత+తమః+గతులు=కొట్టివేయఁబడిన + అజ్ఞానాంధకారముల+మార్గములు కలవారు, విషయ+వీధికా+నిర్గతులు=శబ్దాది విషయాంతరముల+బాటలలో నుండి+వెలువడినవారు, సరవిన్ =సక్రమముగ. (పృథ్వీవృత్తము.)

కృశానుః.—

గ. సఖే! తవాత్ర గుణవత్తా సమర్థనం నరోచతే మహ్యమ్॥ 48

అ. సఖే=ఓసఖుఁడా! తవ=నీయొక్క, అత్ర=ఇక్కడ, గుణవత్తా+సమర్థనం = గుణవంతునితనమును+సమర్థించుట, మహ్యం = నాకు, నరోచతే = రుచింపదు.

కృశానుఁడు.—

వ. సఖా! ఇట నీసద్గుణ సద్భావ సమర్థనమె యైనను, నాకు రుచి యించుచున్నయదియ కాదు.

వం. య దత్ర జాగర్తి శిలాసమం హిమం
సుశీతలా గన్ధవహాశ్చ దుస్సహాః।
జలావగాహా చ్చకితో జన స్తతః
కుత స్త్వనుష్ఠాస్యతి కర్మ నిర్మలమ్॥ 49

అ. యత్ =ఎందువలన (అనఁగా), అత్ర=ఇక్కడ, శిలాసమం=ఱాతితో సమమైన, హిమం=మంచు, జాగర్తి= మేలుకొనుచున్నది. గంధవహాశ్చ=గాడ్పులును, సుశీతలాః=మిక్కిలిజిల్లనివై, దుస్సహాః=ఓర్వఁగూడనివి. తతః=అందువలన, జల+అవగాహాత్ = జలములో+స్నానమువలన, చకితః = భయపడినట్టి,

జనః=జనము, నిర్మలం=పరిశుద్ధమైన, కర్మతు=కర్మనో, కుతః=ఎట్లు, అనుష్ఠాస్యతి=అనుష్ఠించును. (వంశస్థవృత్తము.)

తా. ఈ యాశ్రమములో మంచు తాయివలె గడ్డకట్టి పేరుకున్నది. గాలియో ఆమంచువల్ల మిగులజిల్లని యోర్వఁగూడక విసరుచున్నదే. ఇట్లు జిల్లని చల్లపడియుండుట ప్రథమకర్మమైన స్నానముచేయుటకె భయపడి యిఁక ర్మమైన సెవ రెట్లుచేయుదురు?

ఆ. మంచుగడ్డకట్టు, గాలి మించు నీఁదరగొట్టుఁ
గాన మానవులు జలాన స్నాన
మునకు వెనుకఁ దీయఁ గను, ననుష్ఠేయపుఁ
గర్మనిర్మల మిటుఁ గలుగు టెటులు?

టి. అనుష్ఠేయపుఁగర్మ=అనుసరింపఁదగిన యాచారకర్మ, నిర్మలము=పరిశుద్ధమైన.

విశ్వావసుః.—

గ. అస్మన్మతానుకూలమేవైతద్భవతి భవదుక్తమ్॥ 50

టి. ఏతత్ = ఈ, భవత్+ఉక్తం=నీచేఁ చెప్పఁబడినది, అస్మత్+మత+అనుకూలం+ఏవ = మాయొక్క+అభిప్రాయమునకు+అనుకూలముగానే, భవతి= అగుచున్నది.

విశ్వావసువు.—

వ. నీవియన్నది (ఈయాశ్రమ మహిమమునుగూర్చిన) మామతమున కనుమతమైయే యున్నయది.

టి. మామతమునకు=మాయభిప్రాయమునకు, అనుమతము=సమ్మతము.

యతిః.—

మా. పరమహిమయుతత్వాత్ప్రాప్తపుణ్యకుణ్డసామ్యం
పదమిదముపయాన్తః పణ్డితాశ్శాన్తిమన్తః।

ముహు రిహ సమయేషు స్నానహేతో స్సరోగా
స్తదపి భృశ మరోగా స్తార్క్ష్యకేతోః ప్రసాదాత్ ॥ 50

అ. పరమ+హిమ-పర + మహిమ+యుతత్వాత్ = అధికమైన+మంచుతో-అధికమైన + మహత్త్వముతో + కూడుకొన్నది యగుటవలన, ప్రాప్త+వైకుంఠ+సామ్యం=పొందఁబడిన+పరమపదముతో+సాటిగలదియైన, ఇదం+పదం=ఈ బదరికాశ్రమమను+స్థలమును, ఉపయాంతిః=పొందినవారై, శాంతిమంతః=శాంతిసంపన్నులగు, పండితాః=జ్ఞానులు, ఇహ= ఈయాశ్రమములో, సమయేషు=కర్మానుష్ఠానాదికాలములలో, ముహుః=మాటిమాటికి, స్నానహేతోః=స్నానకారణముచేత, స+రోగాః-సరః+గాః = శీతరోగముగలవారు-సరస్సులం దవగాహముగలవారు, తత్ అపి=అట్లయినను, తార్క్ష్యకేతోః=గరుడధ్వజుఁడైన యావిష్ణువుయొక్క, ప్రసాదాత్=అనుగ్రహమువలన, భృశం=మిక్కిలి, అరోగాః=రోగరహితులే. (మాలినీవృత్తము.) (శ్లేషాలంకారము.)

తా. ఈయాశ్రమము అత్యంతమైన హిమముకలిగియు, ఉత్కృష్టమైన మహిమము కలదియగుటచేత పరమపదముతో సాటియైన యీచోట పరమశాంతిసంపన్నులై వచ్చినజ్ఞానులు ఆయాయనుష్ఠానకాలములలో సరస్సులలో స్నానము చేసి, యానారాయణుని యనుగ్రహమువలన శీతరోగాదిరహితులై యారోగ్యముతో నున్నవారు.

ఏలనంటేని?——

ఆ. పరమహిమము గలుగఁ ꕥ బరమపదం బిది
గనుకఁ గనకవసను ꕥ కరుణకలిమి
యిట సరోగు లగుచు ꕥ నట యరోగు లగుదు
రగుటనే యిటీవు ꕥ నంటి వంటి.

టీ. పరమహిమము=పరమమైన హిమము-పరమైనమహిమము, కనకవసను=పీతాంబరుఁడైన విష్ణువుయొక్క, సరోగులు=రోగసహితులు - సరోవగాహితులు, అరోగులు=క్షుత్పిపాసా జరామరణాది రోగరహితులు-నిత్యసూరులు,

అట=అటు+అ—అక్లే, అంటి=అంటిని. (ఇటను క్లేషము.)

గ. ఇతి విమాన మస్యతః ప్రస్థాప్య సాఞ్జలిబన్ధమ్॥

వ. అని విమాన మన్యత్ర పోవిడిచి చేయిమొగిడిచి. 52

అయోధ్యావర్ణనము.

(అయోధ్య.—మోక్షప్రదానమున సమర్థములైనసప్తపట్టణములలో ప్రధానమైనది. ఇది యుత్తరకోసలదేశమందు సరయూనదీతీరమున ఇక్ష్వాకువంశపురాజుల రాజధానిగా రాజిలుచుండినరాజధాని.) మోక్షప్రదాయక సప్తపట్టణములు.—"అయోధ్యా, మధురా, మాయా, కాశీ, కాంచీ, అవంతికా, పురీ ద్వారవతీచైవ, సప్తైతా మోక్షదాయికాః" అనునవి.

శా. సాకేతాయ నమః పురాయ భవతు స్తోకేతరశ్రీపుషే
నానాదోషముషే తదన్తికజుషే దేవ్యై సరయ్వై నమః।
యేఽమీ తత్తటభూమిషు ప్రవిలసద్రూపాశ్చయూపాస్థితా
స్తేభ్యో భానుకులీనకీర్తిలతికోపఘ్నాయితేభ్యో నమః॥ 53

అ. స్తోకేతర + శ్రీ + పుషే = అత్యధికమైన + ఐశ్వర్యమును+పోషించునదియైన, సాకేతాయ = అయోధ్యయనెడి, పురాయ=పట్టణమునకు, నమః= నమస్కారము, భవతు = అగుంగాక - నానా + దోష+ముషే = సకలమైన+ దోషములను + హరించినదియై, తత్ + అంతిక+జుషే = ఆపట్టణమునకు+సమీపమును+పొందినదియైన, దేవ్యై= దేవీస్వరూపమైన, సరయ్వై = సరయూనదికి, నమః=నమస్కారము. యే=ఏ, అమీ=ఈ, యూపాః+చ=యజ్ఞస్తంభములును, తత్+తట + భూమిషు = ఆనదియొక్క + గట్టులతోడి+భూములలో, ప్రవిలసత్ + రూపాః = ప్రకాశించెడు + రూపభేదములు కలవియో, భానుకులీన + కీర్తి + లతికా + ఉపఘ్నాయితేభ్యః = సూర్యవంశపు వారియొక్క+కీర్తియనెడు+తీఁగకు+సమీప స్తంభమువంటివైన, తేభ్యః=ఆయూపస్తంభములకు, నమః=నమస్కారము.

తా. సర్వైశ్వర్యములు గలసాకేతమనెడి యయోధ్యకును, ఆసమీపమున

సకలదోషనివారకమైన సరయూనదికిని, దానితీరభూములందు సూర్యవంశపు రాజులకీర్తిలతిక లల్లుకొనుటకై యల్లుడు కొమ్మలవలె స్థాపించి యున్న యూప స్తంభములకును నమస్కారమగునుగాక.

ఉ. ఓపికఁ బ్రొక్కి సొక్కెడ నశోధ్యనసాధ్యను గల్గిబల్గి నే,
నోపిక నీవు బ్రొక్కు మటిశయుఁ సరయుఁ సరయోద్ధృతైన,న
యూపతతిఁ క్షితిఁ రవికులోత్తమకీర్తికుపఘ్నమూర్తి య
జ్ఞోపకృతిఁ నమస్కృతిసమున్నతిసత్కృతి సేయుదుఁ దుడన్.

టి. సరియ + ఉద్ధృత + ఏనఁ = వేగముతో కూడునట్లుగ + ఎగురఁగొట్టఁబడిన + సకలదోషములు కలదైన, యజ్ఞ + ఉపకృతిఁ = యజ్ఞముల + ఉపకారమునందు, యూపతతిఁ = యజ్ఞస్తంభసమూహమును, ఉపఘ్నమూర్తిఁ = తీఁగలల్లుకొనుటకై నాటినకంబము రూపముగలదైన, నమస్కృతిఁ = నమస్కారముతో, సమున్నతిసత్కృతి = అత్యతిశయముతోడి సత్కారమును. (అలంకారములు అభేదతాద్రూప్యరూపకములు).

గ. పునఃపున ర్నిరీక్ష్య సభక్త్యుద్రేకమ్॥ 54

అ. పునఃపునః + నిరీక్ష్య = మఱలమఱలఁ + జూచి, స + భక్తి + ఉద్రేకం = భక్తియొక్క + అతిశయముతో కూడ.

వ. మఱలమఱల నాపురి న్నిరీక్షించి సభక్తి సముద్గంబుగ.

శ్లో. భవసాగరశోషణేన పశ్య
చ్చరణాన్తఃపురజీవనౌషధేన ।
రజసా రఘునాథపాదభాజా
రచితాంహః ప్రశమా మిమాం నమామి॥ 55

అ. భవ + సాగర + శోషణేన = పాపములు (లేక, సంసారము అను) సముద్రమును + శోషింపఁజేయునదియు, పశ్యచ్చరణ + అంతఃపుర + జీవన + ఔషధేన = గౌతమమునియొక్క + అంతఃపురవాసినియైన యహల్యయొక్క + జీవనమునకు × ఔషధరూపమైనదియు, రఘునాథ + పాద + భాజా = శ్రీరాములయొక్క +

పాదములను + పొందియుండునదియునైన, రజసా=ధూళిచేత, రచిత+అంహః+ప్రశమాం = చేయఁబడిన+పాపములకు+ప్రశాంతికలదైన, ఇమాం=ఈఅయోధ్యను, నమామి=నమస్కరించుచున్నాను. (ఔపచ్ఛందసికవృత్తము.)

తా. పెనిమిటియైనగౌతమర్షి చేత రాయిగా శపింపఁబడినయహల్య మరల యథారూపముగ జీవింపఁజేయుట కౌషధమువంటిదై, సకలదోషములనుఁ బోఁగొట్టునట్టి యాశ్రీరాములపాదధూళి వ్యాపించి నిర్దోషమైయుండు నీయయోధ్యకు నమస్కరించుచున్నాను.

తే. భవసముద్రంబు శోషిల్లఁ, గీ బశ్యదంఘ్రి
పక్ష్మలాక్షియు రంజిల్లఁ గీ బరిఢవిల్లు
రఘువరాంఘ్రిరజం బంటి గీ యఘము లెల్ల
నతి శమిల్లు పురం బిది గీ యతిశయిల్లు.

టి. పశ్యత్ అంఘ్రి+పక్ష్మలాక్షి = కాలికంటివాఁడైన గౌతమఋషియొక్క+స్త్రీయైనఅహల్య, నతిణ్ = నమస్కారముతోనే, శమిల్లు = ప్రశమించుచున్నట్టి.

పశ్యచ్చరణుఁడు=గౌతముఁడు.—ఇతఁడు అందఱవలె కన్నులుకలిగియుండియు, కాలనుగూడ కన్నుకలిగి చూచుచుండును. ఈతఁడు శతానందునికి తండ్రియు, కృపాచార్యునికి తాతయు నయినయతఁడు.

పశ్యచ్చరణాంతఃపురము =అహల్య.—జనకరాజుచేపాలింపఁబడు మిథిలకును, నిమిచే నిర్మింపఁబడిన జయంతపురమునకును నడుమనుండు గౌతమాశ్రమమున ఆగౌతమునిభార్య అహల్య. ఇంద్రునితో జారత్వము చేసినదోషమువలన నాభర్తచేత రాయిగా శపింపఁబడి రాయియై కొంతకాలమునకు శ్రీరాములు సీతాకల్యాణమై మిథిలలో నుండి అయోధ్యకు పోవునపుడు ఆ శ్రీరాముల పాదధూళి సోఁకి యథాప్రకారముగ స్త్రీఅయ్యెను.

గ. పునస్సానుస్మరణపోమాఙ్ఛామ్॥ 56

అ. పునః=మఱల, స+అనుస్మరణ+రోమాంచం=అనుస్మరణముతోడి పుల కాంకురముతో.

వ. (అని నమస్కరించి) మఱల ననుస్మరించి, తనమెయియుం బులకరించి.

శ్రీరామవర్ణనము.

స్ర. కల్యాణోల్లాససీమా కలయతు కుశలం కాలమేఘాభిరామా
కాచిత్సాకేతధామా భవగహనగతిక్లాన్తిహారిప్రణామా।
సౌన్దర్యహ్రీణకామా ధృతజనకసుతాసాదరాపాఙ్గదామా
దిక్షు ప్రఖ్యాతభూమా దివిషదభినుతా దేవతా రామనామా॥

అ. కల్యాణ+ఉల్లాస+సీమా = కల్యాణముల+విలాసమునకు+హద్దైనదియు, కాలమేఘ+అభిరామా=కారుమేఘమువలె+మనోహరమైనదియు, భవ+గహన+గతి+క్లాంతి+హారి+ప్రణామా = సంసారమనెడి+మహారణ్యమందు+తిరుగుట వలని + కష్టమును + హరించునట్టి + నమస్కారముకలదియు, సౌందర్య+హ్రీణ+కామా=అందముచేత+సిగ్గుపడెడు+మన్మథుఁడుకలదియు, ధృత+జనకసుతా+సాదర+అపాంగదామా = ధరింపఁబడిన+జానకీదేవియందు+ఆదర సహితమైన+దండలవంటికడగంటిచూపులు కలదియు, దిక్షు = సకలదిక్కులలోను, ప్రఖ్యాత+భూమా = ప్రసిద్ధమైన+కాంత్యతిశయముకలదియు, దివిషత్+అభినుతా = దేవతలచేత+స్తోత్రముచేయఁబడినదియు, సాకేత+ధామా = అయోధ్యాపట్టణమే+స్థానముగాఁగలదియు, రామ+నామా=శ్రీరాములు అను+నామము కలదియునైన, కాచిత్=ఒకానొక, దేవతా=దైవము, కుశలం=క్షేమమును, కలయతు=ఘటింపఁ జేయుచుండునుగాక. (స్రగ్ధరావృత్తము)

తా. సంసారపాపముల కష్టములను తొలఁగించుచు, సకలకల్యాణములను గలిగించుచు, కారుమేఘమువలె నందగించుచు, మన్మథునిగూడ తనయందముచేత సిగ్గుచెందఁజేయుచు, సీతాదేవిని తనకడగంటిచూపులతో ఆనందింపఁజేయుచు, సకలదేవతలచేత పొగడఁబడుచు, సకలదిక్కులలో ప్రసిద్ధికెక్కి, యయోధ్యా

ధ్యలోనుండు నా శ్రీరాములు మనకు సర్వవిధముల సర్వక్షేమములను నిచ్చుచుండునుగాక.

సీ. కల్యాణములకెల్లఁ గడసీమ యగువాఁడు
మేఘాభిరామ మౌ మేనివాఁడు
భవగహనంబునఁ బడలిక పోఁబెట్టి
భక్తిప్రణామంబుఁ బట్టువాఁడు
పంచబాణుఁడు సిగ్గు పడెడు నందమువాఁడు
దశదిశలం దెసఁ యశమువాఁడు
జనకసుతాపాంగ కనకదామమువాఁడు
విబుధులయభినుతు లివ్వెనెడివాఁడు
తే. దేవదేవుఁడు దివ్యాను భావుఁ డతఁడు
రామనాముఁడు సాకేత ధాముఁ డెపుడు
నసమకరుణారసతరంగి తాంతరంగుఁ
డిచ్చుఁ గుశలముఁ గలుషము లెడలఁ బుచ్చు.

టి. భవ+గహనంబునన్ = సంసారమను+మహారణ్యమందు, జనకసుతా+అపాంగ + కనకదామమువాఁడు = సీతాదేవియొక్క+కడగంటిచూపుల నెడి+బంగారుసరిపెణలుకలవాఁడు, అసమ+కరుణారస + తరంగిత+అంతరంగుఁడు= సాటిలేని+దయారసముచేత + అలలుకలదిగాఁ జేయఁబడిన+అంతరంగము గలవాఁడు, ఎడలఁబుచ్చున్ = వెడలఁగొట్టును.

శ్రీరాములు.—ఈయన సూర్యవంశమున కకుత్స్థాన్వయస్థుఁడైన రఘుమహారాజువంశమున అజమహారాజుకు పౌత్రుఁడును, కౌసల్యాదశరథులకు పుత్రుఁడునై; భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు అగ్రజుఁడును, సీతాదేవికి భర్తయునై; తండ్రియాజ్ఞచేత అరణ్యమునకుపోయి, వాలిసంహారమునకు వెనుక, సుగ్రీవహనూమత్సహాయుఁడై; విభీషణునియందు వాత్సల్యముకలిగి, రావణకుంభకర్ణాదిరాక్షసులను సంహారము చేయుటకై దశావతారములలో ఏడవయవతారమైన మహావిష్ణువు.

జనకసుత=జానకి.—ఈమె పూర్వజన్మమున వేదవతియై వెనుకటిజన్మమున తామరపుష్పములో పుట్టి, అణుమాత్రరూపమున రావణుఁడు తీసికొనిపోవఁగా వారువారుచూచి ఈశిశువు నీకు నీవారికందఱికిని అనర్థకారిణియగును, విడిచి పెట్టుమనఁగా; వాఁడొక పెట్టెలో పెట్టి సముద్రములో విడిచిపెట్టఁగా, ఆపెట్టె గట్టుతట్టి, ఇసుకదిబ్బతో కప్పఁబడి, కొన్నాళ్లకు వెనుక దున్నెడి నేలలో నాఁగేటికి తగిలి, పెట్టెలోనిశిశువు మిథిలాపట్టణరాజైన జనకమహారాజునకు దొరికి, అతనికి సీత అనుపేరితో పెంపుడుకూఁతురై శ్రీరాములకు భార్యయై కుశలవులను కనుగొన్న మహాలక్ష్మి.

కాముఁడు=మన్మథుఁడు—ఇతఁడు విష్ణుమానసపుత్రుఁడు, బ్రహ్మాత్మజుఁడు, రతీదేవి పెనిమిటి, అతిసుందరుఁడు, పంచబాణుఁడు, మకరధ్వజుఁడు, మీనకేతనుఁడు, శృంగారపురుషుఁడు నైనవాఁడు.

కించ.—

పృ. దశానన కుశాసనత్రసదశేషలోకవ్యథా
విలోపకరకోపకో వసుమతీసుతావల్లభః ।
కృపారస మపారసంసృతిపయోనిధే స్తారకమ్
కృషీష్ట న ఋషీష్టకృత్కృపణతైకతానే మయి॥ 58

అ. దశానన + కుశాసన + త్రసత్ + అశేష + లోక + వ్యథా + విలోప + కర + కోపకః = దశముఖుఁడైన రావణాసురునియొక్క + దుష్పరిపాలనచేత + బెదరుచున్న + సకలమైన + లోకులయొక్క + దుఃఖమునకు + నాశమును + చేయునట్టి + కోపముకలవాఁడును, ఋషి + ఇష్ట + కృత్ = మహర్షులకు + అభీష్టములను + చేయువాఁడునైన, వసుమతీసుతా + వల్లభః = భూపుత్రికయైన సీతాదేవికి + భర్తయగు, సః = ఆ శ్రీరాముఁడు, అపార + సంసృతి + పయోనిధేః + తారకం = తుదిముట్టని + సంసారమనెడి + సముద్రమునకు + దాఁటించు తెప్పయైన, కృపారసం = దయారసమును, కృపణతా + ఏకతానే = దీనత్వమునకు + ముఖ్యాశ్రయమైన, మయి = నాయందు, కృషీష్ట = చేయునుగాక. (పృథ్వీవృత్తము.)

తా. రావణాసురునివలన భయపడుచుండువారి వ్యసనములను తీర్చుచు, మహర్షులకోరికలను నెఱవేర్చుచు నుండు నా శ్రీరాముఁడు సంసారసముద్రమును తెప్పవలె దాఁటించునట్టి తనకృపను కేవలము దీనుఁడనైన నాయందు కలుగఁజేయునుగాక.

మఱియు.—

తే. రావణాసురశాసన కేతస్త్రలోక
శోకనాశన కోపనుఁ కేడా కృతర్షి
హర్షుఁడల రాముఁ డిలఁ గృపా కేత్కర్షమునను
సంసరణ సంతరణ మెంతో కేసఁగును మనను.

టి. మనను=మనుటకై-(ఆత్మలు)ఉజ్జీవించుటకై, సంసరణసంతరణము=సంసారమునుదాఁటుటను, ఎంత+ఒసఁగును=ఎంతో+ఇచ్చుచుండును గాక.

దశాననుఁడు=రావణుఁడు.—వీడు రాక్షసరాజు, పులస్త్యునిపుత్రుఁడైన విశ్రవసువలన కైకసికిపుట్టినవాఁడు, విభీషణకుంభకర్ణులకు అన్న, మండోదరికి పెనిమిటి, ఇంద్రజిత్తుమొదలైనవారు వీనికొడుకులు, లంకాపట్టణమునకు రాజు, శ్రీరాములచేత సంహరింపఁబడినవాఁడు. (జయవిజయులు సనకసనందనాదులచేత రాక్షసులుగా శపింపఁబడి మొదటిజన్మమున హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపులై నృసింహావతారముచేతను, వెనుక రావణకుంభకర్ణులై శ్రీరాములచేతను, మఱియొక యుగమున శిశుపాలదంతవక్త్రులై శ్రీకృష్ణునిచేతను సంహరింపఁబడినవారు.)

అపిచ.—

ఆ. స జయతి చిత్రచరిత్రో
యస్య హి వరచరణపుష్కరక రేణుః ।
మహిషీ మృషిసింహాస్య
ప్రాజీజనదపి నృపోదరమే హేతుః॥   59

అ. యస్య=ఏవానియొక్క, వర+చరణ+పుష్కర+క రేణుః—మేలైన+

కాళ్లును+తొండమునుగల+ఏనుఁగు, (పర+చరణపుష్కరక+రేణుః = శ్రేష్ఠ
ములైన+పద్మములవంటిపాదముల+దూళి) వృష+ఉదయే - ఎద్దుయొక్క+
(ధర్మముయొక్క) పుట్టుకయందు, హేతుః అపి= కారణమయ్యెను, ఋషి+
సింహస్య= తెలివిగల+సింహమునకు (శ్రేష్ఠుఁడైన+గౌతమఋషికి), మహిషీం=
పెంటియేనుఁగును (పత్నిని), ప్రాజీజనత్ = పుట్టించెనో, సః .. అట్టి, చిత్ర+
చరిత్రః=విచిత్రమైన+చరిత్రముకలవాఁడైన శ్రీరాముఁడు, జయతి+హి=సర్వో
త్కృష్టుఁ డగుచున్నాఁడు గదా?

తా. మగయేనుఁగు మగయెద్దును గనఁగోరి, సింహమునకు పెంటియేనుఁగు
ను భార్యనుగాఁ బ్రసవించుకొనెను. (అనువిరుద్ధార్థమును వేడుకకై చూపి,)ధర్మ
సంస్థాపనమునకై యవతరించుటచేత గౌతమునిశాపముచేత రాయియై పడి
యున్న యహల్యను తనపాదపద్మపరాగముచేత యథాప్రకారము స్త్రీగాఁ
జేసి యతనికి భార్యగాఁజేసిన యావిచిత్రచరిత్రుఁడైన శ్రీరాముఁడు సర్వోత్కృ
ష్టుఁడుగా నుండుఁగాకని యాశీర్వదించెను. (అని వాస్తవార్థమును దెలిపెను.)

మఱియు.—

ఉ. ఆతతచిత్రవర్తనమొ యాతని, దాతటి భూమినేమి యు
త్పాతమొ కాని? యేని పద పద్మకరేణువు గాణమిూఱి, సా
కూతమహర్షిసింహమున కుఁ మహిషిఁ గలిగించె,ఖంచఖ
ద్యోతకులంబుసంబరము తోడ,వృషోదయముఁ దలంచుచున్.

టీ. ఏని+పద+పద్మ+కరేణువు = ఎవనియొక్క+పాదములందు+తెల్లనిమ
చ్చలుగల+ఏనుఁగు (పద+పద్మక+రేణువు = పద్మములవంటి+పాదములయందలి
+ధూళి), స+ఆకూత + మహత్ +ఋషి+సింహమునకు = మంచి+అభిప్రాయ
ముతోడి+గొప్పతెలివిగల+సింహమునకు, (మహర్షిసింహమునకున్ = మహర్షి
శ్రేష్ఠుఁడైన గౌతమునికి,) ఖద్యోతకులంబు = మిణుఁగురుపురుగుల సమూహము
(సూర్యవంశమువారు).

౩౦. శ్రేయాంసి భూయాంసి మహావదాన్యః
ప్రేయాన్ స దేయాజ్జనకాత్మజాయాః ।

కాకాయ కంకాయచ యోఽదదిష్టం
దాశాయ కీశాయచ రాక్షసాయ॥ 60

అ. యః=ఎవఁడు, కాకాయ=కాకికిని (జయంతునకిని), కంకాయ=గద్దకును (జటాయువునకును), దాశాయ=బోయకును (గుహునికిని), కీశాయ=కోఁతికిని (సుగ్రీవునికిని), రాక్షసాయ=రాక్షసునకును (విభీషణునకును), ఇష్టం=అభీష్టమును, అదదిత్=ఇచ్చెనో, సః=అట్టి, మహోపదాతా=మహాదాతయైన, జనకాత్మజాయాః = సీతాదేవికి, ప్రేయాన్ = ప్రియుఁడైన శ్రీరాముఁడు, భూయాంసి=విశేషములైన, శ్రేయాంసి = క్షేమములను, దేయాత్ = ఇచ్చును గాక.

(ఇంద్రవజ్రావృత్తము.)

తా. సీతాపతియైన యా శ్రీరాముఁడు తాను మహాదాతయని [illegible] నఁబడియు, కాకి, గద్ద, కోఁతి, బోయ, రక్కసి మొదలైనవానికేనా! యిష్టదాత అయినాఁడట? (అని విరుద్ధార్థము.) జయంతుఁడు, జటాయువు, గుహుఁడు, విభీషణుఁడు మొదలైనవారికి (అని పరిహారము.) ఇష్టదాత అయినాఁడట? అట్టి యతఁడు మనకును సకలశ్రేయస్సుల నిచ్చును గాక.

తే. కాక కంకములకు నదె కాన, కపి కి
రాత రాక్షసుల కభీష్ట రాశిఁ జేసి
నాఁడు నాఁడనఁ బేర్వాడు వాఁడు మనకు
శ్రేయముల దాత యగుఁ గాత సీత నేత.

టీ. నాఁడు=ఆనాఁడు, దాత=ఇచ్చువాఁడు, సీత నేత = సీతాపతి.

కాకము=కాకి-జయంతుఁడు.—వీఁడు ఇంద్రుని కొడుకు, [illegible] లవారి అతిసుందరుఁడు, వీఁడు సీతాదేవి [illegible] కాకాసురుఁడై పొడువవచ్చి శ్రీరాముల బాణముచేత [illegible] వాఁడు.

కంకము=గద్ద - జటాయువు,—ఇతఁడు వినతాకశ్యపుల [illegible], శ్యేని అనూరులకొడుకు, సంపాతితమ్ముఁడు, ఇతఁడు పంచవటియందు శ్రీరాముల ఆశ్రమమునుండి సీతను గొనిపోవుచుండు [illegible] రావణునితో యుద్ధము చేసి వానిచే చంపఁబడినవాఁడు.

దాశుఁడు=బోయ—గుహుఁడు.—ఇతఁడు శృంగిబేర పురమునకు ప్రభువుగానుండి శ్రీరాముల అరణ్యవాసములో పడవవిడిచి పంపానరస్సును దాఁటించిన కిరాతరాజు.

కీశసు=వానరుఁడు-సుగ్రీవుఁడు.— (వాలిసుగ్రీవులు.— వానరరాజులు, అన్నదమ్ములు) వీరు-బ్రహ్మవలనం బుట్టినఋక్షవిరజుఁడు అను వానరుఁడు పార్వతీశాపమున పురుషులు స్త్రీలైపోవు తటాకమున స్నానముచేసి తానును స్త్రీయై తనసౌందర్యమునకు ఆనందమందిన ఇంద్రునివలన వాలమందు వాలిగాను, సూర్యునివలన గ్రీవమందు సుగ్రీవుఁడుగాను పుట్టినవారు. అందు వాలి శ్రీరాములచేతనె చంపఁబడినవాఁడు, సుగ్రీవుఁడు ఆశ్రీరాములచేత నే సంరక్షింపఁబడినవాఁడు.

రాక్షసుఁడు=విభీషణుఁడు—ఇతఁడు కైకసీ విశ్రవసుల కొమారుఁడు, రావణ కుంభకర్ణులతమ్ముఁడు, తనహితవచనములు వినని రావణుని విడిచి శ్రీరాములనే శరణుసొచ్చి సంరక్షింపఁబడినవాఁడు.

అన్యచ్చ.—

పృ. అభీష్టఘటకః క్షితా వతులదీప్తికోదండభాక్
ఇతి క్షమ మిదం పునః పరమ మద్భుతం బ్రూమహే।
విధూతపరమార్తికో విఘటితారిచక్రస్స్వయం
సకుంభజనకం ప్రభుశ్శకలయాంబభూవ క్రుధా॥ 61

అ. క్షితౌ=భూమిలో, అభీష్ట+ఘటకః = అపేక్షింపఁబడిన+కుండలుగలవాఁడు, అతుల+దీప్తికః = సాటిలేని+మంటిముద్దగలవాఁడై, దండభాక్=త్రిప్పుడుకఱ్ఱకలవాఁడు, (అయ్యెను.) ఇదం=ఇది, క్షమం=చాలినది. ఇతి=అని, పునః=మఱల, పరమం=అధికమైన, అద్భుతం=ఆశ్చర్యమును, బ్రూమః హే=చెప్పుచున్నాము, సః=ఆకుండలుకోరిన, ప్రభుః=మేటియైనవాఁడు. విధూత+పర+మార్తికః = తొలఁగఁద్రోయఁబడిన+శ్రేష్ఠమైన+మృత్తికకలవాఁడై, విఘటిత+అర+చక్రః = కొట్టివేయఁబడిన+నడిమికఱ్ఱలతోడి+చక్రముకల

వాఁడై, స్వయం= తానే, కుంభ+జనకం=కుండలకు+కారణమైనదానినే, క్రుధా =కోపముతో, శకలయాంబభూవ=చుక్కలుచుక్కలుగాచేసివేసెను. అనివిరుద్ధార్థము. క్షితౌ = భూమిలో, సః = ఆ, ప్రభుః = శ్రీరాముఁడు, అభీష్టఘటకః=భక్తాభీష్టములు ఘటింపఁజేయువాఁడును, అతులదీప్తికోదండభాక్ = సాటిలేనికాంతిగల శార్ఙ్గధనుస్సుగలవాఁడును, ఇదం=ఇది, క్షమం=చాలినది, ఇతి=అని, పునః=మఱల, పరమం=శ్రేష్ఠమైన, అద్భుతం=వింతను, బ్రూమహే= చెప్పుచున్నాము. విధూత+పరమ+ఆర్తికః= ఎగురఁగొట్టఁబడిన+విశేషములైన+ భక్తబాధలుకలవాఁడును, వికటితారిచక్రః = కొట్టివేయఁబడినశత్రుసమూహముకలవాఁడునై, స్వయం = తానె, కుంభ+జనకం= కుంభుని+తండ్రియైన కుంభకర్ణుని (లేక) రావణుని, క్రుధా=కోపముతో, శకలయాంబభూవ=చుక్కలుచుక్కలుగజేసెను. అనివాస్తవార్థము. రావణకుంభకర్ణులకు కుంభుఁడనుపేరి కుమారులుండిరని యితిహాసము.

తా. కుండలుకోరిన కుమ్మరవాఁడు చక్రమున పెట్టఁదగినట్టి మట్టిముద్దయు, ఆచక్రము త్రిప్పెడికఱ్ఱయు, మంచిదిగాఁ గలుగఁజేసికొని, మఱల నాకుండలకు సాధనములైనయామట్టిని చక్రమునుం దునుకలు తునుకలుగా నెగురఁగొట్టివేసెను. (అనివిరుద్ధార్థమును వేడుకఁగాఁజెప్పి) ఈలోకములో ఆశ్రీరాముఁడు భక్తాభీష్టములను గలుగఁజేయుటకై శార్ఙ్గకోదండముకలవాఁడై ఖరదూషణాదిరావణకుంభకర్ణాంతము రాక్షససంహారముచేసి, ఆశ్రితులకందఱకును గష్టములు తీర్చెను. (అని వాస్తవార్థమును జెప్పెను.) (పృథ్వీవృత్తము.)

మఱియు.—

తే. తాను ఘటకుండు కానొకో ? దండకుండు
విఘటితారికుండు నకట ? వికటముగను
నగుచు నగుచుండ జగమంత ? జగతియందు
నగునె? హాతకుంభజనకుండు ? నగుట యకట ?

టి. ఘటకుండు = కుండలుకలవాఁడు (ఆశ్రితాభీష్టములను ఘటింపఁజే వాఁడు), కానోకో = అగుటకేమో, దండకుండు (కానో, కోదండకుం విఘటితారికుండు=పడఁగొట్టఁబడిన నక్రముకలవాఁడు(పడఁగొట్టఁబడిన శ వులుకలవాఁడు), నగుచుండక్ =నవ్వుచుండునట్లుగ, హతకుంభజనకుండు= గొట్టఁబడినకుంభకారణములుకలవాఁడు (పడఁగొట్టఁబడిన రావణకుంభక కలవాఁడు), అకట=(ఇప్పుడట్టిసమర్థుఁడు మనప్రత్యక్షమున లేఁడే)అయో (ఇటను విరోధానుప్రాణితశ్లేషాలంకారము.)

ఇ. కుంభజనకుఁడు=కుంభనికుంభులతండ్రి-కుంభకర్ణుఁడు.—వీఁడు తపసు బ్రహ్మను వరమడుగునపుడు దేవతలప్రార్థనచే సరస్వతి వాక్కున ప్రవేశ నిద్ర అనిఅడిగి వరముతీసికొని ఎల్లప్పుడును నిద్రలోనేయుండి శ్రీరాముల యుద్ధము చేయునపుడు రావణుఁడు అనిద్రాభంగము చేసినందున తాను శ్రీరాములచేతనే చంపఁబడినవాఁడు.

కృశానుః.—

గ. కథంనామ రామభద్ర మనుచిత కర్మాణమప్యేవ మీడిడిషే

అ. కథంనామ = ఏలాగున, రామభద్రం= శ్రీరాముని, అనుచిత+కణం+అపి= అయుక్తములైన+కార్యములు కలవాఁడయ్యును, ఏవం=ఈలా ఈడిడిషే = స్తోత్రముచేయుచున్నావు ?

కృశానుఁడు.—

వ. ఎట్లు రామచంద్రు ననుచితకర్మతంద్రు నయినను, ఇట్లు
తింపఁ దలంపుఁగొనుచున్నాఁడవు?

టి. అనుచిత+కర్మ+తంద్రుక్ = అయుక్తములైన+క్రియలందు+మఱపుగలవానిని.

శా. వర్షీయానపి జానకీసహచరో మాతు స్సపత్న్యా ముదే
సమ్పన్నం రథమాస్థిత స్త్రితురగై స్సన్త్యజ్య రాజ్యం నిజమ్

విన్దన్ హా న్త? ఘనంవనం కథ మసౌ నస్యా దయుక్తక్రియో
గవ్యం దుగ్ధ మపాస్య పాస్యతి జనః కోవా యవాగూరసమ్॥

అ. జానకీసహచరః=జానకీప్రియుఁడు, వర్షీయాన్ + అపి=జ్యేష్ఠుఁడైనను, మాతుః=తల్లియొక్క, సపత్న్యాః=సవతికి, ముదే=సంతోషమునిమిత్తమై, రథ+హస్తి+పత్తి+తురగైః=రథ+గజ+పదాతి + తురంగములతో, సంపన్నం = కూడుకొన్న, నిజం=తనదైన, రాజ్యం = రాజ్యమును, సంత్యజ్య=విడిచి, ఘనం = గొప్పదైన, వనం = అడవిని, విందన్=పొందుచు, హంత=అయ్యో? కథం=ఎట్లు, అసౌ=ఇతఁడు, అయుక్త+క్రియః = అనుచితములైన+కార్యములుకలవాఁడు, నస్యాత్ = కాఁడు ? కఃవాజనః = ఏమనుష్యుఁడు, గవ్యం=ఆవుసంబంధియైన, దుగ్ధం=పాలును, అపాస్య = వదిలి, యవాగూరసం=గంజినీటిని, పాస్యతి=త్రాగఁగలఁడు ? (శార్దూలవృత్తము.)

తా. శ్రీరాముఁడు పెద్దకొడుకయ్యును, తనతల్లికిఁ గాక, తనసవతితల్లికిఁగాను తన కులక్రమముగావచ్చిన చతురంగములతోడిరాజ్యమును విడిచి యడవికి పోయినాఁడు. ఇతఁ డిట్లు చేయుట తగినకార్యమా ? అయ్యో ? ఎవఁడుగాని యావుపాలు విడిచి, గంజినీళ్లు త్రాగునా?

ఉ. అగ్రజుఁడై రథాదిచతురంగసమగ్రము ప్రాజ్యరాజ్య మవ్యగ్రత మాని జానకిని వ్యర్థుఁడుతోడ్కొని మాయితల్లికై యుగ్రవనంబునం దిరిగె నుద్ధృతధర్ముఁడ యుక్తకర్ముఁడయ్యగ్ర్యముక్షీరపూర మెవఁడైనను ద్రావక,గంజిత్రావునే?

టి. అవ్యగ్రతన్=అజాగ్రత్తతో, ఉద్ధృత+ధర్ముఁడు = ఎగురవేయఁబడిన+సకలధర్మములుకలవాఁడు, ఆఅగ్ర్యము = ఆశ్రేష్ఠమైన, పూరము=ప్రవాహము. (దృష్టాంతాలంకారము.)

కించ.—

శా. ధిక్కృత్వైవ దశాస్యదర్పదమనం ధీశాలినం వాలినం
సోఽయం రాక్షసవర్గనిగ్రహకృతే సుగ్రీవ మన్వగ్రహీత్।

తుఙ్గప్రస్తరభఙ్గలిప్సురిహ నిశ్శఙ్కం తు టఙ్కం త్యజన్
సఙ్కల్పం కలయేత పఙ్కజదలాదానప్రసఙ్గాయ కః॥ 64

అ. సః+అయం=ఆ+ఈ శ్రీరాముఁడు, దశాస్య+దర్ప+దమనం=రావణాసురుని+గర్వమును+పడఁగొట్టినవాఁడును, ధీశాలినం = బుద్ధిశాలియునైన, వాలినం=వాలిని, ధిక్కృత్యఏవ = ధిక్కరించియే, రాక్షస+వర్గ + నిగ్రహాకృతే = రాక్షసుల+సమూహమును+నిగ్రహించుటకొఱకు, సుగ్రీవం = సుగ్రీవుని, అన్వగ్రహీత్ = అనుగ్రహించెను. కః=ఎవఁడు, తుంగ+ప్రస్తర+భంగ+లిప్సుః = పొడవైన+ఱాతిని+ భేదించుటకు+కోరినవాఁడై, ఇహ=ఇక్కడ, నిశ్శంకం= శంకలేక, టంకంతు=ఉలినైతేనో, త్యజన్=విడిచిపెట్టుచు, పంకజదల+ ఆదానప్రసంగాయ = తామరతేకును తెచ్చుకొనుసంగతికై, సంకల్పం=తలంపును, కుర్యాత్=చేయును? (దృష్టాంతాలంకారము.)

తా. ఆ యీ శ్రీరాముఁడు రాక్షసులను నిగ్రహించుటకై రావణాసురుని గర్వముకూడఁ బడఁగొట్టినవాలినే అనాదరించి, సుగ్రీవు నను గ్రహించెను. ఇదెట్లున్నదంటే? కఠినమునైన ఱాలను చీలఁగొట్టఁగోరినవాఁడు టంకమును విడిచివేసి, తామరతేకును దెచ్చుకోఁగోరినాఁడువలె నున్నది.

మఱియు.—

శా. వాలిన్ వాలనిబద్ధరావణుని దా శ్రీవారించె నీరాముఁ, డా
నీలి న్వాలిని రావణున్ గెలువనే స్నేహించె సుగ్రీవు నా
లీలన్, బోలునె శైలఖండనకుఁ జా లింపన్ గరాటంకమే
కేళిన్ దాళని తమ్మితేకును విలోకింపన్ నిరాటంకమై.

టి. నీలిన్ వాలిని=కపటియు మందబుద్ధియునైన, కరా+టంకము=చులుకైన+ఉలిని, విలోకింపన్+పోలునె = (ఆయుధముఁగోరి) చూడఁ+దగునా?

ఇ. వాలిసుగ్రీవులు.—వానరరాజులు, అన్నదమ్ములు; వీరు బ్రహ్మవలనఁ బుట్టిన ఋక్షవిరజుఁడు అను వానరుఁడు పార్వతీశాపమున పురుషులు స్త్రీలైపోవు తటాకమున స్నానముచేసి తానును స్త్రీయై తనసౌందర్యమునకు ఆనందమందిన ఇం

ద్రునివలన వాలమందు వాలిగాను, సూర్యునివలన గ్రీవమందు సుగ్రీవుఁడుగాను పుట్టినవారు. అందు వాలి శ్రీరాములచేతనె చంపఁబడినవాఁడు, సుగ్రీవుఁడు ఆశ్రీరాములచేతనే సంరక్షింపఁబడినవాఁడు.

అపిచ.—

మ. కృత్వా సేతుం కిల జలనిధౌ ఖణ్డయిత్వా దురధ్వా
లబ్ధ్వా దేవీం స్ఫుటవిదితసంశుద్ధి మగ్నిప్రవేశాత్ ।
భూయోఽప్యేనాం భువనజననీం భూమికన్యా మనన్యా
మ న్తర్వత్నీ మనయత వనం హ న్త? పౌల స్త్యహన్తా॥ 65

అ. పౌల స్త్యహంతా=రావణసంహారకుఁడైన శ్రీరాముఁడు, జలనిధౌ=సముద్రమందు, సేతుం=వారధిని, కృత్వా=చేసి, దురధ్వా=దుర్మార్గులను,ఖండయిత్వా=ఖండించి, అగ్ని+ప్రవేశాత్=అగ్నియందు+ప్రవేశించుటవలన,స్ఫుట+విదిత+సంశుద్ధిం=స్పష్టముగ+తెలిసికోఁబడిన+పారిశుద్ధ్యముకల, దేవీం=సీతాదేవిని, లబ్ధ్వా=లభించి, భూయఃఅపి=మఱలను,అనన్యాం=అసామాన్యయై, భూమికన్యాం=భూపుత్రికయై, భువనజననీం=లోకమాతయైన, ఏనాం=ఈ, అంతర్వత్నీం=గర్భిణియైనసీతను, వనం=అడవిని, అనయత=పొందించెను. హంత=అయ్యో?

తా. ఆ శ్రీరాముఁడు సముద్రమున సేతువుబంధించి, దుర్మార్గులైన రాక్షసులనుఖండించి, అగ్నిప్రవేశముచేత ఆసీతాదేవియందలి పాతివ్రత్యపారిశుద్ధ్యమును దెలిసికొనియు, మఱల యోగ్యతచేత అసాధారణయు, సకలలోకములకును తల్లియు, అయోనిజయునై, గర్భవతియైన యాసీతను అడవిపాలుచేయవచ్చునా? అయ్యో? ఏమియన్యాయ్యము?

మఱియును.—

ఉ. వారిధి కట్టి, కట్టి వెస వారవధిన్, దశకంఠుఁ గొట్టియున్
ధారుణిపట్టిఁ బట్టి, జ్వలనంబున మెట్టియు, నట్టనన్యసా
ధారణయైన జానకినె తట్టున గర్భిణియైనఁ గాన కీ
ధీరహితుం డొకం డనిచె దిట్టఁడె? కట్టిఁడికాక యాకడన్.

టి. ధీ+రహితుండు=యోచనలేనివాఁడు (ధీర+హితుండు=జ్ఞానవంతులకు ప్రియుఁడు-శ్రీరాముఁడు), కట్టిఁడి=కఠినుఁడు, దిట్టఁడు=దిట్టఁదనము కలవాఁడు. (వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము.)

ఇ. సేతువు.—శ్రీరాములు రావణసంహారమునకై లంకకుపోవునపుడు వానరులచేత సముద్రమునకట్టించినవారిధి, ఇందు స్నానముచేయువారికి సకలదోషనివారణమై సర్వదా పరిశుద్ధులై యుందురని పురాణము.

విశ్వావసుః.—

గ. సఖే? గుణిషు దోషావిష్కారం కథంకార మారచయసి॥ 66

అ. గుణిషు=గుణవంతులయందు, దోష+ఆవిష్కారం=దోషములను+ఆరోపించుటను, కథంకారం=ఎట్లు, ఆరచయసి=చేయుచున్నాము.

విశ్వావసువు.—

వ. సఖా? గుణులయందును దోషముల నెటులు నీవు నావిష్కరించుచున్నాఁడవు.

ఉ. గురౌ వసత్యోక్తినిరాసహేతోః
స్వరాజ్య మగ్ర్యోఽపి సరామచన్ద్రః ।
తృణాయ మేనే నిపుణాయతే న
ఫణాభృదీశోఽపి ఫణాయితుం తమ్॥ 67

అ. అగ్ర్యః+అపి=పెద్దవాఁడయ్యును, సః+రామచంద్రః=ఆ+శ్రీరాముఁడు, గురౌ=తండ్రియందు, అసత్య+ఉక్తి+నిరాస+హేతోః=అబద్ధమైన+మాటను+నివారించుటఅను+కారణమునకుఁగాను, స్వ+రాజ్యం=తన+రాజజీకమును, తృణాయ=తృణముగా, మేనే=తలఁచెను. ఫణాభృత్+ఈశః అపి=సర్పములరాజైన+ఆదిశేషుఁడుకూడ, తం=ఆశ్రీరాముని, ఫణాయితుం=పొగడుటను, నని పుణాయతే=సమర్థుఁడు కాకయున్నాఁడు ?

తా. శ్రీరాముఁడు తాను అన్నదమ్ములలో పెద్దవాఁడయ్యును, కైకేయికి వరాలుమాట అబద్ధముకాకుండుటకై తనపరంపరాగత

మైనరాజ్యమునుగూడ గడ్డిపోచగాఁ దలంచెను. అట్టియారాముని ఆవేయినోళ్ల ఆదిశేషుఁడుకూడ పొగడఁజాలనివాఁడై యున్నవాఁడు.

తే. గురుని వితథోక్తి నిరసింప, కే గురునిరాజ్య
మును దృణమునుగఁ గన,రామ కే మూర్తికీర్తి
ముఖసహస్రంబుగల శేష కే మూర్తిపూర్తి
గను గనుంగొని కొనియాడఁ కే గనుగలండె?

టి. గురుని+వితథ+ఉక్తి=తండ్రియొక్క+అబద్ధపు+మాటను—వరద్వయము నీయఁడను అపవాదమును,నిరసింపక్=పోఁగొట్టుటకై,కనక్=చూడఁగా, పూర్తిగను=సంపూర్ణముగ.

ఇ. ఫణాభృదీశుఁడు=ఆదిశేషుఁడు.—ఇతఁడు కద్రూకశ్యపప్రజాపతుల ప్రథమపుత్రుఁడు, ఇతఁడెప్పుడును భూభారమును వహించుచు భూదేవిభర్తయైన యా మహావిష్ణువునకు నివాసశయన వాహనాది శరీరభేదములతో ఉపచరించు గరుత్మంతునితో పరమమైత్రి సలుపుచుండు నతఁడు

కించ.—

ఆ. వాలిని బలోర్మిమాలిని
జాగ్రతి సుగ్రీవ మగ్రహీ ద్య దయమ్ ।
అస్య శ్రుతిశత విదితం
సువ్యక్తం తేన దీనబన్ధుత్వమ్॥ 68

అ. అయం=ఇతఁడు, వాలిని=వాలి, బల+ఊర్మిమాలిని = బలిమికి+సముద్రుఁడై, జాగ్రతి+సతి=జాగరూకుఁడై యుండఁగా, సుగ్రీవం=సుగ్రీవుని, అగ్రహీత్=పరిగ్రహించెను. (అనుట) యత్=ఏదియో, తేన=దానిచేత, అస్య=ఇతనికి, శ్రుతిశత+విదితం = నూఱువేదాలచేత+తెలియఁబడుచున్న, దీన+బంధుత్వం=దీనులయందలి+బంధుత్వమనెడిగుణము, సువ్యక్తం=స్పష్టముఅయినది. (ఆర్యాగీతి.)

తా. బలవంతుఁడయిన వాలియుండఁగా, సుగ్రీవుని పరిగ్రహించుటవలన

ఆశ్రీరాములయందలి వేదాంతవేద్యమయిన దీనబంధుత్వగుణము తెలియఁబడు చున్నదని (ముందు కృశానుఁ డాక్షేపించిన "ధిక్కృత్య" అనుదానికి సమాధానము తెలిపెను).

మఱియు —

తే. వాలి యండఁ దనయిల బల శాలియుండ
నగ్రజుని నిగ్రహించి య నుగ్రహించె
ననుజు సుగ్రీవు న్యగ్గ్రీవు ననఁగ మనఁగ
దీన దీనబంధుఁడు రాముఁ డౌ ననంగ.

టి. అండన్ అ = సమీపమునను, న్యక్ + గ్రీవున్ = (వినయముచే) వంగిన + మెడగలవాఁడయిన, దీనన్ = ఇందువలన,

కించ. —

శా. లక్ష్మీం వక్షసి బిభ్రదప్యవిరతం రామాకృతి శ్శ్రీపతిః
వృత్తిం కామపి మానుషీ మభినయన్ వీరాగ్రయాయీ ప్రియామ్।
కల్యాణీంతు వనీమనీనయ దహో కస్యాప్యమృష్యన్ వచో
మేదిన్యా మవలోకితః కి మపరో మానీ పుమా నీదృశః॥ 69

అ. రామ + ఆకృతిః = శ్రీరాముని + రూపముగల, శ్రీపతిః = విష్ణువు, అవిరతం = ఎల్లప్పుడును, వక్షసి = వక్షస్థలమున, లక్ష్మీం = లక్ష్మీదేవిని, బిభ్రత్ అపి = ధరించుచుండినను, వీర + అగ్రయాయీ = శూరులలో + అగ్రేసరుఁడై, కాం అపి = ఒకానొక, మానుషీం = మనుష్యసంబంధియైన, వృత్తిం = రీతిని, అభినయన్ = అభినయించుచు, ప్రియాం = తన ప్రియురాలిని, కల్యాణీంతు = కల్యాణగుణములు కలదైనను, కస్య అపి = ఎవనియొక్కయు, వచః = మాటను, అమృష్యన్ = సహింపనివాఁడై, వనీం = అరణ్యమును, అనీనయత్ = పొందించెను. అహో = ఆశ్చర్యము? ఈదృశః = ఇటువంటి, మానీ = మానవంతుఁడైన, పుమాన్ = పురుషుఁడు, అపరః = మఱియొకఁడు, మేదిన్యాం = భూమియందు, అవలోకితః కిం = చూడఁబడినాఁడా?

తా. లక్ష్మీవక్షస్థలుఁడైన యాలక్ష్మీపతియే శ్రీరామావతారుఁడై మనుష్యధర్మము నవలంబించి, యెవనిమాటనోతాళఁజాలక, తనప్రియురాలిని పాతివ్రత్యపారిశుద్ధ్యాది సకలకల్యాణగుణములు కలదియైనను, అడవిపాలుచేసెను. ఇట్టి మానవంతుఁడైన పురుషుఁడు మఱియొకఁడు ఈభూలోకమందు కనఁబడియేయుండఁడు. ("కృత్వాసేతుం" అని కృశానుఁ డాక్షేపించినదానికి సమాధానము చెప్పెను.)

మఱియు.—

ఉ. శ్రీ నురమందు నందినను, శ్రీపతి భూపతి రాముఁడై రమా
మానినియైన, జానకిని మానుషవృత్తిని బూను తా నర
ణ్యానికి నంపెఁ దెంపెసఁగి, యప్పుడయెవ్వఁడ దేమి సెప్పినాఁ
డో! నిజమైనమానియెవఁడో! యితఁడొక్కఁడె కాక యొకడన్.

టి. రమామానిసి=ఆలక్ష్మీకాంత, అరణ్యానికి = అరణ్యసమూహమునకు, తెంపు+ఎసఁగి=సాహసము+అతిశయించి, మాని=మానవంతుఁడు.

ఇ. లక్ష్మీదేవి —2-వ పేజి చూడుము.

వస్తుతస్తు.—

ఉ. గాతుం క ఈష్టే శ్రితరామభద్రాన్
గణాన్ గుణానాం గణనాదరిద్రాన్ ।
ప్రాచేతసాద్యాః కవయోఽనవద్యాః
యదేకదేశాకలనేఽపి నేశాః॥ 70

అ. శ్రిత+రామభద్రాన్ = శ్రీరామచంద్రుని+ఆశ్రయించినవియు, గణనా+దరిద్రాన్ = లెక్కయె+లేనిదియునైన, గుణానాం+గణాన్ =గుణముల+సమూహములను, గాతుం= గానముచేయుటకు, కః=ఎవఁడు, ఈష్టే=శక్తికలవాఁడగును. ప్రాచేతస+ఆద్యాః=వాల్మీకి+మొదలైన, అనవద్యాః=నిర్దోషులగు, కవయః=కవులు, యత్+ఏకదేశ+ఆకలనేఅపి = ఏగుణములలో+ఒకకొంచెమైనను+వర్ణించుటయందుకూడ, న ఈశాః=సమర్థులుకారు. (ఉపజాతివృత్తము, వాక్యార్థహేతుక కావ్యలింగాలంకారము.)

తా. ఆ శ్రీరాముని యసంఖ్యాతములైన కల్యాణగుణములు గణించుట కెవఁడు శక్తికలవాఁడగును. వాల్మీకిమొదలైన మహర్షులుకూడ ఆగుణముల లో ఒకలేశమైనను గణియించుటకు చాలినవారు కారు.

ఇ. ప్రాచేతసుఁడు=వాల్మీకి.- ఈయన బ్రహ్మాజ్ఞచే నారదోపదేశముతో బహు కాలతపస్సమాధినుండి తనపై పుట్టపెట్టఁగా,ఆవెనుకను చాలాకాలమునకు వెను క, ఆపుట్టనుండి=వల్మీకమునుండి వెడలివచ్చి, వాల్మీకి అనుపేరితో శ్రీమద్రామా యణమును సంస్కృతమున ఛందోబద్ధముగ కవనమును సృష్టించినమహాఋషి.

వాస్తవముగ.—

క. తగు రఘురాముని కల్యా
ణ గుణగణైకానుగుణగణనమును గావిం
పఁగ నగు నెవనికి? వాల్మీ
కి గ నిఁగ నే కవిగ నున్నఁ దగించిత్తయినన్.

టి. కల్యాణ+గుణ+గణ+ఏక+అనుగుణ+గణనమును=కల్యాణకరములైన +గుణములయొక్క+సమూహమునందు+ఒక్కటికైన+తగిన+లెక్కను (కా వ్యలింగాలంకారము).

గ. తథాఽపి తదీయగుణార్ణవకణైకదేశకోటితమాంశకలామా
త్రమిద మత్రభవతా శ్రోతవ్యమ్॥ 71

అ. తథాఅపి=అట్లయినను, తదీయ+గుణ+అర్ణవ+కణ+ఏకదేశ+కోటి తమఅంశ+కలామాత్రం = ఆ శ్రీరాములవియైన+సముద్రమువంటి+కల్యాణగు ణములయొక్క+లేశములో + ఒకకొంచెముయొక్క + కోటిభాగములలో+ పదాఱవపాలైన, ఇదం=ఇది, అత్ర=పూజ్యుఁడవైన, భవతా=నీచేత, శ్రోత వ్యం=వినఁదగినది.

వ. అయిన నతనిగుణములనెడి కడలికణములం దేకదేశలేశమం దును గోటితమమయిన యంశమున షోడశకళామాత్రము నీకిది వినవలయునది.

శ్లో॥ కకుత్స్థకులపర్యాయ కలశార్ణవకౌస్తుభః।
కౌసల్యాసుకృతవ్రాత కల్పకప్రసవోదయః॥ 72
ప్రాఙ్ఛృత్పుత్రేష్టిరథాగార పరిష్కారహారిన్మణిః।
జానకీలోచనద్వన్ద్వ చకోరానన్దచంద్రమాః॥ 73
సంసారమార్గసఞ్చార శ్రాన్తచ్ఛాయామహీరుహః।
సర్వరాక్షసబేతాళ సముచ్చాటనమాన్త్రికః॥ 74
కరుణారసకల్లోల కదంబవరుణాలయః।
తపోధనజనాకాంక్షా తటాకనవతోయదః॥ 75
విద్యావిహరణోద్యానం వినయాస్థానమణ్డపః।
సౌలభ్యప్రాభవోత్కర్ష సమావేశనివేశనమ్॥ 76
సౌజన్యవాదాన్యకయోః స్సామానాధికరణ్యభూః।
సౌముఖ్యముఖ్యభవనం సౌహార్దైకవితర్దికా॥ 77
ప్రసాదలక్ష్మ్యాః ప్రాసాదః ప్రతాపస్య పరాగతిః।
ప్రాణప్రతిష్ఠా క్లిష్టానాం ప్రపన్నానాం పరాయణమ్॥ 78
అనపాయసమృద్ధీనా మవగాహనదీర్ఘికా।
జమ్భశాసనజీవాతు ర్జన్మగేహం జయశ్రియః॥ 79
దుర్వాదఘోరదారిద్ర్య దర్వీకరఖగేశ్వరః।
తాదృక్తత్తాటకాదేహ ధ్వాన్తరాజీవబాన్ధవః॥ 80
సుబాహుమత్తమాతఙ్గ సంహారవరకేసరీ।
భార్గవాగ్రహదావాగ్ని పరిమార్జననిర్ఝరః॥ 81
విరాదాఖ్యదురాతఙ్క విద్రావణమహౌషధమ్।
ఖరదూషణకింపాక ఖణ్డనైకపరశ్వథః॥ 82
దుర్లోచనీచ మారీచ కీచకప్రబలానలః।

గృధ్రరాజస్య నాకాదిలోకాక్రమణవర్తనీ॥ 83
కబన్ధమయకాసారకబలీకరణాతపః ।
శబరీచిత్తకుముద శారదజ్యోత్స్నికోదయః॥ 84
పావమానియశః కాశప్రకాశశరదాగమః ।
ప్రగల్భవాలిజీమూత ప్రోత్సారణసమీరణః॥ 85
సుగ్రీనరాజ్యసామగ్రీ సుదినంకాననాకసామ్ ।
దుర్నిరోధధునీనాథ జాడ్యరోగచికిత్సకః॥ 86
దుష్టనక్తంచరస్తోమ ధూమకేతువిజృమ్భణమ్ ।
కుమ్భకర్ణమహామ్భోధిస్తమ్భనే కుమ్భసమ్భవః॥ 87
బలీయో రావణప్రాణ పాషాణదలనాపవిః।
విభీషణస్య సామ్రాజ్య విశ్రాణనసురద్రుమః॥ 88
అయోధ్యాపురనారీణా మక్ష్ణోరత్యద్భుతోత్సవః ।
రమతే మమ తేజస్వీ రామః కామసమో హృది॥ 89

గ. అత్రికిలపవిత్రచరిత్రఃకశ్చిద్విపశ్చిదజస్రమిత్థ మనుసన్ధత్తే॥90

అ. (72) కకుత్స్థ+కుల+పర్యాయ+కలశార్ణవ+కౌస్తుభః=కకుత్స్థరాజుయొక్క+వంశమనెడి+మఱియొక+పాలసముద్రమందు+కౌస్తుభమనెడు రత్నమును, కౌసల్యా+సుకృత+వ్రాత+కల్పక+ప్రసవ+ఉదయః = కౌసల్యాదేవియొక్క+పుణ్యముల+సమూహమనెడు+కల్పవృక్షమునకు+పుష్పముల+పూతయును, (73) ప్రాంచత్+పంక్తిరథ+అగార+పరిష్కార+హరిత్మణిః=ఒప్పుచున్న+దశరథరాజుయొక్క+ఇంటికి+అలంకరింపఁజేయుటకు+పచ్చరత్నమును, జానకీ+లోచన+ద్వంద్వ + చకోర+ఆనంద+చంద్రమాః=సీతాదేవియొక్క+కనుల + జంటయనెడు + వెన్నెలపులుఁగులయొక్క + ఆనందమునకై+ చంద్రుఁడును, (74) సంసార+మార్గ+సంచార+శ్రాంత+ఛాయా+మహీరుహః=సంసారములనెడు+త్రోవలలో+తిరుగుటలచేత +బడలినవారికి+నీడకై+వృక్షమును, సర్వ+రాక్షస+వేతాళ+సముచ్చాటన+మాంత్రికః= ఎల్లరాక్షసులను+

పిశాచములనుక్ + తరుమఁగొట్టుటకై+భూతవైద్యుఁడును,(75) కరుణారస +కల్లోల + కదంబ+వరుణాలయః = కృపారసమనెడు + గొప్పయలల+సమూహమునకు+సముద్రుఁడును, తపోధనజన+ఆకాంక్షా+తటాక+నవతోయదః = మహర్షులయొక్క + కోరికలనెడు + కొలఁకులకు + క్రొమ్మేఘమును, (76) విద్యా+విహరణ+ఉద్యానం=సకలవిద్యలతో+విహరించుటకై+క్రీడావనమును, వినయ+ఆస్థాన+ మండపః = అణఁకువయను+ఆస్థానమునకు+మంటపమును, సౌలభ్య+ప్రాభవ+ఉత్కర్ష+సమావేశ + నివేశనం = భక్తసులభతయొక్కయు + ప్రభుతయొక్కయు, అతిశయములకు+కూడికకై+గృహమును (77)సౌజన్య+వాదాన్యకయోః + సామానాధికరణ్య+భూః=సుజనత్వమునకును, దాతృత్వమునకును+ సమానస్థానముతోడి+భూమియు,సౌముఖ్య+ముఖ్యభవనం=సుముఖత్వమునకు+ముఖ్యస్థానమును,సౌహార్ద+ఏక+వితర్దికా=సుహృత్త్వమునకు+ముఖ్యమైన+తిన్నెయు, (78) ప్రసాద+లక్ష్మ్యాః+ప్రాసాదః = అనుగ్రహమనెడి+లక్ష్మికి + మేడయును, ప్రతాపస్య+పరా+గతిః = ప్రతాపమునకు+శ్రేష్ఠమైన+మార్గమును, క్లిష్టానాం+ప్రాణప్రతిష్ఠా=మరణమున వలె క్లేశపడువారికి+ప్రాణప్రతిష్ఠయైనవాఁడును, ప్రపన్నానాం+పర+అయనం=ప్రపత్తినిష్ఠులకు+శ్రేష్ఠమైన+స్థానమును, (79) అనపాయ+సమృద్ధీనాం + అవగాహన+దీర్ఘికా = అపాయరహితుల + సమృద్ధులకు+ స్నానమునకై + దొరువును, జంభశాసన+జీవాతుః=ఇంద్రునకు+జీవనౌషధమును, జయశ్రియః+జన్మగేహం=జయలక్ష్మికి+జన్మగృహమును,(80)దుర్వార+ఘోర+దారిద్ర్య+దర్వీకర+ఖగేశ్వరః=వారింపశక్యముకాని+భయంకరమైన+లేమిడియను +పాములకు+గరుత్మంతుఁడును, తాదృక్+తత్+తాటకా+దేహ+ధ్వాంత+ రాజీవబాంధవః=అట్టి+ఆ+తాటకయొక్క+దేహమనెడు+చీకటికి+సూర్యుఁడును,(81) సుబాహు+మత్తమాతంగ+ సంహార+వరకేసరీ = సుబాహుఁడనెడి+ మదపుటేనుఁగును+సంహరించుటకు+మేటిసింహమును, భార్గవ+ఆగ్రహ+దావాగ్ని+పరిమార్జన+ నిర్ఝరః = పరశురాముని+ఆగ్రహమనెడి+దావాగ్నిని+త్రోసివేయుటకు+ప్రవాహమును,(82)విరాధాఖ్య+ దురాతంక+ విద్రావణ+మహౌషధం=

విరాధుఁ డను పేరుగల+దుర్వ్యాధిని+పోఁగొట్టుటకై + గొప్ప యౌషధమును, ఖర+దూషణ+కింపాక+ఖండన+ఏక+పరశ్వధః=ఖరుఁడు+ దూషణుఁడు అనెడు+విషవృక్షములను+ఖండించుటకు+ముఖ్యమైన+గొడ్డలియు,(83) దుర్లోచనీచ+మారీచ+కీచక+ప్రబల+అనిలః=విడువరాని+నీచుఁడైన+మారీచుఁడనెడు+వెదురువృక్షమునకు+గొప్ప+గాలియు, గృధ్రరాజస్య+నాకాది+లోక+ఆక్రమణ+వర్తనీ= జటాయువునకు+స్వర్గాది+లోకములను + ఆక్రమించుకొనుటకై +మార్గమును,(84) కబన్ధమయ+కాసార+కబలీకరణ+ఆతపః=కబంధుఁడనెడు+సరస్సును+మ్రింగుటకై +తీక్ష్ణమైనయెండయు, శబరీ+చిత్త+కుముద+శారద+జ్యోత్స్నికా+ఉదయః = శబరియొక్క+మనస్సనెడు+కలువకు+శరత్కాలమందలి+వెన్నెలయొక్క+వెలుఁగును,(85) పావమాని+యశః+కాశ+ప్రకాశ+శరత్ ఆగమః=ఆంజనేయునియొక్క + కీర్తియనెడు+ఱెల్లుపూలు+వికసించుటకై + శరత్కాలపురాకయు, ప్రగల్భ+వాలి+జీమూత+ప్రోత్సారణ+సమీరణః = సమర్థుఁడైన+వాలియనెడు+మేఘమును+జిమ్మివేయుటకై +వాయువును,(86) సుగ్రీవ+రాజ్య+సామగ్రీ=సుగ్రీవుని+రాజ్యమునకు+సాధనసంపత్తియు + కాననౌకసాం+సుదినం+వానరులకు+మంచిదినమును,దుర్నిరోధ+ధునీనాథ+జాడ్యరోగ+చికిత్సకః = అడ్డగింపఁగూడని+సముద్రముయొక్క+జడత్వవ్యాధికి+వైద్యుఁడును,(87) దుష్ట+నక్తంచర+స్తోమ + ధూమకేతు + విజృంభణం=దుష్టులైన+రాక్షసుల+సమూహమునకు+(అనిష్టసూచకమై)విజృంభించు+ధూమకేతునక్షత్రమును, కుంభకర్ణ+మద+అంభోధి+స్తంభనే+కుంభసంభవః=కుంభకర్ణుని+గర్వమనెడి+సముద్రమును+ స్తంభింపఁజేయుటకై +అగస్త్యమహాముని యు, (88) బలీయః+రావణ+ప్రాణ+పాషాణ+దళనా+పవిః=బలిష్ఠుఁడైన+రావణుని+ప్రాణములనెడి+ఱాలను+పగలఁగొట్టుటకై +వజ్రాయుధమును, విభీషణస్య+సామ్రాజ్య+విశ్రాణన+సురద్రుమః= విభీషణునియొక్క +చక్రవర్తిత్వమును +ఇచ్చుటకై +కల్పవృక్షమును,(89) అయోధ్యాపుర+నారీణాం=అక్ష్ణోః+అత్యద్భుత + ఉత్సవః=అయోధ్యాపట్టణపు + స్త్రీలయొక్క +కన్నులకు + అత్యాశ్చర్యకరమైన + వేడుకయు, కామసమః = మన్మథుని

తోసమానుఁడునైన, తేజస్వీ=ప్రతాపప్రభావములచేత తేజరిల్లునట్టి, రామః= శ్రీరాముఁడు, మమ హృది = నామనస్సునందు, రమతే = క్రీడించుచున్నాఁడు.

అ. అత్ర = ఇక్కడ, పవిత్రచరిత్రః = పవిత్రమైన చరిత్రముకల, కః చిత్=ఒకానొక, విపశ్చిత్= విద్వాంసుఁడైన యీకావ్యకర్త, ఇత్థం=ఇట్లు, అనుసంధత్తేకిల=అనుసంధించుచున్నాఁడుకదా?

సీసమాలిక.

కాకుత్థ్సకులనిధి కౌస్తుభరత్నంబు,
కౌసల్యకృతి కల్పకమున సుమము,
దశరథుగృహమునఁ దగు హరిద్రత్నంబు,
జనకాత్మజాత లోచనచకోర
చంద్రుఁడు, సంసృతి శ్రాంతసచ్ఛాయద్రు,
వసురసముచ్చాట నైకమంత్ర,
మురుకరుణారసోచ్ఛ్రరదూర్మికలవార్ధి,
మునిమనోరథతటాకనవఘనము,
విద్యావిహృతికృతికుద్యానవనమును,
మఱి వినీతికి మహామంటపంబు,
ప్రాభవసౌలభ్యవైభవభవనంబు,
సుజనతాదాత్మ్యతానిజగృహంబు,
సౌముఖ్యమునకు నెసఁగు ముఖ్యసదనంబు,
సౌహార్దమునకు నసమవితర్ది,
సుప్రసాదమునకు సుఖదప్రాసాదము,
తీవ్రప్రతాపాత్యతిశయగతియు,
క్లిష్టులప్రాణప్రతిష్ఠాపటిష్ఠుఁడు,
సుప్రపన్నపరాయణప్రభావుఁ,

డనపాయసంశుద్ధి § కవగాహదీర్ఘిక,
యింద్రజీవాతు, వ § తంద్రవిజయ
హేతువు, దీనతా § హీశఖగేశుఁడు,
తాటకాతనుతమ § స్ఫోటతరణి,
తత్సుబాహుద్వీప § దారుణసింహంబు,
జమదగ్నిజక్రుధా § జ్వలనఝరము,
వీరవిరాధగ § దోరుతరౌషధి,
ఖరదూషణవిషద్రుమ § ఖండపరశు,
వతినీచమారీచ § నతకీచకదవాగ్ని,
పటుజటాయువు చెందు § పదము పదవి,
క్రూరకబంధకా § సాగోరుబడబాగ్ని,
శబరిహృత్కుముదైక § శరదరాక,
సామీరి సద్యాశ § శ్వరశరదాగమ,
ముద్ధతవాలిఘ § నోత్థఝంఝ,
సుగ్రీవరాజ్యసా § మగ్రియు, వరవాన
రావళీసుముహూర్త § మాదినంబు,
జడనిధిజాడ్యంబు § నెడపెడువైద్యుఁడు,
దుష్టరాక్షసకోటి § ధూమకేతు
వును, గుంభకర్ణమ § దనిధి కగస్త్యుఁడు,
రావణజీవన § గ్రావపతియుఁ,
దద్విభీషణరాజ్య § దానామరద్రుము, వ
యోధ్యాసతీలోచ § నోత్సవంబు,

తే. నైన జానకీజాని స § మానుఁ డతను
తోడఁ దేజముతోడను § గ్రీడసలుపు ;

నెఱఁద నను చనుసంధించుఁ గాక బుడమి నిటుల
నిరతమీా భక్తుఁ డతిభక్తి భరితముగను.

టి. కృతికల్పకమున=సత్కృతియను కల్పవృక్షమున, సచ్ఛాయ=ఛాయా సహితమైన, ఉచ్చరత్=పైకిలేచుచున్న, నవఘనము=క్రొమ్మేఘము, విస్మృతికృతికి=పిహారక్రియను, అసమవిశ్రాన్తి=సాటిలేనితిన్న, అవగాహదీర్ఘిక=స్నానమునకు డిగ్గియ, ఇంద్రజీవాతువు=దేవేంద్రునకుజీవనౌషధ, తనుతమస్ఫోటతరణి=శరీరమనెడి అంధకారవిజృంభణమునకు సూర్యుఁడు, గద ఉరుతర ఔషధి=రోగములకు గొప్పమూలిక, శరద రాక=శరత్కాలముంపలిపూర్ణిమ—(శరద=ఆఐంతమన తత్సమము.) శరశరదాగమము=జెల్లుపూలకు శరదృతువురాక, ఘనోద్ఘ ఝంఝ=మేఘములను విజృంభించెడు ఝంఝామారుతము.

ఇతిహాసములు.

కకుత్స్థుఁడు.—45-వ పేజి చూడుము.

కౌసల్య—కోసలదేశ రాజుకూఁతురు, దశరథుని పెద్దభార్య, శ్రీరాములతల్లి.

పంక్తిరథుఁడు=దశరథుఁడు.—45-వ పేజి చూడుము.

జానకి.—30-వ పేజి చూడుము.

జంభశాసనుఁడు = (జంభారి) ఇంద్రుఁడు.—అదితికశ్యపప్రజాపతులపుత్రుఁడు, శచీదేవిపతి, జయంతునితండ్రి; ఇతఁడు పూర్వదిక్పాలకుఁడై, వజ్రాయుధము, ఐరావతగజము, ఉచ్చైశ్శ్రవోశ్వము, సుధర్మాస్థానము, మాతలిసారథి, నందనోద్యానము, అమరావతీరాజధానియుకలిగి, స్వర్గలోకమేలువాఁడు.

ఖగేశ్వరుఁడు=గరుత్మంతుఁడు—ఇతఁడు వినతాకశ్యపప్రజాపతుల పుత్రుఁడుగా వేదస్వరూపుఁడైపుట్టి సూర్యసారథియైన అనూరునితమ్ముఁడైనవాఁడు, ఇతఁడు దేవేంద్రుని జయించి అమృతమును దెచ్చి కద్రూపుత్రులకిచ్చి తల్లి దాస్యవృత్తిని పోఁగొట్టెను; మఱి ప్రజల కపకారులైన పుళిందులను గజకచ్ఛపములుగా ఒకరికొకరు శపించుకొన్న విభావసు సుప్రతీకులనుగూడ భక్షించి బలిష్ఠుఁడై సర్వదా శ్రీమహావిష్ణు వాహనమై యున్నయతఁడు.

తాటక.—సుకేతుకూఁతురు, సుందునిపెండ్లము, సుబాహుమారీచులతల్లి అగస్త్యమహామునిశాపముచేత తాను తనకొడుకులును రాక్షసులౌనట్లు శపిపఁబడినయక్షస్త్రీ.

సుబాహుమారీచులు.—అన్నదమ్ములు, వీరువిశ్వామిత్రయాగమున శ్రీరాములచే సంహరింపఁబడినవారు.

విరాధుఁడు.—వీఁడు కుబేరుశాపముచేత రాక్షసుఁడై శ్రీరామునిచేత దండకారణ్యమున చంపఁబడిన తుంబురుఁడను గంధర్వుఁడు.

ఖరుఁడు.—విశ్రవసునికొడుకు, దూషణత్రిశిరస్కులయన్న, జనస్థానసేనాధిపతి, శ్రీరామునిచేత హతుఁడైనవాఁడు.

భార్గవుఁడు.—భృగువంశమున రేణుకా జమదగ్నులపుత్రుఁడు, ఇతఁడు దశావతారములలో పరశురామావతారుఁడై కార్తవీర్యార్జునుఁడు మొదలుగా దుష్టరాజులను సంహరించి, మహాధనుష్కుఁడైన తనచేతిధనుర్బలముగానె శ్రీరాములచేత నిస్సత్త్వుఁడైనవాఁడు

గృధ్రరాజు=జటాయువు.—63-వ పేజి చూడుము.

కబంధుఁడు.—వీఁడు పంచవటియందు స్థూలకేశునిశాపముచేత రాక్షసుఁడై, ఇంద్రుని వజ్రాయుధముచేత శిరసు కంఠము కాళ్లును కడుపులోపల అణఁగిపోయియుము, బాహువులుమాత్రము దీర్ఘములై రామలక్ష్మణులచేత తెగనఱకఁబడి, శాపవిమోచనమైన గంధర్వుఁడు.

శబరి.—ఈమె పంపాతీరమున మతంగాశ్రమమున మతంగమహామునిశిష్యురాలై శ్రీరాములయనుగ్రహమువలన మోక్షము చెందిన బోయత.

పావమాని=పవమానపుత్రుఁడు- ఆంజనేయుఁడు.—ఇతఁడు వాయువు ననుగ్రహమువలన అంజనాకేసరులపుత్రుఁడై, సుగ్రీవునకు మంత్రియై, శ్రీరాముల కంతరంగభక్తుఁడై, సీతాదేవిని కనిపెట్టఁబోయి, లంకాదహనము చేసివచ్చి, శ్రీరాములకు సీతాక్షేమమును దెలిపి చిరంజీవులలో నొకఁడైన వానరశ్రేష్ఠుఁడు.

వాలిసుగ్రీవులు.—68-వ పేజి చూడుము.

కుంభకర్ణుఁడు = రావణునితమ్ముఁడు.—వీఁడు మహాక్రూరుఁడైయుండియు, తపస్సుచేసి వరము లడుగఁగా, దేవతల ప్రార్థనచేత సరస్వతి వాని వాక్కునందుండి వాఁడు నిద్ర కావలయునని యడుగునట్లు చేసెను. అందువలన నెప్పుడును నిద్రపోవుచు, రామరావణయుద్ధములో నిద్రలేపఁబడి, ఆశ్రీరాముల చేత నెయుద్ధమున చంపఁబడెను.

రావణుఁడు.—61-వ పేజి చూడుము.

విభీషణుఁడు.—64-వ పేజి చూడుము.

శ్రీరాముఁడు.—59-వ పేజి చూడుము.

కుంభసంభవుఁడు = అగస్త్యుఁడు—ఇతఁడు ఊర్వశినిజూచిన మిత్రావరుణులరేతస్సు స్ఖలించి కుంభమున జేరి, వసిష్ఠునితోఁగూడ పుట్టినట్టి మహర్షి. ఈయన మానవరూపులై అతిథ్యభ్యాగతులకు అతిథ్యము పెట్టి చంపుచుండు వాతాపిల్వలులు అను రాక్షసులను భస్మము చేసిన యతఁడు; మఱిసముద్రములో మఱఁగియుండి దేవతలను బాధించుచుండిన కాలకేయులను వెడలగొట్టుటకై ఆసముద్రజలమునంతయును ఆపోశనము చేసి అసముద్రమును నిర్జలము చేసినయతఁడు; మఱియు తమలోతాము ఒకటొకటి వివాదపడుకొని విజృంభించుకొనుచున్న మేరువింధ్యపర్వతములలో మేరుపర్వతము లోకమునకు వెలుతురె కలుగక పోవునట్లు సూర్యచంద్రులకడ్డముగ పెరిగియున్నఁజూచి దేవర్షులతోందర చేత లోకముపదు నలఁబడియుండుటఁజూచి సంకటపడుచు నీయగస్త్యుని ప్రార్థించుకొనఁగా, అతఁడుపోయి తనకు శిష్యుఁడుగానున్న యా మేరువు తన్నుఁజూచి వంగి దండ ప్రణామము చేయుఁగా, నేను మలయపర్వతమునకు ఇదోపోయివచ్చెద; నేను వచ్చుదాఁక నీ విట్లేయుండుమని చెప్పిపోయి ఆ మేరువు ఇదివఱకు నట్లేయుండునట్లు చేసినయతఁడు.

X. అత్రకింపవిత్రచరిత్రః కశ్చిద్విపశ్చిదజస్రమిత్థమనుసన్ధత్తే. 91

అ. అత్ర=ఇక్కడ, పవిత్రచరిత్రః = పవిత్రమైనచరిత్రముకల, కః+చిత్ = ఒకానొక, విపశ్చిత్ = విద్వాంసుఁడైన యీకావ్యకర్త, ఇత్థం=ఇట్లు, అనుసంధత్తే కిల=అనుసంధించుచున్నాఁడుకదా ?

వ. ఇటు నిటుల నొకసుచరితుఁడగు సుధీమణి యనుసంధించుచున్నవాఁడు.

వ. ధ్యాయామి రామ మభిరామగిరా మరన్ద
ధారామదఘ్న మితరామ మరేర్విరామమ్ ।
ఆరామ మద్భుతతరామలసద్గుణానాం
ఘోరామయఘ్న మసురామరవన్దితాంఘ్రిమ్॥ 92

అ. అభిరామ+గిరా=మనోహరమైన+ వాక్కుచేత, మరందధారా+మదఘ్నం = తేనెధారలయొక్క+క్రొవ్వణఁగఁగొట్టునట్టియు; ఇత+రామం= పొందఁబడ్డిన+సీతా కాంతికలిగినట్టియు, అరేః+విరామం = శత్రువునకు+వినాశకుఁడగునట్టియు, అద్భుతతర+అమల+సద్గుణానాం = అత్యాశ్చర్యకరమై+సాటిలేని+సుగుణములకు, ఆరామం = విహారవనమైనట్టియు, ఘోర+ఆమయ+ఘ్నం=భయంకరమైన + సంసారవ్యాధులను+ పడఁగొట్టునట్టియు, అసుర + అమర+వందిత+అంఘ్రిం = రాక్షసులచేతను+ దేవతలచేతను+ నమస్కరింపఁబడుచున్న+పాదములు కలిగినట్టియునైన, రామం = శ్రీరామమూర్తిని, ధ్యాయామి = ధ్యానముచేయుచున్నాను.

తా. తేనెధారలకంటె మించి తీయనైనవాక్కులును, మిక్కిలి వింతలైన సద్గుణములునుగలిగి, సురలు నసురులును తనపాదములను నమస్కరించుచుండఁగా సకలరోగములను సకలశత్రువులనుఁ బడఁగొట్టుచు, సీతాసమేతుఁడైన శ్రీరాముని నేను ధ్యానము చేయుచున్నాను. (వసంతతిలకవృత్తము.)

శా. రాముఁ శ్యామలదేహు బాహుబలు జాగ్రత్క్షేమధాముఁ
సుధా,సామగ్రీమధుమాధురీమహితవాక్సారస్యనిస్సీము సం
గ్రామస్తోమవిభీము భూమమహిముఁ బ్రాంచద్గుణభ్రాజదా
రాముఁ వేమఱు ధ్యేయుఁ జేయుదుని దేఁ రామాభిరామున్మనన్.

టి. జాగ్రత్+క్షేమ+ధాముఁ = మేలుకొనుచున్న+క్షేమములకు+స్థానమైనవాఁడును, సుధాసామగ్రీ + మధుమాధురీ + మహిత+వాక్సారస్య+నిస్సీ

ముఖ్ = అమృతసమృద్ధి చేతను+మకరందమాధుర్యము చేతను + పూజితమైన+ వాక్సారస్యమునకు+పొలిమేరయైనవాఁడును, ప్రాంచత్+గుణ+భ్రాజత్+ ఆరామ్ = మిక్కిలియొప్పుచుండెడు+గుణములకు+ప్రకాశించెడు+ఉద్యానవనమైనవాఁడును, రామా+ అభిరామ్ = సకల స్త్రీలకును+ మనోహరుఁడును, ధ్యేయ్ = ధ్యానము చేయఁదగినవానిఁగా. (వృత్త్యనుప్రాసా)

దయాసముదయాలయే ముదధికాననే కాననే
పలాశనపలాయనప్రణయికార్ముకే ధార్మికే।
సమీరజసమీడితే ప్రవిశ చిత్త? మే సత్తమే
బలీకృతవలీముఖే మనుజధర్మిణి బ్రహ్మణి॥ 93

అ. దయాసముదయ+ఆలయే = కృపాసమూహమునకు+ స్థానమైనవాఁడును, కాననే = అడవియందుఁగూడ, ముత్+అధిక+ఆననే=సంతోషము+అధికముగాఁగల+మొగముగలవాఁడును, పలాశన+పలాయన + ప్రణయి+కార్ముకే= రాక్షసులను+తఱుముఁగొట్టుటయందు +వంగిన+విల్లుకలవాఁడును, ధార్మికే = ధర్మాత్ముఁడును, సమీరజ+సమీడితే = హనుమంతుని చేత+ పొగడఁబడినవాఁడును, బలీకృత+వలీముఖే=బలవంతులుగాఁ జేయఁబడిన+వానరులు కలవాఁడును,మనుజ+ధర్మిణి=మనుష్యుని+ధర్మప్రవర్తనముకలవాఁడును,సత్తమే=సర్వశ్రేష్ఠుఁడునైన, బ్రహ్మణి=పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడగు శ్రీరామునియందు, మే=నాయొక్క, చిత్త=ఓచిత్తమా ! ప్రవిశ = ప్రవేశించుమా ? (ఆద్యఅంత్యానుప్రాసము.)

తా. అడవిలోఁగూడ దయతో సంతోషసూచకమైన ముఖముతోను, రాక్షసులను తఱుముటకై వంచుచుండువింటితోను,హనుమంతుఁడు చేయుస్తోత్రముతోను, బలవంతులనుగాను జేయఁబడినవానరులతోను, సర్వోత్తముఁడై మనుష్య ధర్మముతోనె ధార్మికుఁడైయుండు పరబ్రహ్మమైన యాశ్రీరామునియందు ఓమనస్సా! నీవు ప్రవేశించుమా ?

సం. దయాపయోధియైనవాని, కానఁ గాన మోముననే
వయోనురోధి యానవీన కార్ముకాను మోదమున్

బ్రయోగమైన యాతుధాన ప్రాణహానిధర్మ మం
దయోగమైన మర్త్యధర్మ మందువాని వానరో
పయోగమైన సేవచెంది బల్మినూము చేయుస్తో
త్రయోగ మొందు బ్రహ్మముం దలంప! వే దలంపవే ?

టి. దానన్ = దానివలన, కానన్ = అడవిలో, వయః+అనురోధి=వయస్సును+అనుసరించునది, ధర్మము=విల్లు, అందున్ = ఆధనుర్ధరణసామర్థ్యమందు, అయోగమైనన్ = సంబంధములేనిదైనను, అందువానిన్ = పొందువాండైన, తలంప=ఓమనస్సా! వేన్ = వేగన్. (ఛేకానుప్రాసము. పంచచామరము)

శ్లో. అస్త్రీమాసతృణంప్రియాద్రుహి తృణామాసస్స్మరారేర్ధనుర్
దారామాస మునేశ్శిలాపి నృపరామాసస్వయంపాదుకా ।
కుల్యామాసమహార్ణవోఽపికపయోయోధాంబభూవుస్తథా
పౌలస్త్యోమశకాంబభూవభగవన్?త్వంమానుషామాసిథాః.

అ. హేభగవన్ = ఓభగవానుండా ! తృణం= తృణము, ప్రియా+ద్రుహి=నీప్రియురాలికి+ద్రోహియైన కాకాసురునివిషయమై, అస్త్రీమాస = అస్త్రీమయ్యెను; స్మరారేః+ధనుః=శివునియొక్క+విల్లు; తృణామాస=తృణమయ్యెను; శిలా+అపి=ఱాయికూడ, మునేః=గౌతమమునికి, దారామాస = భార్యఅయ్యెను; పాదుకా=పావకోలు, స్వయం = తానుగానె, నృపరామాస = రాజయ్యెను; మహాత్ అర్ణవః+అపి=మహాసముద్రముకూడ, కుల్యామాస = కాలువఅయ్యెను; కపయః = కోంతులు, యోధాంబభూవుః = యుద్ధవీరులైరి; పౌలస్త్యః=రావణుండు, మశకాంబభూవ = దోమఅయ్యెను; తథా=ఆలాగె, త్వం=నీవు, మానుషామాసిథాః = మనుష్యుండవైతివి.

తా. నీవు భగవంతుండ వగుటచేత నీకు కాకాసురునివిషయమై తృణమె అస్త్రముగాను, సీతవిషయమై శివునివిల్లె తృణముగాను, గౌతమునివిషయమై ఱాయె భార్యగాను, భరతునివిషయమై పావకోలె రాజుగాను, వారధివిషయమై సముద్రమె కాల్వగాను, యుద్ధాజ్ఞవిషయమై కోంతులె మహావీరులుగాను, నీ

సామర్థ్యవిషయమై ఆరావణుఁడె దోమగాను, నీవో సర్వధర్మసంస్థాపనవిష యమై మనుష్యుఁడవుగాను అయితివి ఆశ్చర్యము?

ఇ. పౌలస్త్యుఁడు=రావణుఁడు.—61-వ పేజి చూడుము.

తే. అస్త్రమయ్యెఁ దృణము, తృణ కమయ్యె ధనువు,
నయ్యెగట్టు సుతనువు, మెకట్టయ్యె నృపతి,
కపులు భటులైరి, కాల్వయ్యెఁ గడలి, యయ్యె
రావణుఁడు దోమ. నరుఁడై తెక రామ? నీవు.

టి. సుతనువు=సొగసైన మేనుగలది—స్త్రీ, మెట్టు = ఎట్టుటకు సాధనము—పావకోళు.

శ్లో॥ అశిలాప్రాణదపదై రచరాచరముక్తిదైః ।
అసర్వభూతాభయదై రశర్వధనురర్దనైః॥ 95
అబ్రహ్మాస్త్రీకృతతృణై రతృణీకృతరావణైః ।
అలం కాతరదేవైస్తై రలంకాపురసాధకైః॥ 96

అ. అశిలా+ప్రాణద+పదైః = రాతికి+ప్రాణమునిచ్చు+పాదములుకలవారు కానివారును, అచర+అచర+ముక్తిదైః = జంగమ+స్థావరములకు+మోక్షము నిచ్చువారుకానివారును, అసర్వ+భూత+అభయదైః = సర్వభూతములకు+అభయము నిచ్చువారుకానివారును, అశర్వధనుః+అర్దనైః=శివునిధనుస్సును+ఖండించువారుకానివారును; అబ్రహ్మాస్త్రీకృత+తృణైః=బ్రహ్మాస్త్రముగా చేయఁబడిన+తృణముకలవారు కానివారును, అతృణీకృత+రావణైః=తృణముగా చేయఁబడిన+రావణుఁడు కలవారుకానివారును, అలంకాపుర+సాధకైః=లంకాపట్టణమును+సాధించువారు కానివారునైన, తైః= ఆ, కాతర+దేవైః=పిరికులైన+దేవతలతో, అలం=చాలును. (ఈరెండును అనుష్టుప్ శ్లోకములు.)

తా. రాతిని బ్రతికించుటయును, జడాజడములకును ముక్తినిచ్చుటయును, సకలభూతముల కభయమిచ్చుటయును, ఆశివునివిల్లు విఱుచుటయును, తృణమును బ్రహ్మాస్త్రముగ జేయుటయును, ఆరావణునిం దృణముగనే చేయు

టయును, లంకను సాధించుటయును లేక భయపడుచునే యుండు వాని తో పనేమి ?

మ. శిలకుఁ బాదము ప్రాణమిచ్చుట, ప్రశస్తిఁ జాగ పుష్పా
బులకుఁ ముక్తి నిరక్తి నిచ్చు, టుభయంబులకుఁ స్వభూ
వెలయఁ గూర్మి విబేర్మి నిచ్చుట, యమోఘ శరా
బెలమిఁ వంగి తునుంగ నిచ్చుట, తృణంబె బ్రాహ్మాస్త్రంబు గా
బలిమిఁ జేయుట, రావణుఁ దృణముగాఁ బ్రఖ్యాతిఁ జేయుచుం
దుల లంకఁ జెఱఁ జేయు, టిందులనొకండుఁ లేని వాఁడే ?

టి. ప్రశస్తిఁ = ప్రసిద్ధితో, రక్తిఁ = ప్రేమతో, అమోఘ శరాసనంబు = తప్పపోని + శివుని ధనుస్సును, బ్రాహ్మాస్త్రంబుగా = బ్రహ్మాస్త్రముగా, బలిమిఁ = బలముతో.

గంగావర్ణనము.

ఇ. (గంగ.—ఇది శ్రీమహావిష్ణువు త్రివిక్రమావతారమున బ్రహ్మాండమును నిండుచు విశ్వరూపములో నూర్ధ్వలోకమును వ్యాపింపఁజేసిన పాదమును బ్రహ్మ లోకమున బ్రహ్మ తనకమండలజలముతో శ్రీపాదతీర్థమ నేక్షించి ప్రోక్షించిన జలము ప్రవాహమై యాకాశమంతయు వ్యాపించి, భగీరథుని ప్రార్థనా మహిమచే సద్గతికై ప్రార్థించి వచ్చుదాని వేగాతిశయమునను సహింపక ఈశ్వరుఁడు తనజటాజూటమున ధరించి, మఱి ప్రార్థించిన, నతఁడొకజటను విడిచినదికూడ హిమవంతముమీఁదనుండి వెడలి, యధికప్రవాహమై జహ్నుమహర్షి యాశ్రమను ముంచుకోఁగా, నాతఁడు నంతయుఁ బానము చేసి, మరలఁ ప్రార్థింపఁగా, అతఁడును తనచెవినుండి విడువ, వచ్చి కాశ్యాది క్షేత్రములను పవిత్రపరిచి, ప్రఖ్యాతమైన నదీశ్రేష్ఠము.)

గ. ఇతివిమానం దక్షిణతః ప్రస్థాప్య కృశానుముద్దిశ్య॥ ౯౭

వ. అని విమానమును దక్షిణపుదిక్కునకుం బోవిడిచి కృశాను నింగుఱించి.

మా. శిథిలితభవఖేదా శ్లిష్టవైకుణ్ఠపాదా
కృతవిపదపనోదా క్లిష్టచిత్తప్రసాదా।
విమలతరతరఙ్గా విశ్రుతామ్భోధిసఙ్గా
విహితదురితభఙ్గా వీక్ష్యతా మత్రగఙ్గా॥ 98

అ. శిథిలిత+భవ+ఖేదా = ఛిన్నభిన్నముగాఁ జేయఁబడిన+సంసారపాపములవలని+దుఃఖములుకలదియు, శ్లిష్ట+వైకుంఠ+పాదా= ఆశ్రయింపఁబడిన+విష్ణువుయొక్క+పాదములుకలదియు, కృత+విపత్+అపనోదా = చేయఁబడిన+ఆపత్తులను+నివారించుటకలదియు, క్లిష్ట+చిత్త+ప్రసాదా=కష్టపడువారియొక్క+మనస్సును + నిర్మలత్వమును గలుగఁజేయునదియు, విమలతర+తరంగా = మిక్కిలి పరిశుద్ధములైన+అలలుకలదియు, విశ్రుత+అంభోధి+సంగా=ప్రసిద్ధమైన+సముద్రముతోడి+సాంగత్యముకలదియు, విహిత+దురిత+భంగా=విధింపఁబడిన+పాపములకు+భంగము కలుగఁజేయునదియునైన, గంగా = గంగానది, అత్ర=ఇక్కడ, వీక్ష్యతాం=చూడఁబడుఁగాక. (అంత్యానుప్రాసాలం. మాలినీవృత్తము.)

తా. విష్ణుపాదోద్భవయై, సంసారదుఃఖములును సకలాపత్తులును సర్వదోషములును తొలఁగించుచు, నిర్మలములైన యలలతో దుష్కృతులకు చిత్తశుద్ధిని గలిగించుచు, సముద్రభార్యయైన యీగంగాదేవిని జూచుమా

తే. తలఁగి భవఖేద, మభవపాదమునఁ జెలఁగి,
తఱఁగి యాపద, సత్ప్రసాదమున మెఱఁగి,
బహుళభంగయుఁ దానఘభంగయైన
గంగఁ గనుఁగొను మిదె నిధిసంగ నిలను.

టి. అభవపాదమునన్ = అపునర్భవుఁడును సనాతనుఁడునైన విష్ణువుయొక్క పాదమునందు, బహుళ+భంగ=చాలా+అలలుకలది, నిధి+సంగన్=సముద్రముతో+సంగముకలదైన.

కృశానుః.—

గ. ఉపేక్షణీయాని భాగీరథీయాని పానీయాని కిమితి వీక్షణీయాని.

వ. ఉపేక్షింపఁదగు నీభాగీరథీనీరు మేమని వీక్షింపఁదగు.

యతః —

వ. యేషాం జని శ్చరణత స్తు హిరణ్యహర్తు
ర్దోషాకరేణ గురుదారవిటేన మాలా ।
బ్రహ్మోత్తమాఙ్గభిద ఏవ సహస్థితిశ్చ
ఖ్యాతో లయో జడనిధౌ కిల గాఙ్గవారామ్॥ 100

అ. యతః=ఏలనంటే? యేషాం = ఏగంగాజలములకు, హిరణ్యహర్తుః= బంగారుదొంగయొక్క, చరణతః = ఆచరణమువలన - క్రియవలన, జనిఃతు=జన్మమో; బ్రహ్మ+ఉత్తమాంగ+భిదః = బ్రాహ్మణుని+శిరస్సును+ఛేదించువాని యొక్క, మాలా+ఏవ = తలలోనే, గురుదార+విటేన=గురుభార్యకు+విటుఁడైన, దోషాకరేణ=దోషములకు స్థానమైనవానితో, సహస్థితిః+చ = సహవాసమో; జడ+నిధౌ = పానాదులవలని జడులయొక్క+ద్రవ్యనిధియందు, లయః = కూడికయు, గాంగ+వారాం = అట్టి గంగాసంబంధియైన+జలములకు, (అదియది) ఖ్యాతః+కిల= ప్రఖ్యాతముకదా? (అని విరుద్ధార్థము.) యేషాం= ఏగంగాజలములకు, హిరణ్యహర్తుః = హిరణ్యకశిపు సంహారకుఁడైన విష్ణువుయొక్క, చరణతః = పాదమువలన, జనిః = జన్మమును, బ్రహ్మోత్తమాంగభిద ఏవ=బ్రహ్మకపాలమును ఛేదించిన శివునకే, మాలా=తలలో, గురుదారవిటేన= బృహస్పతిపత్నీవిటుఁడైన, దోషాకరేణ=చంద్రునితో, సహస్థితిశ్చ=సహవాసమును, జలనిధౌ=సముద్రమందు, లయః= కలియుటయును, గాంగవారాం= ఆగంగాజలములకు, ఖ్యాతఃకిల = ప్రసిద్ధమేకదా?(అనివాస్తవార్థము.) (శ్లేషాలంకార, వసంతతిలకవృత్తములు).

తా. వేడుకకై చెప్పెడి స్వర్ణస్తేయము, గురుదారగమనము, బ్రహ్మహత్య, సురాపానము అనెడి పాతకములతో డిజలములుగలది యనెడి విరుద్ధార్థముతో,

వాస్తవముగ విష్ణుపాదమునఁబుట్టి, శివునిశిరస్సునఁ జంద్రునితోఁగూడి, సముద్రసంగమముతోడి జలములుగలది యానెడి ప్రస్తుతార్థముతోను గంగాజలము ప్రశస్తమని చెప్పఁబడియె.

ఏలనంటే ? 97

తే. కనకహరణునాచరణానఁ గలిగి బ్రహ్మ
శిరము దఱిగినవానిదౌ శిరమునుండి
యాగురుకళత్రవిటుఁడు దోషాకరుండె
తోడుగానిది జడనిధిఁ గూడుగంగ.

టి. కనకహరణునాచరణానన్ గలిగి = బంగారు దొంగలించినవాని దొంగతనమునఁబుట్టి—హిరణ్యకశిపు సంహారకుఁడైన విష్ణువు నూర్ధ్వలోకమున వ్యాపింపఁజేసిన యాపాదమునఁబుట్టి; గురుకళత్రవిటుఁడు=గురుదారజారుఁడు—బృహస్పతిపత్నీజారుఁడు, దోషాకరుండు=దోషములకు గనియైనవాఁడు—శశాకరుఁడు, జడనిధి=జలనిధిఅనుచో "లడయోరభేదః "అని వైయాకరణమతము.

ఇ. హిరణ్యహర్త=హిరణ్యకశిపుసంహర్త.—29-వ పేజి చూడుము.

ఇ. దోషాకరుఁడు=చంద్రుఁడు. ఇతఁడు అత్రి అనసూయలపుత్రుఁడు, నక్షత్రరాజు, దక్షపుత్త్రికలైన అశ్విన్యాదులకు అధిపతి, బుధుఁడు కుమారుఁడు, మఱి యితఁడు కుందేలును లేడియును ఒడిలోకలవాఁడు అగుటచేత శశాంకుఁడు మృగాంకుఁడు అను పేళ్లతోఁగూడ కనఁబడువాఁడు.

ఇ. చంద్రగురువు=బృహస్పతి.—ఇతఁడు బ్రహ్మమానసపుత్రుఁడగు అంగిరసుని కుమారుఁడు, తారాపతి, దేవతలకందఱకును ఆచార్యుఁడు.

ఇ. దోషాకరమౌళి=చంద్రశేఖరుఁడు.—శివుఁడు, ఇతఁడు త్రిమూర్తులలో ఒకఁడు, పార్వతీదేవికి పెనిమిటి, సుబ్రహ్మణ్య విఘ్నేశ్వరులతండ్రి, నంది వాహనముగాను, చంద్రుఁడు శేఖరముగాను కలిగి, త్రిపురాసురులను సంహరించినవాఁడు, పాలసంద్రమున విషము పానము చేసినవాఁడు, భగీరథునివలన గంగను తలను ధరించినవాఁడు, ప్రమథగణములకంతయు అధిపతిగా నుండునతఁడు.

విశ్వావసుః. —

గ. మందమతే! కిముకుందపాదారవింద మరందధారాంధునీమపి నిందసి ? 101

వ. ఓరి మందమతీ! ముకుందపాదారవిందమందలి మకరందధారా రూపిణియగు నీగంగాధునీమణింగూడ నిందించుచున్నాఁడ వేమి ?

పశ్య —

వ. గాఙ్గాని వారి గరుడధ్వజపాదపద్మాత్
ఆవిర్బభూవు రపునన్ పునరిన్దుమౌళిమ్ ।
నిన్యు ర్దివిచిత్ర మమృతం సగరాన్వయంచ
నాతోఽధికం భువి పవిత్రతమం సమం వా॥ 102

అ. గాంగాని+వారి = ఈగంగాసంబంధియైన+జలములు, గరుడధ్వజపాదపద్మాత్ = విష్ణుపాదపద్మమునుండి, ఆవిర్బభూవుః= ఆవిర్భవించినవి. పునః= మరల, ఇందుమౌళిం = శివుని, అపునన్ = పావనపఱచెను. సగర+అన్వయంచ=సగరునివంశమునుకూడ, విచిత్రం=ఆశ్చర్యకరమైన, అమృతం = మరణములేనిస్వర్గమును, నిన్యుః = పొందించెను. అతః=దీనికంటె, అధికం = మించినదియు, పవిత్రతమం = మిగులపావనమైనదియు, సమంవా = సమానమైనదియు, న=లేదు. (వసంతతిలకవృత్తము.)

తా. ఈగంగాజలము విష్ణుపాదమునఁబుట్టి, శివునిశిరమును పవిత్రపఱిచి, సగరచక్రవర్తులను స్వర్గమును పొందించినది కనుక, దీనికంటె పావనమును, సమానము నీలోకమునఁగలదా ?

తే. మురహరాంఘ్రిని జనియించి, పురహరోత్త
మాంగమును బావనముచేసి, యాసగరుని
పుత్రశతకము దివిఁ జేర్చె భువినుండి,
కనుక దీనికి సరిహెచ్చు గలదె? జగతి.

టి. మురహరాంఘ్రిని= విష్ణుపాదమునందు, పురహరోత్తమాంగమును = శివునిశిరస్సును.

ఇ. సగరుఁడు ఒకచక్రవర్తి.- ఇతఁడు షట్చక్రవర్తులలోనొకఁడు, ఇతఁడు చేయు నశ్వమేధయాగమున అశ్వమును ఇంద్రుఁడు అపహరించికొనిపోయి దాఁచెను. అదితెలియక ఇతనిపుంత్రులు ఆయశ్వమును వెదకుచు నెక్కడను గానక పాతాళమునకు వెదకఁబోయి భూమిచుట్టు త్రవ్వుకొనిపోయినందున ఆనేలయే ఇదివఱకు సముద్రమై అది సాగరమని పేరుపొందియున్నది.

కించ.—

వ. సా సర్వతోముఖవతీ తటినీ సరాగాం
మూర్తిర్విధేరివ బిభర్తి సరస్వతీంచ।
భేదస్త్వియాన్ బలిజితశ్చరణారవిన్దాత్
ఆద్యా బభూవ చరమా కిల నాభిపద్మాత్॥ 103

అ. సా=ఆ, తటినీ=నది, సర్వతోముఖవతీ=మంచినీరుకలదియు, (నలుప్రక్కల ముఖములుకలదియునై,) విధేః+మూర్తిః + ఇవ=బ్రహ్మయొక్క+శరీరము+వలె, సరాగాం=ఎఱుపుతో (ప్రేమతో) సహితమైన, సరస్వతీం+చ=సరస్వతీనదిని (సరస్వతీదేవిని), బిభర్తి=భరించుచున్నది. బలిజితః=విష్ణువుయొక్క, చరణారవిందాత్=పాదపద్మమునుండి, ఆద్యా=మొదటిదిగాను; నాభిపద్మాత్=బొడ్డుదామరనుండి, చరమా=వెనుకటిదిగాను, బభూవ = ఆయెను. భేదః తు=భేదమో, ఇయాన్+కిల=ఇంతేకదా? (ఉపమాశ్లేషాలంకారములు, వసంతతిలకవృత్తము.)

తా. ఈనది యావిష్ణుపాదమునఁబుట్టి జలసమృద్ధితోనుండియు, సరస్వతీనదితోఁగూడి; ఆ విష్ణునాభినిఁ బుట్టి నలుముఖములతోనుండి సరస్వతీదేవితోఁ గూడియుండు బ్రహ్మమూర్తివలె నున్నది.

మఱియు.—

తే. వినుము! సర్వతోముఖముల విష్ణుపదియు
విష్ణునాభిజమూర్తియై వెలసి, కలిసె
రాగసహితయె యైన సరస్వతి, దితి
జారియంఘ్రినాభిజలై తా మైనకతన.

టి. విష్ణుపదిఅ=గంగయే, విష్ణునాభిజమూర్తియై=బ్రహ్మమూర్తియై, దితిజారి+అంఘ్రి+నాభిజలై=విష్ణువుయొక్క + పాదమందును, + బొడ్డునందును పుట్టినవియై, తాము=ఆగంగాసరస్వతులు.

అపిచ.—

ఉ. భాగీరథీం ప్రాప్య బుధాః పితృభ్యో
జలాఞ్జలిం సాదర మర్పయన్తి।
పాపాని సర్వాణి తతః పితౄణాం
భవన్త్యహో? దత్తజలాఞ్జలీని॥ 104

అ. బుధాః=జ్ఞానవంతులు, భాగీరథీం=గంగానదిని, ప్రాప్య=చేరి, పితృభ్యః=పితృదేవతలకు, జలాంజలిం=తర్పణమును, సాదరం=ఆదరముతో, అర్పయంతి=ఇచ్చుచున్నారు. తతః=అందువలన, సర్వాణి=సకలమైన, పాపాని=పాపములు, పితౄణాం=పెతరులకు, దత్త+జలాంజలీని=ఇయ్యఁబడిన + తర్పణములుకలవి, భవంతి=అవుచున్నవి. అహో=ఆశ్చర్యము ?

తా. వివేకశాలులు ఈగంగాజలముతో పితృతర్పణముచేసిరేని, ఆపితరులు సకలపాపములనుఁ దర్పణమిచ్చి తొలఁగింతురు. అదే ఆశ్చర్యము. (ఉపజాతివృత్తము.)

మఱియు.—

తే. జనులు పెతరుల కిల జలాంజలి యొసర్తు
రాదరాన భాగీరథి యందు, నందు
వలనఁ బెతరులుఁ దమపాప ముఁక నిలక
వెలిఁ బటాపంచలుగ జలాంజలి యొసర్తు.

అన్యచ్చ.—

ఉ. భాగీరథీం యః పటుధీ రుపా స్తే
యథాక్రతున్యాయత ఏషధన్యః ।
దేవత్వ మేత్య త్రిదివే సురాణాం
భాగీరథీతి వ్యపదేశమేతి॥ 105

అ. యః=ఏ, పటుధీః=సమర్థమైన బుద్ధికలవాఁడు, భాగీరథీం=గంగను, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, ఏషః=ఆయీ, ధన్యః=ధన్యుఁడు, యథాక్రతున్యాయతః=యజ్ఞరీతిప్రకారము, దేవత్వం=దేవత్వమును, ఏత్య=పొంది, త్రిదివే=స్వర్గమందు, సురాణాం = దేవతలలో, భాగీరథీ+ఇతి = భాగీరథీ+అని (భాగీ = అమృతాదిభాగములు కలవాఁడు, రథీ = విమానముకలవాఁడు అని), వ్యపదేశం=వ్యవహారమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఈభాగీరథిని యజ్ఞకర్మలలో ఉపాసించువాఁడు భాగీ, రథీ అని పేరు పొందును.

మఱియును.—

తే. ఎవఁడు భాగీరథిని నుపాసించు నతని
నిదియె భాగీరథీ యని పిలుచు దివిని
నెట్టిదేవత నెవఁ డుపాసించువాఁడె
యట్టిదేవత యగు నను న్యాయమునను.

టి. భాగీరథి=భగీరథునివలనవచ్చిన నది, భాగి = అమృతమున భాగముకలవాఁడు, రథి=దేవయానముకలవాఁడు.

కించ.—

శి. సరస్వత్యాశ్లిష్టా సవితృతనయాఽఽలిఙ్గితఝురా
స్ఫురద్గుచ్ఛస్వచ్ఛా ప్రకృతి రివ భాతి త్రిగుణభాక్ ।
తథా ప్యేషా దోషాపనయనపటు స్స్వైకలనయా
ప్రగల్భం సంసారం ప్రశమయతి కంసారిపదభూః॥ 106

అ. సరస్వతీ+ఆశ్లిష్టా=సరస్వతీనదితోఁ+గూడినదియు, సవితృతనయా+ఆలింగిత+ఝరా = యమునానదితోఁ + గౌఁగిలింపఁబడిన+ప్రవాహముకలదియు, స్ఫురత్+గుచ్ఛ + స్వచ్ఛా=ప్రకాశించెడు + పూలగుత్తివలె + తెల్లనిదియు నైన, ఏషా=ఇది, త్రిగుణ+భాక్ = శుక్ల, పీత, నీలవర్ణములను (సత్వ, రజ, స్తమోగుణములను) పొందినదై, ప్రకృతిః+ఇవ = మాయ+వలె, భాతి=ప్రకాశించుచున్నది. తథాఅపి=అట్లైనను; దోష+అపనయన+పటుః = సకలదోషములనుఁ+పోఁగొట్టుటయందు + సమర్థమైన, కంసారిపదభూః=విష్ణుపాదోద్భవయైన గంగ, స్వ+ఆకలనయా=తన్ను + కూడుటచేత, ప్రసహ్యం=సమర్థమైన, సంసారం = సంసారబంధమును, ప్రశమయతి = శమింపఁజేయుచున్నది. (శిఖరిణీవృత్తము.)

తా. ఈగంగ తాను తెల్లనయ్యు, యమునా సరస్వతులతోఁగూడి నలుపు పసుపునై సత్వరజస్తమోగుణములుగల ప్రకృతివలెనుండియు, సంసారబంధాది సర్వదోషములను హరించు దీని నంటినంతమాత్రముననే యీసంసారబంధము వదలిపోవును.

మఱియు.—

శా. స్వాంశుశ్వేతిమముల్ సరస్వతి హరిద్రాభల్ కళిందాత్మజా
స్వాంశుశ్యామలిమల్ గొనన్ద్రిగుణయై స్వచ్ఛాంగయీగంగ తా
సంసారాతియునయ్యెనోయ్యఁ,బ్రకృతిన్ సాదృశ్యమైదృశ్యమై
కంసారాతి పదాత్మజాతియగుటన్ ఖండించి పాపచ్ఛటన్.

టి. స్వ+అంశు+శ్వేతిమముల్ = తనకాంతుల తెల్లఁదనములు, హారిద్రాభల్=పసపుఁగాంతులు, కళిందాత్మజా+స్వ+అంశు + శ్యామలిమల్ = కాళిందియనెడి యమునానదికాంతులయందలి నలుపులు, ప్రకృతిన్=మాయతోఁ, సాదృశ్యమై=సాటికలిగి.

ఇ. సవితృతనయ=సూర్యపుత్రియమున.–ఇది సూర్యునివలన కళింపర్వతమునఁబుట్టి సూర్యతనయఅనియు కాళింది అనియు పేరుచెంది బృందావనముమార్గముగా ప్రవహించుచు శ్రీకృష్ణక్రీడావిశేషములకు స్థానమైయుండు యమునానది.

సరస్వతి=ఇదియు నొకనది.-బ్రహ్మోనర్థమునకు ఎల్ల గానుండునట్టిది.

శా. గాంభీర్యేణగదాధరస్య హృదయం మాధుర్యత స్తద్గిరం
శ్వైత్యేనాచయశ స్తదీయ మనఘం శైత్యేన తస్య కృపాం।
నైర్మల్యాతిశయేన తస్యధిషణాం నిత్యప్రసాదేన త
ద్వక్త్రంచానుసర న్తి తత్పదభువో వారాశిదారానమః॥ 107

అ. గదాధరస్య = విష్ణువుయొక్క, హృదయం = హృదయమును, [illegible] పద+భువః = ఆవిష్ణువుయొక్క+పాదమునుండి+ పుట్టినట్టి, [illegible], వారాశిదారాః = సముద్రభార్యయైనగంగ, గాంభీర్యేణ = [illegible], తత్ + గిరం = అతనివాక్కును, మాధుర్యతః = [illegible], తదీయం = అతనిదై, అనఘం=నిర్దోషమైన, యశః = కీర్తిని, శ్వైత్యేన = [illegible] శ్వేతగుణముచేతను, తత్+కృపాం=అతనికృపను, శైత్యేన [illegible] చేతను, తస్య+ధిషణాం=అతని+బుద్ధిని, నైర్మల్య+అతిశయేన [illegible] తోడి+గుణాతిశయముచేతను, తత్+వక్త్రం=అతని+[illegible] ప్రసాదేన=సర్వదాప్రసన్నగుణముచేతను, అనుసరంతి [illegible]

తా. ఈగంగ విష్ణుపాదోత్పన్న యపుటచేత [illegible] వా, కీర్తి, కృపా, బుద్ధి, ముఖములను, [illegible] ధావళ్య, శైత్య, నైర్మల్య, సామ్యగుణములతో [illegible]

మఱియు.——

ఉ. ధైర్యవిహారిశౌరిహృదిక [illegible]
ధైర్యమునఁ,యశంబుతఁడి [illegible]
ధుర్యగుణ [illegible]
ధున్యతిశైత్యతత్వమున, [illegible]

టీ. ధైర్య+విహారి+శౌరి+హృదికి = ధైర్యమునకు [illegible] యొక్క+హృదయమునకు, [illegible] = అవిష్ణు [illegible] చేష్టను = ధావళ్యాతిశయముచేత, శైత్యతత్వమునకు [illegible]

తో, స్తుత్య+ముఖేందుని=పొగడఁదగిన+ముఖచంద్రుని. (ఉల్లేఖాలంకారము.)

కాశీవర్ణనము.

(కాశీ—మోక్షప్రదాయకములయిన సప్తపుణ్యపట్టణములలో నొకటి. ఇది శివసాన్నిధ్యమువలన విశేషమహిమకలిగి, ఇందు మృతించువారికి ముక్తినిచ్చుచు; వరుణ, అసి అనురెండునదులతోఁ గూడి, వరుణాసి, వారుణాసి అని పేరు పొందె. గంగయొడ్డున నుండునట్టిది.)

గ. ఇతి బద్ధాఞ్జలి రగ్రతో ఽవలోక్య సానన్దమ్. 108

వ. అని సాంజలియై యెదురఁజూచి, సానందముగ.

ఇం. కాశీ సకాశీభవ దింద్రగేహ
సౌధాగ్రభాగా బహుసప్తినాదా।
ఇన్ధే మయూఖై రియ మన్ధకార
వ్యుత్పత్తిశూన్యా శివశేఖరేన్దోః॥ 109

అ. సకాశీభవత్+ఇంద్రగేహ+సౌధ+అగ్రభాగా=సమీపమగుచున్న+స్వర్గలోకముగల+మేడలయొక్క+పైభాగములు కలదియు, బహు+సప్తి+నాదా=విస్తారమైన+గుఱ్ఱముల+హేషాధ్వనులు కలదియు, శివ+శేఖర+ఇందోః= శివునికి+శిరోభూషణమైన+చంద్రునియొక్క, మయూఖైః=కిరణములచేత, అంధకార+వ్యుత్పత్తి+శూన్యా=కటిక చీఁకటియొక్క+పుట్టువే+హీనమైన, ఇయం=ఈ, కాశీ=కాశీపట్టణము, ఇంధే=ప్రకాశించుచున్నది.

(ఇంద్రవజ్రావృత్తము.)

తా. ఈకాశీపట్టణము మేడల మీఁదిభాగములతో స్వర్గలోకమంటుచు, అందలి దేవస్థానమందు విశ్వనాథుని శిరశ్చంద్రకిరణములచే రాత్రిలోను చీఁకటియె కనఁబడకయున్నది.

ఆ. అమర నమరలోక మమలోకనము సేయ
మీఁదిమిద్దెటెండ్ల మీఁదిప్రజలు

శివునిశిరము శశియకే చిమ్ముచీఁకటిచిమ్ముఁ
గా, నమాసనిసిఁ బ్రకాశి కాశి.

టి. అమరక=తగునట్లుగ, శశి+అ=చంద్రుఁడే, అమాసనిసిక = అమావాస్యరాత్రిలోఁగూడ, ప్రకాశి=ప్రకాశించునది.

కృశానుః.—

గ. కిమరే? వయస్యైషాపి తవ స్తవ్యపదమ్. 110

అ. అరే=ఓరీ, వయస్య=స్నేహితుఁడా! ఏషా+అపి=ఈకాశికూడ, తవ=నీకు, స్తవ్య+పదం+కిం=స్తోత్రముచేయఁదగిన+స్థానమా?

కృశానుఁడు.—

వ. ఏమిరా! చెలికాఁడ! నీకిదికూడఁ గొనియాడఁదగినచోటా?

పశ్య.—

శా. యేమృష్టాన్నభుజో గజోత్తమమహారోహాః స్వగేహాన్తరే
మత్తాభిర్మహిళాభిరత్ర విహరంత్యాముక్తముక్తాస్రజః।
తే ఘోరాస్థిధరా విరాజదనడుద్వాహా విషాహారిణో
వర్తిష్యంత్యవశాః శ్మశాననిలయా నీచైః పిశాచైస్సమమ్॥

అ. అత్ర=ఇక్కడ, యే=ఎవరు, మృష్ట+అన్న+భుజః=పరిశుద్ధములైన+అన్నములను+భుజించువారును, గజ+ఉత్తమ+మహా+ఆరోహాః = ఏనుఁగులను+[illegible]వారును, ఆముక్త+ముక్తా+స్రజః=తాల్పఁబడిన+ముత్యాల+పేరులు గలవారునై, స్వ+గేహ+అంతరే=తమతమ+ఇండ్ల+లోపల, మత్తాభిః+మహిళాభిః=[illegible] సతులతో, విహరంతి=విహరించుచుందురో, తే=వారు, ఘోర+అస్థి+ధరాః=భయంకరములైన+ఎముకలను+ధరించువారును, విరాజత్+అనడుత్+వాహాః=ప్రకాశించెడు+ఎద్దు+వాహనముగాఁ గలవారును, విష+ఆహారిణః = విషము+ఆహారముగాఁ గలవారును, శ్మశాన+నిలయాః=శ్మశానమే+స్థానముగాఁ గలవారును, అవశాః=స్వ

[illegible] నైచ్యం=నీచములైన, పిశాచైః+సమం = పిశాచములతోఁ [illegible] వర్తంతే=వర్తించుచున్నారు.

[illegible] షడ్రసోపేతమైనయన్నమును విడిచి విషముతి [illegible] ముత్యాలహారములువిడిచి పెద్దనెక్కుచు, ముత్యాలహారములువిడిచి యెము [illegible]. పట్టుపుదేవులనువిడిచి పిశాచములతోఁగూడుకొని యాడు [illegible] శివసారూప్యమును పొందుదురని ధ్వన్యర్థము.) 111

మూఁడు? —

సీ. ఏవాఁడు షడ్రసో పేతము తినువాఁడు
వాఁ డవ్విసము తిను వాఁడె యగును,
ఏవాఁడు గజవాజు లెక్కుడుగలవాఁడు
వాఁ డెద్దునెక్కెడు వాఁడె యగును,
ఏవాఁడు మేడల యెడ వసించెడువాఁడు
వాఁ డెప్డు సుడిగాటి వాఁడె యగును,
ఏవాఁడు పేరుల నెదయందు నిడువాఁడు
వాఁ డెమ్ములెద నిడు వాఁడె యగును,
తే. అన్నియటులుండ నిటనిండు నందకత్తె
లైన చానలతోఁ నాడు నట్టి ధన్యుఁ
డట్టి నీచపిశాచుల యాటలోనఁ
బాయకుండఁగ నాఁడు నెం దాఁకనైన.

[illegible] తక్కువస్థితికలవాఁడైనను, ఇట్లు తక్కువస్థితికలవాఁడగు [illegible] స్థితికలవాఁడైన నట్టి శివరూప్యమును పొందువాఁడె యగు [illegible]

అన్యచ్చ —

శా. [illegible]ంసాధుసుదే యదేకమపి తత్తత్రత్ప్రభావాద్భవేత్
నానంకోటిగుణంభవాంతరఇతిఖ్యాతంత్వయిత్వావస్థయా ।

వాసంప్రాప్యముహుర్బహూనిదదతోవాసాంసిజన్మాంతరే
లోకాహంత భజంతిదిగ్వసనతాం హేకాశి! తుభ్యంనమః॥

అ. హేకాశి=ఓకాశీ! యత్=ఏది, ఏకం+అపి=ఒకటియైనను, సాధు+ముదే=సత్పురుషుల+సంతోషముకొఱకు, దత్తం = ఇయ్యఁబడినదో, తత్ = అది, క్షేత్ర+ప్రభావాత్ = క్షేత్రముల+ప్రభావమువలన, కామం=బహుగా, కోటిగుణం=కోటియంత, భవ+అంతరే=వేఱుజన్మమందు, భవేత్=అగును. ఇతి=అని, త్వయి+తు=నీయందో, ఆస్థయా = పట్టుతో, ఖ్యాతం = ప్రశస్తమైన, వాసం=స్థానమును, ప్రాప్య = పొంది, లోకాః = జనులు, ముహుః = పలుమాఱు, బహూని=బహుగా, వాసాంసి = వస్త్రములను, దదతః=ఇచ్చువారై, జన్మ+అంతరే=వేఱుజన్మములో, హంత = అయ్యో? దిగ్వసనతాం = దిగంబరత్వమును, భజంతి=పొందుచున్నారో? తుభ్యం=అట్టినీకు, నమః = నమస్కారము.

తా. ఆయాక్షేత్రములప్రభావముచేత అక్కడక్కడ సత్పురుషులకేదైన నొకటి దానముచేసినయెడ మఱుచటిజన్మములో అది కోటింతలుగా అవును. అని లోకప్రసిద్ధవిధియుండఁగా,ఇక్కడ ఎన్నెన్నివస్త్రము లెవరెవరికిదానము చేసినను,అది మఱుచటిజన్మములో వానిని దిగంబరిఁగాఁజేయును (శివసారూప్యమిచ్చుననుట.) 112

మఱొకటి —

తే. ఇట నొకటియిచ్చినను క్షేత్ర పటిమనదియె
కోటియగునన నంబర కోటియొసఁగు
వాఁడు నటుదిగంబరుఁడగు వరుస నెసఁగు
కాశి! సేయుదునిదె నమ స్కారమీకు.

టి. దిగంబరుఁడు = శివుఁడు-వస్త్రహీనుఁడు, ఎసఁగుకాశి=ప్రకాశించునట్టి ఓకాశీ! (ఇటను పయిపద్యమువలెనే ప్రతీతార్థమునకు ధ్వన్యర్థము).

వారాణసి! త్వయి సదైవ సరోగభూమా
నారోగ్యభూమిరితి కామ మలీకవాదః।
సంతస్థుషాం భవతి యత్రవపు స్సశూలం
జన్మాన్తరేఽపి జలభారవ దుత్తమాఙ్గమ్॥ 113

టీ. వారాణసి=ఓ కాశీ! యత్ర=ఎక్కడ, సంతస్థుషాం=వాసముచేయువా రికి, జన్మాన్తరేఽపి=మఱియొకజన్మమునందుఁగూడ, వపుః=శరీరము, సశూలం= శూలముతోఁ గూడినదిగాను (శూలాయుధముతోఁడిదిగాను), ఉత్తమాంగం=శిర స్సు, జలభారవత్=జలభారముకలదిగాను(జలాతిశయముకలదిగాను),భవతి= అగుచున్నదో, తాదృశే=అట్టి, స+రోగ+భూమా = రోగసహితమైన భూమిగల (సరోగ+భూమా = గంగాప్రవాహముతోఁగూడిన భూమిగల), త్వయి=నీ యందు, ఆరోగ్య+భూమిః+ఇతి=ఆరోగ్యముతోఁడి+భూమియని(అ+ర+ఉ+ గ్య... విష్ణువుతోను+నేత్రాగ్నితోఁగూడిన+విశ్వనాథుఁడను ... కియుండుటకు+స్థానమని), సదా+ఏవ=ఎప్పుడునే, కామం= ..., అలీక+వాదః = అబద్ధమైన+ప్రవాదము. (వసంతతిలకవృత్తము).

తా. ఓ కాశీ! ఇక్కడ వాసముచేయువారికి విరుద్ధార్థమున శూలరోగ ... లు కలిగించియు, ఆరోగ్యము కలుగఁజేయుచున్నావనియు; వా ... గంగాధరత్వములు కలిగించియు, శివసారూప్యము కలు గఁజేయుచున్నావనియు లోకవదంతి. (వ్యాజస్తుత్యలంకారము).

క. కాశీ! నిన్ను సరోగను
వాసికి నారోగ్యయనెడు కైవాదమగునె? నా
వాసికి నిటనిచ్చలునగు
నాశూలము, జలభరంబు కైనగు మైఁ దలపైన్.

టీ. సరోగ = రోగసహిత (సరః+గ = జలప్రవాహగత) స+ఆరోగ్య ... (మైన్ ఆశూలమున్, తలపైన్ జలభరంబునగున్. (ఇటను ... ద్వ్యర్థము).

విశ్వావసుః.—

ానిపుణధిషణ ! గుణోదయానపికిమితి దోషీకరోషి యదే
నాన్నగరవాసినాభోగినాఽపి యోగినాం ప్రాప్యం శివసా
ారూప్యమాప్యతే. 114

అనిపుణ+ధిషణ = నేర్పులేనిబుద్ధిగలవాఁడా! యత్=ఏది, ఏతత్+
వాసినా=ఈ పట్టణమున+వాసముచేయునట్టి, భోగినాఽ అపి = సకల
ంతరము లనుభవించువానిచేతఁగూడ, యోగినాం =హఠాదియోగము
రికి, ప్రాప్యం = పొందఁదగిన, శివసారూప్యం = శివునివలనిము క్తి,
=పొందఁబడుచున్నదో, (అట్టి) గుణ+ఉదయాం అపి=గుణాతిశయ
ాప్తిగలదైనను (దీనిని), కిం+ఇతి=ఏమని, దోషీకరోషి= దోషము
గాఁ జేయుచున్నావు.

ఈ కాశిలో ఎట్టివిషయాంతరాసక్తికలవాఁడయ్యును, వానికి మ
పలు పొందఁదగినట్టి శివసారూప్యముక్తికలుగుచుండఁగా, నీవుబుద్ధిలేక
ోషమును కలిగించుచున్నావేమి?

విశ్వావసువు.—

సగుణమునయినను దీనిని
మిగులఁగ నతిదోషిఁజేసి కిమించెదవే, మీా
నగరమునను గను భోగి యె
నఁగఁదగు యోగియెగను శివ కి సారూప్యంబున్.

దీనిని=ఈకాశిని, ఎసఁగన్=అతిశయించుటకు, భోగి+కనున్=సం
పదముకలవాఁడు+పొందును.

అత్ర దేహ మపవిత్రమపాస్య
న్నచ్ఛమప్యచ్ఛతివపుః కిలయస్య।
లోచ నేశుచిరవాప్త నిటాలే
మస్తకే హరిపదాంబుజటాలే॥ 115

అ. అత్ర=ఈకాశియందు, అపవిత్రం = అపరిశుద్ధమైన, దేహం=శరీరము ను, అపాస్యన్ =విడుచుచు, యస్య=ఏశరీరమునకు, అవాప్త+నిటాలే= పొందబడిన+ఫాలప్రదేశముగల, లోచనే=కంటియందు, శుచిః=అగ్నియు, జటాలే=జడలుగల, మస్తకే = తలయందు, హరిపద+అంబు = విష్ణుపాదతీర్థమైన గంగయు, (కలదో) తత్ = అట్టి, అచ్ఛం=నిర్మలమైన, వపుః = శరీరమును, బుభుత్సతి కిల = పొందుచున్నాడుగదా?

తా. ఈకాశిలో నెవనికిం గాని తన మలమూత్రవిశిష్టమైన శరీరము వదిలినయెడల, వానికి నొసట అగ్నినేత్రమును, జడలతోడి తలయందు గంగయును గల శివసారూప్యము కలుగుననుట.

క. వపు వపవిత్రము తత్ర
త్యపురుషుం డందే విరక్తిం దద్యజియించుచుం గాం
చుం బవిత్రపు వపువున మూ
ర్థపుఁదటిఁ దటినిన్, దృశాగ్నిఁ దననిటలతటిన్.

టి. వపువు=శరీరమును, తత్రత్యపురుషుఁడు = అక్కడిమనుష్యుఁడు, త్యజియించుచున్ =విడిచినతోడనే, మూర్థపుఁదటిన్ = శిరఃప్రదేశములో, తటినిన్ =నదిని, తననిటలతటిన్ =తననొసటిప్రదేశములో, దృశాగ్నిన్ = నేత్రాగ్నినిన్, కాంచును.

గ. అదఃపురవాసినా మన్యాప్యేషా ధన్యతా. 116

అ. అదఃపుర+వాసినాం= ఈపట్టణమున+వాసముచేయువారికి, ఏషా + అపి=ఇదియు, అన్యా=మఱియొక, ధన్యతా=కృతార్థత.

వ. ఈపురినుండువారి కిదియు మఱొకండు కృతార్థతయు.

ఉ. ప్రదోషవత్యాప్తి ఇహప్రదోష
నటోఽన్ధకారివ్యపదేశమంతే।
ప్రకాశయత్యేషహి తారకోద్య
ద్వర్ణాన్నృణాం కర్ణనభః ప్రదేశే॥ 117

అ. అంధకారి+వ్యపదేశం=అంధకాసురుని శత్రువనియు (అంధకార ముగలవాఁడనియు) పేరిని, ప్రాప్తః=పొందినవాఁడైన, ప్రదోష+నటః=సాయం కాలమందు+నటించునట్టి, ఏషఃహి=ఈశివుడు కదా? ప్రదోషవత్=సాయం కాలమువలెనే, ఇహ=ఈకాశిలో, నృణాం=మనుష్యులయొక్క, అంత్యేఽపి అంత్యకాలమందు (దినాంతములో), కర్ణనభః ప్రదేశే = చెవిలోని ఆకాశప్రదేశ మందు (సర్వవ్యాపియైన ఆకాశప్రదేశమందు), తారకోద్యద్వర్ణాన్ = తారక మంత్రమందు స్ఫుటమైన అకారాది అక్షరములను (నక్షత్రములమీఁది కలుగు చున్న కాంతులను), ప్రకాశయతి = ప్రచురపఱచుచున్నాఁడు. (ఉపజాతి)

తా. అంధకారముతోఁ గూడెడు ప్రదోషకాలము, (సాయంకాలము) సర్వ వ్యాపియైన ఆకాశమందు, నక్షత్రములకాంతులను ప్రకాశింపఁజేయుచున్నట్లు, అంధకాసురుని శత్రువై సాయంసమయమున నటించునట్టి శివుఁడు ఈకాశిలోని మనుష్యదేహాంత్యకాలమందు చెవిరంధ్రములో తారకమనెడు ప్రణవములోని అకార ఇకార ఉకారములను ఉపదేశము చేయుచున్నాఁడు.

తే. దుష్ప్రదోషనటన నప్ప్రదోషనటుఁడు,
కాశిపురమందు కరమంధకారియునయి
తారకాంతరవర్ణముల్ తారసిలెడు
ప్రజలకర్ణాంబరంబులఁ బ్రబలపఱుచు.

టి. దుష్ప్రదోషనటనన్=కాంతితగ్గిపోయెడు సాయంకాలపు నడకతో, కరము=మిక్కిలి, తారకాంతరవర్ణముల్=తారకమంత్ర మధ్యాక్షరములను, తారసిలెడు=చేరెడు, కర్ణ+అంబరంబులన్=(సర్వవ్యాపియైనఆకాశమునందు.)

గ. ఇతి గఙ్గాతీరజనపదం కృత్స్నమవేక్ష్య సాంజలిబన్ధం. 118

అ. ఇతి=ఇట్లని, గంగాతీరజనపదం=గంగాతీరదేశమును, కృత్స్నం=సర్వ మును, అవేక్ష్య=చూచి, సాంజలిబంధం=అంజలిబంధముతో.

వ. అని గంగాతీరప్రదేశము సమస్తమును సమవలోకించి యంజలియుం గావించి.

… భక్త్యా …
… కమేభ్యః
… పూజయద్భ్యః
… నమోస్తు॥ 119

… లో, భక్త్యా=భక్తితో, జాహ్న…
… =పలుమాఱు స్నానమున గ్రహించి,
… నిత్యక్రియలు గలవారును,
… , పుష్పైః =పువ్వు…
… , అర్ఘ్యైః=పవిత్రమైన మన…
… = బ్రాహ్మణులకును, నమః = నమస్కారము,

… స్నానము చేసి పురాణపురుషుండైన
… లో … జించు పవిత్రాత్ములైన బ్రాహ్మణు…

… జాహ్నవీ జలాన
… చేసి యాచారవిధులఁ
… బూవులఁ బూజసేయు
… బ్రాహ్మణులఁ గూర్తుఁ బ్రణతిచేసి.

… సమయములో, ప్రణతి = నమస్కారమును,

…ః.—

… బ్రాహ్మణాః కేవలం కలిమాహాత్మ్యాకలి…
… భవతా నమస్క్రియంతే ?
… మోకాస్య కాశీదేశజనస్య సుచర్యావిపర్యా… 120

అ. కిం=ఏమి? ఏతత్ దేశ+వాసినోపి = ఈదేశమున+వాసముచేయువారై నను, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, కేవలం=బహుగా, కలి...విపర్యయా - కలి =కలిపురుషునియొక్క, మాహాత్మ్య=మహిమతో, ఆకలిత = కూడుకొన్న, శాస్త్రీయ=శాస్త్రవిహితమైన, చర్యా+నడవడికయొక్క, విపర్యయాః=విప రీతత్వముగలవారై, భవతా=నీచేత, నమస్క్రియంతే=నమస్కరింపఁబడుచు న్నారు? ప్రాయేణ=బహుగా, అస్య=ఈ, కాశీదేశజనస్య=కాశీదేశము జన ముయొక్క, సుచర్యా+విపర్యాసం=నడతవ్యత్యాసమును,పశ్య తావత్ =చూడుు?

తా. ఈదేశపు బ్రాహ్మణులు బహుగా కలిమహత్త్వముచేత శాస్త్రాచార ములు లేనివారైనను, నీచే నమస్కరింపఁబడుచున్నారె యేల? బహుగా ఈ దేశపు జనులయొక్క విపరీతాచారముచూడుు?

వ. కేవలము కలిమహిమచే విధివిహితమునువిడిచి, విపరీతాచా రప్రకారము గల యీ దేశపుబ్రాహ్మణులును నీచేననమస్కార ము చేయఁబడువారా ? అదెచూడు ? తెలుచుగా నీకాశీ దేశీయుని యాచారవికారమును!

టి. విధివిహితమును+శాస్త్రనియమితమును, దేశీయుని=దేశస్థునియొక్క.

శా. శస్త్రైర్జీవతిశాస్త్రముజ్ఝతిపరంశూద్రాహృతైరమ్బుభిః
స్నాత్వాచామతిదేవతాస్స్నపయతిస్వైరంపచత్యోదనమ్।
ఉచ్ఛిష్టాన్నబిభేతి యాతి యవనైరుచ్చావచైస్సంగతిం
మాతఙ్గాన్నికటాగతానగణయన్మార్గేముహుర్గాహతే॥

అ. (సద్వంశ్యుఁడు) శస్త్రైః=ఆయుధములతో, జీవతి=జీవించుచున్నాఁ డు; శాస్త్రం=శాస్త్రమును, పరం=బహుగా, ఉజ్ఝతి=విడుచుచున్నాఁడు; శూద్ర+ఆహృతైః=శూద్రులచే+తేఁబడిన, అంబుభిః=నీళ్ల చేత, స్నాతి = స్నానముచేయుచున్నాఁడు; ఆచామతి=ఆచమించుచున్నాఁడు; దేవతాః = దేవతలను, స్నపయతి=స్నానము చేయించుచున్నాఁడు; స్వైరం=తానుగా, ఓదనం=అన్నమును, పచతి=వండుచున్నాఁడు; ఉచ్ఛిష్టాత్ =ఎంగిలివలన, నబి

...=...; ఉచ్చావచైః=ఎచ్చుతగ్గులవారైన-నానావిధములైన, య... ...సంగతిం=కూడికను, యాతి=పొందుచున్నాఁడు; నికట+... =సమీపమున+వచ్చినట్టి; మాతంగాన్=మాలలను; అగణయన్=ఎంచ... ...=వారలను, ముహుః = పలుమాఱు, గాహతే = చేరు...

తా. ... కాని నానవు బ్రాహ్మణుఁడు ఆయుధాలతో జీవించుచు, శాస్త్రి... ...శూద్రుఁడు తెచ్చిన నీళ్లతో స్నానముచేయుచు, ఆచమన... ...గృహములను స్నానముచేయించుచు, తానుగానే నందు... ...భయపడక, నానావిధపు తుఱకలతోఁగూడుచు, దగ్గఱిం... ...నెంచక, పలుమాఱు త్రోవలలో తిరుగుచుండును. 121

సీ. శస్త్రమే కాని కానఁ డే శాస్త్రమేని
నేట శూద్రుఁడు తెచ్చిన నీట మునిఁగి
ప్రక్షాలించియు, జేజేలఁ బూసఁగ మునిచి
తెనుగ వడిఁ దెు యెంగిలికిని దలంక
కదిసి, తుఱకల మఱిఁగి, యా తెరువులందు
కోలి మాలలె ప్రమోలరా నొదఁగఁడించు.

టీ. ...=చక్కఁగా, తలంకక=భయపడక, ఓలిన్ = వరుసగా, ...=...గా.

కించ.—

శా. ప్రాతర్హస్తే కృతాప్లవో౽పి రజకస్పృష్టాన్ జడో రాసభైః ...ర్ధారయతే పటాననుదినం ధృత్వా బహిర్గచ్ఛతి।
గత్వా మ్లేచ్ఛముఖాశుచీన్ స్పృశతి చస్పృష్ట్వాపి నస్నాత్యహో
వస్త్రైస్తైః పృథభుంక్తఏషచపలో ముక్త్వాపి నవ్రీడతి॥ 122

టీ. జడః=మూఢుఁడై, చపలః=చంచలుఁడైన, ఏషః=ఈ బ్రాహ్మణుఁడు, ప్రా... =...,హంత=అయ్యో? కృత+అప్లవః+అపి=చేసిన+గంగాస్నానముగ

లవాఁడు+అయినను; రజక+స్పృష్టాన్=చాఁకలిచేత+తాఁకఁబడినట్టి, గాఢ ఖైః=గాఢిపలచేత, ఊఢాన్=మోయఁబడిన, పటాన్=బట్టలను, ధారయతే=ధరించుచున్నాఁడు; ధృత్వా=ధరించి, బహిః=వెలపట, నిర్గచ్ఛతి=పోవుచున్నాఁడు; గత్వా=పోయి, మ్లేచ్ఛ=ముఖ+అభిచీన్ = తురకలు మొదలైన [illegible] పరులను, స్పృశతిచ=తాఁకుచున్నాఁడు, స్పృష్ట్వాఽపి=తాఁకియు, నస్నాతి=స్నానముచేయఁడు; నస్నాత్వాఽపి=స్నానము చేయకున్నను [illegible] అథ=వెనుక, భుంక్తే=భుజించుచున్నాఁడు, భుక్త్వాఽపి=భుజించియు, న జిహ్రేతి=సిగ్గుపడఁడు, అహో=ఆశ్చర్యము?

తా. ఇక్కడి బ్రాహ్మణుఁడు ఉపయాన స్నానము సేయక, చాఁకలి చేత తాఁకఁబడి గాఢిపలచేత తేఁబడిన బట్టలను ధరించి, వెలుపట [illegible] తురకలు మొదలైనవారిని తాఁకుచు, స్నానముచేయకయే [illegible] మ్లే చ్ఛసలబుద్ధి గలవాఁడయ్యును సిగ్గే పడఁడు.

మఱియు.—

ఆ. తగునెరి మునిఁగి చాకి కై తాఁకి గాడిద మూఁయు
బట్టదొడిఁగెఁ, దొడిఁగి కై బైటికేఁగె,
నేగి మ్లేచ్ఛ వితతిఁ కై దాఁకెఁ, దాఁకియు మునుఁగ
విడిచె, విడచి సిగ్గు కై విడిచెఁ గుడిచి.

అపిచ.—

శ్లో. నీచైర్గుర్వ్యసనైః ష్మనీభి రపినా సశ్శ్మిక్కవు [illegible]
భుంక్తే పంక్తివిదూషకైః స్వహస్త గతజాతి నేద్యాక్ష [illegible]
మద్యాస్వాదనమత్తచిత్తజనతా యూహనే [illegible]
కర్ణాట్యాం భ తే శ్రుతి స్మృతిపథోదూరాత్మనా [illegible]

అ. అజ్ఞాత+వేద+అక్షరైః = తెలియఁబడని [illegible] క్షరమైనగలవాఁడై, నీచైః = నీచులైన, [illegible] తను, శుచిభిః అపివా=మక్కలచేతనుగాడ, [illegible]

ప ఙ్క్తి దూషకైః = ప ఙ్క్తిలో దూషించువారైన, నరైస్సహా = మనుష్యుల తోఁగూడ, నిశ్శంకం = జంకులేకుండ, భుంక్తే = తినుచున్నాఁడు. మద్య+ఆస్వాద ... తా+మోహాయ = కల్లు+త్రాగుటచేత + మదించిన+ ... సమూహముయొక్క+అజ్ఞానముకొఱకు, భీ+హీనతః=భయము ... శ్రుతి+స్మృతి+వచః+దూరాణి = వేదములయు+మన్వాదిస్మృతి ... వాక్యములకు+దూరములై, అసారాణి = నిస్సారములైన, కర్మాణి = ... ఆరభతే= ఆరంభించుచున్నాఁడు.

తా. ... బ్రాహ్మణుఁడు వేదములో నొకయక్షరమైన నెఱుఁగనివాఁడ ... తురకలును ఆడుకుక్కలును చూచిన యన్నమును ప ఙ్క్తి ... లోకూడ జంకులేకుండ తినుచున్నాఁడు. కల్లుత్రాగి మ ... మోసపుచ్చుటకై భయ మనునదిలేకయే, వేదస్మృతివాక్య ... ములై నిష్ఫలములైన క్రియలనే చేయుచున్నాఁడు. 123

మఱియు.—

తే. ... లుగని, శుని తుటుములంటి
దూషితము నన్నమును బంక్తి దూషకులను
... లసి, తిని, త్రావి, మత్తిలు ఖలులు మెచ్చ
... విధి నిషిద్ధముఁ జేయు కొంటెఁ గంటె?

టీ. ... = ... నతురకలు, శునితుటుములు = ఆడుకుక్క ... సమూహములు, ఖలులు=దుష్టులు, విధినిషిద్ధముఁ = శాస్త్రనిషేధమునుగూడ.

శ్లోకము.—

... నానామున్యధ్యాప్య ప్రవిజహదుదయద్యావనామజ్జ ... వనాః స్వాశాపాశకృష్టో భ్రమతి చిరతరం హన్త దేశాన్త ... అన్యోన్యాశ్లేషవాఞ్ఛా విగలితవయసో రాత్రన ... లోకే । ధర్మ్యైర్వ్యాద్యైర్హైవం హతవిధిరుభయో ... మో శ్లోకయోగమ్॥ 124

అ. అజ్ఞః = వివేకములేనివాఁడు, కామపి = ఒకానొక, ఉదయత్ + యౌవనాం= కలుగుచున్న+వయస్సుగల, ఏనాం కన్యాం = ఈచిన్నదానిని, ఉదూహ్యా= పెండ్లియై, ద్రవ్యాశాపాశకృష్టః = దుడ్డాస యనెడు దారాల చేత కట్టఁబడినవాఁడై, ప్రవిజహాత్=విడిచిపెట్టుచు, దేశాంతరేషు = వేఱుదేశములలో, చిరతరం=చాలకాలము, భ్రమతి=తిరుగుచున్నాఁడు; హంత=అయ్యో? అన్యోన్య+ఆశ్లేష+వాంఛా+విగలిత+వయసోః = ఒకరొకరియొక్క +ఆలింగనమందు+ కోరిక చేత+తొలఁగిపోయిన+వయస్సుగలవాఁడై, ఆత్త+మాలిన్య + మత్యోః = పొందఁబడిన + వ్యసనమనెడు మలినత్వముతోడి + మనస్సుగలవారైన, దంపత్యోః = దంపతులకు, ఉభయోః+లోకయోః=ఈ రెండులోకములలోను, శోకయోగం = దుఃఖసంబంధమును, హతవిధిః=చెడు దైవము, ఏవం=ఇట్లు, వ్యాదిత=ఇచ్చెను.

తా. ఇక్కడి అవివేకియైనవాఁడు మంచిగుణములుగలదైనను పెండ్లిచేసికొని వయసువచ్చినదైనప్పటికిని విడిచిపెట్టి ద్రవ్యాశచేత చాలాకాలమువఱకు దేశాంతరములలో తిరుగుచుండును, ఇట్లు ఒకరితొనొకరికి భోగములేక వయస్సుగడచిపోయి మనస్సున వ్యసనపడుచుండు ఈదేశపు దంపతులకు సంసార సౌఖ్యము లేనియట్లు పాడుదైవము చేయును గదా?

మఱియును.—

చ. అరుదగుకన్నెఁ బెండ్లియయి, తాముప్పడవచ్చినయౌవనంబు దా
మరసియు, వేఱుదేశమున తా కర్థసమార్జనమెప్పుఁ గర్జమై,
యరుగుదురిందుఁ, గొందలమె యుందురుదరందరు సొంపుదంపతుల్
పరమునఁ గాక, గాకిహము తా పట్టుననుఁ, విధియోగవశ్యులై.

టి. అర్థసమార్జనము=ద్రవ్యసంపాదనము, కర్జమై= కార్యమై, కొందలమె= దుఃఖమె, సొంపుఅందరు, విధియోగవశ్యులై =దైవయోగమునకు వశ్యులై.

అపిచ.—

నాధీతే ప్రజనో యదికశ్చిదధీతే శతేసహస్రేవా।

దుస్తర్కేషు శ్రామ్యతి దూరీకురుతే శ్రుతిస్మృతినుత ర్కాన్ ॥

అ. అత్ర=ఈకాశిలో, జనః=బ్రాహ్మణుఁడు, న+అధీతే=అధ్యయనము చేయఁడు, శతే=నూటిలోనైన, సహస్రేవా=వేయింటిలోనైన, కశ్చిత్=ఒకానొకఁడు, అధీతేయది=అధ్యయనము చేయుచున్నాఁడేని, దుస్తర్కేషు=సాధారణతర్కములలో, శ్రామ్యతి=అలుపుపడుచున్నాఁడు; శ్రుతి+స్మృతి+నుతతర్కాన్=శ్రుతిస్మృతుల సంబంధమైన తర్కములను, దూరీకురుతే=దూరముచేయుచున్నాఁడు.

తా. ఇక్కడి బ్రాహ్మణుఁడు అధ్యయనముచేయకున్నను నూటిలోనైనను ఒకఁడు గౌతమాదితర్కములను చదివినను; శ్రుతిస్మృతిసంబంధములైన శారీరకాది తర్కములను చదువఁడు. 125

మఱియును.—

క. వడి నెవఁడును జదువం డిట
విడివడి యెవఁడేనిఁ జదువు నే వేయిట, వాఁడే
ప్పుడు గౌతము దుస్తర్కమె,
ముడివడ శారీరతర్కమునె కొనఁ డోకఁడెన్.

టీ. విడివడి=స్వతంత్రపడి, ముడివడన్=శాంతపడునట్లుగా,

విశ్వావసుః.—

గ. కష్టమరే? బ్రాహ్మణనిందాంశృణ్వతఃకంపతే మేహృదయం, యస్త్వయోపన్యస్తనుచర్యావిపర్యయః, సఏవకలే ర్దోషో, హీన బ్రాహ్మణానాం, కలౌయుగేకార్తయుగం చారిత్రంకుత్రనామసంభావ్యతే, దురితలతికోపఘ్నాయుతాత్మాదుర్జయః ఖలుకలిః. 126

అ. అరే=ఓరీ, కష్టం=అన్యాయ్యము, బ్రాహ్మణనిందాం=బ్రాహ్మణుల నిందను, శృణ్వతః=వినుచున్న, మే=నాయొక్క, హృదయం=మనస్సు, కం

పతే=వణఁకుచున్నది. యః=ఏది, త్వయం=నీచేత, ఉపన్యస్తః = ఉపన్యసింపఁబడిన, సుచర్యా+విపర్యయః= మంచినడవడికకు+వ్యత్యాసమో, సఏవ=అదే, కలేః+ఏవ=కలియొక్కయే, దోషః=దోషము. బ్రాహ్మణానాం=బ్రాహ్మణుల యొక్క, నదోషః = దోషముకాదు. కలౌయుగే = కలియుగములో, కార్తయుగం= కృతయుగసంబంధమైన, చారిత్రం= చరిత్రము, కుత్రనామ+సంభావ్యతే= ఎక్కడ+తలంపఁబడుచున్నది? దురిత+లతికా+ఉపఘ్నాయిత+ఆత్మా =పాపముల నెడు+తీఁగెలకు+ఆసరవలెయున్న+స్వరూపముగల, కలిః=కలిపురుషుఁడు, దుర్జయఃఖలు=గెలువఁగూడనివాఁడుగదా.

తా. ఏమిరాయిది? బ్రాహ్మణులను దూషించుటను వినుచున్న నామనస్సు వణఁకుచున్నది. నీవుచెప్పిన యీమంచినడవడికకు విరోధము కలిపురుషుని దోషమేగాని బ్రాహ్మణులదికాదు. ఈకలియుగములో కృతయుగముయొక్క నడవడిక యెక్కడ తలంపఁబడుచున్నది. తీఁగెలకు ఆధారవృక్షమువలె సకల దోషములకు ఆధారస్వరూపుఁడయిన యీకలిపురుషుఁ డెవనికి జయింపఁగూడినవాఁడగును?

విశ్వావసు:—

వ. ఒరే? అన్యాయ్యము? ఈబ్రాహ్మణనిందనువిని నామనను తత్తరించుచున్నయది. నీవుచెప్పిన యీయాయాచారవికారము కలిదోషప్రకారమునఁ గలదియేకాని; యీ బ్రాహ్మణులది కానేకాదు.

(క. కలియుగమునఁ, గృతయుగమునఁ
గలచరితము నెక్కడేనిఁ గలదే? తలఁపఁగ
గలిగలుషలతౌఘములకుఁ
గెలఁకులఁ గలపట్టుగొమ్మ, గెలువఁగ వశమే.)

పశ్య:—

శా. హార్దస్థాన మధర్మకర్మనితతే ర్దుర్మానభర్మాసనం

యగును బృథ్విని నన ర్థావహంబు,
తే. గానఁ గలిగలుషములకుఁ గాన్పుదల్లి,
యైనదానన సకలన స్నానవులును
దారుమాఱయి సరితప్పి తతియుఁ దప్పి
యుందు రిందులనేమి? మ తెందుఁగలిని.

టి. విలసత్+న్యాయ+హర్మ్యము=ప్రకాశించు+న్యాయములకు+మేడ, న్యాయ్యస్థానము, కర్బురపుగద్దె=బంగారపుపీఠము, సవనివహములకు=యజ్ఞసమూహములకు, ఎసఁగు=అతిశయించు, సమాపనదినము=అమావాస్య, చర్చకు=కార్యమునకు, తృష్ణలకు=ఆశలకు, పృథ్విని=భూమియందు.

శ్లో. ఏతాదృశే కలియుగేఽపి శతేషు కశ్చిత్
జాతాదరో జగతి యశ్శ్రుతిమార్గఏవ ।
యత్కిఞ్చి దాచరతి పాత్ర మసౌ స్తుతీనాం
శ్లాఘ్యం మితాపమపి కిం న మరౌ సరశ్చేత్ ॥ 128

అ. ఏతాదృశే=ఇటువంటి, కలియుగేపి=కలియుగములోఁగూడ, శతేషు=నూటిలో, కశ్చిత్=ఒకానొకఁడు, యః=ఎవఁడుగాని, జగతి=లోకములో, శ్రుతిమార్గఏవ=వేదమార్గములోనే, జాతాదరః = పుట్టిన ఆదరముకలవాఁడో; అసౌ=ఈ, స్తుతీనాంపాత్రం=స్తోత్రార్హుఁడైనవాఁడు, యత్ కించిత్=ఏదైన కొంత, ఆచరతి=నడుచుచున్నాఁడు; మరౌ=నీరులేనిభూమిలో, మిత+ఆపము పి=కొద్దిదైన+జలముగలదియైనను; సరః చేత్=తటాకమున్నయెడల, శ్లాఘ్యం=కొనియాడఁదగినది, నకిం=కాదా?

తా. ఇట్టికలియుగములోఁగూడ ఒకానొకఁడు వేదమార్గములయందు ఆదరముకలిగి, ఏమైన కొంతసత్క్రియ జరిపినవాఁ డయ్యెనేని, వాఁడు నీరులేని భూమిలో కొద్దినీరుగల తటాకమైనఁ గొనియాడఁదగినయట్లే స్తోత్రపాత్రుఁడగును.

శాస్త్రస్తోమలలాటభూలిపిలయ శ్శాన్తి స్సవానామపి ।
సర్వామ్నాయవచస్సమాపనదినం సంస్థా సదర్చావిధే
రర్థాశాజనిభూ రభూదిహ మహానర్థావహోయం కలిః. 127

అ. మహత్+అనర్థ+ఆవహః = గొప్పయగు+అనర్థములను+కలిగించుచున్న, అయంకలిః=ఈకలియుగము, ఇహ=ఇక్కడ, అధర్మ+కర్మ+వితతేః=ధర్మహీనములైన+క్రియలయొక్క+సమూహమునకు, హార్మ్యస్థానం=మేడవంటిదియు; దుర్మాన+భర్మ+ఆసనం=దురభిమానమునకు+బంగారుమయమయిన+పీఠమును, శాస్త్ర+స్తోమ+లలాటభూ+లిపి+లయః = శాస్త్రముల+సమూహము యొక్క+ఫాలప్రదేశమందలి+వ్రాఁతకు+నాశమును, సవానాం+అపి=యజ్ఞములకుకూడ, శాంతిః=ముగింపును, సర్వ+ఆమ్నాయవచః+సమాపనదినం=సకలమైన+వేదవాక్యములకు+ముగింపుదినమును, సత్+అర్చా+విధేః=మంచి+పూజావిషయముల+నియమమునకు, సంస్థా=సమాప్తియు, అర్థ+ఆశా+జనిభూః=ద్రవ్య+ఆశకు+జన్మభూమియు, అభూత్=అయ్యెను.

తా. ఈకలియుగము పాపములకు మేడగాను, దురభిమానమునకు పీఠముగాను, శాస్త్రములకు నాశముగాను, యజ్ఞములకు విడుపుగాను, వేదవాక్యములకు ముగింపుగాను, పూజావిధికిని ముగింపుగాను, ద్రవ్యాశలకే జన్మభూమిగాను, కనఁబడి అనర్థములనే యిచ్చునదిగానున్నది.

చూడు:—

సీ. అన్యాయములవిల కై సన్యాయహార్మ్యము,
దురభిమానముల క కై ర్బురపుగద్దె,
శాస్త్రంబులకును నొ కై సలవ్రాలతుడుపును,
సవనిసహాములకు కై శాంతికరము,
సకలాగమముల కె కై సంగుసమాపనదిన,
మర్చావిధులచర్చ కై కగుసమాప్తి,
ధనతృష్ణలకుఁ బుట్టు కై స్థలమును నట్టుల

తే. ఇట్టికలి నూట నొకఁడేని ◊ యెట్టిదేని
వేసరణిన చరియించు ◊ నాదరమున
జగతి నుతుఁడగు నతఁడె; ని ◊ర్జలధరణిని
జలజలాశయ మలఁతేని ◊ శ్లాఘ్య మవని.

టి. జలజలాశయము=నీటితోడితటాకము, అలఁతి+ఏని=కొద్ది+యైనన

(దగునె మునిఁగి అనెడిపద్యములో దూషణమును ఇట పరిహరించుచున్నాఁడు

కించ:-

శా. యేకాయస్థజనాశ్చ యేనృపసుతా యేచద్విజా శ్శస్త్రిణ
స్తేయత్నాదనుసృత్యనిర్దయతయాశుష్కాంస్తురుష్కాధిపాన్
దేవాన్ భూమిసురాంశ్చపాన్తికృతిన స్తేచేత్ గృహేష్వాసతే
బ్రాహ్మణ్యాయజలాఞ్జలిఃకిల భువి ప్రాజ్ఞైః ప్రదేయోభవేత్ ।

అ. (ప్రాతర్ హంత అనేదానికి పరిహారము) యే+కాయస్థజనాశ్చ=(క
మకర్ణమువారెవరో, యేనృపసుతాః=రాజపుత్రులెవరో. యేచ+శస్త్రిణః+ద్వి
జాః = ఆయుధములతో జీవించునట్టి బ్రాహ్మణులెవరో, తే=అట్టియీ మూఁ
విధములవారును, యత్నాత్ =ప్రయత్నముతో, నిర్దయతయా=దయాహీన
తచేత, శుష్కాన్=శుష్కించిపోయిన, తురుష్కాధిపాన్ = తురకరాజులన
అనుసృత్య=అనుసరించి, దేవాన్=దేవతలను, భూమిసురాంశ్చ = బ్రాహ్మ
లనున్, పాంతి=రక్షించుచున్నారు. తే=అట్టి, కృతినః = పుణ్యాత్ములు, గృ
హేషు=ఇండ్లలో, ఆసతేచేత్ =ఉండిరేని, బ్రాహ్మణ్యాయ = బ్రాహ్మణక
కై, ప్రాజ్ఞైః=ప్రాజ్ఞులచేత, భువి=భూమిలో,జలాంజలిః = తర్పణము, ప్ర
యః=ఇయ్యఁదగినది, భవేత్ కిల=అగునుగదా?

తా. కర్ణమువారును, రాజులును, ఆయుధవ్యాపారులైన బ్రాహ్మణు
ను, తురకరాజులనుజేరి, దేవార్చనలను, బ్రాహ్మణులనుం గాపాడుచున్నార
అట్టిపుణ్యాత్ములింటవచ్చినయెడల, ఆబ్రాహ్మణులకు దానాదిక్రియలయం
ప్రాజ్ఞులకూడ తర్పణ మిచ్చుచున్నారుగదా?

మఱియు:-

మ. కరణాల్ రాకొమరుల్కరోపకరణాల్ కాశిన్ ద్విజాతీడ్గణాల్
కరుణాహీనుల నాతురుష్కఘనులన్ కాంక్షించిరక్షించెదర్
నిరతిన్ వేల్పుల నేలవేల్పుల, నిఁకన్ వీరేదినం బిండ్లనుం
దురె దమ్మె,నందఱు వేజలాంజలియొనర్తుర్బ్రాహ్మణశ్రేణికిన్.

టి. ద్విజాతీడ్గణాలు=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుల సమూహములు, కరోపకరణాలు=హస్తములందు శస్త్రాదిసాధనములు గలవారై, కాంక్షించి=అపేక్షించి—అనుసరించి, నిరతిన్=ఆసక్తితో, అందఱున్=ఈకాశీదేశరాజులును బ్రాహ్మణులును, వేన్=తక్షణమే.

గ. సర్వతోదృష్టిం ప్రసార్యసశ్లాఘం. 130

వ. అంతటనుంజూపు, వ్యాపింపఁజేసి స్తోత్రముతోన.

శా. ఆక్రాన్తాసు వసున్ధరాసు యవనై రాసేతుహైమాచలమ్
విద్రాణే క్షితిభృద్గణే వికరుణే నిద్రాతి నారాయణే।
నిర్విఘ్నప్రసరే కలావపి బలా న్నిష్కంటకం వైదికమ్
పన్థానం కిల తత్రతత్ర పరిపాత్యేకోహి లోకోత్తరః॥ 131

అ. యవనైః=తురకలచేత, ఆసేతుహైమాచలం = సేతుహిమాచలపర్యంతము, వసుంధరాసు=భూములు, ఆక్రాంతాసు=ఆక్రమింపఁబడుచుండఁగ, క్షితిభృత్+గణే=రాజుల+సమూహము, విద్రాణే=పరుగిడుచుండఁగ, నారాయణే=నారాయణుఁడు, వికరుణే=దయలేనివాఁడై, నిద్రాతి=నిదురించుచుండఁగ, కలౌ అపి=కలియును, నిర్విఘ్న+ప్రసరే=విఘ్నములేని+వ్యాప్తికలిగియుండఁగ, లోకోత్తరః=లోకములో శ్రేష్ఠుఁడు, ఏకః=ఒకఁడైనను, బలాత్=బలవంతముగ, నిష్కంటకం=నిరాటంకముగ, వైదికం=వేదవిహితమైన, పంథానం=మార్గమును, తత్రతత్ర=అక్కడక్కడ, పరిపాతికిల = పరిపాలించుచున్నాఁడుగద?

తా. తురకలు సకలదేశములును ఆక్రమించుకొనియు, రాజులు పారిపోయియు, నారాయణుఁడు కనికరమేలేక నిదురించుచును, ఈకలియుగముగూడ

...టంకము వ్యాపించుచునుండఁగ; బలాత్కారముగ నిర్విఘ్నమైన వేదమార్గము నీకాశిలో అక్కడక్కడ లోకశ్రేష్ఠుఁడగు నొకఁడైన నడచుకొను చున్నాఁడుగదా ?

తే. సేతుశీతాద్రి పరగ, విపుల
నృపుల పరుగిడ, నకరుణుఁడై డపుడ నిదుర
కూర హరి, మీఱఁ గలి శ్రుతిసారసరణి
కొకఁడే లోకోత్తరుఁ డిటఁ జాలకుఁడు కదర?

టి. విపులక్=భూమియందు, నృపుల=రాజులే, నిదురకూరక్=యోగనిద్రలో ఈయవస్థను విచారింపకయుండఁగ.

వి. సేతుహిమాచలములు.—సేతువు (61) పేజిచూడుఁ? హిమాచలము—హిమవత్పర్వతము, ఇది సర్వపర్వతములకునురాజు, మేనకామనోరమకు పతి, వానివలననే గంగాపార్వతులను కూఁతురులనుగా కనుఁగొనెను.

పునస్సన్ఘం:—

శ్లో. త్యజతు విహిత మేతద్దేశవాసీ నిషిద్ధం
భజతు తదపి లోకే నాస్తి ధన్య స్తదన్యః ।
శ్రియుగపదనఖ శ్రీద త్తశుద్ధి ర్యదఙ్గే
లగతి దురితభఙ్గే లగ్నకో గాఙ్గపూరః॥ 132

అ. ఏతద్దేశవాసీ=ఈకాశీదేశమున వసించునతఁడు, విహితం= వేదవిహితమైన కర్మము, త్యజతు= విడిచునుగాక, నిషిద్ధం+నిషిద్ధమైనకర్మను, భజతు=అనుసరించునుగాక, తదపి = అట్లైనను, యత్+అంగే = ఎవని+అవయవములో, శ్రియుగ...శుద్ధిః—శ్రియుగ=విష్ణువుయొక్క, పదనఖ= కాలిగోర్లయొక్క, శ్రీ=కాంతిచేత, దత్త=ఇయ్యఁబడిన,శుద్ధిః=పరిశుద్ధిగలదియై, దురితభంగే=పాపనాశనవిషయమై, లగ్నకః=చేరినదైన, గాంగపూరః= గంగాప్రవాహము,లగతి=చేరుచున్నదో?,(అట్టి)తత్+అన్యః=వానికంటె+మఱియొకఁడు, ధన్యః=కృతార్థుఁడు, లోకే=లోకములో, నాస్తి=లేఁడు.

తా. ఈ కాశీదేశవాసియైనవానియొక్క శరీరమందు విష్ణుపాదమునఁ బుట్టి సకలపాపహరమైన గంగాజలము అంటుటమాత్రముచేతనె వాఁడు వేదవిహితమైన కర్మనువిడిచి, నిషిద్ధమైనకర్మను అనుష్ఠించినను, లోకమందు వానికంటె మించినకృతార్థుఁ డుండఁడు.

తే. ఇందుఁగలవాఁడు శాస్త్రవిహితము విడుచుఁ
గాని, తా నిషిద్ధముసేయుఁగాని, వాని
కంటె నన్యుఁడు ధన్యుఁడు కలఁడె? విష్ణు
పది పవిత్రము గాత్రము పదిల మగుట.

టి. గాత్రము=శరీరము, విష్ణుపదిపవిత్రము=గంగాజలముచేత పావనమైన, పదిలము=భద్రమైనది.

ఇ. త్రియుగపదము=విష్ణుపాదము.—భగవచ్ఛబ్దార్థమనలె షడ్గుణైశ్వర్యములు కలవిష్ణునిపాదము. షడ్గుణములు—జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యతేజోవీర్యములు చూడు? మొదటివృత్తము.

శ్లో. ప్రౌఢేషు గౌడేషు చ కాన్యకుబ్జే
ష్వగాధమేధేషు చ మైథిలేషు।
అన్యేషు సత్స్వేషు బుధేషు ధన్యే
ష్వద్యాపి జీవం త్యధిభూమి విద్యాః॥ 133

అ. ప్రౌఢేషు=సమర్థులై, అగాధ+మేధేషు=లోఁతైన+బుద్ధివిశేషముగల, గౌడేషు=గౌడులును, కాన్యకుబ్జేషు=కన్యాకుబ్జనువారును, మైథిలేషు=మిథిలాపురమువారును, అన్యేషు=ఇతరులైన, సత్సు=సత్పురుషులగు, ఏషు=ఈ, బుధేషు=పండితులైన, ధన్యేషు=కృతార్థులయందు, అద్యాపి=ఇప్పటికని, విద్యాః=సకలవిద్యలును, అధిభూమి=భూమిలో, జీవంతి=జీవించుచున్నవి.

తా. గౌడులందును, కన్యాకుబ్జులందును, మైథిలులందును, మఱియు నితర మహాపండితులయందును ఇప్పటికిని సకలవిద్యలును ప్రకాశించుచున్నవి.

తే. కాన్యకుబ్జులు, నల ప్రౌఢ గౌడులును, న
గాధమేధులు మైథిల ప్రాథమికులు
మఱియు నన్యులు ధన్యులు ముఱియుఁ జదివి
గలిని గళలన్ని మనియుండఁ గలిగి చెలఁగె.

టి. ప్రాథమికులు=మైథిలులలో ప్రథములు, మనియుండఁ
డునట్లుగా,

గ. ఇదంతావ దవధేహి?

వ. ఈయదియంతయు నవధానమున వినుము?

ఇ. గౌడులు=గౌడదేశస్థులు—అనఁగా వంగదేశస్థులు, వీరు
నివారు.

ఇ. కాన్యకుబ్జులు=కన్యాకుబ్జదేశస్థులు, వీరును పంచగౌడుల
దేశము—కుశనాభునికూఁతులు నూర్గురినిన్ బ్రహ్మదత్తు వివాహ
యుశాపమువలన కుబ్జత్వమును పోఁగొట్టినప్రదేశము.

ఇ. మైథిలులు=మిథిలాపురివారు - వీరును పంచగౌడులలోని
లాపురిరాజు జనకమహారాజు, ఇతని పూర్వికరాజైన నిమిచక్రవ
మున విదేహుఁడై, అతనిరాజ్యము అరాజకమయ్యెనని అతని
పఁగా అందుండి మిథిలుఁడని మఱియొకరాజుపుట్టెను; అందువ
శపురాజువలన పెఱిఁగి జానకి, మైథిలి, వైదేహి అని పేరులొం

శ్లో. ఏతద్దేశ్యప్రచురచరితా న్యన్యదేశస్థితానాం
రోచంతేచే దథచ మనసే మారుచన్ కాఽత్ర
ప్రాజ్ఞాః పుత్రా జనయితృహృదే పశ్య? యద్వత్స
తద్వద్విద్వన్నపరమనసే తావతా కోఽత్ర దోషః

అ. ఏతత్ ...చరితాః—ఏతత్=ఈ, దేశ్య=దేశస్థులయొ
ప్రశస్తమైన, చరితాని=నడవడికలు, అన్యదేశ+స్థితానాం=వేఱం
ఉండువారికి, రోచంతేచేత్ = రుచించినఁగాని, అథచ=లేదా;

స్సన్కై, మారుచన్ =రుచించకపోయినఁగాని, అత్ర=ఇక్కడ, కాహానిః=ఏమి హాని? ప్రాజ్ఞాః=జ్ఞానవంతులైన, పుత్రాః=బిడ్డలు, జనయిత్రు=తల్లిదండ్రుల యొక్క, హృదే=మనస్సుకు, యద్వత్ = ఏలాగున, స్వదంతే=రుచించుచుందురో, తద్వత్=ఆలాగున, పరమనసే=ఇతరులమనస్సునకు, నస్వదంతే=రుచించరు. తావతా=అంతమాత్రమున, అత్ర=ఈబిడ్డలవిషయములో, కోదోషః=ఏమిదోషము? హేవిద్వన్=ఓవిద్వాంసుఁడా, పశ్య=చూడు?

తా. ఈకాశీదేశపువారి నడవడికలు ఇతరదేశపువారికి సంతోషకరమైనను; కాకున్నను; ఏమితప్పు? బిడ్డలు తెలివికలిగి తల్లిదండ్రులకు సంతోషకరులై ఇతరులకు సంతోషకులు కాకున్నయెడల ఏమిదోషము?

తే. ఇచటఁ గలవారిచరితము ♦ లెవరికేనిఁ
   గూర్చినను, గూర్పకున్నను, ♦ గొఱఁతయేమి?
   కొడుకునడకలు తలిదండ్రు ♦ లెడఁద కెపుడుఁ
   గూర్చుఁ, గూర్చునె పెఱలకుఁ ♦ గొఱఁతయేమి?

టి. తలిదండ్రులెడఁదకు=తలిదండ్రులహృదయమునకు "ఈ అకారవికల్పసంధి పూర్వకావ్యసిద్ధము."

కించ:—

శా. ప్రాత శ్శీతజలే నిమజ్య విబుధా నభ్యర్చయ త్యుచ్చకై
   రార్యఃపర్యుషితంతునాభ్యవహరత్యంధఃక్షుదంధోఽప్యసౌ।
   భాగే గోమయలిప్తపవచతే భుంక్తే తతోఽన్యత్రయత్
   సీతంతద్విజహాతిభుక్తినియమోదృష్టఃక్వభూయానియాన్.136

అ. అసౌ=ఈదేశస్థుఁడైన, ఆర్యః=పూజ్యుఁడు, ప్రాతః=ఉదయాన, శీతజలే=చల్లనిగంగాజలములో, నిమజ్య = మునిఁగి, విబుధాన్ =దేవతలను, అభ్యర్చయతి=పూజించుచున్నాఁడు; ఉచ్చకైః=మిక్కిలి, క్షుత్+అంధః+అపి=ఆఁకటిచేత+పీడింపఁబడినవాఁడైనను, పర్యుషితం=చలిదియైన, అంధఃతు=అన్నమునో, నఅభ్యవహారతి=తినఁడు. గోమయలిప్తే=పేఁడచేత అలకఁబడిన, భాగ

ఏవ=స్థలములోనే, పచతే= వండుచున్నాఁడు, భుంక్తేచ= తినుచున్నాఁడు. తతః=దానికంటె, అన్యత్ర=మఱియొకచోట, యత్=ఏది, నీతం = కొనిపోఁబడినదో, తత్=అట్టిఅన్నమును, విజహాతి=విడిచిపెట్టుచున్నాఁడు. ఇయాన్=ఇట్టి, భూయాన్=గొప్పదైన, భుక్తి+నియమః=భోజనమందు+నియమము, క్వ=ఎక్కడ, దృష్టః=చూడఁబడినది?

తా. ఈ కాశీబ్రాహ్మణుఁడు తెల్లవాఱనే గంగాస్నానముచేసి దేవతలను పూజించుచు, ఎంతయాఁకలియున్నను, చద్దితినఁడు. పేఁడయలికినచోటనే వండి తినును. వేఱుచోటికి తెచ్చిన యన్నము విడిచివేయును. భోజనమం దిట్టి నియమ మెక్కడఁ గలదు?

మఱియు.—

ఉ. వేఁకువజాము జాహ్నవిని వేసరకే కృతమజ్జనంబునన్
లేఖులఁ బూజసేయు, నవ లీలను శీలనుతుండు మెండుగా
నాఁకలిగొన్నవాఁడయిన, నాచలిదిన్ గొలఁదేనిఁదాఁకఁ,డిం
దాఁకనుగోమయంబలికి, తాన పచించుభుజించు, వేఱుచోఁ
గైకొనఁడన్న మెన్నఁడును, గాంచితె? భోజననిష్ఠ శ్రేష్ఠతన్.

టీ. వేఁకువ=ప్రాతఃకాలము, జాహ్నవిని=గంగలో, లేఖులన్=దేవతలను, అవలీలను=వేగముతో, శీలనుతుండు=మంచినడవడిచేత పొగడఁబడినవాఁడు.

గ. ఇతివిమానందూరతఃప్రస్థాప్య సాఞ్జలిబద్ధమ్. 137

వ. అని (ఇదివఱకు కార్యావర్తముననువర్తించియుండి, యందుండి యామధ్యరాష్ట్రముప్రక్కకుందిరిగి) తమవిమానమును దూరమున నిలిపి, సలిపినయంజలిబంధముతో.

సముద్రవర్ణనము.

(ఇ. సముద్రము.—ఇది సగరచక్రవర్తి తాను జేయు నశ్వమేధయాగమున నింద్రుఁ డశ్వము నపహరించుకొనిపోవఁగా, అతని ద్వితీయభార్యాకుమారు లఱువేలమంది భూలోకమంతయు వెదకి యెక్కడనుగానక, భూమిచుట్టు

త్రవ్విత్రవ్వి పాతాళలోకమునకుఁబోయి, అక్కడ కపిలమహాముని తపస్సు చేయఁ, జూచి తమయశ్వము నితనివలననె దాఁచఁబడియుండునని తలంచి, యతనితపము భంగము చేయఁగా, నతఁడు కోపించి తనశాపముచేత వారినందఱను భస్మీభూతులను జేసెను. ఆసగరచక్రవర్తిమునిమనమఁడు భగీరథచక్రవర్తి తనపితామహులను పవిత్రపఱుచుటకై గంగాదేవిని ప్రార్థింపఁగా, గంగ భూలోకమునఁ బ్రవహించి భూమిచుట్టు నిండుకొనిపోయి భస్మీభూతులైనవారిని బవిత్రముచేసెను. ఆభూమిచుట్టు నిండినగంగ యీసగరులచేతఁ దేఁబడి సాగరమనియు; దినదినము చంద్రోదయమునకుఁ బొంగుచు, నీశ్వరాజ్ఞాముద్రచేత మితిమీఱక, సర్వజలజంతువులకును సంతోషప్రదమై సముద్రమనియు పురాణ ప్రశస్తము.)

హ. భువనకదనోత్కృద్ధ్యద్వృద్ధశ్రవఃకులిశాయుధ
ప్రచకితగిరిప్రాణత్రాణప్రతిష్ఠితకీర్తయే।
ప్రసృమరమరున్నాట్యాచార్యప్రణర్తితవీచయే
మహితజనతామాన్యాయాస్మై మహోదధయేనమః॥ 138

అ. భువన...కీర్తయే—భువన=భూలోకముయొక్క, కదన=యుద్ధముచేత, ఉత్కృధ్యత్=మహాకోపపడుచున్న, వృద్ధశ్రవః = ఇంద్రునియొక్క, కులిశాయుధ=వజ్రాయుధమునలన, ప్రచకిత=భయపడిన, గిరి=కొండలయొక్క., ప్రాణ=ప్రాణములయొక్క, త్రాణ=రక్షణమునకై, ప్రతిష్ఠిత = స్థిరపఱుపఁబడిన, కీర్తయే=కీర్తికలదియును; ప్రసృమర...వీచయే—ప్రసృమర=వ్యాపించుచుండెడు, మరుత్ =వాయువనెడు, నాట్యాచార్య=నాట్యగురువువలన, ప్రణర్తిత=నర్తనము చేయఁబడిన, వీచయే=అలలుగలదియు; మహిత+జనతా+మాన్యాయ=పూజితమైన+జనసమూహమునకు+పూజ్యమునైన, అస్మై=ఈ, మహత్ ఉదధయే=మహాసముద్రమునకై, నమః=నమస్కారము. (హరిణీవృత్తము.)

తా. భూలోకమును ధ్వంసముచేయుటచే ఇంద్రుఁడు కోపగించి వేసిన వజ్రాయుధమునకు భయపడిన తెక్కల కొండలప్రాణములను కాపాడినందు

కై చేకొంచిన కీర్తిగలిగి, నాట్యగురువైన వాయువువలన నటనము చేసెడు అలలును గలిగి, సకలజనులచేత పూజింపఁబడెడి యీ మహాసముద్రమునకు నమస్కారము.

తే. ధరణి విధ్వంసమున బల ౯ ధ్వంసి కినిసి
కులిశమును గొనఁ, గుసిలెడి ౯ కులగిరులకు
నసువు లొసఁగెడిసత్కీర్తి, ౯ యమరమూర్తి
నటననాచార్యుఁ డనిలుఁడు ౯ నటనసలుపు
నలలపూర్తియుఁ గలుగునీ ౯ జలధిఁ గొలుతు.

టీ. బలధ్వంసి=ఇంద్రుఁడు, అసువులు=ప్రాణాలు, అమరమూర్తి=దేవస్వరూపము, అనిలుఁడు=వాయువు, జలధిక్=సముద్రమును.

కృశానుః సహాసం:-

శ్లో. పామరై రప్యపేయానా మిరాణాం పరిపాతరి ।
ఆశ్రయే జడజంతూనా మానినంసా కథం తవ? ॥ 139

అ. పామరై రపి=పామరులచేతకూడ, అపేయానాం = త్రాగఁగూడని, ఇరాణాం=కల్లువంటినీళ్లకు, పరిపాతరి=రక్షకమై, జడజంతూనాం=జలజంతువులకుగాని—మూఢజంతువులకుఁగాని, ఆశ్రయే=స్థానమైన సముద్రవిషయమై, ఆనినంసా=నమస్కారము చేయఁగోరిక, తవ=నీకు, కథం=ఎట్లు ?

తా. జ్ఞానహీనులుకూడ త్రాఁగఁగూడని కల్లువలె ఉప్పునీళ్లుగలిగి, జలజంతువులకువలె మూఢజంతువులకుఁ గూడ స్థానమైయుండు నీసముద్రమునకు నమస్కారముచేయు తలంపు నీకెట్లు కలిగెను ?

కృశానుఁడు సహాసుఁడై :-

క. విరివిగ నున్నను, నిన్నీ
రరుదుగ నెవరేని పూని ౯ యానిరె? యాపా
మరులు; నిరాపుడు, జడతతి
కిరవగుతన్నెరఁగు బెటుల ౯ నిటుల సభంగుౘ.

ఇరాపుఁడు=సురాపాయి (జలపాలకుఁడు), జడతతికిన్ = జడజంతు కాముసకు (జలసమూహామునకు), ఎరఁగుట=నమస్కరించుట, సభంగుక్ ములతోఁగూడిన(అలలతోఁగూడిన).

ఏమ త్వేధమానపరుష ఘోషే. ఖల్వేతస్మిన్ రోషఏవ ప్రో ్మతి॥ 140

మమతు=నాకో, ఏధమాన+పరుష+ఘోషే = వృద్ధిపొందుచున్న+ వ+ఘోషముగల,ఏతస్మిన్=ఈసముద్రునియందు, రోషఏవ=రోషమే, తిఖలు=ఁకుఁగుచున్నదిగదా?

ము కఠోర ఘోషోన్మేషముకల యీసముద్రునియెడల నాకు , రోషోన్మేషమే కలుగుచున్నది.

; న్తతం క్రందతే సర్వో దీప్యమానోదరాగ్నయే ।
మహాపాయసముద్రాయ దరిద్రాయైవ కుప్యతి॥ 141

సర్వః=సకలజనమును, మహాపాయసముద్రాయ=అత్యంతమైన పాయ ు సంతోషగ్రాహియై (అత్యంతమైన జలసమూహముగల సముద్రమై— జలసమూహమునకు ఇనుపముద్రగలదై), దీప్యమాన+ఉదరాగ్నయే= మన్న జఠరాగ్ని (బాడబాగ్ని) కలదియై, సంతతం=ఎల్లప్పుడును, క్రం ోదనముచేయునదియై, దరిద్రాయ=దుర్గతిగల, తే=నీకై, కుప్యత్యే పడుచున్నవాఁడే?.

ఈసముద్రము అమృతకలశముకలదైనను (మహాజలసమూహమును, ్నవలె బడబాగ్నియు)కలిగి, ఒకరికియ్యక,(ఒకరినితేతే,ఏమిలేదు, ఏమి సను అని) ఎల్లప్పుడును రోదనము చేయుచున్నది. ఇట్టి ఈదరిద్రమైన అందఱును కోపింతురే.

ప్రదుక్ మొఱయిడెదు? గడుఁ, గ
పునక్ విపులాగ్నియెరియ, ్రీ డొల్లెదు ; నిన్నే

విపుల సదాపాయసము

ద్రః పటుదరిద్రః కని, కినియం ♀ డః యెడంద నెవం డేక్.

టీ. ఈవిపులక్=ఈభూమియో, సదాపాయసముద్ర = సదాఅపాయము గలవాండా?—సముద్రుండా? (మంచిజలసమూహమునకు అయస్సంబంధమైన ముద్రకలవాండా—మంచినీళ్లనే ఈయనివాండా?)

గ. సమృద్ధోఽప్యయమతిలుబ్ధతయా బుద్ధిమద్భిరనాదృత్యః॥142

అ. సమృద్ధోపి=సర్వసంపన్నుండైనను—అయం=ఈసముద్రుండు, అతిలుబ్ధతయా=మిక్కిలి లోభగుణముండుటచేత, బుద్ధిమద్భిః=బుద్ధిమంతులచేత, అనాదృత్యః = ఆదరింపందగినవాండుకాండు.

వ. ఇతం డతిసమృద్ధుండైనను, అతిలుబ్ధత చేత బుద్ధిమంతుల కాదరింపందగినవాండు కాండు.

పశ్య.—

వ. రత్నాకరోఽపి చ రమాభ్యుదయాలయోఽపి
స్వర్ణస్థలీ రధిగతోఽపి బహూర్మికోఽపి।
తాదృగ్ధనోపచయకృత్తరణిప్రచారాత్
నోపైత్యహో! వితరణిత్వ మసౌ కదాపి. 143

అ. రత్న+ఆకరోపి=మణులకును—శ్రేష్ఠవస్తువులకును+గనియైనదియు, రమా+అభ్యుదయ+ఆలయోపి=లక్ష్మియొక్క - సంపత్తియొక్కయు+అభివృద్ధికని-ఉత్పత్తికిని+స్థానమైనదియు, స్వర్ణ+స్థలీః= శుద్ధజలములకును - బంగారుకును+స్థలములను, అధిగతోపి=పొందినదియును, బహు+ఊర్మికోపి=అనేకములైన+అలలును—ఉంగరములునుకలదియు, ఐనను; అసౌ = ఈసముద్రము, ధనోపచయకృత్ =ద్రవ్యవృద్ధినిచేయునది; తాదృక్ =అట్టిది, తరణిప్రచారాత్ =ఓడలతోతిరుగుటవలన, వితరణిత్వం=దానగుణము, కదాపి=ఒకప్పుడును, న+ఉపైతి=పొందదు. అహో=ఆశ్చర్యము? (వసంతతిలకవృత్తము.)

తా. ఈసముద్రుఁడు రత్నాలు, బంగారు, ఉంగరాలు, లక్ష్మియు, గలవాఁడైయైనను, ఓడలతో తిరుగుటవలన, ధనవృద్ధిగలిగియు; ఒకప్పుడైన, ఒకరికేమియునియ్యఁడు. తాను తరణిప్రచారము కలిగియు, వితరణికాకుండుటే ఆశ్చర్యము?

చూడు.—

ఆ. మణులగనియు, సిరికి మనికిపట్టును నయ్యు;
స్వర్ణవర్ణితోర్మి యర్ణవుండు
ధనము వడ్డికొనఁగు తరణులుగలిగి వి
తరణి కాఁడదేమొ? యొరులకొసఁగ.

టి. స్వర్ణవర్ణితోర్మి=బంగారుచేత కొనియాడఁబడిన యుంగరములు గలవాఁడు—మంచిజలముచే కొనియాడఁబడిన అలలుగలవాఁడు, అర్ణవుండు = సముద్రుఁడు.

గ: సృష్టిరేవాస్యవిఫలేతి మేదృష్టిః. 144

అ. అస్య=ఈసముద్రముయొక్క, సృష్టిరేవ=సృష్టియే, విఫలా=వ్యర్థము. ఇతి=అని, మే+దృష్టిః=నా+చూపు.

వ. విధాతృసృష్టిని నితనిసృష్టియే విఫలమని నాదృష్టి.

తథాహి.—

శా. నాస్త్యేషా ముపయుక్తతా తటతరౌ సస్యోపయోగఃకుతః
నస్నానాయచ యోగ్యతాస్యపయసాం కానామపానార్హతా।
ఉద్గర్జన్త మనన్త మన్త రుషితై ర్దుర్జన్తుభి ర్భీషణం
స్రష్టుఃసృష్టవతో జలాశయమముం కోవాశయఃకథ్యతామ్॥

అ. అస్య=ఈసముద్రముయొక్క, ఏషాంపయసాం= ఈజలములకు, తటతరౌ=గట్టునందలి వృక్షవిషయమందును, ఉపయుక్తతా=ఉపయోగము, నాస్తి=లేదు, సస్య+ఉపయోగః = పయిరుకు+ఉపయోగము, కుతః= ఎక్కడ?

స్నానాయచ=స్నానమునకును, యోగ్యతా=అర్హత, న=లేదు, పాన+ఽ
తా=పానము చేయుటకు+యోగ్యత, కానామ = ఎక్కడిది? ఉద్గర్జంత
మోగ్రియుచు, అనంతం = మితిలేనిదై, అంతః+ఉషితైః = లో<గ+న
దుర్జంతుభిః=దుష్టజంతువుల చేత, భీషణం=భయంకరమైన, అముం=ఈ,
శయం=జలస్థానమును—జలస్థానమును, సృష్టవతః= సృష్టించెడు, స్రష్టుః=
యొక్క, ఆశయః = అభిప్రాయము, కోవా = ఎట్టిదో, కథ్యతాం=
బడుఁగాక ?

తా. ఈసముద్రజలము గట్టున చెట్టునకును ఉపయోగము కానిది ప
కుపయోగమెట్లు? స్నానమున కుపయోగము కానిది పానమున కుపయోగ
ఎప్పుడును మోగ్రియుచు, లోనున్న దుర్జంతువులవలన భయంకరమైన ఈ
ద్రమును సృష్టించుటకు బ్రహ్మయభిప్రాయమెట్టిదో తెలుపుము ?

అశ్లోకదా.—

ఉ. అంబుధివారిపూర మది యర్హము కాదన, గట్లచెట్లు
స్యంబులు నెట్లొ, యెట్లనిన స్నానము సేయన, త్రావ, ద్రో
ట్లంబులజంతుసంతతి భయంకరుఁడయ్యెను? వీనిసృష్టి
యంబని యే మొకో? యజుని యాశయమే మొకో?
[మల్ల

టీ. వారిపూరము = జలసమూహము, అజుని+ఆశయము = బ్రహ్మ
ప్రాయము.

మం. యస్యస్వర్ణశ్రియఉరుతరా నిత్యమాయాంత్యయత్నా
తేన స్వాయ త్యనుగుణతయా నక్రియేత వ్యయశ్చేత్ ।
వహ్నిగ్రాసో భవతి విధితో మంథనం బంధనంవా
లక్ష్మీం ప్రేప్సో ర్జగదధిపతే రత్ర సాక్షీ సరస్వాన్॥

అ. యస్య=ఎవనియొక్క, ఉరుతరాః=మిక్కిలిగొప్పలైన, స్వర్ణ+శ్రీ
బంగారముయొక్కయు—శుభకరమైనజలముయొక్కయు+సమృద్ధులు,

త్నాత్ = యత్నములేకయే, నిత్యం=ఎప్పటికిని, ఆయాంతి=చేరుచున్నవి, తేన= అందు చేత, స్వాయతి+అనుగుణతయా = తన వరవుకు+అనుకూలతచేత, వ్యయః=సెలవు, నక్రియేతచేత్=చేయకపోయినయెడల, విధితః=దైవమువలన, వహ్నిగ్రాసః=నిప్పుఆహారము-బడబానలభక్షణమైనర్, భవతి = అగుచున్నది; లక్ష్మీం=సంపదనుగాని-లక్ష్మినిగాని-సీతనుగాని; ప్రేప్సోః=పొందఁగోరుచున్న, జగదధిపతేః= రాజువలనఁగాని-విష్ణువువలనఁగాని-శ్రీరామునివలనఁగాని, మంథనం=దెబ్బయైనను-తఱచుటయైనను, బంధనం= (కట్లచేతనైనను—కొండలచేతనైనను) బంధించుటయు, భవతి=కలుగుచున్నది. అత్ర = ఈవిషయములో, పరస్వాన్ =ఈసముద్రుఁడే, సాక్షీ=దృష్టాంతము. (మందాక్రాంతా)

తా. ఎవనికి సువర్ణధనసమృద్ధి కష్టపడకయే కలుగుచుండునో, దానికితగిన సెలవుచేయనివానికి కడుపులోనిప్పుమంటయే కలుగుచుండును.లక్ష్మినిగైకొనగోరి విష్ణువుయొక్క మందరపర్వతమథనము, శ్రీరామునియొక్క పర్వతసేతుబంధనమును ఈసముద్రునికి కలుగుటయే దృష్టాంతము.

తే. ఎచ్చుస్వర్ణంబు నేతని కి వచ్చుబడికిఁ
దగినవెచ్చము సేయ నా కి తఁడిటు గడుపు
మంట యొడిగట్టుఁ దఱిగట్టు కి నంటఁగట్టు
వడును సిరిగోరు నతని కి తఁడిటసాక్షి.

టీ. తఱిగట్టునంటన్+కట్టువడును = కష్టకాలముకట్టుపఱచును అనుటయు
ం+కట్టుపడును— (మందరపర్వతము అంటఁ గట్టుబడును) ఇట—తరిఅనుచో
ాలమర్థమందు అలఘురేఫములేనిది శ్లేషాదినియమములందు దోషముకాదని
లంకారికాభిప్రాయము.

కింబహునా.—

శ్లో. కుంభజపీతోత్సృష్టం శిష్టైరస్పృశ్య మర్ణవము పేత్య।
ఉద్గతతృష్ణోఽప్యస్మా దుదకం పాంథోజనో నగృహ్ణాతి॥ 147

అ. కుంభజ+పీత+ఉత్సృష్టం= అగస్త్యునిచేత+త్రాగఁబడినదై + విడువఁబడినదియు, శిష్టైః = పెద్దలచేత, అస్పృశ్యం = తాఁకఁగూడనిదియునైన అర్ణవం=సముద్రమును, ఉపేత్య=చేరి, ఉద్గతతృష్ణోపి= అతిశయించిన దప్పిక కలవాఁడయ్యును, పాంథోజనః=బాటసారియైనవాఁడు, అస్మాత్=ఈ సముద్రములోనుండి; ఉదకం=నీటిని, నగృహ్ణాతి=తీసికొనఁడు.

తా. అగస్త్యమహాముని త్రాగి విడిచినదగుటచేత పెద్దలు తాఁకఁగూడని ఈసముద్రమునుచేరి, యేబాటసారియైన, ఎంతదాహముకలవాఁడైనను, లోనుండి నీటినే తీసికొనఁడు.

క. కలశజనను త్రాగినయెం
గిలియని పెద్దలువదిలిన, క్షీరమునే, నాఁ
కలిగొని డప్పికినే, నిం
దులఁ గొనఁ డొకతెరువరియును దూష్యంబగుటన్.

టీ. కలశజనను=అగస్త్యునియొక్క, దూష్యంబు=దూషింపఁదగినది.

ఇతి. కుంభజుఁడు=కలశమున జనించినవాఁడు—అగస్త్యమహాముని. ఇతఁడు సముద్రతీరమున ఊర్వశినిచూచి మోహించిన మిత్రావరుణులవీర్యము స్ఖలితమై పడిన కుంభమునుండి వశిష్ఠమునితోఁగూడ పుట్టినయతఁడు.

మఱి యితఁడు కాలకేయులు అనురాక్షసులు దేవతలను అప్పుడప్పుడు బాధించుచు, సముద్రమున దాఁగుకొనుచుండుటను దెలిసి, దేవతలు ప్రార్థింపఁగా; తోడనేపోయి ఆసముద్రజలమునంతయును ఆపోశనముతో పానము చేసి వారిని వెడలఁజేసి యథాప్రకారము సముద్రమును విడిచెను. వెనుక వారి సంతతివారినికూడ అర్జునుఁడే సంహారము చేసెను.

మఱియు నితఁడు వాతాపీల్వలులనెడి రాక్షసులు కామరూపులై వాతాపిని మాంసముగవండి ఇల్వలుఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాపోయి తనపితృకార్యమునకు బ్రాహ్మణులనుపిలిచి భుజింపఁజేసి భుక్తశేషమునకై వలె వాతాపినిపిలువఁగా వాఁడా బ్రాహ్మణులను పొట్టచించుకొనివచ్చు వానివాని తినుచుండుటను తెలి

తాను నొకనాఁడు వాండ్రనుజంపుటకయ్యే బ్రాహ్మణార్థముపోయి, వారుము నువటిపలె నేచేయఁగాఁ దానును వాతాపిని జీర్ణింపఁజేసికొని ఇల్వలుఁడు పైఁబడి రాఁగా, వానినికోపించి భస్మముచేసెను.

మఱియు నీయన తనయాశ్రమము సమీపమున తనశిష్యుఁడైన వింధ్యపర్వతము మేరుపర్వతముతో తానె హెచ్చని వివాదము వేసికొని పెరిగి పెరిగి పొడవై సూర్యచంద్రాదులమార్గమునకుఁగూడ అడ్డమైనపుడు దేవర్షులు లోకమునకు కలిగి నయీయాపత్తు నివారించుటకై వేఁడుకొనఁగా, తోడనపోయి తనకు దండప్రణామము చేయుటకై నేలమట్టమైన యావింధ్యపర్వతముతోడ దక్షిణమధురపశ్చిమమున మలయపర్వతమునకుపోయి ఇదోవచ్చెద, అందనుకను నీవిట్లేయుండుమనిచెప్పి అదిమొదలావింధ్యము అట్లేయుండునట్లుచేసె తానును అక్కడనే ఇదివఱకు నున్నయతఁడు.

మఱియు నీతఁడు స్వర్గలోకమున దేవేంద్రపదవి ననుభవించుచుండినను, వేదములను వేదవేత్తలైన బ్రాహ్మణులనుఁ అలక్ష్యముచేసి దూషణముచేయుచుండు నహుషుని సర్పముగా శపియించినయతఁడు.

విశ్వావసుః.—

గ. సఖే? సర్వగుణాకర స్సరిత్పతి రేష నదూషణీయః. 148

అ. సఖే=ఓస్నేహితుఁడా? సర్వగుణాకరః=సకలసద్గుణములకునునివైన, ఏషసరిత్పతిః=ఈసముద్రుఁడు, నదూషణీయః=దూషింపఁదగినవాఁడుకాఁడు.

విశ్వావసువు.—

వ. సఖా? సకలగుణములకు నాకరంబగు నీసాగరంబు దూషింపఁదగినది కాదు.

క్షీరార్ణవవర్ణనము.

ఇ. (క్షీరార్ణవము—ఇది శ్రీమన్నారాయణమూర్తి వ్యూహస్వరూపమున వటపత్రశాయియై శయనించి తనయోగనిద్రలో జగత్సృష్టిస్థితిసంహృతులను సంక

క్షించుకొనుచు, స్థితి తనచేతను, సృష్టిసంహృతులను బ్రహ్మరుద్రులచేతను జ్ఞ
పించుకొనుచు శీతవాతపోతోద్ధూత క్షీరశీకరస్వీకృత సదాసుఖశయనమైయుం
డు స్థానము. ఇదియే—“లవణేక్షుసురాసర్పిర్దధిక్షీరమహార్ణవాః” అను
సప్తసము ద్రములలో ఆఱవపాలసంద్రము.

తథాహి.—

ఆ. ఉచ్చైశ్శ్రవః ప్రదాతు ర్వృద్ధశ్రవసే పున స్తదనుజాయ।
వామవిలోచనదాతు ర్వదాన్యమస్మాద్వదాఽన్యమర్ణవతః॥

అ. వృద్ధశ్రవసే=ముసలితనముకలవాఁడై చెవుడుపడినవానికి—ఇంద్రునకు, ఉచ్చైశ్శ్రవః ప్రదాతుః=గొప్పచెవులుగలదానిని—గుఱ్ఱమునుఇచ్చినవాఁడును,పున=మఱల, తదనుజాయ=వానితమ్మునికి—విష్ణువునకు, వామవిలోచనదాతుః=గుడ్డికంటివానికి—ఎడమకన్నైనచంద్రునకును దాతయైనవాఁడునైన, అస్మాత్=ఈ, అర్ణవతః = సముద్రునికంటె, అన్యం=మఱియొక, వదాన్యం=దాతను, వద=చెప్పుమా?

తా. దేవేంద్రునకు ఉచ్చైశ్శ్రవమనెడి గుఱ్ఱమును, వానితమ్ముఁడైన యుపేంద్రునకు నెడమకన్నుగానుండు చంద్రుని నిచ్చిన ఈసముద్రునికంటె మఱియొక దాతయుండినను జెప్పుము?

తే. కంటె? దాతను నీతని కంటెఁ జెపుమ?
యిచ్చె నుచ్చైశ్శ్రవమునన్న యింద్రునకును,
నీఁకను నితనికిఁ దమ్ముఁడు పేంద్రునకును,
జంద్రునిచ్చెను సవ్యంపుఁ జక్షువుగను.

ఆ. అమృతంవిబుధేభ్యోఽదా దభీష్టఫలదంతరుంచ ధేనుంచ।
దిగ్వసనాయ సితాంశుకమీక్షితవతాదృశఃక్వవాదాతా॥

అ. విబుధేభ్యః=విశేషజ్ఞానులకు—దేవతలకును, అమృతం=మోక్షమును—అమృతమునుఁ, అభీష్టఫలదం = ఇష్టఫలములిచ్చునట్టి, తరుంచ= కల్పవృక్షము

న్, ధేనుంచ=కామధేనువునున్, అదాత్=ఇచ్చెను. దిగ్వాసనాయ= వస్త్రహీనునికి—శివునికిని, సితాంశుకం = తెల్లవస్త్రమును—చంద్రునిన్, అదాత్=ఇచ్చెను. ఏతాదృశః=ఇట్టి, దాతా=దాతయైనవాఁడు, క్వవా=ఎక్కడ, ఈక్షితః=చూడఁబడెను ?

తా. దేవతలకు అమృతమును కల్పవృక్షమును కామధేనువును, దిగంబరుఁడైన శివునికి తెల్లవస్త్రమునువలె చంద్రునిన్ ఇచ్చెను. ఇట్టిదాత నెక్కడ చూచితివి ?

. ఒసఁగెను నమృతము విబుధుల
కొసపరి తరు ధేనువులను నొగి నిష్టములన్
విసువక కేసఁగ నొసఁగెను ది
గ్వాసనునకు వెస విశదాంశుకధృతిసుఖంబున్.

టీ. దిగ్వాసనునకున్=దిగంబరునకు—శివునకు, విశదాంశుకధృతిసుఖంబున్=శ్వేతకిరణుఁడైన చంద్రునియొక్క—అతిశుద్ధమైన వస్త్రముయొక్కయు ధారణసౌఖ్యమునున్.

ఇతి. క్షీరార్ణవము -(140, 143 వృత్తములలోనిది) ఇది - దేవతలు తాము రాక్షసులవలన బాధింపఁబడుచును మరణము నందకుండనె యట్లు త్రిమూర్తులను ప్రార్థింపఁగా, ఆమహావిష్ణువు తాను శయనించియుండు క్షీరాబ్ధినితఱచి అమృతముతీసి ఆదేవతలకు క్షుధావ్యాధిజరానిద్రామరణాదులులేక సార్వకాలికులుగా నుండుటకై ఈయమృతము నీయవలెనని దానికి సహాయులుగా రాక్షసులను మోసముతోచేర్చి దేవతలతోఁగూర్చి మందరపర్వతమును కవ్వముగాను వాసుకిని త్రాడుగాను ఆదేవరాక్షసులను తఱచువారుగాను జేసికొని ఆసముద్రమును తఱచితఱచి అమృతము పుట్టఁబోవునపుడు ఆవాసుకి తాళఁజాలక విషము క్రక్కుకొనఁగా, అది అగలుసెగలతోలేచి ఆదేవరాక్షసులును తాళుకోలేక విడిచిపెట్టి పోఁజేసెను. అపుడు మహాశివుఁడుచూచి అయ్యో! ఇంతకష్టపడి దీనివలన కార్యభంగమేల కావలెనని సాహసించి ఆవి

మ[illegible]యును జవురుకొని వారుకొని తాను మ్రింగివేయఁగా, పార్వతీదేవి [illegible] కేమి కష్టముకలుగునోయని ఆవిషము లోనికి మ్రింగనీయక తనచే [illegible]కంఠమునపట్టి నిలిపెను. అందువలననే ఆయన యెప్పుడును విషకం[illegible]ఁడు నాయెను. ఈయుపకారమును తలఁచియే ఆమహావిష్ణువు [illegible] అ[illegible]మృతము తేఱినది చూచి తోడనే రాక్షసులను వంచించుటకై మోహి[illegible]పముతో వారికి కనఁబడి వారిని తనసౌందర్యసౌకుమార్యాదులకు మోహి[illegible] దూరదూరము వెంబడించుకొనిపోయెను. అప్పుడు తాను సర్వ[illegible]టచే వారి మోసపుచ్చుచునుండియు నిక్కడికివచ్చి ఆసముద్రమున [illegible] కలశముతో నెత్తుకొనివచ్చిన యాయమృతముతోడఁ గూడ పుట్టినట్టి [illegible]కన్నగా నుంచుకొన్నదేకాక, ఆశివునికిని తలపైనుంచి తన [illegible]యైన గంగాదేవితోఁగూడ అతని చంద్రశేఖరునిగాను గంగాధరుని[illegible] విషవేగమును తగ్గించెను. మఱియు అందుపుట్టిన లక్ష్మీదేవిని తాను దారగా అంగీకరించుకొని అంవలి కౌస్తుభమణిని తనవక్షమందుంచుకొని మఱి యు[illegible]ముల కల్పవృక్ష కామధేను చింతామణులను ఐరావతోచ్చైశ్శ్రవములను [illegible]ముకిచ్చి ఆయమృతమును దేవతలకందఱకును పంచిపెట్టునట్లు చేసిన ఈ యుపకారమున కీసముద్రునికిని తనపాదపుత్రికయైన గంగాదేవిని భార్యగాను తనభార్యయైన లక్ష్మీదేవిని పుత్రికగాను ఆచంద్రునే పుత్రుఁడుగాను చేసినదే కాక, తాను అల్లుఁడుగానునైన ఆయనచేతనే అతిపవిత్రతయు అతికృతార్థతయు కలదిగాఁ జేయఁబడిన సముద్రము.

గ. అముష్యఖలు భాగ్యవత్తాం శేషాదయోఽపి వక్తుమశక్తాః. 151

టీ. అముష్య = ఈసముద్రునియొక్క, భాగ్యవత్తాం = భాగ్యవంతునితన ము[illegible], శేషాదయోఽపి=ఆదిశేషుఁడు మొదలైనవారును, వక్తుం=చెప్పుటకు, అశక్తాఃఖలు=శక్తిలేనివారుకదా?

వ. ఇతనిభాగ్యమును శేషాదులును జెప్పశక్తిగలవారు కారుగదా?

పశ్య.—

జహ్నోరపత్యం జగతః పవిత్రం
కళత్ర,మబ్ధే స్తనయః కళాత్మా।
కన్యాతు ధన్యా కమలా, బిభర్తి
జామాతృభావం జగదీశఏవ॥ 152

అ. అబ్ధేః=ఈసముద్రమునకు, కళత్రం = భార్య, జగతఃపవిత్రం = లోకపా మైన, జహ్నోః+అపత్యం=జహ్నుమునియొక్క + పుత్రికయైనగంగ; తనయః= తుఁడు, కళాత్మా = విద్యాస్వరూపుఁడైన చంద్రుఁడు; కన్యాతు = కన్యక ా, ధన్యా=ధన్యురాలైన, కమలా = లక్ష్మి; జగదీశఏవ= జగదీశ్వరుఁడైనవి వే, జామాతృభావం=అల్లునితనమును, బిభర్తి=భరించుచున్నాఁడు.

తా. ఈసముద్రునికి గంగాదేవిభార్యయు, చంద్రుఁడు పుత్రుఁడును, లక్ష్మి పుత్రికయు, జగదీశ్వరుఁడైన విష్ణువే అల్లుఁడునైనవారు. (ఉపజాతి)

చూడు.—

వనధికి జహ్నునిసుత పా
వనవనితయు, సుతుఁడు విధుఁడు, శ్రీ వరనుత తనయ
వనజాలయ లోకజనని,
వనజాక్షుఁడె యల్లుఁడౌట శ్రీ వర భాగ్యమె కా?

జగన్నాథ క్షేత్రవర్ణనము.

ఇ. జగన్నాథక్షేత్రము.—ఇదే పురుషోత్తమక్షేత్రము. ఈపురుషోత్తమపురి కృష్ణుని దేహావసానమునకు వెనుక, సముద్రము పొంగి ద్వారకాపట్టణము ము ఁగి, ఆకృష్ణదేహము ఆసముద్రములో కొట్టుకొనివచ్చి, యిక్కడ తనభక్తుఁడై ప్రద్యుమ్నమహారాజు చేత దారువునసంపుటము చేసి స్థాపింపఁబడినక్షేత్రము.

. అన్యచ్ఛేద మస్యభాగధేయం వర్తతే. 153

టీ. అ. అన్యచ్చ=మఱియొకటి, ఇదం=ఇది, అస్య=ఇతనికి, భాగధేయం=భాగ్యముగా, వర్తతే=ఉన్నది.

వ. ఇదియు నితనికి మఱియొక భాగధేయముగా నున్నయది.

శా. యత్తీరే పురుషోత్తమస్థలమిదం యక్షాప్సరః కిన్నర
ప్రేష్ఠై ర్నిత్య మధిష్ఠితం భగవత స్సాన్నిధ్యసౌఖ్యాస్పదం।
అత్రత్యక్తవతామసూ౯ కరగతా ముక్తి, స్తదాస్తామసౌ
దేహోదాహ వినా కృతోఽప్యవికృతః కాష్ఠాదివ త్తిష్ఠతి॥

అ. యత్తీరే=ఏసముద్రపుగట్టున, భగవతః=భగవంతునియొక్క, సాన్నిధ్యసౌఖ్యాస్పదం=సన్నిధియుండుటచేత సౌఖ్యస్థానమై, యక్షాప్సరః కిన్నరప్రేష్ఠైః=యక్షులు అప్సరసలు కిన్నరులు మొదలుగాఁగలవారిచేత; నిత్యం=ఎప్పుడును, అధిష్ఠితం=ఆశ్రయింపఁబడినదైన, ఇదం=ఈ, పురుషోత్తమస్థలం=జగన్నాథక్షేత్రము,తిష్ఠతి=ఉన్నదో, అత్ర=ఆయీక్షేత్రములో, అసూ౯=ప్రాణములను, త్యక్తవతాం=విడిచినవారికి, ముక్తిః=మోక్షము, కరగతా=చేతిలోనిది, తత్ = అది, ఆస్తాం=ఉండనీ? అసౌ=ఈ, దేహః=శరీరము, దాహవినాకృతోపి=దహనము లేనిదైనను, అవికృతః=వికారములేనిదై, కాష్ఠాదివత్=కట్టె మొదలైనదివలె, తిష్ఠతి=ఉన్నది, అహో=ఆశ్చర్యము?

తా. ఈసముద్రపుగట్టున భగవత్సన్నిధియుండి సౌఖ్యముగలిగి, యక్షకిన్నరాదు లాశ్రయించుచు పురుషోత్తమపురియని జగన్నాథక్షేత్ర మున్నది. ఇచ్చట చనిపోయినవారికి మోక్షము హస్తగతమే. ఆ చనిపోయినశరీరమో, దహనములేకయే దుర్గంధాదులునులేక, కట్టెవలెనుండును. ఇది ఆశ్చర్యముకదా?

ఉ. ఇందలితీరధారుణి నికేదే పురుషోత్తమవస్థలం, బహో?
యిందులజీవముల్ విడుచుకెవ్వఁడు, వానికిముక్తి హస్తగం
బదదియట్టులుండ,నహో! వహో! మృతు దేహము దాహ మొందకే
యొందుకుఁగందకుండునోకో! యిమ్ముసఁగాష్ఠపు సౌష్ఠవమ్మున౯

టీ. ఇమ్ముస౯=చక్కఁగా, కాష్ఠపు సౌష్ఠవమ్మున౯=కాష్ఠముయొక్క మేలిమిచేత.

కించ.—

నివేదితస్యాత్ర రమాసఖాయ
నీచాహృతస్యాపి కిమోదనాదేః।
భక్త్యాశనం హంత? భవార్జితానాం
మహాంహసాం నాశనమామనంతి. 155

ఆ. అత్ర=ఇక్కడ, రమాసఖాయ=లక్ష్మీపతియైన జగన్నాథునికై, నివేది
స్య=ఆరాధింపఁబడినదై, నీచాహృతస్యాపి=అధములచేత తేఁబడినదైనను,
నాదేః=అన్నము మొదలైనదానియొక్క, భక్త్యా=భక్తితో, అశనం=భక్ష
ము, భవార్జితానాం = సంసారములో సంపాదింపఁబడిన, మహత్ అంహ
ం=గొప్పపాపములకు, నాశనం=నాశకమునుగా, ఆమనంతికిల=తలంచుచు
న్నారుకదా? హంత=ఆహా ?

తా. ఈ జగన్నాథక్షేత్రమందు జగన్నాథునకు నీచులు తెచ్చిన అన్నా
లనుకూడ భక్తితో భక్షించుటయు మహాపాపములకు నాశకమని పెద్దలు
ంచుచున్నారు.

మఱియు:—

ఆదరమున మనహరికి ని
వేదించు ప్రసాదము భవ కృజినఘ్నంబౌ;
నే దుశ్శీలుఁడు నే నిడఁ
దాఁ దుది భక్తిం బ్రసాపకడన, యనుదురిటన్.

టీ. భవవృజినఘ్నంబౌన్=సంసారసంబంధమైన పాపములను పోఁగొట్టునది
ఏగును, ప్రసాపడన=సాపడఁగానె.

శ్రీజగన్నాథస్వామివర్ణనము.

ఇ. శ్రీ జగన్నాథస్వామి.—వీరు అంతిమదశయందు తమశరీరము యము
ప్రవాహమున వచ్చి సముద్రతీరమున పరమభక్తిప్రకృష్టుఁడైన ప్రద్యుమ్న

మహారాజుచే ప్రదర్శింపఁబడి, తమయాజ్ఞాప్రకారముననే పాండవాది పంచ ర్షులతోడి ప్రద్యుమ్న సరోవర సమీపమందలి యీ నీలాచలక్షేత్రమంద ప్రతిష్ఠింపఁబడి, సుభద్రా బలభద్రార్జునులతో ఇప్పుడును సేవసాయించుచు న్న శ్రీపురుషోత్తమస్వామి.

సభక్త్యన్వేషం:—

వృ. దారుణి సన్నిహితాయ
ప్రాజ్ఞైర్హుతమశ్నుతే మఖేషుహవిః।
శిశిరాయ నిత్యరుచయే
శుచయే రచయేయ మద్భుతాయ నతీః॥ 157

అ. దారుణి=యూప స్తంభమందు, సన్నిహితాయ=సమీపించినదై, ప్రాజ్ఞైః=జ్ఞానులైన యాజ్ఞికులచేత, మఖేషు=యజ్ఞములలో, హుతం=హోమము చేయఁబడిన, హవిః=హవిర్భాగమును, అశ్నుతే=భక్షించునదియై, శిశిరాయ=దయచే చల్లనిదై, నిత్యరుచయే=సర్వదాకాంతులుకలదై, అద్భుతాయ=ఆశ్చర్యకరమైన, శుచయే = అగ్నికి, నతీః = నమస్కారములను, రచయేయం = చేయుదును.

తా. యజ్ఞములలో యూపస్తంభమువద్దర యాజ్ఞికులిచ్చునట్టి హవిర్భాగమును ఆహారము చేయుచు, కృపతో ఆశ్చర్యముగా చల్లనైన కాంతులతోడి శ్రీపురుషోత్తమరూపమగు అగ్నిహోత్రునకు నమస్కారములు చేయుచున్నాను.

అనురాగమునతిరేకమున:—

తే. దారువునయందు నిందుచం దారువులన,
జన్మముల వేల్చు వేల్మి ని జంబుగొనున?
శుచియు శిశిరుఁడు శాశ్వత రుచియు నెతఁడొ
యతని కత్యద్భుతునికి నే నతులొనర్తు.

టి. వందారువులనఁ=ఆశ్రితులనఁగానె, కొనున=కైకొనునే, శుచి=పరిశుద్ధుఁడు-అగ్నిహోత్రుఁడు.

ఘూర్జరదేశవర్ణనము.

ఇ. (ఘూర్జరదేశము-ఇది పశ్చిమసముద్రతీరములో గుజరాతి అనిచెప్పఁబడుచు,పంచద్రావిడులలో ఘూర్జరుల నెడువారునుండు దేశము.) ఈపంచద్రావిడులు-ఆంధ్రి, ద్రావిడ, కర్ణాటక, ఘూర్జర, మహారాష్ట్రిలు.

గ. (ఇతి నమస్కృత్య సుదూరమన్యతో విమానం ప్రస్థాప్య సశ్లాఘమ్) సఖే! సఏషసర్వసంపదా మాస్పదతయా త్రిదశాలయస్యాదేశఇవ ఘూర్జరదేశ శ్చక్షుషోస్సుఖాకరోతి. 158

అ. (ఇతి=అని, నమస్కృత్య= నమస్కరించి, సుదూరం=బహుదూరముగా, అన్యతః=మఱొకప్రక్క, విమానం=విమానమును, ప్రస్థాప్య=నడిపి, సశ్లాఘం=శ్లాఘించుటతో) సఖే=ఓస్నేహితుఁడా? సఏషః=ఆఇదియే, సర్వసంపదాం=సకలసంపదలకును, ఆస్పదతయా=ఆస్పదముగుటచే, త్రిదశాలయస్య=దేవలోకమునకు, ఆదేశఇవ=నిర్దేశకమువలె, ఘూర్జరదేశః=గుజరాతిదేశము, చక్షుషోః=కన్నులకు, సుఖాకరోతి=సుఖమును కలిగించుచున్నది.

వ. (అని నమస్కారము కావించి యతిదూరము మఱియొకప్రక్కకుఁ విమానము పోనిచ్చి మెచ్చుచుఁ) సఖా? సకలసంపదలకు నాస్పదమయి, నిర్జరాలయమునకు నిర్దేశకమువలె ఘూర్జరమను నీదేశము మనకన్నులకుఁ సుఖమును గలిగించుచున్నది.

టి. నిర్జరాలయమునకు=స్వర్గమునకు, నిర్దేశకము=నియామకము.

శ్లో. స కర్పూరస్వాదుక్రముకనవవీటీరస లసన్
ముఖా స్సర్వశ్లాఘాపద వివిధదివ్యాంబరధరాః।
కనద్రత్నాకల్పా ఘుమఘుమిత దేహాశ్చ ఘుసృణై
ర్యువానో మోదంతే యువతిభి రమీ తుల్యరతిభిః॥ 159

అ. సకర్పూర.. ముఖాః—సకర్పూర=కర్పూరముతో కూడినదై, స్వా
=రుచియైన, క్రముక=వక్కలచేత, నవ=క్రొత్తయైన, వీటీరస=తాంబూ
ముచేత,లసత్=ప్రకాశించుచున్న,ముఖాః=మొగములు గలవారును; సర్వ
ధరాః—సర్వ=సకలమైన,శ్లాఘా=స్తోత్రములకు, పద=స్థానమై, వివిధ=నా
విధములైన, దివ్యాంబర=మేలైనవస్త్రములను, ధరాః=ధరించినవారును;
త్+రత్న+ఆకల్పైః=ప్రకాశించునట్టి+రత్నములతోడి+ఆభరణములుగ
రును; ఘుసృణైః=కుంకుమముచేత, ఘుమఘుమితిదేహాశ్చ=ఘుమఘుమలాడ
న్న దేహముగలవారునైన, అమీ=ఈ, యువానః=యౌవనవంతులు, తు
తిభిః=సమానమైన ప్రేమగలవారగు, యువతిభిః = యౌవనవతులతో, మో
తే=సంతోషపడుచున్నారు.

తా. ఈఘూర్జరదేశపు యౌవనవంతులు కర్పూరముతో రుచియైన
బూలమువేసికొని, మేలై కొనియాడఁదగిన నానావిధవస్త్రములుధరి
రత్నాలసొమ్ములువేసికొని, కుంకుమము పూసికొని, దేహమంతా ఘుమఘ
లాడుచు, సమానప్రేమగల తమ యౌవనవతులతో తాము రమించుచుంద
(శిఖరిణీవృత్తము.)

క. కపురపుఁ దములము మొగమున,
వపువున వలిపములును, మణి కీ వరభూషణముల్
విపులములై, యువయువతు, ల
నుపమలయి యిందు నుందు రోలిఁ గేలిఁ.

టి. వపువునన్ = దేహమున, వలిపములు=సన్నవస్త్రములు, విపులము
విస్తారములు, యువయువతులు = యౌవనముగల స్త్రీపురుషులు, అనుపమ
సాటిలేనివారై, ఓలిన్=వరుసగా, కేలిన్=క్రీడతో.

గ. అత్రవధూనామప్యన్యాదృశం సౌందర్యం. 1

అ. అత్ర=ఇక్కడ, వధూనామపి= స్త్రీలకుఁగూడ, సౌందర్యం=అంద
అన్యాదృశం=సాటిలేనిది.

వ. ఇక్కడ సుదృశులకును నసదృశసౌందర్యముకలదు.

శా. తప్తస్వర్ణ సవర్ణ మంగకమిదం, తామ్రో మృదుశ్చాధరః,
పాణీ ప్రాప్త నవప్రవాళసరణీ, వాణీ సుధాధోరణీ।
వక్త్రం వారిజమిత్ర, ముత్పలదలశ్రీసూచనే లోచనే,
కేవాఘూర్జరసుభ్రువామవయవాయూనాంన మోహావహాః॥

అ. ఇదం=ఈ, తప్తస్వర్ణసవర్ణం=అపరంజితో సమమైన, అంగకం=అంగమును; తామ్రః=ఎఱ్ఱనై, మృదుః=మెత్తనైన, అధరశ్చ=పెదవియును; ప్రాప్త+నవప్రవాళ+సరణీ = పొందఁబడిన+క్రొత్తపవడములయొక్క + రీతిగలవి యైన, పాణీ=చేతులును; సుధాధోరణీ=అమృతధారవంటి, వాణీ=వాక్కును; వారిజమిత్రం=తామరతో సమానమైన, వక్త్రం = మొగమును; ఉత్పలదల+శ్రీసూచనే=కలువఱేకులయొక్క+కాంతిని తెలుపునవియైన, లోచనే=కన్నులును; ఘూర్జరసుభ్రువాం=ఘూర్జరదేశ స్త్రీలయొక్క, అవయవాః=అంగములు, కేవా= ఏవి, యూనాం=యౌవనవంతులకు, మోహ+ఆవహాః=మోహమును + కలుగఁజేయునవి, నభవంతి=కావు?

తా. ఈ ఘూర్జర స్త్రీలయొక్క బంగారువంటి యంగములును, అతిమృదువై యెఱ్ఱనైన పెదవియును, పవడములవంటి చేతులును, అమృతమువంటివాక్కును, తామరవంటి మొగమును, కలువలవంటి కన్నులును యౌవనవంతులను మోహింపఁజేయుచున్నది.

ఉ. మే నపరంజిమంజిమము, ఐ మెత్తనిజొత్తిలుకావిమోవి, కే
లానవకంపువిద్రుమము, ఐనయ్యమృతాకృతిపల్కు, బెళ్కు మో
మోనళినాప్త, మాప్త? కను ఐలుత్పలముల్ కను? గుజ్జరాతిస్త్రీ
లే నవయౌవనావళికి ఐనింపొనరింపనివారు తీరునన్?

టి. నళినాప్తము=తామరవలె ప్రియమైనది, ఆప్త=ఓప్రియసఖా, నవయౌవన+ఆవళికి = క్రొత్తయౌవనముగలవారి+సమూహమునకు, తీరునన్ = సౌందర్యముతో.

కృశానుః:—

గ. సత్యమేవం,తథాపి నైతేసార వస్తూపభోగచతురాః. 162

అ. ఏవం=ఈలాగు, సత్యం=నిజమే? తథాపి=అయినను, ఏతే=వీరు; సార-వస్తు+ఉపభోగ+చతురాః=సారమైన+వస్తువులను + అనుభవించుటయందు +సమర్థులు, న=కారు.

కృశానుఁడు:—

వ. ఇటులిది నిజమే యైనను, వీరు సారవస్తువులయుపభోగయోగములయందుఁ జతురులుగారు.

తథాహి:—

మ. వ్రీడామారవ్యతికరవతీ ర్విద్యుదాభాః కృశాఙ్గీః
క్రీడాయోగ్యేఽప్యహహ ? సమయే గేహ ఏవత్యజన్తః ।
నిత్యాసక్తా నిరుపమమణిశ్రేణి వాణిజ్యలాభే
బంభ్రమ్యన్తే బహుదినపరిప్రాప్య దేశాన్తరేషు॥ 163

అ. నిరుపమ...లాభే—నిరుపమ=సాటిలేని, మణి = రత్నాలయొక్క, శ్రేణి=సమూహములతోడి, వాణిజ్య=వ్యాపారమువలని, లాభే=లాభమందు; నిత్యాసక్తాః = ఎప్పుడును పట్టువలగలవారై, వ్రీడామారవ్యతికరవతీః=సిగ్గుతోడి మన్మథక్రీడకు మాఱుపాటుగలవారై, విద్యుదాభాః=మెఱుముకాంతులుకలవారైన, కృశాంగీః=స్త్రీలను, అహహ=ఆహాహా? క్రీడాయోగ్యే=క్రీడించుటకుతగిన, సమయేపి=కాలమునకూడ, గేహఏవ=ఇంటిలోనే, త్యజంతః=విడిచినవారై,బహు...తరేషు—బహుదిన = అనేకదినములతో, పరిప్రాప్య=చేరఁదగిన,దేశాంతరేషు=దేశాంతరములలో,బంభ్రమ్యంతే=చాలాతిరుగుదురు.

తా. ఈఘూర్జరదేశస్థులు దేశాంతరములలో రత్నాలవ్యాపారమున మెఱుమువలె కాంతులుగల స్త్రీలను మన్మథక్రీడార్హమైన కాలములోఁగూడనింటనే విడిచి తిరుగులాడు చున్నారు. (మందాక్రాంతావృత్తము.)

అశ్లేకదా:—

ఉ. సిగ్గొకయింత, యెంతొ మరుకేళితలు, మించెనుమించుబోం
డులఁగ। దగ్గతజెందొటంగి తనుకొధామ ములందమిమీఱ, శే
రముల్ । తగ్గక చేయఁబో యెదరుకొదవ్వులలాతి విలాతులందు
వీ।రగ్గలమై, యిటుంబరిణకయుం బవుకేమి।ప్రయోజనంబొకో?

టీ. మరుకేళితలు=మన్మథక్రీడలు, ధామములఁ=ఇండ్లలో, తమి=అత్యా
శ, దవ్వులఁ=దూరములో, లాతివిలాతులందు=వేఱుదేశములందు;

విశ్వావసుః :—

గ. మందమనీష? సఏషపురుషాణాంగుణవిశేషఏవ నతు దోషః.

అ. మందమనీష=ఓమందబుద్ధీ? సఏష = ఆయిది, పురుషాణాం = పురు
షులయొక్క, గుణవిశేషఏవ=గుణవిశేషమే, నతుదోషః=దోషముకాదు.

విశ్వావసువు:—

వ. మందమనీషా? ఆయిది యిందుల పురుషవిశేషుల గుణవిశేష
మేకాని, దోషవిశేషముకాదు.

మ. దేశేదేశే కిమపి కుతుకా దద్భుతం లోకమానా
స్సంపాద్యైవ।ద్రవిణమమితం సద్మభూయోఽప్యవాప్య।
సంయుజ్యంతే సుచిరవిరహోత్కంఠితాభి స్సతీభి
స్సౌఖ్యం ధన్యాః కిమపి దధతే సర్వసంపత్సమృద్ధాః. 165

అ. దేశేదేశే=నానాదేశములందు, కుతుకాత్=వేడుకతో, కిమపి=ఒకా
నొక, అద్భుతం=ఆశ్చర్యమును, లోకమానాః=చూచువారై, అమితం=అధిక
మైన, ద్రవిణమేవ=ద్రవ్యమునే, సంపాద్య=సంపాదించి, సద్మ=ఇంటిని, భూ
యోపి=మఱల, అవాప్య=పొంది, సర్వసంపత్సమృద్ధాః=సర్వసంపదలతో నిం
డినవారై, సుచిరవిరహోత్కంఠితాభిః=చాలాకాలమునుండి యెడబాటుచేత
కోరఁబడుచున్న, సతీభిః=తమ స్త్రీలతో, సంయుజ్యంతే=కూడుచున్నారు,

ధన్యాః=కృతార్థులై, కిమపి=చెప్పశక్యముకాని, సౌఖ్యం=సుఖమును,
=ధరించుచున్నారు.

తా. ఈదేశస్థులు ఒక్కొక్కదేశములోను ఆశ్చర్యములను జూచుచు,
ధనము నార్జించి మఱ్ఱిమఱ్ఱి నింటికివచ్చుచు, బహుకాలముగా విరహాతుః
రి, తమతమభార్యలనుజేరి. సర్వసంపదలుగలిగి, తాము కృతార్థులై సర్వ
ము లనుభవించుచున్నారు.

ఉ. దేశవిదేశముల్ తిరిగి, శ్రీ తీఱిక వేడుక లెల్లఁజూచి, యెం
తేనిధనంబుదెచ్చి, తమ శ్రీ హెచ్చినకోరికనిల్లుసేరి, పే
రాసల సర్వసంపదల శ్రీ కాసరగా నలరింతు రెంతో యం
దాసరికాఁచివేచి, యసిశ్రీయూడని యాంధ్రనె కూడివేడుక

టి. ఆసరగాన్=ఆశ్రయముగా, ఆసరికిన్=తామువచ్చువందాఁక.

గ. అనేవంభావోపి పురుషాధమత్వ మావేదయతి. 1

అ. అనేవంభావోపి=ఇట్టి తలంపులేనివాఁడైనయెడ, పురుషాధమత్వం=
పురుషత్వమును, ఆవేదయతి=తెలుపుచున్నాఁడు.

వ. ఇట్టి భావములేకుండువాఁడు వట్టి పురుషభావమునె కనుష
చుచుండువాఁడు.

తథాహి.—

మ. ఆకించన్యా దతిపరిచయా జ్జాయయోపేక్షమాణో
భూపాలానా మననుసరణా ద్బిభ్యదేవాఖిలేభ్యః।
గేహేతిష్ఠ న్కుమతిరలసః కూపకూర్మైస్సధర్మా
కింజానీతే భువనచరితం? కిం సుఖంచోపభుంక్తే॥ 1

అ. అలసః=మందుఁడైనవాఁడు, గేహే=ఇంటిలో, తిష్ఠన్ = ఉండుచ
కూపకూర్మైః=నూతిలోని తాఁబేళ్లతో, సధర్మా=సమానుఁడై, ఆకించన్యాత్
దారిద్ర్యమువలన, అతిపరిచయాత్=విశేష సాంగత్యమువలనను, జాయయా

భార్యచేత, ఉపేక్ష్యమాణః=అలక్ష్యము చేయఁబడినవాఁడై, భూపాలానాం=రాజులలో, అననుసరణాత్ = అనుసరింపమివలనను, అఖిలేభ్యః = అందఱివలనను, బిభ్యత్+ఏవ = భయపడుచునే, కుమతిః=దుర్బుద్ధియై, భువనచరితం=లోకవృత్తాంతమును, కింజానీతే=ఏమి తెలిసికొనుచున్నాఁడు? సుఖంచ=సౌఖ్యమునుక్, కిముపభుంక్తే=ఏమనుభవించుచున్నాఁడు?

తా. లేమిడిచేతను, అతిసహవాసముచేతను, భార్యచే అలక్ష్యముచేయబడి, రాజుల ననుసరింపక యితరులకు భయపడుచు బావిలోని తాఁబేలువలె ఇంటనేయుండువాఁడు, లౌకికము నెఱుఁగక యేమిసుఖము ననుభవించును?

అదిన రే?:—

తే. లేమి నతిపరిచితిఁ దన ♦ లేమ యొగువ
వరులఁ గూడక, యోడుక ♦ యొరుల, కెపుడు
నింటనుండియె నుయికప్ప ♦ వంటియమతి
యేమి గనునీజగముఁ? గను ♦ నేమిసుఖము?

టి. ఓడుక=ఓడుకొని - భయపడుకొని (అనుబంధక్త్వార్థక కొనుఁనకు కాదేశము).

తథాహి.—

వ్యాపారాన్తరముద్దిశ్య వీక్షమాణో వధూముఖమ్ ।
యోగృహేష్వేవనిద్రాతి దరిద్రాతి స దుర్మతిః॥ 158

అ. యః=ఎవఁడు, వ్యాపారాంతరం= వేఱువ్యాపారమును, ఉద్దిశ్య=ఉద్దేశించి, వధూముఖం=ఆడుదానిముఖమును, వీక్షమాణః = చూచుచు, గృహేషు=ఇండ్లలో, నిద్రాత్యేవ=నిద్రించుచునేయున్నాఁడో? సదుర్మతిః=ఆదుర్బుద్ధిగలవాఁడు, దరిద్రాతి=దరిద్రుఁడగుచున్నాఁడు.

తా. బుద్ధిహీనుఁడైనవాఁడు నిష్ఫలమైన వ్యాపారమును దలంచి పెండ్లముముఖమును చూచుచునే యింట నిదురించుచు దరిద్రుఁడగుచున్నాఁడు.

అది సరే?:—

క. ఏదే నొకపని నెపమిడి
యోఁదటు నటు గనుచును దన కెయాలిమొగంబే
యే దెబె యింట నుండియె
వేఁదుఱు నిదురించు వాఁడె కెపెదపేదయగున్.

టి. వేఁదుఱు=వెఱ్ఱివాఁడు, (పెద=పెద్దరూపాంతరము)

ఇదంచావధీయతాం:—

వృ. ఇచ్ఛేద్యస్తు సుఖం నివస్తు మవనౌ గచ్ఛేత్సరాజ్ఞస్సభా
కల్యాణీం గిరమేవ సంసది వదేత్కార్యేషు దద్యాత్కృతీ
అక్లేశాద్ధనమార్జయేదధిపతే రావర్జయేద్వల్లభా
కుర్వీతోపకృతిం జనస్య సమయే కస్యాపి నాపక్రియాం॥ 1

అ. యస్తు=ఎవఁడైతే, కృతీ=పుణ్యాత్ముఁడు, అవనౌ=భూమిలో, సుఖం
సుఖముగా, నివస్తుం=నివసించుటకు, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, సః=వాఁడు,
జ్ఞః=రాజుయొక్క, సభాం=సభనుగూర్చి, గచ్ఛేత్=పోవును; సంసది=
జసభలో, కల్యాణీం=శుభకరమైన, గిరమేవ=మాటనే, వదేత్=చెప్పును;
ర్యేషు=కార్యములలో, దద్యాత్=ఇచ్చును; అక్లేశాత్=కష్టములేక, ధనం
ధనమును। ఆర్జయేత్=ఆర్జించును; అధిపతేః=యజమానునికి, వల్లభాః=ప్రిం
మైనవారిని, ఆవర్జయేత్=మఱలించుకొనును; జనస్య=మనుష్యునికి, ఉపకృ
=ఉపకారమును, కుర్వీత=చేయును; సమయే=సమయములో, కస్యాపి=ఒక
కైనను, అపక్రియాం=అపకారమును, నకుర్వీత=చేయఁడు.

తా. సుకృతముగలవాఁడు సుఖముగా వసింపఁగోరును, రాజసభకుఁ బో
గోరును, సభలో మంచిమాటనేచెప్పును, కార్యకాలములలో ప్రియమైనవా
ధనధాన్యములిచ్చును, కష్టములేకయే ధనము సంపాదించును, రాజసంబం
లను అనుకూలురనుగాఁజేయును, జనుల కుపకారమేచేయును, అపకార
చేయఁడు.

ఇదియు నవహీనమవవుఁగావుత:—

మ. వెలయన్ గోరెడి నెవ్వఁడివ్వసుధపైన్ వేసౌఖ్య,మావానికిన్
వలయున్ రాజసభన్ జరింప,వలయున్ శ్రీవాక్రుపవ్వమవ్వంబు
గాన్, వలయున్ సత్క్రియసేయ, నీయవలయున్ శ్రీ వాఁడర్థ
మర్థింపఁగాన్,వలయున్ వేళలమేలు సేయ, వలయున్ శ్రీ వాఁ
డేదఁ గీడేదియేన్. 160

టి. మవ్వంబుగాన్ = మనోహరముగా, ఏదన్ వలయున్ = పోఁగొట్ట వలయును.

అన్యచ్ఛేద మవధారణీయం.—

వృ. అయుక్తం యుక్తంవా యదభిహిత మజ్ఞేనవిభునా
స్తుయాదేతన్నిత్యం జడమపి గురుంతస్య వినుయాత్ ।
వివిత్సుర్నైస్పృహ్యం కథమపి సభాయా మభినయేత్
స్వకార్యంసంతుష్టే క్షితిభృతి రహస్యేవ కథయేత్ ॥ 161

అ. అజ్ఞేన=అవివేకియైన, విభునా=ప్రభువుచేత, అయుక్తంయుక్తంవా= అయుక్తమైనను యుక్తమైనను, యత్=ఏది, అభిహితం=చెప్పఁబడునో, ఏతత్=ఆదీనిని, నిత్యం=ఎప్పుడును, స్తుయాత్=స్తోత్రముచేయును; జడమపి=అవివేకియైనను,తస్యగురుం=వానిగురువును,వినుయాత్=స్తుతించును;వివిత్సుః=తెలియఁగోరువాఁడై, నైస్పృహ్యం = నిరాశను, సభాయాం=సభలో, కథమపి= ఎట్లయినను, అభినయేత్=వెలిపఱచును; క్షితిభృతి=రాజు, సంతుష్టేసతి=సంతోషించుచుండఁగా, స్వకార్యం=తనకార్యమును, రహస్యేవ=ఏకాంతములోనె, కథయేత్=చెప్పును.

తా. గర్వికానివాఁడు ప్రభువు మంచిదోచెడుదో చెప్పినది కొనియాడును; వానిగురువు వివేకములేనివాఁడైనను, వానిని కొనియాడును; ఆప్రభువు నభి

ప్రాయమును తెలియఁగోరి నిరాశతోనైనను నలుగురిలో వెలిపఱచును; ఆప్ర
వునకు సంతోషముగా తనకార్యమును రహస్యముగా తెలుపుకొనును.

మఱియు నిదియు నవధరింపనవుఁగావుత:—

మ. ఇలపైఁ గాయుక్తమయుక్తమేనివిభుఁడెంకేమూఢతఁ జెప్పిన
వలెనా చెప్పినదేనుతింప, గురున కివ్వాఁడేజుడుఁ జేరినఁ
వలెవాఁడెన్నడు నెన్నికల్దెలియు, ముకన్నైరాశ్యముం దెల
గఁగ, వలెవాఁడుఁ ముదితుండె కాఁగఁ జెవిలోకివాక్రువ
[నెవ్వాకునేఁ

టి. ముదితుండె=సంతోషించినవాఁడె, ఎవ్వాకునేఁ=ఏమాటనైనను.

గ. ఇత్యలంప్రసక్తానుప్రసక్త్యేతిదూరతో విమానమానయఁ
సానందం సాంజలిబంధం॥ 16

అ. ఇతి ప్రసక్త+అనుప్రసక్త్యా=ఇట్లు ప్రసక్తించినదానిని అనుసరించుఁ
తో,అలం=చాలును; ఇతి=అని, దూరతః=దూరముగా, విమానం=విమానమున
ఆనయఁ=తీసికొనిపోవుచు, సానందం=ఆనందముతో,సాంజలిబంధం=అంజ
బంధముతోను.

వ.అని యిట్లుప్రసక్తించిన (ఘూర్జరదేశదోషోద్ధరణము ననుః
రణమున) యిందలి యుత్తమాధమపురుషనిరూపణ మీవఱకే
చాలునని దూరమునన విమాన మానయించుకొంచు నానంద
ముతో నంజలిబంధముతోను.

యమునా (కుంజగోపీకృష్ణ) వర్ణనము.

(యమునానది=కాళింది—ఇది సూర్యునివలనఁబుట్టి యమునికిచెల్లెలై
కళిందపర్వతమునుండి ప్రవహించి, శ్రీకృష్ణుఁడు తనకుప్రియతమయునయినఁ
దున గోకులబృందావనాదులందు అనేకలీలలతో సంచరించిన తీరప్రదేశము
కలది. దీనిప్రస్తావనమున కుంజగోపీకృష్ణులును సందర్భింపఁబడిరి.)

వృ. కృష్ణాశ్లేషవిశేషితాసితరుచే? కాలిన్ది? తుభ్యంనమః
కుఞ్జేభ్యశ్శ్రితతావకామ్బుకణికాపుఞ్జేభ్యఏషోఞ్జలిః।
గోపీభ్యఃపరిలిప్సయామురరిపో స్తేషుస్థితాభ్యోనతిః
నాథాయాఽభిరుపాసితాయచ నమోవాకానధీయామహి॥

అ. కృష్ణా...రుచే-కృష్ణ=శ్రీకృష్ణునియొక్క, ఆశ్లేష = ఆలింగనముచేత, విశేషిత=అధికమైన, అసితరుచే=నల్లనికాంతులుగల, కాలింది = ఓకాలిందీ! తుభ్యం=నీకు,నమః=నమస్కారము. శ్రిత...పుంజేభ్యః-శ్రిత=చేరిన, తావక= నీసంబంధమై,అంబుకణికా=నీటిబొట్లయొక్క,పుంజేభ్యః=సమూహములుగల; కుంజేభ్యః=పొదలకై, ఏషః=ఇది, అంజలిః=నమస్కారము. మురరిపోః=కృష్ణునియొక్క, పరిలిప్సయా=కౌఁగలింపఁ గోరికచేత, తేషు = ఆపొదలలో, స్థితాభ్యః=ఉన్న, గోపీభ్యః=గోపికలకు, నతిః=నమస్కారము. ఆభిః=ఈగోపికలచేత, ఉపాసితాయ=సేవింపఁబడుచున్న, నాథాయ=స్వామికిని, నమోవాకాన్ = నమస్కారవాక్యములను, అధీయామహి = మల్లమల్ల ఉచ్చరించుచున్నాము.

తా. అష్టభార్యలలో నొకతెయై కృష్ణుఁడాలింగనముచేయఁగా, మిగుల నీలకాంతిగలిగి నదీరూపయునైన ఓకాళిందీ! నీకును, నీజలకణములచేత చల్లఁబడుచున్న పొదరిండ్లకును, ఆకృష్ణుని ఆలింగనమునకై ఆపొదరిండ్లలోనున్న గోపికలకును, ఈగోపికలచే సేవింపఁబడుచుండెడి శ్రీకృష్ణునకును నమస్కారములు.

సీ. అలకృష్ణుఁ గని కవుం గిలి కొనుకొలఁదినై
 నాకృష్ణభావంబె యావహించు
కాళింది? నీకిదె కావింతు వందనం,
 బంజలికావింతు సింజదళిక
మగునికుంజమ? నీకునందులస్వాదూద
 కముల రంజితదళ సుమలతంబ?

యందుల నాకృష్ణు నాలింగనము గోరు
గోపికాంగనలు మీకు నను జోహారు
తే. చేసెదను, వారలును నుపాసింపఁ బ్రాంపు
మిగుల వారలకును గృపా పెదురంపు
టాదరంబున శ్రీకృష్ణ! నాథుఁడవగు
నీక యొనరింతు జేజేలనేకముగను.

టి. సింజత్ + అళికము = మ్రాలెడి తుమ్మెదలుగల, నికుంజము = ఓపొదరి జిత + వళ + సుమ + లతంబ = ఇంపయిన + ఆకులును + పూలును + తీఁగలునుగ దురంపు = అతిశయమైన.

కృశానుః.—

గ. కృతంసఖే? జారచోరశిఖామణేః కృష్ణస్య జగదతిసన్ధా నుసన్ధానేన

అ. సఖే = ఓచెలీ కాఁడా? జారచోరశిఖామణేః = జారులకును చోర శిరోమణియై, జగత్ + అతిసంధాతుః = లోకానికే మించినవాఁడును (స తిలయములును చేయువాఁడునైన), కృష్ణస్య = కృష్ణునియొక్క, అనుసం న = అనుసరించి స్తుతించుటచేత, కృతం = చాలును.

కృశానుఁడు.—

వ. సఖా! సకలమైన దొంగలకుఁ బొజుంగులకుఁ శిఖామణి గు శ్రీకృష్ణునియందలి జగంబు నతిసంధానంబున నీదు సంధానంబును జాలును.

టి. అతిసంధానమునఁ (సంసర్గపాలన నాశనత్రయముయొక్క) మణ విషయమున.

మాటను, మానవనీత మేవ=నవనీతంబైన హారామి-నవనీతము దొంగిలింప గిలింపను అను ప్రత్యుత్తరముతో; (మానవ నీత మేవహారామి-మానవ=: ల చేత, నీత మేవ=కొనిపోఁబడినదె, హారామి=దొంగిలించుచున్నాను, నగూఢార్థము) సహితము తెల్పెను.

కించ.—

వృ. అంసే సలీల మధిరోప్య శుకం స్వహస్తాత్
గోప్యా భయాకులదృశః కుతుకీ ముకున్దః!
అంసంగతంశుక మిహాపనయేతి వాచం
తస్యానిశమ్య స తదంశుక మాచకర్ష ॥

అ. సః ముకుందః=ఆకృష్ణుఁడు, స్వహస్తాత్=తన చేతిలోనుండి, శు లుకను, భయాకులదృశః=భయముచే కదలుచున్న చూపులుగల, గోప పికయొక్క, అంసే=భుజాగ్రమందు, సలీలం=లీలతో, అధిరోప్య=ఎక్కి కుతుకీ=వేడుకగలవాఁడై, అంసంగతం శుకం=అంకారముతోఁగూడిన : ను- అంశుకం=వస్త్రమును, ఇహ=ఇక్కడ,అపనయ=త్రోయుము, అని, తస్యాః=ఆగోపికయొక్క, వాచం=మాటను, నిశమ్య=విని, తదంః దానివస్త్రమును, ఆచకర్ష=లాఁగెను.

తా. కృష్ణుఁడు తనచేతిచిలుకను ఒకగోపికమూఁపునవిడిచి, అంస శుకమిహాపనయ = (ఇహ అంసహితం శుకం అపనయ)అంశుకం=అంశు: పదార్థమును, అపనయ=తొలగించుము. అను ఆగోపికమాటనువిని దాని: మును లాఁగివేసెను.

మఱియు.—

తే. అంసమునఁ జిల్క నెక్కించి 5 యాకులాక్షి
యగు నొకానొకగోపిక 5 యదరితనున
యనఁగి (యంసంగతంశుక 5 మపనయ) యనఁ
దోన దానియంశుకమును 5 దానలాఁగె.

టి. అంసమునన్ = మూఁపులో, తనున=తన్నే, (అంసంగతంశుకమపనయ)= మూఁపునఁజేరిన చిల్కనుదీయుము, అను గోపికమాటను (అం=అం అనెడిఅక్షరముతో, సంగతం=కూడుకొన్న, శుకం=శుకమనుపదముగల, అంశుకం-అను పదమునుగా అర్థముచేసి) పైఁట అనుఅర్థముగల అంశుకమను పదార్థమును.

అపిచ.—

వృ. నీత్వా రాధికయా నిశాం మురరిపుః ప్రాతర్గృహానాగతః
'త్వంమాభూరపరాధికః పునరితి ప్రోక్తోపి పూర్వంమయా।
కస్మాదేవమభూఃఇతి' ప్రశితరుషా నిర్భర్త్సితో నీలయా
(త్వద్వాచైవ సరాధికోహ) మితి తాం వ్యామోహయన్
మాయయా॥

అ. రాధికయా=రాధాదేవితోడ, నిశాం=రాత్రిని, నీత్వా = కడపి, ప్రాతః=ఉదయాన, గృహాన్ =ఇంటిని, ఆగతః = చేరిన, మురరిపుః = కృష్ణుఁడు, త్వం=నీవు, పునః=మఱల, అపరాధికః = రాధాసంగమాపరాధముగలవాఁడు (అపగతరాధికుఁడు),మాభూః=కాకుము, ఇతి=అని, పూర్వం=ముందే,మయా= నాచేత, ప్రోక్తోపి=చెప్పఁబడినవాఁడవైనను, కస్మాత్ = ఏమికారణమువలన, ఏవం=ఇట్లు, అభూః=అయితివి, ఇతి-అని, ప్రశితరుషా=తెచ్చుకొన్న కోపముగల, నీలయా=నీలాదేవిచేత, నిర్భర్త్సితః=బెదరింపఁబడినవాఁడై, మాయయా= మాయచేత, త్వద్వాచైవ=నీమాటచేతనే, అహం=నేను, సరాధికః=రాధాసహితుఁడను, ఇతి=అని, తాం=ఆనీలాదేవిని, వ్యామోహయత్ =మైమఱపఁజేసెను.

తా. రాత్రియంతయు రాధికతోఁగడపి, ప్రొద్దునవచ్చినకృష్ణుని నీలాదేవి నీవు అపరాధికుఁడవు=రాధనువదిలినవాఁడు—అపరాధము కలవాఁడు కాకుము. అని ముందేచెప్పియుండియు, మఱల నెందుకిట్లుచేసెదవు? అనియడిగిన నీలతో, నీమాటతోనే సరాధికుఁడను నేననిచెప్పి ఆనీలను మోసపుచ్చెను.

మఱియు.—

తే. రాధికను గూడి [illegible]
రేపకడ మూలగుఱుసగ [illegible]
యడఁతుఁ జెపు బిపు [illegible]
బడఁతి? [illegible]

టి. అపరాధికిఁడు= [illegible]
చేసిన) అప [illegible]

ఇతి. రాధికా—[illegible]
రాధా [illegible]

విశ్వావసుః.—

గ. వయస్య? మైనం [illegible]
స్సంహారణకృతే కృతా [illegible]
నన్దనో [illegible] 118

అ. వయస్య= [illegible]
డో, పరమపావనః= [illegible]
తే=సమస్తలోక [illegible]
డును, వందారుజనానందనః= [illegible]
యదునందనః= [illegible]
దూరస్థుఁడును.

విశ్వావసువు.—

వ. చెలికాఁడా, ఇటులాడకుము? అతఁడు [illegible]
కలలోక శోకనిరాకరణ [illegible]
దనుండగు నీయశోదానందనుండు [illegible]
మై యందనివాఁడు.

శ్రీకృష్ణవర్ణనము.

(శ్రీకృష్ణమూర్తి. — వీరు, శ్రీరామావతారమున దేవతలును మహర్షులును ఆశ్రీరాముల సౌందర్య చాతుర్యాదులను సేవించి, వారితో ఐహికసుఖసంసర్గాదులుసైతము తామనుభవింప నపేక్షించి, వారినియమనప్రకారముగ వారి యపరావతారమైన యీకృష్ణావతారమున తమతమ యిచ్ఛానుసారముగ గో గోప గోపీరూపములుగాను ఘూసతరులతాగుల్మములుగాను జనియించిన యాదేవతాదులను వివిధవిధ లీలావినోదములతో నానందింపఁజేయుచు, మఱియు కుబ్జాకుచేల విదురోద్ధవ పాండవాదులను నానందింపఁజేయుచు, అందర్జునునకు సారథియై విశ్వరూపప్రదర్శనమున అతనిని పరమహిత విహిత భగవద్గీతోపదేశమున పరమవిరక్తునిఁగఁజేసి యానందింపఁజేయుచు, తామును ఎనమండ్రుభార్యలతోను పదార్గురు రాజకన్యకలతోను మఱి పదార్వేలగోపికలతోను ఆనందించుకొనుచునుండిన యా శ్రీమన్నారాయణమూర్తియే.)

ఉ. అసత్త్వయార్థా భ్యుదయస్య యస్య
జగుశ్చరిత్రం జగతః పవిత్రం।
పునః పరస్మై పురుషాయ తస్మై
నమస్సమస్తాయ నమస్తనోమి. 169

అ. అసత్ క్షయార్థ+అభ్యుదయస్య=అసద్విషయముల నాశముకొఱకై+అవతారముగల, యస్య=ఎవనియొక్క, చరిత్రం=చరితమును, జగతః=లోకమునకు, పవిత్రం=పావనమునుగా, జగుః=చెప్పుదురో? తస్మై=అట్టి, సమస్త+నమస్యాయ=సకలమైన వారిచేతను+నమస్కరింప నర్హుఁడైన, పరస్మైపురుషాయ=పరమపురుషుఁడైన శ్రీకృష్ణునికొఱకు, పునః=మఱల, నమః=నమస్కారమును, తనోమి=చేయుచున్నాను.

తా. ఎవఁడు సకలదోష నివారణార్థమై అవతరించిన యతఁడో, ఎవనిచరిత్రమును సర్వవిధపవిత్రమునుగా సకలజ్ఞానవంతులును చెప్పుదురో, అట్టి సకలలోకులకును నమస్కరింపఁదగిన ఆపరమపురుషుఁడగు శ్రీకృష్ణుని మఱలమఱల నమస్కరించుచున్నాను. ఉపేంద్రవజ్రావృత్తము.

తే. లోకశోకనిరాకర ణైకజనన
మును భువనపవిత్రచరిత్ర మును గలానిఁ
బరమపురుషుని నిదె సర్వ పురుషనతునిఁ
బ్రణతిసేయుదు నుతిమతి బ్రణుతి సేసి.

టి. లోక... జననమును=సకలలోక దుఃఖములను నిరాకరించుటకై ము ఖ్యమైనయవతారమును, కలానిన్=కలవానిని, ప్రణతి=నమస్కారమును, ప్రణుతి= స్తోత్రమును.

గ. అస్యఖల్వత్యద్భుతం చారిత్రమాకర్ణ్యతాం:—

వ. ఇతని దేకదా? అతిమాత్రమద్భుతము చారిత్రము విన దుఁగాత?

చోరస్యచౌర్యం జగతిప్రసిద్ధం
చౌర్యస్యచౌర్యం నతుదృష్టపూర్వం।
చౌర్యాణికార్యాణి బత శ్రుతాని
కృష్ణస్య ముష్ణంతి తమాం తమాంసి. 17

అ. చోరస్య=దొంగయొక్క, చౌర్యం=దొంగతనము,జగతి=లోకమంద ప్రసిద్ధం=ప్రసిద్ధమును, చౌర్యస్య=దొంగతనముయొక్క, చౌర్యం=దొంగత ము, దృష్టపూర్వం=ముందెప్పుడునుచూచినది, న=కాదు. చౌర్యాణి=దొం తనములనెడు, కృష్ణస్యకార్యాణి=కృష్ణునికార్యములు, బత=ఆహా?, శ్రుతాని వినఁబడినవి? తమాంసి=పాపములుఅన్నిటినిన్, ముష్ణంతితమాం=బహుగా దొ గలించుచున్నవి.

తా. లోకములో దొంగకు దొంగతనముండినప్పటికిని, దొంగతనమునకు దొంగతన మెప్పుడును చూచినదికాదు. ఈకృష్ణునిదొంగతనము పొందదగినకా ర్యములు సకలదోషములనున్ చాలామట్టుకు అపహరించుచున్నవే అని విన చున్నామే అది ఆశ్చర్యముకదా?

తే. ముచ్చునకునగు ముచ్చిమి * యచ్చుపడఁగ
ముట్పుటగునె? ముచ్చిమికిని * ముచ్చిమియన
ముచ్చిమియె కృష్ణునిది హెచ్చి * పెచ్చుపెరుగు
తమము ముచ్చిలు, నదె ముచ్చుఁదనము మెచ్చ?

టి. కృష్ణుని ముచ్చిమియే హెచ్చి పెచ్చుపెరుగు దోషమును ముచ్చిలును.

కించ.—

చిత్రంచిత్రం జృమ్భితే కృష్ణమేఘే
కంసంప్రాప్తా ప్రాపలోపం సమృద్ధిః
ఆసీద్యుక్తం హా నిదాఘప్రశాన్తి
ర్హంసో హింసా మానసే కీర్తిరుత్థా. 171

అ. కృష్ణమేఘే=నీలమేఘము, (కృష్ణుఁడు అను మేఘము,) జృంభితేసతి=విజృంభించుచుండఁగా, హా నిదాఘప్రశాంతిః— హా=ఆహా, నిదాఘ = ఎండకాలము వేఁడిమికి, ప్రశాంతిః=ప్రశమనము, (హానిద=హానినిచ్చునట్టి, అఘ=అఘాసురుఁడనువానికి, ప్రశాంతిః=నాశము,) ఆసీత్=అయ్యెను, హంసః=హంసపక్షి, (హంసాసురుఁడు,) హింసాం=హింసను, మానసే=మానససరస్సునందు, (=మనస్సున) ప్రాప్తవాన్=పొందెను, కీర్తిః=అడుసు (యవస్సు,) ఉత్థా = పుట్టెను, యుక్తం = ఇదిసరే, కంసంప్రాప్తా— కం=జలమును, సంప్రాప్తా = పొందిన, సమృద్ధిః = ఆధిక్యము, (కంసం) = కంసుఁడనువానిని, ప్రాప్తాసమృద్ధిః=పొందినసమృద్ధి, లోపం=నాశమును, ప్రాప=పొందెను, చిత్రంచిత్రం=మహాశ్చర్యము !

తా. కార్మేఘము క్రమ్మునప్పు డెండకాలపువేడి తీఱుటయు, హంసలు మానససరస్సున తిరుగుటయు, అడుసులేచుటయు, జలసమృద్ధియుండియు లోపముకలుగుటయు, ఆశ్చర్యము. అట్లే మేఘవర్ణుఁడైన కృష్ణుఁడుఅఘాసురహంసాసురులను కంసునిఁ సంహరించి కీర్తిపొందెను. (ఇట పైశ్లోకముతోకూడ విరోధాభాసశ్లేషలు.)

తే. కృష్ణమేఘవిజృంభణఁ దృష్ణ దీఱఁ
గంసురుచిరసమృద్ధియ క్రాఁగు టేల?
తపమునణఁగిన హంససంతపన మేల?
కీర్తిలేచినఁ దనకేల? కీర్తి నేల. 17

టి.కం-సురుచిర=జలముయొక్క అతిమనోహరమైన(కంసుని మనోహరమైన) తపము = తాపము (తపస్సు) హంస=హంసపక్షియొక్క (ఒకానొక హంసను యొక్క, యోగులయొక్కయు) ఇట ఆశ్చర్యప్రశ్నములు, విరోధాభాసశ్లేష రూపకములు.

గ. పున స్సభ క్త్య స్స్మేషం భగవంతముద్దిశ్య.

వ. మఱియు భక్తియతిశయించి భగవంతును ద్దేశించి.

వృ. కంసం ధ్వంసయతే మురంతిరయతే హంసం తథాహింసతే
బాణంక్షీణయతే బకంలఘుయతే పౌండ్రం పరంలుంపతే
భౌమంక్షామయతే బలాద్బలభిదోగర్వం పరాకుర్వతే
క్లిష్టం శిష్టగణం ప్రణమ్రమవతే కృష్ణాయ తుభ్యంనమః. 172

అ. కంసం=కంసుని, ధ్వంసయతే=ధ్వంసముచేసినవాఁడును, మురం=మురాసురుని, తిరయితే=నశింపఁజేసినవాఁడును,హంసం=హంసాసురుని, తథా=అట్లు, హింసతే=హింసించినవాఁడును; బాణం=బాణాసురుని, క్షీణయతే=క్షీణింపఁజేసినవాఁడును; బకం=బకాసురుని, లఘుయతే=నశింపఁజేసినవాఁడును; పౌండ్రం=పౌండ్రాసురుని, పరం=బహుగా, లుంపతే=పీడించినవాఁడును; భౌమం=భూమిపుత్రుఁడైన నరకాసురుని, క్షామయతే = నశింపఁజేసినవాఁడును; బలాత్=బలిమితో, బలభిదః=ఇంద్రునియొక్క, గర్వం = గర్వమును, పరాకురతే=నిరాకరించినవాఁడును; క్లిష్టం=దుష్టులచేక్లేశపడినదై,ప్రణమ్రం=నమస్కరించినట్టి, శిష్టగణం=పెద్దలసమూహమును, అవతే=రక్షించువాఁడునైన;కృష్ణాయ=శ్రీకృష్ణుఁడనెడు, తుభ్యం=నీకు, నమః=నమస్కారము.

తా. కంస, హంస, బాణ, బక, పౌండ్ర, నరకాసురులను, నశింపఁజేసి, ఇంద్రునిగర్వమణఁచి,దుష్టులచే పీడింపఁబడజాలక నిన్నునమస్కరించుశిష్టులను రక్షించునట్టి ఓకృష్ణా! నీకు నమస్కారము.

సీ. కంసవిధ్వంసము హంసనిహింసయు,
బాణసంక్షీణంబు భౌముహాను,
మాముర సంహార మాశిశుపాలవి
ఘాలనమును,నల కాలయవన
యమనంబు, చాణూర శమనంబు, యమళార్జు
నవిభంజనము, కాళియవిజయమును,
పూతనప్రాణవిమోచనమును సుద,
ర్శనశాపమోచనమును దవాగ్ని,
తే. గళన, మిఁక బకశకటవిదళన మిలను,
జేసి, ముచికుందకుబ్జాకుచేలవిదుర
ముఖమహాత్ముల ముఖవికాసకతఁ జేసి
వెలయునోకృష్ణ! నిన్నె నేవలతుఁ గొలుతు.

టి. నిహింస=హింస, భౌముహానము=నరకాసురునాశము.

కంసుఁడు వీఁడు రుద్రసేనునికొడుకై కృష్ణునిమేనమామయై మథురాపట్టణమునకు రాజై తనచెల్లెలైనదేవకీదేవియెనిమిదవకొడుకువలన తనకు మరణమని విని ఆదేవకీవసుదేవులను కారాగృహమందుఁబెట్టి అమెబిడ్డలను పుట్టినతోడనే చంపుచు కడపట కృష్ణునిచేతనే చంపఁబడినయొకరాక్షసుఁడు.

హంసుఁడు—జరాసంధునిస్నేహితుఁడు డిచికునిసోదరుఁడు. ఈయన్నదమ్ములు శివునివలన ఆయుధములచేత చావకుండునట్లు వరముతీసికొని రాజులనెల్ల హింసించుచుండఁగా, కృష్ణుఁడు యాదవులతోడియుద్ధములో డిచికుఁడుచచ్చె

నని హంసునకును, హంసుఁడుచచ్చెనని డిభికునకును చెప్పిపంపఁగా, వారుదుఃఖించి బలాత్కారముగా, వానివలె వీఁడును ప్రాణములు విడిచినవాఁడు.

బాణాసురుఁడు—వీఁడు బలిచక్రవర్తి పెద్దకొడుకై, వేయిచేతులుగలిగి శివభక్తుఁడై, కృష్ణునిమనమఁడైన యనిరుద్ధుని తనకు తెలియక తనకూతురైన ఉషాకన్యక భార్యయైనది వెనుకఁ దెలిసికొని, కృష్ణునితో యుద్ధముచేసి, నాలుగు చేతులు తప్ప తక్కినచేతులన్ని అతనిచేత నఱకఁబడి, కడను శివుని ప్రమథగణములో ముఖ్యుఁడుగా నున్నవాఁడు.

నరకాసురుఁడు—వీఁడు వరాహావతారములో విష్ణువునకు భూమివలనఁబుట్టి అదితికర్ణకుండలములు దొంగిలించుకొని, గరుడవాహనముతో సత్యభామతో కూడవచ్చి యుద్ధముచేసిన ఆకృష్ణునివల్ల చంపఁబడినవాఁడు. వానిచెఱలో నుంచియున్న పదాఱువేలకన్యలను వివాహమై వచ్చునపుడు సత్యభామప్రేరేపణచేత శ్రీకృష్ణుఁడు స్వర్గమునుండి నందనవనపారిజాతవృక్షమును తెచ్చెను.

మురాసురుఁడు—వీఁడు నరకాసురునియన్నయై యుండి కృష్ణునిచేత చంపఁబడినవాఁడు.

శిశుపాలుఁడు—వీఁడు దమఘోషునకు కొడుకై నాలుగుచేతులతోను నొసటికంటితోను పుట్టి, ధర్మరాజు రాజసూయయాగసమయములో కృష్ణుని నిందించి అతనిచేతనే చచ్చినవాఁడు.

కాలయవనుఁడు—వీఁడు మధురాపురికి దండెత్తిరాఁగా, కృష్ణుఁడు పట్టణము విడిచి, ముచికుందుఁడు నిద్రించెడు పర్వతగుహలో మఱుఁగుపడెను. ఆకాలయవనుఁడాగుహనుదూరి అందలి ముచికుందుని కృష్ణుఁడనుకొని తన్ని వానిచే భస్మమగునట్లు చూడఁబడినవాఁడు.

చాణూరుఁడు—కంసునిభటుఁడు,వీఁడు మల్లయుద్ధములో కృష్ణునిచే సంహరింపఁబడినవాఁడు.

యమళార్జునులు—వీరొకరొకరు శపించుకొని మద్దిచెట్లయి కృష్ణునికట్టిన పలుపుతో కట్టఁబడి కదలక మెదలకయుండి యా కృష్ణునిచేత నే తన్ని విఱుగఁగొట్టఁబడి శాపమువిడుచుకొన్న గంధర్వులు.

కాళియుఁడు—విషనాగుఁడు, వీఁడు యమునయందలితసమీాద దుమికిదు మికి నటనముచేయఁబడి యలజడిపడి కడన శ్రీకృష్ణునిచేతనే తఱుమఁబడి సము ద్రమున దాఁగబడియుండినవాఁడు.

పూతన—ఇది చనుమొనలలో విషముపూసికొని కృష్ణునికి పాలియ్యఁబోయి, అతనిఁజంపఁ జూడఁగా, అతఁ డాపాలుతో ప్రాణములనుగూడపీల్చి చంపఁ బడినరాక్షసి.

సుదర్శనుఁడు—వీఁడు అంగిరసుని జూచి నవ్వి అతనిచే పాముగశపింపఁబడి కొన్నాళ్లకు కృష్ణునికాలితన్నుతోనే శాపము తీఱినవాఁడు.

దవాగ్ని—ఇది శ్రీకృష్ణుఁ డనుదినమును వనమాలి యగుటకును, గోపీగోప గోపరీతుఁడై వనవిహారమునకును సంచరించునపుడు దవానల మావిర్భవించి, యంములచుట్టుపట్టులను వసావనీజలతాగుల్మాదులను దహించుచు, వచ్చుచుండఁ గని, యదరిబెదరి భ్రమించుచు, గోవులతోడి గోపికాగోపకు లాకృష్ణునిఁ జుట్టు కొని ఘొల్లుమొఱలిడుచుండుటను గనుఁగొని, వెంటనె తా నతిదయారసమున వారినందఱ నూరార్చి, యగలసెగలఁ జేర్చుకొనుచున్న యాకార్చిచ్చును జివిరి జవిరికొని, తనపధిదుగ్ధ నవనీతాదిశీతాహారమువలనఁ జలువయిచ్చుచుండు తనగర్భాండభాండమునకు నొక్కప్రక్కకేనిఁ గొంతయుష్ణాహారముగ నిబిడఁ పుఁదలంపునఁ గబళించుకొని, యది వెలివడనీయక మ్రింగివేసినది చూచి యం దఱు నాశ్చర్యమందుచు నాపరమపురుషుని మహాశ్చర్యమై పరమపవిత్రమైన చరిత్రమును గనుఁగొని వినుకొని పరమానందభరితు లగునటుల నయినది.

బకాసురుఁడు—వీఁడు కంసునిపంపున బృందావనమున కృష్ణుని కొంగరూప ముతోవచ్చి మ్రింగఁబోయి అతనిచే చంపఁబడినవాఁడు.

శకటాసురుఁడు—వీఁడు కంసునిబంటై బండిగానుండి పసిబాలుఁడైన కృష్ణు నిచే కాలితన్నుతో చుక్కచుక్కలై చచ్చినవాఁడు.

పౌండ్రుఁడు—బలిచక్రవర్తినాలవకొమారుఁడు. పుండ్రుఁడను వానివంశము వాఁడు. ఇది ఓఢ్రదేశమునకును ఉత్తరాంధ్రదేశమునకును మధ్యదేశము. పూర్వ ము పౌండ్రముఅని చెప్పఁబడుచుండెను.

ముచికుందుఁడు—ఇతఁడు మాంధాతకొడుకై ఒకనాఁడు అలసి క
గుహలో నిద్రించుచు, కాలయవనునిచేత కృష్ణుఁడని తన్నఁబడి, వానిని
దృష్టితో నీఱుచేసి, కృష్ణునిచే గంధమాదనమున బదరికాశ్రమములో త
చేయ నుపదేశింపఁబడి, అట్లె చేసినవాఁడు.

కుబ్జ—ఈపె కంసునికి వాసనద్రవ్యములు ఇచ్చుచుండినదై మూఁడు వం
దేహముగలదై ఆ వాసనద్రవ్యములతో కంసునియొద్దకుపోవుచుండి, బల
కృష్ణులుచూచి ఆద్రవ్యములు తమకడిగితీసికొని, పూసికొని సంతోషిం
యా కృష్ణునిచేతనే తన కుబ్జత్వము మాన్పుకొన్నయామె.

కుచేలుఁడు—ఇతఁడు బ్రహ్మవేత్తగా జితేంద్రియుఁడుగానుండియు, లే
చేత కష్టపడుచు భార్యాప్రేరణచేత కృష్ణుని దర్శనముచేసి భక్తివిశ్వాసమ
చూపి, అతనిచేతనే మహైశ్వర్యముకలవాఁడుగా చేయఁబడినవాఁడు.

విదురుఁడు—వ్యాసపుత్త్రుఁడు; ధృతరాష్ట్రునిమంత్రి, ఇతఁడు పరమధ
ర్ముఁడు, పాండవులకు చెఱుపుచేయకుమని పలుమాఱు చెప్పుచున్నయతఁ
ఇతఁడు శ్రీకృష్ణునియందు పరమభక్తిపారతంత్ర్యము కలవాఁడు. కనుక
శ్రీకృష్ణుఁడితని భక్తిపారవశ్యములకు పరమానందభరితుఁడై యొకప్పుడు
చేతులారనే పంచభక్ష్యపరమాన్నములు అతనితో సహభోజనముచేసి యత
మహానందకంపళితహృదయునిఁ జేసి యుజ్జీవింపఁజేయఁబడెను.

ఇంద్రుఁడు=బలభిదుఁడు—ఇతఁడు కశ్యపబ్రహ్మకు అదితివలనఁబుట్టి, దిక
లురలో ప్రధానుఁడై, స్వర్గమున అమరావతీరాజధానియందు దేవతలకు రా
జైనవాఁడు.

గ. ఇతి విమానం సుదూరమానయన్ వన జనపద సరిద్గి
ప్రభృతీనవేక్ష్య సవిస్మయ మీశ్వరముద్దిశ్య. 17

వ. అని విమానము బహుదూరము నానయించుకొంచు, వన
ములు దేశములు నదులు నద్రులు మొదలైనవానింగాంచి
యాశ్చర్యముతో నీశ్వరుని గుఱించి.

వృ. కత్యోషధీః కతితరూన్ కతివా మహీధ్రాన్
కత్యంబుధీన్ కతినదీః కతిపుంసఏతాన్
కత్యంగనా స్త్వమసృజః కతినాథ? దేశాన్
మన్యేత వైషమహిమా నహిమాతిబుద్ధౌ. 174

అ. హేనాథ=ఓస్వామీ! త్వం = నీవు, కతి ఓషధీః= ఎన్నిమూలికలను, కతితరూన్=ఎన్నివృక్షములను, కతివామహీధ్రాన్=ఎన్నికొండలను, కతి అంబుధీన్=ఎన్నిసముద్రములను, కతినదీః = ఎన్నియేళ్లను, కతిపుంసః ఏతాన్= ఈయెందఱిపురుషులను, కతి అంగనాః=ఎందఱి స్త్రీలను, కతిదేశాన్=ఎన్నిదేశములను, అసృజః=సృష్టించితివి, తవ=నీయొక్క, ఏషః మహిమా=ఈమహత్వము, బుద్ధౌ=బుద్ధియందు, నమాతిహి=చేరలేదుగదా, మన్యే=అని తలంచుచున్నాను.

తా. ఓబ్రహ్మా!ఎన్నోమూలికలను,చెట్లను, కొండలను, సముద్రములను, ఏళ్లనున్; ఎందఱినో స్త్రీపురుషులనున్, ఎన్నోదేశములనున్ సృష్టించిననీసామర్థ్యము, నాబుద్ధికందనిదయ్యె నని తలంచుచున్నాను.

ఆ. తరులు గిరులు ఝరులు శరధు లోషధులును
నదులు నదము లదన మెదను నెన్న
గనులు మణులు జనులు జనపదంబులు నెన్నొ
మహిమఁ జేసి తీవు మహిని మహిత.

టీ. ఝరులు=సెలయేఱులు, శరధులు=సముద్రములు, అదనము=అధికము.

గ. ఇత్యన్యతోఁగచ్ఛన్ పరతోఽవలోక్య స బహుమానమ్.

వ. అని మఱియొక్కప్రక్కకును మఱలుచు నెదురను గనుఁగొని సబహుమానంబుగ.

మహారాష్ట్ర వర్ణనము.

ఇది ఘూర్జరమునకు దక్షిణమునను, కర్ణాటమున కుత్తరమునను, ఆంధ్రదేశమునకు పశ్చిమమునను ఉండి, దండకాదివనపదంబులును, ఘూర్జరాదిజనపదం

బులును, నర్మదాదినదీనదంబులును, వింధ్యాదిపర్వతంబులును గలిగి ప్రా భాషాప్రాబల్యంబున నుండెడిదేశము.

వృ. మహారాష్ట్రాభిఖ్యో మధురజలసాంద్రో నిరుపమ
ప్రకాశో దేశోఽయం సురపురనికాశో విజయతే
గృహస్థాయత్రాఽమీ గుణజలధయః కేఽపి విభవై
స్సమృద్ధా శ్శ్రద్ధాతో ముహు రతిథిపూజాం విదధతే॥ 1

అ. మధురజలసాంద్రః=తియ్యనినీటితో దట్టమై, నిరుపమప్రకాశః=సాటిలేని ప్రసిద్ధిగలదై, సురపురనికాశః=స్వర్గముతో సమానమైన, మహారాష్ట్రాభిఖ్యః=మహారాష్ట్రమను పేరు గల, అయందేశః=ఈదేశము, విజయతే=... శీలమగుచున్నది. యత్ర=ఏదేశములో, విభవైః సమృద్ధాః=సంపదలతో నిండినవారై, గుణజలధయః=సద్గుణసముద్రులైన, అమీగృహస్థాః=... గృహస్థులు, కేపి=కొందఱు, అతిథిపూజాం=అతిథులకు సత్కారము, శ్రద్ధాతః=అక్కఱతో, ముహుః=పలుమాఱు, విదధతే=చేయుచున్నారు.

తా. మంచి నీటితోనిండి సాటిలేక స్వర్గమువంటి ఈ మహారాష్ట్రదేశము సర్వోత్కృష్టమై యున్నది. ఈదేశములో సంపత్తిసమృద్ధులై, సద్గుణసముద్రులై యుండుగృహస్థులు శ్రద్ధతో అతిథిపూజలు పలుమాఱు చేయుచుందురు.

తే. ఈ మహారాష్ట్రదేశమె యామహేంద్ర
పురనికాశము, మధురపుష్కరనివేశ
మందు గృహమేధు లతిథులయందు శ్రద్ధ
నుపచరింతురు సిరుల నిరుపమగుణులు.

టి. మధుర పుష్కరనివేశము = తియ్యనినీటికి స్థానము, గృహమేధులు = గృహస్థులు.

కృశాను.—

గ. సఖే! కిం ప్రాక్కాలికం చారిత్ర మధునా కథయసి, అధునా కిల కలిమాలిన్యాదీ దృశీ రీతి రేతద్దేశవాసినా మాసీత్ ॥176

అ. సఖే=స్నేహితుఁడా? కిం=ఏమి, ప్రాక్కాలికం = పూర్వకాలపు, చారిత్రం=చరిత్రము, అధునా=ఇప్పుడు, కథయసి=చెప్పుచున్నావు; అధునా =ఇప్పుడు, కలమాలిన్యాత్ =కలిదోషమువలన, ఈదృశీరీతిః=ఇట్టివిధము, ఏతద్దేశవాసినాం=ఈదేశస్థులకు, ఆసీత్కిల=అయ్యెనుగదా?

కృశానుఁడు.—

వ. సఖా, యేమి? తొలికాల మాచరితము చరిత మిప్పు డీరీతిఁ జెప్పుచున్నాఁడవు? ఇప్పుడుకదా? కలిమలినతవలని యీరీతి యీదేశవాసులకును గలిగియుండెను.

తథాహి.—

వృ. అపారైర్వ్యాపారై రహరిహ నయంతో దశదిశా
స్వథస్నాతాస్సంధ్యాం విదధతి నజాతు స్వసమయే
త్యజంత స్స్వాంవృత్తిం ద్విజకులభవా గ్రామగణకీ
భవంతో హంతామీ కథమపిచ జీవంతిబహవః॥ 177

అ. ఇహ=ఈదేశములో, బహవః=అనేకులు, అమీ=ఈగృహస్థులు, అపారైః=మితిలేని, వ్యాపారైః=వ్యాపారములతో, దశదిశాసు = పదిదిక్కులలోను, అహః=దినమును, నయంతః=నడుపుచు, అథ=ఆవెనుక, స్నాతాః=స్నానముచేసినవారై, సంధ్యాం=సంధ్యను, జాతు=ఒకప్పుడైన, స్వసమయే=తమవేళలో, నవిదధతి=చేయరు, స్వాం వృత్తిం=తమప్రవర్తనమును, త్యజంతః=విడుచుచు, ద్విజకులభవాః అపి=బ్రాహ్మణ కులజనులుకూడ, గ్రామగణకీ భవంతః=గ్రామములో కరణీకులగుచు, కథమపి=ఎట్లనో, జీవంతిచ=జీవించుచున్నారు. హంత=అయ్యో?

తా. ఈమహారాష్ట్రదేశములో అనేకులు బ్రాహ్మణగృహస్థులు అనేకవ్యాపారములతో పలుదిక్కులఁ దిరుగుచు దినములు గడుపుచు, సాయంకాలమున స్నానముచేసి సంధ్య చేసికొందురు గాని; కాలసంధ్యలును చేయరు! మఱి

యు తమఅధ్యయనాది వృత్తులను వదిలి గ్రామకర్ణీకములై [illegible] జీ
చుచున్నారు? అయ్యో?

అదిసరే!—

తే. పనులవలనను పాఱులు పగలుగడప
మాప,మునకిపి తమత జేమాపి సంధ్య
లెడలి కులవృత్తి, యూరులయెడల గణకు
లగుచుఁ గర్ణాత్రి జీవింతు గటకట! యిచట.

టి. పాఱులు=బ్రాహ్మణులు, మాప=రాత్రి; [illegible]
కించ.—

వృ. ఉపనయనవివాహౌ వృత్తినైకప్రధానౌ
కలి విభవత ఏషాం కాలభేదేన సిద్ధౌ
విజహతి నకదాచిద్వేదపాఠైకయోగ్యే
వయసిచ యవనానీ వాచనాభ్యాసమేతే. 17

అ. కలవిభవతః=కలిమహాత్మ్యమువలన, ఉపనయనవివాహౌ=ఉపనయ
వివాహములు, ఏషాం=వీరికి, వృత్తినైకప్రధానౌ=వేదములయొక్క ముఖ్యప్రయోజ
ముగాగలవై, కాలభేద [illegible]=సమయభేదమును [illegible] ఏతే,
వీరు; వేదపాఠైకయోగ్యే=వేదాధ్యయనమునకు ముఖ్యముగా తగిన, [illegible]
యస్సులోను, యవనీవాచనాభ్యాసం=తురుష్కుల [illegible] అభ్యాసమును
కదాచిత్=ఒకప్పుడైనను, నవిజహతి=విడువరు.

తా. కలిమహిమచేత ఇక్కడ బ్రాహ్మణులను [illegible] కాలము
తెలిసికొనకున్నను, వేళతులేక, వేదాధ్యయనమునులేక, [illegible] తురు
ష్కులచదువునే అధ్యయనము చేయుటను ఒకప్పుడును విడువరు.

మఱియు.—

తే. కలికిఁ గల కలిమి బలిమిఁ గాలమందు
ద్విజను లుపనయ పరిణయ త్యజను లగుచుఁ

దొలుఁజదువుఁ జదువు తఱిని తుఱక గ్రీకు
నాంగిలేయముఁ జదువులె యభ్యసింత్రు.

టి. ద్విజనులు=ద్విజన్ములు—బ్రాహ్మణులు, పరిణయత్యజనులు = వివాహము విడిచినవారు.

అపిచ.—

వృ. అజ్ఞానా మవిరామలౌకిక వచోభాజా మమీషాం పువ
ర్మంత్రోచ్చారణ ఏవ పర్యవసితం మౌనవ్రతం కర్మసు
గ్రామాయ వ్యయలేఖనేన నయతాం కాలాన శేషా నహో
పారంపర్యత ఈదృశా మిహనృణాం బ్రాహ్మణ్య మన్యాదృశమ్.

అ. అజ్ఞానాం=తెలివిలేనివారై, అవి రామ లౌకిక వచోభాజాం=విడువని లౌకికపుమాటలుగల, అమీషాం=ఈగృహస్థులయొక్క, కర్మసు=కార్యములలోఁ, మౌనవ్రతం=మౌనము, మంత్రోచ్చారణ ఏవ=మంత్రము నుచ్చరించుట యందే, పర్యవసితం=ముగించినది. గ్రామాయ = గ్రామముకై, వ్యయలేఖనే న=వ్యయముల వ్రాతచేత, అశేషాన్ కాలాన్ = సకలకాలములనున్, పారంపర్యతః=పరంపరగా, నయతాం=కడపుచున్న, ఈదృశాం=ఇట్టి, నృణాం=మనుష్యులకు, ఇహ=ఈదేశములో, బ్రాహ్మణ్యం=బ్రాహ్మణత్వము, అన్యాదృశం=వేరైనదే.

తా. తెలివిలేక దేశభాషతే మాటలాడుచుండు వీరికి తమ కర్మలలో మౌనవ్రతాదులు మంత్రోచ్చారణాదులయందే ముగియుచుండఁగా, పరంపరగా గ్రామముల ఆదాయవ్యయముల వ్రాఁతలోనే కాలము కడపునట్టివారికి బ్రాహ్మణత్వ మెట్లుకలుగును?

మఱియు.—

తే. అజ్ఞు లశ్రాంత దేశవాగ్విజ్ఞు లగుచుఁ
గర్మలందును మంత్ర తత్కర్మ కాంగ

ములసముచ్చారణనె మానమును ధరింతురీ
రిచటి బ్రాహ్మణ్య మసదృశ మెచటఁగలదు.

టి. మంత్రతత్కర్మకాంగముల = మంత్రములయు, ఆమంత్ర కర్మలయు వాని అంగములయు.

అన్యచ్చ.—

వృ. కుక్షేః ప్రాప్త్యై యవననృపతే ర్భృత్యకృత్యాని కర్తుం
విక్రీణీతే వపురపి నిజం వేతనై రేత దాస్తామ్
విప్రో భూత్వాఽప్యహహా? గణనానైపుణై ర్వంచయిత్వా
స్వర్ణస్తేయం రచయతి పునః స్వామినాం పోషకాణాం. ౹81

అ. విప్రోభూత్వాపి= బ్రాహ్మణుఁడయ్యును, అహహా=అయ్యయో? కుక్షేఃప్రాప్త్యై=కడుపునిండుటకై, యవన నృపతేః=తురుష్కరాజునకు, భృత్యకృత్యాని=పనివానిపనులను, కర్తుం= చేయుటకు, నిజంవపురపి=తనశరీరము నుకూడ, వేతనైః=సంబళములతో, విక్రీణీతే=విక్రయించుచున్నాఁడు? ఏతత్ ఆస్తాం=ఇదియుండనీ; గణనా నైపుణైః= లెక్కలలో నేర్పులతో, వంచయిత్వా=మోసపుచ్చి, పోషకాణాం=పోషించునట్టి, స్వామినాం=యజమానుల యొక్క, స్వర్ణస్తేయం=బంగారు దొంగతనమును, పునః=మళ్లిమళ్లి, రచయతి= చేయుచున్నాఁడు.

తా. ఇట్టి గృహస్థుఁడు బ్రాహ్మణుఁడయ్యును, పొట్టకొఱకు పనివానితనమునకై తనశరీరమును హెచ్చుజీతములకై అమ్ముకొనుచు, లెక్కలలో గట్టితనముచేత తన్ను పోషించు యజమానుల ధనమునుఁ దొంగలించును.

నుఱియును.—

తే. కడుపుకై తమజీతము యొడలి నమ్ము
కొని కొనుదు, రదియుండని, మ్మనుదినమ్ము

లెక్కలెక్కించి పోషకుల్ చిక్కవడఁగ
ధన మపహరింత్రు పాపులయ్యును మఱింత.

గ. అహోబత? కలిమహిమా సదసద్వివేక వైధుర్య మఖిల
జనానాం. 181

వ. అయ్యో! కలిమహిమ కతన యుక్తాయుక్తవివేక విహీనతన
సకలజనులును గలిగియున్నారే?

టి. వైధుర్యం=విధురత్వము-శూన్యత; కతనన్=కారణముచేత, విహీన
తన=శూన్యత చేత నే.

వృ. యే ముష్ణంతి నిశి ప్రవిశ్య భవనం యేవా బలాత్కాననే
నైతే స్వామిధనం హరంతి నను తాన్ నిందంతిచోరా ఇతి
సద్యోహంత? హరంతి పోషకధనం సంఖ్యాంవిపర్యస్యయే
కష్టంతానపి వంచకానిహ పురస్కుర్వంతి సర్వేజనాః. 182

అ. యేజనాః=ఏజనులు, నిశి=రాత్రిలో, భవనం=ఇంటిని, ప్రవిశ్య=ప్రవే
శించి, ముష్ణంతి=దొంగలించుచున్నారో; యేవా=ఎవరు, బలాత్=బలవంత
ముగా, కాననే = అడవిలో, (ముష్ణంతి = దొంగలించుచున్నారో) ఏతే=
వీరు, స్వామిధనం=యజమానునిధనమును, నహరంతి=దొంగలింపరు? తాన్=
వారిని, చోరాఇతి=దొంగలని, నిందంతి=నిందించుచున్నారు. నను=శంకించిది;
యే=ఎవరు, సంఖ్యాం=లెక్కను, విపర్యస్య=విపరీతముచేసి, పోషకధనం=
యజమానునిద్రవ్యమును, సద్యః=అపుడే, హరంతి=అపహరించుచున్నారో?
హంత=ఆహా! వంచకాన్=మోసగాండ్రైన, తాన్ అపి=వారినిగూడ, ఇహ=
ఇక్కడ, సర్వేజనాః=జనులందఱును, పురస్కుర్వంతి=సన్మానించుచున్నారు,
కష్టం=అయ్యో!

తా. ఇంటదూరి రాత్రిలోను, అడవిలోపోయి పగటిలోను దొంగలించు
వారును ఇట దొంగలనఁబడరు. యజమానుని ధనమును దొంగలించు మోస
గాండ్రనైనను, ఇక్కడిజనులు సన్మానించుచున్నారు.

ఉ. ఎవ్వరు రేయిఁబోయిఁగలయిల్లు సొలంబడిద్రిమ్మరించు, ర
దెవ్వరు కానఁగోనఁ బగలేనుల వేమల ద్రిమ్మరింత్రు, వా
రెవ్వరుస్వామి సొమ్ముఁ గొనియింతయు ద్రిమ్మరినైన, వారి
యెవ్వరుదూఱుచుండు, రిదెయిందులనిచ్చలుస్వామిసొమ్ము
యివ్విధి ద్రిమ్మరింతు, రిలనెవ్వరు వీరలగారవింతురో?

టి. రోయి=ధనము, వేమలు=వేమారు, నిచ్చలు=ఎల్లప్పుడు, ఇవ్విధి=ఈరీతిని.

గ. "అయంఖల్వనుపమో దేశ" ఇతిత్వదుక్తం యుక్తమేవ యదత్రస్వల్పేనాపి యత్నేన మహతీ ప్రతిష్ఠా సిధ్యతి. 183

అ. అయందేశః=ఈదేశము, అనుపమఃఖలు=సాటిలేనిదిగదా! ఇతి=అని త్వత్ ఉక్తం=నీచే చెప్పఁబడినది, యుక్తమేవ=యుక్తమే, యత్=ఏలనఁగా, అత్ర=ఈవిషయములో, స్వల్పేనయత్నేన అపి=స్వల్పప్రయత్నముతోనైనను, మహతీప్రతిష్ఠా=గొప్పప్రతిష్ఠ, సిధ్యతి=సిద్ధించుచున్నది.

వ. ఈమహారాష్ట్రదేశమో, నీచెప్పినది యొప్పినదేయగుచున్నదిగదా? ఎందుచేతనంటేని? యిందుల నల్పప్రయత్నముచేతను గరిష్ఠప్రతిష్ఠయే సిద్ధించుచున్నయది యగుటచేత.

వృ. వేదవ్యాస స్సఇహ దశ యో వేద వేదాక్షరాణి
శ్లోకంత్వేకం పరిపఠతి య స్స స్వయం జీవ ఏవ
ఆపస్తంబ స్సకిల కలయేత్సమ్యగాపాసనం యః
కష్టం? శిష్టక్షితి కృతి కలౌ కార్శ్య మృచ్ఛంతివిద్యా.

అ. ఇహ=ఇక్కడ, యః=ఎవఁడు, దశవేదాక్షరాణి=పది వేదాక్షరములు, వేద=తెలిసికొనునో, సః=వాఁడు, వేదవ్యాసః=వేదవ్యాస మహర్షియే? యః ఎవఁడో, ఏకంశ్లోకం=ఒకశ్లోకమును, పరిపఠతి=చదువుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, స్వయం=తానే, జీవఃఏవ=బృహస్పతియే? యః=ఎవఁడు, ఔపాస

నం=హోమమును, సమ్యక్=చక్కఁగా, కలయేత్=చేయునో, సః=వాఁడు, ఆపస్తంబఃకిల=ఆపస్తంబ ఋషియేకదా? శిష్టక్షతికృతి=పెద్దలకు హానిచేయు నట్టి, కలౌ=కలియుగమందు, విద్యాః=సకలవిద్యలును, కార్శ్యం=కృశత్వ మును, ఋచ్ఛంతి=పొందుచున్నవి. కష్టం=ఇది దుఃఖకరమేగదా?

తా. ఈదేశములో వేదాక్షరములు పదియే తెలిసికొన్నవాఁడు వేదవ్యాస మహాఋషియనియు, శ్లోకమొకటే చదివినవాఁడు బృహస్పతియే యనియు, హోమమొకసారియైనఁ జేసినవాఁడు ఆపస్తంబ ఋషియే యనియు చెప్పఁబ డుటచేత ఈకలియుగములో సకలవిద్యా విశేషములును కృశించిపోవుచు న్నవి.

శా. వేదాదిన్ బదియక్షరాలెఱుఁగు శీవిన్ వాఁడె యింద్రేరికిన్
వేదవ్యాసుఁడు, శ్లోకమొండెఱుఁగునేనిన్ వాఁడెవాల్మీకి,యా
పాదించున్ లవమిగ్గి కార్యమతఁడాపస్తంబుఁ, డార్యాళియే
లేదేనిన్ గలినెల్లవిద్యలిఁక నోలిన్ జిక్కిచీఁకాకె యౌన్.

టి. ఆపాదించున్=చేయునో, ఆర్యాళియే=శిష్టసమూహమే, ఓలిన్= వరుసగా.

ఇ. వేదవ్యాసుడు. ఇతఁడు పరాశరమునికి సత్యవతియందు పుట్టి వేదములను విభాగించి, భారతమును రచించి, పదునెనిమిదిపురాణములు కూడచేసి, బ్రహ్మ సూత్రము మొదలైన వేదాంతగ్రంథములను జేసి శుకమహర్షిని కొడుకుగా పుట్టించుకొన్న కృష్ణద్వైపాయనమహర్షి.

బృహస్పతి. ఇతఁడు బ్రహ్మమానసపుత్రులలో అంగిరసుపుత్రుడై తారాపతి యగుచు, దేవతాచార్యుడై మహాబుద్ధిమంతుడై నవగ్రహములలోనున్నవాడు.

వాల్మీకి. ఇతఁడు నారదోపదేశముచేత ఛందస్సుతోడ సంస్కృతరామా యణమును చేసి, బహుకాలము తపస్సుచేసి సమాధిలోనుండి తనపైని పుట్ట పెట్టి చాలాకాలమునకు ఆవల్మీకమునుండి వెలువడివచ్చి వాల్మీకియని పేరుతె చ్చుకొన్న మహాముని.

ఆపస్తంబఋషి. ఇతఁడు యజుర్వేద విహితకర్మలకు సూత్రములు రొసిన మహర్షి.

విశ్వావసుః.—

గ. కిమరే! భూసురేష్వేవం దోష ముద్ఘోషయసి?

వ. ఏమిరా! ధరామరావళియం దిట్లు దోష ముద్ఘోషించు చున్నాఁడవు.

వృ. అత్రాపి సంతి బహవః కలితాగ్నిహోత్రా
శ్శాస్త్రార్థ బోధకుశలాః కిల శాంతిమంతః
అంతర్ముఖా స్సతత మాత్మవిదో మహాంతో
నిర్ధూత బాహ్యవిషయా నిగమాధ్వనిష్ఠాః. 18

అ. అత్రాపి=ఈదేశములోఁగూడ, బహవః=అనేకులు, శాస్త్రార్థబోధకుశలాః=కర్మకాండశాస్త్రముల అర్థము తెలుపుటయందు నేర్పరులును, నిగమాధ్వనిష్ఠాః=వేదోక్తముల కర్మలందు పట్టుకలవారును, కలితాగ్నిహోత్రాః=చేయఁబడు హోమముగలవారును, అంతర్ముఖాః = ఆంతర్జ్యోతి కభిముఖులైనవారును, సతతం=ఎప్పుడును, ఆత్మవిదః= ఆత్మస్వరూపము తెలిసికొనువారును, నిర్ధూతబాహ్యవిషయాః=ఎగరఁగొట్టఁబడిన శబ్దరూపాది బాహ్యవిషయములుగల వారునై మహాంతః=శిష్టులు, సంతి=ఉన్నారు.

తా. ఈదేశములోఁగూడ శాస్త్రార్థములు బోధింపఁగలవారై వేదార్థముల యందాసక్తిగలవారై దర్శపూర్ణమాసాదులందు హోమముచేయువారై దహరాకాశజ్యోతిరుపాసకులై ఆత్మపరమాత్మజ్ఞానవిశేషముగలవారై శబ్దస్పర్శాది విషయములందు విరక్తిగలవారైన జ్ఞానులును కర్మఠులును కలిగియున్నారు.

తే. అందు నుందురె యెందఱో యాహితాగ్ను
లాత్మవిదులు శాస్త్రవిదుల్మహాత్ము లెపుడు

శాంతులు నిగమమార్గవిశ్రాంతులు నీక
విషయవిముఖులుఁ పముఖు లీవిషయమునను.

టీ. అహితాగ్నులు-హోమముచేయఁబడిన అగ్నిహోత్రముకలవారు,ఆత్మవిదులు=ఆత్మజ్ఞానముకలవారు.

అన్యచ్చ.—

వృ. శుచీభూతాస్స్నానై శ్శ్రుతిహిత పురాణోక్తనియమా
దపూతానాం స్పర్శానవహిత హృదోఽమీ విజహతః
సురాభ్యర్చాం కృత్వా శుచికృత మదం త్యన్నమనఘం
మహారాష్ట్రే దేశే విలసతి మహా నేష హి గుణః. 186

ఆ. స్నానైః=స్నానములచేత, శుచీభూతాః=పవిత్రులై, శ్రుతి... నియమాత్=వేదవిహితములైనపురాణములచేత తెలుపఁబడినప్రవర్తన నియమముతో, అవహితహృదః=జ్ఞానవిశేషముతోడి హృదయముగలవారైన, అమీ=వీరు, అపూతానాం = అపరిశుద్ధులైనవారియొక్క, స్పర్శాన్ = తాకుటలను, విజహతః=విడుచువారై, శుచికృతం= పరిశుద్ధులైనవారిచే చేయఁబడినదై, అనఘం= నిర్దోషమైన, అన్నం=అన్నమును, సురాభ్యర్చాం=దేవపూజను, కృత్వా=చేసి, అదంతి=భుజించుచున్నారు.మహారాష్ట్రే దేశే=ఈమహారాష్ట్రదేశములో, ఏషః=ఈ, మహాన్ గుణః=గొప్పగుణము, విలసతిహి=ప్రకాశించుచున్నదిగదా ?

తా. ఇక్కడివారు స్నానముతో పవిత్రులై వేదవిహిత పురాణోక్తములలో జాగ్రత్తగలిగి అపరిశుద్ధులైనవారలంకట పరిశుద్ధులైనవారుచేసిన యన్నమును భుజించుదురు.ఈమహారాష్ట్రదేశములలో నిదియే మహాగుణము.

మఱియును.

తాముసుర్చిరుచులూరన్ భుజియింతురా? ద్విజులునిర్దుష్టులై

మ. శుచులై స్నానములన్,బురాణరుచులై శ్రుత్యుక్తియుక్తిన్,
భృశాశుచులై యుండెడివారుఁదాఁకకె,మనశ్శుద్ధిన్ స్వదే

వాళికిఁ గ్రాశుచులై చేసిన యన్నమేయొసఁగి, తచ్ఛుద్ధాః
కృమహారాష్ట్రజుల్

టి. శ్రుత్యుక్తయుక్తిన్ = వేదోక్తసంబంధముతో, భృశాశుచులై = మిగుల పరిశుద్ధులై, నిర్దుష్టులు=నిర్దోషులు.

కించ.—

వృ. చమూనియమనేన వా జనపదాధికారేణవా
ద్విజవ్రజ ఉపవ్రజన్ ప్రభుపదం మహారాష్ట్రజః
సవృత్తిమిహ పాలయేద్యది ధరాసురాణాం తతో
భవేద్యవనవేష్టితం భువనమేతదబ్రాహ్మణమ్.

అ. మహారాష్ట్రజః= ఈమహారాష్ట్రములో జన్మించిన, ద్విజవ్రజః= బ్రాహ్మణసమూహము, చమూనియమనేనవా= సేనాధిపత్యముచేత గాని. జనపదాధికారే =దేశాధికారముచేతఁగాని, ప్రభుపదం=ప్రభుత్వమును, ఉపవ్రజన్ =పొంద ధరాసురాణాం=బ్రాహ్మణులయొక్క, వృత్తిం = ప్రవర్తనమును, ఇహ లోకములో, నపాలయేద్యది=పాలింపనియెడల, యవనవేష్టితం=తురుష్కుల జుట్టుకొనఁబడిన, ఏతత్ భువనం= ఈలోకము, అబ్రాహ్మణం=బ్రాహ్మణులులే భవేత్ =అగును.

తా. ఈదేశపుబ్రాహ్మణులు సేనాధిపత్యముతో గాని దేశాధిపత్యముతో ప్రభువులై బ్రాహ్మణవృత్తి నీ భూలోకములో నడపక పోయినయెడల నీలో తురుష్కులుచుట్టుకొని బ్రాహ్మణులే లేనిదియగును.

తే. మొనసదైనను జనపదమునసదైన,
ద్విజులెయధికారములఁ జేర, ద్విజులవృత్తి
పాలితంబయ్యె, నయ్యెదెపరఁగ దేని
యవని యనవనిసురమయా యవనమయియు,

టి. యవనమయియున్ =యవనులేమయముగాఁగలదియగుటగాక, అనవనిసురమయాన్ =అవనిసురులులేనిదియేయగును.

గ. యచ్ఛ దోషాంతరం భవతా పరిభాషితం తదశేషమపి సాధుజనోపకారేణ పరిహార్యతే.

వ. వేదాదివిద్య లభ్యసింపమియకాక, యవనాది విద్యలభ్యసింప కుండమియను నీచెప్పినదోషాంతర మశేషమును సత్పురుషులకుజేయునుపకారముచేతఁ బరిహారము చేయంబడుచున్నది.

భు. అలం మంక్షు సంహర్తు మంహస్సహస్రం
సఏకోపి విప్రప్రవేకోపకారః
కఠోరః కుఠారః కిలైకోపి తిగ్మో
వినిర్భేత్తు మీష్టే విషద్రూ ననేకాన్. 189

అ. విప్రప్రవేకోపకారః=బ్రాహ్మణోత్తముల యుపకారము. సఏకోపి=అదియొకటైయైనను, అంహస్సహస్రం=వేయిపాపములనైనను, మంక్షు=త్వరగా, సంహర్తుం=పరిహరించుటకు, అలం=చాలినది. కఠోరః=దృఢమై, తిగ్మః=తీక్ష్ణమైన, కుఠారః=గొడ్డలి, ఏకోపి=ఒకటైయైనను, అనేకాన్=అనేకములైన, విషద్రూన్=విషవృక్షములను, వినిర్భేత్తుం=భేదించుటకు, ఈష్టేకిల=కోరుచున్నదిగదా? (భుజంగప్రయాతం.)

తా. బ్రాహ్మణులకుఁజేయు నుపకార మొకటేయైనను, పాపములు వేయింటినైన బోఁగొట్టుటకు జాలినదే. చులుకైన గట్టిగొడ్డలి యొక్కటియేయైనను, అనేకవిషవృక్షములను గొట్టివేయుటకు చాలినదేకదా!.

ఆ. చాలుదొసఁగు చాలు చాలఁదోలఁగఁజాలు
భూసురోపకార భాసురంపుఁ
గార్యమొండె, చాలుఁ గటుకుఠార మొకండె
యెన్నివిసపు విటపులేని నఱుక.

టి. చాలుదొసఁగుచాలు = విశేషములైన పాపముల సమూహమును, విటపులు=చెట్లు, (నిదర్శనాలంకారము.)

కృశానుః—

౧. అస్త్యేవ మథాప్యత్రత్యానా మాద్యేతరవర్ణానాం ॥
రతిదుస్సహం చేష్టితం. 1

అ. అథాపి=అయినను, అత్రత్యానాం=ఇక్కడివారైన, ఆద్యేతర॥
నాం=బ్రాహ్మణులు తక్క తక్కినవర్ణములవారియొక్క, చేష్టితం=చేష్ట॥
ఏవం=ఇట్లు, అతిదుస్సహం=సహింపఁగూడనిదిగా, అస్తి=ఉన్నది.

కృశానుఁడు.—

వ. ఇట్లుండినను, ఇక్కడి బ్రాహ్మణేతరులకును, మఱియు, నతి॥
స్సహ చేష్టయుఁగలదు.

పశ్య.—

దేశేదేశే లంపటాః పర్యటంతో
భంజంభంజం బ్రాహ్మణాదీ నశేషాన్
హారంహారం హంత? సర్వస్వ మేషాం
పాపాఏతే స్వోదరం పూరయంతి. 19

అ. లంపటాః=పరద్రవ్య మపహరింప నాసక్తిగల, ఏతేపాపాః=ఈప
పులు, దేశేదేశే=ప్రతిదేశములో, పర్యటంతః=తిరుగుచు, బ్రాహ్మణాదీన్=బ్ర
హ్మణులు మొదలైన, అశేషాన్=అందఱినిన్, భంజంభంజం=పలుమాఱుకొట్ట
చు, ఏషాం=వీరియొక్క, సర్వస్వం=సకలధనమునున్, హారంహారం=అపహ
రించుచు, స్వోదరం=తమపొట్టను, పూరయంతి = నిండించుకొనుచున్నారు.
హంత=అయ్యో!

తా. ఇక్కడిక్షత్రియాదులు పరద్రవ్యములనుగోరి దేశదేశములుదిరుగుచు,
బ్రాహ్మణాదులనుకొట్టి సొత్తునుదొంగిలించుచు పాపిష్ఠులై తమపొట్టను నిండిం
చుకొనుచున్నారు.

చూడు.—

తే. దేశదేశములఁ బడి ధర్మనాశఁ జేసి
బ్రాహ్మణాదులనడఁచి చాఁకిబడచినట్లు
దోఁచికొందు రలక్రించులు దురితరతులు
స్వోదరముల నెంతయు నింతు రాదరముల.

చాఁకబడచినట్లు = చావఁగొట్టినట్లు, అలక్రించులు = ఆనీచులు, దురితరతులు = పాపకార్యములందు ఆసక్తిగలవారు.

విశ్వావసుః.—

సత్యమేవ తథాపి ఏతేషాం చేష్టితం సహనీయమ్. 192

అది నిజమేయైనను, వీరిలో నోర్చుకోఁదగిన చేష్టయుఁ గలదు.

తథాహి.—

మాయాచుంచుతయా భయావహగతిః ప్రత్యర్థిపృథ్వీభుజాం
మహారాష్ట్రభటచ్ఛటా రణపటు ర్నోపర్యటత్యేవ చేత్
దేవబ్రాహ్మణవర్గనిగ్రహకృతౌ దేశాం స్తురుష్కా ఇమే
నిష్ప్రత్యూహమనోరథా వితనుయుర్నిర్దేవభూమీసురాన్.

రణపటుః = యుద్ధమందు సమర్థమైన, మహారాష్ట్రభటచ్ఛటా = మహారాష్ట్రుల సేనాసమూహము, మాయాచుంచుతయా = కపటసామర్థ్యముచే, ప్రత్యర్థిపృథ్వీభుజాం = శత్రురాజులైన తురుష్కులకు, భయావహా = భయముగలిగించు నడతగలదియై, నోపర్యటత్యేవచేత్ = తిరుగనిది నగునెడల, దేవబ్రాహ్మణవర్గనిగ్రహకృతౌ = దేవబ్రాహ్మణుల సమూహము అలక్ష్యము చేయుటయందు, తురుష్కా ఇమే = ఈతురుష్కులు, నిష్ప్రత్యూహమనోరథాః = నిరాటంకమైన కోరికలుగలవారై, దేశాన్ = సకలదేశములనున్, నిర్దేవభూమీసురాన్ = దేవబ్రాహ్మణులు లేనివానిఁగా, వితనుయుః = చేయుదురు.

తా. మహారాష్ట్రజనులలోని సేనాసమూహము మోసముతో శత్రువు తురుష్కరాజులకు భయముకలిగించుచు తిరుగకపోయినయెడల; దేవబ్రాహ్మణులను అలక్ష్యముచేయుచు నీతురుష్కులు నిరాటంకముగా నీభూమిని బ్రాహ్మణులు లేనిదానిగా జేయుదురు.

అశ్లోకదాని

చ॥ అని మొనగాండ్రైయెనభటులయ్యును,మాయనుశత్రుకోటి
పున భయదార్భటీపటిమపూర్ణులయై పలుమాఱుతారునె
దురుజరియింపలేని,యిటదుష్టతురుష్కులు మూగిరేగియే
లిన క్షితిదేవదేవతతి లేచి యెటో పరుగెత్తఁజూడదే.

టి. మాయను = మాయతో, ఏఁపునన్ = విజృంభణముతో, ఓలిన = వరుసతో సే.

తతశ్చ.—

వృ. దేవక్షోణీ సురహితకృతే దారితమ్లేచ్ఛపంక్తేః
మహ్యాం సహ్యా కథమపి మహారాష్ట్రయూథస్య చేష్టా
వ్యాధివ్యూహ ప్రతిహతికృతాం వ్యక్త ముగ్రౌషధీనాం
కాయారోగ్య ప్రణయిహృదయైః కాటవం మర్షణీయమ్.

అ. దేవక్షోణీసురహితకృతే = దేవబ్రాహ్మణులకు హితముచేయుటకై, దారితమ్లేచ్ఛపంక్తేః = ఎగరగొట్టఁబడిన తురుష్కసమూహముగల, మహారాష్ట్రయూథస్య=మహారాష్ట్రలసేనయొక్క, చేష్టా=చేష్టితము; కథమపి=కష్టముతో, మహ్యాం = భూమియందు, సహ్యా = సహింపఁదగినది; కాయారోగ్యప్రణయిహృదయైః = శరీరసౌఖ్యమందు ఆసక్తిగల మనస్సుకలిగినవారిచేత, వ్యాధివ్యూహప్రతిహతికృతాం=రోగసమూహములకు పరిహారముచేయునట్టి, ఉగ్రౌషధీనాం=తీక్ష్ణమైనమందుమూలికలయొక్క, వ్యక్తం=స్పష్టమైన, కాటవం=కారము. మర్షణీయం=ఓర్చుకోఁదగినదే.

తా. దేవబ్రాహ్మణుల హితముకొఱకై తురుష్కులను దరిమెడి మహారాష్ట్రులసేనచేష్ట యెట్టిదైన నోర్చుకొనవలసినదే? వ్యాధులను పోగొట్టెడి యౌషధముల కారము దేహసౌఖ్యము కోరెడువారు కోర్చుకోవలసినదే కదా?

అందువల్ల నే.—

తే. దేవమహీదేవ హితకృతికై విరక్తిఁ
జేయు నలమ్లేచ్ఛ హతికృతిఁ జెపు మసహమొ?
వ్యాధి పోఁగోరి ఘోరంపుఁ బౌషధాల
కారగోరము గోరమె ? కడు సహించి.

టి. హిత=మేలుయొక్క, హతి=హననము, చెపుము=చెప్పుము, అసహమొ= ఓర్వనిదా?

గ. "ఇత్యన్యతో విమానం గమయన్నగ్రతో దృష్ట్వా" కఇమే బహవస్సమవేతామానుషాః మార్గాన శేషానపశోధయంతి.

వ. (అని మఱొక్కప్రక్కకుఁ విమానమును ద్రిప్పుచు నెదురనుగని) యెవరువీరు పలువురు మనుజులుచేరి మార్గములన్నియుఁ సున్న చేయుచు నున్నవారు.

గ. ఇతినిపుణం నిరూప్య, సశ్లాఘమ్. 196

వ. అని చక్కఁగ నిరూపించి శ్లాఘించి.

వృ. అంగాన్ వంగాన్ కలింగానథ మగధకురూన్ కోసలాన్ కేకయాన్ వా। కాశ్మీరాన్ కుంతలాన్ వా యవనజనపదాన్ కించ పాంచాలదేశాన్ । నేపాలాన్ కేరళాన్ వా కృతిచనకృతినః పాండ్యతుండీరచోలాన్ । కర్ణాటాన్ గౌడలాటాన్ పరగతిఘటనా లంపటాః పర్యటంతే. 197

అ. కృతినః=పుణ్యాత్ములు, కతిచన=కొందఱు, 'పరగతిఘటనాలంపటాః' పరలోకగమనమును కలిగించుకొనుటయందాసక్తి గలవారై, అంగాన్ లాటాన్ = అంగ, వంగ, కళింగ, మగధ, కురు, కోసల, కేకయ, కా ర, కుంతల, యవన, పాంచాల, నేపాళ, కేరళ, పాండ్య, తుండీర, చోళ, కర్ణాట, గౌడ, లాట, దేశములను, పర్యటంతే = తిరుగుచున్నారు. ఇ న్నియును ఛప్పన్న దేశములలోనివి.

తే. అంగ వంగ గౌడ కురు కళింగములకుఁ
జోళ మాళవ మగధ నేపాళములకుఁ
గురు సుకుంతల కేరళ కోసలముల
కరుగుదురు తైర్థికులు వేఁ బరార్థికులయి.

ఇ. అంగదేశము.—గంగాసరయూసంగమప్రాంతమున ఈశ్వరుఁడు తపస్సు చేయుచు తపోభంగము చేయు మన్మథుని యంగము తన అగ్ని నేత్రమున భస్మము చేసి యనంగునిఁగాఁ జేసెను. ఆ యంగ మిచట నేలలోఁగలసిపోయి నందుననే ఇది అంగదేశము అనఁబడియె.

వంగదేశము.— ఇది అణువంశస్థుఁడైన బలిచక్రవర్తి రెండవకొమారుఁడయిన వంగుఁడనురాజు పాలించుచున్నందుననే ఇది వంగదేశము అనఁబడియె.

కళింగదేశము.—ఇది బంగాళాదేశమునకు తూర్పుభాగమున ఆబలిచక్రవర్తి మూఁడవ కొమారుఁడైన కళింగుఁడనురాజు పాలించుచున్నందుననే ఇదికళింగదేశమనఁబడియె. ఇది ఓఢ్రదేశమునకు దక్షిణమునను కర్ణాటదేశమున కుత్తరమునను ఉండునది.

మగధదేశము.— ఇది మహాశూరులైన రిపుంజయుఁడు జరాసంధుఁడు మొదలయినరాజులు పాలించుచుండినది. ఇది వంగదేశమునకు పశ్చిమమున; పాటలీపుత్రమే రాజధానిగాఁగలదేశము.

కురుదేశము.— ఇది హస్తినాపట్టణము రాజధానిగాఁగలిగి కురురాజుచే పాలింపఁబడుచుండినది. ఇచటనే భారతయుద్ధము సహితము జరిగినది.

కోసలదేశము.— ఇది సరయూనదీప్రాంతమున ఇక్ష్వాకువంశరాజులు పరిపాలించుచుండినది. ఇది అయోధ్యాపట్టణము రాజధానిగాఁగలిగి శ్రీరాములు పరిపాలించునపుడు ఉత్తరకోసలమనియు, అతని ప్రథమకుమారుఁడు కుశుఁడనునతఁడు కుశస్థలిని రాజధానిఁగాఁజేసికొని పరిపాలించుచుండినందున అది దక్షిణకోసలమనియు రెండుభాగములుకలది.

కేకయదేశము.— ఇది శిబిచక్రవర్తి కుమారుఁడైన కేకయరాజుచే పరిపాలింపఁబడుచుండినది. దీనిరాజధాని విపాశానదికి పశ్చిమోత్తరమున గిరివ్రజమనునది. ఆకేకయరాజు భరతునితల్లియైన కైకేయితల్లికి తండ్రి.

పాంచాలదేశము.—ఇది హిమవంతముసమీపమున హస్తినాపట్టణము రాజధానిగాఁగలది. ఇందు అజమీఢుని పుత్రుఁడైన నీలునివంశస్థుఁడు భర్మ్యాశ్వుఁడు తన పంచపుత్రులతో నావిషయమై (నాదేశమునకై) మీరు పంచపుత్రులే నాకు అలం=చాలును అనుచు ఎప్పుడును పలుకుచుండినందున నే ఈపేరు కలిగినది. ఈదేశము ఉత్తరదక్షిణ పాంచాలములై యుండును. ఉత్తరపాంచాలమున అహిక్షేత్రమును దక్షిణపాంచాలమున కాంపిల్యమును ముఖ్యపట్టణములు. అందీకాంపిల్యమే రాజధానిగాఁగల ద్రుపదరాజు కొమార్తె ద్రౌపదియు ఈ పాంచాలదేశపు పూర్వరాజుల వంశస్థురాలైనందున పాంచాలి అనియు పేరుగలిగినది.

గౌడదశము.—ఇది వంగదేశములో లక్ష్మణవతి అను గౌడపురియే ముఖ్యపట్టణముగాఁగలది. దీనితో చేరిన గౌడోత్కలమిథిలకన్యాకుబ్జసారస్వతదేశబ్రాహ్మణులు పంచగౌడులనబడుదురు.

మాళవదేశము— ఇది మొదల ఉజ్జయిని ఆపల ధారాపురి రాజధానులు గాఁగలది. దీనినే విదర్భరాజు పరిపాలించుచుండినందున ఇప్పటి బీరారు బీడరుఅను దేశములతో విదర్భదేశమనియు చెప్పబడును.

యవనదేశము.— ఇదియే అరేబియా అనఁబడుచున్నది. ఇందు తురుష్కులే రాజులుగానుండినది.

కుంతలదేశము.— ఇది బళ్లారికి పూర్వపశ్చిమములనుండు ఆదవేని రా ష్ట్రము పూర్వకాలమునను పేరుకలిగియుండినది.

కేరళదేశము.— ఇదియే దక్షిణమళయాళము. ఇందు దుష్యంతుని ముని మనుమండు కేరళుఁడను రాజు పరిపాలించుచుండినందున ఈదేశము ఈపేర కలిగినది అయ్యె.

పాండ్యదేశము.— ఇది చోళదేశమునకు దక్షిణమున మళయాళమునకు దక్షిణమునుండు రాజధానిగాఁ గలిగి ఆదుష్యంతునిపౌత్రుఁడు ఆక్రీతునిపుత్రుం డగు పాండ్యుఁడనురాజు పరిపాలించుచుండినదేశము.

చోళదేశము.— ఇది దుష్యంతునిపౌత్రుఁడైన ఆక్రీతునిపుత్రుఁడు చోళుఁ డనురాజు పరిపాలించుచుండినదేశము. దీనిరాజధాని కాంచీపట్టణము.

కర్ణాటదేశము.— ఇది 222-వ పద్యములో దీనివిషయమును చూడు ?

తొండీరదేశము.— ఇది చెన్నపురిరాజధానికి పడమర శ్రీపెరుంబూదూరి లోనుండు తొండీరమండలము.

కృశానుః.—

గ. ఏకేశ? కిమేతా౯ నిందనీయా నభినందసి? 198

కృశానుఁడు.—

వ. ఓయీ? ఏమి యీ నిందనీయుల గుఱించి యానందించు చున్నావు.

వృ. నానాజాతి భవాఇమే కలిబలా దేకీభవంతో నరాః
వైరాగ్యాభినయం చిరాద్విదధతో వర్ణాశ్రమత్యాగినః.
నిర్ధూతానఘవైదికప్రణమనా నిష్కించనా వంచనా
నతూదితు విడితు కుక్షి భృతయే భిక్షాటనం కుర్వతే॥ 199

టీ. నానాజాతిభవాః=నానాజాతులయందుఁ బుట్టినవారై, కలిబలాత్ = కలిమహాత్మ్యమువలన, ఏకీభవంతః = ఒక్కటియై, వర్ణాశ్రమత్యాగినః = వర్ణా

శ్రమములను విడిచినవారై, చిరాత్ = బహుకాలముగా, వైరాగ్యాభినయం = విరక్తిని తెలుపుటను, విదధతః = చేయువారై, సిద్ధాంతానఘవైదికప్రణమనాః = తొలఁగఁగొట్టఁబడిన నిర్దోషులైనవైదికులకు నమస్కారము గలవారై, నిష్కించనాః = దరిద్రులైన, ఇమేనరాః = ఈమనుష్యులు, వంచనాదక్షాః = మోసముచేయుటయందు సమర్థులై, కుక్షిభృతయే = పొట్టనిండించుటకొఱకై, దిక్షువిదిక్షు = దిగ్విదిక్కులయందు, భిక్షాటనం = భిక్షమునకై దిరుగుటను, కుర్వతే = చేయుచున్నారు.

తా. ఇక్కడిజనులు నానాజాతివారైనను కలిమహిమవలన నొక్కటియై బ్రాహ్మణాదిబ్రహ్మచర్యాది జాతిధర్మములను విడిచి, వైరాగ్యము నభినయించుచు నిర్దోషులైన వైదికులకు నమస్కారముచేయనివారై తాము దరిద్రులైనను మోసపుచ్చుచునే పొట్టపోసికొనుటకై నానాదిక్కులభిక్షమెత్తుకొనుచున్నారు.

తే. స్వకులశీలాశ్రమంబుల విసలపఱచి
యఖిలజాతులు వైరాగ్యమభినయించి
వైదికులకును నెఱఁగకే వైళ మొకుల
మోసచేయుచే తిరియుదు రోసరిలక.

టి. ఎఱఁగకే = నమస్కరింపకయే, వైళము = శీఘ్రము, ఓసరిలక = వెనుకదీయక.

కించ.—

వృ. విమలచరితా విశ్వామిత్రాదయః పరమర్షయో
బహుభి రతులై ర్బ్రాహ్మణ్యం య త్తపోభి రుపార్జయన్
తదిహ జహతో జన్మప్రాప్తం త్రయీవిముఖేష్వహో
హ్వహహ? కతిచిత్పాపం డేషు ప్రవిశ్యహతాజనాః॥   200

అ.విమలచరితాః = పరిశుద్ధపునడవడిగల, విశ్వామిత్రాదయః = విశ్వామిత్రుఁడు మొదలైన, పరమర్షయః = మహర్షులు, బహుభిః = అనేకములై, అ

తుల్యైః = సాటిలేని, తపోభిః = తపస్సులచేత, యత్ బ్రాహ్మణ్యం = బ్రాహ్మణత్వమును, ఉపార్జయన్ = సంపాదించిరో, అమీజనాః = ఈ జనులు, కతిచిత్ = కొందఱు, ఇహ = ఈలోకములో, జన్మప్రాప్తం=జన్మముచేత నేకలిగిన, తత్ = ఆ బ్రాహ్మణ్యమును, జహతః = విడుచుచు, శ్రుతివిముఖేషు = వేదవిరుద్ధులైన, అమీషు = ఈ, పాషండేషు = పాషండులయందు, ప్రవిశ్య = చేరి, హతాః = భ్రష్టులైరి. అహహ = అయ్యయో

తా. పూర్వము విశ్వామిత్రాది మహర్షులు తపస్సుచేసి బ్రాహ్మణ్యము సంపాదించిరి. ఇప్పుడు ఇక్కడి కొందఱుజనులు పుట్టువుతోనె కలిగియుండు బ్రాహ్మణ్యమును విడిచిపెట్టి పాషండులతో కలిసి చెడిపోయిరి.

మఱియు.—

తే. గాధిపుత్రాది పరమర్షిగణము తమదు
తపమునను గన్నబ్రాహ్మణ్య మిపుడు జన్మ
మునన కన్నది దిగనాడి నీచవేద
విముఖులను గూడి కొందఱు విడివడుదురు.

టి. నీచవేదవిముఖులను = నీచులైన వేదబాహ్యులను, విడివడుదురు= స్వేచ్ఛగా తిరుగుదురు.

విశ్వావసుః.—

గ॥ కథమ రే? హరేర్భక్తేషు విరక్తేష్వపి అమీషు సన్న హ్యసి.

న. ఎందుకురా? యీవిరక్తులైన హరిభక్తులందును సన్నద్ధపడుచున్నాఁడవు.

శ్లో॥ దోషేభ్యో నైవభేత్తవ్యం
దృధా శ్చేద్భక్తి రచ్యుతే
తిమిరేభ్యో నహిభయం
దీపశ్చేల్లభ్యతే మహాన్॥ 202

అ. అచ్యుతే = శ్రీకృష్ణునియందు, దృఢా = దృఢమైన, భక్తిశ్చేత్ = భక్తియున్నయెడల, దోషేభ్యః=ఏదోషములవలననయినను, నైవభేత్తవ్యం= భయపడవలసినదేలేదు; మహాన్ దీపః = గొప్పదీపము, లభ్యతేచేత్ = దొరికినయెడల, తిమిరేభ్యః = చీఁకట్లవలన, నహిభయం = భయమేలేదుకదా; (ప్రతివస్తూపమా)

తా. భగవానుఁడైన శ్రీకృష్ణునియందు దృఢమైన భక్తియున్నయెడల ఏభయమును గలుగదు; గొప్ప దీపమున్నయెడల చీఁకటివలన భయమేలేదు కదా?

క. హరిభక్తి కరముతిరమై
యిరవుకొనన్ వెఱవనేల ? యేదోషముకే
నురవడిఁ బరువిడు చీఁకటి
కులుకనేల? కరముదివె కరమోజ్జ్వలిముగాన్.

టి. ఉలుకనేల = లక్ష్యపెట్టనేల; కరముదివె = చేతిదీపము, కరము = మిక్కిలి.

కించ ——

వృ. దుఃఖంచ జన్మదురితంచ దృఢా మవిద్యాం
హాహంతి? హంతి పరమా హరిభక్తి రేకా
ఏకోపి రాఘవశరః కిల సప్తసాలాన్
శైలం రసాతల మపి త్వరయాబిభేద. 203

అ. పరమా=శ్రేష్ఠమైన, హరిభక్తిః = శ్రీకృష్ణునియందలిభక్తి, ఏకా = ఒక్కటియే, దృఢాంఅవిద్యాం = దృఢమైన అజ్ఞానమును, జన్మదురితం చ = జన్మదోషమును, దుఃఖంచ = సకలదుఃఖములనున్, హంతి = పడఁగొట్టుచున్నది, రాఘవశరః = శ్రీరామునిబాణము, ఏకోపి = ఒకటే అయినను, సప్తసాలాన్ = ఏడువృక్షములను, శైలం = కొండను, రసాతలమపి=

భూప్రదేశమునుకూడ (పాతాళమునుకూడ) త్వరయా = వేగముతో, విభేద
భేదించినదిగదా? హోహంత = ఆహా?

తా. హరిభక్తియొకటే అయినను, అజ్ఞానాద్యఖిల దోషములను పోఁగొ
ట్టును. అట్లే శ్రీరామునిబాణ మొక్కటియే సప్తసాల పర్వతపాతాళము
లను భేదించినదిగదా?

మఱియు.—

కం. హరిభక్తియొక్కటియె భవ
దురితము దుఃఖం బవిద్యఁ దోలఁజాలున్;
గిరిసాల రసాతలముల
శరమొక్కటె రామునియది సఖ! పెకలించెన్.

టి. గిరిసాల రసాతలములన్ = పర్వతమును, ఏడేపెచెట్లను, పాతాళ
మును.

అపిచ.—

వృ. ధునోతి నిబిడంతమః పరిలునాతి పాపాటవీం
తనోతి చ మనోరథా నుపచినోతి నానోత్సవాన్
అనక్తి చ పునఃపున ర్మను మన స్సుధానిర్ఝరై
ర్వ్యనక్తిపరివక్తిరిమం వృషగిరీశభక్తిశ్శుభమ్. 204

అ. వృషగిరీశభక్తిః = వెంకటాచలపతియైన శ్రీనివాసునిపైభక్తి—నంది
కేశ్వరగిరియైన శ్రీశైలమందలి మల్లికార్జునునిపై భక్తి, నిబిడం = దట్టమైన,
తమః = అజ్ఞానమును, ధునోతి = పోఁగొట్టుచున్నది. పాపాటవీం = పాప
ములనెడి అడవిని, లునాతి=ఛేదించుచున్నది; మనోరథాన్ = కోరికలను,
తనోతి = చేయుచున్నది; నానోత్సవాన్ = నానావిధపు వేడుకలను, ఉప
చినోతి = వృద్ధిపఱచుచున్నది; సుధానిర్ఝరైః = అమృతధారలతో, మనః=
మనస్సును, పునఃపునః = మర్లమర్ల, అనక్తి = చేర్చుచున్నది; శుభం = శు

భమును, పరిపక్త్రిమం = పరిపక్వమైనదిగా, వ్యనక్తి = స్పష్టపఱచుచున్నది. నను = కాదా? (సముచ్చయాలంకారము)

తా. వృషాచలపతియందలి భక్తి అజ్ఞానమును పాపమునున్ బోలఁగించి, కోరికల నిచ్చి పలు వేడుకల వృద్ధిపఱచి, అమృతవాక్కులతో మనస్సును తేర్చి, శుభమును ఫలింపఁజేయుచున్నది కాదా?

మఱియును.—

మ. భగవద్భక్తియ తీర్చుఁబేర్చుతమమున్ ఁ బాపాటవీవాటిగా,
డఁగనేర్చున్ మఱినేర్చుఁ గోర్కులొసఁగన్ ఁ దానుత్సవో
త్సేకముల్, తగఁజేర్చున్ మదికింపుఁ గూర్చుబహుళాగ్ ఁ దా
ర్చున్ శుభోదర్కమా, వగఁబ్రాక్కర్మ బలే బిలేశయగిరీడ్వా
త్సల్యమాహాత్మ్యముల్.

టి. పేర్చుతమమున్ = అతిశయించునజ్ఞానాంధకారమును, గాడఁగన్ = మండునట్లు, ఏర్చున్ = దహించును, ఉత్సవోత్సేకముల్ = ఉత్సవాతిశయములను, శుభోదర్కమానగన్ = శుభసూచకమగురీతితో, ప్రాక్కర్మ = పూర్వకృతమును, తార్చున్ = చేర్చును, బిలేశయగిరీడ్వాత్సల్య మాహాత్మ్యముల్ = శేషశైలనాథుని వాత్సల్యము మహాత్మ్యమున్.

కిం బహునా.—

వృ. పూతాంగానాం పుణ్యగంగాదిసింధు
స్నానాన్నానాక్షేత్ర యాత్రాపరాణాం
దారాగారాపత్యవైరాగ్యభాజాం
సారాభిజ్ఞై రాదరః కార్యఏషాం. 205

అ. నానాక్షేత్రయాత్రాపరాణాం= నానావిధముల క్షేత్రములయాత్రల యందు ఆసక్తిగలవారై, పుణ్యగంగాదిసింధుస్నానాత్ = పావనములైన గంగాదినదులస్నానమువలన, పూతాంగానాం = పరిశుద్ధమైన దేహముగల

వారై, దారాగారాపత్య వైరాగ్యభాజాం = భార్యయందును ఇంటి యందును బిడ్డలయందును విరక్తినిజెందినవారైన, ఏషాం = వీరిలో, ఆదరః = ప్రేమ, సారాభిజ్ఞైః = సారముదెలిసినవారిచేత, కార్యః = చేయదగిన

తా. నానాక్షేత్రముల యాత్రలు చేయుచును గంగమొదలైన పుణ్యనదుల స్నానముచేత పవిత్రులై పెండ్లము బిడ్డలు ఇల్లు మొదలైనవానియందు వైరాగ్యముగల యిక్కడి బైరాగులయందు సారజ్ఞులచేతనే ప్రేమచేయఁబడుచుండును.

వెక్కు లేల?—

తే. చేరి గంగాది స్నానముల్ సేసిచేసి
చొచ్చి రంగాదిక్షేత్రముల్ చూచిచూచి
రక్తి విడని దారాది విరక్తి విడిచి
పరఁగు బైరాగు లాదరింపఁగను దగరె?

టీ. రక్తి విడని = ప్రేమవిడువని, దారాదిన్ =భార్యాదులను, విరక్తిన్ వైరాగ్యముతో.

ఆంధ్రదేశవర్ణనము.

ఆంధ్రదేశము. ఇది — కృష్ణా గోదావరీనదుల నడుమ శ్రీశైలద్రాక్షారామ కాళహస్తులనెడి త్రిలింగములకు మధ్యస్థానమగుటచేత త్రిలింగదేశము ఆంధ్రదేశము అనియు చెప్పఁబడునది. (మఱియు నిపుడిందలి యాంధ్రభాష—ఉత్తరమున బ్రహ్మపురముదాఁకను దక్షిణమున చెన్నపురముదాఁకను వ్యాపించియుండు త్రిలింగభాష=తెలుఁగుభాషయై యున్నయది.)

గ. ఇతివిమాన మన్యత్ర సమానయన్ నిపుణం విభావ్య. 206

వ. అనివిమానమును మఱియొకప్రక్కకున్ సమానయించుకొంచున్ దననేర్పున నాలోచించి

శ్లో॥ సుశోభనక్రమకరై
స్సేవితో జీవనార్థిభిః
మధ్యస్థబాడబో రాజ
త్యాంధ్రదేశో నదేశవత్ ॥ 207

అ. జీవనార్థిభిః = జీవనమును, నీటినిఁ గోరునట్టి, సుశోభనక్రమకరైః = మేలయినశుభములు గల ఆచారక్రమములను జేయునట్టివారిచేత — మేలయినరంగులుగల మొగ ఆడు మొసళ్లచేతను, సేవితః = కొలువఁబడినదైన, మధ్యస్థబాడబః = నడమనున్న బ్రాహ్మణులు - బడబాగ్నియుకలదైన, ఆంధ్రదేశః = ఆంధ్రదేశము, నదేశవత్ రాజతి = సముద్రమువలె ప్రకాశించుచున్నది - సాధారణదేశమువలె ప్రకాశించదు.

తా. ఈ యాంధ్రదేశము నీటినివలె మంచి జీవనమును కోరుచు, చక్కని మొసళ్ళచే వలె మంచియాచారమును నడిపెడివారిచేఁ జేరఁబడుచు, మధ్యను బడబాగ్నివలె బ్రాహ్మణులను గలిగి, సామాన్యదేశమువలెఁ గాక, సముద్రము వలె ప్రకాశించుచున్నది.

తే. చేగి శోభనక్రమకరుల్ ♦ జీవనార్థ
మాత్మవాసము నాసింప ♦ నాంధ్రదేశ
మదె నదీశమువలెనె మధ్యస్థబాడ
బంబునై యొప్పునెప్పుడు ♦ డంబుమీఱ.

టి. నక్రమకరులు = మొగమొసళ్లును ఆడుమొసళ్లును, నదేశము = నదములకు పతియైన సముద్రము, మధ్యబాడబంబు = నడుమనుండు బడబాశ్వాగ్ని — బ్రాహ్మణులునుగలది. (శ్లేషాలంకారము.)

కృశానుః—

గ. అయే? కింప్రశంస స్యపయాతమర్యాద మముం దేశం. 208

మ. ఓయీ? మర్యాద తొలఁగిన యీ దేశము ప్రశంసించుచున్నావేమి?

విశ్వ?—

స్ర. గ్రామే గ్రామే నివసతి చిరాత్స్వామి భావేన శూద్రో
భృత్యోభూత్వా వహతి గణనాం బ్రాహ్మణ స్తస్య పార్శ్వే
వేదాధ్యాయీ సర ఇవ మరౌ క్వాపి కశ్చిద్యది స్యాత్
అస్త్రామత్ర ప్రకరకరణే వర్తతేఽసౌ నియుక్తః 21

అ. శూద్రః=శూద్రుఁడు, స్వామిభావేన=యజమానునితనముతో—పారువత్యముతో, గ్రామేగ్రామే = ప్రతిగ్రామమందును, చిరాత్ = బహుకాలముగా, నివసతి=ఉన్నాఁడు. బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, తస్యపార్శ్వే=వాని ప్రక్క, భృత్యః = సేవకుఁడు, భూత్వా = అయి, గణనాం = లెక్కను వహతి = వహించుచున్నాఁడు; మరౌ = నీరులేనిదేశములో, సర ఇవ = సరస్సువలె, క్వాపి=ఎక్కడనైన, వేదాధ్యాయీ=వేదాధ్యయనముచేయువాఁడు కశ్చిత్=ఒకఁడు, స్యాద్యది = అయ్యెనేని, అసౌ= వీఁడు, అత్ర = ఈదేశములో, అమత్రప్రకరకరణే=మురికిపాత్రల సమూహమును త్రోముపనియందు, నియుక్తః = ఆజ్ఞాపింపబడినవాఁడుగా, వర్తతే = ఉన్నాఁడు.

తా. ఈయాంధ్రదేశములో నొక్కొక్కయూరియందును శూద్రుఁడు యజమానుఁడుగాను వానిప్రక్క బ్రాహ్మణుఁడు పనివాఁడై కర్ణముగాను నున్నారు. నీరులేని నేలలో తటాకమువలె వేదాధ్యాపకుఁడొకఁడున్నను, ఇక్కడ వాఁడు మురికిపాత్రలతోమెడిపనిలో నియమింపఁబడియున్నాఁడు.

చూడు?—

తే. ఊరనూరను శూద్రులె పారుపత్య
గాండ్రు, విప్రులె భృత్యులు గణకులుగను

సరసువలె మరు భూమినొకక్కరుఁడు వైదికుండు నుండినఁ గడుగండఁ కుండలెపుడు ?

టి. పారుపత్యగాండ్రు = గ్రామ మునిషీపులు, గణకులు = కరణికులు.

విశ్వావసుః—

గ. వయస్య మైవంవాదీః ?   210

వ. చెలికాఁడా? ఇటు లాడకుము.

వృ. మా నామ యక్షుతమఖై రనఘై రిహామీ
మాచాధ్యగీషత వచాంసి చిరంతనాని,
దేవేషుభక్తి రవనీత్రిదశేషుచైషాం
విశ్రాణనంచ వివిధాన్ విధునోతిదోషాన్.   211

అ. ఇహ = ఈయాంధ్రదేశములో, అమీ = ఈబ్రాహ్మణాదులు, అనఘైః = నిర్మలములయిన, మఖైః = యజ్ఞములచేత, మాయక్షుతనామ= యజించరుగదా? చిరంతనాని = పురాతనములయిన, వచాంసిచ = వేదవచనములనున్, మాధ్యగీషత = చదువరుగదా? దేవేషు = దేవతలందు, భక్తిః = భక్తియు, అవనీత్రిదశేషు = బ్రాహ్మణులవిషయమందు, విశ్రాణనంచ = దానమును, ఏషాం = వీరియొక్క, వివిధాన్ = సకలవిధములయిన, దోషాన్ = దోషములను, విధునోతి = పోఁగొట్టుచున్నది.

తా. ఈ ఆంధ్రదేశస్థులు బ్రాహ్మణాదులు యజ్ఞముచేయరు, వేదవాక్యములు పలుకరు. అయినను దేవతలందుఁజేయు భక్తియు, బ్రాహ్మణులయెడలఁజేయు దానమును సకలదోషములనున్ పరిహరించుచున్నవి.

షట్పాది.—

ఆ. ఇందు నెందు నుందురెందఱో ద్విజులటు,
లేదియేని వేదమేదియేని

మఖము ముఖము నేని క్షమదినెంచి కాంచె, రా
దేవభక్తినవని దేవరక్తి.
నెసఁగి, పొసఁగుడొసఁగులెన్నే నియడఁతు; రీ
వింతకంతకంతకంతు కలదె?

టీ. ఏదియేనివేదము=వేద మేదియైనను, ఏదియేని = విడిచియైనను, మఖముఖము నేని=యజ్ఞముయొక్క ముఖమునైనను, అవనిదేవరక్తిక=బ్రాహ్మణులందు ప్రేమచేతను, ఎసఁగి=అతిశయించి, పొసఁగు దొసఁగులు=సంభవించోషములు.

గ. పశ్యతావదేతేషాం భాగ్యవత్తాం. 21

వ. చూడు? వీరి భాగ్యశాలితనమును.

స్ర. రోమావళ్యా తపనసుతయా రమ్యహారద్యునద్యా
హృద్యాస్తుంగ స్తనగిరిజుషే నాభివాపీమనోజ్ఞాః
భూమేర్మూర్తీరివ వసుమతీ ర్భుంజతే భాగ్యవంతః
క్షోణీపాలా ఇవ యువజనాః కామమాంధ్రీః పురంధ్రీః. 21

అ. తపనసుతయా=సూర్యపుత్రియైన యమునవంటి, రోమావళ్యా=నూఁగారుచేతను, రమ్యహారద్యునద్యా=గంగవంటి సొగసైన ముత్యాల దండచేతను, తుంగ స్తనగిరిజుషః=పొడవైన కొండలనంటినటువంటి కుచముల చేతను, హృద్యాః=మనోహరములై, నాభివాపీమనోజ్ఞాః=నూతులవంటి నాభిప్రదేశముల చేతను మనోహరములై, భూమేః మూర్తీరివ=భూమిరూపమువలె, వసుమతీః=కాంతిమంతురాండ్రైన, ఆంధ్రీః=ఆంధ్రదేశస్థలైన, పురంధ్రీః=భార్యలను, క్షోణీపాలాఇవ=రాజులవలె, భాగ్యవంతః = భాగ్యవంతులైన, యువజనాః=యౌవనవంతులు, కామం = బహుగా, భుంజతే = అనుభవించుచున్నారు. "ఉపమా."

తా. యమునయు గంగయు కొండలయు నూతులయువలె నూగారులయు ముత్యాలహారములయు స్తనములయు నాభులయు చేత మనోహరములైన భూ

మిస్వరూపములవలె కాంతిమంతులైన ఈ ఆంధ్రదేశపు భార్యలను ఇక్కడి యౌవనవంతులు భాగ్యవంతులై భూమిపతులవలె అనుభవించుచున్నారు.

సీ. కాళిందినదివలెఁ గారొక్కున్నానాఁగారు
గిరివరములవలెఁ గురుకుచాలు
దేవగంగానదిఁ దీరు ముత్తెపుఁబేరు
డిగ్గియవలె నలఁపాకిలియును
సైకతస్థలములఁ సవతు మొల్లయును
చీఁకటిమార్గవలెఁ జెలఁగు తుఱుము
ననఁటికంబంబులఁ యనువునఁ దొడలును
వజ్రాలపోలెఁ బల్వరుస గలుగ

తే. భూమిమూర్తులవలె నాంధ్ర సోమముఖుల
భాగ్యవంతులె యిట భూమిపాలురటుల
ననుభవించుచు నున్నవారనుదినంబు
వసుమతీత్వము కలుగ నీవనితలకును.

టి. సైకత=ఇసుకదిన్నెల, సవతు=వలె, తుఱుము=కొప్పు, సోమముఖులు=చంద్రముఖులు, వసుమతీత్వము=భూమిత్వము- కాంతిమతీత్వము- ధనవతీత్వము. (అలంకారము=మాలోపమ.)

శృణుతావత్.—

వృ. కో వా కల్పతరో గుణస్సుమనసాం యత్స్వాశ్రితానా మసౌ
సారాంశాహరతః ప్రసహ్య మధుపాధత్తే మహామోదతః।
కర్ణే త్వర్జున కీర్తిహాని పరతా కాలాంబుదే గర్జనం
నీరంధ్రం పునరాంధ్రదేశ నృపతి ప్వాస్తే ఘనం స్పర్శనమ్॥ 214

అ. యత్=ఎందువలన, స్వాశ్రితానాం=తన్ను ఆశ్రయించిన, సుమనసాం=విద్వాంసులయొక్కయు- దేవతలయొక్కయు- పుష్పములయొక్కయు,

పాదాంశాన్ = శ్రేష్ఠములైన ధనరూపములును - మధురూపములునైన భాగలను, ప్రసహ్య=బలాత్కరించి, హరతః=హరించుచున్న, మధుపాన్ = మధుపానులను-తుమ్మెదలనున్, మహామోదతః=మహాసంతోషముతో, ధత్తే అవలంబించుచున్నదో ? తత్=అందువలన, కల్పతరౌ=కల్పవృక్షమునందు అహో=ఇది, కోవాగుణః=ఏమిగుణము? కర్ణేతు=దాతయైన కర్ణునియందు, ర్జునకీర్తి హానిపరతా=నిర్మలమైన కీర్తిహానియందు ఆసక్తి-అర్జునునియొక్క కీర్తి హానియందు ఆసక్తియు, కాలాంబుదే=కాలమేఘమందు, గర్జనం=ఉఱుమును, ఆంధ్రదేశ నృపతిషు=ఈ ఆంధ్రదేశరాజులందు, పునః=మఱలమఱల, దంభం=అధికమైన, స్పర్శనం=ఈవియు, అనఘం=నిర్దోషముగా, ఆస్తే ఉన్నది.

తా. కల్పవృక్షము తన్ను చేరియుండు పుష్పములలోవలె దేవతలలోను దంభమహిమలను బలాత్కారముగా అపహరించెడు మధుపానులను మధుపములనువలె తనతలను ధరించుచున్నది. ఇది సరికాదా? కర్ణుఁడు దాతయైనను అర్జునకీర్తికి హానిచేయుటవలెను, వార్షికమేఘము వర్షింపకున్నను గర్జించుటవలెన ఈ యాంధ్రదేశరాజులలో అప్పుడప్పుడు చేయుదానము మిక్కిలి నిర్దోషమై యున్నది.

ఇది వినుః—

సురశాఖిన్ సుమనస్స్థిరాంశములఁ గొంకించున్ బోవుభృంగాళిఁ దో
వరయున్ దా మధుపాళియంచయినఁ గొండాడున్ దలం జేర్చి యే
మనకే, కర్ణుఁడు నర్జునోత్థయశమున్ మాన్పందలంచున్ బయో
ధరమున్ గర్జిలు, నాంధ్రదేశనృపులున్ దానానఁ గారట్లుగా!

టి. సుమనః=దేవతలయు-పండితులయు-పుష్పములయు; మధుప=మధుపానులయు-తుమ్మెదలయు; అర్జునోత్థ=అర్జునుని విజృంభించెడు-పరిశుద్ధమై విజృంభించెడు.

తా. తనయందలి స్థిరాంశములైన ఫలమకరందములను పానముచేయు భృంగములను మధుపాళియని తెలిసియు తనతలను జేర్చి కొండాడుకొనుచుం

డు కల్పవృక్షమువలె దుస్సహవాసము చేయకయు, అర్జున యశస్సును పోఁగొట్టఁగోరిన కర్ణుఁడువలె మిత్రద్రోహము చేయకయు, వర్షము గురియని కాలమునఁగూడ విజృంభించి గర్జించు కాలమేఘమువలె డంబములాడకయు నిక్కడియాంధ్రదేశపురాజు లెప్పుడును దానప్రధానులుగానే యుండువారు.

సమంతాదవలోక్య.—

గ. వయస్యాత్ర గోదావరీతీరే కేషాంచిదేషా మవనీ
దివిషదా మతి శివపూజాలోలుపతాం పశ్య॥ 215

కలయం గని.—

వ. చెలికాఁడా! చూడుము. ఇట గోదావరిదరిం గొందఱ ధరామరుల పరమశివపరిచర్యాధుర్యతను.

వృ. గోదావరీ విమలతీర్థ కృతావగాహాః
లింగేషు సైకతమయేషు శివం విభావ్య
భక్త్యా తిలాక్షతసుమైరపి బిల్వపత్రై
రర్చా మిహావనిసురాః పరికుర్వతేఽమీ॥ 216

అ. అమీ=ఈ, అవనిసురాః=బ్రాహ్మణులు, ఇహ= ఇక్కడ, గోదావరీ... గాహాః=గోదావరియొక్క నిర్మలమైన తీర్థమందు చేసినస్నానము గలవారై, సైకతమయేషు=ఇసుకమయ మైన, లింగేషు=లింగములయందు, శివం=శివుని, విభావ్య=తలంచుకొని, భక్త్యా=భక్తితో, తిలాక్షతసుమైః=నూవులతో అక్షంతలతో పూవులతోను, బిల్వపత్రైరపి=బిల్వపత్రములతోను, అర్చాం=పూజను, పరికుర్వతే=చేయుచున్నారు.

తా. ఇక్కడిబ్రాహ్మణులు గోదావరీస్నానము చేసి, ఇసుకలింగములలో శివుని ధ్యానించి నూవులు మొదలైనవానితో పూజించుచున్నారు.

క. గోదావరి మును కిడి శివు
నాదరమునఁ దలఁచి యిసుకకలందుల లింగాల్

వే తీర్చి తిలాక్షతబి
ల్వాదుల నర్చించెద రచకేలామరు లిందున్.

సభక్త్యుద్రేకమ్.—

వృ. నమామి గిరినందినీరమణపాదపూజాహృతా
మితాఘనికరాన్ కరాంచితవరాక్షమాలాన్ సదా
అమూ నమలచేతస శ్శమదమాదియోగావహాన్
శ్రుతేర్గుణనికా నికామపరిపూతవక్త్రాంబుజాన్॥ 21

అ. గిరి... నికరాన్=పార్వతీపతియొక్క పాదములయొక్క పూజచే హరింపఁబడిన అపరిమితములైన పాపములసమూహము గలవారును, సదా=ల్లప్పుడును,కరా... మాలాన్=చేతిలోచేర్చినవై శ్రేష్ఠములైన అక్షమాలలు గ వారును, శ్రుతేః=వేదముయొక్క, గుణనికా... బుజాన్=అధ్యయనమువల్లి చుటచేత అత్యంతముగా పవిత్రమైనముఖపద్మము గలవారును, అమలచేతస =నిర్మలమైన మనస్సుగలవారును, శమ...వహాన్=శాంతిదాంతి మొదలైనవా ని యోగములను వహించినవారు నైన, అమూన్=ఈ బ్రాహ్మణులను, నమామి =నమస్కరించుచున్నాను.

తా. పార్వతీశ్వరునిపాదపూజ చేసి సకలదోషములను పోఁగొట్టుకొని చేతుల నక్షమాలలుంచుకొని వేదాధ్యయనము చేయుచు,మనస్సును పరిశుద్ధపఱచు కొని శాంతిదాంత్యాదిమోక్షోపాయము లనుష్ఠించుకొనుచు,నీ గోదావరీతీరమం దుండు బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించుచున్నాను.

భక్త్యతిశయమున.—

తే. శంభుపదపూజఁ బాపవిజృంభ మడఁచి
కేలఁ దాలిచి స్ఫటికాక్షమాల లోలి
విమలమనమును శమదనియమము లమరి
శ్రుతులవల్లించు పుణ్యవక్త్రులను గొలుతు.

గ. అహో! కృష్ణాగోదావరీమధ్య మధ్యాసీనానా మమీషాం
వైదికానామభినందనీ యోఽయ మనపాయ స్సంప్రదాయః॥

వ. ఆహా! కృష్ణా గోదావరుల మధ్యదేశముల నధివసించు నీవైదికుల సంప్రదాయము సంతోషణీయము నై నిరపాయ మై యున్నయది.

వృ. నిగమపాఠ నిరాకృత దుష్కృతా
నయవిదో బహవోఽత్రధరాసురాః
ప్రతివసంత ముపాత్తమఖాస్సుఖం
ప్రతివసంతి ముకుందపరాయణాః॥ 219

అ. నిగమపాఠ నిరాకృతదుష్కృతాః=వేదపాఠముచేతఁ దొలఁగఁద్రోయఁబడినదోషములు గలవారై, నయవిదః = నీతివేత్తలైన, ధరాసురాః=బ్రాహ్మణులు, బహవః=అనేకులు, అత్ర=ఇక్కడ, ముకుందపరాయణాః=నారాయణపరాయణు లై, ప్రతివసంతం =ప్రతి వసంతఋతువులోను, ఉపాత్తమఖాః=అంగీకరింపఁబడిన యజ్ఞములుకలవారై, సుఖం=సుఖముగా, ప్రతివసంతి =వసించుచున్నారు.

తా. వేదములు చదువుచు నిర్దోషులై శ్రీమన్నారాయణునందు పరాయణులైయుండు నిక్కడిబ్రాహ్మణులు ప్రతి వసంతకాలములోను యజ్ఞములు చేయుచుందురు.

క. నిగమంబులఁ బఠియింతురు
నిగమింతురు ప్రతివసంతశిష్టలసుఖముల్
జగతీసురు లిట నయపటు
లగణితభగవత్పరాయణాత్మమహాత్ముల్.

టి. నిగమింతురు=పూర్ణము చేయుదురు, నయపటులు=నీతిశాస్త్రసమర్థులు, అగణిత ... మహాత్ముల్=లెక్కింపఁగూడని భగవానునియం దాసక్తమైన మనస్సుగల మహాత్ములు.

గ. అత్ర త్యానా మధికారవ్యాపార నిరతానా మ ప్యయం ఖ
కలంకో నియమః॥ ౨.

వ. ఇందుల నధికారవ్యాపారములందులనె నిరతు లైనవార
కును నియమ మియ్యది నిష్కళంకమయ్యె యున్నయదికదా

వృ. ఆశ్రయితవ్యో నరపతి
రార్జయితవ్యాని భూరి విత్తాని
ఆరబ్ధవ్యం వితరణ
మానేతవ్యం యశో దశస్వపిదిశాసు॥ 22

అ. నరపతిః=రాజు, ఆశ్రయితవ్యః=ఆశ్రయింపవలసినవాఁడు; విత్తాని = ద్రవ్యములు, భూరి=బహుగా, ఆర్జయితవ్యాని=సంపాదింపవలసినవి; వితరణం= దానము, ఆరబ్ధవ్యం=ఆరింభింపవలసినది; యశః=కీర్తి, దశస్వపిదిశాసు = పదిదిక్కులందును, ఆనేతవ్యం=తెచ్చుకొనవలసియున్నది.

తా. రాజు నాశ్రయించి, ధనములార్జించి, దానములు చేసి, పలుదిక్కులను కీర్తిని తెచ్చుకొనుటయే యిక్కడి వారి నిష్కళంకమయిన నియమము.

క. వెలయు నిదే నియమము, భూ
వలయేశుల నాశ్రయింపవలయు, ధనంబుల్
కొలఁదికి మించ గడింపఁగ
వలయు, వలయునీయఁ, గీర్తిఁవలయు ఘటింపన్.

కృశానుః.—

సమంతాదవలోక్య.—

గ. హంత! సంతతమత్యంత దురిత నిరతా, యవనాపవతాన
దమీాను విషయేషు ప్రాచుర్యతః పర్యటంతి?పశ్యసఖే!

కృశానుఁ డంతటం గని.—

వ. అయ్యో! ఈ యాంధ్రదేశమునందు నమందదురితనిరతులై యెల్లపుడు జెల్లుగం దురకలే తిరుగుచున్నవారు.

చెలికాఁడా! చూడు.—

వృ. అవనా వతీత పవనాశ్వశోభినో
భవనాగశాయి భవనావమర్దినః
సవనాది ధర్మలవనాయ దీక్షితా
యవనాశ్చరంతి భువనాతిభీషణాః॥ 223

అ. అతీతపవనాశ్వశోభినః = (వేగముచేత) తొలఁగిపోయిన వాయువుగల గుఱ్ఱములతో ప్రకాశించువారును, భవనాగశాయి భవనావమర్దినః = శివవిష్ణు దేవాలయములను బడఁగొట్టువారును, సవనాదిధర్మలవనాయ=యజ్ఞము మొదలైనవానియు వర్ణాశ్రమ ధర్మములయు వినాశమునకై, దీక్షితాః = దీక్షవహించినవారును, భువనాతిభీషణాః= లోకమందు అతిభయంకరులునైన, యవనాః=తురకలు, అవనౌ=ఈ ఆంధ్రభూమిలో, చరంతి=తిరుగుచున్నారు.

తా. ఇక్కడితురకలు వాయువేగమును మించిన వేగముగల గుఱ్ఱములతో సకలజనభయంకరులై శివాలయ విష్ణ్వాలయములను బడఁగొట్టుచు యజ్ఞాదులను వర్ణాశ్రమ ధర్మములనుఁ జెఱుచుటకు దీక్షవహించి యెల్లెడలను దిరుగుచున్నారు.

ఆ. యవనులిందమంద జవనాశ్వముల నెక్కి
దేవతాలయాలఁ గీలుఁగూల్చి
సవనధర్మసమితి సమసిపోవఁగఁ జేసి
భువనభీకరులుగ భువిఁ జరింత్రు.

టి. అమందజవన=విస్తారములై వేగవంతములైన, సవనధర్మసమితి=యజ్ఞములయు, వర్ణాశ్రమధర్మములయు సమూహము.

విశ్వావసుః.—

గ. సత్యమేవ మథాప్యేతేషు తురుష్కయవనేష్వనన్యసాధా
రణవిక్రమే గుణ మముం గృహాణ॥ 2

వ. ఇట్లు నిజమైనను, ఈ యవనాదుల యనన్యసామాన్యమై పరాక్రమక్రమమున గుణగ్రహణము చేయుము.

వృ. యుద్ధాయ ప్రమిలంతు హంత! పటవో యోధాస్సహస్రాధికా
యద్యేకోఽపి బలాత్తురుష్కయవనేష్వారూఢఘోటో భటః
నిస్త్రింశం పరికంపయన్ స్వకటకాన్నిష్క్రామతి క్రోధత
స్సర్వే తే కృపణాస్తృణాన్య శరణాః ఖాదంతి సీదంతి చ॥ 22

అ. పటవః=సమర్థులై, సహస్రాధికాః=వేయింటికిమించిన, యోధాః=యుద్ధము చేయువారు, యుద్ధాయ=యుద్ధమునకై, ప్రమిలంతు = చేరుదురు గాక; హంత=ఆహా! తురుష్కయవనేషు=పలుజాతుల తురుష్కులలో, ఏకోపి=ఒక్కఁడైనను, భటః=బంటు, బలాత్=బలిమితో, ఆరూఢఘోటః=ఎక్కఁబడిన గుఱ్ఱముగలవాఁడై, నిస్త్రింశం=ఖడ్గమును, పరికంపయన్=త్రిప్పుచు, స్వకటకాత్=తనకోటనుండి, క్రోధతః=కోపముతో, నిష్క్రామతియది=బైలుదేఱుచున్నవాఁడయ్యెనేని, తే సర్వే=ఆ సకలభటులును, అశరణాః=తిప్పఁగాపాడువాఁడు లేనివారై, కృపణాః=దీనులై, తృణాని=తృణములైనను, ఖాదంతి=తినుచున్నారు, సీదంతిచ=దుఃఖించుచున్నారు.

తా. యుద్ధము చేయువారెంతలో యుద్ధానికి వత్తురుగాని, ఆపలుజాతులతురకలలో నొక్కఁడైనను ఖడ్గము త్రిప్పుకొనుచు తన కటకమునుండి కోపముతో వెడలు వాఁడయ్యేనేని; ముందటిభటు లందఱు దిక్కులేక దీనులై దుఃఖించుచునెయుందురు.

చ. దురమున కెత్తివచ్చినను దుర్ధరయోధులు క్రోధులై మహో
ద్ధురగతు లయ్యు, నయ్యవనధూర్వహుఁ డొక్కఁడు ఖడ్గ

హాస్తుఁడై। యురవడి శౌర్యధైర్యముల కెనుద్ధతుఁడై యట్టి
దూఁకెనేనివా। ర్వేరవిడులొచు వాల్చుఅదికేవే పరకల్ కఱ
తుర్భయార్తులై.

టి. వెరవిడులు=ఉపాయములేనివారు, వే= వేగముగ, పరకలు=గడ్డిపోఁ
చలు(మృగప్రాయు లగుదు రనుట.)

కించ.—

వృ. పిబంతు మదిరా మమీ, పరితుదంతు దేశానహో!
హరంతు పరసుందరీ రపలపంతు వేదానపి,
తథాపిచ మృథాంగణే తృణవదేవ ముక్త్వాతనుం,
హఠాద్విదధతే మరుత్పుర కపాటికోద్ఘాటనమ్॥ 226

అ. అమీ = ఈతురకలు, మదిరాం = కల్లును, పిబంతు=త్రాగుదురుగాక! దేశాన్ = దేశములను, పరితుదంతు = నాశము చేయుదురుగాక! అహో= ఆహా! పరసుందరీః=పరస్త్రీలను, హరంతు = అపహరింతురుగాక! వేదానపి=వేదములనుగూడ, అపలపంతు=దూషింతురుగాక! తథాపి = అట్లైనను; మృధాంగణే=యుద్ధమునుంగిట, తనుం = దేహమును, తృణవదేవ = తృణము వలెనే, ముక్త్వా=విడిచి, హఠాత్=తటాలున, మరుత్పురకపాటికోద్ఘాటనం= స్వర్గలోక కవాటమును భేదించుటను, విదధతే=చేయుచున్నారు.

తా. ఇక్కడి తురకలు కల్లు ద్రాఁగుచు, పలుదేశములను పాడుచేయుచు, పరస్త్రీల నపహరించుచు, విధివిహితకర్మలను దూషించుచునుందురు గాని, యుద్ధభూమిలో తమశరీరమును గడ్డిపోఁచనువలె విడిచి, బలాత్కారముగా స్వర్గద్వారకవాటములను పగులఁగొట్టుదురు.

మఱియు.—

ఉ. త్రావఁగనిమ్ము కల్లు, పరదారలఁబెల్లు హరింపనిమ్ము, నా
నావరదేశముల్ తిరిగి నాశము సేయఁగ నిమ్ము, వేదముల్

వావిరిఁ ద్రోవనిమ్ము, మృధవాటిఁ దృణమ్మునుబోలె మానిసే
నే, విబుధేంద్రపట్టణ విశిష్ట కవాటము ద్రక్కలింత్రె పో!

టి. వావిరిన్ = వరుసగా, మృధవాటిన్ = యుద్ధప్రదేశమున, మేనే శరీరము నే.

కర్ణాటదేశవర్ణనము.

(కర్ణాటదేశము.—ఇది ద్రవిడాంధ్రదేశముల మధ్య పశ్చిమపార్శ్వపుఁ కన్నడదేశము, ఇందు మైసూరుతోఁజేరిన బెంగుళూరే ముఖ్యపట్టణమై యుండుచది. ఇక్కడిభాష కర్ణాటము—అదియె కన్నడము.)

గ. ఇతి వ్యోమయానేన మన్యతః స్పందయ న్నగ్రతో దృష్ట్వా స ప్రత్యభిజ్ఞమ్॥ 227

వ. అని వ్యోమయానమన్యత్ర జఱుపుచుఁ దన యెదురఁగాంచి, తోడన స్మరించుకొని.

శ్లో. కర్ణాటదేశో యః పూర్వం
కర్ణదేశ మభూషయత్ ।
స ఏష సాంప్రతం పశ్య
చక్షుషో ర్భూషణాయతే॥ 228

అ. యఃకర్ణాటదేశః = ఏకర్ణాటదేశము, పూర్వం = ముందు, కర్ణదేశం= చెవిని, అభూషయత్ =అలంకరించినదో ? స ఏషః = అయిది, సాంప్రతం= ఇప్పుడు, చక్షుషోః = కన్నులకు, భూషణాయతే = అలంకారమగుచున్నది- పశ్య= చూడు.

తా. ఈ కర్ణాటదేశమును మును వినుచుంటిమి ? ఇప్పుడు చూచుచున్నాము; చూడు.

క. కర్ణాటదేశ మియ్యది
కర్ణాలంకారమయ్యెఁ గరమును మును, నా

కర్ణించితె! యదె, యిదె ని
ర్వర్ణింపుము! కనుల కిపు డలంకారమగున్.

టి. మును=ముందు, కరము=మిక్కిలి, నిర్వర్ణింపుము=చూడుము.

గ. లోచనాసేచనకంకిల! దేశస్యాస్య రామణీయకమ్॥ 229

అ. దేశస్య అస్య=ఈదేశముయొక్క, రామణీయకం = రమణీయత్వము, లోచన+ఆసేచనకంకిల = కన్నులకు+చల్లపఱుచునది కదా?

వ. ఈ దేశమురమణీయత చూడఁజూడను గనులకుఁ దనివి దీఱనియదియ కదా?

వృ. ప్రతినగర మిహారామాః
ప్రత్యారామం పచేలిమాః క్రముకాః
ప్రసవాః ప్రతిక్రముకమ
ప్యుత్సర్పతి మధుతతిః ప్రతిప్రసవమ్॥ 230

అ. ఇహ=ఇక్కడ, ప్రతినగరం=ప్రతిపట్టణమందును, ఆరామాః=తోఁటలు; ప్రత్యారామం=ప్రతితోఁటలందును, పచేలిమాః=ఉడికింపఁదగిన, క్రముకాః=పోఁకలు; ప్రతిక్రముకం=ప్రతి పోఁకలందును, ప్రసవాః=పువ్వులు; ప్రతిప్రసవం=ప్రతిపూవులందును, మధుతతిః అపి=తేనెధారలును గూడ, ఉత్సర్పతి=వృద్ధిపడుచున్నది.

తా. ఊరూరఁ దోఁటలును, ఒక్కొక్కతోఁటలో పోఁకచెట్లును, ఒక్కొక్కపోఁకలో పువ్వులును, ఒక్కొక్కపువ్వులో తేనెధారలును వృద్ధి యగుచున్నది.

వృ. ప్రతిమధుబిందుమిళిందాః
ప్రేంఖంతి ప్రతిమిళింద మారావాః
ప్రత్యారావం సుదృశాం మదా
ఉదారాః ప్రతిమదం మదనః॥ 231

అ. ప్రతిమధు బిందు మిళిందాః=ప్రతి తేనెబొట్టులోను తుమ్మెదలు, ఖంతి=తిరుగుచున్నవి. ప్రతిమిళిందం=ఒక్కొక్క తుమ్మెదలోను, ఆరాః ఝంకారములును, ప్రత్యారావం=ప్రతిఝంకారములోను, ఉదారాః=గొప్పలైన, సుదృశాంమదాః=స్త్రీలవిలాసములును ప్రతిమదం=ప్రతివిలాసములో మదనః=మన్మథుండు, (విలసించుచున్నాఁడు).

తా. ఇక్కడ ఒక్కొక్క తేనెబొట్టులో తుమ్మెదలును, ఒక్కొక్కతుమ్మెదలో ఝంకారమును, ఒక్కొక్క ఝంకారములో స్త్రీలవిలాసమును, ఒక్కొక్కవిలాసములో మన్మథుఁడును విలసించును.

సీ. వీటవీటను దోఁట । తోఁటఁదోఁటనుబోఁక
బోఁకఁబోఁకను బూలు । పూలఁదేనె
తేనెఁదేనెను సోన । సోనసోనను దేఁటి
తేఁటిఁదేఁటిని ఝుంకృ । తియును నందు
సోలుచానలచాలు । చాలుచాలునఁజోఁక
జోఁకజోఁకను మరుఁ । జోఁపుచూపు
చూపుచూపునఁ దూఁపు । తూఁపుతూఁపున రాపు
రాపురాపున రేపు । మాఁపునిట్లు

తే. కలికి కలుకుల కులుకుల । కలరితలరి
కరఁగి చెన్నారుచున్నారు । కలసిమెలసి
బోజుఁగులెన లేక తనివ్రాక । పోలమ్రోలఁ
గనుము; కర్ణాటదేశంబు । కనుల వేడ్క.

టి. వీటను=పట్టణములో, చాలు=పఙ్క్తి, జోఁక=ఉత్సాహము, మరున్=మన్మథుని, చోఁపు=ప్రోత్సాహపఱచునట్టి, తూఁపు=బాణము, రాపు=ఒరయిక, కలికి కలుకులకులుకులకున్ = చాతుర్యముగల ప్రతి స్త్రీల యొయారములకు, బోజుఁగులు=విటులు, ఎన=సాటి, పోలన్=చక్కఁగా.

కృశానుః.—

గ. హంత! కథమభినందయసి నిందనీయ మముం దేశమ్॥ 232.

వ. అకటా! ఎటు లీనిందనీయ మైన దేశము నభినందించుచున్నావు!.

తథాహి.—

శ్లో. వేదవైదిక విద్వేష
దూషితా భస్మరూషితాః
చండాస్సంత్యత్ర పాషండా
లింగాలింగిత వక్షసః॥ 233

అ. వేద...దూషితాః= వేదములందును, వైదికులందును ద్వేషముచేత దూషింపఁబడినవారై, భస్మరూషితాః = విబూదిచేత పూయఁబడినవారై, చండాః = క్రూరులై, లింగాలింగితవక్షసః = లింగములతో కౌఁగిలింపఁబడిన ఱొమ్ములుగలవారైన, పాషండాః=లింగబలిజలు, అత్ర =ఈదేశమున, సంతి= ఉన్నారు.

తా. ఈకర్ణాటదేశములో లింగబలిజలనెడివారు వేదోక్తములనుగాని, వైదికులనుగాని ద్వేషించుచు, విభూతిఁబూసికొనుచు లింగములం గౌఁగిలించుకొంచు, క్రూరులుగా నుందురు.

అట్లు కదా.—

ఆ. వేదవైదికులను ◌ ద్వేషించి దూషించి
వెల్లబసుమ మొడల ◌ నెల్ల నలఁది
యండనుందు రిందుఁ ◌ జండపాషండులు
సంగతాంగ లింగ ◌ సంఘులగుచు.

గ. ఆకర్ణయతావ దన్య దప్యమీషా మపచరితమ్॥ 234

వ. వీరి మఱియొక దురాచారముఁ విను.

వృ. శిరఃపురారే ర్ద్విజరాజపాద
దివ్యామృతై స్సిక్తమితీర్ష్యయేవ।
శూద్రా ఇమే లింగధరాః స్వయంతత్
స్వపాదతోయైస్స్నపయంతి కష్టమ్॥ 2

అ. పురారేఃశిరః = శివునితల, ద్విజరాజపాదదివ్యామృతైః-ద్విజరాజ= చంద్రునియొక్క—బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠునియొక్క, పాద=కిరణములయొక్క—పాదములయొక్క, అమృతైః=అమృతకళలచేత—దివ్యజలములచేత, సిక్తం=తడుపబడినది; ఇతి=అని, ఈర్ష్యయా ఇవ=ఓర్వమిచేతవలె, లింగధరాః=లింగధారులైన, ఇమేశూద్రాః = ఈశూద్రులు, స్వపాదతోయైః = తమ కాలినీటితో స్వయం = తామె, తత్ =ఆశివశిరస్సును, స్నపయంతి = అభిషేకముచేయుచున్నారు; కష్టం=అయో!

తా. ఇంక ఈ లింగబలిజలు ద్విజరాజ పాదజలములతో శివునిశిరస్సు తడుపఁబడెనని కడుపుమంటతో తమకాలినీళ్లతోనే ఆ శివశిరస్సును స్నానముచేయించుచున్నారు. ఇది యేమిదుఃఖము!

తే. రుద్రు ద్విజరాజపాదామృతార్ద్రశిరముఁ
జూచి యీసుతోవలెఁ దామె కేరేఁచి తమదు
పాదజలముల సంశుద్ధిపఱుతు రెపుడు
శూద్రు లిట లింగధారులు చులక నకట!

టి. రుద్రు=శివునియొక్క, ద్విజరాజ = చంద్రునియొక్క-ద్విజశ్రేష్ఠులైన బ్రహ్మ క్షత్ర వైశ్యులయొక్క.

విశ్వావసుః.—

గ. సఖే! మైవం సంగిరిష్ఠాః ! యదస్మిన్ దేశే యదుశైలప్రభృతీని దివ్యక్షేత్రాణి దృశ్యంతే. 236

వ. సఖా! ఇట్లనకుము. యదుశైలము మొదలైన దివ్యదేశములును నిందు సందర్శింపఁబడుచున్నవి.

యదుగిరి=తిరునారాయణపుర వర్ణనము.

(తిరునారాయణపురము.— ఇందలిస్వామి—మొదల సనకాదులవలనను, వెనుక ఆదిశేషునివలనను, ఆవెనుక శ్రీ నృసింహమూర్తి ప్రహ్లాదునివలనను, ఆటు వెనుక శ్రీరాములతో లక్ష్మణునివలనను, తర్వాత బలరాములతో యదుకులతిల కుఁడైన శ్రీకృష్ణునివలనను సమర్చింపఁబడుచుండినందున వరుసగా ఇది నారా యణాద్రి=తిరునారాయణపురము, శేషాద్రి, నృసింహాద్రి, యాదవాద్రి = యదుగిరి, అనియు పేర్కొనఁబడియు; అక్కడక్కడఁ గల వేద, వైకుంఠ, వరాహ, పద్మ, పరాశర, కుశ, పలాశ, కల్యాణతీర్థములు అను అష్టతీర్థ ములతోను, ఇయ్యది దక్షిణబదరికాశ్రమమని అచటచటఁ గల వ్యాసాం బరీష, శుక, విభక్షి, రుక్మాంగద, పుండరీకాది మహాతపస్సంపన్నులు చేయు చుండిన తపస్థలములతోను, క్షీరాబ్ధియందలి శ్వేతద్వీపమందు శ్రీమన్నారా యణు నాజ్ఞచేత గరుత్మంతుఁడు తిరుమణికాప్పును దాల్చుటకై తెచ్చి యుంచినయా శ్వేతమృత్తికతోను ప్రశస్తమై యుండుదివ్యదేశము.)

వృ. దురితి మవనతానాం దుర్నిరోధం నిరుంధక్
సితమతిభి రతంద్రైస్సేవ్యమానో మునీంద్రైః
యదుగిరి రయ మింధే యత్ర నారాయణాత్మా
నివసతికిల? హర్షం నీలమేఘః ప్రవర్షన్॥ 237

అ. అవనతానాం=ఆశ్రితులయొక్క, దుర్నిరోధం=దుర్నివార్యమైన, దు రితం=దోషమును, నిరుంధక్=పోఁగొట్టుచు ;సితమతిభిః=పరిశుద్ధమనస్కులై, అతంద్రైః=ప్రమాదపడని, మునీంద్రైః=మహర్షులచేత, సేవ్యమానః=సేవింపఁ బడుచున్నదై, యత్ర=ఎక్కడ, నారాయణాత్మా=నారాయణస్వరూపమైన, నీలమేఘః=కార్మేఘము, హర్షం=ఆనందమును, ప్రవర్షక్=వర్షించుచు, నివస తి=వసించుచున్నదో, తత్ర=అక్కడ, అయం యదుగిరిః= ఈ యాదవగిరి ఇంధేకిల=ప్రకాశించుచున్నది కదా ?

తా. శ్రీమన్నారాయణస్వరూపముగ నీలమేఘము అందఱకు నానందము

ను పర్షించుచున్నట్లు ఈ కర్ణాటదేశములో తిరునారాయణపుర మనెడి యదు
శైలము సకలాశ్రితుల దోషములం బరిహరించుచు, సకల మహామునీంద్ర
చేత సేవింపఁబడుచున్నది.

చ. సదమలశీలమైన యదుశైల మనంబడుదివ్యదేశ మిం
పొదవు, సమాశ్రితాఘములనోఘములం దెగఁజూచి, యే
స, మ్మదమున శుద్ధచిత్తులగు మానులుగొల్వఁగ, నీలమేఘ
ము, భ్యుదయపరంపర ల్గురియుచుండును నిందుముకుందు
నాకృతిన్.

టి. సదమలశీలము=శ్రేష్ఠమై నిర్మలమైననడవడి గలది, ఓఘములన్ = సమూహములను, ఏచి=విజృంభించి.

తిరునారాయణస్వామివర్ణనము.

(తిరునారాయణస్వామి.—వీరు - ఇందలి కల్యాణతీర్థతీరమున మొదట శ్రీరామలక్ష్మణులచేతను, వెనుక బలరామ శ్రీకృష్ణులచేతను సమర్చింపఁబడుచుండినందున శ్రీరామప్రియులనియు, ఆవెనుక ఢిల్లీసంస్థానమున బిడ్డవలె దొంగాడుకొనుచువచ్చి ఆ యతిరాజులవారిచే "ఎన్ చెల్వపిళ్లయే" అని ఆలింగనముచేసికొనఁబడి ఆపేరుపొంది అబూబునాచ్చియారుతో వేంచేసిన యాసపత్న్కుమారులతోను, యదుగిరి నాచ్చియారుతోను ఆనందవిమానమున వసాయించుచుండిన శ్రీమన్నారాయణమూర్తి.)

సభక్త్యన్మేషమ్.—

వృ. యదుగిరి తటాగారా స్వారాజమౌళి పరిస్ఫురన్
మరకతమహోధారా నీరాజితాంఘ్రి సరోరుహా ।
నవజలధరాకారా నారాయణా హ్వాయభూషితా
నిరవధిదయాసారా సారాజతేపర దేవతా॥ 23

అ. యదుగిరితటాగారా=యదుశైలశిఖరమే స్థానముగాఁగలదియు, స్వారాజ-మౌళి-పరిస్ఫురత్-మరకత-మహః - ధారా-నీరాజిత-అంఘ్రిసరోరుహా

స్వర్గలోకమునకు రాజైన ఇంద్రునియొక్క, శిరస్సునందు ప్రకాశించుచున్న పచ్చలకాంతుల పరంపరచేత మంగళార్తి లియ్యఁబడినపాదపద్మములు గలదియు, నవజలధరాకారా=క్రొమ్మేఘమువంటిరూపము గలదియు, నారాయణాహ్వాయభూషితా = నారాయణుఁ డనుపేరిచే నలంకరింపఁబడినదియు, నిరవధిదయాసారా=మితిలేనికృపయనెడి జడివానగలదియు నైన, సా=అట్టి, పరదేవతా=పరమదైవము, రాజతే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈ యదుశైలమందు దేవేంద్రుని శిరోరత్నముల కాంతులతోడి పాదపద్మములతో నీలమేఘవర్ణుఁడైన నారాయణుఁ డనుపరమదైవము పరమకృపతో ప్రకాశించుచున్నవాఁడు.

అతిభక్తియుక్తముగా.—

మ. యదుశైలంబున నిర్జరేశ్వరకిరీటాగ్రోత్థగారుత్మతా
భ్యుదితోద్యోతరుచుల్పదాబ్జముల కెంతోవింత నివ్వాళులై
సదయంబైయసితాంబుదాభ మయికంతోసద్వంసినామంబుతోఁ
బదిలంబౌపరదైవ మీపగిది విభ్రాజిల్లు నెల్లపుడున్.

టి. నిర్జరేశ్వర...రుచులు=దేవేంద్రుని కిరీటాగ్రమందుండి లేచిన పచ్చలలోనుండిపుట్టి ప్రకాశించెడు కాంతులు, నివ్వాళులై=ఆర్తులై, పదిలంబౌ=క్షేమకరంబౌ.

పునస్సవిస్మయమ్.—

శ్లో॥ యస్ప్రభుర్యాదవక్ష్మాభృ
త్పురస్కృత్యాపురాబభౌ
అధునాయాదవక్ష్మాభృ
దధఃకృత్యాసభాత్యహో ॥ 239

అ. యః ప్రభుః=ఏప్రభువు, పురా=ముందు, యాదవక్ష్మాభృత్=యాదవరాజైన ఉగ్రసేనునియొక్క, పురస్కృత్యా=పూజచేత—ముందుపఱచుటచేత, బభౌ=ప్రకాశించుచుండెనో, సః=అతఁడు, అధునా=ఇప్పుడు, యాదవక్ష్మా

భృత్ అధఃకృత్యా=యదుశైలముయొక్క తిరస్కారముచేత— చుటచేత, భాతి=ప్రకాశించుచున్నవాఁడు. అహో=ఆశ్చర్యము.

తా. కృష్ణావతారమందు యాదవరాజైన ఉగ్రసేనుఁడు పూజిం న్నారాయణుఁ డిప్పుడీ యదుశైలముక్రింద ప్రకాశించుచున్నా (శ్లేషానుప్రాణిత విరోధాభాసము.)

మఱల నాశ్చర్యముతో.—

తే. ఆర్యహిత చరిత్రుఁ డెతఁడు ! పూర్వమందు
నందు యాదవగోత్రము ! నందునుండి
ముందుపడియె, నిపుడటు మిన్నంది యతఁడు
నిందు యాదవగోత్రంబు ! క్రిందువడియెు.

టి. యాదవగోత్రంబునందుండి=యాదవుల వంశమునందుండి, వ యె=సాక్షాత్కరించెనో, యాదవగోత్రంబు క్రిందుపడియె=ఈయాద క్రిందిభాగమునె స్థానముగాఁగొనెను.

ఇ. యాదవరాజు-ఉగ్రసేనుఁడు—ఇతఁడు దేవకునియన్న దేవకీదే సునికిని తండ్రి, ఉత్తరమధురాపురియందు యాదవులకు రాజు.

సశ్లాఘం —

వృ॥ భూభృత్యస్మిన్ పక్షిరాజేన పూర్వం
శ్వేతద్వీపాదాహృతాం శ్వేతమృత్స్నాం
ధన్యా నిత్యం ధారయంతో లలాటే
మాలీమస్యం మానసాన్నిర్మృజంతి॥

అ. అస్మిన్ భూభృతి=ఈయదుశైలమందు, పూర్వం=ముందు, పాత్ =శ్వేతద్వీపమునుండి, పక్షిరాజేన=గరుత్మంతునిచేత, ఆహృతాఁ డిన, శ్వేతమృత్స్నాం=తిరుమణిని, ధన్యాః=కృతార్థులైనవారు, ల నొసటియందు, ధారయంతః=ధరించువారై, మానసాత్ =మనసునుండి మస్యం=మాలిన్యమును, నిర్మృజంతి=తొలఁగించుకొనుచున్నారు.

తా. ముందు కృతయుగములో శ్వేతద్వీపములోనుండి గరుత్మంతుఁడు తెచ్చిన యీయాదుశైలమందలి తిరుమణిని కృతార్థులైనయందఱు నంచుకొని తమమనోమాలిన్యదోషములను దొలఁగించుకొంచు నున్నారు.

శ్లాఘించుచు.—

ఆ. వెల్లదీవినుండి ♦ వెల్లకుత్తుకపక్కి
తెచ్చి మునుప యునుపఁ ♦ దెల్లమృత్తు
నిటఁ గృతార్థులిటుల ♦ నిటలదేశములందుఁ
దాల్తు మలినతలవెలార్తు మతుల.

టి. వెల్లకుత్తుకపక్కి=గరుత్మంతుఁడు, నిటలదేశములందు=నొసళ్లలో, మలినతలన్=మాలిన్యములను.

కించ.—

శ్లో॥ విష్ణుపద్యాకలనయా
విశ్రుతో విమలాశయః
కాసారోఽత్రహరత్యేనః
కవిః కంసారిభాగివ॥ 241

అ. విష్ణుపద్యాకలనయా = గంగానదియొక్క-విష్ణువిషయకపద్యములయొక్క సాంగత్యముచేత, విశ్రుతః=ప్రసిద్ధమై, విమలాశయః=నిర్మలమైన యభిప్రాయముగలదైన, అత్ర=ఇక్కడ, కాసారః=తటాకము, కంసారిభాక్ కవిః ఇవ=హరిని భజించుకవివలె, ఏనః = పాపమును, హరతి = హరించుచున్నది. (శ్లేషోపమ)

తా. విష్ణువుమీఁదిపద్యములఁ జేయు కవివలె గంగానదితోడికలయిక గల యిక్కడి కల్యాణిసరస్తీర్థము నిర్మలమై ప్రసిద్ధముగ పాపములు పరిహరించుచున్నది.

మఱియు.—

క. కమలాశయ మతిశయమై
కమలాకమనావనమనకవనంబుప లెక్
విమలాశయ మతియశ మై
ప్రమదావహ మయ్యె విష్ణుపద్యంబులమైక్.

టి. కమలాశయము = తటాకము, కమలాకమన+ అవనమన+ కవనంబుః లెక్ = లక్ష్మీపతికై+ప్రణామముతోడి కవిత్వమువలె, ఆశయము=స్థానము-అభిప్రాయము, అతియశము = అతికీర్తికలది, విష్ణుపద్యంబులమైక్ =విష్ణుపదీజలములచేత — విష్ణువుమీఁదిపద్యములచేత, ప్రమదావహము = సంతోషప్రదము.

గ. ఇతి విమాన మితరత్ర పరిస్పందయన్ సానందమ్. 242

వ. అని విమానము ఆవలనం గదలించుకొంచు నానందమున.

ఆనందతీర్థమునీంద్రవర్ణనము.

(ఆనందతీర్థమునీంద్రులు—వీరు పాచకక్షేత్రమున సువనూరున ద్వైతమతస్థాపకులై మధ్వమతస్థులైన మధ్వాచార్యులు.)

ఈమతము-జీవాత్మపరమాత్మలు వేఱువేఱై, పరమాత్మ యనెడుసర్వేశ్వరుఁడు అన్నివిధముల తనకుతానే భోగించువాఁడౌటచేత తాను భోక్త అనియు, జడజీవాత్మలు తనచే భోగింపఁదగినవి యవుటచే అవి భోగ్యములు అనియు నిర్ణయింపఁబడియెడి ద్వైతమతము.

వృ॥ రజతపీఠపురం నను కాంచన
శ్రియమిదం వహతే మహదద్భుతం
ఇహవసన్ శుభరీతి రహో బుధః
పరమయోగత ఏవ విరాజతే॥ 243

అ. రజతపీఠపురం = వెండిపీఠముగలది—సువనూరు, నను=ఐనా, కాంచనశ్రియం=బంగారుకాంతిని - ఒకవిధమైనకాంతిని, వహతే = వహించుచున్నది.

ఇదం=ఇది, మహదద్భుతం=మహాశ్చర్యము; ఇహ=ఇక్కడ, వసన్=వసించుచు, శుభరీతిః=మేలైనయిత్తళిగల-మేలైనవిధముగల, బుధః=జ్ఞాని, పరమయోగతఏవ=శ్రేష్ఠమైనయోగముచేతనే—బహుగా ఇనుమునం దుండునట్టివాఁడుగానే, విరాజతే=ప్రకాశించుచున్నవాఁడు, అహో=ఆశ్చర్యము !

తా. వెండితోడిది బంగారుకాంతి కలదిగానుండుట ఆశ్చర్యమేగాక, అందు ఇత్తడివలెనుండు నొకఁడు ఇనుముగానేయుండుటయు ఆశ్చర్యమే.ఇట్లు ఈసువనూరు మేలైనరీతితోనుండునదిగాక, యీయూరియందు ఆనందతీర్థులు అనుజ్ఞాని శుభమైనరీతితో పరమయోగముతోను ప్రకాశించుచున్నయతఁడు.

తే. తాను దుర్వర్ణ పీతమొకయైన, నూరు
వర్ణనకు నెక్కు నౌరకసువర్ణ పీత
మగుచు, నదిగాక యోగమైక మిగుల నెనఁగు
రీతి నానందతీర్థుని కరీతిపొసఁగు.

టి. ఊరు=సువనూరు (—వెండియూరు అని యిది కన్నడభాషాపదార్థము కలది.) అయోగమై=ఇనుమును పొందినదై—యోగమై=యోగముకలిగి, రీతిన్=విధముతో—ఇత్తడితో.

పునస్సశ్లాఘం.—

వృ॥ ఉచ్చైర్ద్విజేంద్రైరమృతాభిలాషా
దాసేవితో భువ్యభిజాతకీర్తిః
ఆనందతీర్థాహ్వయమత్రకశ్చి
దన్వర్థయన్నావిరభూన్మునీంద్రః॥ 244

అ. ద్విజేంద్రైః=బ్రాహ్మణులచేత— పక్షిశ్రేష్ఠములచేత, అమృతాభిలాషాత్=మోక్షమందు—నీటియందు అభిలాషతో, ఆసేవితః=సేవింపఁబడినవాఁడై, భువి=భూమియందు, అభిజాతకీర్తిః = పుట్టుచున్నయశస్సు—అడుసుకలవాఁడైన, కశ్చిత్ = ఒకానొక, మునీంద్రః= యోగి, ఆనందతీర్థాహ్వ

యం= ఆనందమునకయిన గురువుఅను పేరిని, అత్ర=ఇక్కడ, ఉచ్చైః=గొ
గా, అన్వర్థయన్=సార్థపఱచుచు, ఆవిరభూత్=ఆవిర్భవించెను.

తా. పక్షులునీటికిగాను తీర్థమునుగోరినట్లు బ్రాహ్మణులు మోక్షమును గో
సేవించుచుండఁగా కీర్తిగలిగియున్న ఆనందతీర్థుఁడనుగురువు ఆనందముతో
నుండు గురునను తన పేరిని ఉపయోగపఱచుటకై జన్మించెను.

మఱల శ్లాఘించుచు.—

తే. ద్విజవరావళితాపదుస్త్యజతనణఁప
నమృతమాసించి సేవింప నమితకీర్తి
నంది యానందతీర్థాహ్వయమును సార్థ
ముగ నొనర్చె నొకండిట ముని వరుండు.

టి. ద్విజవరావళి=పక్షి—బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠసమూహముయొక్క, తాపదుస్త్యజతన్=తాపములను తొలఁగఁజేయఁగూడమిని.

కృశానుః.—

గ. అస్తుతావదేవ మథాప్యదసీయదర్శనానువర్తినామధునాతనానాంద్విజానామపిబహవ ఆకర్ణ్యంతామపచారాః. 245

అ. ఏవం=ఇట్లు, అస్తుతావత్=అగుఁగాక,. అథాపి=ఐనను; అదసీయదర్శనానువర్తినాం=ఇతనిసంబంధమైన దర్శనమును అనువర్తించెడి, అధునాతనానాం=ఇప్పటి, ద్విజానాం=బ్రాహ్మణులయొక్క, బహవః = అనేకములైన, అపచారాః=దురాచారములు, ఆకర్ణ్యంతాం= వినఁబడుఁగాక.

వ. ఇట్లుండిన నుండనిమ్ము. ఇమ్మునిదర్శనమనువర్తించునిప్పటియిప్పుడమివేల్పులయపచారము లపారములు వినఁబడుఁగాక.

వృ॥ సతత మకృత సంధ్యోపాస్తి రభ్యస్తశాస్త్ర
స్సవితరి గతబాల్యే కాల్యసంధ్యా ముపాస్తే
తదపి భువి నమాన్యం మన్యతే ధన్య మన్యం
త్యజతి విహితహానా త్సాధ్వసం మాధ్వసంఘః॥ 246

అ. మాధ్వసంఘః=మధ్వసంబంధులసమూహము, అకృతసంధ్యోపాప్తిః=చేయఁబడనిసంధ్యోపాసనము గలదై, సతతం=ప్రతిదినము, అభ్యస్తశాస్త్రిః=అభ్యసింపఁబడినశాస్త్రములు గలదై, సవితరి=సూర్యుఁడు, గతబాల్యేసతి=పోయినపసితనముగలవాఁడగుచుండగా- ఉదయకాలముమించిపోఁగా, కాల్యసంధ్యాం=కాలోచితసంధ్యను, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నది; తదపి=అట్లున్నను, అన్యం=ఇతరుని, భువి = లోకములో, ధన్యం = ధన్యుఁడైనవానిని, మాన్యం=పూజ్యునిఁగా, నమన్యతే=తలంపదు, విహితహానాత్ = వేదవిహితమును విడుచుటవలన, సాధ్వసం=భయమును, త్యజతి=విడుచుచున్నది.

తా. ఇక్కడిమాధ్వులుప్రాతస్సంధ్యోపాసన చేయకయే యెప్పుడును శాస్త్రము లభ్యసించుచు ప్రాతఃకాలము పోయిన వెనుక ప్రాతస్సంధ్యను చేయుచున్నారు. ఇదిగాక మఱియొకనిఁ గృతార్థునిగా నైనను మతాంతరుఁడని పూజ్యునిఁగాఁదలంపరు. మఱియు వేదోక్తము లైనసత్కార్యములైననువిడిచి, పరలోకప్రాప్తిలేమికేని భయపడరు.

తే. నభము మొదటన రవిఁ గాంచుకొనపుడ గాని
సంధ్యవార్వరు శాస్త్రానుశీలంగనిరతి
నయిన, నన్యుని ధన్యుని నయినఁ గొనరు
మాధ్వులుఅరుపో! విధివిహితాధ్వములకె.

టి. విధివిహిత అధ్వములకె=వేదవిహిత మార్గములకె, ఉఅరుపో=లక్ష్యపెట్టరుగదా!

కించ.—

వృ॥ గాయత్రీం సహసా జహాద్భగవతీం యజ్ఞోపవీతం త్యజ
న్ముంచన్కించ శిఖాం విరక్తఇవ యస్సంప్రాప్తతుర్యాశ్రమః
ఆరూఢశ్చ తురంగయాన మభయో హాహంత ! దేశాంతరే
ష్వర్థానా ముపసంగ్రహాయ విచర త్యేషోఽప్యమీషాంగురుః॥

అ. యః=ఎవఁడు, అమీషాం=ఈమాధ్వులయొక్క, గురుః=గురువు, విరక్త

ఇవ=వైరాగ్యము కలవాఁడువలె, సహసా=వేగముగా, భగవతీం=భగవత్స్వ రూపమైన, గాయత్రీం=గాయత్రిని, జహాత్=విడుచుచు, యజ్ఞోపవీతం=జం మును, త్యజన్=విడుచుచు, కించ=మఱియు, శిఖాం=సిగను, ముంచన్=విడి చుచు,సంప్రాప్త తుర్యాశ్రమః=అవలంబింపఁబడిన చతుర్థాశ్రమమైన సన్యా సముగలవాఁడో, ఏషః=అట్టియితఁడు, అభయః=నిర్భయుఁడై, చతురం యానమపి=పల్లకీనికూడ, ఆరూఢః=ఎక్కినవాఁడై, అర్థానాం=ద్రవ్యము యొక్క, ఉపసంగ్రహాయ=సంగ్రహముకొఱకు, దేశాంతరేషు=దేశాంతరరచ లలో, విచరతి=తిరుగుచున్నాఁడు.

తా. ఈమాధ్వులగురువు విరక్తికలవానివలె సన్యాసి యైనను, గాయత్రీ విడిచినదేగాక, శిఖాయజ్ఞోపవీతములనున్ విడిచి నిర్భయుఁడై పల్లకినెక్కి ద్రవ్యసంపాదనమునకై దేశదేశములు తిరుగుచుండును, (ఇట్లు) సన్న్యసించిన వాఁడుకూడ వేదవిరుద్ధాచారములును జరుపుట ఆశ్చర్యమే అయ్యా!

మఱియు.—

మంజరి. భగవతిగాయత్రిఁ ॥ బలుకకైనఁ బలుక
రుపవీతమునఁ బోఁగు ॥ నొకటైన వేయ
రొకవెండ్రుకైనను ॥ సికయందు నునుప
రలవిరక్తులటె తు ॥ ర్యాశ్రమస్థులఁట ?
ధనసమార్జనమునకునె యెల్లదిశల
కును జనుదెంతు రు ॥ క్కునఁ బల్లకీల
నెవరికిన్ వెఱవరీ ॥ యనవిలో వీరి
గురువులు నిటులుండ్రె ॥ గుఱిమీఱఁ గంద్రె.

టి. తుర్యాశ్రమస్థులు = చతుర్థాశ్రమమైనసన్న్యాసమున నుండువారు, ఉ క్కునన్=గర్వముతో, మీఱన్=మించిపోవునట్లుగా.

గ. అహో! మహానేష వ్యామోహో విదుషామపి కలిమాహా త్మ్యాత్ పశ్య! 248

వ. ఆహా ! కలిమాహాత్మ్యముచే నీమహామోహము విద్వాం
సులకును గలదు; గనుము!

వృ॥ యస్య క్వాపి విలోకనే సవసనం స్నానంబుధైః స్మర్యతే
యస్యాన్నగ్రహణేచనిష్కృతితయాచాంద్రాయణంచోదితం
తస్యప్రత్యుత వాహనస్థితయతే ర్దృష్టిర్విముక్తిప్రదా
తస్యాన్నంచ సమస్తపాపహృదితి ప్రత్యేతి విద్వానపి॥ 249

అ. క్వాపి=ఎక్కడనైన, యస్య=ఎవనియొక్క, విలోకనేసతి=దర్శనముకలుగఁగా, సవసనంస్నానం=వస్త్రముతోడిస్నానము, బుధైః=పెద్దలచేత స్మర్యతే=తలంపఁబడుచున్నదో? యస్య=ఎవనియొక్క, అన్నగ్రహణేసతి=అన్నముతీసికొనుటకలుగఁగా, నిష్కృతితయా=ప్రాయశ్చిత్తనియమముతో, చాంద్రాయణం= వ్రతవిశేషము, చోదితం = విధింపఁబడినదో? ప్రత్యుత=అట్లుగాదేని, వాహనస్థితయతేః = వాహనమందున్నయతి అయిన, తస్య=అతనియొక్క, దృష్టిః=దర్శనము, విముక్తిప్రదా = మోక్షప్రదమో? తస్య అన్నంచ=అతనియన్నముకూడ, సమస్తపాపహృత్=సకలదోషహారము,ఇతి=అని, విద్వానపి = పండితుఁడుకూడ, ప్రత్యేతి=నిశ్చయించుచున్నాఁడు.

తా. యతియైనను వాహనమందుండఁగ చూచినయెడల, సచేలస్నానము చేయవలయుననియు, ఆతనియన్నము తిన్నయెడల ఆహారనియమముగల చాంద్రాయణవ్రతమను ప్రాయశ్చిత్తమును చేసికొనవలెననియు చెప్పెదరుగాని, అట్టివానిదర్శనము మోక్షప్రదమనియు అతనియన్నము సకలదోషహారమనియు విద్వాంసుఁడుకూడ నిశ్చయించుచు భ్రమపడుచున్నాఁడు.

తే. సవసనస్నానకారణం బెవనిఁ గనుట
కఠినచాంద్రాయణవ్రతకారణంబు
నెవనియన్నము దినుటను నెందు శాస్త్ర
మట్టియెకిరింతపై నెక్కుయతిగుణించి.

తే. ఎక్కనక్కేము గనునట్టియెక్కిరింత
యెక్కియును నున్నయతిఁగన్న నెసఁగుము క్తి
యన్నమును దిన్నఁ గలుషము లన్ని యణఁగు
నంచు వింద్వ్యాసుఁడును నిశ్చయించు నిచట.

టి. సవసనస్నాన=సచేలస్నానమునకు, ఎవనిక=ఏవాహనవె యతిని, ఎకిరింత—ఎక్కిరింత=వాహనము, చాంద్రాయణము=(ముకై ఆహారనియతి గలవ్రతభేదము.

గ. పశ్య తావత్కలికాలనరపాలస్య గృహస్థేషు ప్రదే
షు పక్షపాతంచ.

వ. చూడుము; కలికాలమునెడిక్షితిపాలునకు గృహస్థులం
మును భిక్షుకులందు పక్షపాతమును గలిగియుండుు

వృ॥ భిక్షాం కష్టమటంతి కుక్షిభృతయే పాదా గత్తై
త్యాచ్ఛన్నాశ్శిథిలైః పటైశ్చ గృహిణో జీర్ణేగృ
రాజత్సూక్ష్మపటాః ప్రశ స్తశిబికారూఢా గృహింభో
గ్రావవ్యూహదృఢేమఠే స్థితిభుజో ధన్యాహిసన్యా

అ. గృహిణః=గృహస్థులు, కుక్షిభృతయే=పొట్టనించుటకై, భి మునుగూర్చి, అటంతి=తిరుగుచున్నారు, కష్టం=అయ్యో! పాద గత్తైః=నడలతో, క్లేశయంతి=కష్టపడుచున్నారు; శిథిలైః=చిని పటైశ్చ=బట్టలతోను, ఆచ్ఛన్నాః=కప్పఁబడినవారై, జీర్ణే=శిథి హే=ఇంట, శేరతే=శయనించుచున్నారు. సన్యాసినః=సన్యా స్తశిబికారూఢాః=ప్రఖ్యాతమైన పల్లికలనెక్కినవారై, రాజత్సూ ప్రకాశించుచున్నవస్త్రములు గలవారై, గ్రావవ్యూహదృఢే=ఱా ముచేత దృఢమైన, మఠే=మఠమందు, స్థితిజుషః=వాసముగలవా భ్యః=గృహస్థులకు, అన్నదాః=అన్నదానముచేయువారు, ధన్యా తార్థులు గదా.

తా. ఇక్కడివారు గృహస్థులైనను, పొట్టనించుటకై బిచ్చమెత్తుచు అక్కడక్కడ కష్టముతోఁదిరుగుచు, చినిఁగినబట్టలుకట్టుకొని, శిథిలమైన యిండ్లలో నుండురుగాని ; సన్న్యాసులు సన్నపువస్త్రములుకట్టుకొని పల్లకీల నెక్కుకొని తిరుగుచు, జాలకట్టడపు గట్టిమఠములలో నివసించుచు ధన్యులుగా నున్నారు గదా ?

చ. నిరతము జీర్ణవస్త్రము లనిష్టమునన్ మొలఁ జుట్టి పొట్టకై
తిరిపము లెత్తి పాదములు తీఁపులుతియ్యుచు గండ్లయిండ్లయం
దరతిఁ బరుండుచుందురు గృహస్థులు, భిక్షులొ వారికిత్తురో
గిరములు శాల్వవల్వ దృఢగేహము వాహము దాము వాడుచున్.

టి. అనిష్టమునన్=ఇష్టములేమితో, గండ్లయిండ్లయందున్=బొందలతోడి యిండ్లలో, అరతిన్=అనిష్టముతో, వారికిన్=ఆగృహస్థులకు.

అన్యచ్చ —

వృ॥ అనభ్యస్య వేదా నహో శాస్త్రవాదాన్
పఠంతః స్ఫుటం యే బతైతన్మతస్థాః
అధీశా ననాదృత్య తద్భృత్యపూజా
పరాణాం నరాణాం పదం తే భజంతే॥ 252

అ. యే=ఏ, ఏతన్మతస్థాః=ఈమాధ్వమతస్థులు, వేదాన్=వేదములను, అనభ్యస్య=అభ్యసింపక, అహో=ఆహా! శాస్త్రవాదాన్=శాస్త్రవివాదములను, స్ఫుటం=చక్కఁగా, పఠంతః=చదువుచుండువారు; బత=అయ్యో! తే=వారు, అధీశాన్=ప్రభువులను, అనాదృత్య=ఆదరింపక, తద్భృత్యపూజాపరాణాం=వారి పనివాండ్రయొక్క పూజయందు పట్టుగల, నరాణాం=నరులయొక్క, పదం=స్థానమును, భజంతే=భజించుచున్నారు.

తా. ఈమాధ్వులు వేదములనువిడిచి శాస్త్రములను చదువుట, ప్రభువులను విడిచి వారిపనివాండ్రను పూజించువాండ్ర పాదము లాశ్రయించుటయుఁ గలవారుగా నున్నారు.

మఱియొకటి.—

ఆ. వేదములు త్యజించి శైవాదశాస్త్రములు ప
ఠించి యీమతస్థు లెంచ కకట
ప్రభుల విడిచి నడచి ప్రభుభక్తులకు భక్తి
పరులనరులపదమె సరి భజింత్రు.

కించ.—

వృ॥ ఏకాదశ్యాం కాలయోర్హోమహానా
దేషామగ్ని ర్లౌకికత్వం యదాగాత్
తస్మాదేషాం వ్యర్థహింసానివృత్త్యై
స్యాదుత్కృష్టః పిష్టపశ్వాదరోఽపి॥ 251

అ. ఏషాం=ఈమాధ్వులయొక్క, అగ్నిః = ఆహవనీయాదియగ్ని, ఏకాదశ్యాం=ఏకాదశిలో, కాలయోః=ప్రాతస్సాయంకాలములయందు, హోమహానాత్=హోమమును విడుచుటచేత, లౌకికత్వం = ప్రకృతాగ్నియగుటను, యత్=ఎందువలన, ఆగాత్=పొందెనో; తస్మాత్=అందువలన, వ్యర్థహింసానివృత్త్యై=నిష్ఫలమైనహింసనువానుటకై, ఏషాం=ఈమాధ్వులకు, పిష్టపశ్వాదరోఽపి=మట్టిముద్దతోచేసిన పశురూపమందే ఆదరము కూడ, ఉత్కృష్టః=మేలైనదిగా, స్యాత్=అగును.

తా. వీరు తమత్రివిధహోమాగ్నులును నేకాదశిలో ప్రాతస్సాయంకాలములలోను విడిచిపెట్టుటచేత అవి సామాన్యాగ్నులయ్యెను. అని అందు పశువు దేవతాంగీకార్యము కాదనియు, పిష్టపశు వే చాలును అనియు ఇష్టపడిరి.

మఱియు.—

తే. ఒగిని నేకాదశినిఁగాలహోమమెడలి
యగ్నిహోత్రముప్రాకృతమైన నడలి

వ్యర్థహింసకు నొడిగట్టి కర్కిపీరు
పిష్టపశువునె గొనుదు రుత్కృష్టమనుచు.

విశ్వావసు:—

గ. కిమరే కేశవభక్తిప్రకర్షదీప్రానపి విప్రాన్ దూషయసి శుద్ధా
కిల మధ్వసిద్ధాంతనిష్ఠానామియంహృదయంజరీహరీతిరీతిః. 254

వ. ఏమిరా? రమేశవిషయభక్త్యతిశయదీప్తుల విప్రులను దూ
షెదవు? పరిశుద్ధులైనయీమధ్వసిద్ధాంతులక్రమము హృద
యంగమము గదా.

వృ॥ ఆబాలస్థవిరం స్థిరం హరిదినే శుద్ధోపవాసవ్రతం
నిష్ప్రత్యూహ మహర్దివం విజయతే నారాయణారాధనం
శ్లాఘ్యాభాగవతేషుభక్తి రధికా శ్రద్ధాచ యేషాంధృఢా
శాస్త్రేస్వీయగురూదితేనచరితంసాధ్వేషుమాధ్వేషుకిం॥ 255

అ. యేషాం = ఏమాధ్వులకు, ఆబాలస్థవిరం = బాలురుమొదలుకొని వృ
ద్ధులపర్యంతము,హరిదినే=ఏకాదశియందు, స్థిరం=దృఢముగా, శుద్ధోపవాసవ్ర
తం=శుద్ధమైనఉపవాసముతోడివ్రతము; అహర్దివం=ప్రతిదినమును, నిష్ప్రత్యూ
హం=నిర్విఘ్నముగా నారాయణారాధనం=నారాయణార్చనమును ; భాగవ
తేషు=భగవద్భక్తులందు, శ్లాఘ్యా=కొనియాడతగిన, భక్తిః=భక్తియు; స్వీ
యగురూదితే= తమగురువుచేత చెప్పఁబడిన, శాస్త్రే = శాస్త్రమందు,
దృఢా=దృఢమై, అధికా = అధికమైన, శ్రద్ధాచ=హెచ్చుపలయును; విజయ
తే=ప్రబలపడుచున్నది. ఏషు=ఇట్టి, మాధ్వేషు=మాధ్వులయందు, సాధు=
నిర్మలమైన, చరితం=చరిత్రము, నకిం=లేదా ?

తా. ఈమాధ్వులయందు ఏకాదశీదినమున బాలవృద్ధులతో శుద్ధోపవాస
మును, దినదినము నిరాటంకముగా నారాయణార్చనమును, భగవద్భక్తులవిష
యములో భక్తియును, గురువాక్యములందు శ్రద్ధయు,నుండుటచే వీరినడవడి
మంచిదేకదా?

సీ. ఆబాలముపవృద్ధ మాహారిదినములఁ
బరిశుద్ధముపవాస వ్రతము నుంద్రు
ప్రత్యహమును నొక ప్రత్యూహమును లేక
నారాయణారాధనము నొనర్తురు
తమభాగధేయమంచు మహానుభావుల
భాగవతుల నతి భక్తిఁ గొల్తురు
తమగురువులయొద్దఁ దమిఁ జదివెడిశాస్త్ర
ములయందు శ్రద్ధ మిక్కిలి ఘటింత్రు

ఆ. కనుక నిఁకను నేది కావింప నింపకా
నుండనట్టి దదియొకండునుండ
దాఱితీఱిచూడ నన్యాధ్వములందును
వారిఁబోనివారి నేరిఁజూడ.

టి. ప్రత్యూహము=ఆటంకము, భాగధేయము=భాగ్యము, ఇంపకా=
ఇంపేగా.

గ. ఏతద్గురూణాం పునర్యతీనా మేషా మాకలితదోషవైధుర్యా
ఏషాశుభచర్యా. 25

వ. మఱియు వీరిగురువులైనయతివరులయు చరితము విదూరవి
ధురదురితమై యున్నయది.

టి. విదూరవిధురదురితము=చాలాదూరము తొలఁగిపోయినదోషములు గలది, వైధుర్యము=అభావము.

వృ॥ దనుజభిదభిషేకై స్తత్పురాణావలోకైః
పునరపహతిమోహైః పుణ్యతీర్థావగాహైః
భవకథనవిదూరై ర్బ్రహ్మవిద్యావిచారైః
క్షణమివయతివర్యాః కాలమేతేనయంతి॥ 257

అ. దనుజభిత్ + అభిషేకైః = రాక్షససంహారకుఁడైన హరియొక్క + అభిషేకములతోను, తత్పురాణ + అవలోకైః = అతనిపురాణములైనభాగవతాదులు చూచుటలతోను, పునః + అపగతమోహైః = మఱిమఱి + తొలఁగిపోయిన అజ్ఞానములతోను, పుణ్యతీర్థ + అవగాహైః = పుణ్యతీర్థముల + స్నానములతోను, భవకథనవిదూరైః = సంసారవార్తలకుదూరమైన, బ్రహ్మవిద్యావిచారైః = వేదాంత విద్యావిచారములతోను, ఏతే = ఈ, యతివర్యాః = యతిశ్రేష్ఠులు, కాలం = యావజ్జీవకాలమునుక్షణమివ = నిమిషకాలమువలె, నయంతి = కడపుచున్నారు.

తా. ఈమాధ్వగురువులు భగవంతుని కభిషేకముచేయుచు, భాగవతాదులుచదువుచు, తమయజ్ఞానములను పోఁగొట్టుకొనుచు, పుణ్యతీర్థస్నానములు చేయుచు, సంసారమనువార్తయే మానివేదాంతశాస్త్రములను విచారించుకొంచు, తమయావజ్జీవకాలమునుక్షణమునువలెఁ గడపుకొనుచుందురు.

మ. అనఘుల్తీర్థపవిత్రగాత్రు లయి ముక్తిఖ్యబ్రహ్మవిద్యావిచ
క్షణులై చక్రికి భక్తియుక్తముగ నిచ్చల్తామెయర్పింత్రుమ
జ్జనముల్తత్ప్రతిపాదకంబులై మహాశ్రద్ధఁ బురాణంబులుఁ
గనుచుం డెప్పుడుఁ బాపమొప్పరువినం గానైననయ్యాయ
[తుల్.

టి. అనఘుల్ = పాపరహితులు, నిచ్చలు = ఎప్పుడును, అయ్యాయతుల్ = ఆయాయతులు

గ. యదపి తదుపరి త్వయాదూషణ ముపన్యస్తంతదపిమదపి హిత
హృదయేభ్యోభవాదృశేభ్యఏవరోచతేనతుగుణగ్రాహిభ్యః.258

అ. యదపి = ఏదియైనను, తదుపరి = వారిమీఁద, త్వయా = నీచేత, దూషణం = నిందించుట, ఉపన్యస్తం = ఉపన్యసింపఁబడినదో, తదపి = అదియు, మదపిహితహృదయేభ్యః = అజ్ఞానముచేత కప్పఁబడినమనస్సుగల, భవాదృశేభ్యః ఏవ = నీవంటివారికే, రోచతే = ఇష్టమగుచున్నది. గుణగ్రాహిభ్యః = గుణముగ్రహించువారికి, నతురోచతే = ఇష్టముకాదు.

వ. ఏది వారిమీఁది నీదూషణ ముపన్యసింపఁబడినదో, ఆయ
యు సమదహృదయు లైననీయట్టివారికే కాక, గుణగ్రహ
కారులకు రుచించునదియ కాదు.

వృ॥ తత్తద్దేశనివాసి శిష్యనివహత్రాణాయ గుర్వాజ్ఞయా
సంచారాక్షమ ఏష విందతి యతిశ్చేద్వాహనం కాక్షతిః
దత్తం విత్త మశేష మాస్తికజనై ర్దైత్యారి నిత్యార్చనా
సాత్కృత్య స్వయమస్పృశన్ వసతిచేన్నిందాస్తికిం తావతా

అ. తత్తత్...త్రాణాయ=ఆయాదేశములందు నివసించు శిష్యసమూహ యొక్క రక్షణమునకై, గుర్వాజ్ఞయా=గురువునాజ్ఞచేత, సంచారాక్షమః సంచరించుటందు అశక్తుఁడైన, ఏషయతిః = ఈమాధ్వగురువు, వాహనం వాహనమును, విందతి చేత్=గ్రహించుచున్నాఁడేని, కాక్షతిః = ఏమిహాని ఆస్తికజనైః=ఆస్తిగలవారిచేత, దత్తం=ఈయఁబడిన, అశేషం = సకలమైన విత్తం=ధనమును, దైత్యారి...సాత్కృత్య=విష్ణువుయొక్క దినదినారాధనకు సత్కరించి, స్వయం=తాను, అస్పృశన్=తాఁకక, వసతిచేత్ = ఉన్నాఁడేని, తావతా=దానిచేత, నిందా=దూషణము, అస్తికిం=ఉన్నదా ?

తా. సన్న్యాసియైన ఈమాధ్వగురువు తిరుగ శక్తిలేక గురువునాజ్ఞగా శిష్యుల నుపదేశాదులచే ననుగ్రహించుటకై దేశాలు తిరుగ పల్లకి నెక్కు కొనుట యేమితప్పు ? ఆస్తి గలశిష్యులు హరియారాధనకై యిచ్చినధనము తాను తాఁకకుండుటవలన నింద యేమి ?

శా. ఆయాదేశనివేశశిష్యతతిరక్షార్థంబు గుర్వాజ్ఞచే
వేయేతేర నశక్తులై యతివరుల్ వృద్ధత్వమం దెప్పుడే
నాయీయెక్కుడు నెక్కుడుర్ గాదువ యేక్షమ రింపకరంబు దై
తేయారాతిసమర్చనార్థ మొసఁగం దీయం గొఱం తేమియో

టీ. వేగ, ఎక్కుడుర్=వాహనమును, ఎక్కుడుర్=ఎక్కఁగానే, దై యారాతి=విష్ణువుయొక్క.

కృశానుః.—

వృ॥ స్వామిని వినియుక్తానాం
స్వత్వే నానధ్యవస్యతాం యతినా।
క్వత్యం యత్యన్నత్వం
ప్రత్యవయాం త్యత్ర తద్భుజశ్చ కుతః? 260

అ. స్వత్వేన=తనదిగా, అనధ్యవస్యతాం=నిశ్చయింపనివై, స్వామిని=స్వామివిషయమున, యతినా=యతియైన గురువుచేత, వినియుక్తానాం=ఉపయోగింపఁబడిన పైనవానికి, యత్యన్నత్వం=యతియన్న మగుట, క్వత్యం=ఎక్కడిది? తద్భుజశ్చ = దానిభుజించువారును, కుతః=ఎట్లు, అత్ర = ఇక్కడ, ప్రత్యవయంతి=కాపాడుకొనుచున్నారు?

తా. ఈ మాధ్వయతులు స్వామికి వినియోగపఱచినయన్నాదులు యతియన్నమగుట యెట్లు? దాని భుజించువారును అపవిత్రులవుట యెట్లు?

మఱియు.—

తే. తనదియంచు నధ్యవసించుకదానిన కద?
స్వామికి వినియోగించునకదా; మఱెట్టి
యన్నమది యతియది యనికయెన్న నౌఁగ
దా? యదె యుపయోగింతు రేకరైననమ్మి.

టి. అధ్యవసించుదానిన=నిశ్చయింపఁబడుదానినే, వినియోగించునది=ఉపయోగపఱుపపలసినది.

గ॥ ఏతేన మతాంతరస్థా అపి మతాధిపతయో యతయో వ్యాఖ్యాతాః। 261
ఇదం చాపధేయమ్॥

వ. ఇందువలన మతాంతరస్థులైనమతాధిపతులును దోషదూషితులు గారైరి.

ఇదియు నవధానమున వినునదియ.

వృ॥ యది కతిపయే జాత్వాలస్యా ద్యథాసమయం ద్విజా
బత నతనుయుస్సంధ్యో పాస్తిం భవిష్యతి కిం తతః
నిగమచరితా నంగీకారోహి దూషణ మంగినా
మశకనవశాద్దోషాయైషాం నజాత్వననుష్ఠితిః॥ 2(

అ. కతిపయే=కొందఱు, ద్విజాః=మాధ్వబ్రాహ్మణులు, ఆలస్యాత్=ప
వబుద్ధిచేత, యథాసమయం=కాలముతప్పక, సంధ్యోపాస్తిం=సంధ్యోపాస
మును, జాతు=ఒకప్పుడైనను, నతనుయుః యది=చేయరేని, బత=అయ్యో
తతః=దానివలన, కిం భవిష్యతి=ఏమి కాఁగలదు? అంగినాం=మనుష్యులకి
నిగమచరితానం గీకారః=వేదవృత్తాంతముల నంగీకరింపకపోవుట, దూషణ
హి=నిందకదా? అశకనవశాత్=అశక్తివశముగ, అననుష్ఠితః=అనుష్ఠింపకపో
వుట, ఏషాం=వీరికి, దోషాయ=దోషముకొఱకు, నజాతు=ఒకప్పుడును కాదు

తా. ఈమాధ్వబ్రాహ్మణులు కాలము తప్పక సంధ్యోపాసనమును, వేదా
ధ్యయనమును చేయకపోవుట నింద్యమే యైనను, వారివారి శక్తిహీనతవల
వారువారు చేయకపోవుటచే వారిని నిందింపరాదు.

ఆ. కొంద ఱం దశక్తినిం దటి దప్పక
యున్నకర్మ చేయకున్నఁ గొదువ
యేమి? స్మార్తశ్రౌతమేకర్మయే గాని
కొనకయునికి దోషమునకయునికి?

కించ.——

శ్లో॥ "పంథాన మనురుంధానః
పిత్రాదే ర్నైవదుష్యతి"
ఇతిస్మృతి మధీయానై
రేషాందోషో హి దుర్వచః॥

అ. పిత్రాదేః=పితృపితామహప్రభృతులయొక్క, పంథానం=మార్గమును, అనురుంధానః=అనుసరించువతఁడు, నదుష్యత్యేవ=దూషింపఁ బడనే పడఁడు. ఇతి=అని, స్మృతిం=స్మృతిని, అధీయానైః=అధ్యయనించువారిచేత, ఏషాం=వీరియొక్క, దోషః=దోషము, దుర్వచోహి=వచియింపఁగూడనిది కదా ?

తా. " అవశ్యం పితురాచారో గ్రాహ్యస్సర్వైః కులాగతః " అను స్మృతిని దెలిసినవారు తమపితృపితామహులవంశాచారములను వదలనివారు ఈమాధ్వబ్రాహ్మణులవంశానుగతమైనయేకాదశీ హోమహోనాదిని దోషము గాఁజెప్పఁ దలంపరు.

మఱియు.——

క. పిత్రాచారము చేకొని
స్తోత్రార్హుం డగునతండు దూషణమునకుం
బాత్రుఁడుకాఁ డన, వీరును
బిత్రాచారము గొనిరనుపేక్షనపేక్షన్.

టి. అనుపేక్షన్=అశ్రద్ధచేయమియందు, అపేక్షన్=అభిలాషతో.

గ॥ ఇతి విమానం దూరత స్సమానయన్ పరితో దృష్ట్వా॥ 264

వ. అని విమానమును దూరమున సమానయించు కొంచుం గలయఁ గనుంగొని.

వృ॥ భాషావేషాచారై
ర్భూషాభిః పూరుషాశ్చ యోషాశ్చ।
వీక్షస్వ ప్రతిదేశం
విలక్షణా ఏవ హంత! లక్ష్యంతే॥ 265

అ. ప్రతిదేశం=దేశదేశమందును, భాషావేషాచారైః = భాషల వేషముల ఆచారములచేతను, భూషాదిభిః = ఆభరణములచేతను, విలక్షణాః = వేఱువేఱైన, పూరుషాశ్చ=పురుషులును, యోషాశ్చ = స్త్రీలును, లక్ష్యంతే ఏవ=కనఁబడుచునేయున్నారు! హంత=ఆహా! వీక్షస్వ=చూడు!

దలఁచినట్లు మూర్ఖులఁ బండితులనువలెనె
తలఁతు రవివేకు లకట ! యీస్థలమువారు.

టీ. శారద=శరత్కాలసంబంధమైన, క్రించు=నీచమైన, బిలశాయి=స
ములయొక్క, నీచును=నీచమైన, సద్మంబు=గృహమైన, కలశవారాశి=పాల
ద్రముయొక్క, కెలని=ప్రక్కలోని.

విశ్వావసుః.—

గ॥ ఓమిత్యగ్రే విమాన ముపానయన్ సానందం సాంజలిబంధం

అ. ఉపానయన్=కొనివచ్చుచు, స+ఆనందం=ఆనందముతో.

విశ్వావసువు.—

వ. అంగీకారసూచన మయినయోంకార సువచనము వచియిం
యెదురఁ దపువిమానమును మఱలించుకొనుచు నాన
దముతో, అంజలిబంధముతోను.

వేంకటాచల వర్ణనము.

(శేషశైలము = శేషాచలము. ఈతిరుపతిపర్వతము.—వేం+కటపతి =అ
అనేకదోషములను పరిత్యజించునది అనువ్యుత్పత్త్యర్థముచేత ఈ కలియు
మున వేంకటాచలమనియు ; వృషభాసురుఁడు విష్ణువునుగూర్చి తపస్సు చేసి
అతనితో యుద్ధము కోరి, చక్రాయుధముచే వధింపఁబడి, వైకుంఠమును పొం
నందున ఈ కలియుగమున వృషాచలమనియు ; అంజనాదేవి పుత్రార్థమై త
స్సుచేసి, ప్రత్యక్షమైన ఆ వేంకటేశ్వరునివలన హనుమానుని సంతానముగ
భించినందున త్రేతాయుగమున అంజనాచలమనియు ; ఆదిశేషుఁడు ద్వారపా
లకుఁడుగ నుండి వాయుదేవుని అడ్డగించుటచే, అతఁ డతికోపముతో వీచివీచి
ఆపర్వతమునుకూడ ఎగురఁగొట్టఁగా, ఇతఁ డాపర్వతమును చుట్టుకొని కాపా
డుకొనుచున్నందున ద్వాపరయుగమున శేషాచలమనియు ; ప్రఖ్యాతమై
యుండునది.)

వృ॥ సురభితమ తమాలస్తోమపుష్యద్రసాల
ప్రకరతిలక సాల ప్రష్ఠసుష్ఠుద్రుజాలః।
శ్రితసమవనశీల శ్శ్రీశలీలానుకూల
శ్శిథిలితభవమూల స్సేవ్యతాం శేషశైలః॥ 269

అ. సురభితమ-తమాల-స్తోమ-పుష్యత్-రసాల-ప్రకర-తిలక-సాల-ప్రష్ఠ-సుష్ఠు-ద్రు-జాలః = అతిపరిమళముగల-కానుగలసమూహమును-పెరుగుచున్న-తీయమామిళ్లసమూహమును - ఏపెలు మొదలు - శ్రేష్ఠములైన-మంచి-చెట్ల-సమూహమును కలదియు, శ్రిత-సమవన-శీలః = ఆశ్రితులను-సంరక్షించుటే-స్వభావముగాఁ గలదియు, శ్రీశ-లీలా-అనుకూలః = శ్రీనివాసునియొక్క-విలాసములకు-తగినదియు, శిథిలిత-భవ-మూలః=విచ్ఛిన్నముచేయఁబడిన సంసారములయు-లేక పాపములయు-కారణములుగలదియునైన, శేషశైలః=ఈశేషాచలము-వేంకటాచలము, సేవ్యతాం=సేవింపఁబడునుగాక.

తా. కానుగులు, మామిడులుమొదలైన మేలివృక్షముల సమూహములతోను, ఆశ్రితులను సంరక్షించుటయందలి స్వభావముతోను గూడి, సకలదోషముల కారణములను పరిహరించుచు, శ్రీశ్రీనివాసునిలీలల కనుకూల మైనయీశేషశైలము సేవించుమా.

చ. సురభిరసాలసాలముల శోభితతాలతమాలశాలలన్
నిరతము శ్రీనివాసపదనీరజరేణులు సోఁకి శోకమూ
లరహిత మైనసానువుల రమ్యతరం బయి సంశ్రితావనం
బరయున, శేషశైల మిదె యద్భుతశీలము సేన యయ్యెడిన్.

టి. నీరజరేణులు = తామరపుప్పొడులు, సానువులన్ = చరియలతోడ, అరయున్+అ=కనిపెట్టఁగానె, అద్భుతశీలము=ఆశ్చర్యస్వభావము గలది.

పున స్సహర్షమ్ —

వృ॥ పన్నగేషుచ నగేషు ఖగేషు
ద్వీపిరాజిషు పృషత్సు ద్రుపత్సు।

వల్లరీషుచ దరీషు ఝరీషు
ప్రార్థయంతి జని మత్ర మునీంద్రాః॥ 27

అ. అత్ర=ఇక్కడ, మునీంద్రాః=మునిశ్రేష్ఠులు, పన్నగేషుచ = సర్పము లలోఁగాని, నగేషు=కొండలలోఁగాని, ఖగేషు = పక్షులలోఁగాని, ద్వీపిఁజిషు=పులులలోఁగాని, పృషత్సు = నక్కలలోఁగాని, దృషత్సు=ఱాలలో గాని, వల్లరీషుచ=తీఁగలలోఁగాని, దరీషు=గుహలలోఁగాని, ఝరీషు = వెల్లువలలోఁగాని, జనిమ్=జన్మమును, ప్రార్థయంతి=వేఁడుకొనుచున్నారు.

తా. అన్యదేశవాసులైనమునీశ్వరులు కూడ ఈతిరుపతియందు మృగపశుపక్షివృక్షపాషాణాపగాలతాదులయం దేదానియందైనను జన్మము కలిగినఁ జాలునని కోరుచున్నారు.

మఱల సంతోషముతో.—

ఆ. పఱఁగఁ బ్లవగపతగపన్నగనగముల
వల్లరీ దరీ స్ఫురద్ర ల్లహరుల
మౌనిజనుల జనులకేమేని నేమేనిని
గోరికొందు రిందుకౌశౌరిఁ గోరి.

టి. స్ఫురల్లహరులన్ = విజృంభించెడిప్రవాహములలో నైనను, మౌనిజనులు+అ=మునిజనులే, జనులన్=జన్మములయందు, ఏమేనిని = ఏమియైనను.

గ. అహోమహోన్నతాఖల్వస్య శైలస్యధన్యతా? యతః. 271

వ. ఆహా! మహోన్నతకదా! ఈమహీధరముధన్యత, ఏల యనఁగా.

శ్రీవేంకటేశ్వర వర్ణనము.

(వేంకటేశ్వరులు—వీరు - తిరువేంగడముడయాన్ అని, శ్రీనివాసప్పెరుమాళ్లుఅనియుఁ అలర్మేల్మంగైత్తాయారుతో స్వామిపుష్కరిణీతీరమున ఆనందనిలయ విమానమందు వ్యూహలక్ష్మీ వీరలక్ష్మీ పద్మావతీ సహితుఁడునై తొండమాన్

చక్రవర్తికిని కుమారస్వామికిని ప్రత్యక్షమై తొండరడిప్పొడి మధురకవియాళ్వార్లు తక్క తక్కినయెనమండ్రుగు రాళ్వార్లయొక్కయు ఆండాళుయొక్కయు మంగళాశాసనములతో వేంచేసియున్నవారు.)

శ్లో॥ వైకుంఠేపి నిరుత్కంఠ మకుంఠవిభవం మహః।
తదత్ర చిత్రచారిత్రం రమతే రమయాసమమ్॥ 272

అ. అకుంఠవిభవం=నిరాటంక మైనవైభవము కలదియు, చిత్రచారిత్రం=విచిత్రమైనచరిత్రము గలదియునైన, తత్ మహః=ఆతేజము, వైకుంఠేపి=పరమపదములోను, నిరుత్కంఠం=ఉత్సాహము లేనిదియై, అత్ర=ఈశేషశైలమునందు, రమయాసమం=లక్ష్మీదేవితోఁగూడ, రమతే=ఆనందముగఁ గ్రీడించుచున్నది.

తా. ఆటంకము లేక, మహావైభవము గలిగి తేజోరూప మైన శ్రీనివాసమూర్తి ఆపరమపదమందును ఉత్సాహము విడిచి ఈశేషాద్రియందు విచిత్రచరిత్రములతో అలమేల్మంగనాచ్చియారుతోఁగూడ క్రీడించుచున్నయతఁడు.

క. కుంఠం బెత్తి వచింతు న
కుంఠం బగువిభవ మెపుడుఁ గొలఁగ నిటవై
కుంఠంబున నునికి నిరు
త్కంఠం బయి మహము రమయుఁ గదగె రమ్యంబై.

టి. కొలఁగన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, నిరుత్కంఠంబయి=ఆశ లేనిదయి, మహము=తేజోరూప మైనదైవమును, రమయుక్=లక్ష్మియును.

వైకుంఠము—ఇది ఊర్ధ్వలోకము లేడింటికిని పైన విరజాతీరమున "కుంఠో నాస్తీతి వైకుంఠః" అని పరిణామాదిరహితమై అనశ్వర మైనయాత్రిపాద్విభూతియందు నిరతిశయానందసుఖావహుఁడై పంచోపనిషణ్మయవిగ్రహుఁడై శ్రీభూనీళాదేవీసహితుం డైనశ్రీమన్నారాయణుఁడు అనంత గరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరి ముక్తపరివారములతోఁ గూడ పరత్వమున వాసము చేయుచుండు పరమపదము.

వృ॥ వివిధనిగమసారే విశ్వరక్షైకధీరే
వృషశిఖరి విహారే వక్షసాఽఽశ్లిష్టదారే
భగవతి యదువీరే భక్తబుద్ధేరదూరే
భవతు చిర ముదారే భావనా నిర్వికారే॥ 27

అ. వివిధనిగమసారే=అనేకవిధము లైనవేదములకు సారాంశమును, విశ్వరక్షా+ఏకధీరే=లోకరక్షణమందు ముఖ్యమైన ధైర్యముకలవాఁడును, ఉదరే=మహాదాతయును, నిర్వికారే=వికారములేమియు లేనివాఁడును, భక్తబుద్ధేః అదూరే=భక్తులయొక్క బుద్ధికిని దూరము కానివాఁడును, వృషశిఖరివిహారే=ఈ వృషశైలమందు క్రీడించువాఁడును, వక్షసా ఆశ్లిష్టదారే=వక్షస్థలముతో కౌఁగలింపఁబడినభార్య యైనలక్ష్మీదేవిని గలవాఁడునైన, యదువీరే=శ్రీకృష్ణమూర్తి యయినయీ శ్రీనివాసమూర్తి యగు, భగవతి=భగవంతునియందు, భావనా=నాధ్యానము, చిరం=సర్వదా, భవతు=కలుగుచుండునుగాక -

తా. వేదవేదాంతములందు ప్రతిపాదింపఁబడుచు, సర్వలోకసంరక్షకుఁడై భక్తులందె యాసక్తుఁడై, వికారములు లేక ఔదార్యముకలవాఁడై, వక్షస్థలమున లక్ష్మితోఁ గూడి, ఈతిరుమలయందలి శ్రీనివాసమూర్తి యగునాభగవంతుని సర్వదా ధ్యానముచేయుచున్నాను.

ఉ. సారెఁ దలంతు నెంతు శ్రుతిసార వృషాద్రివిహార ! విశ్వరక్షారతిధీర! వక్షమునసంశ్రితదార ! యుదార ! యాశ్రితాదూర ! వికారదూర ! యదుధూర్వహవీర! యపారసద్గుణాధార ! సదాసుధాంధసులధారకపోషక పాదపాథ ! నిన్.

టి. విశ్వరక్షారతిధీర = లోకరక్షణమం దాసక్తితోఁ గూడినధీరుఁడా ! సదాసుధాంధసులధారకపోషకపాదపాథ = ఎల్లప్పుడును దేవతలకు ధారకమును పోషకము నైనపాదతీర్థము (ఆకాశగంగ) కలవాఁడా !

వృషగిరి=వృషాద్రి—268 వృత్తముమీద చూడుము!

గ॥ ఇతి సానందం ధ్యాయతి॥ 274

వ. అని యానందముతో ధ్యానము చేయుచున్నాఁడు.

కృశానుః.—

గ॥ హంత ! వ్యపేత విషయాంతరవ్యాసంగం త్వదం తరంగం
దేవ ఏవాస్మి న్ననుభవతి దృఢసంగమ్॥ 275

అ. హంత=అయ్యో ! వ్యపేతవిషయాంతరవ్యాసంగం=తొలఁగిపోయిన విషయాంతరములయందలిసంసర్గము గల, త్వదంతరంగం=నీమనస్సు, అస్మిన్ దేవే ఏవ=ఈదేవునియందే, దృఢసంగం = దృఢమైనభావనను, అనుభవతి = అనుభవించుచున్నది.

కృశానువు.—

వ. అయ్యో ! అన్యా విషయముల విడిచి నీభావ మీదేవవిష
యమున నే భావనానుభవవిభమున నున్నయది.

విశ్వావసుః.—

గ॥ సఖే ! సత్యమేవ విదితంభవతా॥ 276

వ. సఖా ! సత్యమే నీవు తెలిసికొంటివి.

వృ॥ దధతీ చిరాయ సుదతీ మురఃస్థలే
తదతీతసీమ దదతీసుఖం సతామ్
రసికస్య చిత్తమిహ కస్య దేవతా
ప్రతిపన్న పన్నగనగా నగాహతే॥ 277

అ. ఉరఃస్థలే=ఱొమ్మున, సుదతీం = స్త్రీని, దధతీ = ధరించునదియై, అతీతసీమ=అతిక్రమించిన అంతిమస్థానము గలదియగు, తత్ సుఖం = ఆయానందమును, సతాం=సత్పురుషులకు, దదతీ=ఇచ్చునదై, చిరాయ=చిరకాలము నుండి, ప్రతిపన్న-పన్నగనగా=చేరిన-శేషశైలము కలదైన, దేవతా=దైవము, కస్యరసికస్య=ఏబ్రహ్మరసజ్ఞునికి, చిత్తం=మనస్సును, ఇహ = ఇక్కడ, నగాహతే=చేరదు.

తా. వక్షఃస్థలమున లక్ష్మిఁగలిగి, సత్పురుషులకు అత్యంతసుఖము నిచ్చుచుండెడి నిక్కడిదైవము ఎట్టిబ్రహ్మజ్ఞానికైనను చిత్తమునఁ జేరకపోదు.

ఆ. ఉరమునందు దెఱవ । నిరవొంద ధరియించి
నిరవధికము సుఖము । నిరత మొసఁగ
నురగధరగమగుచుఁ । బరఁగుపరమదైవ
మెఱసికనిమనను । కెక్కఁ దిందు.

టీ. నిరవధికము=మితి లేని, ఉరగధరగము = శేషాద్రియందు ఉండునది.

కృశానుః.—

గ॥ కిము రే? కేవల మర్థపర మముం దేవ మనుసంధత్సే॥ 278

కృశానువు.—

వ. ఏమిరా? (యథార్థముగ హిరణ్యాహరణుండె కనుక) ఇప్పుడును కేవల మర్థపరాయణుండె యయినయీదైవము ననుసంధానము చేయుచున్నావు.

వృ॥ ఇష్టప్రాప్తి మనిష్టభంగ మపివా సంప్రార్థ్య భక్త్యా జనై
ర్యద్దాతవ్యమితి ప్రతిశ్రుతమభూ ద్ద్రవ్యం తదాప్తే ఫలే
తే దాస్యంతి నచేత్స్వయం భయమసావుత్పాద్య తేషాం పునః
కృత్స్నం సార్థహిరణ్యవృత్తిప్రద ఇదం గృహ్ణాతి వృద్ధ్యా సమమ్॥

అ. ఇష్టప్రాప్తిం=ఇష్టసిద్ధియును, అనిష్టభంగమపివా = అనిష్టము సిద్ధింపమియును, సంప్రార్థ్య=కోరి, జనైః=జనులచేత, యత్ = ఏది, భక్త్యా = భక్తితో, దాతవ్యమితి = ఇయ్యఁదగినదియని, ప్రతిశ్రుతం = వినఁబడినది, అభూత్=ఐనదో, ఫలే=దానిఫలము, ఆప్తే = ప్రాప్తింపఁగా, తద్ద్రవ్యం = ఆద్రవ్యము, తే=వారు, నదాస్యంతిచేత్=ఇయ్యనివారైరేని, స్వయం=తానే, అసౌ=ఈవేంకటేశ్వరుఁడు, తేషాం=వారికి, భయం=భయమును, ఉత్పాద్య=పుట్టించి, పునః=మఱల, సార్థహిరణ్యవృత్తిప్రదః = యథార్థముగ ధనమును

తీసికొనువాఁడు - హిరణ్యకశిపుని సంహరించినవాఁడు అను సంజ్ఞాశబ్దము కల వాఁడై, ఇదం=ఈచెప్పిన ద్రవ్యమును, కృత్స్నం=పూర్ణముగ, వృద్ధ్యాసమం= వడ్డితోఁ గూడ, గృహ్ణాతి=తీసికొనుచున్నాఁడు.

తా. ఇష్టముకలిగి, అనిష్టముకలుగకుండవలెనని భక్తితో వేఁడుకొని లోకులు ఇచ్చెదమని నియమించుకొన్న ద్రవ్యము వారికి ఆయాఫలము ప్రాప్తింపఁగానే, వా రాధనము నియ్యనియెడల వారికి భయము కలిగించి,తనహిరణ్యహారి యను పేరు తోఁచునట్లుగా, వారిధనమును కొఱవడకుండ వడ్డితోఁ గూడ తీసికొను చున్నాఁడు.

మ. తమయిష్టంబులు కల్గుకై మఱి యనిష్టంబుల్ నివర్తించుకై
తమిఁ బ్రార్థించి జనుల్ తదన్యతరమొందం దోసవిత్తము
ని త్తము కొమ్మింతని మున్న చెప్పి వెనుకం దా మింతయుం
దప్పిరేని దము భీతిల్లఁగఁ జేసి చేకొను నైశ్యైకెనా వడ్డితో
నంతయున్.

టి. తమిన్ = ఆశతో, తదన్యతరము = వానిలో నొకటిని, ఒందన్ = పొందఁగా.

కించ.—

వృ॥ తాతేత్యామంత్ర్య కంచి ద్వనభువి తృషితస్తోయబిందూన్య
యాచే। కస్యాప్యచ్ఛిన్నస్తటాకం ఖనత ఇహగిరావంత'మ్మృ
ద్భారమూహే। దత్త్వాం కే నాపిసూనావలి మథిమకుటం మ్మ్ర
ణ్మయామేవ దధ్రే। సోఽయం భూయ శ్శ్రియ్నేతిజ్ఞై ర్మ్యావన
పతి రితి స్తూయతే ధ్యాయతేచ॥ 280

అ. యః=ఎవఁడు,వనభువి=వేంకటాచల వనభూమియందు, తృషితః=దప్పి కొన్నవాఁడై, కంచిత్=ఒకానొకని, తాతేతి=తాతాయని, తోయబిందూన్ నీటిబొట్లను, యయాచే=యాచించినాఁడో ! ఇహగిరౌ=ఈపర్వతమందు, త

టాకం=గుంటను,ఖనతః=త్రవ్వుచున్న,కస్యాపి=ఒకానొకనికిఁగూడ, ఉచ్చైః=ఎచ్చుగా, మృద్భారం=మట్టిబరువును, హంత=అయ్యో! ఊహే=మోయుచున్నాఁడో! కేనాపి=ఒకానొకనిచేత, దత్తాం=ఇయ్యఁబడిన, మృణ్మయీం ఏవ=మట్టిగానే యున్న, సూనావలిం=పూలమాలను, అధిమకుటం=కిరీటమందు దధ్రే=ధరించినాఁడో! భూయః=మఱల, సోఽయం=అట్టి యీ వేంకటేశ్వరుఁడు, శ్రుతిజ్ఞైః=వేదవేత్తలచేత, భువనపతిరితి=జగత్పతియని,స్తూయతే=స్తోత్రముచేయఁబడుచున్నాఁడు, ధ్యాయతేచ=ధ్యానింపఁబడుచునున్నాఁడు.

తా. ఎవనినో యొకని అప్పా అని పిలిచి దప్పికొంటెనని, నీటిబొట్లు లిమ్ము అనియు ; ఎవనికో యొకనికి గుంటత్రవ్వువానికి మట్టిమోసెననియు; ఎవఁడో యొకఁడు మంటియుంట లర్పింపఁగా పూలమాలెవలె తాల్చికొనియెననియు, ఈ వేంకటాచలమందు ఆవేంకటేశ్వరుఁడె యిట్లు చేసెనని అతనినే పొగడి అందఱును ధ్యానముచేయుచున్నారు.

సీ. ఒకనాఁడు నీ ర్వట్టి ¶ యొకని నట్టడవిని
నీటిబొట్టొకటినె ¶ మాటి కడిగె,
ఒకనాఁడు చెఱ్వొత్తు ¶ నొకనిచేరువ చేరి
మట్టి మోసెను బరువ్వ ¶ బిట్టునాక,
ఒకనాఁడు మంటితో ¶ నొకఁ డుంట లిచ్చిన
దాఁ బువ్వులుగఁ బట్టి ¶ తలను బెట్టె,
ఒకనాఁడు పాలకై ¶ యొకత్రేఁడు త్రేసిన
గొడ్డఁటిత్రేటున ¶ గోడు గుడిచె,

తే. ఇట్టిదీనుని నీయట్టి ¶ వట్టిఛాంద
సప్రవరు లెప్డు సెప్పుదు ¶ రప్రమేయుఁ
డయినజగదీశ్వరుం డని ¶ యదియ కాక
తలఁచెదరు కూడనట్టులె ¶ తలఁపులందు.

టీ. నీర్వట్టి=దప్పిగొని, అనాక=అనక, వ్రేఁడు=గొల్లఁడు, గోడు=దుఃఖము, ఛాందసప్రవరులు=వేదవేత్తలలో శ్రేష్ఠులు—అవివేకులలో శ్రేష్ఠులు, అప్రమేయుఁడు=ఊహింప శక్యము కానివాఁడు.

విశ్వావసుః.—

గ॥ కిమరే? కరుణానిధయే వేంకటాచలపతయేఽప్యసూయసి ! శృణు తావత్ ॥ 281

విశ్వావసువు.—

వ. ఏమిరా? కేవలము దయాపయోధి యైన యీ వేంకటాధిపతి యందును నీవసూయపడుచున్నావు? వినుము.

వృ॥ నియంతా జంతూనాం నిఖిలజగదుత్పత్తివిభవ
ప్రతిక్షేపైః క్రీడన్ పరమపురుషః పన్నగనగే
పరత్వే సౌలభ్యప్రకటనకృతే వేంకటపతిః
కృపాసింధుః కాంకా మిహ మనుజలీలాం నతనుతే॥ 282

అ. వేంకటపతిః=వేంకటేశ్వరుఁడు, జంతూనాం= సకలజంతువులకును, నియంతా=నియామకుఁడై, పరమపురుషః=పురుషోత్తముఁడై, పన్నగనగే=ఈ శేషాచలమందు, నిఖిల...ప్రతిక్షేపైః=సర్వలోకముల సృష్టిస్థితిలయములతో, క్రీడన్ =క్రీడించుచును, పరత్వే=పరతత్త్వమందును, సౌలభ్యప్రకటనకృతే = తనసౌలభ్యగుణమును ప్రకటించుటకై, కృపాసింధుః = దయాసముద్రుఁడై, ఇహ=ఇక్కడ, కాంకాం=ఏమేమి, మనుజలీలాం=మనుష్యలీలను, నతనుతే= చేయఁడు!

తా. ఈ వేంకటాచలపతి ఇక్కడ సకలప్రాణులకును, సకలలోకముల సృష్టిస్థితిలయములకును నియామకుఁడై క్రీడించుచును, తనపరత్త్వమందలి సౌలభ్యమును దెలుపుటకై తాను దయాసముద్రుఁడై యేమేమొ లీలలను జేయుచుండువాఁడు.

మ. జగదుత్పత్తి స్థితిలయంబు నొనఁగన్ సర్వాంతరాత్ముండ
పన్నగశైలంబున నిందుఁ గ్రీడ సలుపున్ నారాయణుం
డిప్డుఁ దా భగవన్నిత్యపరత్వయుక్తుఁ డయినన్ భావిం
చి సౌలభ్యమున్ నెగడింపన్ నరులీల లెన్నొయొనరించె చేన్
దానఁ దానై దయన్.

టి. దానన్=ఆపర్వతమునందు. ("తమయిష్టంబులు కల్గుకై") అన దూషణము నిరసించుచున్నాఁడు.

కించ.—

వృ॥ కిము పృథగాదాయదిశ న్నభీష్టం
కృత్స్నం జనేభ్యః పతి రంజనాద్రేః।
కృష్ణావతారీయ కుచేల సంప
త్ప్రదానరీతిం వివరీవరీతి॥ 283

అ. అంజనాద్రేఃపతిః=వేంకటేశ్వరుఁడు, కిమపి = కొంచెమునైన, ఉపాదాయ=తీసికొని, జనేభ్యః=జనులకై, అభీష్టం=అపేక్షితమును, కృత్స్నం= విశేషముగా, దిశన్=ఇచ్చుచు, కృష్ణా...రీతిం=కృష్ణావతారమందలి కుచేలునకు సంపద నిచ్చినవిధమును, వివరీవరీతి=మిక్కిలి వివరించుచున్నాఁడు.

తా. ఈవేంకటేశ్వరుఁడు కృష్ణావతారమందు కుచేనిలుకి అటుకులు కొంచెము దీసికొని అఖిలైశ్వర్యము లిచ్చుటవలె ఇక్కడను జనులయొద్ద నేదేని కొంత తీసికొని వారియభీష్టములన్నియు నిచ్చుచున్నవాఁడు.

క. ఒకకొంచెము తీసికొనుచు
సకలాభీష్టము లొసఁగును జనసమితికి, ము
న్నొకకొంచియ మటుకులకే
సకలైశ్వర్యము కుచేలసంయమి కొసఁగన్.

ఱ. కుచేలుఁడు—162 వ పుట చూడుము.

ఇ. కృష్ణుఁడు—155 వ పుట చూడు.

వృ॥ ప్రియసహచరీ లక్ష్మీః, స్థానం సహస్రవసు స్స్వయం,
కువలయపతి శ్యాలో, రత్నాకర శ్శ్వశురో హరేః।
తదపి హరతి ద్రవ్యం పూర్ణో జగత్పతి రేష యత్
తదిహ భజతాం కర్తుం నృణా ముదగ్ర మనుగ్రహమ్॥284

అ. హరేః = విష్ణువునకు, ప్రియసహచరీ = భార్య, లక్ష్మీః = లక్ష్మియు; స్థానం=వాసస్థానము, స్వయం=తానే, సహస్రవసుః=సూర్యుఁడును; శ్యాలః= బావమఱఁది, కువలయపతిః=చంద్రుఁడును; శ్వశురః=మామ, రత్నాకరః= సముద్రుఁడును; తదపి=అయినప్పటికిని, యత్=ఎందువలన, భజతాం=తన్ను భజించునట్టి, నృణాం=మనుష్యులకు, ఉదగ్రం=సంపూర్ణమైన, అనుగ్రహం= అనుగ్రహమును, కర్తుం=చేయుటకై, ఇహ=ఈతిరుపతియందు, ఏషః=ఈ, జగత్పతిః=జగదీశ్వరుఁడైన వేంకటేశ్వరుఁడు, పూర్ణః = తాను సర్వసంపన్నుఁడైనను, ద్రవ్యం=ద్రవ్యము కొంచెమైనను, హరతి=తీసికొనుచున్నాఁడు.

తా. సర్వైశ్వర్యసంపన్నురా లగులక్ష్మీదేవి తనకు ప్రియురాలుగాను, భూమండలాధిపతియై-కలువలఱేఁడైనచంద్రుఁడు తనకు బావమఱఁదిగాను, సకలరత్నములకును గని యైనసముద్రుఁడు తనకు మామగాను గలయామహావిష్ణు వైనవేంకటేశ్వరుఁడు, తాను జగదీశ్వరుఁడై, సర్వసంపన్నుఁ డగుచును, తన్ను భజించుచున్నవారికి సంపూర్ణానుగ్రహము చేయుటకే, కొంచెముధనమునైనఁ దీసికొనుచున్నవాఁడు.

చ. ఎవనికి జాయ శ్రీయ, నెల వెవ్వనికొండె విభావసుండు, తాఁ
గువలయ బోధనాధికుడుగూర్మిని బేర్మిని బావ, మామగా
రెవని కనూనరత్ననిధి యెజ్జగదుజ్జ్వలుఁడాతఁడీ
యవని భజించునంచితులకంతయునీయ నొకింత దీయుఁగా!

టి. విభావసుండు=కాంతులును ధనములును గలవాఁడు -సూర్యుఁడు, కువలయ. బోధనాధికుఁడు=భూమండలమును - కలువలనుఁ ప్రకాశింపఁజేయుట

యం బధికుఁడు-చంద్రుఁడు; అనూత్నరత్ననిధి=ప్రాచీనమైన రత్నములకు స్థా నము-సముద్రము, జగదుజ్జ్వలుఁడు = జగత్తును ప్రకాశింపఁజేయువాఁడు-జ దీశ్వరుఁడు, అంచితులు=పూజితులు-భక్తులు.

ఇ. లక్ష్మీదేవి=లోకమాత—2 వ పుట చూడు.

ఇ. సహస్రభానువు=సూర్యుఁడు—9 వ పుట చూడు.

ఇ. కువలయపతి=చంద్రుఁడు-91 వ పుట చూడు.

ఇ. రత్నాకరము—122, 133 వ పుటలు చూడు.

గ॥ అఖిలహేయప్రత్యనీకానంతకల్యాణగుణైకతానస్య విశ్వని
దానస్య శ్రీనివాసాభిధానస్య పరబ్రహ్మణో గుణార్ణవామృతై
కణానాం వర్ణనే అనిపుణధిషణా ధిషణాదయోఽపి ॥ 285

అ. అఖిల ... తానస్య=సకలమైన హేయవిషయములకు విరుద్ధమైన సకల కల్యాణగుణములకు ముఖ్యస్థితిగలిగినవాఁడును, విశ్వనిదానస్య=జగత్కారణ భూతుఁడును, శ్రీనివాసాభిధానస్య = శ్రీనివాసమూర్తి యనుతిరునామము గలవాఁడునైన, పరబ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మయొక్క, గుణార్ణవామృతకణానాం= గుణములనెడి సముద్రమందలి యమృతబిందువులయొక్క, వర్ణనే=స్తోత్రము నందు, ధిషణాదయోపి = బృహస్పతి మొదలైనవారునుగూడ, అనిపుణధిష ణా =సమర్థములు కానిబుద్ధి గలవారు.

వ. దురంతము లైన హేయగుణములం దొకటియైన లేక యనం తములైనకల్యాణగుణములకాస్పదంబై, సమస్తప్రపంచము నకు ముఖ్యకారణంబై, పరబ్రహ్మం బైనయీశ్రీనివాసమూ ర్తియొక్క గుణగణకలశార్ణవకణవర్ణన మైనను, ఆవాచస్ప తిప్రభృతులకును వాచామగోచరమె కాక, వారిమనంబు లకు మననీయంబును గాదయ్యె.

ఇ. ధిషణుఁడు=బృహస్పతి—171 వ పుట చూడు.

స్ర॥ గాంభీర్యైకావలంబే గరిమ నివసతౌ కాంతి కుల్యాతటాకే

కల్యాణాంభోజకల్యే నిరవధి కరుణాసార కల్లోలరాశౌ
చాతుర్యౌదార్యలక్ష్మీవిహరణశరణే సద్గుణౌఘాన్ బభూవే
దేవే శ్రీవేంకటేశే న జిగణయిషతా కేనవా గ్లానవాచా॥ 286

అ. గాంభీర్య+ఏకావలంబే=గంభీరత్వమునకు ముఖ్యాధారుఁడును, గరిమ+నివసతౌ = గౌరవమునకు స్థానమైనవాఁడును, కాంతి+కుల్యా+తటాకే=కాంతియనెడు కాలువతోడి సరస్సువంటివాఁడును, కల్యాణ+అంభోజ+కల్యే=శుభములనెడి తామరలకు ఉదయకాలమువంటివాఁడును, నిరవధి...రాశౌ=అత్యంతమైన దయాసారమునకు సముద్రమువంటివాఁడును, చాతుర్య...శరణే=నేర్పుదానములసమృద్ధి అనులక్ష్మికివిహరించుటకైన గృహమువంటివాఁడునైన, దేవే+శ్రీవేంకటేశే= శ్రీవేంకటేశ్వరదేవునియందు, సద్గుణౌఘాన్ = సద్గుణసమూహములనుగూర్చి, జిగణయిషతా=గణింపఁగోరిన, కేనవా=ఎవనిచేతఁగాని, గ్లానవాచా=తగ్గిపోయినవాక్కుచేత, నబభూవే=కాఁగలదికాదు.

తా. ఈవేంకటేశ్వరునియందలిగాంభీర్యగౌరవకాంతి కల్యాణకారుణ్య చాతుర్య ఔదార్యాది సకలసద్గుణములను గణించువాఁడెవఁడుగాని వాక్కుచాలనివాఁడై యగును.

సీ. గాంభీర్యమునకు ము।ఖ్యంబైనపట్టును
ఘనగౌరవంబున।కునికిపట్టు
కాంతికాలువలకుఁ।గలసీటిపట్టును
గల్యాణకమలకుఁ।గంటుబోట్టు
కారుణ్యమునకును।గల్లోలములపట్టు
నౌదార్యలక్ష్మికి।నాటపట్టు
చాతుర్యలక్ష్మి కా।చందంబుననె యాట
పట్టగువేంకటే।శ్వరునిఁ బట్టు
తే. సుగుణగణములగణనము।సుంత యైన
నెట్టిదిట్టనికైనఁ దా।బెట్టు బెట్టె

దంబు పుట్టింపదే ! వాగ్విడంబ ముడిగి
డస్సి క్రుస్సినకరణి నీధరణితలిని.

కించ.—

శ్లో॥ సమగ్రా హి హరే ర్వేదై
స్సమగ్రాహి గుణావలిః
ప్రత్యక్షేఽపి పర త్వేఽ స్య
ప్రత్యక్షేఽపి నసంశయః॥ 287

అ. సమగ్రా=సంపూర్ణమైన, హరేః+గుణావలిః=స్వామియొక్క గుణ సమూహము, వేదైః=వేదములచేత, ప్రత్యక్షేఽపి=ప్రత్యక్షమందును, పరత్వే =పరతత్త్వమందును, సమగ్రాహిహి = గ్రహింపఁబడెనుగదా ? అస్య=ఇతనియొక్క, ప్రత్యక్షేపి=ప్రత్యక్షమైనపుడు, నసంశయః = సందేహములేదు.

తా. స్వామిగుణములు వేదవిహితములే యైయున్నను, అతఁడు ప్రత్యక్షమగుచుండినచో పరోక్షమందును సందేహమా ?

మఱియు.—

తే. గుణము లెవనికి వేదాంతగణితము లగు
వాఁడు ప్రత్యక్ష మగుడును వాని దాప
రత్వమున నట్లు సందేహరహిత మగును
బరుఁడొ ప్రత్యక్షుఁడో యనఁబడుతలంపు.

గ॥ అహో ! మహోన్నతస్యాప్యస్య సౌలభ్యం కనకకుసుమస్యా
సౌరభ్యమివ రసికేభ్య ఏవ స్వదతే ! పశ్య! ॥ 288

వ. అహో ! మహోన్నతుఁడై నను, ఇతనిసౌలభ్యము సౌవర్ణ పుష్పముసౌరభ్యమువలె, రసికులకే రమణీయమై యున్నయది. చూడు !

టి. సౌలభ్యము=సులభత్వము, సౌరభ్యం=పరిమళమే, కనకకుసుమము=సౌవర్ణపుష్పము—సంపంగిపువ్వు.

వృ॥ ప్రచండవిశ్వకంటకప్రఖండనైకపండితః
పతంగమండలే వస న్యఏష పాండవప్రియః
అకుంఠరీతికః ప్రసన్నపుండరీకలోచనః
స కుండలీంద్రభూధరప్రకాండమండనాయతే॥ 289

అ. యః=ఎవఁడు, ప్రచండ...పండితః= క్రూరులైన లోకకంటకులైన వారిని ఖండించుటయందు ముఖ్యమైన నేర్పుగలవాఁడును, పతంగమండలే=సూర్యమండలమున, వసన్=నివసించుచు, అకుంఠరీతికః=సంపూర్ణస్వరూపముగల వాఁడును, ప్రసన్నపుండరీకలోచనః=తేఁటయైన తెల్లఁదామరలవలె కన్నులు గలవాఁడునైన, సః+ఏషః = ఆ+యీ, పాండవప్రియః=పాండవులకు ప్రియుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తి యగువేంకటేశ్వరుఁడు,కుండలీ. యతే=ఈశేష శైలమునకు శ్రేష్ఠమైనభూషణ మగుచున్నాఁడు. (పంచచామరము).

తా. శ్రీకృష్ణమూర్తియైనవేంకటేశ్వరుఁడు, క్రూరులైదుష్టులైనవారిని ఖండించుచు, స్థిరమర్యాదలు గలిగి పుండరీకాక్షుఁడై సూర్యమండలమందు వసించువాఁడైనను, ఈశేషాచలమునకు అలంకారముగా నున్నవాఁడు.

పాండవప్రియుఁడు = శ్రీకృష్ణుఁడు— ఇతఁడు దేవకీవసుదేవులపుత్రుఁడు, నందయశోదలపెంపుడుపుత్రుఁడు, బలరామునితమ్ముఁడునై సత్యభామాదు లష్టభార్యలుగాను, అందు రుక్మిణీదేవి పట్టపుదేవిగాను కలిగియు, షోడశరాజ కన్యకలతోను షోడశసహస్ర గోపికలతోను లీలాలోలుఁడై ఇట్లు తనతోడ ఐహికానందములనుకూడ అనుభవించి ఆనందింపఁగోరియున్న అనేకదేవతలను మహర్షులను అందు విదురాక్రూరకుచేలద్రౌపద్యాదిభక్తులనున్ వారు వారుకోరుకొనునట్లానందింపఁజేయుచు, కంసకాళియశిశుపాలమురనరకాదిశత్రువులనున్ ; సంహరించుచు, తాను పంచపాండవులకత్యంతప్రియుఁడౌటవలన కౌరవయుద్ధమందు అర్జునునకు విశ్వరూపమున తనయందు విశ్వాసము కలిగిం

చుకొని అతఁ డస్వతంత్రుఁ డగునట్లు భగవద్గీతోపదేశముచేసి తాను గీతాచ ర్యుఁ డనఁబడుచు, దశావతారములలో అష్టమావతార మైనశ్రీమహావిష్ణువు.

పంచచామరము. ఎతండు శత్రుమండలంబు కెల్లఁ జెండుపండితుఁ
డెతండు మిత్రుమండలంబు కి నిల్లు చేసికొన్నవాఁ
డెతండు పుండరీక నేత్రుఁ డి ట్లఖండరీతివాఁ
డతండెయిందు శేషశైలమందు మండనంబునౌన్

గ॥ అవలోకయ ! తానదురగవరధరణీధరశిరోమణి శ్చక్రపాణే
రవితరనుకరవరనికరవితరణకౌశలమతిపేశలమ్॥ 290

వ. చూడుమూ ! ఈ శేషశైలశేఖరమణి యైనశ్రీరమణీరమణుని యనితరసాధారణ మైనవరవితరణమునం దతిపేశల మైనకౌ శలమును.

టి. వరవితరణము=వరము లిచ్చుట, అతిపేశలము=అతిమృదువు.

వృ॥ మూకారబ్ధం కమపి బధిరాః శ్లోక మాకర్ణయంతి,
శ్రద్ధాళు స్తం విలిఖతి కుణిః, శ్లాఘయా వీక్ష తేఽంధః,
అధ్యారోహ త్యహహ ! సహసా పంగుర ప్యద్రిశృంగం,
సాంద్రాలస్యా శిశుభరణతో మందమాయాతి వంధ్యా॥

అ. బధిరాః=చెవిటివాండ్రు, మూకారబ్ధం=మూఁగవాం డ్రారంభించిన, కమపిశ్లోకం=ఒకపద్యమునై నను,ఆకర్ణయంతి=వినుచున్నారు, తం=ఆశ్లోకము ను, కుణిః=చేయిమొండివాఁడు, శ్రద్ధాళుః=శ్రద్ధగలవాఁడై,విలిఖతి=వ్రాయు చున్నాఁడు, అంధః=గ్రుడ్డివాఁడు, శ్లాఘయా=శ్లాఘనముతో, వీక్షతే=చూ చుచున్నాఁడు, పంగురపి=కాలుమొండివాఁడు కూడ, అద్రిశృంగం=కొండకొ నను, సహసా=త్వరగా, అధ్యారోహతి=ఎక్కుచున్నాఁడు, అహహ=ఆహా! వంధ్యా=గొడ్రాలు,శిశుభరణతః=బిడ్డనుమోసికొనుటవలన, సాంద్రాలస్యా= మిక్కిలియలసత గలదై, మందం=మెల్లఁగా, ఆయాతి=వచ్చుచున్నది.

తా. ఈవేంకటాచలమందు ఆవేంకటేశ్వరుఁడు చెవిటివాండ్రకు శ్లోకాలు వినిపించుచు, మూఁకవాండ్రచే పలికించుచు, చెయిమొండివాండ్రచే వ్రాయించుచు, గ్రుడ్డివాండ్రకు చూపించుచునే గాక, ఈపర్వతశిఖరమును కాలిమొండివాండ్ర నెక్కించుచు, గొడ్డురాండ్రను గర్భమున బిడ్డనుమోసికొని యలసటతోడియాలస్యముతో రప్పించుచున్నవాఁడు.

సీ. ఏనాఁడుఁ బలుకనే ♦ లేనట్టిమూఁగయుఁ
బద్యముల్ హృద్యమై ♦ పలుకు, వాని
నేనాఁడు వినఁగనే ♦ లేనట్టిచెవిటియు
వింతగాఁ జెప్ప విచ్చి ♦ వినును, వాని
నేనాఁడు వ్రాయనే ♦ లేనట్టిచెయిమొండి
వడిని శ్రద్ధాళువై ♦ వ్రాయు, వాని
నేనాఁడుఁ జూడనే ♦ లేనట్టిగ్రుడ్డియుఁ
జక్కఁగాఁ జూచియే ♦ చదువు, మఱియు.

తే. నడువ లేనట్టికుంటియు ♦ వడిగ నడచి
యిక్కుధరమున శిఖరము ♦ నెక్కు మఱియు
నెక్కివచ్చును గొడ్రాలు ♦ నెక్కసమున
నిండుకడుపున బరువున ♦ బెండుపడుచు.

టి. ఇక్కుధరమున=ఈపర్వతమునందు, బెండుపడుచు= బలహీనపడుచు.

గ॥ పర్వతః పర్వత మాలోక్య సశ్లాఘమ్॥ 292

వ. పర్వతమును సర్వత్రను నవలోకించి శ్లాఘించి.

వృ॥ సర్వోత్తుంగ స్ఫురితశుభగుహా స్వస్వభిఖ్యాతసీతో
భాస్వద్వంశోపచయజనక స్సానుజస్ఫూర్తికోయః
ఏనం నూనం క్షితిభృతమియం జానతీ జానకీశం
కీశశ్రేణీ కలయ శరణీ కుర్వతీ పర్వరీతి॥ 293

అ. యః=ఏపర్వతము, సర్వోత్తుంగః=అన్నిటికంటె పొడుగై, శ్రితశుభగుహః=ఆశ్రయించి శుభకరమైనగుహుండును—గుహాలునుగలదై, సాధ్వభిఖ్యతసీతః=సజ్జనులచేత కొనియాడఁబడినసీతయు-లతభేదమునుగలదై, భాస్వత్ వంశ, ఉపచయ+జనకః=సూర్యవంశమునకును-ప్రకాశించు వెదుళ్లకును అభివృద్ధినికలిగించునదై, సానుజస్ఫూర్తికః=తమ్ములయు - చరియలయు సంపూర్తి లదైనదో, ఏనం= యీ, క్షితిభృతం= రాజును—పర్వతమునుకా, జానకీశం = శ్రీరామునిఁగా, జానతీ=తెలియునది యైన, ఇయంకీశశ్రేణీ = ఈవానరపఙ్క్తి శరణీకుర్వతీ= రక్షకునిఁగాను—నివాసమును గాను చేసికొనునదై, వర్వరీతి=మిగులఁ చుట్టుకొనుచున్నది, కలయ=చూడు !

తా. ఇక్కడ గుహ అనెడుగుహుండును, సీతాలత యనెడుసీతాదేవియును వేణువృక్ష మనెడిసూర్యవంశమును, సానువులనెడి భరతాదులైన తమ్ములును గలిగినయీకొండ యనెడిరాజునే శ్రీరామునిఁగాఁ జూచుకొన్న యీవానర శ్రేణి తనకు రక్షకముగాను, వాసస్థానముగాను వరించుకొనుచున్నది.

సూర్యవంశము. సూర్యుఁడు= వివస్వంతుఁడు. అతనివలన వైవస్వతమను, కుక్షి, కకుత్స్థ, కువలయాశ్వ, మాంధాతృ, త్రిశంకు, హరిశ్చంద్ర, సగర, భగీరథ, రఘు, అజ, దశరథ, శ్రీరాములవంశము.

తే. సతతసీతాసమేతాంకసహితుఁ డగుట
భరితగుహుఁడును సానుజస్ఫురితమహుఁడు
నగుట క్షితిధరు నితని శ్రీరఘువరుఁ డని
కలయ శరణము కావించెఁ గాంచు ! కపుల

టి. సీతాసమేతాంక=లతావిశేషములతో— సీతాదేవితో, సమేత=కూడిన, అంక=సమీపస్థలముతో—ఒడిభాగముతో, భరితగుహుఁడు=భరింపఁబడిన గుహాలు—గుహుఁడును కలవాఁడు, సానుజస్ఫురిత+మహుఁడు=సానువులందు పుట్టిన—తమ్ములతోఁగూడిన+తేజస్సుగలవాఁడు, క్షితిధరుక= పర్వతుని—రాజును, కలయక=అంతటను, శరణము=వాసస్థానము-రక్షణము.

వృ॥ ప్రకాశబహుపాదవత్యపి ఫణిక్షమాభృత్యతః
ప్రకాశమవలోక్యతే పరమమన్యదత్యద్భుతం
నిజోరసిపయోధర శ్చిర మచంచలాం విద్యుతం
పయోధరమురస్యసావపి బిభర్తి నిత్యం నిజే॥ 294

అ. ప్రకాశే బహుపాదవత్యపి=ప్రకాశములై విస్తారములైన పాదములును-తోడితిప్పలును గలదైనను, ఫణిక్షమాభృతి=గూఢపాద సర్పరాజైన ఈశేషాద్రియందు, అతః=అంతకంటె, అన్యత్=మఱియొకటి, పరమం=శ్రేష్ఠమైన, అత్యద్భుతం=అత్యాశ్చర్యము, ప్రకాశం=ప్రసిద్ధముగా, అవలోక్యతే=చూడఁబడుచున్నది; నిజ+ఉరసి= తనఱొమ్మున, పయోధరః=మేఘము, చిరం = చాలాకాలముగా, అచంచలాం=మెఱుముకాని-చలింపని, విద్యుతం=మెఱుమును; బిభర్తి=భరించుచున్నది. అసావపి = ఇతఁడును, ఉరసి = తనఱొమ్మున, పయోధరం= స్తనమును - మేఘమును, నిత్యం=ఎల్లపుడును, బిభర్తి=భరించుచున్నాఁడు.

తా. తాను గూఢపాదమైనను, బహుపాదములు గలయీశేషపర్వతమునందు, మఱి మహాశ్చర్యమొకటి ప్రకాశముగాఁ గనఁబడుచున్నది. అదేమనఁగా ఈపర్వతమనెడి పయోధరము తనఱొమ్మునఁ గదలనిమెఱుమును ధరించుటయు, ఈవేంకటేశ్వరుఁడు పయోధరమనెడి స్తనముతోడ లక్ష్మిని ఎప్పుడును ఱొమ్మున నే భరించుటయును కలిగియున్నదనుటయే.

మఱల నానందముతో.—

ఉత్సాహవృత్తము.

కరము గూఢపాద మగుచుఁ గంటె? గాఢపాద మాన్
ధర మిదే య టుండ మఱియు దానికంటె వింత యిం
దురము మైఁ బయోధరంబె యొరయుఁ దిరము మెఱుమున
ట్లురము పైఁ బయోధరము నెఱయు మెఱుము నెప్పుడున్

టి. ధరము+ఇదే=ఈపర్వతమే, గాఢపాదము=కనఁబడని పాదములు-

ఇక్కడ, ఉగ్రాః=భయంకరములైన, వ్యాఘ్రాః=బెబ్బులులును, సంతి=ఉన్నవి. ఏతత్ వనం=ఈయడవిని, సంలక్ష్య=చూచి, ఇదంమనః=ఈమనస్సు, మోహం=బుద్ధిమఱపును, అయతే=పొందుచున్నది.

తా. ఈయడవియందు బండతాలును, వేలువేలుసర్పాలును, దొంగలును ముండ్లును, పెద్దపులులును, వెదురులపొదలునున్నవి. ఇట్టియడవిని జూచి నామనస్సు తెలివి తగ్గుచున్నది.

తే. కొండపాములు కొండతాళ్లుండు లందు
మండుబొంగులు దొంగలు మఱియు నెందుఁ
గనిన, బెబ్బులు లబ్బబ్బ గనఁగరాదు
గుండె లదిరెను బెదురున బెండునడుచు.

విశ్వావసుః—

గ॥ సఖే! నిపుణనిరూపణత ఏతేషాం గుణానపి గృహాణ॥ 299

వ. సఖా! చక్కఁగ నిరూపణమున, ఇటఁ గొనములు నున్నయవి, గయికొనుమా ?

వృ॥ అనాయాసగ్రాహ్యా ణ్యవనిపతిభోగ్యాన్యపి ఫలా
న్యయత్నేన ప్రాప్యా స్త్వపి సుదృగవేక్ష్యా స్సుమనసః
అసూర్యం పశ్యా న్యప్యహహా! సులభా న్యశ్మభవనా
న్యరణ్యానీభాజా ముతిపతతి భాగ్యం కిల గిరః॥ 300

అ. అవనిపతిభోగ్యాని+అపి=రాజులకు అనుభవింపఁగూడినవైనను, ఫలాని=పండ్లు, అనాయాసగ్రాహ్యాణి=కష్టము లేక గ్రహింపఁదగినవియు, అయత్నేన=యత్నములేకయే, ప్రాప్యాః+అపి=పొందఁదగినవియైనను,సుమనసః=పుష్పములు, సుదృగవేక్ష్యాః=చక్కనికన్నులతో- స్త్రీలచేతను, చూడఁదగినవియు, అసూర్యంపశ్యాని అపి=సూర్యుని చూడఁదగనివియైనను, అశ్మభవనాని=శిలాగృహములు, సులభాని=సులభములైనవియు, అహహా=ఆహా! అర

ణ్యానీభాజాం=అడవులనుండు వారియొక్క, భాగ్యం=భాగ్యము, గిరః=మాటను, అతిపతతికిల=మీఱుచున్నదిగదా!

తా. ఇక్కడిమామిడి మొదలగుపండ్లు రాజులే అనుభవింపఁదగినవిగాను, కొనకయే పువ్వులు పువ్వుబోణులకును యత్నింపకయే చూడఁదగినవిగాను, గుహలు సూర్యరశ్మియే కనఁబడనివిగా నున్నయవి. ఆహా! ఈయడవిలోనివారిభాగ్యము చెప్ప శక్యము కానిదిగా నున్నయది గదా!

చ. అలయక చేకొనందగుచుఁగొనక్కఱ రాజులు కైకొనందగుణ్
ఫలములు పూవులో చెలులకుఁ బ్రార్థనచేసికొనందగుణ్ సదా
చలువలఁ దావులై మిగులఁ జక్కనిఁబాలగృహాలు నెండక
న్నొలయవిటణ్ వసించుకృతి పుణ్యులభాగ్యము నేమనందగున్

అపిచ.—

వృ॥ గహనగుహావిహారిహరిపాణిరుహాభిహత
ద్విరదశిరస్తటోద్గలితమౌక్తికసంహతిభిః।
అహహ! విభూషితైరిహగిరౌ విహరంతి సుఖం
సమమబలాజనై రతివిలాసపరాశ్శబరాః॥ 301

అ. రతివిలాసపరాః=మైథునక్రీడలయందాసక్తులైన, శబరాః=వేఁగులవాండ్రు, గహన...సంహతిభిః=అడవిలోనిగుహాలలో విహరించు సింహముల గోళ్లతోఁ గొట్టఁబడినయేనుఁగుల కుంభస్థలములనుండి లేచినముత్యములసమూహముల చేత, విభూషితైః=అలంకరింపఁబడిన, అబలాజనైస్సమం=స్త్రీలతోఁ గూడ, ఇహగిరౌ=ఈవేంకటాచలమందు, సుఖం=సుఖముగా, విహరంతి=విహరించుచున్నారు, అహహ=ఆహా!

తా. ఈతిరుపతికొండయందలి వేఁగులవాండ్రు ఇక్కడిగుహాలలోని సింహములు ఏనుఁగులకుంభస్థలములను గొట్టి నేలఁబడినముత్యాలతో సింగారించుకొన్న స్త్రీలతోడ సురతక్రీడలయందు విహరించుచుందురు.

మఱియు.—

చ. గొబల విహారము ల్సలుపు ఘోరమృగేంద్రులగోళ్ల దెబ్బల
గబగబ రాలు నేనుఁగులగాఢశిరంబులమౌక్తికంబులన్
సొబగునఁ దాల్చి పొల్చుతమ జోటులఁగూడి విలాసలాలసుల్
శబరులు చూడు? వేడుకఁ బచారము చేసెద నిందునం దహ

టీ. జోటులన్ = స్త్రీలను, విలాసలాలసుల్ = క్రీడలయందాసక్తిగలవార

గ॥ ఇతి, వ్యాహమమానం, దక్షిణతః ప్రాపయన్ పురతో నిర్దిశ్య

వ. అని దక్కినపుదిక్కునకున్ విమాన మానయించుకొంచు నెదుర నిర్దేశించి.

ఘటికాచలవర్ణనమ్.

ఘటికాచలము=చోళంగిపురము—ఇది ప్రహ్లాదుని రక్షించుటకై హిరణ్యకశిపుని సంహరించి పోయి క్షీరసాగరమున యోగనిద్రలో నున్నయానరసింహస్వామిని ప్రార్థించి ఈయోగనృసింహస్వరూపముననే ఈపర్వతమునను సేవసాయించుచుండవలెనని ఆప్రహ్లాదుఁ డపేక్షించినదియేకాక; దేవేంద్రుఁడు రాక్షసబాధలకు చిక్కి స్రుక్కుచుండుటను మార్గమున ఇంద్రద్యుమ్నమహారాజు చూచి ఆరాక్షసులను తెలిసికొని నేను పోయి సంహరించెద నని లేచిపోవఁ జూడఁగా, ఆయింద్రుఁడును దిక్పాలకులును కావలసిన ఆయుధములతోడ సేనాసమూహము నిచ్చి ఈనరసింహస్వామిని ప్రార్థించి హనుమంతుని సహాయముగను ఇచ్చి ఇందు ధూమ్రాక్షమకరాక్ష కుంభనికుంభాదులను ఈపురమున సంహరించినందున ప్రద్యుమ్నపురము హనుమత్పురము అని పేరొందినదియే కాక అక్కడక్కడ ఎంతోకాలము తపస్సు చేసిచేసి యోగాభ్యాసము చేసినను, ఇక్కడ ఒక్కఘటికలోనె[=గడియలోనె] యోగాభ్యాసము చేయుటచేత ఇందలివారిని తప్పక పరమపదము నొందించుచున్నది యైనయిందు ఆ యోగనృసింహస్వామి లక్ష్మీసహితుఁడై హేమకోటివిమానమున పూర్వాభిముఖముగ సేవసాయించునట్లు కలిగియున్నయది.)

వృ॥ కంఠోపరి కంఠీరవశుచి
దంష్ట్రారుచివిచిత్ర చంద్రికయా
స్ఫటికాచలఇవ నయనే
ఘటికాచల ఏష సంప్రతి ధినోతి॥ 303

అ. కంఠోపరి=కంఠముమీఁద, కంఠీ...చంద్రికయా = తనసింహరూపము యొక్క తెల్లనైన కోఱలకాంతియనెడి ఆశ్చర్యకరమైన వెన్నలచేత, స్ఫటికాచల ఇవ = పటికములకొండవలె, ఏషఘటికాచలః = ఈఘటికాచలము, నయనే=కన్నులను, సంప్రతి=ఇప్పుడు, ధినోతి=సంతోషపఱచుచున్నది.

తా. ఈ చోళంగిపురమందు ఆ నృసింహస్వామియొక్క తనసింహరూపము నందలి తెల్లనికోఱలకాంతులనెడి వెన్నెలచేత, పటికాలకొండవలెనుండు ఈ ఘటికాచలము ఇప్పుడు మనకండ్ల కానందము నిచ్చుచున్నది.

క. తటభాగములం గేసరి
పటుదంష్ట్రారుచులజ్యోత్స్న పర్వుచు నెపుడున్
స్ఫటికాచలమున్ వలె నీ
ఘటికాచలమున్ జెలంగెఁ గనుపండుగ యై.

టీ. కేసరి = సింహముయొక్క, జ్యోత్స్న = వెన్నెల, పర్వుచున్ = వ్యాపించుచు.

శ్లో॥ సభక్తిప్రకర్ష మంజలిం బధ్వా.—

శ్రీనరసింహస్వామివర్ణనము.

(శ్రీనరసింహస్వామి — వీరు హిరణ్యకశిపుఁడు నరమృగసురప్రముఖుల చేత తనకు మరణము లేనట్లు బ్రహ్మవలన వరముఁ బొందియున్నందున వానివలన బాధపడు ప్రహ్లాదుని సంరక్షించుటకై దేహము నరస్వరూపముగాను ముఖము సింహముఖరూపముగాను స్తంభమందును ఉద్భవించి,ఆహిరణ్యకశిపుని సంహరించిన యామహావిష్ణువు దశావతారములలో నాలుగవయవతారము.)

శ్లో॥ నరకేతుస్థతార్క్ష్యాయ
స్మరకేళిపుషే శ్రియః।
నరకేక్షణవిఘ్నాయ
నరకేసరిణే నమః॥ 30

అ. నరకేతుస్థతార్క్ష్యాయ=శ్రేష్ఠమైన టెక్కెమందుండు గరుత్మంతుఁడు గలవాఁడును, శ్రియః = లక్ష్మికి, స్మరకేళిపుషే = మన్మథక్రీడను వృద్ధిపఱుచువాఁడును, నరకేక్షణవిఘ్నాయ = నరకమును జూచుటకుఁగూడ విఘ్నముగు వాఁడునైన, నరకేసరిణే=నరసింహస్వామికి, నమః=నమస్కారము.

తా. గరుడధ్వజుఁడుగా లక్ష్మీపతిగానున్న యిక్కడి నరసింహస్వామికి మేము నరకమునే చూడకుండఁజేయుటకై నమస్కారముచేయుచున్నాము.

వ. ప్రకృష్టభక్తిచేఁ బ్రబద్ధాంజలి యై.

క. పులుఁగులపతి కేతన, మల
కలుములజవరాలి మేలికామితలీలా
కలనము నరకవికలనము
కలనరహరికి నమస్కృతి కావింతు నిదే.

అ. కేతనము=టెక్కెము, కామితలీలాకలనము=కోరఁబడిన విలాసములను గూర్చుటయు, నరకవికలనము=నరకనాశమును.

తార్క్ష్యుఁడు=గరుత్మంతుఁడు—ఇతఁడు వినతాకశ్యపులకు పుత్త్రుఁడు. సూర్యసారథి యైన అనూరువునకు తమ్ముఁడును, సంపాతిజటాయువులకు తండ్రియును తనతల్లిపుత్త్రులైన కాద్రవేయులకు దేవలోకమున ఇంద్రుని జయించి అమృతము తెచ్చి యిచ్చినవాఁడును, లోకోపకారకులైనపుళిందులను తాము దాయభాగమునకుఁగాను శపించుకొనఁబడి గజకచ్ఛపరూపులైన విభావసు సుప్రతీకులను భక్షించుకొన్నవాఁడును, సర్వదా సర్వేశ్వరునికి వాహనమై వేదస్వరూపుఁడు నైనపక్షీశ్వరుఁడు.

కించ.—

శ్లో॥ స్థిరశంఖాదిచిహ్నాయ సురసంఘార్చితాంఘ్రయే
పరసంహారదక్షాయ నరసింహాయ మంగళమ్ ॥ 305

అ. స్థిరశంఖాదిచిహ్నాయ=స్థిరమైనశంఖచక్రాదులే చిహ్నములుగాఁగలవాఁడును, సురసంఘార్చితాంఘ్రయే=దేవసమూహముచేత పూజింపఁబడినపాదములు గలవాఁడును, పరసంహారదక్షాయ=శత్రువులను సంహరించుటయందు సమర్థుఁడునైన, నరసింహాయ=నరసింహస్వామికి, మంగళం=మంగళము.

తా. శంఖచక్రాదులు గలిగి శత్రుసంహారకుఁడై దేవత లర్చించెడుపాదములు గలనరసింహస్వామికి మంగళము.

మఱియు.—

క. మంగళ మరిదరభరణా!
మంగళ మమరార్చ్యచరణ! శ్రీ మహనీయగుణా!
మంగళ మరిసంహరణా!
మంగళము నృసింహదేవ! శ్రీమహితసుభావా!

టి. అరిదరభరణా=చక్రమును శంఖమును భరించుట గలవాఁడా, మహనీయగుణా=గొప్పదయాదిగుణములు గలవాఁడా! మహితసుభావా=మహత్త్వముతోఁ నెంచఁబడినమంచిమనస్సు గలవాఁడా!

జంభాసురుఁడు—కుమారతారకయుద్ధములో దేవేంద్రునిచే చంపఁబడినయొకరాక్షసుఁడు.

శంభువు=ఈశ్వరుఁడు—ఇతఁడు త్రిమూర్తులలో నొకఁడు, భార్య పార్వతీదేవి, కుమార వినాయక వీరభద్రులు కుమారులు, ఇతనికి నొసట మఱియొకనేత్రమును, చేతులఁ గపాలశూలాయుధములును, మెడను పులిచర్మమును, చెవుల సర్పములును, టెక్కెమున వృషభమునగలిగి, సంధ్యానర్తనముతోను నందివాహనముతోనుండి, ఒకప్పుడు భూమియే రథమై సూర్యచంద్రులు చక్రములై వేదములు గుఱ్ఱములై బ్రహ్మయే సారథియై, మేరువు అమ్ముగాను సమ

ద్రమము అంపపొదిగాను విష్ణువే బాణాలుగాను ఐ, లోకములను చెఱుచుచు మున్నట్టి త్రిపురాసురులను సంహరించినవాఁడు; మఱి యితఁడు విష్ణువున్నా చేత దేవరాక్షసులు అమృతము తఱుచునపుడు మేరువును కవ్వముగా వాసుకిని త్రాడునుగాను చేసికొనఁగా, ఆకష్టము సహింపఁజాలక వాసుకి క్రక్కు కొన్నవిషము త్రాగి పార్వతిచేత గొంతు పట్టఁబడి కంఠముననె నిలిచియున్న విషములోని విషజ్వాల చల్లఁబడుటకై తలను చంద్రునితోను గంగతోను కూడియున్న జటాజూటముతోను కైలాసమున విలాసముతోను నుండునతఁడు.

ప్రహ్లాదుఁడు—29 వ పుట చూడుఁడు.

శ్లో॥ జంభదంభహరక్షేమారంభలంభకమూర్తయే
శంభుసంభావనీయాయ స్తంభడింభాయమంగళమ్॥ 306

అ. జంభ-దంభ-హర-క్షేమ-ఆరంభ-లంభక - మూర్తయే=జంభాసురుని యొక్క - గర్వమును - హరించినట్టి యింద్రునికై - క్షేమములను - ఆరంభించుటలను=లభింపఁజేయునట్టి - శరీరముగలవాఁడును, శంభు - సంభావనీయాయ=శివునిచేత - పూజింపఁదగినవాఁడు నైన, స్తంభ - డింభాయ= స్తంభమునకు బిడ్డయగు నరసింహస్వామికి, మంగళం=మంగళము.

తా. దేవేంద్రునిక్షేమమునకైయును, శివుడు చేయు పూజనమునకయ్యును (హిరణ్యకశిపుని సంహరించుటకైయును ప్రహ్లాదుని రక్షించుటకైయును), ఉక్కుస్తంభమునందుఁ బుట్టిననరసింహస్వామికి మంగళము.

క. జంభాసురదంభాహర
సంభవుకారంభవిహితసంభవసహితా!
శంభూచితసంభావిత!
స్తంభోద్భితడింభ! నీకు సన్మంగళ మౌన్.

టి. జంభాసురదంభ - ఆహార - సంభవుక - ఆరంభ - విహిత - సంభవ - సహితా=జంభాసురునిగర్వమును పూర్ణముగా హరించునట్టి - క్షేమముల యొక్క - ఆరంభమునకై - విధింపఁబడిన - నృసింహజన్మముతోఁ గూడినవాఁడా!

కృశానుః.—

క॥ కిము రే? క్రోధమయేఽపి నరమృగేంద్రే స్తవవచనం విరచ
యసి? 307

వ. ఏమిరా? క్రోధస్వరూపమైన నరసింహరూపమందును వి
నుతివచనములు విరచించుచున్నావు?

శ్లో॥ ప్రహ్లాదమాహ్లాదయితుం తమేకం
సర్వస్య కుర్వన్ భువనస్య భీతిం
సైంహం దధే సంహననం పురా య
స్తవ స్తవ స్తత్ర కథం ప్రవృత్తః॥ 308

అ. యః=ఎవఁడు, తం=ఆ, ప్రహ్లాదం=ప్రహ్లాదుని, ఏకం=ఒక్కనిని, ఆహ్లాదయితుం=సంతోషపఱచుటకై, సర్వస్య భువనస్య=సకలలోకములకును, భీతిం=భయమును, కుర్వన్=చేయుచు, సైంహం=సింహస్వరూపమైన, సంహననం=శరీరమును, పురా=మును, దధే=ధరించెనో, తత్ర = ఆనరసింహునియందు, తవ=నీయొక్క, స్తవః=స్తోత్రము, కథం=ఎట్లు, ప్రవృత్తః=ప్రవర్తించినది ?

తా. ఒకప్రహ్లాదుని సంతోషపఱచుటకై లోకమునంత భయపఱచుచు, సింహస్వరూపమును ధరించినవానినిగుఱించి నీ వెట్లు స్తోత్రము చేయుచున్నావు ?

తే. ఒకనిఁ బ్రహ్లాదుఁ బ్రాహ్లాదుఁ గా నొనరుచుటకు
సకలభువనంబులకు భీతిఁ గలుపు చెటుల
సింహసంహననము ధరియించెను నెవ్వఁడు
అతనిఁ గొని కొనియాడెదు కవితమ దెటుల!

టి. ప్ర+ఆహ్లాదుఁడు=ప్రకృష్టమైన సంతోషము గలవానిని గా.

విశ్వావసుః.—

॥ వయస్య ! మైవం వాదీః? యతః॥ 309

వ. చెలికాఁడా! యీపగిదిని బలుకాడకుము. ఏల యంటేని?

వృ॥ అపుణ్యధౌరేయహిరణ్యదూన
త్రిలోకశోకక్షపణాయ శౌరిః
కాయాధవాయాసనిరాసదంభాత్
స్తంభాదిహాజృంభత సంభ్రమేణ॥ 310

అ. శౌరిః=విష్ణువు, అపుణ్య-ధౌరేయ-హిరణ్య-దూన-త్రిలోక-శోక-క్షపణాయ=పుణ్యహీనులందు ప్రధానుఁడైన-హిరణ్యకశిపుని చేత- దుఃఖితములైన-త్రిలోకములయొక్క-దుఃఖమును-పోఁగొట్టుటకై, కాయాధవ-ఆయాస-నిరాస-దంభాత్=కయాధు వనెడిలీలావతికి పుత్రుఁడైనప్రహ్లాదునియొక్క+శ్రమమును-పోఁగొట్టుటయందలి-ఉద్రేకమువలన, ఇహ = ఇక్కడ, స్తంభాత్ = స్తంభమునుండి, సంభ్రమేణ=అతివేగముతో, అజృంభత=విజృంభించెను.

తా. హిరణ్యకశిపుని సంహరించి త్రిలోకములకును శోకము లేకుండుటకై లీలావతీకుమారుఁడైనప్రహ్లాదునికష్టములు దీర్చుటకై యావిష్ణువు ఈయుక్క స్తంభమునుండి, ఇక్కడ విజృంభించి ప్రత్యక్షమయ్యెను.

తే. ఖలుఁడు ఘనుఁడు నగుహిరణ్యకశిపువలన
ముజ్జగంబులు పడుపాటు లుజ్జగింప
నతనిసుతునివెపంబున నవతరించె
స్తంభమున సంభ్రమమున విజృంభణమున.

గ॥ ఇదం చావధార్యతాం॥

వృ॥ మనుష్యతిర్యక్త్వముపేత్య సద్యో
దేవస్స్వయం స్థావరతోఽభ్యుదంచన్
విచిత్రశక్త్యన్వయమత్రవేద్యైః
ప్రతాయ్యమానం ప్రకటీకరోతి॥ 311

అ. దేవః=స్వామి, మనుష్యతిర్యక్త్వం=మనుష్యత్వమును, మృగత్వమును, ఉపేత్య=పొంది, స్థావరతః=జడమైన స్తంభమునుండి, సద్యః=అప్పుడే,

స్వయం=తానుగానే, అభ్యుపగత = ఆవిర్భవించుచును, వేదైః=వేదముల చేత, ప్రశాన్త[illegible]=[illegible]మన్న, విచిత్రశక్త్యన్వయం=ఆశ్చర్యమైన సామర్థ్య[illegible] సంబ[illegible]మును, అత్ర=ఇక్కడ, ప్రకటీకరోతి=ప్రసిద్ధపఱచుచున్నాఁడు.

తా. [illegible] మనుష్యుఁడుగానైనఁ గాక, మృగముగానైనఁ గాక [illegible], [illegible] స్తంభమువలననే తొమ్మిది[illegible], [illegible]చుచు, వేదవిహితమైన అఘటనఘటనాపటిమను, [illegible] ప్రకటించుచున్నాఁడు.

వ. ఇదియు వినుఁడు.

సీ. మానవాకారము [illegible] తిర్యగాకార
మేని తొ[illegible]యోని నెలలు
[illegible]కున్న [illegible] కున్న దడమున
[illegible] లోన యవతరించి
[illegible] ముయివిద్యలే కూడి
[illegible] విధ[illegible]
మఘటితఘటనా[illegible] ప్రకటించెఁ
[illegible] మూర్తి[illegible] విచట

తే. దేవదేవుఁ [illegible] భావ్య [illegible]
[illegible] దవ్వఁ [illegible]
[illegible] నీవు
[illegible] విరటి.

[illegible]=[illegible], [illegible]విద్యలు=[illegible]విద్యలు, అఘటిత ఘటనాసామర్థ్య[illegible] దాని [illegible]యు ఘటింపఁజేయుటయందలి సామర్థ్యము, [illegible] [illegible]మైన, [illegible]=దివ్య

మైనప్రభావము గలవాఁడు, చరితచాతుర్యుఁడు=నడుచుకొన్న చమత్కా మూ
గలవాఁడు.

పునస్సవిప్రసంభ్రం=మఱియు నమ్మకమ్మున.

శ్లో॥ ఘటికాచలం వపురవేత్య తత్త్వతో
ఘటికాచలం సమధిరుహ్య భక్తితః।
నరకేసరీంద్రచరణౌ విలోకయన్
నరకే నరిష్యతి నజాతు మానవః॥ 2

అ. మానవః=మనుష్యుఁడు, వపుః=శరీరమును, తత్త్వతః=స్వభావను
ఘటికాచలం=గడియలో నశించునదిగా, అవేత్య=తెలిసికొని, ఘటికాచ =
చోళంగివరముకొండను, సమధిరుహ్య=ఎక్కి, భక్తితః=భక్తితో, నరకే
ంద్రచరణౌ=నరసింహస్వామిపాదములను, విలోకయన్ = దర్శనముచేయు
జాతు=ఒకప్పుడును, నరకే=నరకమందు, ననరిష్యతి=జాఱిపడఁడు.

తా. మనుష్యుఁడు తనశరీరము గడియలోనైనను, నశింపకుండునది కా
తెలిసికొని, భక్తి గలవాఁడై యీఘటికాచలమునకు వచ్చి ఆనరసింహస్వా
పాదములను సందర్శించినయెడల, ఎప్పుడును నరకమున జాఱనేజాఱఁడు.

క. ఘటికాచల మచలము యగా
పటుభక్తిని నెక్కి నిక్కసేవము నరసింహున్
ఘటికాచలమేనిన్ మే
నిటు లేనరుఁడుఁ గని నరక కేంపుడున్ గనఁడౌన్.

దం. చలనముకానిదే యగు దృఢమైనభక్తితో ఘటికాచలమునెక్కి గ
యలో చలించునదియని ఈదేహమును తెలిసికొనునట్టి యేమనుష్యుఁడును ఆన
సింహునిఁ గనుఁగొని నరకము నెపుడును గనఁడు. ఔను ? ఇది నిక్కవము.

వీక్షారణ్యవర్ణనమ్.

గ. ఇతి విమానమన్యత స్సంచోదయన్ సహర్షమ్॥ 31

వ. అని విమానమును మఱొక్కప్రక్కకు నడపుచు సంతోషముతో.

వీక్షారణ్యము=తిరువెవ్వళ్లూరు — ఇది సుందరమైనచందనాదితరులతోఁడల చేత వీక్షింపఁదగినది యైనందున వీక్షారణ్య మనియు; వీరరాఘవుఁడే శాలిహోత్రమహాముని నేను నివసించుటకు కింగృహం=ఎవ్వుళ్=ఏయిల్లు అని అడిగినందున కింగృహ మనియు; మఱియు మధుకైటభులు అనురాక్షసులు దేవలోకమున దేవతలనే గాక భూలోకమున మహర్షులయజ్ఞాదికర్మలును చెఱుచుచున్న వారివారిని బాధించుచుండఁగా దేవతలు క్షీరసాగరమునకుఁ బోయి శ్రీమన్నారాయణునితో మొఱపెట్టి అతనిచేత వారి నిందు సంహరింపఁజేసినది కాక; ఇందు తపస్వి యైనశాలిహోత్రమహాముని నిరాహారుఁడై చేసెడువైశ్వదేవము అనుయజ్ఞమున అతని పరీక్షించుటకై బ్రాహ్మణవేషధారియై వచ్చి ఆనారాయణుఁడు క్షుధార్తుఁడనై యున్నవాఁడను అని అన్నమును యాచింపఁగా అతఁ డప్పు డన్నము పచనముచేసి పెట్టి భుజింపఁజేసి అతనివలన మోక్షము నపేక్షించి ముక్తుఁ డైనదియే కాక; మఱియు కౌశికచండాలకన్యాసంగమమున కులాచారకర్మాచరణభ్రష్టుఁ డయ్యును ఇందలి హృత్తాపనాశినీస్నానఫలమున పవిత్రుఁ డైనదియే కాక, ఇందు చేసినస్వల్పపుణ్యము అధికముగా ఆవర్తించుటచేత-మఱలుటచేత పుణ్యావర్త మనియును పేరొందియున్నయది.

శాలిహోత్రుఁడు:—ఇతఁడు తనతపఃప్రభావముచేత ఆఁకలిదప్పు లడఁగిపోయెడినీటితోఁడితటాకముతోఁడఁ గూడుకొని యున్నయాశ్రమమున తపస్సు చేయుచున్నయొకమహర్షి.

వృ॥ వీక్షారణ్య మిదం వదంతి సరసీ హృత్తాపనాశి న్యసా
వస్యాం శేధసి వీరరాఘవ ఇతి ప్రఖ్యాతనామా హరిః ।
వ్యక్తం రాజతి వీతిహోత్ర ఇవ యో విస్తీర్ణ హేతిద్యుతిః
క్షేత్రం ప్రాప్తకుశస్థలీ ప్రభజతి శ్రీశాలిహోత్రాంచితమ్ ॥

అ. ఇదం=ఈక్షేత్రమును, వీక్షారణ్యం=వీక్షారణ్యమని, వదంతి=చెప్పుచున్నారు, అసౌ=ఈ, సరసీ=తీర్థము, హృత్తాపనాశినీ=మనస్తాపముల నశింపఁజే

యుండెడి, అస్యాః - రోధసి=దీనిగట్టున, వీరరాఘవఇతి=వీరరాఘవులని, ప్రఖ్యాతనామా=ప్రసిద్ధమైననామము గల, యః=ఏ, హరిః=విష్ణువు, వ్యక్తం=స్పష్టముగా, వీతిహోత్రఇవ = అగ్నిహోత్రుడువలె, రాజతి=ప్రకాశించుచున్నాడో, విస్తీర్ణ హేతిద్యుతిః=విశాలములైన చక్రాద్యాయుధములయు-జ్వాలలయు కాంతులుగలవాడై, శ్రీశాలిహోత్రాంచితం=శ్రీశాలిహోత్రమహర్షిచేత పూజింపబడిన, తత్ క్షేత్రం=ఆవీక్షారణ్యక్షేత్రమును, ప్రాప్తవశస్థలీ=అందుచేరిన కుశస్థలి యనునట్టినది, ప్రభజతి=ఆశ్రయించుచున్నది.

తా. ఈక్షేత్రము వీక్షారణ్య మనియు, ఇందలితీర్థము తాపనాశని యనియు, ఇందలివిష్ణువు వీరరాఘవు లనియు ప్రఖ్యాతి చెంది విష్ణువు అగ్నిహోత్రుడువలె,జ్వాలలతోను ప్రకాశించుచు, కుశస్థలి యనునదితోఁ గూడి శాలిహోత్రమహర్షిచే పూజింపబడినయా క్షేత్రమందు ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

సీ. వినుము! వీక్షారణ్య | మనునది యిది యందు
సరసు హృత్తాపనా | శని యి దంద్రు,
ఆసర స్తీరమం | దాహరి శ్రీవీర
రాఘవు లను పేరఁ | బ్రబలునంద్రు,
ఆవీర రాఘవు | లావీతిహోత్రు డు
వలె హేతిజైత్రుఁడై | వెలయు; నిందు
శాలిహోత్రుఁడు పూత | చారిత్రుఁ డర్చించు
తత్క్షేత్ర మిదె కుశ | స్థలిని గలది
తే. కనుక నే యిందు వీరరా | ఘవ్రులె యిందు
శేఖరాదులు తమశిర | శ్శేఖరాల
యర్చ్యులను నర్చ లొనఁగించు | నడుగులఁ గల
వాఁడె కింగృహస్థుఁడు చూడు | వేదు కలర.

టి. హేతిజైత్రుఁడై=జ్వాలలతోను కాంతులతోను జయశాలియై, పూతచారిత్రుఁడు=పవిత్రచరిత్రుఁడు, ఇందుశేఖరాదులు=చంద్రశేఖరుఁడు మొద

లగువారు, అర్చలను=కాంతులతో, కింగృహము=ఏమియిల్లు? స్వల్పగృహము (తిరు ఎవ్వుళ్ ఊరు=తిరువెవ్వుళ్లూరు).

గ॥ ఆకలయతు భవా న్ర్తేమం చమత్కారమ్॥

వ. నీ వీచమత్కార మిందుఁ గనుఁగొందుగాఁక. 315

శ్రీవీరరాఘవవర్ణనమ్.

వీరరాఘవస్వామి. వీరు—కనకవల్లి తాయారుతో విజయకోటివిమానమున భుజంగశాయియై హృత్తాపనాశినీసర స్తీరమున కుశస్థలిలో శాలిహోత్రమహా మునికి ప్రత్యక్షమై తిరుమఙ్గై తిరుమంగై యాళ్వార్లమంగళాశాసనములతో సేవ సాయించుచున్నవారు.

శ్లో॥ ద్విరేఫవర్ణాం సుమనోరమాం తనుం
బిభర్తి సంజ్ఞా మివ వీరరాఘవ
స్సుపర్వరాజేన యదీయ మంచితం
ముఖం పదద్వంద్వమివోపశోభతే॥ 316

అ. యదీయం=ఏవీర రాఘవులదియైన, ముఖం=మొగము, సుపర్వరాజేన= మంచి పున్నమచంద్రునిచేత, అంచితం=పూజింపఁబడినది గాను, పదద్వం ద్వం=పాదములజంట, సుపర్వరాజేన=దేవతలరాజైన యింద్రునిచేత, అంచిత మివ=పూజింపఁబడినదిగానువలె, ఉపశోభతే=ప్రకాశించుచున్నదో? సవీర రాఘవః=ఆవీరరాఘవులు, తనుం=తనశరీరమును, ద్విరేఫవర్ణాం=తుమ్మెదవర్ణము వంటివర్ణము గలదై, సుమనోరమాం=పువ్వువలె రమింపఁజేయునదిగాను, సంజ్ఞాం=తనపేరును, ద్విరేఫవర్ణాం=రెండురేఫాక్షరములు కలదై, సుమనోర మామివ=దేవతలను రమింపఁజేయునదిగానువలె, బిభర్తి=భరించుచున్నవాఁడు.

తా. చంద్రుఁడు ముఖముతో సమానుఁడుగా, ఇంద్రుఁడు పాదముల నర్చిం చువాఁడుగానుండు వీరరాఘవస్వామి దేవతలకు మనోహరమై పువ్వులవంటిదై, భ్రమరశబ్దార్థకద్విరేఫమను తుమ్మెదవలె నీలవర్ణమైనశరీరమును వీరరాఘవశబ్ద స్థద్విరేఫములు గల తనపేరునువలె ధరించుచున్నవాఁడు.

వీరరాఘవుఁడును జమత్కారి యగు
సంజ్ఞయనువునఁ దనువును సంగ్రహించె
మొగమునరణించ చరణాబ్జయుగముఁ గాంచె
మఱి ద్విరేఫవర్ణమనోరమమును గాఁగఁ
దగి సువర్ణరాజసమంచితమును గాఁగ.

టి. ద్విరేఫము=రెండురేఫములుగల భ్రమరపదవాచ్యము తుమ్మెదయు, వీర మనపదవాచ్యము స్వామియు (శ్లేషక్రమాలంకారములు.)

కృశానుః.—

వయస్య! కిం సన్నహ్యసి. వీరరాఘవ స్తవనే యదస్మిన్నపి పన్నగనగనాథ ఇవ పరధనగ్రహణపరత్వాదయః ప్రాదు ర్భవంతిదోషాః ॥ 317

సఖా! సన్నాహపడుచున్నా వేమిరా? ఈవీరరాఘవుని వినుతించుటయందు, ఎందు కనిన, నితనియందు నావేంక టాచలపతియందువలె పరధనపరత్వాదిదోషదూషణములు ప్రకర్షముగను గలిగియున్నవి గనుక.

విశ్వావసుః —

తత్రాస్మదుక్తేనైవ తత్సమాధానేన పునరత్రాపి సంతోష్ట వ్యమాయుష్మతాభవతా; పామరతే! రమతే నకస్యమనో వీరరాఘవే దేవే॥ 318

అందు, మావచియించినయాసమాధానవచనముతోనే యిం దును ఆయుష్మంతుఁడవైననీవును సంతోషింపవలయును; ఓమందమతీ! ఎవనిమతి యీవీరరాఘవ దేవునందు నానం దము నొందకయున్నయది!

వృ॥ స్వేక్షాసాధ్యజగజ్జని స్సుతనుపల్లాక్షాంకితోరఃస్థల
స్సాక్షాద్దేవపరఃపుమాన్ కృతనుతి ర్దాక్షాయణీశాదిభిః।
పీక్షారణ్యపతి ర్విరాజతి గతి ర్ద్రాక్షాసదృక్సాహితీ
ధీక్షాంత్యాయు రరోగతాధనయశోమోక్షాద్యపేక్షావతాం॥

అ. స్వేక్షా - సాధ్య - జగజ్జనిః = తనచూపుమాత్రముచేతనే - సాధింపఁబడిన - జగత్సృష్టి గలవాఁడును, సుతను - పత్ - లాక్షా - అంకిత-ఉరఃస్థలః= తన స్త్రీయైనలక్ష్మియొక్క - పాదమందలి - లత్తుకచేత - గుర్తింపఁబడిన - వక్షఃస్థలము గలవాఁడును, సాక్షాదేవ=సాక్షాత్తుగానే, పరఃపుమాన్=పరమపురుషుఁడును, దాక్షాయణీశాదిభిః=శివుఁడు మొదలైనవారిచేత, కృతనుతిః= చేయఁబడినస్తోత్రము గలవాఁడునైన, పీక్షారణ్యపతిః = ఈపీక్షారణ్యమునకు పతియైన వీరరాఘవుఁడు, ద్రాక్షాసదృక్ - సాహితీ - ధీ - క్షాంతి - ఆయుః - అరోగతా - ధన - యశః - మోక్ష - ఆది - అపేక్షావతాం=ద్రాక్షతో సమానమైన - సాహిత్యము - బుద్ధి - ఓర్పు - ఆయుస్సు - ఆరోగ్యము-ద్రవ్యము-కీర్తి-మోక్షము - మొదలైనవానియందు - అపేక్ష గలవారికి, గతిః=దారియై, విరాజతి=ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

తా. కటాక్షమాత్రముచేత జగత్సృష్టి చేయుచు, లక్ష్మిపాదములందలిలాక్షారసము వక్షఃస్థలమున గుర్తించుకొనుచు, రుద్రాదులస్తోత్రము కైకొనుచు, ఈపీక్షారణ్యమున సాక్షాత్తుగా పరమపురుషుఁడైనవీరరాఘవస్వామి పాండిత్యమత్యాయురారోగ్యాదు లపేక్షించువారి కిచ్చుచుఁ బ్రకాశించుచున్నవాఁడు.

సీ. ఎవనిసంకల్ప మాభువనసంఘములకు
జననావనవినాశజననభూమి,
ఎవనియురంబ యాభువనమాతకు మహో
చారుతలవిశాలచంద్రశాల,
ఎవనిగుణావళి భవభవాన్యాదిదే
వావళివినుతుల కాస్పదంబు,

ఎవనిపరత్వంబు దివిజశేఖరులలో
శ్రుతిశిరఃప్రకరంబు శ్రుతముపఱచు.

తే. నతఁడె వీక్షావనాధిపుఁ డర్థి కర్థి
సుమతి సాహితి ధృతి నీతి శమము దమము
నాయు వారోగ్య మైశ్వర్య మనిశయశము
మొదలుగా నోయ నీయఁగా ముఖ్యగతియ.

టి. చారుతల=సొగసైన స్థలములచేత, భవభవాన్యాది=పరమేశ్వరుఁడు పార్వతి మొదలైన, శ్రుతిశిరఃప్రకరంబు=వేదాంతసమూహము, అర్థికిన్=యాచకునికి, అర్థిన్=కోరికతో, ఓయన్=వరుసగా.

కించ.—

వృ॥ ఉపేక్ష్యవీక్షావన మున్నత స్సదా
సువర్ణవల్ల్యా సుమనః పుషాఽఽశ్రితః।
అహీనసేవ్యో హరిచందన స్తనో
త్యుపాశ్రితానా ముచితాం సువాసనామ్॥ 320

అ. సదా=ఎప్పుడును, సుమనః పుషా = దేవతలను-పుష్పములను-పోషించునట్టి, సువర్ణవల్ల్యా=కనకవల్లియనెడి లక్ష్మితోను-సంపంగితీఁగతో, ఆశ్రితః=ఆశ్రయింపఁబడినదై, ఉన్నతః=పొడవైనదై,అహీనసేవ్యః=సర్పరాజుచేత-పెద్దలైనవారిచేతను సేవింపఁబడునదైన, హరిచందనః=హరి యనెడు హరిచందనవృక్షము, వీక్షావనం=ఈవీక్షారణ్యమును, ఉపేత్య=చేరి, ఉపాశ్రితానాం = తన్నాశ్రయించినవారికి, ఉచితాం=తగునైన, సువాసనాం=మంచిభావనను - మంచిపరిమళమునున్, తనోతి=చేయుచున్నది.

తా. మంచిపువ్వులు గలసంపంగితీఁగెలతోఁ గూడి, సర్పశ్రేష్ఠములతోను గూడి, పొడవైన హరిచందనవృక్షమువలె, దేవతలను బోషించునట్టి కనకవల్లి తాయారుతోఁ గూడి, మహోన్నతుఁడై, మహోన్నతులైనవారితో ఆదిశే

గూడిన యావీరరాఘవస్వామి, ఆవీక్షారణ్యమును జేరి త న్నాశ్ర
రికి మంచివాసనవలె, మంచిభావనను గలుగఁజేయుచుండును..

మఱియు.—

పి తూవని హరిచందన మిదె
వేళల సుమనస్సముల్లసితము
వల్లీ సమేతము సహదహీన
శ్రితశుభ వాసనాప్రదము కనుము?

సహీనపదము=సహించునట్టి సర్పరాజులకు-ఆదిశేషునకు స్థానము.
రము.)

న్యత్రో విమానం ప్రేంఖయ న్నగతో వీక్ష్య సంప్రత్య
ు ॥ 321

మఱోక్క ప్రక్క కున విమాన మానయించుకొంచు నె
గనుంగొని జ్ఞప్తిం జేసికొని.

శ్రీభూతపురీవర్ణనము.

పురి——ఇది - అక్కడిచెఱువును తూర్పునను మూలమండపమున
ను ఉండు భూతేశ్వరుని దేవస్థానమందలి యాభూతేశ్వరుఁడును
న భూతరాజములతో దర్శింపఁబడు చుండునది.)

త పురియే—శ్రీ యాదికేశవ స్వామిసన్నిధి ముందున్న దానికన్న
ంబల్యారంభమందు గోపురమండప ప్రాకారాదుల నిర్మాణములో
గర్భగృహమునకు నెదుట ఆస్థానమండపారంభమందు దానికి తగిన
లు లభించనందున ఆకైంకర్యనిర్వాహకుం డైన తొండమాన్ చక్ర
ు సాయించినస్వప్నప్రకారము ఆచెఱువులో ఆ స్తంభములను కని
దాని ప్రతిమావిశేషములతోడి స్థాల్యౌన్నత్యములనుబట్టి యెట్టివా
త్తఁ బట్టువడకపోయి చింతాక్రాంతుఁ డై యుండునారాజుస్వప్న
ల ఆభూతేశ్వరుఁడు తానే తెప్పించెదనని తెలిపి,తనభటులైన మ

హాభూతములచేత తెప్పించి, మీరుతెచ్చియిచ్చినమేలిమికి మీరే అందావ హించి అంజలివై భవములతో యతిరాజులకు ప్రత్యక్షమై యున్న ఆస్వామిని ఆయతిరాజవల్లి త్తాయారుతో సేవించుకొనుచు నుండుమండని నియమించియుండు నది యిప్పటికిని కనుగొనువారికి ఆచతుస్తంభాలగంభీరాకారము లాశ్చర్య కరములై యున్న సన్నిధివైభవములతోను, మఱి శ్రీమద్రామానుజముని వర వరముని కూరనాథ ప్రభృతిసన్నిధుల వైభవములతోను, మఱియు మఠసత్ర మందిరారామతటాకాములతోను, అంచంపలి యుత్సవానుకూలాంతరాళబం గాళాలతోను విచిత్రతరమై యుండు నీతొండమండలమందలి శ్రీపెరుం బూదూరై యుండునది.

వృ॥ ఏషా భూతపురీ నిరీక్షితచరీ దోషాపహంత్రీ నృణాం
శ్రీమా న్యత్రగుణాబ్ధి రావిరభవద్రామానుజాఖ్యో మునిః
త్రయ్యంతామృతసింధుమంథనభవ ద్ధైయంగవీనాత్మకం
విజ్ఞానం యదుపజ్ఞమేవ విదుషా మద్యాపి విద్యోతతే॥ 322

అ. గుణాబ్ధిః=సకలసద్గుణసముద్రుఁడైన, శ్రీమాన్=ఉభయవిభూత్యై శ్వర్యముగల, రామానుజాఖ్యోమునిః=శ్రీమద్రామానుజులు అను తిరునామము గల మునులు, యత్ర=ఎక్కడ, ఆవిరభవత్=అవిర్భవించిరో? త్రయ్యంత - అమృతసింధు - మంథన - భవత్ - హయ్యంగనీన - ఆత్మకం=వేదాంతములనెడు - పాలసముద్రముయొక్క - తఱచుటవలన - కలుగుచున్న - వెన్నవిశేష మే - స్వరూపముగాఁ గలదియైన, విజ్ఞానం=విశిష్టాద్వైతజ్ఞానము, విదుషాం= విద్వాంసులలో, యత్ - ఉపజ్ఞమేవ=ఎవరివలన జ్ఞాపకమే యై, అద్యాపి= ఇప్పుడును, విద్యోతతే=ప్రకాశించుచున్నదో? యత్ర=ఎక్కడ, దోషాప హంత్రీ=దోషములను పడఁగొట్టునదియైన, సా=ఆ, ఏషాభూతపురీ=ఈ శ్రీపె రుంబూదూరు, మయా=నాచేత, నిరీక్షితచరీ=చూడఁబడినది.

తా. ఇదో సకలదోషములును పరిహరించు నీశ్రీపెరుంబూదూరు నేనుచూ చితిని. ఇది-పాలసముద్రమున తఱచినయమృతమునువలె వేదాంతములందు తెలి

పించిన విశిష్టాద్వైత విషయమును విద్వాంసులకు ప్రధానజ్ఞాపకమునుగాఁ గలిగించి సకలసద్గుణసముద్ర మైన శ్రీమద్రామానుజమునులయవతారస్థలము.

శా. శ్రీరాజిల్లుప్రభూతభూతిపురి వీక్షింపంబడెన్ మాకు మున్
శ్రీరామానుజమౌనిమౌళి సుజనశ్రేష్ఠమూర్తి జనించె నెం
దౌరా! వేదశిరోమృతాబ్ధిమథనన్ హైయంగవీనంబుగన్
సారజ్ఞుల్ గనుగొం డ్రుపజ్ఞగను దత్సంబంధివిజ్ఞానమున్.

టి. ప్రభూత=ప్రసిద్ధమైన, హైయంగవీనము=అప్పుడె దీసిన వెన్న, ఉపజ్ఞగను=ఆద్యజ్ఞానముగాను, తత్సంబంధి=ఆరామానుజమునిసంబంధియైన, (రూపకాలంకారము.)

శ్రీమద్రామానుజమునీంద్రవర్ణనము.

శ్రీమద్రామానుజమునీంద్రులు—పేరు-శ్రీపెరుంబూదూరిలో శ్రీయాదికేశవస్వామిసన్నిధియందు ఆసూరికేశవాచార్యులవలన కాంతిమతీదేవికి తిరువనంతాళ్వానునంశమున అవతరించి, ఇళైయాళ్వారని తిరునామము ధరించి; యాదవప్రకాశులయొద్ద విద్యాభ్యాసముతో శ్రుతిస్మృతు లధికరించి, కప్యాస మను శ్రుతి కపార్థము విని సార్థము సాధించి; చోళరాజుపుత్రికి శ్రీపాదతీర్థముచే బ్రహ్మరక్షస్సును తొలఁగించి; పాండ్యరాజుసభలో సరస్వతిని శ్రీభాష్యముచే మెప్పించి, తిరుకోట్టియూర్నంబిగారియొద్ద తాము పదునెనిమిదిమార్లు తిరిగి, లభించినచరమశ్లోకార్థము అక్కడిగోపుర మెక్కి అందఱకును ప్రకటించి; తమ ఆచార్యులైన ఆళవందార్లు పరమపదమునకు వేంచేయునప్పుడు వారిమ్రేలిసంజ్ఞ కనిపెట్టి బ్రహ్మసూత్రభాష్యము రచియించి; శ్రీజగన్నాథమున శ్రీపురుషోత్తముని సేవింపఁబోయి, తమనిదురలో వారిచే మోసికొనఁబడివచ్చి విడిపించినకూర్మాచలముతో సింహాచలమును సేవించి; తిరునారాయణపురమునకుఁ బోయి అందుండి ఢిల్లికిఁ బోయి అందుండి బీబినాచ్చారుతో చెల్వపిళ్లను ఆమేల్కోటకు వేంచేపించి, శేషాకారమున వేయిఫణములతో అక్కడిపండ్రెండువేలజైనులను జయించి; కోవెల పెరుమాళ్కోవెల తిరుమల తిరు

నారాయణపుర పురుషోత్తమ సాలగ్రామ బదరికాశ్రమ నైమిశారణ్యాది దివ్యదేశములను సేవించి మంగళాశాసనము చేసిరి.

(వీరిపంచాచార్యులు—వీరు-పంచసంస్కారతిరుమంత్రద్వయార్థములు సాయించిన పెరియనంబిగారును, చరమశ్లోకార్థమును సాయించిన తిరుక్కోట్టియూర్నంబిగారును, శ్రీమద్రామాయణ మంత్రరాజమును సాయించిన తిరుమలనంబిగారును, సహస్రశాఖార్థమును సాయించిన తిరుమాలెయాండానుక్, అంతిమోపాయమును సాయించిన తిరువరంగప్పెరుమా ళరయరును - వీరె పంచాచార్యులు.)

(వీరితిరునామములు—అనంతాళ్వానువలన ఇళైయాళ్వా రనియు, ఆళవందార్లవలన మొదల్వా ననియు, తిరుకోట్యూర్నంబిగారివలన ఎంబెరుమానారనియు, నంబెరుమాళ్లవలన ఉడయవరు లనియు, తేవప్పెరుమాళ్లవలన రామానుజముని యనియు, చూడిక్కొడుత్తనాచ్చియారువలన కోవెలణ్ణ ననియు, పాండ్యరాజుసభలో సరస్వతివలన భాష్యకారు లనియు వీరితిరునామములు.)

(వీరువిరచించినగ్రంథములు—వ్యాససూత్రభాష్య, గీతాభాష్య, తర్కభాష్య, వేదాంతతత్త్వసార, వేదాంతసంగ్రహ, వేదాంతప్రదీప, న్యాయామృత, నారదీయపాంచరాత్ర, రంగనాథస్తవ, గద్యత్రయాద్యనేకస్వరూప గ్రంథములు.)

(వీరిశిష్యులు—కూరత్తాళ్వాక్ మొదలు-అనంత, అకలంక, అరుణప్పుర, ఈయుణ్ణి, ఉక్కల, కరంజి, కోయిల, గోమఠ, తిరుక్కోలూర్, తిరుమోకూర్, నడాదూర్, నడువిల, నెయ్యుండి, పిళ్లై, మాడిభూషి, మిళగ, వేదాంతి, శిట్టియార్ శిరి, అను-ఆళ్వాక్లును; మొదలియాండాక్ మొదలు-పెరియ, శిరియ, కుంజప్పురచ్చి, అరయ, అమ్మంగి, అయ్యార్, ఆళవందార్, ఈయుణ్ణి, ఈశ్వర, మారుతి, మారొన్నిల్లామారుతి, సోమాసి, అను-ఆండాక్లును, కిడాంబియాచ్చాక్ మొదలు-శిరియ, కణియనూర్చిరియ, ఆచ్చి, ఈచ్చంబాడి, ఎన్న, కొంగిల, అయ్యాపిళ్లై, తూయప్పిళ్లై, అను-ఆచ్చాక్లును; వడుగనంబి మొదలు-కురుంజ, వంగిపుర, చొట్టై, ముడుంబై, మరుదూర్, మళవూర్,

తొండనూర్, కొమాండూర్, తిరుక్కురుగూర్, శ్రీవిల్లిపుత్తూర్, శ్రీపరాంకుశ, అను-నంబులును; శ్రీభట్టర్ మొదలు-శ్రీపరాంకుశ, శ్రీగోవింద, తిరువరంగ, అళగియమణవాళ, తిరుప్పల్లి దేవరాజ, వరందరుం పెరియ పెరుమాళ్, ఉళ్లూర్పెరియ పెరుమాళ్, నంబియూర్, శ్రీరంగరాజ, అను-భట్టర్లును; శ్రీకులశేఖరజియ్యర్ మొదలు-ఆళ్ కొండపల్లి, ఈచ్చంపాడి, గోవింద, సాలగ్రామ, తిరునారాయణపుర, తిరువాయిమొళ్ళి, తిరువెళ్లరె, తిరుమళ్ళిశి, తిరుపుళ్ కుళ్ళి, తిరుక్కొడందె, తిరుమణ్ణం, తిరునిన్రయూర్, తిరుమాలిరుంశోలై, అను-జీయర్లును; తిరునారాయణపురత్తరయర్, మొదలు-పెరుమాళ్ కోయిల్పెరుమాళ్, రాజనారాయణపెరుమాళ్, రాజమహేంద్రప్పెరుమాళ్, తిరుపరంగమాళిగై, తిరువాయిమొళ్ళి, తిరునగరి, తిరుక్కురుంగుడి, తిరుక్కణ్ణపుర, తిరువనంతపుర, తిరుమాలిరుంశోలె, తిరువేంగడంపిళ్లై, తిరునరైయూర్, అను-అరయర్లును; ఆనూరి పెరుమాళ్, మొదలు-కిడాంబి, అమ్మంగి, ఆర్కాట్టు, పట్టని, ముని, శ్రీకులశేఖర, అను-పెరుమాళ్లును; ఎంబార్, మొదలు-కరాంజిసోమయాజి, పెరియకోవిల్వళ్లల్, అణియరంగత్తముదన్, అను,ఆండాన్లును; పట్టరఘిరాన్ దాసర్ మొదలు-శ్రీవిల్లిపుత్తూర్, శ్రీనారాయణ, శ్రీగోవర్ధన, శ్రీశఠగోప, శ్రీరామానుజ, యతివరచూడామణి, పక్కైవిల్లి, పిళ్లైయురంగావిల్లి, తిరువేంగడ, తిరువరంగ, తిరుమాలిరుంశోలై, తిరువాయ్మొళ్ళి, పిళ్లైతిరువాయ్మొళ్ళి, తిరువళ్ళుతివళైనాట్టు, వానమామలై, అళ్ళకియమణవాళ, పేరరుళాళ, మకిళలంకార, అను-దాసులును; వీరసుందరబ్రహ్మరాయర్ మొదలు-జగన్నాథ, వీరరాఘవ, అనుబ్రహ్మరాయర్లును; రామానుజంపిళ్లాన్ మొదలు-తిరునగరి, తిరుకురుకైప్పిరాన్, అను-పిళ్లాన్లును, గోమఠత్తయ్యర్ మొదలు-పెరియ, శిరియ, వైత్తమానిధి, అను-అయ్యర్లును; మఱి, అరుళాళప్పెరుమాళెంబెరుమానార్, ఎంబెరుమానార్శెల్వప్పిళ్లై, వంటర్, శుంటర్, అరియపర్, ఆంటపర్, అనువారును; మఱియు, తిరువనంతపురత్తమ్మై, మొదలు-తిరువాట్టార్, తిరువణ్ఫరిశారం, తిరునరైయూర్, తిరుప్పతి, తిరుకణ్ణపురత్తు, అత్తుళాయి, అమ్మంగి, ఆండాళ్, అను - అమ్మైయా

ర్లును; నాయకి త్తేవియార్, మొదలు-పెరియపెరుం, శిరియపెరుం, తుయ్యపె రుం, తిరుక్కోడంద్తై తుయ్యవాయిరం, పెరుంబూదూ్త్రిరువరంగం, అను-దేవియార్లును; పొన్నాచ్చియార్, మొదలు-కొంగిప్పిరాట్టి, దేవకిప్పిరాట్టి, య తిరాజవల్లి, పంకయచ్చెల్లి,ఇన్ని ళ్ళవంజి, అనునాచ్చియార్లును; కూరత్తాంటాళ్ చూడిక్కొడుత్తాళ్, మొదలైన అమ్మెయార్లును-వీరిశిష్యులు.)

వీరిలో డెబ్బదినల్గురు సింహాసనస్థులు—వారు-ఆళవందార్ పుత్రపౌత్రులు-చొట్టైనంబి, పిళ్లైయప్ప, ఎన్నాచ్చాన్; పెరియనంబిగారిపుత్రులు - పుండరీకు లు; పెరియతిరుమలైనంబిగారిపుత్రులు - తిరుమలైనంబి, రామానుచన్ పిళ్లై; తిరుక్కోట్టియూర్నంబిగారిపుత్రులు- తెర్కాళ్వాన్, కూరత్తాళ్వాన్ పుత్రులు-భట్టర్, శ్రీరామప్పిళ్లై; మొదలియాండాన్ పుత్రులు- కందాడెయాండాన్; మఱి నడువిలాళ్వాన్, గోమఠత్తాళ్వాన్, మొదలైనవార్లు.

వీరిలో ఉత్తమాశ్రమస్థులు ఏళ్నూర్గురు; ఏకాంగులు పండ్రెండువేగురు. ఈయేకాంగులందఱును, నంబులలో కొందఱును, అరయర్లలోకొందఱును, కొత్తెమ్మలలో కొందఱును, దాసులందఱును; మఱి-కూరత్తాండాన్, చూడి క్కొడుత్తాళ్, మొదలైన యమ్మగార్లును, చాత్తావశ్రీవైష్ణవులు; తక్కిన ఆళ్వార్; ఆండాన్, ఆచ్చాన్, అరయర్, జీయర్, భట్టర్, మొదలైనవా ర లందఱును, మఱి-అమ్మెయార్, దేవియార్, నాచ్చియారు లందఱును. చాత్తినశ్రీవైష్ణవులు.

కించ—మఱియు.

వృ॥ కామాదివైరిగణ భీమానవద్యనిజ నామాభిలాపగరిమా
వైమానికార్యసమభూమావనౌవచనసీమాతిలంఘిమహిమా
శ్రీమాననూనకలసోమాననో విమలధామావమానితరవిః
క్షేమాణిజృంభయతుభూమావముత్రచసరామానుజోయతిపతిః॥

అ. కామాది-వైరిగణ - భీమ-అనవద్య - నిజనామ - అభిలాపగరిమా=కామక్రోధాదులనెడి - శత్రుసమూహమునకు - భయంకరమై - నిర్దోషమైన - తనపేరిని - కీర్తించుటయందలి గౌరవము గలవారును, అవనౌ=భూమియం

ము, వైమానికార్య - సమభూమా=దేవతలకు గురువైనబృహస్పతికి - సమాన మైన వక్తృత్వాతిశయముగలవారును, వచనసీమ - అతిలంఘి - మహిమా = వాక్యాంతములచేత - దాఁటునట్టి - మహిమగలవారును, అనూనకల - సోమాననః=కొఱఁతలేని కళలుగల - చంద్రునివంటిముఖము గలవారును, విమలధామ - అవమానిత [illegible]=నిర్మలమైనకాంతితో-అవమానింపఁబడిన సూర్యుఁడుగలవారును - [illegible] నః=తా, శ్రీమాన్ రామానుజః యతిపతిః=శ్రీమద్రామానుజమునులు, భూమా=ఈలోకమందును, అముత్ర చ=పైలోకమందును, క్షేమాణి=క్షేమములను, జృంభయతు=వర్ధిల్లఁజేయుచుండుఁగాక.

తా. అరిషడ్వర్గములను పరిహరించెడు తిరునామము గలిగి బృహస్పతివలె వాగ్మిత్వమును గలిగి, తనవాక్యములచేతను అతిమహత్త్వము గలిగి, సూర్యుని మించినకాంతులును గలిగి, చంద్రుని మించినమొగమును గలిగిన యా శ్రీమద్రామానుజమునులు ఇహలోకమందును పరలోకమందును గూడ క్షేమములు వర్ధిల్లఁజేయుచుందురు గాక.

సీ. కామాదిదోషము ల్కాల్మించి కావింపఁ

గానీనినామము ల్గల నిధాన

మాదిత్యులకును సురాచార్యగునిమనీ

షను నెమించినమనీషకు నిదాన

మాభారతీపతి కైభారతీపతి

కైన మీఱినమహిమాతిభూమి

యాసోమసామని కేసారి వేమాఱు

నోమనిమోమున కోముగీము

తే. ధామనిధి నగు నుద్దామధామనిధియు

ననమనుమనోభిరామ రామానుజముని

యఖిలజనులకు క్షేమము లతులగతుల

నిచ్చు నిచ్చట నిచ్చలు నిచ్చ హెచ్చ.

టి. కాసీని=కలుగఁజేయని, సిధానము=నిక్షేపము, మనీష=బుద్ధి, నిదానము=ముఖ్యకారణము, వేభారతీతతి = వేయివిధములవాక్యమూహము, మహిమ+అతిభూమి=మహిమలచేత అతిశయించినవారును, సోమక్ = చంద్రుని, సామని=సగమని, ఓమసి=ఇష్టపడని, గోము+గి... ...మునకు + గృహమైన వారును, ధామనిధినగు=సూర్య... ఉద్దామ... సునిధి=అతిశయించిన కాంతులకు నిక్షేప... ...సనసులు- ...రికిని - దేవతలకును, నిచ్చలు=ఎల్లప్పుడు. ... = మంచిమనస్సు గల...

అపిచ—

శ్లో॥ స జయ ... ముజేయు.
రజయతి పర... నుజయతి
సంజయతి ... మదినం యదీయో ... క్తిః
రంజయతి బుధా ... మనఘం ... భంజయతి॥ 324

అ. యదీయోక్తిః=ఏరామానుజుల భాష్యవచనము, పరవాదినం=ప్రతి... దిని, అజయతి=అవమానపఱచుచున్నదో-గొ... జేయుచున్నదో, అనఘం =నిర్దోషమైన, బోధం=జ్ఞానమును, సంజయతి=చేర్చుచున్నదో, బుధాన్ = జ్ఞానులను, రంజయతి=సంతోషపఱచుచున్నదో, వ్యథాంచ=వారిబాధను, భంజయతి=పడఁగొట్టుచున్నదో, సరామానుజయతిః=ఆరామానుజమునులు, జయతి=సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నారు.

తా. ఆరామానుజమునులు తమభాష్యప్రవచనములచేత పరవాదులను జయించుచు, నిర్మలజ్ఞానమును గలిగించుచు, జ్ఞానులను సంతోషపఱచుచు వారి దుఃఖములను పడఁగొట్టుచు, సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నారు.

క. ఆరామానుజయతిపతి
క్రూరాత్ములతతి జయించి కోవిదులతతిన్
వే రంజించి వెతలతతి
వారించి విబోధవితతి వగఁ బూరించెన్.

టి. కోవిదుల=జ్ఞానులయొక్క, విబోధవితతి=జ్ఞానసమృద్ధిని.

అన్యచ్చ—ముక్తాకటి.

శ్లో॥ తే మీమాంసాశాస్త్ర ప్రమథనపరికలితబుధజనానందా
లక్ష్మణమునేః ప్రబంధా లక్ష్మణపూర్వజశరా ఇవ జయంతి॥325

అ. తేమీమాంసాశాస్త్రి - ప్రమథన - పరికలిత - బుధజనానందాః=ఆ మీమాంసాశాస్త్రముయొక్క, (అమీ - మాంసాశ-అస్త్ర=ఆ రాక్షసుల అస్త్రముల చేత) పర్యాలోచనము చేత (నాశపఱచుట చేత) ఏర్పఱుపఁబడిన విద్వజ్జనులయొక్కయు (దేవసమూహముయొక్కయు) ఆనందము కలిగినవైన, లక్ష్మణముసేః-ప్రబంధాః=ఆ శ్రీరామానుజుల ప్రబంధములు, లక్ష్మణపూర్వజశరా ఇవ=లక్ష్మణాగ్రజుఁడైన శ్రీరాముల బాణములవలెను, జయంతి=సర్వోత్కృష్టమగుచున్నవి.

తా. రాక్షసులను అస్త్రములచేఁ బడఁగొట్టినవారలు [illegible] ఆనందము కలిగించు శ్రీరామబాణములువలె మీమాంసాశాస్త్రములను పర్యాలోచించి [illegible] విద్వజ్జనానందము గలిగించిన ఈరామానుజప్రబంధములు సర్వోత్కృష్టములై యున్నవి.

క. ఏమీమాంసాశాస్త్ర
ప్రామాణ్యప్రమథనముసఁ జెప్రబుధప్రదముల్
రామాశుగములవలె నా
రామానుజసత్ప్రబంధరత్నము లెసఁగున్.

టి. ఏమీమాంసాశాస్త్రమందు ప్రమాణసిద్ధముగ [illegible] చేయుట చేత (ఏమీ? మాంసాశుల అస్త్రముల [illegible] నాశము చేయుట చేత) (శ్లేషోపనులు).

గ॥ అత్ర కశ్చిదపశ్చిమో విపశ్చితామిత్థమేన మమాదిసం ప్రణమతి॥

వ. ఈవిషయమును ఎదురులేని విద్వద్గ్రేసరుఁ డొకఁడు ఈవిధమున నీరినహాత్మ్య ప్రతిపాదనము బ్రణామించుచున్నవాఁడు.

శ్లో॥ రామానుజాయ గురవే నరవేషభాజే
శేషాయ ధూతకలయే కలయే ప్రణామాన్
యోమాదృశానపికృశాన్ పరిపాతుకామో
భూమావవాతర దుదంచిత బోధభూమా ॥ 327

అ. యః=ఎవఁడు, కృశాన్=దీనులమైన, మాదృశానపి=మావంటివారినిగూడ, పరిపాతుకామః=పరిపాలింపఁ గోరికగలవారై, ఉదంచితబోధభూమా=తగిన జ్ఞానాతిశయము గలవారై, భూమా=ఈభూమియందు, అవాతరత్=అవతరించిరో ? నరవేషభాజే=మనుష్యస్వరూపమును బొందినవారై, ధూతకలయే=ఎగురఁగొట్టఁబడినపాపములు గలవారై, శేషాయ=ఆదిశేషులైన, రామానుజాయగురవే=ఆరామానుజులు అనుగురువులకు, ప్రణామాన్=నమస్కారములను, కలయే=చేయుచున్నాను.

తా. దీనులైనమమ్మును గూడ పరిపాలించువారై జ్ఞానమును బోధించుచు సకలదోషములను పరిహరించుచు, ఈ నరస్వరూపములో ఆదిశేషావతారులైన ఆరామానుజగురువులకు ప్రణామములు చేయుచున్నాను.

క. రామానుజగురు నరవే
షామోదవిశేషు శేషు నాహతదోషున్
వేమాఱును బ్రణమించెద
వే మాదృశుఁ బ్రోవ బోధవిశదవిభూషున్.

టి. వే=వేగముగా, బోధ-విశద-విభూషున్=జ్ఞానమనెడు నిర్మలమైన భూషణములు గల.

గ॥ ఇతి ఏతచ్చాకర్ణ్యతాం॥ 328

వ. అని యిదియును వినుదువుగాక.

శ్లో॥ రామానుజౌ యామునతీర్థసేవా
పరౌ వుదీతౌ నరకం నిరోద్ధుం

తయోః పురాణః ప్రణినాయగీతాం
తస్యా నవీనస్తు తతాన టీకాం॥ 329

. యామునతీర్థ - సేవాపరౌ=యమునానదీసంబంధమైన తీర్థముయొ
యామునాచార్యులయొక్క-సేవయం దాసక్తిగలవారైన, రామానుజౌ
రాములతమ్ముఁడు శ్రీకృష్ణుఁడును యతిరాజులును, నరకం=నరకాసురుని-
ను, నిరోద్ధుం=నిరోధించుటకు, ఉదీతౌ=అవతరించిరి, తయోః=వా
, పురాణః=ముందటివాఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు,గీతాః=భగవద్గీతను, ప్రణి
=నిర్మించెను; తస్యాః=ఆభగవద్గీతకు, టీకాం=వ్యాఖ్యానమును, నవీన
వలివారైన యీరామానుజులో, తతాన=చేసెరి.

..యమునాతీర్థమును సేవించెడు శ్రీకృష్ణుఁడు, నరకాసురాదులను సం
టకై యవతరించి భగవద్గీతను రచియించినట్లు, ఈరామానుజమునులు
నాచార్యులసేవాపరతంత్రులై నరకమును నాశపఱచుటకై యుద
యాభగవద్గీతకు వ్యాఖ్యానమును విరచించిరి.

రయుచు రామసోదరులు యామునతీర్థసమంజసాదరుల్
రకనిరోధనార్థమదనన్ జనియించినయందు కందు నొ
రుఁడు పురాణపూరుషుఁడు గాథగగీతఘటించె మించివే
రుఁడు నవీనుఁడౌనతఁ డనూనగ దానిక టీకవాకొనెన్.

సమంజసాదరుల్=చక్కనియాదరము గలవారైన, అదనన్=ఆకాల
గాథగా=శ్లోకరూపముగా, అనూనగ=తక్కువ లేనిదిగా.

కృశానుః.—

త్యమేవం తథాపి తత్పథానుధావినాం మేధావినా మపి
రావమంత్రత్వాదయోదోషాః ప్రసిద్ధాః॥ 330

కృశానుఁడు.—

ట్లిది నిజం బయిన నితనిమార్గంబున నతిమేధాసమృద్ధులకై
ను, పరావమాననాది ప్రకృష్టదోషంబులు ప్రసిద్ధంబులె.

తథాహి — అదేకదా?

వృ॥ శ్రీరామానుజదర్శనైకరసికశ్శిష్టః ప్రకృష్టైర్గుణైః
పూర్ణానాంవిదుషాంమతాంతరజుషాంపంక్త్యానభుంక్తేక్వచిత్
ఆహాంతౌదన మంతతశ్శుచితమం తద్దృష్టమాశు త్యజ
త్యాస్తాంతత్స్వమతస్థితైరపి సమంప్రాయేణనాశ్నాత్యసౌ॥

అ. శ్రీరామానుజదర్శన - ఏక-రసికః=శ్రీరామానుజుల విశిష్టాద్వైత దర్శనమందు - కేవలము రసికులైన, శిష్టః=పెద్దలు, ప్రకృష్టైర్గుణైః=అతిశయములైనగుణములతో, పూర్ణానాం. విదుషాం=నిండినవిద్వాంసులైన, మతాంతర జుషాం=వేఱువేఱుమతముల ననుసరించినవారియొక్క, పంక్త్యా=పంక్తియందు, క్వచిత్=ఎక్కడనైన, నభుంక్తే=భుజించరు, అంతతః=లోఁగ, తద్దృష్టం=వారిచే చూడఁబడిన, ఓదనం=అన్నము, శుచితమం=పరిశుద్ధమయ్యును, అసౌ=ఈపెద్దలు, ఆశు=తోడనే, త్యజతి=విడుచుచున్నారు, తత్ - ఆస్తాం=అది అట్లుండనీ; స్వమతస్థితైరపి=తమదర్శనములో నుండువారితోను, సమం=సమానముగా, ప్రాయేణ=బహుగా, న-అశ్నాతి=భుజింపరు, ఆహాంత=అయ్యో!

తా. ఈరామానుజుల దర్శనమందుండువారు మహాసద్గుణులైనను, మతాంతరులగోష్ఠిలో భుజించరు. వారు చూచినయన్నము ఎంతశుచియైనను, విడిచిపెట్టుదురు; అదియె కాక, తమమతములోనివారితో నైన కూడ భుజింపరు! అయ్యో!

శా. శ్రీరామానుజదర్శనప్రవణులై చేరన్ గుణశ్రేష్ఠులా
చారశ్రేష్ఠులె యామతాంతరులతో సాపాటు పాటింపర
వ్వారేరేఁగనినన్ భుజింపరు మఱిన్ వ్వారేని నయ్యారె! మా
వారంచున్ స్వమతస్థులందొకరిఁ జేర్వం జేర్పరవ్వేళలోన్.

కించ — మఱియు.

వృ॥ నైషాంన్యాయ్య ఇహా ద్విజాన్వయజుషాం భాషాప్రబంధ
క్రమో। వేదే విశ్వపుమర్థసాధనవిధా బద్ధాదరే జాగ్రతి

తీరం క్షీరపయోనిధే రుపగతో దైత్యారి దీప్త్యావృతం
కో వా ధావతి దుగ్ధలబ్ధిచపలో గోపాలకస్యాలయమ్॥ 332

అ. ద్విజాన్వయజుషాం=బ్రాహ్మణకులజన్ములైన, ఏషాం=ఈరామానుజమతస్థులయొక్క, విశ్వపుమర్థసాధనవిధౌ=సకలపురుషార్థములను సాధించుకార్యమునందు, బద్ధాదరే=నిర్ణయింపఁబడినయాదరము గల, వేదే=వేదము, జాగ్రతి సతి=సిద్ధముగా నుండియు, భాషాప్రబంధశ్రమః=ద్రవిడభాషాప్రబంధములయందు పాటుపడుట, ఇహ=ఈలోకమందు, నన్యాయ్యః=న్యాయోక్తము కాదు, దైత్యారిదీప్త్యా-ఆవృతం=విష్ణుప్రకాశముచేత కమ్ముకోనఁబడిన, క్షీరపయోనిధేఃతీరం=పాలసముద్రముగట్టును, ఉపగతః=చేరినవాఁడు, కో వా=ఎవఁడుగాని, దుగ్ధలబ్ధిచపలః=పాలు లభించుటయందు చాపల్యముగలవాఁడు, గోపాలకస్య ఆలయం=గొల్లవానియింటినిగూర్చి, ధావతి=పరుగిడుచున్నాఁడు.

తా. ఈరామానుజమతబ్రాహ్మణులు సకలపురుషార్థసాధనమైన వేద ముండియు ద్రవిడప్రబంధమందు పాటుఁబడుట పాలు కోరి పాలసముద్రముగట్టునందుండియు, సాధారణమైనగొల్లనియింటికి పరుగిడుటవలె న్యాయమెట్లగును?

ఉ. వీరలు వారలుంబలె భువిం ద్విజవంశజులైనవారలున్
సారపుమర్థసాధనము సంస్కృతవేదము సిద్ధమయ్యు; న
వ్వారిగ ద్రావిడాత్మకప్రబంధపరిశ్రమ సేయఁగోరుట
క్షీరపయోధితీరగుఁడె క్షీరము కల్లన గొల్లఁ గోరుటే!

టి. తీరగుఁడె=తీరముచేరినవాఁడె, అల్లనన్=మెల్లఁగా.

కించ—మఱియు.

గ॥ ఏతన్మతానువర్తినాం కేషాంచి దేషా చేష్టా నేష్టా వైదికా
నాం పశ్య! 333

వ. ఈమతమంద కొందఱయాచార మీయది యావేదవిహిత
కర్మకర్తులకు సమ్మతము కాదు చూడు!

ముంచంతః పంచయజ్ఞాన్ ద్రవిడఫణితిభిర్మోహయంతోఽనభిజ్ఞాన్

నిందంతో హంత!యజ్ఞా నసకృదపి హరే ర్వందనం వారయంతః
లుంపంత శ్శ్రాద్ధచర్యాం యతిమపిగృహిణాం వందనం కారయంతః
సద్ద్వేషం ధారయంతః కతిచిదవిహితై స్సంక్షిపం త్యేవ కాలమ్ ॥

అ. పంచయజ్ఞాన్ = పంచయజ్ఞములను, ముంచంతః = విడుచువారై, ద్రవిడఫణితిభిః = ద్రావిడవాక్యములచేత, అనభిజ్ఞాన్ = అజ్ఞులను, మోహయంతః = భ్రమింపఁజేయువారై, యజ్ఞాన్ = ఇతరములైన జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞములను, నిందంతః = నిందించువారై, హరేరపి = విష్ణువునకును, అసకృత్ = పలుమాఱు, వందనం = నమస్కారమును, వారయంతః = విడిపించువారై, సద్ద్వేషం = సత్పురుషులతోడి ద్వేషమును, ధారయంతః = అవలంబించువారై, యతిం + అపి = సన్న్యాసినైనను, గృహిణాం = గృహస్థులకు, వందనం = నమస్కారమును, కారయంతః = చేయించువారై, శ్రాద్ధచర్యాం = శ్రాద్ధకర్మానుష్ఠానమును, లుంపంతః = విడుచువారై, కతిచిత్ = కొందఱు, అవిహితైరేవ = విధివిహితములుకాని కర్మలతోనే, కాలం = సర్వకాలమునున్, సంక్షిపంతి = కడుపుచున్నారు.

తా. ఈ రామానుజమతస్థులు కొందఱు బ్రహ్మయజ్ఞాదిపంచయజ్ఞములు విడిచి, అజ్ఞానులను ద్రవిడవేదములతో భ్రమింపఁజేసి కామ్యకర్మలని జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞములన్ దూషించి, హరినైనను పలుమాఱు నమస్కరింపక, సత్పురుషులతో నైనను జేరక సన్న్యాసినైనను గృహస్థులకు వందనము చేయించుచు శ్రాద్ధకర్మలను విడిచి, వేదోక్తముకాని కర్మలతోనే కాలము కడపుచుందురు.

సీ. బ్రహ్మయజ్ఞాదిక ♦ పంచయజ్ఞంబుల
విడిచి వీఱిఁడికి ద్రావిడము నొడివి
తేరింపఁజేసి జ్యోతిష్టోముముఖమఖ
ముల దూఱి పలుమాఱు ♦ చెలఁగి చేయు
హరి నమస్కారంబు ♦ లవలికిఁ బోఁద్రోచి
యవ్వారితో ద్వేష ♦ మావహించి
స్వమతస్థు సంసారి ♦ సన్న్యాసి నైనన
మస్కరింపఁగఁ జేసి ♦ మఱియు శ్రాద్ధ

తే. మునన య్యైనను వేదోక్తకర్మమును జరించు
టుడిగి శ్రుతి నైన స్మృతి నైన నుడువ కున్న
కొన్ని కర్మలచేతనే యున్న కాల
మంతయును బుచ్చుచున్నారు చింత లేక.

టి. బ్రహ్మయజ్ఞాదికము=బ్రహ్మయజ్ఞ దేవయజ్ఞ భూతయజ్ఞ అతిథియజ్ఞములు.

కించ—మఱియు.

స్ర॥ ఘంటాఘోషం త్యజంతో హరిపరిచరణే సర్వలోకావిగీతం
ఖ్యాతం త్రైలోక్యమాతుశ్శ్రుతిభిరభిహితం వైభవం ఖండయంతః
సంకేతశ్రద్ధయైవ స్వచరణసలిలం స్వీయగోష్ఠ్యాం పిబంతః
కేచిద్విప్లావయంతే జగదభిదధతః కేశవం దోషభోగ్యమ్॥ 335

అ. కేచిత్=కొందఱు, సర్వలోక+అవిగీతం=సర్వలోకమందును ప్రశస్తమయిన, ఘంటాఘోషం=ఘంటావాదనధ్వనిని, హరిపరిచరణే=విష్ణ్వారాధనయందు త్యజంతః=విడుచువారై, శ్రుతిభిః=శ్రుతులచేత, అభిహితం=ప్రకటింపఁబడినదై, ఖ్యాతం=లోకప్రసిద్ధమైన, త్రైలోక్యమాతుః=త్రిలోకమాతయైన శ్రీమహాలక్ష్మి యొక్క, వైభవం=స్వాతంత్ర్యరూపమైన వైభవమును, ఖండయంతః=ఖండించువారై, స్వీయగోష్ఠ్యాం=తమమతస్థుల గోష్ఠిలో, సంకేతశ్రద్ధయా=తమసంకేతమందలి అభినివేశముతో, స్వచరణసలిలంఏవ=తమపాదతీర్థమునే, పిబంతః=పానముచేయువారై, కేశవం=సర్వేశ్వరుని, దోషభోగ్యం=సకలదోషములును భోగ్యములుగా కైకొనువానినిగా, అభిదధతః=చెప్పెడువారునై, జగత్=లోకమును, విప్లావయంతే=విపర్యాసపఱచుచున్నారు.

తా. ఈ తెంగలవారు తిరువారాధనయపుడు ఘంట వాయించుట మానుటయేకాక, త్రిలోకమాతయైన యా శ్రీదేవికిఁగూడ స్వాతంత్ర్యములేదనుటయు, మఱి తమగోష్ఠిలో తాము సంకేతించుకొన్న తమపాదతీర్థమునే తామును స్వీకరించుటయేకాక, తాముచేసికొన్న దోషములన్నియు నాసర్వేశ్వరుఁడే అనుభవించువాఁడనుటయుఁ జూడ లోకమును తాఱుమాఱు చేయుటయే.

సీ. హరిపరిచరణావ । సరమున ఘణఘణా
రవరణద్ఘంటను । రమణఁ గొనరు
శ్రుతిశతకథితవి । శ్రుతమైన శ్రీజగ
జ్జనయిత్రివిభుత । నేసరణిఁ గొనరు
స్వస్వగోష్ఠి నె స్వస్వ । సంకేతశ్రద్ధచే
స్వపదాంబుపానంబు । సలుపుచుండ్రు
కాదని యనకయ । కలదోషములఁ జేసి
హరికి దోషములె భో । గ్యము లటంద్రు
తే. ఇటులఁ గుటిలత జగములఁ । జటులగతుల
మోసపుచ్చుచు మెచ్చుచు । పీసవ్రాక
యిందు నుందురు కొందఱు । మందమతుల
మందమదులును నగువారు । మహిని రహిని.

కించ — మఱియు.

వృ॥ యజ్ఞాఃపంచమహాత్వదేనసహితా యేచాపరే విశ్రుతా
యత్కర్మగ్రహసంక్రమాదిసమయే సర్వేబుధాః కుర్వ
తత్సర్వం విసృజంతి కామ్యమితి యే త్రయ్యధ్వవిధ్వంస
స్తైర్ద్వైనిత్యతయాఽఽశ్రితే యదశనం యాచవ్యవాయక్రి

అ. యే=ఏవి, పంచయజ్ఞాః=బ్రహ్మయజ్ఞాము లైదు, మహాత్వదేనసహితా
హాయజ్ఞములని మహత్వదముతోఁ గూడినవో? యే=ఏవి, అపరేచ=ఇత
తిష్టోమాది యజ్ఞములును, విశ్రుతాః=ప్రసిద్ధములో? యత్=ఏది,
సంక్రమ-ఆదిసమయే = గ్రహణము+సంక్రమణము మొదలైనకాల
కర్మ=పితృకర్మగా, సర్వేబుధాః=జ్ఞానులందఱును, కుర్వతే=చేయుచున
యే=ఎవరు, త్రయీఅధ్వవిధ్వంసకాః= వేదమార్గమును ధ్వంసము చేయు
తత్ సర్వం=అదియంతయును, కామ్యమితి=కామహేతుకర్మ యని,
జంతి=విడుచుచున్నారో? యత్=ఏది, అశనం=భక్షణమో, యాచ

వ్యవాయక్రియా=మైథునక్రియయో ? ద్వే=ఈరెండుమాత్రమే, తైః = వారి చేత, నిత్యతయా=నిత్యకర్మగా, ఆశ్రితే=అంగీకరింపఁబడుచున్నవి.

తా. వీరు పంచమహాయజ్ఞములును, జ్యోతిష్టోమాదులును, గ్రహణసంక్రమణాదులును వేదోక్తములని పెద్దలు చేయుచుండునవియే యైనను, అవి కామ హేతుకర్మలని యన్నియువదలి, భక్షణమైథునములుమాత్రము చేయుచున్నారు.

సీ. బ్రహ్మయజ్ఞాదిక ♦ పంచమహాయజ్ఞ
ములును జ్యోతిష్టోమ ♦ ముఖమఖములు
గ్రహణసంక్రమణాది ♦ కాలకృత్యము లైన
పైతృకప్రభృతిక ♦ ప్రచురకర్మ
లుద్యతవైదిక ♦ విద్వదగ్రేసరు
లాచరించెడునవి ♦ యైనవానిఁ
గామ్యంబు లని యవి ♦ కావింప రైనను
గావించువారితోఁ ♦ గలిసి భోజ
తే. నమును గావించుటయు వ్యవా ♦ యమును నెపుడు
మెండు కావించుటయు నను ♦ రెండు నివియె
నిత్యమును గృత్యమును గాఁగ ♦ నియతిఁ దలఁచు
చుందు రివ్వారు శ్రుతిదూరు ♦ లిందు నెందు.

టి. ఉద్యత=విజృంభించిన, కామ్యంబులు = కామహేతువులు, వ్యవాయము=సంగమము.

శ్లో॥ విదుషామపి మోహ మావహంతో
వితథైతిహ్య సహస్రవర్ణనేన
వినయాభినయాత్తలోకిలామీ
విజయంతే కపటాలయా జగంతి॥ 337

అ. వితథ+ఐతిహ్య+సహస్రవర్ణనేన=అబద్ధములైన+సంప్రదాయములను-

వేయివిధముగ వర్ణించుటచేత, విదుషామపి=ప్రాజ్ఞులకుఁగూడ, మోహం=స్వమతమందు మోహమును, ఆవహంతః=కలుగఁజేయుచు, ఖలాః=దుష్టులై, కపటాలయాః=కపటమునకు స్థానమైన, అమీ=వీరు, వినయాభినయాత్=అణఁకువను అభినయించుటచేత, జగంతి=లోకములను, విజయంతేకిల = జయించుచున్నారుకదా?

తా. ఈ తెంగలవారు లేనిపోనియైతిహ్యములు చెప్పి ప్రాజ్ఞులకుఁగూడ స్వమతాభినివేశమును గలుగఁజేయుచు, డంభమునకై తమయందు లేని అణఁకువనే కనఁబఱచుచు ఈజగత్తునె జయించుకొనుచున్నారు.

(ఔపచ్ఛందసికం వృత్తం.)

క. కన ఖలులును ఘన కపటులుఁ
గని వినయము నభినయించి ఘనులను గూడన్
క్షణమున స్వవశము సేయుదు
రనుపదమును లేనిపోనియైతిహ్యములన్.

కించ—మఱియు.

శ్లో. యస్యాం నాస్తి పురస్కృతి ర్నయవిదాం యజ్వాతు హాసాస్పదమ్। పూజ్యంతేచ నిరక్షరాః పునరమీ సాంకేతికాచార్యకాః। వేదానామవహేలనం వ్యతిహతా వర్ణాశ్రమప్రక్రియా। గోష్ఠ్యై దుష్కలిపుష్కలీకృతిపుషే కస్యైచిదస్యై నమః॥ 338

అ. యస్యాం=ఏగోష్ఠియందు, నయవిదాం=నీతిశాస్త్రవేత్తలకును, పురస్కృతిః=గౌరవపఱచుటయు, నాస్తి = లేదో? యజ్వాతు = యాజకుఁడో, హాసాస్పదం=నవ్వులాటకే స్థానమో?నిరక్షరాః=వేదాద్యక్షరములే తెలియని, అమీ=ఈ, సాంకేతిక+ఆచార్యకాశ్చ=సంకేతించుకొన్న-ఆచార్యపురుషులు అను నామమాత్రమే కలవారును, పునః=మఱలమఱల, పూజ్యంతే=పూజింపఁబడుచున్నారో? వేదానాం=వేదములకును, అవహేలనం=అవమానముకల

దో? వర్ణాశ్రమ-ప్రక్రియా=బ్రాహ్మణాది వర్ణాశ్రమములయొక్క-ఆచారము, వ్యవహితా=తొలఁగఁ(దో)యఁబడినదో? దుష్కలి పుష్కలీకృతిపుషే=దుష్పాపములను వృద్ధి పఱచుటనే వర్ధిల్లఁజేయుచున్న, అస్యై=అట్టియో, కస్యైచిత్=ఒకానొక, గోష్ఠ్యై=తెంగలవారిగోష్ఠికై, నమః=నమస్కారము.

సీ. ఏగోష్ఠి నేశాస్త్ర । భోగీశు లైనను
    సత్కార మింపార । సలుపఁబడరు
ఏగోష్ఠి నేయాగ । వాగీశు లైనను
    బరిహాసమే సేయఁ । బాత్రు లగుదు
రేగోష్ఠి నాచార్య । వాగార్య్యులం చన
    కురకుక్కు లైన న । ర్చనకుఁ దగుదు
రేగోష్ఠి నేవేద । మేఁ గామ్యమే యంచు
    నవహేళనము సేయ । నాస్పదంబె

తే. యగును మఱివర్ణములకును । నాశ్రమంబు
లకును విధ్వంసకము మహా । సకలకలుష
ములకు సంవర్ధకము నగు । నలఘురీతి
నట్టియాగోష్ఠికె నమస్స । హస్ర మిడుదు.

టి. భోగీశులు=ఆదిశేషులు, వాగీశులు=బ్రహ్మలు, వాగార్య్యలు =బృహస్పతులు, కామ్యము=కామహేతువు.

కిం బహునా—విశేష మేల?

వృ॥ ప్రాయో యేషాం సకృదకరణే ప్రత్యవాయో స్తి భూయాన్
యజ్ఞాదీం స్తానిహ విజహాతి స్పష్టవేదోపదిష్టాన్।
కర్త్రే వామీ విదధతి జడాః కింతు సంకేతసిద్ధమ్
కష్టంకష్టం బత హత కలేః కశ్చిదున్మేష ఏషః॥ 339

అ. ప్రాయః=బహుగా, యేషాం=ఏయజ్ఞములయొక్క, సకృత్ =ఒకసారి

రైన, అకరణే=చేయమివిషయమై, భూయాన్ ప్రత్యవాయః=గొప్పపాపము, అస్తి=కలుగుచున్నదో? తాన్=అట్టి, స్పష్టవేద ఉపదిష్టాన్ = స్పష్టముగా వేదములచేత తెలుపఁబడిన, యజ్ఞాదీన్=బ్రహ్మయజ్ఞాదులను, ఇహ=ఈలోకములో, విజహతి=విడుచుచున్నారు. కింతు=మఱియు, అమీ-జడాః=ఈమూఢులు, సంకేతసిద్ధం=తమ సంకేతమందె సిద్ధమైయుండు, కర్మ+ఏవ=కర్మనే, విదధతి=చేయుచున్నారు. కష్టంకష్టం=మఱిమఱి యన్యాయ్యము! బత = అయ్యో! ఏషః=ఇది, హతకలేః=పాడుకలిపురుషునియొక్క, కశ్చిత్=ఒకానొక-చెప్పఁగూడిని,ఉన్మేషః=ప్రభావము.

తా. వేదోక్తములయ్యును,యజ్ఞాదులొకడైనఁ జేయకపోవుట పాపమనుకొనక,వానిని విడిచియైనను; ఈమూఢులు తమ సంకేతించుకొనిన కర్మనొకటినైన విడువకయే చేయుచున్నారు. అయ్యో! ఏమి? ఈ కలిపురుషుని ప్రభావము!

చ. అనయము నాచరించునవె ♦ యైన నొకప్పుడు తప్పుచుండొ
సం, గన విహితంబులే యగు మఖాదుల నేమియు నాచ
రింప రీ, యనయులు స్వస్వకల్పితము ♦ లైనవె కొన్ని స
మాచరింతు రే, మన నగు నిన్నియుం దలఁప ♦ నక్కట
యిక్కలిదుర్విజృంభమే!

టి. తప్పుడున్=తప్పినతోడనే, దోసంగుఅనన్=దోషము అనునప్పుడు.

కించ—మఱియు.

వృ॥నగాహంతే గంగామపి నటజటాసార ఇతి యే
నను జ్ఞం త్యంభోధా లవణరసవేశంతక ఇతి
నపంచైవం గవ్యాన్యపి పశుశకృత్సారఇతిహా!
పిబంత్యేషాం దోషాన్ కఇహనిపుణస్స్యద్గణయితుమ్॥ 340

అ. యే=ఎవరు, గంగామపి=గంగనుకూడ, నటజటా+ఆసార ఇతి=నటరాజైన శివునియొక్క జటలలోని+వర్షములని, నగాహంతే=మునుఁగరో; అం

భోధౌ=సముద్రమందు, లవణరసవేశంతక ఇతి=ఉప్పునీళ్లు గల పడియ అని, నమజ్జంతి=మునుఁగరో; ఏవం=ఇట్లు, పంచగవ్యాని అపి=పంచగవ్యముల నైన ను, పశుశకృత్ సారఇతి=పశువుయొక్క పేఁడసారమని, నపిబంతి=పానము చేయరో; హా=అయ్యో! ఏషాం=అట్టి యీ తెంగలవారియొక్క, దోషాన్=దోషములను, గణయితుం=లెక్కించుటకు, ఇహ=ఇక్కడ, కః=ఎవఁడు, నిపుణః=సమర్థుఁడు, స్యాత్=అగును.

తా. ఎవరు గంగలోనుగూడ శివునిజడలలోని సారమని మునుకవేయ రో? సముద్రములోఁగూడ ఉప్పునీటిగుట్టయని మునకవేయరో? అట్లే పంచగవ్యములనుగూడ పసులపేఁడతోడఁజేరినది అని త్రాగరో? అట్టివీరిదోషములను లెక్కించుటకు ఎవఁడు గట్టివాఁడుగానుండును?

మ. అలగంగాజల మల్లధూర్జటిజటౌఘాసార మంచున్, మఱీ
జలరాశిన్ లవణప్రసార మనుచున్ స్నానానికిం బోరు; పం
చ లసద్గవ్యములుం బశూజ్ఝితశకృత్సారంబులంచాన రీ;
రలయీనుద్గుణము ల్గణింపఁగ సమర్థప్రాణి యెవ్వాఁడిలన్.

విశ్వావసుః ——

టి. ధూర్జటి-జటా-ఓఘ-ఆసారము=శివుని-జడల-సమూహములోని-వర్షము.

గ॥ కిమ రే? కలంక లేశరహితేషు శ్రీమద్రామానుజదర్శనైకని
ష్ఠేషు గరిష్ఠేష్వపి సన్నహ్యసి?అథవాభవాదృశానాం కృశ
వివేకానాం కానామ మర్యాదా॥ 341

విశ్వావసువు.——

వ. ఏమిరా? ఏమియు దోషమే లేనియీశ్రీమద్రామానుజదర్శ
నైకనిష్ఠులు గరిష్ఠులై యున్నను, వీరిపై సన్నాహపడుచు
న్నాఁడవు? నీయట్టియల్పవివేకము కలయట్టివారలమరియాద
యిట్టిదియ.

ఉక్తంహి——చెప్పఁబడినదేకదా!

శ్లో॥ అనల్పకం ధరాయాం హి సర్వజ్ఞస్యాపి దారుణాః
ఆరోపయంతి మాలిన్యం కాకోలాఇవ తే ఖలాః. 342

అ. ధరాయాం=భూమియందు, తేఖలాః=అట్టిదుష్టులు, దారుణాః=భయంకరములైన, కాకోలాఇవ=మాలకాకులవలె— 'కాలకూటవిషమువలెను, అనల్పకం=అత్యంతమైన, మాలిన్యం = దోషమును — అశుద్ధిని — నీలవర్ణమును, సర్వజ్ఞస్యఅపి=అంతయు తెలిసినవానికైనను— శివునికైనను, అనల్పకంధరాయాం=గొప్పకంఠమందు, ఆరోపయంతి = పైఁబెట్టుచున్నవారు. (శ్లేషోపమలు—అలంకారములు.)

తా. శివునికంఠమందు కాలకూటవిషము నీలవర్ణము నిచ్చినట్లును, అక్కడక్కడ మాలకాకులు అశుద్ధినిగలిగించునట్లను, ఎంతటిసర్వజ్ఞునకైనను దుష్టులు లేనిపోనిదోషమును పైఁబెట్టుదురు.

ఆ. ఖలుఁడు గలుగఁజేయుఁ గాకోలమేపోలె
లేనిమలినమేని బూని యిలను
జాలఁ గూళ యగుట సర్వజ్ఞునకుఁ గాని
తదుపకంఠతలమె తడవి తడవి.

దం. ఇలలోఖలుఁడు తాను చాలా కూళయగుటచేత ఎంతటిసర్వజ్ఞునకును—శివునికిని, పూనుకొని వెదకివెదకి వాని ఉపకంఠతలమున=సమీపమున-కంఠము దగ్గఱ, కాకోలమేపోలె= మాలకాకియువలె, లేనిమలినమేని=లేనట్టిదోషము నైన-అశుద్ధినైన - నీలవర్ణమునైనను, కాలకూటవిషమువలెను గలుగఁజేయుచుండును.

గ. పశ్య తావదేతేషాం పవిత్రతమంచరిత్రమ్॥ 343

వ. చూడు. వీరిచరిత్రము అతిమాత్రము పవిత్రము.

వృ॥ ఉచ్ఛిష్టాన్యతిదూరతః పరిహరన్త్యజ్ఞాన్యసత్సంగతిం
ప్రాణాపత్స్వపిబాంధవేతరగృహే ప్రాశ్నంతినాపోష్యమీ

కామ్యం నిర్మిమతే నకర్మ, భగవత్కైంకర్యమేవ స్థితాః
సత్వస్థైః స్పృహణీయ ఏషజయతి శ్రీవైష్ణవానాంక్రమః॥344

అ. అమీ=వీరు, ఉచ్ఛిష్టాని=ఎంగిలియైనవి, అతిదూరతః = బహుదూరముగా, పరిహరంతి=త్రోసివేయుచున్నారు, అసద్భిః=అసత్పురుషులతో, సంగతిం=సహభోజనాదులతోడి సంగతిని, ఉజ్ఝంతి=విడిచిపెట్టుచున్నారు,ప్రాణాపత్స్వపి=ప్రాణాపదలలోకూడ, బాంధవేతరగృహే=బంధువులుకానివారియింట, అపాపి=నీటినైన, నప్రాశ్నంతి=ఆనరు, కామ్యం=స్వర్గాదికామహేతువైన, కర్మ=కర్మను, ననిర్మిమతే=చేయరు, భగవత్కైంకర్యమేవ=భగవత్కైంకర్యమందే, స్థితాః=ఉన్నవారు; ఏషః=ఈ, శ్రీవైష్ణవానాంక్రమః=శ్రీవైష్ణవులరీతి, సత్వస్థైః = సాత్వికులచేతనే, స్పృహణీయః=కోరఁదగినదై, జయతి=సర్వోత్కృష్టమగుచున్నది.

తా. ఈరామానుజమతస్థులు ఎంగిలి యైనయన్నాదులను అంటనివారైయేయున్నను అసత్పురుషులతో సహభోజనాదులును చేయకయు, ప్రాణాపత్తులలోకూడ బంధువులు కానివారినీటినైనను అంటకయు, స్వర్గాదిహేతుకర్మలను జేయకయు నుండెడివారు; ఇట్టి యీ శ్రీవైష్ణవులరీతి అతిసత్వసంపన్నులకే కోరదగినదిగానున్నది (శిష్టపంక్తిలో భుజింపకుండుట దోషమనునది యిది.)

సీ. అన్యు లంటిన దని ♦ యాత్మీయమతిఁ దోఁప
దూరంబునన దానిఁ ♦ దొలఁగఁద్రోతు
రసమంజసు లటంచు ♦ నసద తోఁచిన వారి
తోడ సాపడుటయ ♦ తొడరిత్రోతు
రసువిపత్తుల నైన ♦ నన్యులగృహముల
నీరు నేనియుఁ ద్రావ ♦ నోరు దెఱవ
రే కర్మ నేనియు ♦ నాకామ్య మైనది
చేయన చేయరు ♦ చెలఁగి మఱియు

తే. నిరతభగవన్ముఖోల్లాస కై పరత నుండు
నుచితకైంకర్యములె చేయు కై చుర్వి నుందు
రట్టి శ్రీవైష్ణవుల క్రమం కై బెట్టినా త్రివ
కులకు నైన మనోజ్ఞతా కై కలన నెసఁగు.

టి. అసమంజసులు=మంచియోగ్యతలేనివారు, అసువిపత్తులన్ = ప్రాణాపదలయందును, ఉర్విన్=భూమియందు, మనోజ్ఞతాకలనన్=మనోహరత్వమును కూర్చుటచేత, అసదు-అ=కొంచెమే.

కించ—మఱియు.—

వృ॥ ఫాలే శుద్ధమృదూర్ధ్వపుండ్రతిలకః పద్మాక్షమాలా గళే
దివ్యం శంఖరథాంగచిహ్నమనిశం దీప్తం భుజామూలయోః
వక్త్రే శౌరిగుణైకవర్ణనపరా వాచస్తదేనోముచా
మేతేషాం హరిభక్తితుందిలహృదాం వీక్షాపి మోక్షావహా॥

అ. ఫాలే=ఎవరినొసట, శుద్ధమృత్-ఊర్ధ్వపుండ్రతిలకః=శుద్ధమృత్తుతోడి నిలువుబొట్టో, గళే=కంఠమందు, పద్మాక్షమాలా = తామరపూసమాలెయో, భుజామూలయోః=బాహుమూలములందు, అనిశం=ఎల్లప్పుడును, దీప్తం=ప్రకాశింపఁబడుచున్నదై, దివ్యం=అసాధారణమైన, శంఖరథాంగచిహ్నం=శంఖచక్రములచిహ్నమునో, వక్త్రే=మొగమున, శౌరిగుణ-ఏకవర్ణనపరాః = భగవద్గుణములను—ముఖ్యముగా వర్ణించుటయందు పట్టుగల, వాచః=వాక్కులునో, తత్ = అందువలన, ఏనః+ముచాం=పాపములను పరిహరించువారై, హరిభక్తి+తుందిలహృదాం=భగవద్భక్తియందు పూర్ణమైనహృదయము గలవారైన, ఏతేషాం= అట్టి యీ రామానుజమతస్థులయొక్క, వీక్షాపి=దర్శనమైనను, మోక్ష+ఆవహా= మోక్షమును గలిగించునదే.

తా. నొసట నూర్ధ్వపుండ్రముతోను, కంఠమున తామరపూసలదండలతోను, భుజాగ్రములందు శంఖచక్రాంకనములతోను, వాక్కున శ్రీమన్నారా

యణగుణానుసంధానములతోను సకలదోషవిముక్తులై యుండు శ్రీరామాను జీయభగవద్భక్తులను సేవించినమాత్రమున నేమోక్షప్రాప్తికి సిద్ధమైయుందురు.

సీ. నిజనిటాలములను శ్రీ నిర్మలమ్మృదులోర్ధ్వ
పుండ్రరేఖలు కళ శ్రీ పొసఁగఁ దీర్చి
నిజగళస్థలముల శ్రీ నిస్తులజలజాక్ష
మాలిక ల్తేలిక శ్రీ మానఁ జేర్చి
నిజభుజాతలముల శ్రీ నిశ్చలతరశంఖ
చక్రచిహ్నములఁ బుకేష్కలతఁ దాల్చి
నిజవచోరచనల శ్రీ నిరవధిహరిగుణా
వళి వర్ణనోక్తుల శ్రీ వరుసఁ గూర్చి

తే. యలఘు లగునఘములయోఘములన నమోఘ
గరిమ హరియించు హరిభక్తి శ్రీ భరితహృదుల
భాగవతుల మదీయుల శ్రీ భాగధేయ
ముల నిరీక్షయు మోక్షద శ్రీ మిల నిజంబు.

టి. నిజనిటాలములను=తమఫాలప్రదేశములలో, నిస్తుల=విస్తారమైన, నిజ వచోరచనలన్=తమ వాగ్విరచనలయందు, నిరవధి=సంపూర్ణమైన, ఓఘము లన్=సమూహములను, అమోఘగరిమన్=నిరాటంకమైన గురుత్వముతో, మ దీయుల=మాసంబంధమైన, భాగధేయములన్=భాగ్యములను, నిరీక్షయు = చూచుటకూడ, మోక్షదము=మోక్షమునిచ్చునది.

గ॥ దోషారోపణం చైతేషు త్వదీయ మపహాస్యమ్. 346

వ. (ఇటుల నీనిర్దోషులైన) లక్ష్మణపత్కి విలక్షణార్యులయెడలను నీనెఱపు దోషారోపణంబు నపహాసనిరూపణంబ యగు.

తథాహి—అశ్లోకదా!

వృ॥ ఇష్టాత్స్వబాంధవజనా దితరై రదృష్టం
యద్భుంజతేఽన్నమిహా లక్ష్మణపత్కినిష్ఠాః

దోషః కిమేష దురితాపహరో గుణోవే
త్యేవం వివిచ్య పరిపృచ్ఛ గుణాగుణజ్ఞాన్॥ 347

అ. ఇహ=ఇక్కడ, లక్ష్మణపక్షనిష్ఠాః=రామానుజమతమందు నిష్ఠగలవారు, ఇష్టాత్=తమకిష్టమైన, స్వబాంధవజనాత్=తమబంధువులకంటె, ఇతరైః=వేరైనవారిచేత, అదృష్టం=చూడఁబడని, అన్నం=అన్నమును, భుంజతే=భుజించుచున్నారు, యత్=అనుటయేదో, ఏషః=ఇది, దోషఃకిం=దోషమా? దురితాపహరః=దోషపరిహారకమైన, గుణోవా=గుణమా, ఇతి=అని, ఏవం=ఇట్లు, వివిచ్య=వివేచించి, గుణ+అగుణజ్ఞాన్=గుణము అగుణము అని తెలిసినవారిని, పరిపృచ్ఛ=అడుగుము.

తా. తమబంధువులు కానివారు చూచినయన్నము నీరామానుజమతమువారంట రనుట దోషమా? గుణమా? యని గుణదోషజ్ఞుల నడిగిఁ దెలిసికొనుము.

తే. ఇష్టు లగుబందుగులె కాని యొరులు చూడ
కన్న యన్నము భుజియింప రన్న చెన్ను
గుణమొ యగుణమొ విభజించి గుణులగణము
నడుగు మడఁకువ నడఁకువ నగపడంగ.

కించ — మఱియు. —

వృ॥ దృష్టం బాంధ్వేతరైః స్న తామనదతాం దోషో య ఏషోపరైః
శిష్టైః స్పృష్టమనశ్నతా మిహమహారాష్ట్రాదికానాం సమః
ఏషాం దూషయితా నకోఽపి నియతాహారఃపరంతు ద్విజ
స్సర్వోఽ నతుదూషణాం హితభుజాం తేషామిదం భూషణమ్॥

అ. బంధ్వేతరైః=బంధువులు కానివారిచేత, దృష్టం=చూడఁబడినదానిని, అనదతాం=భుజింపని, సతాం=సత్పురుషులకు, యః-ఏషః- దోషః=ఏ యిది దోషమో అది, అపరైః-శిష్టైః=శిష్టులైన ఇతరులచేత, స్పృష్టం=అంటఁబడినదానిని, అనశ్నతాం=భుజింపని, మహారాష్ట్రాదికానాం=మహారాష్ట్రులు మొదలైనవారికిని, సమః=సమానుఁడై, నియత+ఆహారః=ఆహారనియమము గ

లవాఁడైన, కోఽపి=ఒకానొకఁడు, ఏషాం=ఈవైష్ణవులకు, దూషయితా దూషకుఁడు, న=కాఁడు, పరంతు=మఱియు, సర్వాశీ=సర్వముభుజించువాఁడైన, ద్విజః=బ్రాహ్మణుఁడె దూషకుఁడు, ఇదం=ఇది, హితభుజాం=విధివిహితముగ భుజించువారైన, తేషాం=ఆవైష్ణవులకు, భూషణం=భూషణము, తుదూషణం=దూషణమె కాదు.

తా. ఈరామానుజపక్షమువారు ఇతరులు చూచినదైనను దాని నంటకపోవుట ఆమహారాష్ట్రాదులు పెద్దలంటినదైనను తామంటకపోవుటవలెనున్నది ఇట్టి ఆహారనియమము గలవాఁడు దూష్యుఁడుగాఁడు. ఇట్లుచేయుట అట్టినియతాహారులకు భూషణమేగాని దూషణము గాదు. (ఇది శ్రోత్రియులయన్నము దూషిత మనువానిపరిహారము.)

సీ. బంధుల కాక నిర్బంధులు గనుఁగొన్న
యన్నము భుజియింప ♦ కున్నశిష్టు
లను గుఱించినదూషణను గన మఱి శిష్టు
లును నంటినన్నము ♦ దినక యున్న
యలమహారాష్ట్రాదికులల గుఱించినదూష
ణను గన నివి రెండు ♦ నెనయ నెనయొ
యాహారనియమము ♦ ననయము గలవారు
వారికెం దూషకు ♦ లేరుఁ గారు

తే. దూషకుఁడె యగు సర్వాశి ♦ దోషి యగుట
ద్విజుఁడు తానయ్యునయ్యది ♦ తేఱిచూడ
దూషణము కాదు తమ కది ♦ భూషణంబె
యగును నాహారనియతుల ♦ కతుల మగుచు.

టి. ఎనయఁగా=చేరఁగా, ఎనయె=సమానమా? అనయము=ఎల్లప్పుడు.

శ్లో॥ యశ్చ శఠారి ప్రభృతి ముని వినిర్మితదివ్యప్రబంధాధ్యయనే

దోషఉద్భావిత స్స్వయమితిహాసపురాణాదభి ర్వేద ముప
బృంహయద్భ్య విద్వద్భ్య సరోచ తే. 348

వ. ఏది శఠవైర్యాదిమునివినిర్మితదివ్యప్రబంధాధ్యయనంబునం దును దోష ముద్ఘోషింపఁబడినదియో అది యితిహాసపురాణాదిప్రబంధములచేత నుపబృంహితము లగు వేదములందును నతివేదిత్వము గలవైదికవిద్వత్ప్రచయములకుఁ రుచియించునదియు కాదు.

టి. ఉపబృంహితములు=తెలుపఁబడినవి. అతివేదిత్వము=అధికజ్ఞానము.

వకుళభూషణులు.

వృ॥ వకుళవిభూషణేన గురుణా కరుణానిధినా
శ్రుతిముకుటాభిసంధి మవధార్యపరం గహనం
రచిత మిహ ప్రబంధ మనుసందధతాం కథితం
సమమపి దూషణం స్మృతిపురాణ మధీతవతామ్. 349

అ. కరుణానిధినా=దయాసముద్రులైన-వకుళభూషణేన= శఠగోపులనియెడి, గురుణా=గురువులచేత, శ్రుతిముకుట=వేదాంతములయొక్క, అభిసంధిం=అభిప్రాయమును, పరం=అత్యంతమైన, గహనం=కాఁబడవిసిగా, అవధార్య=నిశ్చయించి, రచితం=విరచింపఁబడిన, ప్రబంధం=ద్రవిడ ప్రబంధమును, అనుసందధతాం=అనుసంధించువారికి, ఇహ=ఇక్కడ, కథితం=చెప్పఁబడిన, దూషణం-అపి=దూషణమును, స్మృతిపురాణం=మన్వాదిస్మృతులను వైష్ణవాదిపురాణములనుఁ, అధీతవతాం=చదువువారికిని, సమం=సమానము. (ఇది ద్రవిడప్రబంధ సమాధానము.)

తా. ఈశఠగోపులు పరమదయాళువులై దురవగాహములైన ఉపనిషదర్థములను, ద్రవిడప్రబంధములుగా విరచించుట మన్వాదివైష్ణవాది స్మృతిపురాణములను పఠించుటవలె దూషణము కాదు.

ఇ. వకుళవిభూషణులు=శఠగోపమునులు.—వీరు పాండ్యదేశమందు

తామ్రపర్ణీనదీతీరమున కురుకాపురియందు విష్వక్సేనాంశమున వదుగురాళ్వారులు తమ కవయవములుగాను పెరుమాళ్లకు తామవయవిగాను అగుటకై కారి అనువారికుమారులై బాల్యమంతయు మౌనవ్రతముతోనే యుండి వెనుక తిరునగరియందు దేవనాయకస్వామిసన్నిధియందు తింత్రిణీవృక్షకోటరమున నిలిచి సామవేదము నుత్తరభాగమంతయును ద్రావిడవేదముగా విరచించి, మధురకవియాళ్వారుల కాచార్యులునై యెన్నో దివ్యదేశసన్నిధులకు మంగళాశాసనములు చేయుచు, శఠులకు శత్రువులౌటచే శఠగోపులనియు, పరమతస్థులకు అంకుశమువంటివారగుటచే పరాంకుశులనియు, వకుళమాలికలే ఆభరణముగాఁ గలవారగుటచే వకుళాభరణులనియు, కారి యనువారికుమారులగుటచే కారిమారన్ అనుతిరునామములచే ప్రకాశించుచు, పరమవిలక్షణుల నందఱ నుజ్జీవింపఁజేయు చున్నవారు.

మ. సకలామ్నాయశిరస్సహస్రకథితశ్లాఘ్యార్థసార్థంబె శ్రీ
వకుళాలంకరణార్యవర్యకృతదీవ్యద్దివ్యభవ్యప్రబం
ధకలాపంబు స్మృతుల్ పురాణములు తత్తత్సన్మునీంద్రప్రణీ
తకథాగాథలు నాటఁ దత్పరసనేతత్ప్రాజ్ఞులుందూష్యలో.

టి. దీవ్యత్-దివ్య-భవ్య- ప్రబంధకలాపంబు=ప్రకాశించునట్టి - అసామాన్యమై-మంగళకరమైన ప్రబంధసమూహము.

కించ — మఱియు —

వృ॥ ఉపాదేయం ప్రాజ్ఞై రుచితవిషయాం ద్రావిడవచో
ప్యయుక్తార్థం హేయం భవతి వచనం సంస్కృతమపి
హరిం బిభ్ర చ్చేత స్యవతిసుభగోఽపి స్తుతిపదం
నసద్రూపోఽప్యంతఃకరణధృతనారీ స్తనభరః॥ 350

అ. ఉచితవిషయం = తగినవిషయములు గల, ద్రావిడవచోపి = ద్రవిడవాక్కైనను, ప్రాజ్ఞైః=ప్రాజ్ఞులచేత, ఉపాదేయం=గ్రహింపఁదగినది,అయుక్తార్థం=తగనివిషయములుగల, సంస్కృతం వచనమపి=సంస్కృతవాక్కైనను,

హేయం=త్యాజ్యము, భవతి=అగుచున్నది. అనతి సుభగోపి = రూపవంతుఁడు కాకున్నను, హరిం=హరిని, చేతసి=మనస్సున, బిభ్రత్=భరించువాఁడు, స్తుతి పదం=స్తోత్రమునకు స్థానము; సద్రూపోపి=రూపవంతుఁడే యయ్యును, అంతః కరణ+ధృత+నారీ స్తన+భరః=మనస్సున+ధరించిన+స్త్రీ స్తనభారముగలవాఁడు, నభవతి=స్తుతిపాత్రుఁడుగాఁడు.

తా. కురూపియైనను హరిపదధ్యానహృదయుఁడైనవాఁడు స్తోత్రపాత్రుఁడౌను గాని, రూపవంతుఁడైనను, మనస్సున మాత్రమె నారీస్తనభారవాహియైనవాఁడు స్తుతిపాత్రుఁడు కానియట్లె తగినవిషయములు గల ద్రవిడవాక్యమైనను ప్రాజ్ఞులును గ్రహింపఁదగినదే గాని, తగనివిషయములుగల సంస్కృతవాక్యమైనను, ప్రాజ్ఞులకు గ్రహింపఁదగినదే కాదు. (వేదార్థప్రతిపాదక మయ్యును, దేశభాషయగుటచేత చదువ నుచితము కాదనుదానికి పరిహారము ఇది.)

ఉత్సాహ. ఉచితవిషయము నైన ద్రవిడవచనము గ్రాహ్యమే
యుచితవిషయరహితసంస్కృతోక్తము గ్రాహ్యమా
యచిరశౌరిచరణహృదయుఁ డరుచిరుండు నర్హుఁడే
రుచిరుఁ డయ్యు నచిరతరుణిరూఢహృదయుఁ డర్హుఁడా?

టి. అచిర=కొద్దికాలమునుండే, అరుచిరుండు=సుందరుఁడు కానివాఁడు, అచిర-తరుణి-రూఢహృదయుఁడు=కొంతసేపైనను స్త్రీచేత నెక్కొంచుకొనఁబడినహృదయము గలవాఁడు.

గ॥ వస్తుత స్త్వగస్త్యవ్యాకరణానుశిష్టానా మనవద్యశిష్టపరిగ్రహావిశేషప్రకృష్టానాం ద్రవిడశబ్దానాం కో నామ సంస్కృతా దపకర్షః॥ 351

వ. వాస్తవముగ నగస్త్యమహాముని ప్రణీతవ్యాకరణానుసరణనిర్ణీతనిష్కర్షంబును, నిర్దుష్టశిష్టజనపరిగ్రహణపరికల్పితప్రకర్షంబును గలయీ ద్రావిడశబ్దంబుల కా సంస్కృతశబ్దంబుల వలన నపకర్షం బెట్టు లగు?

పశ్య—చూడు.—

వృ॥ స యాసాంవ్యాకర్తా చులుకితసముద్రో మునివరః
ప్రబంధారఃప్రౌఢాశ్శఠమథనముఖ్యాశ్శమధనాః
ప్రవక్తారశ్శుద్ధాః ప్రథితయశసః పూర్వగురవో
గిరాంపారే తాసాం జయతి గరిమాద్రావిడగిరామ్॥

అ. చులుకితసముద్రః=పుక్కిలించినసముద్రము కల, సః మునివరః=ఆమునిశ్రేష్ఠుఁడైన అగస్త్యమహాముని, యాసాం=ఏద్రవిడవాక్కులకు, వ్యాకర్తా=వ్యాకరణముచేసెనో; ప్రౌఢాః=ప్రగల్భులైన, శఠమథనముఖ్యాః = శఠగోపులు మొదలైనవారు, ప్రబంధారః=ప్రబంధములుచేసిరో; శుద్ధాః = పరిశుద్ధులై, శమధనాః=శాంతియే ధనముగాఁగలవారై, ప్రథితయశసః=ప్రసిద్ధమైన కీర్తి కలవారునైన, పూర్వగురవః=పూర్వాచార్యులు, ప్రవక్తారః = అధ్యయనము చేయువారో; తాసాంద్రావిడగిరాం=అట్టి ద్రావిడవాక్కులయొక్క, గరిమా=గౌరవము, గిరాంపారే=వాక్కులకట్టకడన, జయతి=సర్వోత్కృష్టముగ నున్నయది.

తా. ఈద్రావిడభాషయు సముద్రమునే పానముచేసిన ఆయగస్త్యమహాముని యే వ్యాకరణకర్తగాను, మహాసమర్థులైన శఠగోపమహాముని ప్రముఖులే ప్రబంధకర్తలుగాను, మహాకీర్తిసంపన్నులైన రామానుజమహామునిప్రభృతులే అధ్యేతలధ్యాపకులుగాను నున్నపుడు అట్టియాద్రావిడవాక్కుల ప్రాగల్భ్యమెవ్వరికిఁ గాని వాక్కులకు విషయమే కాకయున్నదా?

ఉత్సాహ. తగ నగస్త్యమునివిచిత్రితంబ లక్షణంబు విం
తగ శఠారిముఖ్యకల్పితంబ లక్ష్య మెందుఁ బూ
ర్వగురువుల్సలుగురు నందె వ్యాఖ్యలెన్నొ చేసి రిం
తగఁ దనర్చుతాదృశంబ ద్రవిడ మొప్పుఁ బేర్చెడున్.

పాఠాంతరము.

సీ. జలరాశిసకలంబు చులుకంబులో నిడి

పుక్కిలించినమాని౯ బుంగవుండు
శఠమదనుధను లైన౯ శఠమథనాదులు
ప్రతిభమైఁ బ్రబలిన౯ బ్రౌఢతములు
నిఖిలపూర్వాచార్యు౯ లఖిలవేదాంతప్ర
వర్తకాచార్యుల౯ వార్యయశులు
సువిలక్షణులు నిల౯ శుభలక్షణులు నల
వరముముక్షువు లార్య౯ వైష్ణవులును

తే. వసుధ నీభాష నభిలాష౯ వరుస నౌర!
లక్షణము లక్ష్యములు నందు౯ లక్షలక్ష
వ్యాఖ్యలును జేసి తత్తద౯ధ్యయన మిపుడుఁ
జేసి వాసిం బ్రకాశింపఁ౯ జేయుచుండ్రు.

శఠమథనులు=శఠగోపులు 332. వ వృత్తముక్రింద చూడుఁ.

తా. ఈద్రవిడభాష కాయగస్తుల్యలు లక్షణమును, ఆళ్వార్లు లక్ష్యములును, పూర్వాచార్యులు వ్యాఖ్యానములును జేసినవి కాక, తక్కినముముక్షువులై శ్రీమహావైష్ణవులిప్పటికిని అధ్యయన అధ్యాపనములను జేయుచున్నారు. క్రమాలంకారము.

శ్లో॥ యస్త్వేకదేశే విషయదూషణోపన్యాస స్తతో౽ప్యాకర్ణ్యతామ్॥ 353

వ. అం దేకదేశమందుఁ గొందఱివిషయమై నీయుపన్యసించు దూషణోపన్యాసము విషయమునందును వినుమయిది.

టి. ఏకదేశవిషయ=కొందఱివిషయమై - తెంగలవిషయమై.

కించ—మఱియు.—

వృ॥ యజ్ఞాః పంచచనంచితాత్మధిషణా మాన్యానధాన్యాధ్వరాః
తత్తద్దేవశరీరమాధవముఖోల్లాసావహానష్యమీ

సంత్యజ్యాప్యవధానతః ప్రభుతమం స్వారాధనైస్తోష యం
త్యేషాం సచ్చరితం యశాంసి భజతాం సూతేపునీతే జగత్ ॥

అ. సంచిత-ఆత్మధిషణాః = నిశ్చయము చేయఁబడిన-ఆత్మజ్ఞానము గలవారైన, అమీ=వీరు, యజ్ఞాన్ పంచ=బ్రహ్మయజ్ఞాది పంచయజ్ఞములను, అథ=ఆ వెనుక, మాన్యాన్=పూజ్యములైన, అన్యాధ్వరాన్ చ = ఇతరజ్యోతిష్టోమాది యజ్ఞములనున్, తత్తద్దేవ-శరీర-మాధవ-ముఖ-ఉల్లాస-ఆవహాన్-అపి = ఆయా యజ్ఞాధిదేవతలే- శరీరముగాఁగల-విష్ణువుయొక్క-ముఖమునకు - అగ్నియనుముఖమునకు-తృప్తిని-కలిగించునవైనను; సంత్యజ్యఅపి=విడిచియు, అవధానతః= అవకాశముతో, ప్రభుతమం=సర్వదేవప్రభువైన విష్ణువును, స్వ-ఆరాధనైః= తమ ఆరాధనలచేత, తోషయంతి=సంతోషింపఁజేయుచున్నారు. భజతాం= ఆవిష్ణువునే భజించువారైన, ఏషాం=వీరియొక్క, సత్-చరితం = సత్ప్రవర్తనము, యశాంసి=కీర్తులను, సూతే=పుట్టించుచున్నది, జగత్ = లోకమునున్, పునీతే=పవిత్రపఱచుచున్నది.

తా. బ్రహ్మయజ్ఞ దేవయజ్ఞ భూతయజ్ఞ పితృయజ్ఞ మనుష్యయజ్ఞములు అను పంచమహాయజ్ఞములు, ఇతర జ్యోతిష్టోమాది యజ్ఞములును జేయక విడిచిపెట్టియు, ఈతెంగలవారు ఆసకల యజ్ఞాదిదేవతలై అగ్నిముఖులైన యఖిల దేవతలును తనకు శరీరభూతులై దేవాదిదేవుఁడై యున్నయీమహావిష్ణువునే ఆత్మజ్ఞానసాక్షాత్కారులై ఆరాధించుకొనుచుందురు. కాఁబట్టి అట్టివీరిఆచరణము జగత్పావనకారణమె యగును.

సీ. బ్రహ్మయజ్ఞాదిక ♦ పంచయజ్ఞములును
మఱి యన్యయజ్ఞము ♦ ల్మాన్యములును
తద్దేవదేహుఁ డే♦తద్దేవదేవున
కవె తదుల్లాసక ♦ మైన, వాని
మానిన్ మానసీ ♦ మానుగ నామాధ
వారాధనమె పరా♦యణత నెపుడు

నవధానమునఁ జేయు౯నట్టియాత్మజ్ఞానుఁ
డేమహాత్ముఁడు వాని౯యిద్ధమహిమ

తే. చరిత మెప్పుడు నొప్పెడు౯చతురకీర్తి
నిచ్చుచుండును మఱి మెండు౯ముచ్చటులును
ముచ్చటను బావనముచేయుఁ ౯ బెచ్చుపెరిఁగి
పరమపురుషముఖోల్లాస౯పరుఁడౌ పరుఁడు.

టి. తద్దేవదేహుఁడు=ఆయజ్ఞాధిదేవతలే దేహముగాఁ గలవాఁడైన, ఏతద్దేవదేవునకున్=ఈదేవదేవునకు, ముచ్చటులును=ముల్లోకములును, ముచ్చటను=మనోజ్ఞత్వముతో, పరుఁడు=శ్రేష్ఠుఁడు, "అగ్నిముఖావై దేవాః" అని శ్రుతి.

వృ॥ సర్వాభ్యర్హితవైష్ణవాంఘ్రిపయసాం పానేనపూతాత్మభిర్
బహ్వాయాసనిషేవ్యపావనజటా గంగాఽపి నాంగీకృతా
సామీప్యేపి పయోనిధిః పరిహృతః పశ్వాదికామ్యాద్విధే
స్సారాసారవివేచనే సముచితా సందృశ్యతే చాతురీ. 355

అ. సర్వ-అభ్యర్హిత - వైష్ణవ-అంఘ్రిపయసాం = సకలమైనవారిచేతను పూజింపఁబడిన-శ్రీవైష్ణవుల - పాదతీర్థములయొక్క, పానేన=పానముచేత, పూత-ఆత్మభిః=పవిత్రమైన ఆత్మగలవీరిచేత, బహు - ఆయాస - నిషేవ్య-పావనజటా=అధికమైన- శ్రమచేత - సేవింపఁదగిన-పవిత్రమైన - మూలభాగములుగల, గంగాపి=గంగాజలముకూడ, న-అంగీకృతా = అంగీకరింపఁబడినది కాదు. సామీప్యేపి=సమీపమందైనను, పయోనిధిః=సముద్రము, పరిహృతః=పరిహరింపఁబడినదియై, పశు-ఆది - కామ్యాత్ = పశుబంధము-మొదలైన-కామ్యకర్తయైన, విధేః = నియమముయొక్క, సార-అసార-వివేచనే=యుక్త-అయుక్తములను - విభాగించుటయందు, సముచితా = తగిన, చాతురీ=చాతుర్యము, సందృశ్యతే=కనఁబడుచున్నది.

తా. అందఱును ఆచరింపఁదగిన శ్రీవైష్ణవుల పాదతీర్థమును పానముచేసి చేసి తాము పావనమైయున్నందున,ఎంతో కష్టపడి దొరకెడిగంగాజలమునుకూడ

అంగీకరింపకయు, దగ్గరనుండునదియైనను స్నానాదులకు సముద్రమును గూడఁ ద్రోసివేసియు, పశుబంధము అజబంధము మొదలైన కామ్యకర్మలను గూడఁ జేయకయు నుండు నీతెంగలవారల యొక్క "ఇది సరి అది సరికాదు" అని వివేచించెడిచాతుర్యము మన కిప్పటికిని గనఁబడుచున్నది.

జటా=మూలభాగము - "మూలే లగ్నకచే జటా" అని అమరము.

తే. వైష్ణవాంఘ్రిపయఃపూతశిరులు నజలు
గంగ నేనియు నిధి నేని గానఁబోరు
గానఁబడెఁ బశుబంధాదికామ్యవిధి న
సారసారవివేచనచాతురి యిదె.

టి. నజలుగంగ నేనియుక్ = ప్రకాశించు గంగనైనను, కామ్యవిధిక్ = కామ్యహేతుకక్రియా విషయమందు.

గ॥ హంత ! ఏతేష్వేవ సాంసిద్ధికానుచ్యుతభక్తి మపేక్ష్య విజ
యతే తద్భక్తభక్తి రనితరసాధారణీ॥ 356

వ. ఆహా ! వీరిలో భగవద్భక్తి జన్మాంతరకృతసుకృతసంసిద్ధ మయ్యును, దానికన్నఁ దద్భక్తభక్తియే యనన్యసామాన్యమై జయావహమైనయది.

శ్లో॥ దృష్టే ఘటిత్యఖిలలోకనిదానభక్తే
సాష్టాంగ మత్రప మపాకృతసర్వగర్వాం
అస్పృష్టదేశసమయం ప్రణమంతి యేషాం
ధన్యాత్మనాం వద కి మన్యదుపాస్య మస్తి. 357

అ. అఖిలలోకనిదానభక్తే = సకల లోకములకును ఆదికారణమైన శ్రీమన్నారాయణునియొక్క భక్తుఁడు, దృష్టే=చూడఁబడినయెడల, ఝటితి = శీఘ్రముగా, అత్రపం=లజ్జారహితముగాను, అపాకృతసర్వగర్వాం=తొలఁగఁద్రోయఁబడిన సకలవిధగర్వములు గలదిగాను, అస్పృష్టదేశసమయం = దేశ

కాలములను అనుసరించనిదియుఁగాను, సాష్టాంగం=సాష్టాంగముగా, ప్రణమంతి=ఎవరు నమస్కరించుచున్నారో, తేషాం=అట్టి, ధన్యాత్మనాం = ధన్యాత్ములకు, అన్యత్=మఱియొక, ఉపాస్యం=ఉపాసింపఁదగినది, కిం అస్తి=ఏది యున్నది, వద=చెపుమా?

తా. భగవానుఁడైన శ్రీమన్నారాయణునికి భక్తుఁడు కనఁబడినయెడల తోడనే సిగ్గుగాని గర్వముగాని లేక, కాలదేశములను జూడక సాష్టాంగప్రణామము సేయు నీధన్యాత్ములైన వెంగలవారికి వేఱేమియు సేవింపఁదగినది లేదు.

మ. భగవద్భక్తులిఁ గానఁగానె భువి సంభావించి సాష్టాంగ మి
వ్వగఁ గావింతురు వింతగా గుణవముల్ వర్జించి లజ్జింపకే
తగుచోటుం దగువేళ నాక తమకుం ధన్యాత్మతం గోరి పీ
రొగిఁ గావింపఁగ దీనికన్న నొకటేల్ యోజింప వేఱున్నదే.

టి. నాక=అనక, ఒగిన్=వరుసగా, సాష్టాంగము=కం. కరయుగచరణయుగంబులు,నురము లలాటస్థలంబు నున్నతభుజముల్,సరిధరణిమోపి మ్రొక్కినఁ, బరువడి సాష్టాంగమండ్రు పరమమునీంద్రుల్.

గ॥ యచ్చ యతివందనవిషయే ష్వవహితోఽసి తత్రాప్యాకర్ణ్యతామ్॥ 358

వ. ఎది యతివందనవిషయమందును నీ కనుగొలిపినదియో? అదియును వినుదియే.

వృ॥ ఉత్కర్షం చరమాశ్రమీ జడమతి స్స్వైనైవ జానాతిచేత్
నేదిష్ఠేష్వపి సర్వలోకగమితం ర్భక్తేషు భిత్తియతే ।
అన్యేఽమీ యతయః ప్రబోధనతయా స్సర్వస్య చోత్కర్షదా
భక్తి ర్భాగవతీతి సస్పృహమమూనర్చంతి నృత్యంతిచ॥ 359

అ. జడమతిః=మందబుద్ధిగలవాఁడైన, చరమాశ్రమీ=సన్యాసి, స్వేనైవ=తానుగానే, ఉత్కర్షం=శ్రేష్ఠత్వమును, జానాతిచేత్=తెలిసికొనుచున్నాఁ

డేని, సర్వలోకగమితుః=సకలలోకములందును వ్యాపకుండైన భగవంతుని యొక్క, భక్తేషు=భక్తులు, సేదిష్ఠేషు-అపి= సమీపించినవారియున్నను, తిష్ఠయతే=గోపయగుచున్నాడు, అన్యే=ఇతరులైన, అమీ-యతయః=ఈ సన్యాసులు, ప్రబోధమయః=జ్ఞానముతోడిబుద్ధి గలవారై, సర్వస్వ=అందరి, ఉత్కర్షదా=మహాత్మ్యమును ఇచ్చునట్టిది, భాగవతీ = భగవత్సంబంధమైన, భక్తిః=భక్తియే, ఇతి=అని, సస్పృహం=కోరికతో, అముష్య=ఈ స్పృహాస్పదమైనవ్రతము, అర్చంతి = పూజించుచున్నారు; స్పృశ్యంతీ=తాకుచు[illegible]న్నారు.

తా. సన్యాసాశ్రమము గలిగియు మంచి బుద్ధిగలవాడు ఉత్కృష్టుడని తెలిసియు భగవద్భక్తులు సమీపించినప్పుడును తాను [illegible] గొప్పవాడై [illegible] కొనుచుండును. [illegible] సన్యాసులు ఉత్కృష్టులైనను భగవద్భక్తులను [illegible] పూజించుచుందురు.

చ. యతి మతిమంతుండై [illegible] దుర్గనాశ్రమమునందున్ శ్రేష్ఠతాఖ్యసం
హతి నతి సేయం బాహరిపదాశ్రితసంహతికాడు గూఢుండై,
యతి మతిమంతుండౌ హరిపదాశ్రితకోటికి మాటికిన్ మహో
న్నతినతి సేయు శ్రేయమని ధన్యుడైనయతి సేయుస్థాయుండై.

టి. శ్రేష్ఠతాఖ్యసంహతిన్=శ్రేష్ఠత్వమనెడి [illegible]లంపుగలవాని, సంహాతిన్=సమూహమును[illegible], స్థేయుండై=నిశ్చలబుద్ధియుండై.

ఇదం చావధేయం—— ఇదియుఁ దెలియునది యు.

వృ॥ చతుర్వేదాధ్యాయీ సకలవిహితాచారనిపుణో
నిషిద్ధాచారాన ప్యథపరిహరన్ శాస్త్రవిదపి।
యతిర్వా ప్యన్యోవా హరిచరణభక్తా న్యది జనాన్
ఉపేక్షేత ఘోరం తేర్నభవతి పదం విశ్వగమితుః॥ 360

అ. చతుర్వేదాధ్యాయీ=నాలుగు వేదములు నధ్యయనము చేయువాఁడు,

సకలవిహితాచారనిపుణః=సమస్త వేదవిహితము లయిన అనుష్ఠానములందు సమర్థుఁడైనను, నిషిద్ధాచారాన్=వేదనిషిద్ధాచారములను, పరిహరన్ అపి= విడుచువాఁడైనను, శాస్త్రపదవీం=శాస్త్రవిహితమార్గమును (చరించుచున్న) యతిర్వా=యతియైనను, అన్యోపివా=గృహస్థుఁడైనను, హరిచరణభక్తాన్= హరిపాదభక్తులయిన, జనాన్=వైష్ణవజనులను, యది ఉపేక్షేత=ఉపేక్షించి నవాఁడైనయెడల, విశ్వగమితుః=జగదధిపతియైన భగవంతునియొక్క, క్షాంతేః=క్షమకు, పదం=స్థానము, నభవతి=కాఁడు.

తా. చతుర్వేదము లధ్యయనముచేయుచు, వేదవిహిత శాస్త్రవిహితాచారములలో సమర్థుఁడయ్యును; వర్ణాశ్రమములందు నిషిద్ధాచారములను విడిచియు, యతీశ్వరుఁడుగాని గృహస్థుఁడుగాని వైష్ణవులను ఉపేక్షించినయెడల, అతఁడు భగవత్క్షమకు ఆస్పదముకాఁడు.

తే. వేదవేదియు నాచారవేదియు నయి
యతియునేనియుఁ దదితరుఁ డైతఁడు నేని
హరిపదాప్తు ననాచారపరుని నేని
యుఱసివాఁడైన హరిక్షమకయుఱనివాఁడె.

గ॥ తదనతిక్రాంతలోకమర్యాద మాశ్రమత్రయస్యైవ న కేవలం నిఖిలాశ్రమినామపి పరస్పరభక్తిప్రకర్షప్రకటితదాస్యముక్తి ప్రత్యుద్గమాభివాదనాదిక మవశ్యానుష్ఠేయమేవేతి సాధు జానీహి॥ 361

అ. తత్=అందువలన, అనతిక్రాంతలోక మర్యాదం=లోకమర్యాదను మీఱనిదైన, ఆశ్రమత్రయస్యైవ = బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమముల మూఁటికే, న కేవలం=కాదుగాని, నిఖిలాశ్రమినామపి=చతురాశ్రమములవారికిని, పరస్పర భక్తి ప్రకర్ష ప్రకటితదాస్యం=ఒకొక్కరియొక్క భక్త్యతిశయముచేత ప్రచురపడిన దాస్యప్రాప్తిగాని, ఉక్తిప్రత్యుద్గమాభి వాదనాదికం=మాటకెదురుటిమాట అభివాదనము మొదలైనదిగాని, అవశ్యానుష్ఠేయమేవ=అవశ్యము అనుష్ఠింపఁదగినదే, ఇతి=అని, సాధు=చక్కఁగా, జానీహి=తెలిసికొనుము.

వ. ఆలోకమర్యాద యతిక్రమింపక, యీతురీయాశ్రములకే కాదు; ఆసర్వాశ్రములకుం బరస్పరభక్తిప్రకర్షంబునం జేయుదాస్య ప్రకటనంబును, ప్రశ్రయకథనంబును, ప్రత్యుద్గమనంబును, అభివాదనంబును, ఆదిగాఁ గలయవి యవశ్యంబు నమష్టేయంబులే యని యనువునం దెలిసికొనుము.

గీ॥ యదపి ప్రపన్నజనజీవన ప్రధాననిదాన పావనపాదావనే జనావలంబిదూషణం తదపితన్మహిమా౽ పరిజ్ఞాన విజృంభితం బుద్ధేః పిశునయతి దౌర్భాగ్యం ॥ 362

అ. యదపి = ఏదైతే, ప్రపన్నజనజీవన ప్రధాననిదాన పావన పాదావనే జన అవలంబిదూషణం=ప్రపన్నులు ఉజ్జీవించుటకు ప్రధానమై యాదికారణమై పవిత్రమైన శ్రీపాదతీర్థము నవలంబించుటయందలి దూషణమో, తదపి=అదియు, తన్మహిమా అపరిజ్ఞాన విజృంభితం=వారిమహిమను తెలియమిచేత విజృంభించిన, దౌర్భాగ్యం=దుర్భాగ్యత, బుద్ధేః=నీబుద్ధికి, పిశునయతి=కనఁబఱచుచున్నది. (ఇట్లు యతివందనమును గుఱించినదూషణమును పరిహరించి, శ్రీవైష్ణవపాదోదకసేవనమును గుఱించిన దూషణమును పరిహరించుచున్నాఁడు.)

వ. మఱియుఁ బ్రపన్నులుజ్జీవించుటకుం బ్రధానకారణంబునం బరమపావనం బయినయీపాదతీర్థమువిషయమునను నీచేయుదూషణము దానిమహిమను దెలియమిచేంబట్టియె, బిట్టు జేఁగిననీబుద్ధి దౌర్భాగ్యమువకే సూచక మగుచున్నయది.

తథాహి—అట్లేకదా?

వృ॥ స్వాతంత్ర్యం పరివర్జయన్నిజగురోరంఘ్రిద్వయాంశీ భవన్ శ్రీతైర్థ్యస్వాభిజనస్య నిస్పృహతయా తస్యైత తీర్థాన్వయం గోష్ఠీభూయ సమార్జితం నిపుణధీః శ్రీపాదతీర్థం స్వయం స్వీకుర్యాద్యది పాంచరాత్రపదవీభాజాం నతద్దూషణమ్॥363

అ. స్వాతంత్ర్యం=స్వతంత్రతను, పరివర్జ్యయన్=విడుచుచు, నిజగురోః = తమయాచార్యునియొక్క, అంఘ్రిద్వయ+అంశభజన్ = పాదద్వంద్వముయొక్క అంశభూతుండుగా అగుచు, స్వాభిజనస్య=తమవారలయొక్క, ప్రీత్యై= సంతోషముకొఱకై, నిస్పృహతయా=ఇచ్ఛలేనిదిగా, తీర్థాన్వయం=తీర్థానుసరణమును, తనోతి=చేయుచున్నాడు; గోష్ఠీషు = గోష్ఠులయందు, సమర్పితం=చేర్చుకొన్న, శ్రీపాదతీర్థం=శ్రీపాదతీర్థమును, నిపుణధీః = నేర్పుతోఁగూడిన బుద్ధిగలవాఁడై, స్వయం=తానే, స్వీకుర్యాత్ యది = స్వీకరించినవాఁడగునేని, పాంచరాత్రగసంభాజాం = పాంచరాత్రమార్గమును ప్రమాణముగా గ్రహించువారికి, తత్+దూషణం=అది+దూషణముగా, న=కాదు.

తా. స్వాతంత్ర్యమును విడిచి తాను స్వాచార్యుని పాదాంశభూతుండని అనుకొనుచు, తనవారు సంతోషమునకై వేఱుగాఁగల తీర్థము తీసికొని గోష్ఠిలో శ్రీపాదతీర్థమును తానును స్వీకరించుటయందు పాంచరాత్రాగమమే ప్రమాణముగాఁగల రామానుజమతస్థులకు అది దూషణము గాదు.

శా. స్వాతంత్ర్యంబు త్యజించి తా గురుపదాంశత్వంబె స్వకీయాభిజా
తాతిప్రీతిఁ గొనుం గతస్పృహతఁ దీర్థానీకపాత్రత్వమున్
పూతాత్మత్వముఁ గోరి గోష్ఠిని గనుం దీ బూజ్యుఁడు శ్రీపాదతీ
ర్థాతిప్రీతిని సేవనంబిసుమా ధీ యా పాంచరాత్రీయమున్.

భా. తాను స్వాతంత్ర్యమును విడిచి, ఆచార్యుల పాదాంశ సంభూతుండనై తనయాభిజాత్యమునకు ప్రీతి వహించి, ఆశలు లేనివాఁడై నవాఁ డగుటచేత తీర్థసమూహమునపాత్రత లభించును. మఱియు గోష్ఠి తాను పవిత్రాత్ముఁడు నవాఁడగుటనుం గోరి పూజ్యుఁడైనవాఁడు గోష్ఠియందు శ్రీపాదతీర్థము నతిప్రీతితోడ సేవించుటకున్ లభించును. పాంచరాత్రవిహితముకూడ ఇట్లే సుమా!

స్ర॥ వర్ధ్వే రహసి పదాంబు స్వీయ మాపీయతే వా
విగతనిజపదాంభో సాగ్ర్యతే వాఽంఘ్రితీర్థం
అపితు తదభిలాషా స్వామినాం స్వాంఘ్రిసంగే
ష్వధికతరపవిత్రం సేవ్యతే పాదతీర్థమ్॥ 364

అ. రహసి=ఏకాంతమందు, స్వీయం=తనదైన, పదాంబు = పాదతీర్థము, ఆపీయతే వా = పానముచేయఁబడుచున్నదా? వద=చెప్పుము. విసృష్టనిజపదాంభః = విడిచిపెట్టిన స్వపాదపు జలముగల, అంఘ్రితీర్థం = పాదతీర్థము, అర్థ్యతే వా=ప్రార్థింపఁబడలేదా? వద=చెప్పుము? అపిచ=మఱియు, తత్+అభిలాషా=ఆపాదతీర్థమందలి అభిలాష, స్వామినాం=సర్వేశ్వరులకు స్వాంఘ్రిసంగి-అపి=తనపాదముతో సంబంధముంటేను, అధికపవిత్రం= మిక్కిలి పావనమైన, పాదతీర్థం = గంగోదకము, సేవ్యతే = సేవింపఁబడుచున్నదియే.

తా. సమగోష్ఠియందు పెద్దలు తమపాదతీర్థమును [illegible], యథాస్థానమునుండి ఏపాదతీర్థమునైనను గోరరు; స్వామిపాదములనుండి [illegible] పతీర్థమై అతిపవిత్రమై విష్ణుపదియను పేరొక్కచున్న [illegible] సేవింపుచుండలేదా.

తే. స్వీయపాదాంబుపానంబు చేయుటనుచు
స్వాత్మపాదాంబు నన్యపాదాంబుపాన
మర్థిఁ జేయుట యది చూడ నార్యులకును
విష్ణునకు విష్ణుపదివారి విధము వినుము.

గ॥ తదవధేహి? ఉపేక్షణీయ నిజపదపయస్సంగ ఉపాంగీకరణ
మధికతరపవిత్ర బహుళతర హరిచరణ సంతతాంతరంగ జన
చరణావనేజనస్య సముచిత మేవేతి॥ 365

అ. ఉపేక్షణీయ-నిజపదపయః-సంగస్య = ఉపేక్షింపఁదగిన-తనపాదోదకముయొక్క-సంబంధముండియు, అధికతరపవిత్ర-బహుళతర-హరిచరణ-సంతతాంతరంగజన-చరణావనేజనస్య=మిక్కిలి పవిత్రమై-పుణ్యుల-భగవత్పాదములందు-సర్వదా వ్యాపించుమనసుగలవారియొక్క-పాదప్రక్షాళన జలమును ముట్టి, అంగీకరణం=అంగీకరించుట, సముచితమేవ=తగినదే, ఇతి=అని, తత్=అది, అవధేహి=తెలిసికొనుమా.

వ. అది తమపదపయస్సంగము కలదియే యైనను; ఉపేక్షింప
దాని నంగీకరింప నపేక్షించుట–పరమభాగవతులపదపయ
కణము మాత్రమేయైనను, అతిమాత్రపవిత్ర మైనదే; కాన
దాని నవధానమునఁ గనుఁగొనుము ?

వృ॥ మజ్జన్ జన స్స్వచరణద్వయసంగభాజి
గంగాఝరే నిజకలంకనిరాసహేతోః ।
పూర్ణోపమాన మవధేహి నిజాంఘ్రిసంగి
భక్తాగ్రగణ్యపదపద్మపయః పిపాసోః॥ 36

అ. స్వచరణద్వయసంగభాజి = తనపాదయుగ్మసాంగత్యమును పొం
యుండు, గంగాఝరే=గంగాప్రవాహమందు, నిజకలంకనిరాసహేతోః = త
పాపములు నిరాకరించుకొనుకొఱకు, మజ్జన్ = స్నానముచేయుచున్న, జనః
జనుఁడు, నిజాంఘ్రిసంగి-భక్తాగ్రగణ్య-పదపద్మ-పయఃపిపాసోః = తనపాదము
లతోడిసంబంధము గలదియై-భగవద్భక్తులలో ప్రధానులైనవారి-పాదపద్మము
లయొక్క--తీర్థమును పానముచేయఁగోరినవానికి, పూర్ణ+ఉపమానం=పూర్ణో
మానముగా, అవధేహి=తెలిసికొనుమా.

తా. ఎట్టిగంగాదిజలమందైనను తనపాదముల నుంచుకొనియు, తనసక
పాపములును పరిహరించుకొనుకొఱకు స్నానముచేయఁబడునో ; అట్లే తనపా
తీర్థముతోఁ జేర్పఁబడినదైనను, భగవద్భక్తినిష్ఠులైనప్రపన్నులలో ప్రధానులై
నవారిపాదతీర్థమును స్వీకరించుటయును రామానుజీయ మతానుసారి సద
ష్ఠానమే.

తే. గాంగవారి యవారి నిజాంఘ్రిసంగి
జాణ స్నానాన నఘనిరాకసానఁ, దాన
స్వాంఘ్రిసంగిభాగవతాంఘ్రిసార్థతీర్థ
పానమే యగుఁ దగు నుపమాన మెపుడు.

గ॥ ఆస్వామిపరంవాచనికే వితండాయమానా స్సాధ్యాసు విహిత

నాత్మప్రదక్షిణ మప్యధిక్షిపంతు హన్త? ఏతేషా మనపాయ సత్సంప్రదాయప్రవర్తక స్సకలగురుతిలక లోకగురు హృద యానుసారీ సఏష విజయతే సౌమ్యోపయంత్రాదీనాం దేశిక సార్వభౌమః॥ 367

అ. ఇదం=ఇది, ఆస్తాం=ఉండనీ; వాచనికే=ఈమాటలో, వితండాయమానాః = వితండముచేయువారు, సంధ్యాసు = సంధ్యావందనకాలములలో, విహితం=విధింపఁబడిన, ఆత్మప్రదక్షిణమపి = తనప్రదక్షిణమును జేయుటను గూడ, అధిక్షిపంతు = తోలఁగఁద్రోయుదురుగాక, హంత=అయ్యో! ఏతేషాం=వీరియొక్క, అనపాయసంప్రదాయప్రవర్తకః=నిరపాయమైన సంప్రదాయమును ప్రవర్తింపఁజేయువారై, సకలగురుతిలక = సకలాచార్యులకు శిరోభూషణమై, లోకగురుహృదయానుసారీ = లోకాచార్యులైన శ్రీమన్నారాయణునియొక్క అభిప్రాయము ననుసరించువారైన దేశికులలో, సఏషః = ఆయీ, దేశికసార్వభౌమః = ఆచార్యచక్రవర్తియైన శ్రీరామానుజులు, విజయతే=జయశీలురుగా నున్నారు.

వ. అది యటుండనీ. ఇట వితండాయమానులు ప్రతిసంధ్యాసమయములందును విధివిహితమై తమచేయుప్రదక్షిణము నధిక్షేపింపకే యున్నారుగారు? మహాశ్చర్యము! ఈమహాత్ములలో నిరపాయసంప్రదాయప్రవర్తకులును, సకలాచార్యులకును ప్రథమాచార్యుఁడైన సర్వేశ్వరుహృదయానుసరణసరణికి సంస్థాపకులును, సకలశరణాగతరక్షకులకును దేశికసార్వభౌములు నయినయారామానుజులును సర్వోత్కృష్టులై యున్నారు కారు?

శ్లో॥ పుణ్యశ్లోకః పరమభిమతః స్వస్థలే ష్వాస్థయాఽసౌ
యస్య శ్లోకప్రథమపఠనశ్లాఘునాకంపమానైః

చూడాసూనైః స్నపయతి మధుస్యందిభి శ్చంచరీకై
ర్దత్తస్వస్తి ప్రవచన మురోనిత్యభూషాం స్వయోషామ్॥36॥

అ. పుణ్యశ్లోకః = పవిత్రమైన యశస్సుకలిగిన, అసౌ = ఈలక్ష్మీపతి, పరం=మిక్కిలి, అభిమతః=సమ్మతించినవాఁడు, స్వస్థలీషు = తనచోటులలో, ఆస్థయా=పట్టుతో, యస్య = ఏరామానుజులయొక్క, శ్లోకప్రసంగమునకు శ్లాఘనాకంపమానైః = శ్లోకముయొక్క మొదటిసారె చదువుటతో-కొనియాడుటచేత కదలుచున్న, మధుస్యందిభిః=తేనెను కార్చుచున్న, చూడాసూనైః= తలలోని పూవులచేతను, చంచరీకైః = వానిలోని తుమ్మెదలచేతను, దత్తస్వస్తిప్రవచనం=ఇయ్యఁబడిన స్వస్తివచనములు కలుగునట్లుగా, ఉరోనిత్యభూషాం= వక్షఃస్థలమందు సదాభూషణప్రాయమైన, స్వయోషాం=తనభార్యయైన లక్ష్మీదేవిని, స్నపయతి=స్నానము చేయుచున్నాఁడు.

తా. ఈరామానుజులు సాయించినశ్లోకము నొకసారి చదివి కొనియాడుకొనుచు తనతలలో కదలుచున్నపూలతోను తేనెతోను భృంగములతోను, తన స్వస్తివచనములతోను తనవక్షఃస్థలమందలితనభార్యయైన లక్ష్మీదేవిని లక్ష్మీపతి స్నానము చేయించెనో? అట్టిరామానుజులు వీరు అనుట.

ఉ. ఆకమలాక్షుఁ డేతఱిని కే నాదృతి నేకృతి యాలకించి శ్లాఘాకలనంబునన్ శిరము కే కంపిల, నందులఁ బూవుఁజుల్లులన్ జోక ఘటించి, వక్షమున కే జోటిని తేఁటిగమిన్ శుభాంగకీ తాకలనంబువాడునొకొ కే నాకృతియాకృతి దేచుగుఱ్ఱనుగున్.

టి. ఏతఱినిన్=ఎప్పడును, ఆదృతిన్=ఆదరముతో, ఏకృతి = ఏరామానుజులశ్లోకమును, శ్లాఘాకలనంబునన్ = శ్లాఘించుటచేత, జోకన్=వేడుకతో, జోటిని=తనస్త్రీయైనలక్ష్మిని, తేఁటిగమిన్=తుమ్మెదలసమూహముతో, శుభాంకగీతాకలనంబు=శుభలక్షణములు గలగానముచేయుటగా, పాడున్=పాడునో, ఆకృతి=ఆశ్లోకము, ఈకృతిదే=ఈపుణ్యస్వరూపునిదే.

వృ॥ ఖలకృతపరిభాషాకర్ణనోద్యజ్జిగీషా

వితతనిజమనీషా విస్తృతబ్రహ్మఘోషా
జయతి దలితదోషా దత్తతత్త్వాభిలాషా
వరవరమునివేషా క్వాపి వైకుంఠభూషా॥ 369

అ. ఖల...గీషా—ఖల=దుష్టులచేత, కృత = చేయఁబడిన, పరిభాషా=నిందావాక్యములను, ఆకర్ణన=వినుటచేత, ఉద్యత్ =విజృంభించుచున్న, జిగీషా=జయేచ్ఛగలదియు ; వితతనిజమనీషా=విస్తారమైన స్వబుద్ధివిశేషము కలదియు; విస్తృతబ్రహ్మఘోషా = విస్తరింపఁజేయఁబడిన సరస్వతీరూపమైన వాక్కులుగలదియు; దలితదోషా = ఖండింపఁబడిన సకలదోషములు కలదియు; దత్తతత్త్వ—అభిలాషా = ఈయఁబడిన పరతత్త్వమందలి అభిలాష కలదియు; పర-వరముని-వేషా=శ్రేష్ఠమైన మునిశ్రేష్ఠునియొక్క వేషముకలదియునైన, వైకుంఠభూషా = పరమపదమునకు భూషణమైన శ్రీరామానుజులు (శ్రీవిష్ణుమూర్తి), క్వాపి=ఎక్కడను, జయతి=సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నారు.

తా. మతాంతరులను జయింపఁగలిగిన స్వబుద్ధివిశేషముచేత సరస్వతిని సంతసపఱుచుచు, సర్వదోషములను పరిహరించి పరతత్త్వమందె యభిలాష గలిగి పరమపదమునకు పరమభూషణమువలె నున్నయారామానుజమునులు—లేక యా పరమపదనాథుఁడు ఎప్పటికిని సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నవారు.

మ. ఖలగాధల్విని వాని గెల్వ నవనిం గాంక్షించి యక్షీణవా
క్కులవాగ్దేవియుమోదమొందఁగదిశల్ ఘోషించిదోషచ్ఛటల్
తొలఁగంజేసి, పరత్వతత్త్వముల సంతోషించురామానుజ
చ్ఛలవైకుంఠుఁడకుంఠతేజుఁడితఁడుగ్రసామాన్యసన్మాన్యుఁడే?

టీ. గాధలు=పురాణములు, అవనిన్=భూమియందు, కాంక్షించి = కోరి; వాగ్దేవి=సరస్వతి, దోషచ్ఛటల్ = దోషసమూహములను, పరత్వతత్త్వములన్=పరత్వవిషయమైన తత్త్వములచేత, రామానుజచ్ఛలవైకుంఠుఁడు = శ్రీరామానుజులనెడి వ్యాజముతోఁడి శ్రీవైకుంఠనాథుఁడు, అకుంఠతేజుఁడు=సంపూర్ణప్రభావుఁడు.

గ॥ ఆకర్ణయ తావదేతదీయానాం పవిత్రతమం చరిత్రం॥ 370

అ. ఏతదీయానాం = వీరిసంబంధులయొక్క, పవిత్రతమం = అతిపవిత్రమైన, చరిత్రం=చారిత్రమును, ఆకర్ణయ తావత్ = వినుమా?

వ. మఱియు నితనిమతావలంబులపవిత్రతమం బగుచరిత్రంబును వినుమ?

శ్రీమద్రామానుజీయులవర్ణనము.

వృ॥ కతిచి దలసాః కర్మాయాసాద్విహాయ వినిశ్చలా
స్తదపి భగవద్భక్తిస్తేషాం ధునోతి భవవ్యథాం
శ్రమసహజనైకార్ఘ్యైర్ముఖ్యాణాం వినైవహిలంఘనై
ర్జ్వరనిరసనాయాలం వీర్యోత్తరం పరమౌషధమ్. 371

అ. అలసాః=మందబుద్ధులు, కతిచిత్ = కొందరు, ఆయాసాత్=ఆయాసమువల్ల, కర్మ=నిత్యనైమిత్తికరూపకర్మను, విహాయ=విడిచి, వినిశ్చలాః = చలింపనివారైరి, తదపి=అయినను, తేషాం=వారికి, భగవద్భక్తిః=భగవంతునివిషయమైనభక్తి, భవవ్యథాం=సంసారదుఃఖమును, ధునోతి=పోఁగొట్టుచున్నది; శ్రమసహ-జన-ఏకార్ఘ్యైః = క్షుధాదిశ్రమలోర్చువారైన - జనులయొక్క ముఖ్యార్హములయిన, లంఘనైః=లంకణములతో, వినైవ=లేకయే, నృణాం=మనుష్యులకు, జ్వరనిరసనాయ = జ్వరమునుపోఁగొట్టుటకై, వీర్యోత్తరం=బలిమికిప్రధానమైన, పరమౌషధం=మంచిఔషధము, అలంహి=సమర్థమేకదా?

తా. తనవ్యాధిశ్రమలను పోఁగొట్టుకొనుటకై లంకణాదులు చేయకపోయినను, ఆవ్యాధులు పోఁగొట్టుకొనుటకై గొప్పయౌషధమును తీసికొనునట్లుగా, కొందఱు బుద్ధిహీనులు తమనిత్యనైమిత్తికకర్మలను చేయకమానుకొన్నను, తాము చేయు భగవద్విషయికభక్తివలననే భవరోగములు దొలఁగించుకొనుచున్నారు.

తే. నిత్యనైమిత్తికక్రియల్ నిల్పి యలసు కతుల
భక్తిభరమది హరియది పాఁచువెతల

లంకణముచేయకయ చేయు లగువు ప్రజకు
జ్వరభరంబు నమోఘ మహౌషధవరంబు.

కించ—మఱియు:—

వృ॥ రహస్యవ్యాఖ్యానై రఘువరచరిత్రానుకథనై
స్త్రయీసధ్రీచీనాం వకులధరవాచాం ప్రవచనైః
అమీ భాష్యాఖ్యానై ర్హరిచరణకైంకర్యవిధిభిః
ప్రణామైశ్చార్యాణాం క్షణమివ నయంత్యత్ర దివసాన్ ॥372

అ. రహస్యవ్యాఖ్యానైః=రహస్యత్రయాదివ్యాఖ్యానములతోను, రఘువరచరిత్రానుకథనైః=రామాయణాదిపఠనములతోను, త్రయీసధ్రీచీనాం=వేదసమానములయిన, వకులధరవాచాం=ప్రబంధవాక్యములయొక్క, ప్రవచనైః=అనుసంధానములతోను, భాష్య-ఆఖ్యానైః = భాష్యమును ప్రవచించుటలచేతను, హరిచరణకైంకర్యవిధిభిః= భగవత్పాదకైంకర్యకార్యములతోను, ఆర్యాణాం ప్రణామైశ్చ= పెద్దలకుచేయు ప్రణామములతోను, అమీ = ఈరామానుజమతస్థులు, అత్ర=ఈలోకమందు, దివసాన్ =దినములను, క్షణం+ఇవ=నిమిషమాత్రమువలె, నయంతి=కడపుచున్నారు.

తా. ఈలోకమందు ఈరామానుజమతస్థులు భగవద్విషయికప్రణవనమఃపదనారాయణపదరహస్యత్రయాదులతోను ద్వయార్థప్రతిపాదక శ్రీమద్రామాయణాదులతోను వేదతుల్యములయిన ఆళ్వారులప్రబంధములతోను శ్రీమద్రామానుజభాష్యాదులతోను, మఱి భగవత్కైంకర్యములతోను ఈమతస్థులలో పెద్దలకు చేయుప్రణామములతోను ఎంతకాలమునైన ఒకక్షణమువలె జరుపుకొనుచున్నారు.

సీ. అష్టాదశరహస్యవిశిష్టానుమతముఖ్య
సద్వ్యాఖ్య లెప్పుడుఁ జదువు తమకు
సద్వయద్వయబోధకామేయరామాయ
ణమె యెప్డుఁ బారాయణంబు తమకు

వేదవేదాంతనిక వేదకవకుళభృ
ద్వచనప్రవచనంబె కొ నరము తమకు
రామానుజీయంబె కొ ప్రామాణికంబని
భాష్యంబె వేమాఱుఁ కొ బఠన తమకు
తే. హరిచరణసరసీరుహాకొపరిచరణము
నార్యవర్యాగ్రణిప్రణాకొమాచరణము
నిత్యమును గృత్యములు తమ కొ కత్యవశ్య
మిల్లి దిన మొకక్షణముగ కొ నెపుడుఁ గాంత్రు.

టీ. అష్టాదశరహస్యములు = ముముక్షుపడి యాదృచ్ఛికపడి [illegible]; అన్వయద్వయబోధకఅమేయ=అసమానమైన ప్రభావ[illegible] [illegible] మహామైన, పరిచరణము=పరిచర్య.

గ॥ (పునఃక్షణమనుధ్యాయసశ్లాఘం) అన్యదాస్తాంనామ, తామేవకామమన్యోన్యం కలహాయమానానాం నానావిధానాం శ్రుతీనా మవిరోధసాధనేన సాధుభావంప్రకటయంతీ మఖిలగుణాభిరామాం రామానుజసరస్వతీ మభినందామి–ప్రసిద్ధంహి “ సంధి మిచ్ఛంతి సాధవః ” ఇతి॥ 373

వ. (క్షణ మనుధ్యానించి శ్లాఘించియు) మఱియుండనీయుండని! మెండుగఁ దామొండొండును గలహించుచుండు వివిధవేదతండంబులకు నవిరోధంబున సాధనంబుననె “సంధిమిచ్ఛంతిసాధవః=సాధువులు సంధిని గోరుచున్నారు”. అని సాధుభావంబెప్రకటించుచు సకలసద్గుణాభిరామ మయినయారామానుజసూక్తిధోరణి యసాధారణియనియభినందించుచున్నాను.

పశ్య—చూడు:—

వృ॥నిత్యంహేయగుణావధూననపరా నైర్గుణ్యవాదా శ్శ్రుతౌ

ముఖ్యార్థా స్సగుణోక్తయ శ్శుభగుణప్రఖ్యాపనాద్బ్రహ్మణః
అద్వైతశ్రుతయో విశిష్టవిషయా నిష్కృష్టరూపాశ్రయా
భేదోక్తి స్త్విహాఖిల శ్రుతిహితం రామానుజీయం మతమ్॥

అ. శ్రుతౌ=వేదమందు, నిత్యం=ఎప్పటికిని, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మమునకు, నైర్గుణ్యవాదాః = నిర్గుణత్వమును గురించిన వాదములు, హేయగుణ [illegible] = [illegible] పెట్టఁదగిన గుణములను [illegible] మందు [illegible]; సగుణోక్తయః=సగుణత్వమును [illegible]లు, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మమునకు, శుభగుణప్రఖ్యాపనాత్ = సుగుణములను [illegible], ముఖ్యార్థాః = [illegible]మైన అర్థముగలవియు; అద్వైతశ్రుతయః=అద్వైత [illegible], విశిష్టవిషయాః=విశేషించినవిషయముగలవియు; భేదోక్తిః = [illegible] మాట, తత్=అది, ఇహ=[illegible], [illegible] యఁబడిన స్వరూపమును స్థానమైనదియు, [illegible] సకల [illegible]మైనదియు, రామానుజీయం=[illegible] సంబంధమైన, మతము [illegible].

తా. ఎప్పటికిని [illegible] బ్రహ్మమునకు "[illegible] రం | విరజో [illegible] బ్రహ్మ" ఇత్యాది శ్రుతులచేత [illegible] గుణ [illegible] నిర్గుణవాదములును, "సర్వ [illegible] | [illegible]" ఇత్యాది శ్రుతులచేత సద్గుణసహితుఁడని [illegible] ములును, "[illegible] | [illegible] బ్రహ్మ" ఇత్యాది శ్రుతులచేత జీవబ్రహ్మైక్యవాదములును, [illegible] ను [illegible] బడ్డవిశిష్టుఁడనియు, జీవుఁడు [illegible] విశిష్టుఁడనియు [illegible] ములును, [illegible] వేద్యములు [illegible] ములును [illegible], రామానుజీయము విశిష్టాద్వైతమును [illegible] యున్నయది.

సీ. శ్రుతిపథంబునను వికశ్రుతవిషయంబుగను ని
ర్గుణవాద మగు హేయకగుణపరంబు
సగుణవాదము బ్రహ్మకసుగుణబోధపరంబు
ముఖ్యార్థమనియు సకభిఖ్య యగుగును

వివిధవిధాద్వైతశ్రుతిశ్రుతులవ్వి
యవ్విశిష్టవిషయమోగా నగును
భేదోక్తి యెవ్వానిమీఁద దన్నిష్కృష్ట
రూపాశ్రయంబు నిరూఢి నగును
తే. కనుక సకలశ్రుతిహితముగను నవికల
మతుల, రామానుజీయమే మహిని మహిత
మతము నిఖిలార్యసమ్మత మగుట దీని
కన్న సన్నుతమతమే జగానఁ గాన.

వ. వేదమార్గములోను ప్రసిద్ధవిధముగాను బ్రహ్మ గుణరహితుఁడు అనువాదము హేయగుణములకు విషయుఁ డగును. సుగుణసహితుఁడు అనువాదము ప్రఖ్యాతితో ముఖ్యార్థకమై సద్గుణవిషయుఁడు అగును. జీవేశ్వరులకు అభేదమును జెప్పెడి అనేకవిధములైన అద్వైతమంపలి ప్రసిద్ధములగు ఆవేదములు పుట్టుదలతో (చిదచిద్విశిష్టజీవేశ్వరులుఅని) ఆవిశిష్టాద్వైతవిషయము లగును. వానివిషయమై అట్లు భేదముచెప్పుటపైఁగ విశేషణశూన్యముగా నిష్కర్షింపఁ బడిన స్వరూపమునకు జీవేశ్వరులు ప్రసిద్ధిగా ఆశ్రయులగుదురు. కాఁబట్టి ఆ రామానుజీయమతమే సమస్తవేదవిహితముగాను, చెడిపోవని మతముగాను, భూలోకములో పూజ్యమైనదిగాను, సరిలేనిదిగాను, సకలసజ్జనులకు సమ్మతమైనదిగాను అగుటచేత దీనికంటె కొనియాడఁదగినమతమును ఏజగానను గానను.

కృశానుః:—

గ॥ అవితథ మేత దథాపి య ఇమే సంచరంత్యాచార్యపురుషస మాఖ్యాతా ఏతన్మతాభినివిష్టా శ్శిష్టాస్తేషా మేషారీతి ర్నరోచ తేవివేచ కేభ్యః॥ 375

కృశానుఁడు:—

వ. అది యథార్థమేయయినను, నితనిమతాభినివిష్టులు శిష్టులని కొం

ద ఆచార్యపురుషు లనుపేర నూరఁదిరుగుచున్నారు. వారి యీరీతి యేవివేచకులకును అరోచకము కాకపోదు.

పశ్యతావత్ — చూడుమది:—

స్ర॥ హత్వామార్గే ద్విజాదీనఖిల మపి ధనం హంతి హృత్వాऽతిదృప్తాః। దుర్వృత్తాస్తస్కరా యే వనగిరినిలయా యోచనీచా ఇహాస్త్యాః కృత్వా చక్రాంక మేషాం ఝటితి నిదధతః కించ మంత్రోపదేశం । తద్దత్తేన విత్తేనధతి తనుమమీ వాంశ పారంపరీతః॥ 376

అ. వనగిరినిలయాః = అరణ్యపర్వతములు స్థానములుగాఁగల, తస్కరాః = ఏదొంగలు, ద్విజాదీన్ = బ్రాహ్మణాదులను, మార్గే = త్రోవయందు, హత్వా = [illegible], అఖిలమపిధనం = సకలధనమును, హృత్వా = అపహరించి, అతిదృప్తాః = మిక్కిలి గర్వించినవారై, దుర్వృత్తాః = [illegible] రులును, [illegible] = కులహీనులో, ఇహా = [illegible], [illegible] ఝటితి = త్వరగా, చక్రాంకం = చక్రాంకితమును, [illegible] యు, మంత్రోపదేశం = మంత్రోపదేశమును, [illegible] శ్రీరామానుజమతా చార్యపురుషులు, [illegible] తేన = ధనముల చేత నే; తనుం = తనశరీరమును, వంశపారంపరీతః = [illegible] ర్యముతో, దధతి = ధరించుచున్నారు.

తా. అడవులలోను కొండలలోను నివసించు [illegible] బ్రాహ్మణాదులనుకొట్టి వారివలన సకలధనము నపహరించి [illegible] లయినను, వారికి యోచింపక చక్రాంకనముచేసి మంత్ర [illegible] రామానుజమతస్థులయిన యాచార్యపురుషులు వారిచేనె [illegible] దీసికొని తమపారంపర్యముగా శరీరపోషణము జరిపించుకొనుచున్నారు.

ఉ. దారులు కాచి దోఁచి పలుకైదారులఁజోగుల తెచ్చియిచ్చు నా పాలుల సొమ్ము లమ్మెయి నరిపారముతీయుచుఁబొట్ట ప్రాసికో

వారికిఁ జక్రదానము నశేవారిగ మంత్రము ప్రోపదేశముఁ
జేరిచి చేయుచుండ్రు మది కేర్పడితోఁడ్పడి శీరువారునై
కించ — మఱియు: —

వృ॥ జారాన్ చోరాన్ కిరాతాన్ జనపదమథనాన్ రాజపాశాన్
మహీశాన్। శిష్యాన్ కృత్వాతిమత్తా శ్శ్రుతినయవిదురాః
రాశ్శ్రోత్రియై ర్బ్రహ్మనిష్ఠైః। సాకం నోభుంజతేఽమీ సకృ
దపివినతిం కుర్వతేఽగ్రేన తేషాం। సంకేతేనైవ సిద్ధం తదిద
మవిదుషాం శ్లాఘ్య మాచార్యపుంస్త్వమ్॥ 377

అ. అమీ=ఈఆచార్యపురుషులు, జారాన్=విటులను, చోరాన్=దొంగలను, కిరాతాన్=వేఁటవాండ్రను, జనపదమథనాన్=దేశనాశకులై, రాజపాశాన్=రాజాధము లయిన, మహీశాన్చ=రాజులనున్, శిష్యాన్=శిష్యులనుగా, కృత్వా=చేసి, అతిమత్తాః = మిక్కిలి గర్వించినవారై, శ్రుతినయవిధురాః=వేదనీతులకు దూరులై, బ్రహ్మనిష్ఠైః = బ్రహ్మజ్ఞానవిష్ఠులయిన, శ్రోత్రియైస్సాకం=వైదికులతోఁకూడ, నోభుంజతే=భుజింపరు. తేషాం=వారియొక్క, అగ్రే=ఎదుట, వినతిం=ప్రణామమును, సకృదపి=ఒకప్పుడైన,న కుర్వతే=చేయరు. తత్-ఇదం=అయిది, అవిదుషాం = అపండితులయిన వీరియొక్క, శ్లాఘ్యం=శ్లాఘ్యనీయమయిన, ఆచార్యపుంస్త్వం=ఆచార్యపురుషత్వము, సంకేతేనైవ=తమసంకేతముచేత నే, సిద్ధం=సిద్ధమయినది.

తా. ఈరామానుజీయమతస్థులైనయాచార్యపురుషులును ఆజారచోరకిరాతులనున్ దేశధ్వంసకులైన అధమరాజులనున్ శిష్యులనుగాఁ జేసికొని, గర్వితులై వేదమార్గములను విడిచి, బ్రహ్మజ్ఞానులయిన వైదికులతోఁ గూడనైన భుజింపరుగాని ; నమస్కారమునైనఁ జేయరు. ఇట్టియాచార్యపురుషత్వము అజ్ఞులైనవీరిసంకేతసిద్ధమే కాని శ్లాఘ్యము కాదు.

తే. జారచోరకిరాతులఁజనపదఘ్న
రాజపాశమహీశుల రహిని శిష్యు

లనుగఁ జేయించు శ్రోత్రియులకు సమక్ష
మునను నొకసారియైనను నివతిఁ జేసి
భోజనము చేయఁ గాచార్యకప్రాగుమా లఁట !

గ॥ అహహా! మహా నయ మభిజనవిద్యావృత్తిసంపన్నానా మన్నే
షా మప్యనస్త్య వ్యామోహః॥ 378

వ. ఆహా! ఈమహావ్యామోహము! అభిజనాభిరతియు, అనవద్య
విద్యయు సమృద్ధములుగాఁ గలవారికిసహితి మనివారితము.

శ్లో॥ ఆచారస్య దవీయసాం ధనతృషా మజ్ఞాతవేదాధ్వనాం
కామాతంకకలంకపంకిలహృదాం కేషాంచి దేషా మమీ
శుద్ధాచారజుషో జితేంద్రియతయా శ్రేష్ఠాస్స్వయంసూరయ
శ్శిష్యత్వం యదుశంతి తత్కలిఖలక్ష్మాసామ్రాజ్యమూర్జితమ్॥

అ. స్వయం=తాము, శుద్ధాచారజుషః = శుద్ధమైనసదాచారమును బొందిన
వారై, జితేంద్రియతయా = జితేంద్రియులగుటచేత, శ్రేష్ఠాః=శ్రేష్ఠులయి,
అమీ=ఈ, సూరయః=పండితులు, ఆచారస్య=ఆచారమునకు, దవీయసాం=
అతిదూరులై, ధనతృషాం = ధనమునందాసగలవారై, కామ-ఆతంక-కలంక-పం
కిల-హృదాం = మన్మథునివలని - భయమను కళంకము-మాలిన్యముచేత-కలుషమైన
మనస్సుగలవారై, అజ్ఞాత-వేద-అధ్వనాం = తెలియరాని-వేదములయొక్క
మార్గముగలవారైన, ఏషాం=ఈ, కేషాంచిత్ = కొందఱియొక్క, శిష్యత్వం
యత్ =ఏశిష్యత్వమును, ఉశంతి=కోరుచున్నారో, తత్ =అది, అత్ర=ఇక్క
డ, కలేః=కలిపురుషునియొక్క, ఊర్జితం=బలిష్ఠమైన, సామ్రాజ్యంఖలు = సభు
త్వముకదా?

తా. సదాచారసంపన్నులై జితేంద్రియులైన జ్ఞానులు పండ దురాచారులు,
లయి అర్థాశగలిగి వేదవిహితమార్గము తెలియక మన్మథవికారములచేత కలు
షితమనస్కులయిన ఈ దురాచార్యపురుషులకు శిష్యులగుట కలిపురుషునిప్రభు
త్వమే కదా?

సీ. ఆచారసాంద్రులు నగుజితేంద్రియులును
నఖిలాగమజ్ఞులు నయినవార
లాచారదూరు లర్థాశావిహారులు
నవిదితాగమసారు లగుచు మఱియు
మారవికారము ల్లారక మది తాలు
మాత్రైనవారి కేమఱియు మఱియు
వారె తా రైనను దారుగా శిష్యత్వ
మారఁగా సారికే కోరికొనుచు
ఆ. నడుగు మడుఁగు లొత్తి యడఁకువ గాన్పింతు
రగుట నిచట నకట! యకటవికట
మయిన కలికిఁ గలుగు నలఘుసామ్రాజ్యంబు
పగటు వెగటు నగుచుఁ బ్రకట మయ్యె.

అపిచ—మఱియు:—

వృ॥ స్వయం తరితు మక్షమః కి మపరా నసౌ తారయేత్
ఇతి స్వయ మచింతయ న్నగణయన్ ధనానాం వ్యయమ్
జడం గురు రితిభ్రమన్ శ్రయతి పుస్తకాడంబరై
ర్బహూపకరణాన్వితై ర్బహుల దేవతావిగ్రహైః॥ 380

అ. అసౌ=ఈయాచార్యపురుషుఁడు, స్వయం=తాను, తరితుం=ఉత్తరించుటకు, అక్షమః=అశక్తుఁడు, అపరాన్=ఇతరులను, తారయేత్కిం=తరింపఁజేయుచున్నాఁడా? ఇతి=అని, స్వయం=తాను, అచింతయన్=ఆలోచింపనివాఁడై, ధనానాంవ్యయం=ద్రవ్యములవెచ్చమున్, అగణయన్=ఎంచనివాఁడై, జడం=అజ్ఞుని, పుస్తకాడంబరైః=పుస్తకముల ఆటోపముచేతను, బహు-ఉపకరణ_అన్వితైః = అనేకములైన-సాధనములతో-కూడుకొన్న, బహులదేవతావిగ్రహైః=అనేకములైన దేవతాప్రతిమలచేతను, గురురితి = ఆచార్యుఁడని, భ్రమన్=భ్రమించువాఁడై, శ్రయతి=ఆశ్రయించుచున్నాఁడు.

తా. ఈయాచార్యపురుషుఁడు తాను తన్నుతరింపఁజేసికొనలేనివాఁడైనను, ఇతరుల నెట్లు తరింపఁజేయువాఁడగును ? అని యితరుఁడు నెంచక, ధనవ్యయము నుం దలంపక, వేదాంతాదిగ్రంథాములయు, అర్ఘ్యపాద్యాది పాత్రాదులయు, రామకృష్ణాది దేవతావిగ్రహములయు నాడంబరములను జూచి మహాచార్యపురుషుఁడని భ్రమించుకొంచునే ఆశ్రయించుచున్నాఁడు.

పృథ్వి. తరించుకొనలేఁడుతన్నెటులు ? తా. దరించుం బరుల్
వరించుజనుఁ డుల్జడుల్ గురుని ? వద్యుఁడంచుం జెడుల్
మతీధనముపోవిడుల్మది భ్రమల్ వనతీపుస్తకో
త్కరంబు బహువిగ్రహంబులు సతంబు వీక్షింపుచున్.

టి. వరించుల్=కోరును, ఉత్కరంబు=సమూహము, సతంబు=సంతతము.

అపిచ—మఱియు:—

వృ॥ అమలమతిషు లోకే జాగరూకే ష్వనేకే
ష్వపి నిజగురువంశోత్పత్తి మేవావలోక్య
విగతశుభచరిత్రం వేదశాస్త్రానభిజ్ఞం
కమపి గురు రితీమే కష్ట మారాధయంతి॥ 381

అ. ఇమే=వీరు, అమలమతిషు = నిర్మలచిత్తులు, అనేకేషు = అనేకులు, లోకే=లోకమందు, జాగరూకేష్వపి = జాగ్రత్తగలవారైయుండియు, నిజ-గురు-వంశ-ఉత్పత్తిం-ఏవ = తమవారి-గురువుల - వంశమందలి-జన్మమునే, అవలోక్య=చూచి, విగతశుభచరిత్రం=విడిచివేసిన మంచినడవడి కలవాఁడును, వేదశాస్త్రిఅనభిజ్ఞం=వేదశాస్త్రములు తెలియనివాఁడునైన, కం-అపి=ఒకానొకని, గురుః-ఇతి=ఆచార్యుఁడు అని, ఆరాధయంతి=పూజించుచున్నారు. కష్టం=అయ్యో!

తా. లోకములో పరిశుద్ధబుద్ధులై అనేకులుండఁగా, తమపూర్వులకును ఆచార్యులైన వారివంశమందే జన్మించినవారు అని వేదశాస్త్రములు దెలియక మంచి నడవడికయే లేక యుండు నెవనినైన నొకని తమ కాచార్యునిఁగాఁ జేసికొని పూజించుకొందురే? ఏమిది యన్యాయ్యము ?

తే. లోకమున మనగురువు లనేకు లుండఁ
దనగురుపరంపరను జాతుకొని సనధీతు
నైనఁ జేకొని కొనియాడుఁ గాని యనయ
మితరు నొకనాఁడునేని సత్కృతిన గొనఁడు.

గి॥ అపరమపి కలే రాకర్ణయ చమత్కారమ్॥ 382

వ. మఱొకటి కలికిఁ గలుగుచమత్కారకారితను వినుము.

వృ॥ సమ్యక్శిష్యజనం పరీక్ష్య బహుభి స్సంవత్సరై రుత్సుకం
శుశ్రూషాభి రుపాదిశన్ ప్రముదితాః పూర్వే భువీతి శ్రుతమ్
ఆరాధ్యేష్టసమర్పణై రవినతా నాచార్యఏవాదరాత్
అబ్దై ర్భూరితమైః ప్రసహ్య లభతే శిష్యాన్ క్రమేణాధునా॥

అ. పూర్వే=పూర్వికులు, భువి=ఈభూమియందు, ఉత్సుకం=ఉత్సాహపడుచున్న, శిష్యజనం=శిష్యసమూహమును, బహుభిస్సంవత్సరైః=అనేక సంవత్సరములతో, శుశ్రూషాభిః=శుశ్రూషలచేత, సమ్యక్=చక్కఁగా, పరీక్ష్య=పరీక్షించి, ప్రముదితాః=సంతోషించినవారై, ఉపాదిశన్ = ఉపదేశించిరి; ఇతి=అని, శ్రుతం=వినఁబడినది. అధునా=ఇప్పుడు, ఆచార్యఏవ=ఆచార్యుఁడే, అవినతాన్=వినయమే లేనివారిని, భూరితమైః అబ్దైః=బహుసంవత్సరములతో, ఆదరాత్=ఆదరముతో, ఇష్టసమర్పణైః = ఇష్టపదార్థము లిచ్చుటలతో, ఆరాధ్య=తృప్తిపఱిచి, క్రమేణ=క్రమక్రమముతో, ప్రసహ్య=బలాత్కరించి, శిష్యాన్=శిష్యులనుగా; లభతే=పొందుచున్నాఁడు.

తా. ముందటి యాచార్యపురుషులు తమప్రయత్నముతో కనిపెట్టుకొని చాలాకాలము శుశ్రూషలు చేయుచుండువారిని పరీక్షించి శిష్యులనుగాఁ జేసికొని యుపదేశము చేయుచుందురు అని వినుచున్నాముగాని, ఇప్పు డిప్పటి యాచార్యపురుషులు వినయమైనఁ గనుపఱచనివారిని చాలఁగాలము ఆదరము కనఁబఱిచి, వారికిష్టమైన భోజనపదార్థము లిచ్చియిచ్చి తృప్తిపఱిచి బలాత్కారముగ శిష్యులనుగాఁ జేసికొనుచున్నవారు.

చ. ఛలమున నేండ్లకొద్దిఁ గని కైచర్యలఁ దత్పరిచర్యలన్ గురుల్
తొలుతను శిష్యకోటికిఁ బృథుప్రథతో నుపదేష్ట లౌదు, రిం
దుల నిపుడిప్పుడీగురులు కైదుప్పటి నిప్పటియప్పడంబు నేఁ
డులకొలఁదిచ్చి మెచ్చికల కైదూష్యులశిష్యులఁ జేసికొంద్రుసూ ?

టి. ఛలమునన్ = వ్యాజముతో, చర్యలన్ = ప్రచారములతో, పృథుప్రథతో = అతిప్రశస్తితో.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు:—

గ॥ మందమనీష! మహాపురుషా నేవం మాదుదుషః॥ 384

వ. ఓమందబుద్ధీ! మహాపురుషుల నిటుల దూషింపకుము?

వృ॥ భవ జలధి నిమజ్జ త్సజ్జనోజ్జీవనార్థం
జగతి మహతి వంశే జాతవంతో మహాంతః
ప్రపదన ధన కృష్టాః పంచసంస్కారదానాత్
కతి న కృతిన ఏతే జ్ఞానహీనాన్ పునంతి॥ 385

అ. భవజలధి-నిమజ్జత్-సజ్జన-ఉజ్జీవనార్థం = సంసారసముద్రమందు-మునుఁగుచున్నవారిని సజ్జనులనుగా ఉజ్జీవింపఁజేయుటకై, జగతి=లోకములో, మహతివంశే=గొప్పకులమందు, జాతవంతః=పుట్టినవారై, మహాంతః = గొప్పవారై, కృతినః=సుకృతాత్ములైన, ఏతే=ఈయాచార్యపురుషులు, ప్రపదన-ధన-కృష్టాః=ప్రపత్తియనెడి-ధనముచేత-ఆకర్షింపఁబడినవారై, కతి = ఎందఱను, జ్ఞానహీనాన్=జ్ఞానహీనులైనవారిని, పంచసంస్కారదానాత్ =. పంచసంస్కారములు కలుగనిచ్చుటచేత, నపునంతి=పావనపఱుపరు?

తా. సంసారములో పడి చెడువారిని సత్పురుషులనుగా ఉత్తరింపఁజేయుటకై ఉత్తమవంశోద్భవులైన యీయాచార్యపురుషులు వారివారి శరణాగతిని తమవాత్సల్యముతో అంగీకరించి వారిని పంచసంస్కారములచేత పవిత్రపఱచుచున్నారు.(తాపః పుండ్ర స్తథానామ మంత్రోయాగశ్చ పంచమః॥అనిపంచసంస్కారములు) (ఇది 354 మొదలైన శ్లోకాల దూషణమునకు ఉద్ధారకము.)

సీ. సంసృతిసంద్రంబు సంతరింపఁగ లేక
క్రిందుమీఁదుగఁ బడి యుండె ద్రుందు
నజ్ఞనజనమును నుజ్జీవనము చేయ
నిజ్జగంబున దంభ ముజ్జగించి
యభిజనంబును గల్గి యనుభావమును గల్గి
ధన్యాత్ము లగుచు సన్మాన్యు లగుచు
ననివార్యు లైనట్టి యాచార్యులే యిట్టి
పుట్టంధువులయట్టు పుణ్యహీను

ఆ. లౌచు జ్ఞానహీను లైనవారలఁ గాని
వారిచేయుశరణ భూరిధన ము
టంచు నెంచుకొంచుఁ బంచసంస్కారంబుఁ
జేసి వారి శుచులఁ జేయుచుంద్రు.

టీ. ద్రుందు=నశించునట ్టి, అజ్ఞనజనమును = అట్టి జనసమూహమును, ఉజ్జగించి=విడిచి, అభిజనంబును=ఆభిజాత్యము, అనుభావము=ప్రభావము, అనివార్యులు=వారింపశక్యముకానివారు, పుట్టంధువులు=పుట్టుగ్రుడ్డివారు.

కించ — మఱియు: —

వృ॥ ఆచార్యాః పురుషా మహత్తరకులే ష్వజ్ఞాన దాస్యోజ్జ్వలా
నావ స్సంసృతి వారిధేః పరమమీ నావాతరిష్యన్నది
అప్రాప్తాచ్యుత దాస్యవృత్తయ ఇహావిజ్ఞాతమున్యోత్తమా
స్సర్వే తర్హి కలౌ వత ప్రతిపనవ్రా హంతాపతిష్యన్నధః॥386

అ. సంసృతివారిధేః=సంసారసముద్రమునకు, నావః = ఓడలవంటివారై, పరం=మిక్కిలి. అజ్ఞాన-దాస్య-ఉజ్జ్వలాః = జ్ఞానశూన్యులకు-దాసకృత్యములచేత-ప్రకాశించువారైన, అమీ=ఈ, ఆచార్యాః = ఆచార్యపురుషులు, మహత్తరకులేషు=మిక్కిలి గొప్పవంశములందు, న అవతరిష్యన్ యది=అవతరిం

పకపోయిరయిరేని, ఇహ=ఈలోకమందు, కలౌ=ఈకలియుగములో, సర్వే=అందఱును, అప్రాప్తాచ్యుతదాస్యవృత్తయః=పొందఁబడని విష్ణువిషయకదాస్యమే వృత్తిగాఁగలవారుగాను, అవిజ్ఞాతమంత్రోత్తమాః=తెలియఁబడని ఉత్తమమంత్రము కలవారుగాను, అతప్తతనవశ్చ=పంచసంస్కారములేని శరీరము కలవారుగాను అగుచు, అధః=అధోలోకమున, అపతిష్యన్=పడఁగలరు, హంత=అయ్యో!

తా. సంసారసముద్రము దాఁటి, విష్ణుపరిచర్యాపరతంత్రులైన యీయాచార్యపురుషులు మహోత్తమవంశోద్భవులు కానియెడల, ఈకలియుగములో స్వామికైంకర్యములేక, మంత్రానుసంధానములేక, పంచసంస్కారమైన లేక అధోలోకప్రాప్తులగుదురు.

శా. వీరాచార్యులు నుత్తమాన్వయులు సద్విష్ణుజ్ఞులద్దాస్యమే
ధారాసారముగాఁ గలారు మఱియుం దారే భవాంభోధికిం
బారంబారము చేర్చువారు, మహి నాకహా! వీరె తేరెన్నరుల్
గారే? నారకులీకలిం గలితచక్రస్రాంకణాంబుల్ మఱిన్
సారంబౌ మనురాజముల్ హరిసమర్చాతేజముల్ గానకే.

టి. నారకులు=నరకలోకసంబంధము కలవారు, కలిత చక్రస్రాంకణాంబు=కూడుకొన్న చక్రాంకనము, మనురాజము=మంత్రరాజము, సమర్చాతేజము=అర్చనప్రభావము. (పంచసంస్కారములు)

శ్లో॥ తాపాదిభిస్సపాపాం జనతాం పునతాం మహాత్మనామేషామ్
దోషశ్చేదేవ సమో దుష్టానపునతోపి గంగాపూరస్య॥ 387

అ. సపాపాం=పాపసహితమైన, జనతాం=జనసమూహమును, తాపాదిభిః=తాపాది పంచసంస్కారములచేత, పునతాం=పవిత్రపఱచుచున్న, మహాత్మనాం=మహాత్ములగు, ఏషాం=ఈ యాచార్యపురుషులయొక్క, దోషశ్చేత్=దోషమయ్యెనేని, ఏషః=ఇది, దుష్టాన్ అపి=దోషయుక్తులనుగూడ, పునతః=పావనము చేయుచున్న, గంగాపూరస్య=గంగానదీప్రవాహమునకు, సమః=సాటి.

తా. పాపకృత్యములే ప్రధానమైయుండు కిరాతతస్కరులకుఁ గూడ, పంచసంస్కారము చేయు నీయాచార్యపురుషులదోషము ఎట్టిదోషులనైన నెంచక పావనము చేయు గంగాప్రవాహముదోషమువంటిది.

ఉ. తాపముఖంబు సెంది పరితాపము వొంది నపాపమాప్రజక్
దాపముఖంబెపూన్చి పరితాపముమాన్చి యపాపమాననటుల్
బాపురె! చేయు నీగురులకిపాయనిదోషము గాంగమాప మా
పాపు లపాపులౌనటుల కిపాయక చేసెడిదోషమే యగున్.

టి. గాంగముఆపము=గంగాసంబంధియైన జలసమూహము, తాపముఖంబు=తాపత్రయాదిని-తాపాదిపంచసంస్కారమును.

గ॥ ఇదం చావబోద్ధవ్యం॥ 388

వ. ఇదియుఁ దెలియవలయునదియ.

వృ॥ సద్వంశప్రభవ శ్చరిత్రరహితోపి స్యాదదృత్య ఏవోత్తమై
స్సాధ్వాచారయుతోపి దుష్కులభవ స్సభ్యేషు నాభ్యర్చితః
శాలగ్రామ మకృత్రిమం పటుమతి స్సల్లక్షణాయుక్తమ
ప్యాదత్తేనతు లక్షణాఢ్యమపితంచక్రోజ్జ్వలం కృత్రిమమ్॥

అ. చరిత్రరహితోపి = మంచినడవడిలేనివాఁడయ్యును, సద్వంశప్రభవః= మంచివంశమందు పుట్టినవాఁడు, ఉత్తమైః = ఉత్తములచేత, ఆదృత్యఏవ= ఆదరింపఁదగినవాఁడే; సాధ్వాచారయుతోపి=మంచినడవడితోఁ గూడినవాఁడయ్యును, దుష్కులభవః=చెడువంశమందు పుట్టినవాఁడు, సభ్యేషు=సభార్హులలో, న అభ్యర్చితః=పూజింపఁదగినవాఁడు కాఁడు. సల్లక్షణ-అయుక్తమపి=మంచిలక్షణములతోఁ గూడనిదియైనను, అకృత్రిమం = కల్పింపఁబడనిదియైన, శాలగ్రామం=సాలగ్రామశిలను, పటుమతిః=సమర్థమైనబుద్ధిగలవాఁడు, ఆదత్తే=తీసికొనుచున్నాఁడు. లక్షణాఢ్యం = మంచిలక్షణములతోఁ గూడినదై, చక్రోజ్జ్వలమపి = చక్రముతో ప్రకాశించునదియైనను, కృత్రిమంతు= కల్పింపఁబడినదియైన సాలగ్రామమునైన, నఆదత్తే=తీసికొనఁడు.

తా. మంచినడవడిక లేకున్నను, మంచివంశమందుఁ బుట్టినవాఁడు ఉత్తములకు ఆదరింపఁదగినవాఁడే. మంచినడవడిక కలవాఁడైనను నీచవంశమందుఁ బుట్టినవాఁడు ఆదరింపఁ దగినవాఁడుకాఁడు. మంచిగుఱుతులు లేకున్నను కల్పింపని సాలగ్రామమును గుణాగుణములను కనిపెట్టునట్టి బుద్ధిశాలి తీసికొనును, అట్టిగుఱుతులు కలిగినను, చక్రము గుఱుతు గలుగ కల్పింపఁబడిన సాలగ్రామమును తీసికొనఁడు.

ఉ. వంశము శ్రేష్ఠమైయశుభవర్తనుఁడయ్యు సమాదృతుండెదు
ర్వంశముగల్గువాఁడుశుభవర్తనుఁడయ్యుసమాదృతుండొయా
ప్రాంశు సుదర్శనాఢ్య మగునద్భుతసాలశిలా విఖండ మే
యంశమునందుఁగృత్రిమమునాదరణీయమెయన్యమన్యమే?

టీ. ఆప్రాంశుసుదర్శనాఢ్యము=ఆగొప్పసుదర్శనరేఖతోఁగూడినది, సాలశిలావిఖండము = సాలగ్రామశిలాఖండము, ఏయంశమునందున్ = ఏభాగమునందును, అన్యము=అట్లు కల్పితముకానిది, అన్యమే=ఆదరణీయమే.

గ॥ సవినయ మంజలిం బద్ధ్వా॥ 390

వ. వినయంబున విరచితాంజలి యై.

వృ॥ శిష్యార్పితేన శుచినా ద్రవిణేన తుష్టా
శ్శిష్టా ముకుందశరణాగతిధర్మనిష్ఠాః
సత్సంప్రదాయనియమప్రయతా స్సదాయే
తేభ్యో నమాంసి కరవై వరవైష్ణవేభ్యః॥ 391

అ. శుచినా=నిర్మలమై, శిష్యార్పితేన=శిష్యులచే నీయఁబడిన, ద్రవిణేన=ధనము చేత, తుష్టాః=సంతోషించినవారై, ముకుంద-శరణాగతిధర్మ-నిష్ఠాః=విష్ణుదేవునివిషయమై ప్రపత్తిధర్మమునందు ఆసక్తిగలవారైన, సదా=ఎప్పుడును, సత్సంప్రదాయ-నియమ-ప్రయతాః=సద్విషయసంప్రదాయమందలి విధులయందు ప్రయత్నపడువారు,యేశిష్టాః=ఏపెద్దలో? తేభ్యః=ఆ,వరవైష్ణవేభ్యః=వైష్ణవశ్రేష్ఠులకై, నమాంసి = నమస్కారములను, కరవై =చేయుచున్నాను.

తా. న్యాయ్యముగా శిష్యులిచ్చిన ద్రవ్యమునకు సంతోషించి స్వాపువిష యమై ప్రపత్తినిష్ఠులై సత్సంప్రదాయనియమములయందు ప్రయత్నపడుచుండు శ్రీవైష్ణవులకు ప్రణామములు చేయుచున్నాఁడను.

క. పరిశుద్ధులు శిష్యులొసఁగి
పరితుష్టులు శిష్టులు హరిపదశరణాయుల్
పరమహితసంప్రదాయు, లె
వరో ? యవ్వారవైష్ణవులకె వందనశతముల్.

టి. హరిపద-శరణ-అయులు = శ్రీహరిపాదములే-రక్షణమనెడు-శుభ ప్రవహమైనవిధిగాఁ గలవారు, సంప్రదాయము=సదాచారము.

శ్లో॥ ఇతి విమాన మన్యతః ప్రస్థాపయన్నగ్రతో దృష్ట్వా॥ 392

వ. అని విమానమును మఱియొకప్రక్క కానఁజొచ్చుకొంచు నెదురను గనుఁగొంచు.

తిరువల్లిక్కేణి పార్థసారథి వర్ణనము.

తిరువల్లిక్కేణి- ఇది పాండవకౌరవయుద్ధములో పార్థునకు=అర్జునునకు సారథ్యము చేసి పార్థసారథి అనుపేర శ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణీసమేతుఁడై ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధసాత్యకిబలరాములతోను [illegible] విమానమునందు వేదవ్యాసమహామునిచే ప్రతిష్ఠింపఁబడి, అర్జునునకును తొండమాన్ చక్రవర్తికిని సుమతిరాజునకును ప్రత్యక్షమై అత్ర్యాదిమహర్షులచే అర్చింపఁబడుచు, [illegible] శ్రీవరదరు మాళ్లు మన్నాథులు శ్రీరాములు అను [illegible] సన్నిధులతోను గూడి, తిరుమళిసై తిరుమంగై పేయాళ్వారులమంగళాశాసనములు [illegible], ఇంద్రాదిపుష్కరిణులతో [illegible] టినడుమ కైరవిణీసరస్సు=అల్లిక్కేణి తీరమున [illegible] బృందారణ్య మనఁబడియెడి క్షేత్రము కలదు.

వృ॥ ఏషా కైరవిణీ విశల్యకరణీ దోషాశుగాగ్రాత్మనాం
ఏతద్రోధసి పార్థసారథిరితి ఖ్యాతస్సమింధే హరిః

యత్పాదాంబుజచుంబినాం సురపతేః కోటీరగారుత్మత
స్తోమానాం తులసీదలప్రకరతో నోవేద భేదం జనః॥ 393

అ. యత్ పాదాంబుజచుంబినాం = ఏపార్థసారథియొక్క పాదపద్మములను అంటుచున్నవైన, సురపతేః= దేవేంద్రునియొక్క, కోటీరగారుత్మతస్తోమానాం = కిరీటమందలి గరుడపచ్చల సమూహములకు, తులసీదళప్రకరతః= తులసీపత్రముల సమూహముతో, భేదం= భేదమును, జనః=జనుఁడు, నోవేద = తెలిసికొనఁడో? సా=అట్టి, ఏషా=ఈ, కైరవిణీ=అల్లికేణి, దోష-ఆశుగ-ఆర్త-ఆత్మనాం = సకలదోషములనెడి-బాణములచేత - బాధింపఁబడిన - మనస్సుగలవారికి, విశల్యకరణీ=బాణపుముక్కలను తీయుమూలికవంటిది; ఏతత్-రోధసి=ఈ-యల్లిక్కేణిగట్టున, పార్థసారథిః ఇతి=పార్థసారథియనెడి,హరిః= విష్ణువు, ఖ్యాతః=ప్రఖ్యాతిగలవాఁడై, సమింధే=ప్రకాశించుచున్నయతఁడు.

తా. ఎతని పాదాంబుజములయందు ప్రణామముఁ జేయుదేవేంద్రుని కిరీటములోని గరుడపచ్చలు ఆపార్థసారథి పాదములందలి తులసీదళము లని సేవించుజను లెంచుకొందురో? అట్టి ఈ అల్లిక్కేణితీరమందు పార్థసారథి అని ప్రసిద్ధమైనవిష్ణువు ప్రకాశించుచున్నతఁడు. కనుక ఈతిరువల్లిక్కేణి బాణముల ములుకులు తీసివేయు మూలికావిశేషమువలె సకలదోషములను పరిహరించునదియైనది.

ఉ. (హీరమణీఘృణిప్రచురహేమతటీకటిఁ) బాపరోపధూ
త్కారవిశల్యసత్కరణిఁ గాంచితె? కైరవిణిన్ సురేంద్రకో
టీరహరిన్మణిద్యుతి యిదే తులసీదలపుంజరంజితం
బౌ రహిఁ నంచు నెంచుదురు పార్థునిసారథిపాదపద్మమున్.

దం. (రవలకాంతులతో వ్యాపించియున్న బంగారుగట్టు నడుముగాఁ గలదియు) పాపములనెడి బాణాల నెగరఁగొట్టుటయందు విశల్యకరణి యనెడి యోషధీవిశేషమైనదియునైన యీకైరవిణియనెడితిరువల్లిక్కేణియందు పార్థసారథియొక్క పాదపద్మము ఇదో! దేవేంద్రుని కిరీటమందలి పచ్చలకాంతి

తులసీదళసమూహమువలె మనోహరమైన [illegible]
జనము ఎంచుచుండును చూచితివా? [illegible].

వృ॥ అత్ర వసంత స్సంతశ్చిరంతనో [illegible]
ఆతన్వంతం సుచరితమాతన్వంతో విభాతి [illegible]॥394

అ. అత్ర=ఇక్కడ, వసంతః = వాసముచేయుచున్న, [illegible]
షులు, చిరంతనోక్త్యంత-చింతనా-అత్రాంతాః = [illegible]
వేదాంతములయొక్క--చింతనమందు-బడలికనొందనివారై, [illegible]
రసమేధనముగాగలవారై, ఆతన్వంతం=[illegible], సు[illegible]
వర్తనమును, ఆతన్వంతః=జరుపువారలై, [illegible] = [illegible].

తా. ఈతిరువల్లిక్కేణియందు వసించువారు వేదాంతములు [illegible]
చేయుటయందు శ్రమనుచెందనివారై [illegible]
త్పవర్తనములోనే యుండువారు.

క. ఇచట వసించెడుసజ్జన
నిచయము నిగమాంతచింత నిరతిన్ నిరతం
బుచితక్రియ బాల్యము నుత
రచియించును దనువుదనుక రమ్యశమంబై.

టి. నిచయము=సమూహము, నిగమాంతచింతన్ = వేదాంత[illegible],
నిరతిన్=ఆసక్తితో, ఉచితక్రియన్ = ఉచితముగా, రమ్యశమంబై =మనో
హరమైన శాంతిగుణముగలదై.

కృశానుః—కృశానువు:—

గ॥ అస్తు తథాపి పరికలిత గుణప్రవాహాణాం [illegible]
జన నిబిడ నగరవిశేషసన్నికర్ష ఏవాత్ర మహాన్ దోషః, దుర్
భాః ఖలు హాహా సౌభాగ్యః కుత్సితతమా లోకే। 395

అ. అస్తు=అవుగాక, తథాపి = అట్లయినను, పరికలిత-గుణ ప్రవాహా
హాణాం ప్రాయ-హేయజన-నిబిడ-నగరవిశేష - సన్నికర్ష ఏవ=సమీపమునున్న-న.

గుణములయొక్క-విసర్జనముగల-శ్వేతజనులతో సమానులై - త్యాజ్యులైన జనులచేత-పట్టమైన-పట్టణవిశేషమునకు-దాపుగానుంటయే, అత్ర=ఇక్కడ, మహాదోషః=గొప్పదోషము; లోకే=ఈలోకమందు, హూణేభ్యః=ఈశ్వేతజనులకంటె, కుత్సితతమాః=కేవలకుత్సితులు, దుర్లభాః ఖలు=దొరకనివారు కారు కద?

వ. ఉండనీ. ఉండినను, సుగుణగణము విడిచి విరివిగ నిరవుకొను నీములుచజనులు వెలుచగ నున్న చెన్నపట్టణము సన్నికర్షమే యీక్షైరవిణీక్షేత్రము దోషప్రకర్షము. ఈజగత్సంకరమునం గుత్సితతము లీహూణప్రాణులకంటె వే ఱెవారును దొరకకుటరిదికద ?

వృ॥ హూణాః కరుణాహీనా స్తృణవద్బ్రాహ్మణగణం నగణయంతి
తేషాం దోషాః పారేవాచాం యేనాచరంతి శౌచమపి॥

అ. కరుణాహీనాః=దయాశూన్యులైన, హూణాః=ఈహూణులు, బ్రాహ్మణగణం = బ్రాహ్మణసమూహమును, తృణవత్ = గడ్డిపోచనువలె, నగణయంతి = నిరాకరించుచున్నారు; యే=ఏహూణులు, శౌచమపి = శౌచమును గూడ, న-ఆచరంతి=చేయరో? తేషాం = అట్టివారియొక్క, దోషాః=దోషములు, వాచాంపారే=చెప్పమించియుండునవి.

తా. ఈహూణులు తాము శౌచమునైనఁ జేయరుగాని, కనికర మనునదే లేక, ఆచారవంతులైన బ్రాహ్మణులనుగూడ లక్ష్యముచేయరు; వీరిదోషములు చెప్ప నలవికానివి.

తే. హీనకరుణు లీధరణి నీహూణజనులు
తృణముగానైన బ్రాహ్మణగణము గొనరు
చెప్పఁదీఱునె వీరలచొప్పు మనకు
నాచరింపరు పెంపఱి శౌచ మయిన.

గ॥ పునస్సునిర్వేదం విధి ముద్దిశ్య॥ 397

వ. మఱల నిర్వేదంబున దైవంబు నుద్దేశించి.

వృ॥ శౌచత్యాగిషు హూణకాదిషు ధనం, శిష్టేషు చ క్లిష్టతాం
దుర్మేధస్సు ధరాధిపత్య మతులం, దక్షేషు భిక్షాటనమ్.
లావణ్యం లలనాసు దుష్కులభవా, స్వగ్ర్యాసు నీరూపతాం
కష్టం సృష్టవతా త్వయా హతవిధే కిన్నామ లబ్ధం ఫలమ్।

అ. శౌచత్యాగిషు=శౌచమునే వదలినట్టి, హూణకాదిషు = హూణ[illegible] మొదలగువారలందు, ధనం=ధనమును; శిష్టేషు=సదాచారసంపన్నులందు, క్లిష్టతాం చ=దారిద్ర్యమును; దుర్మేధస్సు=దుర్బుద్ధిగలవారియందు, అతులం=[illegible] ధరాధిపత్యం = రాజతికమును; దక్షేషు = బుద్ధిసామర్థ్యము [illegible], భిక్షాటనం=బిచ్చమునకై తిరుగుటయు; దుష్కులభవాసు= [illegible], లలనాసు=స్త్రీలయందు, లావణ్యం=సౌందర్యమును; అగ్ర్యాసు = [illegible] లైన స్త్రీలయందు, నీరూపతాం=రూపహీనతయును; కష్టం=[illegible]! హతవిధే=ఓపాడుబ్రహ్మా! సృష్టవతా = ఇట్లు సృష్టించుచున్న, [illegible], కింనామ=ఏమి? ఫలం=ఫలము, లబ్ధం=లభింపఁబడినది?

తా. శౌచమే చేయని యీశ్వేతముఖాదులను సంపన్నులను-గాను, [illegible] చారసంపన్నులైనవారిని దరిద్రులను-గాను, బుద్ధిసమర్థులు [illegible] ధిపతులుగాను, బుద్ధిసమర్థులైనవారిని బిచ్చకులనుగాను, దుష్కులజలైన స్త్రీలను సుందరులను-గాను, సత్కులజలైన స్త్రీలను [illegible]? ఓబ్రహ్మా! నీసృష్టి కిట్టిచేసినా ప్రయోజనము?

సీ. ఆచారహీనుల కై కాహూణకాదుల
కర్థ మిచ్చావిహాకై రార్థ మిచ్చి
యాచారపరులకు కై నాభూమిసురులకుఁ
దటి కనర్థకము పేఁకదటిక మిచ్చి
మందబుద్ధులకు నకై మందగర్వులకును
జయము రాజిలఁగ రాకై జత్తిక మిచ్చి
బుద్ధిమంతులకుఁ బ్రకై బుద్ధమంత్రులకును

దిరముగాఁ దిరియఁగాఁ గ దిరిప మిచ్చి

తే. వనితలకు దుష్కులలకు లాగవణ్య మిచ్చి
రూఢిగను గులజలకుఁ గుగరూప మిచ్చి
యవుర ! దేవర ! ఫలమేమి గ జవురుగొంటి
విట్టి నీస్పృష్టి నొకట్ట గ మిష్టమయ్యె?

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు:—

గ॥ అవేహి? త్వ మే తేష్వపి గుణగ్రాహిత్వమ్॥ 399

వ. కృశానూ! నీ వీహూణుల యెడలను గుణగ్రాహితను గనుము.

వృ॥ ప్రసహ్య నహరంత్యమీ పరధనౌఘ మన్యాయతో
వదంతి నమృషావచో, విరచయంతి వ స్త్వద్భుతమ్
యథావిధి కృతాగసాం విదధతి స్వయం దండనమ్
గుణా నవగుణాక రేష్వపి గృహాణ హూణేష్వమూన్॥ 400

అ. అమీ=ఈహూణులు, పరధన-ఓఘం = పరులసొత్తుల-సమూహమును, అన్యాయతః=అన్యాయముగ, ప్రసహ్య=బలాత్కరించి, నహరంతి=హరించరు; మృషావచః = అబద్ధపుమాటను, నవదంతి=మాటాడరు ; అద్భుతం = ఆశ్చర్యమైన, వస్తు=గ్లాసుపాత్రాదిపదార్థమును, విరచయంతి = చేయుచున్నారు ; కృత-ఆగసాం=చేయఁబడిన-అపరాధము కలవారికి, యథావిధి=విధిప్రకారము, దండనం=శిక్షను, స్వయం=తాముగా, విదధతి = చేయుచున్నారు ; అవగుణ+ఆకరేషు = దుర్గుణములకు+స్థానమైన, హూణేషు = ఈ శ్వేతముఖులందు, అమూన్ గుణాన్ అపి=ఈగుణములనున్, గృహాణ=గ్రహింపుమా.

తా. ఈహూణులు పరులసొత్తులు కోరక, అబద్ధములాడక, చిత్రములైన గ్లాసులు సులోచనములు మొదలైనవి చేసికొనుచు, తమప్రభువులవలన తప్పుచేసినవారికి తగినశిక్షను జేయించుకొంచునుండువారు. ఇట్టివీరియందు ఏదుర్గుణములుండినను, ఇట్టియసాధారణగుణములను మనము గ్రహింపవలెను.

పృథ్వి. బలాత్కృతి హరింపరొఁ బరులగస్వమ్ము లన్యాయ్యులై

తలంపరు మృషోక్తు, లంతలనికే తార్తు రత్యద్భుతాల్,
వలంతు లయినన్ విధు ల్వాదిలికే వర్తిల ర్నిచ్చ, లి
ట్లలంతిగుణము ల్గలా రయినకే నద్భుతా లీగుణాల్.

టి. తార్తురు=కలిగింతురు, వలంతులు=సమర్థులు, అలంతి=అల్పములైన.

గ॥ ఇతి విమాన మితః ప్రతీచ్యాం దిశి యోజనపంచక మతిక్రా
మయన్ పురతో దృష్ట్వా సామోదం॥ 401

వ. అని విమాన మక్కడకుఁ బ్రత్యక్కుక్కు దిక్కుకై యామడ
లైదిటిం గడపి యెదుటం గని యామోదమునుం గొని.

కాంచీపట్టణవర్ణనము.

(ఈకాంచీపట్టణము=క+అంచీ—బ్రహ్మ-పూజించుచుండినది అని ప్రఖ్యాత పడిన దివ్యదేశము. ఇది బ్రహ్మ విష్ణువును ప్రత్యక్షముచేసికొనుటకై యజ్ఞము చేయుచు ఆలస్యమైనందున సరస్వతి ఆయజ్ఞమును చెఱుచుటకై ప్రవహించుచు వచ్చినవేగవతినదితోను, గోపుర ముఖమండప ప్రాకారాదులతోను, ఉత్తరవేదిమొద్ద చరి దరులతోడి కరిగిరి యందలి కరివరదరాజులపుణ్యకోటి విమానముతోను, వారిదేవియైన పెరుందేవి తాయార్ల కల్యాణకోటివిమానముతోను, మఱి పదునెనిమిది విష్ణ్వాలయములతోను, ఇదియే కాక, పంచలింగములలో పృథివిలింగమై యేకామ్రనాథుఁడనెడి పేరితోడి పరమశివునాలయముతోను, ఆయనదేవియైన కామాక్షిదేవియాలయముతోను, మఱి నూటనాలుగుశివాలయములతోను అతిరమణీయమై "అయోధ్యా మధురా మాయా కాశీ కాంచీ అవంతికా పురీ ద్వారవతీచైవ సప్తైతా మోక్షదాయికాః" అని మోక్షప్రదాయకపట్టణము లేడింటిలో నొకటియై సత్యవ్రతక్షేత్రము, వరాహక్షేత్రము,నృసింహక్షేత్రము అనియు ప్రఖ్యాతమైనయది.)

వృ॥ ఇయం కాంచీ, కాంచీ కరిశిఖరిణః, కాపినగరీ
గరీయస్యాం యస్యాం విహరణజుషాం పక్ష్మలదృశామ్

ముఖం దర్శందర్శం రజనికర మాదర్శ మమల
స్వరూపం కే పంకేరుహమపి నినిందంతి రసికాః. 402

అ. గరీయస్యాం=గొప్పదైన, యస్యాం=ఏపట్టణమందు, విహారణజుషాం=విహారముకలిగియున్న, పక్ష్మలదృశాం= స్త్రీలయొక్క, ముఖం=మొగమును, దర్శందర్శం=చూచిచూచి, తస్యాం=ఆపట్టణమందు, కే రసికాః=ఏరసికులు, అమలస్వరూపం=నిర్మలస్వరూపము కల, రజనికరం=చంద్రుని, ఆదర్శం=అద్దమును, పంకేరుహమపి=తామరసున్, న నిందంతి= నిందింపరు. కరిశిఖరిణః=హస్తగిరికి, కాంచీ=ఒడ్డాణమువంటిదైన, కాంచీ=కంచి యనెడి, కాపి=ఒకానొకమనోజ్ఞమైన, నగరీ=పట్టణము, ఇయం=ఇది.

తా. ఈకంచి కరిశైలమునకు మొలనూలువలె చుట్టును గలిగియున్నది. ఇందలి స్త్రీలమొగమును జూచి, రసికులందఱును చంద్రునిం గాని, అద్దమును గాని, పద్మమునుగాని ఆమొగముకంటె అందముకానివి యని, వాని నేమియందము అని నిందించుచుందురు.

శా. ఈకాంచిం గరిశైలకాంచి విహరత్కృష్ణాహివేణ్యాస్యముల్
జోకం గాంచి మనోహరంబులనుచున్ శోషిల్లుఫుల్లాబ్జమున్
గోకారిన్ సకళంకునిన్ గఠిన మార్క్రోమ్మించుటద్దమ్మునున్
మాకే కాదు,కనుంగొనన్ రసికతన్ సామాన్యాళికిన్ గాదుగా.

టి. విహరత్-కృష్ణాహివేణీ-ఆస్యముల్=విహారించుచుండెడి (కృష్ణసర్పమువలె జడలుగల=) స్త్రీలమొగములను, జోకన్=సంతోషముతో.

కించ.—మఱియు:—

వృ॥సుమనోజనవాదరణస్థానం స్థానే సద్రూపశోభినీ, సేయమ్
సురతాభ్యుదయవిధాత్రీ శుభ కాంచీ సాధు రంజయతి చేతః॥

అ. సు-మనోజ - నవ-ఆదరణ - స్థానం = మన్మథుని-క్రొత్తక్రొత్త - ఆదరమునకు- మంచిస్థానమై— సుమనోజన - వాద-రణ-స్థానం = పండితజనుల - శాస్త్రచర్చయనెడి - యుద్ధమునకు - స్థానమై, స్థానే = తగినదే; సత్ - ద్రు-

ఉపశోభినీ = మంచివైన-వృక్షములచేత-ప్రకాశింపఁజేయునదై — సద్రూప-శోభినీ=మంచియాకారముతో-శోభిల్లఁజేయునదై, సురతి—సురతా - అభ్యుదయ-విధాత్రీ = సురతముయొక్క - దేవత్వముయొక్క-అభివృద్ధిని - చేయునదై; సాఇయం=ఆయీ, శుభకాంచీ=శుభకరమగు ఒడ్డాణము—కాంచీపట్టణము, చేతః=మనస్సును, సాధు=చక్కఁగా, రంజయతి=రంజిల్లఁజేయుచున్నది.

తా. ఈకాంచీపట్టణము ఒడ్డాణమువలె మన్మథక్రీడలను మంచివైనదై, మామిడి మొదలైనమంచివృక్షములు కలిగి, సురతక్రీడ నభివృద్ధి చేయునదై యుండుటయేకాక; పండితుల శాస్త్రీయచర్చలతోను, మంచిమనోహరాకారముతోను, మనోహరమై యక్కడఁ జేరువారికి పరమందు దేవత్వము గలుగఁజేయునదియై రాజిల్లుచున్నది. (అలంకారము—శ్లేష.)

తే. వసుధ నా సుమనోజనైకవాదరణము
స్థలము, సుమనోజ్ఞసద్రూపైకసంస్థితంబు
నిరతమును సురతోదయైకపరత నుంటఁ
గాంచి గాంచినఁ గాంచనైకకాంచితంబు.

టి. కాంచి=ఒడ్డాణము—కంచి, కాంచన-ఏక-అంచితంబు - = బంగారమువలె-ముఖ్యమై-అంచితంబు=మనోజ్ఞమయినదే.

గ॥ నగరీమేనాం దక్షిణేన కరుణార్ద్రకేన భగవంతో వేగవతీనామ
ప్రవహతి పావనీ శైవలినీ॥ 404

వ. ఈనగరికి దక్షిణమున భాగవతియగు నకరుణానదివలె వేగవతి యనెడి ద్వీపవతి యతిపావనిదై ప్రవహించుచున్నది.

టి. భాగవతి=భగవత్సంబంధిని, ద్వీపవతి=నది.

ఇ॥ వేగాపగ=వేగవతీనది—ఇది యిక్కడి ప్రాంతములలో: ఉత్సన్న, మంజుళా, కంపా, హరిద్రా, విరజా, క్షీరా, వేగవతీ—అను సప్తనదులలో నొకటియైనది. మఱియు సరస్వతీదేవి బ్రహ్మచేసెడి అశ్వమేధయాగమున్నపుడు తన భర్తృవియోగమునకు చాలాకాలము తాళఁజాలక, ఆయాగమునకు విఘ్నము చేయఁగోరి అతివేగముతో ఈనదీరూపమున ప్రవహించుచు వచ్చినది.

వృ॥ మాధుర్యాధ్యయనోపపన్నమధునిష్యందాని, మందానిల
వ్యాలోల త్తటచారుభూరుహశిఖానిష్పాతిపుష్పాధికైః
డిండీరైస్స్మితవంతి పాంతు, దురితాద్వేగాపగాయాస్స్ఫుర
ద్వేగోద్వేజితవాజిమేధమఖకృద్వేధాంసి, పాథాంసి, నః॥ 405

అ. మాధు...ష్యందాని—మాధుర్య = తీయఁదనము, అధ్యయన= చేర్పుటకై, ఉపపన్న=కూడుకొన్న, మధునిష్యందాని= తేనెసోనలుగలవై; మందా... ధికైః=మందానిల - సన్నగాలిచేత, వ్యాలోలత్ = చలించుచున్న, తట=గట్లయందలి, చారు=సొగసైన, భూరుహశిఖా = చెట్లకొనలనుండి, నిష్పాతి=పడుచున్న, పుష్ప=పూవులచేత, అధికైః=అత్యంతములైన, డిండీరైః=నుఱుగులచేత, స్మితవంతి=నవ్వుచున్నవై; స్ఫుర... ధాంసి—స్ఫురత్ =అధికపడుచున్న, వేగ=ప్రవాహవేగమునకై, ఉద్వేజిత=భయపడిన, వాజిమేధమఖకృత్ =అశ్వమేధయాగముచేయుచుండు, వేధాంసి=బ్రహ్మదేవుఁడుగలవైన, వేగాపగాయాః=వేగవతీనదియొక్క, పాథాంసి=జలములు, నః=మమ్మును, దురితాత్ = పాపమునుండి, పాంతు=రక్షించునుగాక?

తా. సన్ననిగాలికిఁ గదలి గట్లలోని చెట్లకొనలనుండి తీయనితేనెబొట్లతోఁ జాఱి పడుచుండు పూవులచేత నిండుకొనియుండు నుఱుగులచేత నవ్వుచుండునట్లుండి, బ్రహ్మ తాను జేయునశ్వమేధయాగ మేమి చెడిపోవునో యని భయపడు నంతటిప్రవాహవేగము గల యీ వేగవతీజలము మమ్ముఁ గాచుచుండుఁగాతె?

సీ. మధురిమ కలుగుకై మకరందనిష్యంద
ములు తీరభూరుహములను గురిసి
యలతీరభూరుహముల మందమారుత
ములఁ బతత్సుమవారములను గలసి
చిఱునవ్వు నవ్వినతెఱఁగునఁ దరఁగల
నూయాలలూఁగెడు నురువు లాఁగి
యలనాఁటియశ్వమేధాధ్వరంబునయందు

విధియె సాధ్వస మందుకేవ్యధకు లోఁగి

తే. కలిత కల్హారకైరవకలితవిమల
సలిల సలలితవీచీవిచలితచకిత
శకున కులకలనాదమోదకజనౌఘ
మైనయీవేగవతియె మాకఘవిఘాతి.

టీ. పతత్ప్రసవవారములను = జాఱిపడుచున్న పుష్పసమూహములను, తరఁగలన్ = అలలలో, ఆఁగి=పట్టుకొని, అధ్వరంబునయందు=యజ్ఞమందు, విధియె=బ్రహ్మయె, సాధ్వసము-అందు=భయమునుపొందునట్టి, మోదకజన-ఓఘము=సంతోషపడుజనసమూహముకలది, అఘవిఘాతి=పాపహారి.

ఇ. మఖకృద్వేధ=యజ్ఞకర్తబ్రహ్మ-(బ్రహ్మయాగము)యందు కాలమందు ఈబ్రహ్మ ఆమహావిష్ణువును ప్రత్యక్షము చేకొనుటకై యీకాంచీపట్టణమందు చేయుచుండిన యశ్వమేధయాగము.

గ॥ ఇతశ్చసఖే! చక్షుర్నిరూప్యతామ్॥ 406

వ. చెలికాఁడ! యీడను నీచూపు నిరూపింపుము ?

హస్తిగిరివర్ణనము.

ఇ. గజభూభృత్ = కరిగిరి. ఇది-గంధర్వులిర్వురు దాయభాగమునకై యొక్కరొక్కరు శపించుకొని కరిమకరములుగా పుట్టి కనిపెట్టుకొనియున్నమకరిచేత కరిచిక్కుకొని చాలాకాలము విడువఁబడక కృశించి యొందఱినో వేఁడుకొని యెవరివలనను ఉపయోగము లేక తుదకు ముక్తినపేక్షించి శ్రీమన్నారాయణుని ప్రార్థింపఁగా, శ్రీనారాయణుఁడు వచ్చి కటాక్షించి ఆగజేంద్రుని విముక్తునిఁ జేయఁగా, ఆయనదయాళుత్వమున కధికానందపడి అదిమొదలు నారాయణునాజ్ఞచేతనే ఆగజేంద్రుఁడీకాంచీపురమున వరదరాజస్వామిగానున్న యానారాయణునకే వాసస్థానమైనపర్వతము.

వృ॥ య ఏష రాజత్కటక స్సదాలిభి
స్సమాశ్రిత శ్శోభన దానసంపదా

స నిత్యశుద్ధం వరదం త ముద్వహ
న్యథార్థనామా గజభూభృ దీక్ష్యతే॥ 407

అ. యఃఏషః=ఏయిది, రాజత్-కటకః = ప్రకాశించు-సానుప్రదేశములు. కుంభస్థలములుకలదియు; సత్-ఆలిభిః—సదా - అలిభిః = సత్పురుషుల-సమూహముల చేత—ఎప్పుడును-భృంగముల చేత, సమాశ్రితః=ఆశ్రయింపఁబడినదియు; శోభనదాన-సంపదా= శుభములనిచ్చుటయందలి - శుభకరమైనమదజలములందలి-సమృద్ధిచేత, నిత్యశుద్ధం=ఎల్లప్పుడును నిర్మలమైన, వరదంతం=ఆవరదరాజులను—శ్రేష్ఠమైనదంతమునున్, ఉద్వహన్=వహించుచు, యథార్థనామా= నిజమైనపేరుగల, సః=ఆ, గజభూభృత్ = కరిశైలము—కరిరాజము, ఈక్ష్యతే= చూడఁబడుచున్నది.

తా. ఈకరిశైలము తనచరియలలో సత్పురుషులకు శుభప్రదమగుచు, సర్వదా పరిశుద్ధస్వరూపుఁడైన వరదరాజులను తాను శిరసా వహించుచుండియు; కరిరాజువలె కుంభస్థలములును, మదజలమును, అందు భృంగములును గలిగి, గొప్పదంతములును వహించునదిగా నున్నయది.

తే. కటకమకుట మెయ్యది శుభఁప్రకటదాన
ముత్కటసదాళినికటముఁదుత్కటేభ
ధరణిభృన్మణివరదదఁద్వహనఘటిత
పటుతఁ గన్పడె నన్వర్థఁపదము గాఁగ.

దం. ఏహస్తిగిరి—ఏహస్తిరాజము మకుటమువలె ఉన్నతనితంబములు గొప్ప కుంభస్థలములె కిరీటముగా కలదో, మంగళములకు ప్రసిద్ధమైనదానము—మంగళకరమై ప్రసిద్ధమైన మదజలముకలదో, విశేషించిన సత్పురుషసమూహము-ఎల్లప్పుడు తుమ్మెదలును సమీపమున కలదో, ఆ, విజృంభించిన హస్తిపర్వతశ్రేష్ఠము - హస్తిరాజశ్రేష్ఠము (వరద-దత్—వర-దదత్ = కోరికలుకలుగ నిచ్చుదంతములను - వరములిచ్చు వరదరాజును) వహించుటచేత కూర్పఁబడిన పటిమచేత సార్థమైననామముకలదిగా కనఁబడెను. (శ్లేష)

భక్తిప్రకర్ష మంజలిం బధ్వా॥ 408
క్తి యతిశయించి యంజలియు బంధించి.

శ్రీ వరదరాజస్వామివర్ణనము.

వ—ఈకాంచీపురమున కరిగిరిలోడి సత్యవ్రతక్షేత్రమందు అగ్నితీర్థము ం పంచతీర్థములతోడి అనంతసరసీతటమందు భృగు నారదమహర్షులకు ంతగజేంద్రులకును బ్రహ్మదేవునకును ప్రత్యక్షమగుటకై ఆబ్రహ్మ చేసెడి మేధయాగమందు అతఁడిచ్చు హవ్యకవ్యాదులందు తా నంగీకరించిన పరిమళించు నధరపల్లవముతో లేచి సాక్షాత్కరించి కృతయుగమున ఆ చేత నే పూజింపఁబడినట్లు త్రేతాయుగమున గజేంద్రునిచేతను, ద్వాపర మున బృహస్పతిచేతను, కలియుగమున ఆదిశేషునిచేతను పూజింపఁబడి రికిని భక్తులకెల్లరకును కోరినవరము లిచ్చుచు,అళగసింగప్పెరుమాళ్లతోను యైన పెరుందేవి తాయారుతోను గూడి పూద త్తయాళ్వారియొక్కయు ంగైయాళ్వారియొక్కయు మంగళాశాసనములు కలిగి సేవసాయించు శ్రీదేవరాజపెరుమాళ్లు.)

ద్విపాచల ముపాశ్రితం త్రిదశపాదపస్వర్గవీ
కృపాకర ముపాస్మహే దిగధిపావనం పావనమ్
కృపాశిశిరలోచనం కృతభవవ్యథామోచనమ్
వపాసురభిలాధరం వరదనామ ధామ స్థిరమ్॥ 409

ద్విపఅచలం=హస్తిశైలమును, ఉపాశ్రితం=ఆశ్రయించినదియు, త్రి దశ- స్వర్గవీ-త్రపాకరం = కల్పవృక్షమునకును - కామధేనువునకును-సిగ్గు గఁజేయునదియు, దిగధిప-అవనం = ఇంద్రాదిదిక్పాలకులను-రక్షించున పావనం=పవిత్రమైనదియు, కృపా శిశిర-లోచనం = దయచేత-చల్లని- ముకలదియు, కృత-భవవ్యథా - మోచనం = చేయఁబడిన - సంసారదుఃఖ -విడిపించునదియున; వపా-సురభిల-అధరం = మేదస్సుచేత - పరిమళిం

నవికలదియును,వరదనామ=వరదరాజులుఅను పేరుకలదియునైన,
తమైన, ధామ=తేజమును, ఉపాస్మహే=ఉపాసించుచున్నాము.
హాస్తిశైలమందు దానమువలన కల్పవృక్షకామధేనువులనుగూడ
ంద్రాదులను రక్షించుచు, కనికరముతోడి చూపులతో సమస్త
— బోఁగొట్టుచు,బ్రహ్మాశ్వమేధయాగమందు హోమద్రవ్యముగా
రిమళించుచున్న వపతోడఁగూడ ఆవిర్భవించియున్న యీవరద
సేవించుచున్నవారము.

మును జేరి । సురసాలమును మీఱి
కోరినకోరికల్ । కోరి యొసఁగ
ురకుఁ దానె । దిక్కుగా నేర్పడి
పరమపావనతకే । పాలుపడఁగఁ
మరలఁ బోలు । కందోయి దోఁపించు
పరమకారుణికత । బరిఢవిల్ల
సాగర । సమ్మగ్నులను దేల్చు
దురితదూరకతమైఁ । బరఁగుచుండ
చేయునాయశ్వ । మేధమందుఁ
నే వపారస । పానమందు
నవతరించినతన । వరదనామ
మీయదే మాకు నుత్తారకంబు.

ను మామంత్ర్య॥
నిం బిలిచి. 410

భో! భజ సతతం శరదంభోరుహావిలోచనం దేవమ్
ోపహతికరంహరదంభోలిధరముఖమఖాశనుతమ్॥ 411

ఓ.కృశానూ! శరత్-అంభోరుహ - విలోచనం = శరత్కాలమం
బవలె - కన్నులుగలవాఁడును, పరదంభ - ఉపహతికరం = శత్రు

పులయొక్క-గర్వమును-నాశము చేయువాఁడును, హర - దంభోలిధర - ముఖ-మఖాశ-నుతం = శివుఁడును-ఇంద్రుఁడును - మొదలైన-దేవతల చేత - స్తోత్రము చేయఁబడినవాఁడునైన, వరదం-దేవం = వరదరాజుల నెడి-స్వామిని, సతతం= ఎల్లప్పుడును, భజ=భజింపుము? (వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము)

తా. ఓకృశానూ! శరత్కాలపుఁదామరలవలె కనులు కలిగి, రుద్రేంద్రాదులస్తోత్రములకు పాత్రుఁడై, శత్రులగర్వము నడఁచుచుండునట్టియీవరదరాజస్వామిని భజించుచుండుము?

క. వరదుని గని శర ణనుమా
శర దురు సరసీజపత్రిసమనేత్రు మహో
ద్ధురతర రిపు దంభ హరుఁ
హరహరిహయజయవిజృంభణాదరణపరున్.

టి. హర ... పరుఁ=శివునకును, ఇంద్రునకును, జయాతిశయమందలి యాదరమందు, ఆసక్తిగలవాఁడునైన.

గ॥ పున స్సానుస్మరణ రోమాంచమ్॥ 412

వ. మఱల ననుస్మరించి యవయవంబులుం బులకరించి.

వృ॥ తాపత్రయప్రశమనా దమృతం గ్రహీతుమ్
తామేన వైధహయమేధవపా ముపాసే
అంభోధిజాధర సుధారస వాసితేన
యాచుంబితా వరదరాజ ముఖాంబుజేన॥ 413

అ. అంభోధిజా-అధర-సుధారస-వాసితేన = క్షీరసాగరపుత్రియైన లక్ష్మీదేవియొక్క-మోవియందలి - అమృతరసము చేత - పరిమళించుచున్న, వరదరాజ-ముఖాంబుజేన=వరదరాజస్వామియొక్క-మోముదామర చేత, యా=ఏవప, చుంబితా = చప్పరింపఁబడినదో? తాం=ఆ, వైధ-హాయ మేధ - వపాంఏవ=బ్రహ్మసంబంధియైన-అశ్వమేధమందలి - వపనే, తాపత్రయ - ప్రశమనాత్ =

తాపత్రయమును+నశింపఁజేయుటనుండి, అమృతం=మోక్షమును, గ్రహీతుం=గ్రహించుటకై, ఉపాసే=భజించుచున్నాను.

తా. ఈవరదరాజస్వామి తనముఖారవిందమున ఆలక్ష్మీదేవియధరామృతరస పరిమళము సదా యుండియు, ఆబ్రహ్మాశ్వమేధయాగమందలివపాపరిమళము ను గోరి, తనయధరమున ధరించియుండునట్టి యావపనే నేనుఈతాపత్రయాలు పోఁగొట్టుకొని యామోక్షమును సిద్ధింపఁజేసికొనుటకై భజించుకొనుచున్నవాఁడను.

తే. తాపములతిగ తెగమాపి కొత దమృతమును
గాంచఁ గాంచనగర్భు యాగమున వప ను
పాసచేసెద నెద నున్న కొపత్క్షలాక్షి
యధరసుధ గ్రోలువరదు ముఖాబ్జప్రపను.

టి. తత్-అమృతమును = ఆ-మోక్షమును, ముఖాబ్జప్రపను = ముఖకమలమనెడి పానీయశాలయందు, కాంచనగర్భు=బ్రహ్మయొక్క, తిగ = మూఁడు. (తాపత్రయము—ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికములు.)

గ॥ పున స్సానందమ్॥ 414

వ. మఱియుఁ బరమానందభరమున.

వృ॥భువనవహనశీలా సింధురాగం భజంతీ
జయతి వరదమూర్తి స్సాధు వేగాపగాచ
దముయితు మహతీర్ణా ధాత్రృయజ్ఞం ద్వితీయా
సఫలయితు మిహాద్యా సాదరా ప్రాదురాసీత్॥ 415

అ. భువన-వహన-శీలా = లోకములను-జలములను-ఉద్వహించుటే- ప్రవహించుటే-స్వభావముగాఁగల, వరదమూర్తిః=వరదరాజస్వామి, వేగాపగాచ=వేగవతియు, సింధుర-అగం—సింధు-రాగం = హస్తి-శైలమును—సముద్రమందలి-ప్రేమను, భజంతీ=అవలంబించునదై, సాధు=చక్కఁగా, జయతి=సర్వోత్కర్షముగానున్నది. ఇహ=ఇక్కడ, ఆద్యా=మొదటిది, ధాత్రృయజ్ఞం=బ

హ్మాయజ్ఞమును, సఫలయితుం=సఫలపఱచుటకు, సాదరా= ఆదరముతోఁగూడి నదియై, ప్రాదురాసీత్ = ప్రాదుర్భవించెను; ద్వితీయా=రెండవది, దమయితుం =చెడఁగొట్టుటకు, అవతీర్ణా=పుట్టినది.

తా. జగద్రక్షణమే స్వభావముగాఁగల యీవరదరాజస్వామి యీహస్తిశైలము చేరి బ్రహ్మయజ్ఞము సఫలపఱచుటకును, జలప్రవాహమే స్వభావముగాఁగల ఆ వేగవతీనది సముద్రసంగమాపేక్షను పొంది బ్రహ్మయజ్ఞమును జెఱుపుటకును ఆర్భవించిరి.

ఆ. భువనవహనజయము ♦ భువి సింధురాగము
వరదమూర్తి వేగ ♦ వతియుఁ బడయు
ద్రుహిణసవన మపుడు ♦ దులిపింప రెండవ
దవధరింప మొదటి ♦ దవతరించె.

టి. జయము=ఉత్కర్షమును, ద్రుహిణసవనము=బ్రహ్మయజ్ఞమును, దులిపింపన్ =నశింపఁజేయుటకును, అవధరింపన్ = ఉద్ధరింపఁజేయుటకును, అవతరించెన్ =అవతారమెత్తెను. (శ్లేషయథాసంఖ్యాలంకారములు.)

కృశానుః—కృశానుఁడు.—

గ॥ వయస్య ! తవేయం జయానభిజ్ఞే తస్మిన్ జయతీత్యుక్తిరయుక్తా । సవనసఫలీకరణ ఫణితిరపి తత్ప్రాతికూల్యభాజిని నోచితా॥

వ. సుహృదయా ! యిటు జయానభిజ్ఞుఁడౌనితనియందు జయోక్తియయుక్తమగుటయుకాక, సవనము నవధరించుటకై యవతరించెననుటయు, దానిప్రతికూలునం దనుకూలమగుటయు కలదా ?

తథాహి.—అటులెకదా ?—

శ్లో॥ అజయజ్ఞోద్భవే తస్మిన్ కథంనామ జయజ్ఞతా
సవనాశానుకూలే కా సవసాఫల్యకారితా॥ 417

(పైఁజెప్పినదానినే విభాగభేదముచేత ఇటు శ్లేషగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.)

అ. అ-జయజ్ఞ-ఉద్భవే=జయజ్ఞుఁడు కానివాఁడుగా-జన్మముగల, తస్మిన్=ఆవరదరాజులయందు, జయజ్ఞతా=జయజ్ఞుఁడగుట, కథంనామ=ఎట్లు? సవ-నాశ-అనుకూలే=యజ్ఞము-చెఱుపుటకును అనుకూలుఁడైనవానియందు, సవ-సాఫల్య-కారితా=యజ్ఞములకు-సఫలత-చేయుట, కా=ఎట్టిది? (అర్థాంతరము) హేఅమ=ఓభాగ్యరహిత! కృశానూ! అజయజ్ఞఉద్భవేతస్మిన్=బ్రహ్మయజ్ఞమున జన్మముగలవానియందు, జయజ్ఞతా=జయజ్ఞత్వము, కథంన=ఎట్లు కలుగదు? సవనాశ-అనుకూలేతస్మిన్ = దేవతలకు అనుకూలుఁడైనయతనియందు, అసవసాఫల్యకారితా=యజ్ఞసాఫల్యము చేయకుండుట, కా=ఎట్టిది?

తా. అజయజ్ఞజన్ముఁడై జయజ్ఞుఁడుగా జన్మించుటయు, సవనాశుల కనుకూలుఁడై సవసాఫల్యము కలుగుటయు నెట్లు? అనియు, బ్రహ్మయజ్ఞజన్ముఁడై జయజ్ఞతయు సవనభుక్కుల కనుకూలుఁడై సవసాఫల్యము లేకపోవుటయు నెట్లు అనియు విభాగవివేచనము.

తే. అజని యజయజ్ఞజని యెతఁ డతనియందు
నటజయజ్ఞత యెటు గల్గు నదియ కాక
యవున ? సవనాశపాశము నతనియందె
కలదు, కలదంట సవనసఫలత వెంట.

టి. అజని=జన్మరహితుఁడో, అజయజ్ఞజని = జయజ్ఞుఁడు కానివాఁడుగా (బ్రహ్మయజ్ఞమందు) జన్మముకలవాఁడో, జయజ్ఞత=జయజ్ఞుఁడగుట, సవనాశపాశమును=యజ్ఞధ్వంసముచేయుట అనెడుబంధముకూడ- యజ్ఞభుక్కులైన దేవతలందు ప్రేమబంధముకూడ, వెంటన్=తోడనే, కలదంటసవనసఫలత=సవనసాఫల్యము-అసవనసాఫల్యము కలదంట?

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ సఖే! శ్లేషభంగ్యైవ దోషముద్భావయతా భవతా సకల
హేయప్రత్యనీకత్వైవాస్మిన్నావిష్కృతా యుక్తం చైతత్॥

వ. నీవీశ్లేషముఖాననే దోషముద్ఘోషించుచును సకలహేయప్ర

త్యనీకతయే యితనియందు నావిష్కరించుచున్నావు. ఇట్టి యును యుక్తము.

టి. శ్లేషముఖాననే=నానార్థవాచకశబ్దద్వారా, హేయప్రత్యనీకత=దోషప్రతికూలత.

వృ॥ పద్మోల్లాసవిధాయిని సత్పథదీప్తికృతి చక్రభవ్యకరే
భాస్వతి వరదే భవితా నజాతు దోషానుషంగవార్తాపి॥ 419

అ. పద్మ-పద్మా-ఉల్లాసవిధాయిని = తామరలకు - లక్ష్మికి - సంతోషమును జేయునతఁడును, సత్పథ-దీప్తికృతి = ఆకాశమార్గమునకు—సన్మార్గమునకు-కాంతినిజేయునతఁడును, చక్ర-భవ్యకరే=చక్రవాకములకు—చక్రాయుధముచేత-శుభకరమైన-కిరణములు—హస్తముకలయతఁడునైన, భాస్వతి=సూర్యునియందును, వరదే=వరదరాజస్వామియందును, దోషా—దోష-అనుషంగవార్తాఽపి=రాత్రితోడి—సకలదోషములతోడి - సంబంధపుమాటయైన, జాతు = ఒకప్పుడైనను, నభవితా=కలుగఁజాలదు. (శ్లేషయథాసంఖ్యాలంకారములు.)

తా. తామరలకు వికాసమును, ఆకాశమునకు ప్రకాశమును, జక్కవలకు ఉల్లాసమును గలిగించు సూర్యునియందు రాత్రితోడిసంబంధ మనుమాటయే లేనట్లు; లక్ష్మీదేవికుల్లాసమును, సన్మార్గమునకు ప్రకాశమును, చక్రహస్తమును గలిగియుండు నావరదరాజస్వామియందు ఏదోషముతోడిసంబంధ మనుమాటయే లేకయుండును.

ఆ. సత్పథప్రకాశ ! సతతపద్మోల్లాస
చక్రభరణము లను ! సద్గుణములె
భూషలుగను వెలుఁగ ! దోషానుషంగ మఁట
వార్త గలుగు నెటుల ! వరదహరికి.

టి. వరదహరికి=వరదరాజస్వామియనెడి సూర్యునికి. (శ్లేషరూపకములు)

గ॥ సమంతా దవలోకయ న్నంజలిం బద్ధ్వా॥ 420

వ. కలయం గాంచి యంజలియుం గావించి.

వృ॥ సేవేఽనంతసర, శ్శ్రయే కరిగిరిం, శ్రీపుణ్యకోట్యాసమమ్
ధ్యాయా మ్యుత్తరవేది, మత్ర మహితం దేవాధిరాజం భజే
కల్యాణీం కలయామి కంజనిలయాం కల్యాణకోటిస్థితాం
ఈడే రాఘవయాదవాదిమకిటీన్,వందే ముకుందాశ్రితాన్॥

అ. అనంతసరః=అనంతసరస్సును, సేవే=అనుసరించుచున్నాను; కరిగిరిం=హస్తిశైలమును, శ్రయే = ఆశ్రయించుచున్నాను; ఉత్తరవేదిం=ఉత్తరవేదికను, శ్రీపుణ్యకోట్యాసమం=పుణ్యకోటివిమానముతోఁ గూడ, ధ్యాయామి = ధ్యానము చేయుచున్నాను;అత్ర=ఈయుత్తరవేదియందు, మహితం=పూజితుఁడైన, దేవాధిరాజం=వరదరాజస్వామిని; భజే=సేవించుచున్నాను ; కల్యాణకోటిస్థితాం=కల్యాణకోటివిమానమందుండునట్టి, కల్యాణీం=మంగళస్వరూపురాలైన, కంజనిలయాం=పద్మాలయ యైనలక్ష్మిని, కలయామి= సేవించుచున్నాను; రాఘవ-యాదవ-ఆదిమకిటీన్ = శ్రీరాముని-శ్రీకృష్ణుని - ఆదివరాహస్వామినిన్, ఈడే= స్తుతించుచున్నాను; ముకుందాశ్రితాన్ = హరిసమాశ్రితులైన సనకాదులనున్, వందే=నమస్కరించుచున్నాను.

తా. అనంతసరస్సున స్నానముచేసి, హస్తిశైలమెక్కి, పుణ్యకోటివిమానముతో ఉత్తరవేదిని స్మరించుకొని, అందు ఆదేవరాజస్వామిని సేవించి, కల్యాణకోటివిమానమున ఆపెరుందేవి తాయారును సేవించి, మఱియు నందు శ్రీరాముని శ్రీకృష్ణుని ఆదివరాహస్వామినిన్ ప్రణుతించుచు, అందు అంటఱునున్ సేవించుచుండు సనకాదులనున్ నమస్కరించుచున్నాను.

సీ. సదనంతసర సెంతొ ౯ సదమలస్వాంత మై
సేవింతు నిదె చెంతఁ ౯ జింత లణఁగఁ
గరిరాజు గిరిరాజు ౯ నురవగు తేజుతో
నాశ్రయింతును సాజ ౯ మైనయోజఁ
బుణ్యకోటిని గోటి ౯ పుణ్యము ల్గలుగు కై
పాటింతు ధుతపాప ౯ ఘోటికోటి

వేధోశ్వమేధీయ వీధి యు త్తరవేది
ధ్యానింతు నిదె సదాధ్యయనవేది
తే. ద్విరదవరదుని వరముని ద్వర వరింతుఁ
గలయఁ గలయింతుఁ గములను గనులనిలయు
రాము రామసోదరుఁ గిరిఁ బ్రణతిఁ గాంతుఁ
జనకసనకాదులకును వందనము లెంతు.

టీ. కరిరాజగిరిరాజుక్ = హస్తిశైలమును, ఓజక్ = వరుసతో, ధుత+:
ప—ఘాటీకోటీ=తోలఁగఁగొట్టఁబడిన-పాపముల నెడు - అశ్వసమూహముకఁ
లైన, వేధః-అశ్వమేధీయ-వీథి=బ్రహ్మయొక్క-అశ్వమేధయజ్ఞ సంబంధియై
మండపపంక్తి కలదియై, కిరిక్ = వరాహస్వామినిక్, చనక = విడిచిపోవక.

గ॥ ఇతి ప్రతీచ్యాందిశి కించిదంతర మతిక్రమ్య సవిస్మయానందమ్
వ. అని పశ్చిమంబువకుం గొంతయంతరం బతిక్రమించి సవిస
యాం బగు సంతోషభరంబున.

అత్రహి-ఇక్కడఁ గదా:—

వృ॥ స్వావజ్ఞానసమున్మిషద్రుషి సరస్వత్యాం విరించ్యధ్వర
ప్రత్యూహాయ నదీప్రవాహవిధయా పర్యాపతంత్యామహా
దూనే తద్ద్రుహిణే గణేచ మరుతాం దీనే మఖం విఘ్నతః
పాతుం సేతుకృదేవ సేతు రభవత్పక్షీంద్రకేతు స్స్వయమ్॥

అ. స్వ-అవజ్ఞాన-సమున్మిషత్ - రుషి=తనయొక్క-అవమానముచేత-లేఁగు
చున్న-కోపముగల, సరస్వత్యాం=సరస్వతి, విరించి-అధ్వర-ప్రత్యూహాయ=
బ్రహ్మయొక్క-యజ్ఞముయొక్క-విఘ్నముకై, నదీప్రవాహవిధయా = వేగవతీ
నదీప్రవాహరీతితో, పర్యాపతంత్యాంసత్యాం = వచ్చుచుండఁగా; తద్ద్రుహి
ణే=ఆబ్రహ్మ, దూనేసతి=దుఃఖించుచుండఁగా; మరుతాంగణేచ=దేవతలయొ
క్క-సమూహమును, దీనేసతి = సోలిపోవుచుండఁగా; మఖం=యజ్ఞమును,
విఘ్నతః=విఘ్నమునుండి, పాతుం=రక్షించుటకై, పక్షీంద్రకేతుః=గరుడధ్వ

జుఁడైన, సేతుకృత్=శ్రీరాముఁడు, స్వయమేవ=తానే, సేతుః=సేతువుగా, అభవత్=అయ్యెను.

తా. సరస్వతి తన్ను బ్రహ్మ అవమానించినందుకై కోపపడి ఆబ్రహ్మయజ్ఞమును జెఱుపుటకే తాను వేగవతీనదిగా వేగపడి వచ్చి వెల్లువయై ముంచుకొనఁగా; బ్రహ్మయేకాక, యందఱు దేవతలును దుఃఖితు లగుచుండఁ జూచి, ఆయజ్ఞమును గాపాడుటకై యాదేవరాజస్వామియే తాను సేతువుగా అడ్డపడెను.

సీ. తన పరాభవమున • కెనసిన కినుక రేఁ
గిన దైనభారతి • తనదుపతియొ
చేసెడునది యైనఁ • జేకొని క్రతువును
గాసిచేసెదుకొఱ • కోసరిలక
పైఁబడి పాఱెడి• పగిదికి బ్రహ్మయు
మానమందు భయమందు• చున కృశింప
నరసిద్ధసాధ్యకి• న్నరులును మునివరు
లెల్ల రుల్లోలురై • డిల్లపడఁగఁ
తే. గాంచి కరుణించి మఖము వి• ఘ్నము దలంచి
మున్ను మున్నీట సేతువ • యెన్ని చేసి
నట్టి పక్షీంద్రకేతువె • యాక్షణమున
సేతు వయ్యెను గాదె ర• క్షింప దాని.

టి. భారతి=సరస్వతి, ఓసరిలక=వెనుకతీయక, పక్షీంద్రకేతువె = గరుడ ధ్వజుఁడె.

కించ.—మఱియు.—

శ్లో॥ పరం వేగం సరస్వత్యా ఉద్వేగమపి తత్పతేః
స ఏష సేతూద్ధరణో౽ప్యరుణ ద్యోగప త్ప్రభుః॥ 424

అ. సేతూద్ధరణః=సేతువునుద్ధరించినట్టి, సఏషఃప్రభుః=ఆయీప్రభువైన శ్రీరాముఁడు, సరస్వత్యాః=వేగవతీరూపయైనయాసరస్వతియొక్క, పరం=

అధికమైన, వేగం=వేగమును, తత్పతేః=ఆసరస్వతీపతియైన బ్రహ్మయొక్క, రం=అధికమైన ఉద్వేగమపి=భయమునుకూ, యుగపత్=ఒకప్పుడె, అరుణత్: అక్షిపత్తెను.

తా. అప్పుడు సేతూద్ధరణముచేసి ఆశ్రీరాముఁడు ఇప్పుడీ వేగవతిగా సతీ సరస్వతీప్రవాహవేగము నే గాక, ఆసరస్వతీపతియైన యాబ్రహ్మయొక్క భయానిని గూడ నొక్కప్పుడె పడఁగొట్టెను.

తే. వేగవతి యగువాగ్దేవి వేగభరము
 వాగధీశుఁ డగుమఖి యుద్వేగభరము
 నొక్కసారియ సేతువు నుద్ధరించి
 నట్టిఁ డగుప్రభుఁ డటు బిట్టు నట్టువఱిచె.

టి. మఖి=యాజకుఁడైనబ్రహ్మయొక్క, ఉద్ధరణము=తొలఁగించుటయు-చెలఁగించుటయు,(శ్లేషభిత్తితోడిఅభేధాధ్యవసాయముచేవిరోధాభాసాలం).

పరిమళరంగనాయకవర్ణనము.

పరిమళరంగనాయకులు—(వీరు సత్యలోకమున తన్నారాధించుకొనుచున్న బ్రహ్మయందలి తనవాత్సల్యముచేత ఆబ్రహ్మ యీసత్యవ్రతక్షేత్రమున చేయునశ్వమేధయజ్ఞమునకు విఘ్నముచేయ వేగవతిగా వచ్చినసరస్వతి నాటంకపఱచుటకై ఆమెకంటె భాషావిశేషమున ఆదిమశాబ్దికుఁడై తనశాబ్దికభాష్యపరిమళముతో విశేషించిన ఆయాదిశేషునే శయ్యగాఁజేసికొని పరిమళించుకొనుచునున్న యాశ్రీరంగనాయకులుగానె సేవసాయించువారు.

అపిచ.—మఱియు:—

వృ॥ఆశా మీశానబంధోశ్చరణనఖరుచాం ధారయా స్మేరయంతీ
 కుంభీడింభస్యకాష్ఠామపిమణిముకుటన్యస్తముక్తామయూఖైః
 పర్యంకే శబ్దవిద్యాపరిమళసరళే పంకజస్పర్ధినేత్రా
 వ్యక్తిర్వేగాపగాయాం స్వపితి భగవతీ కాపితాపింఛవర్ణా॥

అ. ఈశానబంధోః=శివునిచుట్టమైన కుబేరునియొక్క, ఆశాం=దిక్కును, చరణనఖరుచాం=కాలిగోళ్ల కాంతులయొక్క, ధారయా=పంక్తిచేత ; కుంభీడింభస్య = కుంభసంభవుఁడైన అగస్త్యునియొక్క, కాష్ఠామపి = దిక్కును గూడ, మణిమకుట న్యస్తముక్తామయూఖైః=రత్నపుఁగిరీటమం దుంచఁబడిన ముత్యపుఁగాంతులచేత, స్మేరయంతీ=నవ్వించునది యై, పంకజస్పర్థి నేత్రా= తామరతో చలపెట్టుచున్న కనులు కలదియై, తాపింఛవర్ణా=కానుఁగువన్నె కలదియై, కాపి=ఒకానొక, భగవతీ=భగవత్సంబంధియైన, వ్యక్తిః=స్వరూపము, వేగాపగాయాం=వేగవతీ నదీతీరమందు, శబ్దవిద్యాపరిమళసరశే=శాబ్దిక భాష్యముయొక్క వాసనావిశేషముచేత మృదులమైన, పర్యంకే = శేషశయనమందు, స్వపితి=శయనించుచున్నయది.

తా. పద్మనేత్రములతోను, తమాలవర్ణముతోను, దక్షిణదిక్కున శిరస్సుతోను, ఉత్తరదిక్కున పాదములతోను ఆభగవానుఁడైనరంగనాయకులు, ఆదిశేషశయ్యయందు శయనించుచున్నతఁడు.

కుంభీడింభుఁడు=కుంభడింభకుఁడు అగస్త్యమహాముని-147 వృత్తముచూడు.

తే. చరణనఖరుచిరుచిర కిన్నరపదిశయు
మకుటమౌక్తికమంజుకుంభజనిదిశయుఁ
బసఁగఁ బవళించుఁ బరిమళరసికరంగ
నాయకుఁడ? తోయజాయతనయనుఁ డితఁడు.

టి. కిన్నరపదిశయు=కిన్నరాధిపతియైన కుబేరునిదిక్కును, కుంభజనిదిశయు= కుంభసంభవుఁడైన అగస్త్యునిదిక్కును, పసఁగన్ =మనోహరముగ.

సప్రత్యభిజ్ఞం. —

వృ॥ ప్రాజాపత్యమఖాంతరాయుతటినీపాథోనిరోధోద్యతః
ప్రాప్తః పావనహేమతామరసినీతీరం కృపారమ్యధీః
క్షేమం కోమలవల్లికాసహచరః పుష్ణాతు కృష్ణాంబుద
చ్ఛాయస్సోయమవాతరన్మహతి యో రంగే భుజంగేశయః॥

అ. యః=ఎతఁడు, మహతి=గొప్పదైన, రంగే = శ్రీరంగమందు, భుజంగే శయః=శేషశాయియై, అవాతరత్=అవతరించెనో, ప్రాజాపత్యమఖ-అంతరాయకటినీ - పాథోనిరోధ-ఉద్యతః = బ్రహ్మసంబంధియైన యజ్ఞమునకు-విఘ్నమైనవేగవతియొక్క-జలమును అడ్డగించుటకై - ఉదయించినతఁడును, కృపారమ్యాధీః=దయారసముచేతమనోహరమైన బుద్ధిగలయతఁడును, కోమలవల్లికాసహచరః=కోమలవల్లి తాయారుకు భర్తయును, కృష్ణాంబుదచ్ఛాయః=నీలమేఘవర్ణుఁడును, పావనహేమతామరసినీతీరం=పవిత్రమైన బంగారు తామరతటాకముగట్టును, ప్రాప్తః=చేరినతఁడునైన, సోఽయం=ఆయితఁడు, క్షేమం=క్షేమమును, పుష్ణాతు=వృద్ధిబొందించునుగాక.

తా. శ్రీరంగమందలి యారంగనాథుఁడు ఈతామరతటాకతీరమందు చేరి ఆబ్రహ్మయజ్ఞమునకు విఘ్నముగా పాఱిన వేగవతీజలము నడ్డగించుటకై కృపకలిగి కోమలవల్లి తాయారుతోఁ గూడి, యుండునతఁడై మాకు క్షేమమును వర్ధిల్లఁ జేయుచుండునుగాక.

వ. జ్ఞప్తిచేసికొని విజ్ఞప్తియుం జేసికొనియె.

ఉ. తామరచూలిసుధ్వరము కై తారెడి తత్తటినీ నిరోధియై
హేమసరోజినీతటిని కై నేమఱ కుండు కృపాకరుండు శ్రీ
కోమలవల్లితో నసిత కై కోమలతోల్లసితాంబుదాభుఁడా
శ్రీమహనీయరంగపతి కై సేమ మొసంగుత శేషశాయియై.

టి. తారెడి = చేరెడి, తటినీ = నదికి, అసిత+కోమలతా+ఉల్లసితాంబుద, ఆభుఁడు=నల్లనై+మృదుత్వముతో+ప్రకాశించెడి మేఘమువలె+కాంతులు గలయతఁడు.

యథోక్తకారివర్ణనము.

యథోక్తకారి—(వీరు ఆబ్రహ్మయజ్ఞవిఘ్నకారిణియైనయాసరస్వతి నడ్డగించుటకే శేషశయనుఁడై యక్కడ నున్నయన్నారాయణుని గని ఆమె వెనుకయక, స్వామీ! నే నిట్లు రాను. పాతాళమార్గముననె చని యాబ్రహ్మదేవుయజ్ఞ

కుండమునసె యుండెద, తా మక్కడ నాకు సేవసాయించునట్లు నన్ననుగ్రహించవలెనని వేఁడుకొని పాతాళముగుండఁ బోయి ఆబ్రహ్మాగుండమునకు వచ్చి నిల్వ ఆమె ప్రార్థించినట్లుగాసె తా మనుగ్రహించి సాయించినసేవ లభించి యానందించె. ఇట్లు యథా+ఉక్త+కారి = చెప్పినట్లు చేసినవారు అని తిరునామము కలిగిన యాభగవానుఁడు.)

గ॥ పున రనుధ్యాయత్ సానందమ్॥ 427

వ. మఱల ననుసరించి ధ్యానించి యానందించి.

వృ॥శతమఖమణిస్తోమశ్యామం శయానమహీశ్వరే
శశిసఖముఖం రాజీవాక్షం సమున్నతనాసికమ్
మహితచరణం ధాతుఃపత్న్యా మహ స్తమసఃపరమ్
హృది లగతుమే బింబోష్ఠం తద్యథోక్తకృదాహ్వయమ్॥428

అ. శతమఖమణిస్తోమశ్యామం = ఇంద్రనీలరత్నముల సమూహమువలె శ్యామలవర్ణము కలదియు, శశిసఖముఖం = చంద్రునితో సఖ్యముగల మొగము గలదియు, రాజీవాక్షం = తామరలవలె నేత్రములుకలదియు, సమున్నతనాసికం=పొడవైన ముక్కుకలదియు, ధాతుఃపత్న్యా=బ్రహ్మభార్యయైన సరస్వతీదేవిచేత, మహితచరణం=పూజింపఁబడిన పాదములు కలదియు, బింబోష్ఠం=దొండపండువంటి పెదవి కలదియు, అహీశ్వరే=సర్పరాజైన ఆదిశేషునిమీఁద, శయానం=శయనించునదియు, యథోక్తకృదాహ్వయం=యథోక్తకారి యను నామముకలదియునై, తమసఃపరమ్=అజ్ఞానాంధకారమునుండి మీఱినదియునైన, తత్ మహః=ఆవిష్ణుతేజము, మేహృది=నాయొక్కహృదయమందు, లగతు=చేరియుండుఁగాక!

తా. ఇంద్రనీలమువలె మేని వర్ణమును, చంద్రునివలె మొగమును, తామరలవలె కనులును, దొండపండువలె పెదవియును, పొడుగైనముక్కును, సరస్వతి పూజించుపాదములును గలిగి; యథోక్తకారి యనెడియాతేజము నామనస్సున చేరియుండునుగాక !

ఉ. శ్యామలకోమలాంగు శశిసన్ముఖు నున్ముఖనాసు భాసురా
బ్జామలనేత్రు విద్రుమసమాధరుఁ దామరసోద్భవాంగనా
ప్రేమనుతాంఘ్రితామరసుఁ బ్రేంఖదహీనశయాను నామనో
ధామవిహారిఁ జేయుదు సుధామసుహారి యథోక్తకారినిన్.

టీ. సుధామసుహారిన్=చక్కని తేజముచేత మిక్కిలి మనోహరుఁడైన, నామనోధామవిహారిన్=నామనోమందిరమున విహరించువానినిగా.

వృ॥ వేగవతీ సేతుతయా ప్రాగవతీర్ణాఽఽదిదేవతా వినతాన్
ద్రాగవతీయం దురితాత్ ద్రాగవతీ కలశజలధికన్యాయామ్॥429

అ. వేగవతీసేతుతయా=వేగవతీనదీప్రవాహమునకు అడ్డగించుటకే సేతువగుటతో, ప్రాక్ అవతీర్ణా = ముందు బ్రహ్మకై అవతరించినదై, కలశజలధికన్యాయాం=క్షీరసాగరకన్యయైన లక్ష్మియందు, రాగవతీ=ప్రేమకలదైన, ఇయం ఆదిదేవతా=ఈరంగనాయకమూర్తి, వినతాన్=భక్తులను, దురితాత్=పాపమునుండి, ద్రాక్=త్వరగ, అవతి=రక్షించుచున్నది.

తా. లక్ష్మీప్రియుఁడైన శ్రీరంగనాథుఁడు బ్రహ్మయజ్ఞముచెఱుపు వేగవతి నడ్డగించుటకై యిట్లవతరించి, అఖిలాశ్రితులకు న్నిఖిలదోషములనుం దొలఁగించి కాచుచుండును.

ఆ. వేగవతికి నదికి వేగ సేతువు గాఁగ
నవతరించి మున్ను నవనతాళిఁ
బ్రోచె దురితపాళిఁ ద్రోఁచి దేవాద్యుఁడు
కలశజలధికన్యకాంతుఁ డితఁడు.

కృశానుః—కృశానువు.—

గ॥ అహో! కథమాశుకవిస్సన్నపి భవానముం దేవ మభినందతి॥

వ. ఆహా! ఆశుకవివైయైనను, నీవీ దేవునెట్లభినందించుచున్నావు?

తథాహి:—అట్లేకదా.—

వృ॥ అధఃకరోమ్యాదిమశాబ్దికోరగం

కలానిధిం ధిక్కురుతే ముఖేన యః
కృతాంతరాయస్య సరస్వతీజవే
స్తవే రుచి స్తస్యకథం భవే త్కవేః॥ 431

అ. యః=ఎతఁడు, ఆదిమశాబ్దికఉరగం = ఆద్యుఁడైశబ్దశాస్త్రవేత్తయైన యాదిశేషుని, అధఃకరోతి=క్రిందుపఱచుచున్నాఁడో, కలానిధిం=సకలకళా సముద్రుఁడైనవానిని—చంద్రుని, ముఖేన=మొగముచేత, ధిక్కురుతే=ధిక్కరించుచున్నాఁడో, సరస్వతీజవే = వాగ్దేవీవిజృంభణమందును—వేగవతీవేగమందును, కృతాంతరాయస్య=చేసినవిఘ్నము కలవాఁడైన, తస్య=ఆరంగనాథునియొక్క, స్తవే=స్తోత్రవిషయమై, కవేః=కవికి, రుచిః=ఆసక్తి, కథం = ఎట్లు? భవేత్=కలుగును?

తా. ఈరంగనాథుఁడు ఆదిశబ్దశాస్త్రవేత్త యైనయాదిశేషుని అధఃకరించుట గాక (శయ్యగా చేసికొనుటయే గాక) ముఖముతో కళావంతుఁడైనవానిని (చంద్రుని) మించుచున్నాఁడు; మఱియు సరస్వతీ (వేగవతీనది) వేగమునకు ఆటంకము చేసెను. అట్టి ఇతనిగుఱించిన స్తోత్రమును ఏకవి కోరును?

తే. అడరునాదిమశాబ్దికు నడుగువఱిచి
ముఖమునన కళానిధిని విముఖునిఁ జేసి
తగ సరస్వతిజవము నెంతగనొ నిల్పి
నతని స్తవమును రుచియించు నతఁడుఁ గవియె?

టీ. ఆదిమశాబ్దికున్=శబ్దశాస్త్రవేత్తలలో ప్రథముఁడైనవానిని (ఆదిశేషుని), అడుగువఱిచి=అలక్ష్యము చేసి (పడక చేసికొని), కళానిధిని = విద్యాసముద్రుని (చంద్రుని), ముఖమునన=మాటచేత నే (ముఖము చేత నే) విముఖునిఁజేసి=ముఖము చూపనివానిఁగాఁ జేసి (అవమానపఱచి).

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

౮॥ కిమేభిః శ్లేషైకావలంబనైర్దోషైరముందేవ మాశ్రితేషు జనేషు ఖల్వప్రత్యూహా స్సరస్వతీప్రవాహో విజయతే॥ 432

టీ. శ్లేషపేశల అవలంబనైః=శ్లేషయందే ముఖ్యమైనపట్టుగలవియగు, అప్రత్యూహాః=నిరాటంకమైన.

వ. ఈశ్లేషాశ్లేషమైన దోషాఘోషముచేతనే తద్దేవత నాశ్రయించిన జనసముదయ విషయమున సయిత మాసరస్వతీప్రవాహము ప్రత్యూహరహితమై జయావహమై యున్నయదియకదా? పశ్య.—చూడుము.—

వృ॥ కల్పంతే కామరామాస్ఫురదధరసుధాగర్వసర్వస్వమోషో
ద్యుక్తాన్యుక్తాన్యమీషాం రసికజనముదే ధాతృయోషా హి యేషాం
శ్లాఘావేలాసు దోలాయితనిజముకుటాకల్పకల్పద్రుసూనో
డ్డీనాలిధ్వానతానాకలనపరికనచ్చారువీణాభిగానా॥ 433

అ. ధాతృయోషా=సరస్వతీదేవి, యేషాం=ఎవరియొక్క, శ్లాఘావేలాసు=కొనియాటవేళలందు, దోలాయిత నిజముకుట-ఆకల్ప కల్పద్రుసూన ఉడ్డీనాలి ధ్వానతాన ఆకలన పరికనత్ చారువీణా అభిగానా= చలించుచున్న తనకిరీటమందలి భూషణములైన కల్పవృక్షపుష్పములనుండి ఎగురుచున్న తుమ్మెదలయొక్క ధ్వనియనెడి శ్రుతివిశేషముతోడి కూడికచేత వృద్ధియగుచు సొగసైన వీణాగానము గలదో; తేషాం=అట్టి, అమీషాం=ఈరంగేశ్వరాశ్రితులయొక్క, కామరామాస్ఫుర దధరసుధా గర్వసర్వస్వమోష ఉద్యుక్తాని=మన్మథభార్యయైనరతీదేవియొక్క ప్రకాశించునట్టి పెదవియందలి అమృతరసముయొక్క గర్వమనెడి సర్వధనముయొక్క దొంగిలించుటయందు సిద్ధమైనవియైన, ఉక్తాని=వచనములు, రసికజనముదే=రసికుల సమూహముయొక్క సంతోషమునకై, కల్పంతేహి=కల్పించుచున్నవి కదా?

తా. సరస్వతీదేవి తన్ను కొనియాడునపుడు తనకిరీటములోని కల్పవృక్షపుష్పములలోనుండి ఎగిరెడి భృంగముల తానధ్వనితోఁ గూడినవీణాగానముఁ గలదిగానుండునో; అట్టి ఈరంగేశ్వరునియాశ్రితులైనవారి వాక్కులు రసికులకుసంతోషముగా రతీదేవియధరామృతమును అపహరించునవిగా నున్నయవి.

తే. అమృతమధురము లీదేవకతాశ్రితోక్త
ములు సదా సదావళికిఁ బ్రకమోదప్రదము
లగును వాణీ సువేణీ సుకను గతమధుప
గానతానప్రవీణ వీణానుగములు.

టి. వాణీసువేణీ సుమగత మధుపగానతాన ప్రవీణవీణా-అనుగములు= సరస్వతీదేవియొక్క చక్కనిజడయందలి పూలలోనుండు తుమ్మెదలగానశ్రుతుల యందు సమర్థమైనవీణెతోఁ గూడినవి.

గ॥ కించి దుత్తరతో దృష్టిమాధాయ సాంజలి బంధమ్॥ 434

వ. కొంచెము దక్కు దక్కునకుదృష్టి మఱలించి యంజలిబంధించి.

వృ॥ క్షేమారమ్భనిదాన మాప్లవజుషాం హేమాభిరామామ్బుజ
స్తోమాయాతమరన్దతున్దిలపయోభూమా స్వభూమానితా
సహ్యాద్రిప్రభవా సమానవిభవా మహ్యంమమహ్యార్తిహృత్
పుహ్యోగివరేణ్యపుణ్యసరసీ ద్రుహ్యదసహ్యంహసే॥ 435

అ. ఆప్లవజుషాం=నీట మునుఁగఁ గోరినవారికి, క్షేమారంభనిదానం=క్షేమములను మొదలుపెట్టుటలో ముఖ్యకారణమును, హేమ..అభిరామాంబుజస్తోమ ఆయాతమరంద తుందిల-పయోభూమా = బంగారువలె-సుందరమైన- తామరలసమూహమునుండి-జారిన తేనియలచేత-నిండిన - జలాతిశయముగలదియును, స్వభూ-మానితా = బ్రహ్మచేత-సన్మానింపఁబడినదియును, సహ్యాద్రిప్రభవా-సమానవిభవా=కావేరినదితో-సమానమైనమహిమ గలదియును, మహ్యాం=భూమియందు, ఆర్తిహృత్=దుఃఖములను హరించునదియునై, పుహ్యా=పుహ్యాఅనెడి, యోగివరేణ్యా పుణ్యసరసీ=యోగులకు వరింపఁదగిన పావనమగు సరస్సు, మమ=నాయొక్క, అసహ్యా-అంహసే = సహింపశక్యముకాని-పాపమునకై, ద్రుహ్యత్ హి=ద్రోహపఱచునుగదా ?

తా. స్నానముచేయువారికి నేమముగా బంగారుతామరలతేనెలతోడిజలము గలిగి, బ్రహ్మచే పూజింపఁబడుచు కావేరివలె సకలదోషములను హరిం

చుచు, సకలయోగులకును గోరందగిన యీపుష్యాసరస్సు నాసర్వదోషము లనుగ్ అపహరించునుగదా?

తే. స్నాతలకు సేమ మలరించు శాతకుంభ
కమల కమనీయపానీయ గణ్యపుణ్య
సరసి యరసిన సహ్యాజ సరి? యసహ్య
దురితహతి గ్రాహ్య పుష్య యా ద్రుహిణప్రణుత.

టి. శాతకుంభకమల=బంగారుతామరలచేత, ద్రుహిణ=బ్రహ్మచేత.

గ॥ ఇతివిమానం దక్షిణతః ప్రస్థాప్య సాదరమక్షి నిక్షిప్య ప్రాంజలి ర్భూత్వా॥ 436

వ. అని విమానంబును దక్కినపుందిక్కునకుం బఱపి సాదరపుం దృష్టిని సారించి సాంజలిబంధుండనై.

అష్టభుజస్వామివర్ణనము.

అష్టభుజస్వామి.-(వీరు, రాక్షసులప్రార్థనచే ఈశ్వరుఁడు అష్టపాదములతో శరభమూర్తియై యిక్కడి హస్తిగిరిబిలమందలి నృసింహస్వామిపై రాఁగా, తాము అష్టభుజములతో శంఖచక్రగదాఖడ్గధనుర్బాణపాశములు ధరించి అతనితో యుద్ధముచేసి జయించి అతనిని అక్కడనే బ్రహ్మయాగసంరక్షణార్థమై నిలిపి తాము నక్కడనే నివసించియున్నవారు.

వృ॥ విశ్వాహ్లాదకరీం కరీంద్రసరసీ కల్హారపారంపరీ
భవ్యామోదధురంధరానిలజడే దివ్యాలయే జాగ్రతీం
కష్టాపద్వినివర్తినీం ఘనతపః క్లిష్టాత్మనాం యోగినా
మిష్టా మష్టభుజాం భజామి విబుధై రాసేవితాం దేవతామ్॥

అ. విశ్వ-ఆహ్లాదకరీం = ప్రపంచమునకు-సంతోషమునుజేయునదియు, కరీంద్రసరసీ-కల్హారపారంపరీ-భవ్యామోద-ధురంధర - అనిల-జడే = గజసరస్సునందలి-చెంగలువల పంక్తియొక్క-మనోహరమైన పరిమళముయొక్క-భార

వాహియైన-గాలిచేత-చల్లనైన, దివ్యాలయే = దేవాలయమందు, జాగ్రతీం= ప్రకాశించునదియును, కష్ట-ఆపత్-వినివర్తినీం = కష్టములైన-ఆపదలను-పోఁగొట్టునదియును, ఘనతపః-క్లిష్ట-ఆత్మనాం = గొప్పతపస్సుచేత -కష్టపడెడు-మనస్సుగలవారైన, యోగినాం=యోగీశ్వరులకు, ఇష్టం=కోరఁబడినదియు, విబుధైః=దేవతలచేత, ఆసేవితాం= సేవింపఁబడునట్టిదియునైన, అష్టభుజాం= అష్టభుజస్వామియనెడు, దేవతాం=దేవుని, భజామి= సేవించుచున్నాను.

తా. లోకమునకు సంతోషమునిచ్చుచు, కష్టములను దీర్చుచు, యోగీశ్వరులకు కోరఁబడునతఁడై అక్కడిసరస్సున చెంగల్వలపరిమళముగల దేవాలయమందు దేవతలారాధించునతఁడైన అష్టభుజస్వామిని సేవించుచున్నాఁడను.

మ. జగదాహ్లాదకరుఁ గరీంద్రసరసీ శ్రీ జాగ్రతస్సరోజాతజా
తగతామోదధురంధరుఁ జిరతపశ్శ్రాంతత్రపాంతత్రాణకరుఁ
బ్రగతక్లేశసమూహమోహితబుధప్రత్యక్షరక్షాకరుఁ
భగవంతుఁ భజియింతుమష్టభుజుఁగీర్వాణేడ్యుఁ దార్క్ష్యధ్వజున్.

టి. ప్రగత-క్లేశసమూహ-మోహిత-బుధ-ప్రత్యక్ష-రక్షాకరుఁ = మిక్కిలికలిగిన- కష్టసమూహములచేత - మైమఱచిన-జ్ఞానులకు - ఎదుటనె - రక్షణముచేయువాఁడును, గీర్వాణ-ఈడ్యుఁ =దేవతలచే-కనందగిన.

గ॥ అథప్రతీచ్యాందిశి కించిదంతరంవిమానమానీయ సహర్షమ్॥

వ. అటుపిమ్మటఁ బడమటఁ గొంతయంతరము విమానమాన యించి హర్షించి.

దీపప్రకాశస్వామివర్ణనము.

దీపప్రకాశస్వామి—(వీరు బ్రహ్మదేవునియజ్ఞమునుండి ఆశార్ఙ్గపాణిస్వామిచేఁ దఱుమఁబడివచ్చి యిక్కడి హస్తిగిరిబిలమందు డాఁగఁబోయి అందలి నరసింహస్వామిచేతను తఱుమఁబడిపోయి ఆశ్రీశైలమునమల్లికార్జునేశ్వరునివేఁడుకొనఁగా,అతఁడష్టపాదశరభావతారముతోఇక్కడికి వచ్చితనతమోగుణమాయాంధకారములో ఆయజ్ఞగుండమును ముంచుకోఁగా, అప్పుడాబ్రహ్మచేఁ బ్రార్థిం

పఁబడిన నారాయణమూర్తి తన తేజోతిశయముతో దీపజ్యోతివలె ప్రకాశించుచు ఆయంధకారమును బోఁగొట్టినవారు.)

శ్లో॥ త్రిదశాకలితస్నేహ స్ఫూర్తిమాన్ శమయం స్తమః
భాతి దీపప్రకాశోఽత్ర శరణాగత బోధకృత్ ॥ 439

అ. త్రిదశాకలితస్నేహస్ఫూర్తిమాన్-త్రిదశా=మూఁడువత్తులతో, కలిత=కూడుకొన్న, స్నేహ=నూనెచేత, స్ఫూర్తిమాన్=నిండికగలదియు; (త్రిదశ = దేవతలయందు, ఆకలిత=కూడుకొన్న, స్నేహ=ప్రేమయొక్క, స్ఫూర్తిమాన్=నిండికగలవాఁడును) తమః=చీఁకటిని (అజ్ఞానమును), శమయన్=పోఁగొట్టుచు, శరణాగతబోధకృత్—శరణ=ఇంటికి, ఆగత=వచ్చినవారికి, బోధకృత్=ప్రకాశమునుచేయునదియునైన; (శరణ=రక్షణమునకై, ఆగత=వచ్చినవారికి, బోధకృత్=జ్ఞానమునిచ్చువాఁడునైన;) దీపప్రకాశః = దీపముయొక్క ప్రకాశము (దీపప్రకాశస్వామి) అత్ర=ఇక్కడ, భాతి=ప్రసిద్ధపడుచున్నది (ప్రసిద్ధపడుచున్నవాఁడు).

తా. మూఁడువత్తులతో నిండునూనెతోను ప్రకాశించుచు, చీఁకటిని తొలఁగించి, యింటికివచ్చినవారికి తెలియఁబఱచు దీపప్రకాశమువలె, దేవతలయందు ప్రేమకలిగి, అజ్ఞానము తొలఁగి శరణాగతులైనవారికి జ్ఞానము కలిగించు దీపప్రకాశస్వామి ప్రసిద్ధపడుచున్నయతఁడు.

క. త్రిదశాకలితస్నేహ మ
సదృశాఽఽకలితభువనాంధకసంతమసహారం
బధిగమితాశ్రితబోధము
ముదమున దీపప్రకాశకమూర్తి రహించున్.

టీ. అసదృశ-ఆకలిత-భువన-అంధతమసహారంబు = సాటిలేనిదై-చుట్టుకొఁబడిన-లోకమంతలి-కటికచీఁకటిని హరించునది.

కృశానుః.—కృశానుఁడు.—

శ్లో॥ దీపప్రకాశసంజ్ఞా దేవేఽస్మి న్నుత్తమస్ఫురణే

రాత్రిచరప్రతికూలే నదీపజాతోల్లసద్రుచౌ నార్హా॥ 440

అ. ఉత్తమ-స్ఫురణే= పైకిలేచిన అంధకారముయొక్క- (లేచిపోయిన అజ్ఞానముయొక్క- మేలైన) - విజృంభణము కలవాఁడును, రాత్రిచర-ప్రతికూలే=రాత్రిలోతిరుగువారికి - (రాక్షసులకు) - ప్రతికూలుఁడును, న-దీప-జాత-ఉల్లసత్-రుచౌ = దీపమునుండి-పుట్టిన-ప్రకాశించు-కాంతులు కలవాఁడు కానివాఁడు-(నదీపజాతా-ఉల్లసద్రుచౌ = నదీపతియైన సముద్రుపుత్రియగు లక్ష్మీదేవియందు-అతిశయించు ప్రేమగలవాఁడునైన), అస్మిన్ దేవే=ఈదేవునియందు, దీపప్రకాశసంజ్ఞా=దీపప్రకాశకసంజ్ఞ, నఅర్హా=తగినదికాదు, (నార్హా?=తగినదికాదా?)

తా. ఉత్తమప్రకాశముకలిగియు, అంధకార మతిశయించి; రాత్రిలోతిరుగువారికిని ప్రతిగోపురద్వారమువంటివాఁడయ్యు రాక్షసులకు ప్రతికూలుఁడై; సర్వైశ్వర్యసంపన్నురాలైనలక్ష్మికి ప్రియుఁడయ్యు, దీపమువలన నైనప్రకాశములేని యీతనియందు దీపప్రకాశులనెడిపే రెట్లుతగును?(తగదా?)

తే. చనునె? దీపప్రకాశసంజ్ఞను దలంప
నీదృశోత్తముఁడై యనన్యాదృశోక్త
గుణత రాత్రిచరప్రతికూలుఁడైన
దీపజోచితరుచి యైన దేవునందు.

టి. నదీపజోచితరుచి=దీపమువలన కలిగినవై యుక్తములైన కాంతులు కలవాఁడు కానివాఁడు—నదీపతిజాతయైన లక్ష్మియందు యుక్తాపేక్ష కలవాఁడు.

విశ్వావసుః.— విశ్వావసువు —

గ॥ మందనుతే మైవంభాణీః॥ 441

వ. ఓమందమతీ! నీ వీచంద మనువదింపకుము ?

వృ॥ ప్రకటితదశావతారే ప్రచురాజ్యాకలనభావితస్ఫురణే
దీపప్రకాశనామ క్షమం విభావర్యదితభీతిహారే॥ 442

అ. ప్రకటిత-దశా- అవతారే = ప్రసిద్ధపఱుపఁబడిన-వత్తికలుగుట—దశ-

అవతారే=దశావతారములుకలవాఁడై,ప్రచుర-ఆజ్య-ఆకలన-భావిత-స్ఫురణే=ప్రబలమైన-నేతియొక్క—(ఆజీ=యుద్ధముయొక్క) కూడికచేత - నిశ్చయింపఁబడిన - ప్రశస్తికలవాఁడై-విభావరి-ఉదిత-భీతిహారే = రాత్రివలన — (విభా) అరి=శత్రులవలన-పుట్టిన-భయమునుపోఁగొట్టువాఁడైన, విభౌ=స్వామియందు, దీపప్రకాశనామ=దీపప్రకాశుఁడను పేరు, క్షమం=సమర్థము.

తా. దశావతారములందును రాక్షసయుద్ధములందును ప్రసిద్ధపడి, శత్రుభయ మనునదియే లేకచేయుచును, మంచివత్తితోను మిక్కిలి నేతితోను ప్రకాశించి చీఁకటిభయమే లేకచేయు నీస్వామియందు ఆదీపప్రకాశులనెడి పేరు సమర్థమైనదే.

క. సుదశావతరణకరణము
విదితాజ్యావిష్కరణసువిస్ఫురణము రా
త్ర్యుదితభయోద్ధరణ మగుట
సదమలదీపప్రకాశసంజ్ఞ యుఁ జనదో?

టి. సుదశావతరణకరణము=మంచివత్తులు కలిగియుండుటను కారణమును-మంచి దశావతారములు చేయుటయును, విదితాజ్యావిష్కరణ సువిస్ఫురణము=ప్రసిద్ధమైన నేయికలుగుటచేత ప్రకాశించుటయు-యుద్ధములు కలుగుటయందు ప్రతాపించుటయు, రాత్ర్యుదితభయోద్ధరణము=రాత్రులయందు కలిగిన—రాత్రులందు తిరుగఁ బుట్టిన రాక్షసులవలని భయమును బోఁగొట్టుటయును, అగుటన్=కలుగుటచేత.

వేదాంతదేశికవర్ణనము.

వేదాంతదేశికులు—వీరు కాంచీపురంబున తూప్పిల్కుడియందు పడమకులంబున పుండరీకదీక్షితపౌత్రుండును, తోతారాంబానంతార్యవర్యపుత్రుండును, శ్రీమద్వేంకటేశఘంటాంశసంభూతుండు నైనందున వేంకటేశాభిధానుండునై, స్వమాతులుండైన కిడాంబిఅప్పిళ్లగార్లవలన పంచసంస్కారము లభించి, వారివలననే కాణాదపాణినీయ పాతంజలాద్యాది శాస్త్రములును, చతుస్సహస్ర

ద్రావిడప్రబంధ తద్వ్యాఖ్యానములును, వేదాంతరహస్య వైశ్వదేవక్రమాది వేదాంతవిద్యలును లభించి; శ్రీహయగ్రీవ శ్రీరంగరాజ శ్రీపాణియోగీంద్రులే తిరువారాధనమై, ఆహయగ్రీవోపాసనముతోను వైనతేయసాక్షాత్కారముతోను ఘటికాసహస్రకవనోన్ముఖుండై, తూప్పిల్పిళ్లె, వేంకటాచార్య, వేంకటనాథ, వేదాంతాచార్య, వేదాంతదేశికులు అను నామాంతరములును, కవితార్కికకంఠీరవ, కవివాదిగజకంఠీరవ, భగవద్రామానుజసిద్ధాంతనిర్ధారణసార్వభౌములు అనుబిరుదనామములును గలిగి, కోవిల, పెరుమాళ్ కోవిల, తిరుమల, తిరునారాయణపుర, పురుషోత్తమాది దివ్యదేశములను సేవించుచు, స్వసేవనోపేత చేతనోజ్జీవన చేతసుండునై యుండిరి.

వీరిస్వమతస్థశిష్యులు—కుమరానయనాచార్య, కిడాంబినయనాచార్య, బ్రహ్మతంత్రజీయర్, ప్రభాకరజీయర్, వేదాంతాచార్యభట్టారక, ఎళయభట్టారక, కందాడఎంబార్, తిరుమలనల్లాన్లు మొదలైనవార్లు. మఱి అన్యమతస్థులుగా నుండి స్వమతస్థులైన శిష్యులు—అద్వైతసార్వభౌమ, విద్వజ్జనసార్వభౌమ, కాశీవాగీశ్వరభట్టారక, సోమేశ్వరభట్టారకులు మొదలైనవార్లు.

వీరు విరచించినగ్రంథములు—గీతాప్రబంధ, అభయప్రదాన, రహస్యత్రయ, ద్రవిడోపనిషత్సారములును; అధికరణసారావళియు; తత్త్వత్రయ, కంతుక, కుటికా, పరిహాసగాథలును; స్తోత్ర, చతుశ్లోకీ, గద్యత్రయ, మీమాంసాభాష్యములును; తత్త్వ, రహస్యములపదవీ, మాతృకలును; తత్త్వదీపికా, విషయవాక్యదీపికలును; మఱితత్త్వ, రహస్యముల నవనీత, రత్నావళులును; రత్నావళీహృదయమును; తత్త్వత్రయ, రహస్యత్రయచుళుకములును; న్యాయ, హరిదిన తిలకములును; గీతార్థసంగ్రహ, సచ్చరిత్రసంగ్రహ, పాంచరాత్ర, రహస్యరక్షలును; ప్రణవాకృతి, పుణ్యకో, ట్యానందనిలయ విమానవైభవములును; అంజలివైభవమును; ఆదినాథ, జగన్నాథ, వేంకటేశ, దీపప్రకాశ, లక్ష్మీనృసింహ, శ్రీరంగరాజ స్తవములును, అభీతి, మతి స్తవములును; పరమార్థ, దేహళీశ, గోదా, శ్రీస్తుతులును; వేంకటేశప్రపత్తియు; దశావతార హయగ్రీవస్తోత్రములును; అష్టభుజ, నృసింహ, సుదర్శనాష్టకములును; అచ్యు

త, దయా, శరణాగతి, సంప్రదానశతకములును; వ్యూహపంచక, న్యాసదశక ములును; న్యాస, గోపాలవింశతులును; వరదరాజ, గరుడపంచాశతులును; యతిరాజసప్తతియు, పాదుకాసహస్ర, మీమాంసాపాదుకలును ; న్యాయ, సంప్రదాయ పరిశుద్ధులును ; సర్వార్థసిద్ధియు; భగవద్ధ్యానసోపాన, పరమపదసోపానములును ; వాక్యత్రయవివరణ, నిగమ పరిమళ, ఉపకారసంగ్రహ, విరోధిపరిహార, సారాసార, సారసంక్షేపరహస్య, న్యాయసిద్ధాంజనములును; మఱి కణ్ణినుణ్ శిరుత్తాంబువ్యాఖ్యాన, వేదార్థసారసంగ్రహవ్యాఖ్యానములును ; మఱియు దృష్టినిరసన, పరమతభంజన అద్వైతఖండనములును; మఱియు ననేకములును చేసి, అందఱును పఠనపాఠనములచే ప్రహర్షపఱచుచుండినవారు.

గ॥ నిరూప్యనానందమ్॥ 443

వ. అటు నిరూపించి యానందించి.

వృ॥ శ్రీరంగేశ్వరశాసనా దధిగత శ్రుత్యంచలాచార్యకమ్
దాంతం యం కవివాదిదంతిహరి రిత్యార్యా వదంతి క్షితౌ
సర్వస్యామపి హంత తర్కసరణౌ స్వాతంత్ర్యమాసేదుషామ్
సుత్రామా సహి వేంకటేశకవిరా డత్రావిరాసీ ద్గురుః॥444

అ. శ్రీరంగేశ్వర శాసనాత్ = శ్రీరంగనాథునియాజ్ఞవలన, అధిగత-శ్రుత్యంచల-ఆచార్యకం=అవలంబించిన-వేదాంత ఆచార్యులనెడి పేరుగలవారును, దాంతం=దాంతియనెడి జితేంద్రియత్వగుణము గలవారును, సర్వస్యాం=సకలమైన, తర్కసరణౌ=తర్కశాస్త్రమార్గమందు, స్వాంతంత్ర్యం=స్వతంత్రతను, ఆసేదుషామపి=పొందినవారికిఁగూడ,సుత్రామా=ఇంద్రునివంటివారును, యం=ఎవరిని, ఆర్యాః=పెద్దలు, కవివాదిదంతిహరిః=కవులును ప్రతివాదులు ననెడి ఏనుఁగులకు సింహము, ఇతి=అని, క్షితౌ=భూమియందు, వదంతి=చెప్పుచున్నారో, సః=అట్టి, గురుః=గురువులైన, వేంకటేశకవిరాట్ = వేంకటేశులనెడి కవిరాజు, అత్ర=ఇక్కడ, ఆవిరాసీద్ధి=పుట్టిరికదా? హంత=ఆహా!

తా. శ్రీరంగనాథులవలన వేదాంతాచార్యులనియు, శిష్టులచేత తర్కశా

స్త్రవేత్తలలో ప్రధానులనియు కవివాదులనెడి గజములకు సింహమనియు, పేరు పొంది, ఆచార్యులైన యీ వేంకటేశులనెడి కవిరాజు ఈకాంచీపట్టణమందె అవతరించినవారు.

శా. దాంతుండుద్భవమైయిటుల్ సకలశాస్త్రతంత్రస్వతంత్రుండు, శ్రీ
కాంతుండుర్ దను నర్హుఁడంచుజగతిన్ గాంక్షింపరక్షింపవే
దాంతాచార్యతయూనవహించెఁగవిరాడ్జైతార్కికుల్ వాదులన్
దంతీంద్రంబులకున్ మృగేంద్రమగుటన్ దాన్ వేంకటేశ ప్రథన్.

గ॥ జనా నుద్దిశ్య॥ 445

వ. జనుల నుద్దేశించి.

వృ॥ భేదాభిదా విషయవాదాపత ద్దురుపపాదార్థసాధకమదో
త్సాదావహాద్భుతమఖాదాపగా స్యదవినోదాభిజాతభణితిః
పాదారవిందనతఖేదాపనోద చతురోదారమాధవగుణా
స్వాదాభితుష్ట ఇహ మోదాయ వో భవతు వేదాంతదేశికమణిః॥

అ. భేద...భణితిః—భేదఅభిదా=భేదాభేదములైన ద్వైతాద్వైతముల యొక్క, వాద=వాదమునకై, ఆపతత్=వచ్చుచున్న, దురుపపాదఅర్థ=చెప్పఁగూడనియర్థములను, సాధక=సాధించువారియొక్క, మదఉత్సాద=గర్వమును నివారించుటకే, ఆవహ=ప్రవహించుటచేత, అద్భుత=ఆశ్చర్యమైన, మఖాద ఆపగా=దేవనదియైన గంగానదియొక్క, స్యద=వేగమువలె, వినోద = విలాసముతో, అభిజాత=పైకిలేచిన, భణితిః = వాక్యములుగలవారై, పాదా...తుష్టః-పాదారవింద = తనపాదపద్మములను, నత = ఆశ్రయించినవారియొక్క, ఖేద=కష్టములను, అపనోద=పోఁగొట్టుటయందు, చతుర=సమర్థమై,ఉదార= అతిశయించిన, మాధవగుణ ఆస్వాద=భగవద్గుణానుభవమందు, అభితుష్టః= సంతోషించినవారైన, వేదాంతదేశికమణిః = వేదాంతాచార్యులు, ఇహ = ఇక్కాంచీపట్టణమందు, వః=మీకు, మోదాయ=సంతోషమునకై, భవతు = అగుదురుగాక.

తా. ద్వైతాద్వైతవిషయవాదములలో దురుక్తార్థములు సాధించువారి గర్వమణంచుకై, గంగావేగము గలవాక్కులతోను, స్వాశ్రితులకష్టములను తొలంచుకై సమర్థములైన భగవద్గుణముల యనుసంధానములతోను సంతోషించుచుండు ఆవేదాంతాచార్యులు మనలనుగ సంతోషింపఁజేయుదురుగాక.

సీ. ద్వైత మద్వైత మాఁ సాదించువిషయమై
నిందార్థములె యెప్డు నిర్ణయించు
వారలగర్వము ల్వారింప నద్భుతా
వహ మయి గంగాప్రవహమువిధము
వేగమై మధురమై విమల మౌ వాగ్ధారఁ
బరఁగి, పాదాంబుజప్రణతిఁ జేయు
వారలదుఃఖము ల్వారింపఁగాఁ దానె
చాతుర్యమును గాంచి సంభ్రమించు

తే. మాధవాద్భుతగుణగణాస్వాదజనిత
మోదభూయిష్ఠమానసమునఁ జెలంగి
దేవమణిఁ బోని వేదాంతదేశికమణి
మీకు మాకును మోదంబు మీఱ నొసఁగు.

అపిచ.—మఱియు.—

వృ॥ నానామ్నాయపరిశ్రమం కలయతాంనాస్త్యేవశాస్త్రేషుధీః
సత్యోరప్యనయో స్తయోర్నసులభా సాహ్యాత్మతా సాహితీ
అప్యేతాసు సతీషు నాస్తి వినయో నాచారభక్తిక్షమా
చాతుర్యస్సచసాచసాచసచతా శ్చాలంబ్యఖేలంత్యముమ్॥

అ. నానా ఆమ్నాయపరిశ్రమం = నానావిధములైన వేదములయందు అధ్యయనాదికష్టమును, కలయతాం=కలిగించుకొనుచున్నవారికి, శాస్త్రేషు = శాస్త్రములందు, ధీః=జ్ఞానము, నాస్త్యేవ=లేనేలేదు; తయోః=ఆ, అనయోః= ఈవేదశాస్త్రాభ్యాసములయందలి ధీవిశేషములు, సత్యోఃఅపి = ఉండియున్న,

సా=ఆ, అక్షతా=చెడనిదైన, సాహితీ=సాహిత్యము,నసులభాహి=లభించునది కాదుకదా? ఏతాసు=ఇవి, సతీష్వపి=ఉండియు; వినయః=అణఁకువ,నాస్తి= లేదు; ఆచార-భక్తి-క్షమా-చాతుర్యః=సత్ప్రవర్తనము-భక్తి-క్షాంతి-చతురత్వమును,న=లేవు;సచసాచసాచసచతాశ్చ=అది అది అది ఆదియుఅదియును,అముం =ఈవేదాంతాచార్యులను, ఆలంబ్య=అవలంబించి, ఖేలంతి=క్రీడించుచున్నవి.

తా. అనేకులు వేదవేత్తలయ్యును శాస్త్రజ్ఞులుకాకయు,వేదశాస్త్రఉభయజ్ఞులయ్యును సాహిత్యపరులు కాకయు, సాహిత్యముతోడను వేదశాస్త్రజ్ఞులయ్యును వినయాచార భక్తిక్షాంతి చాతురీగుణములు లేకయున్నారు. వీరో ఆగుణములన్నియుఁ గలిగి లోకోత్తరులై యున్నవారు.

అపిచ:——మఱియు.——

ఉ. జానుగ వేదవేదులకు శాస్త్రపరిశ్రమ యుండ, దుండినన్
గాన సమీహ సాహితియుఁగల్గదు, కల్గిన సద్వినీతియో ?
మానుగ నుండ, దుండ వసమానసమాచరణానురాగభా
గానుపమక్షమా,క్షమతలన్నియు, నాగురునందుఁగందమా
దానిని దాని దాని మఱిదానిని దానిని దాని దానినే.

టి. జానుగన్=మనోజ్ఞముగ, సమీహన్=మంచికోర్కెతో, సమాచరణము=సదాచారము, అనురాగభాగము=ప్రేమతోడిభక్తి, అనుపమక్షమ=సాటిలేనియోర్పు, క్షమత=సమర్థత. (పంచపాదియుత్పలమాలావృత్తము.)

హయగ్రీవవర్ణనము.

తురగముఖదేవుఁడు—హయగ్రీవుఁడు-మధుకైటభ రాక్షసులు వేదములను అపహరించికొనిపోయి పాతాళమున అణఁచివేయఁగా, యోగనిద్రలోనుండిన విష్ణుమూర్తి బ్రహ్మప్రార్థనచే మేలుకొని మనుష్యశరీరముతో హయగ్రీవముతోను (గుఱ్ఱపుమొగముతోను) వచ్చి ఆవేదములను దెచ్చియిచ్చెను. మఱొకప్పుడు ఈవేదముల నపహరించుకొనిపోయి సముద్రములో దాఁచివేసిన సోమకాసురుని మత్స్యావతారమై సంహరించి ఆవేదములుదెచ్చి బ్రహ్మకిచ్చెను.

కిం బహునా.—విశేషమేల ?—

వృ॥ అర్వాంత మాస్యే త ముపాస్య దేవం
గర్వం తమోజం కుదృశాం ప్రశాంతమ్
కుర్వంత మేకం గురు మంత రేణ
గుర్వంతరం కో౽త్ర గుణీ వృణీతే॥ 448

అ. ఆస్యే=ముఖమందు, అర్వాంతం=అశ్వరూపుఁడైన, తం దేవం=ఆ హయగ్రీవస్వామిని, ఉపాస్య = సేవించి, కుదృశాం=కుదృష్టులైన దుర్వాదులయొక్క, తమోజం=అజ్ఞానమువలనఁ గలిగిన, గర్వం=గర్వమును, ప్రశాంతం=అణఁగినదానిఁగా, కుర్వంతం=చేయుచున్న, గురుం=వేదాంతాచార్యులను, ఏకం అంతరేణ=ఒకరెనివప్ప, గురు అంతరం=వేఱు ఆచార్యుని, గుణీ=గుణవంతుఁడు, కః=ఎవఁడు, అత్ర=ఇక్కడ, వృణీతే=అంగీకరించుచున్నాఁడు?

తా. హయగ్రీవోపాసకులై దుర్వాదుల గర్వ మణఁచుచుండు నీవేదాంతాచార్యుల నేగాక, మఱి వేఱొకని గుణవంతుఁ డంగీకరింపఁడు.

తే. తురగముఖ దేవు సముపాస కై పరఁగఁ జేసి
కుత్సితుల తమోజపుగర్వ కై ముత్సహించి
తెరలిచిన గురు విడిచి వేకొరుని గురుని
గుణియు నగువాఁడు నేవాఁడు కొని వరించు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ వయస్యమాస్తైవంవద? యదేతత్పక్షావలంబనతః పక్షాంతర స్వీకార ఏవ వర ఇతి మే ప్రతిభాతి॥ 449

వ. చెలిమికాఁడా ! పలుకకుమిట్లు ? అట్లు వేఱొరునిగురుని వరియింపఁ గాదను మర్కటకిశోరన్యాయసిద్ధమైనపక్షం బవలంబించుటకంటె "కష్టంకర" అని మార్జాలకిశోరన్యాయ సిద్ధమైన పక్షంబు నవలంబించుటయే మేలని తోఁచుచున్నయది.

టి. కోఁతి యెక్కడ ఎగురుచున్నను, దానిఁబట్టుకొని దానిపిల్లయే పాలు త్రాఁగును. పిల్లి తనపిల్లను నాకుచునుండియే దానికిపాలిచ్చి పెంచుచుండును. ఇట్లు తల్లియే పిల్లకు పాలుత్రాగించునట్లు మనము భగవచ్ఛేషభూతులమై తద్రక్షణముననే యుండువారము.

తథాహి.—అది సరే.—

వృ॥ యస్మిన్ పక్షేఽస్తిమోక్షో గురుణి లఘునివా సాధనేఽప్యప్రయుక్తే। శ్లాఘాహేతుశ్శ్రమార్థవ్యయకరయజనాద్యగ్ర్యకర్మప్రహాణమ్ । తంహంతోపేక్ష్యపక్షం శ్రయతి జగతి కః కామ్యవేదోక్తకర్మా। నుష్ఠానావశ్యకత్వప్రకటనకఠినం వేదచూడార్యమార్గమ్॥ 450

అ. యస్మిన్ పక్షే=ఏపక్షమందు, గురుణి=మహత్తైనదిగాని, లఘునివా=అల్పమైనదిగాని, సాధనే=ఉపకరణమైనకర్మ, అప్రయుక్తేపి=ప్రయోగింపఁబడనిదైనను; శ్లాఘాహేతుః=శ్లాఘించుటకు కారణమైన, మోక్షః=మోక్షము, అస్తి=కలదో; శ్రమ-అర్థవ్యయ-కర-యజనాది-అగ్ర్యకర్మ-ప్రహాణం = ఆయాసమును - ద్రవ్యనాశమును - చేయునట్టి - యజ్ఞాదులైన - బ్రాహ్మణకర్మలయొక్క - పరిత్యాగముగలదైన, తం పక్షం=అట్టితెంగలవారిపక్షమును, ఉపేక్ష్య=విడిచి, కామ్య-వేదోక్త-కర్మ-అనుష్ఠాన - ఆవశ్యకత్వ-ప్రకటన-కఠినం=కామ్యములై, వేదోక్తములైన-యజ్ఞాదికర్మలను - అనుష్ఠించుటయే - ఆవశ్యకమగుటను - ప్రకటించుటయందు - దుష్కరమైన, వేదచూడార్య - మార్గం=వేదాంతాచార్యులయొక్క-పక్షమును, జగతి=లోకమందు, కః=ఎవఁడు, శ్రయతి=ఆశ్రయించుచున్నాఁడు? హంత=అయ్యో!

తా. తాను తెంగలపక్షమున ముముక్షువులై అల్పానల్పములైన మోక్షసాధనములలో నేదియైనఁ జేయకయే, యజ్ఞాదికర్మలను గూడ విడిచి; కామ్యకర్మలననుష్ఠించుటే ఆవశ్యకమని ప్రకటించు వీరవడగలపక్షమవలంబించువాఁ డెవఁడు?

శా. ఏ దానిం గొని మోక్ష మొందుఁబురుషుం డేసాధనంబేసి యా

పాదింపంబడ కట్టిపక్షమునకుం గొబహ్వంతరం బెక్కడఁ?
వేదోక్తంబది యైనఁ గామ్యమగుటన్ వేదాంతవర్యాగ్ర్యమా
ర్గాధీనం బగుకష్టకర్మమెవఁ డీహం జేయు,నూహింపుమా?

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ నిరూపణనిపుణోఽపిభవాన్ కథమేవం కథయతి॥ 451

వ. కృశానూ ! నీవు నిరూపించు నిమిత్తమున నిపుణుఁడవే యై
నను ; ఎటుల నీ వీవేదాంత దేశికుల గుఱించి నుతించు
చున్నావు?

వృ॥ వేదాంతార్థవిశోధితం హితపథం వ్యాధూయసాధూచితమ్
చాపల్యాదనురుంధతే తదితరం పంథాన మంధానరాః
ఇష్టం భక్షయ కాంతయాచవిహరే త్యేవం ప్రియాలాపినమ్
రోగార్తాశ్చపలాస్తువంతి నతు తం యఃపథ్యవాదీభిషక్॥

అ. అంధాః=తెలివిలేక గ్రుడ్డివారైన, నరాః=మనుష్యులు, సాధూచితం=సత్పురుషులకు యోగ్యమై, వేదాంతార్థవిశోధితం=వేదాంతార్థములందు పరిశోధింపఁబడిన, హితపథం = హితమైనమార్గమును, వ్యాధూయ = విడిచి, చాపల్యాత్ =చపలగుణము చేత, తత్ ఇతరం=దానికంటె వేఱైన, పంథానం=మార్గమును, అనురుంధతే=అనుసరించుచున్నారు. చపలాః=చంచలగుణముగలవారై, రోగార్తాః=వ్యాధిచేత పీడితులైనవారు, ఇష్టం=ఇష్టమైనదానిని, భక్షయ=భక్షించుము? కాంతయాచ=స్త్రీతోఁగూడ, విహర=విహరించుము? ఇతిఏవం=అనియిట్లు, ప్రియఆలాపినం=ప్రియములాడువానిని, స్తువంతి=పొగడుచున్నారు. యః=ఎవఁడు, పథ్యవాదీ=పథ్యమునే చెప్పునట్టివాఁడైన, భిషక్=వైద్యుఁడో? తంతు=వానినో, న స్తువంతి=పొగడరు.

తా. వ్యాధిగ్రస్తులు చపలగుణముగలిగి, కావలసినది తిను? కాంతతోవిహరించు? అని చెప్పెడువానిని పొగడుకొనుచు, అదివద్దు ఇదివద్దు అని పథ్యముండుమని చెప్పెడు వైద్యునైన, పొగడుకొనరు. అట్లే తెలివిలేనివారు వేదాం

తార్థులం దేర్పఱుపఁబడిన సన్మార్గము వదిలి, చపలగుణముతో వేఱుమార్గము నవలంబించుచున్నారు.

తే. వేదచూడార్థశోధితా ♦ వితథపథము
విడిచి పరకీయపథమునె ♦ పడయువారు
కోరినవె కోను? మెనయుము ♦ దార ననెడు
వైద్యునకె కూర్తు; కూర్తురె? ♦ వైద్యు నితరు.

కించ.— మఱియు.—

వృ॥ ఆమ్నాయమౌళిగురుణా కరుణాకరేణ
నావాతరిష్యత యదీహ భవాబ్ధినావా
అజ్ఞాతభక్తి జగదశ్రుతసచ్చరిత్రమ్
అజ్ఞాతశాస్త్ర మభవిష్య దవైదికంచ॥ 453

అ. భవాబ్ధినావా=సంసారసముద్రమునకు ఓడవంటివారై, కరుణాకరేణ=దయానిధియైన, ఆమ్నాయమౌళిగురుణా=వేదాంతాచార్యులచేత, ఇహ=ఈలోకమందు, నఅవాతరిష్యతయది=అవతరింపఁబడఁగలది యైనయెడల; జగత్=ఈలోకము, అజ్ఞాతభక్తి=తెలియఁబడనిభక్తిగలదియును, అశ్రుతసచ్చరిత్రం=వినఁబడని మంచినడవడగలదియు, అజ్ఞాతశాస్త్రం=తెలియఁబడని శాస్త్రము కలదియు, అవైదికంచ=వైదిక కర్మాచరణము లేనిదియునుగా, అభవిష్యత్=కాఁగలదు.

తా. కరుణానిధియై సంసారసముద్రమును తరింపఁజేయు నీవేదాంతాచార్యులే యీలోకమం దవతరింపకపోయిరేని, యీలోకమే భక్తిహీనమై సత్ప్రవర్తనము శాస్త్రజ్ఞానము వైదికచింతయును లేనిదై పోవును.

తే. అవనిశ్రుతిశిరోగురుఁ డిటు ♦ లవతరింపఁ
డాయెనేని శ్రుతి శ్రుతసంప్రదాయభక్తు
లలవరించుట జగమున ♦ కకట యెటు? భ
వాంబుధి తరించుట యెటు? లే ♦ కతనికరుణ.

పునరాలోచ్య.—మఱల నాలోచించి.—

గ॥ అస్యాఖిలు నిగమమహాళిగురోర శేషవిద్యాసముద్ర తల స్పర్శి
త్వా దథునాతనవిబుధవ్యూహసమభివ్యాహారో నోచితః॥ 454

వ. ఈ వేదాంత దేశికు లను వీరికిఁ గల యశేషవిద్యా విశేష
సముద్రమందలి తలస్పర్శిత్వమువలన నిప్పటిశిష్టసమష్టితో
సమముగఁ జేర్చి చెప్పుట యొప్పియుండదు కదా ?

కించ.—మఱియు.—

శ్లో॥ నిశమయతి యః కిల దృశా
నిశామయత్యంఘ్రిణాచ యో విశ్వమ్
గజతురగౌచ ముఖే యా తై
స్సహ వేదాంత దేశికో గణ్యః॥ 455

అ. యః=ఎవఁడు, దృశా=కంటి చేత, విశ్వం=ప్రపంచమును, నిశమయతి=
వినుచున్నాఁడో; యః=ఎవఁడు, అంఘ్రిణాచ=కాలితోను, నిశామయతి=చూ
చుచున్నాఁడో; యౌ=ఎవరు, ముఖే=మొగమందు, గజతురగౌచ = ఏనుఁగు
గుఱ్ఱములునున్నవో; తై స్సహ=వారితోఁగూడ, వేదాంత దేశికః=వేదాంతాచా
ర్యులు, గణ్యః=ఎంచఁదగినవారు.

తా. కన్నులే చెవులుగాఁగల ఆదిశేషునితోను, కాలను గన్నుగల గౌత
మునితోను, ఏనుఁగుమొగమె తనమొగముగాఁ గల విఘ్నేశ్వరునితోను, గుఱ్ఱ
ముమొగమె తనమొగముగాఁ గల హయగ్రీవునితోను సమముగా ఈవేదాంతా
చార్యులు నెన్నఁదగియున్నవారు.

క. కనుఁగొనలను వినునతఁ, డడు
గునఁ గనుఁగొనియెడునతఁడును గుఱ్ఱపుమొగముం
గన నేనుఁగుమొగముం గలి
గినవారును బోల నితఁడు గేవలుఁ డగునే?

టి. ఇట వీరితో పోలెడివారు వరుసగ శేషగౌతమహయగ్రీవగజాననులు.

దృశా నిశమయతి=కంటితో వినుచున్నవాఁడు.—

ఆదిశేషుఁడు— ఇతఁడు కద్రూకశ్యప బ్రహ్మల ప్రథమపుత్రుఁడై అనేక దివ్యక్షేత్రములందు తపస్సుచేసి బ్రహ్మను ప్రార్థించి అతనిచే అతిశక్తినిపొంది వేయిపడిగలతో భూభారమును వహించుచు గరుడునిస్నేహించుచు విష్ణువునకు శయనాసనాది రూపములతో పరివర్గప్రధానుఁడై చక్షుశ్శ్రవసులైన సకల విధసర్పములకును రాజాధిరాజై యుండువతఁడు.

అంఘ్రిణా నిశామయతి=కాలితోఁచూచుచున్నవాఁడు.—

గౌతమర్షి— 52 వృత్తముక్రింద చూడుము?

ముఖేగజః=మొగమందు ఏనుఁగుమొగమురూపము కలవాఁడు.—

విఘ్నేశ్వరుఁడు— ఇతఁడు పార్వతీశ్వరుల ప్రథమపుత్రుఁడై తన్ను కొలుచువారికి విఘ్నములు కలుగకుండఁజేయుచు, దక్షయజ్ఞధ్వంసమున తనతమ్ముఁడైన వీరభద్రునిచేత తనతల నఱకఁబడి, ఈశ్వరునియాజ్ఞచేత ఏనుఁగుతల నంటించి బ్రతికింపఁబడి ; గజముఖుఁడు, ఏకదంతుఁడు, విఘ్నేశ్వరుఁడు, వినాయకుఁడు, లంబోదరుఁడు, హేరంబుఁడు, మోదుకహస్తుఁడు, మూషక వాహనుఁడు అను నిట్టిపేళ్ళతో ప్రచురపడుచు; కుమారస్వామికి అన్నయై తండ్రికి ప్రమథగణప్రధానుఁడై యున్నయతఁడు.

ముఖేతురగః—మొగమందు గుఱ్ఱముమొగమురూపము కలవాఁడు.—

హయగ్రీవుఁడు— 405 వృత్తముక్రిందఁ జూడుము?

విచింత్య.—ఆలోచించి.—

వృ॥ గంభీరశబ్దేన విశాలమోహ
దశాపిశాచ గ్రహమోచనేన
ఘంటా హరే ర్వేంకటనాథరూపా
కల్యాణ ముల్లాసయతి శ్రుతీనామ్॥ 456

అ. హరేః=వేంకటేశ్వరునియొక్క, వేంకటనాథరూపా=వేదాంతాచార్య రూపమైన, ఘంటా=గంట, విశాల-మోహదశా-పిశాచగ్రహ-మోచనేన = విశే

మైనః-అజ్ఞానపక అనెడు-పిశాచము పట్టుటను - వినాశింపఁజేయునదియైన, గంభీర శబ్దైః=గంభీరమైన శబ్దముతో-వ్యాఖ్యారూపవాక్యములతో, శ్రుతీనాం = చెవులకు-వేదములకు, కల్యాణం=శుభమును-శుభార్థమును, ఉల్లాసయతి=ఉల్లసింపఁ జేయుచున్నది.

తా. ఈవేదాంతాచార్యరూపమైన వేంకటనాథుని ఘంటాఘోషము పిశాచమునువలె అజ్ఞానమును బోఁగొట్టి, తన గంభీరమైనధ్వనిచేతవలె వ్యాఖ్యావాక్యములచేత చెవులకువలె వేదములకున్ ఉల్లాసము కలిగించుచున్నయది.

క. వేంకటనాథునిఘంటయొ
వేంకటనాథార్యరూప వి పరిణతంబై
కొంకక మోహపిశాచభ
యంకరగంభీరశబ్ద వి మై తగుశ్రుతులన్.

పున స్సచమత్కారమ్.—మఱల చమత్కారముతో.—

శ్లో॥ వేదాంతాచార్యశబ్దోఽస్మిన్ వేదాంతస్థాపనేక్షమః
ఇమం వివేకం కుర్వంతో దాంతాచార్యంచ తం విదుః॥ 457

అ. అస్మిన్=ఈలోకమందు, వేదాంతాచార్యశబ్దః=వేదాంతాచార్య లను నామపదము, వేదాంతస్థాపనే = వేదాంతార్థములను స్థాపించుటయందు, క్షమః=సమర్థమైనది; ఇమం=ఈ, వివేకం=విచారమును (ఈపదమును, వివేకం=విడిచినవే అక్షరముకలదానిఁగా) కుర్వంతః=చేయువారు, తం=ఆవేదాంతాచార్యులను, దాంత ఆచార్యంచ - దాంత = ఇంద్రియ నిగ్రహము గలవారికి, ఆచార్యం=ఆచార్యునిగాను, విదుః=తెలిసికొనుచున్నారు.

తా. ఈవేదాంతాచార్య లనుతిరునామము వేదాంతార్థస్థాపకులని తెలిపించియు, వే అక్షరమును విడిపించునెడి వివేకపదార్థమును దెలిసికొన్నవారు వారికిఁగల దాంతాచార్య లనుబిరుదునామమునుగూడ తెలిసికొనుచున్నారు.

క. వేదాంతాచార్య లనన్
వేదాంతస్థాపనన్ వి వి వేకము నిజమే

యీాదానఁ బింత యవు సు
వేదాంతాచార్యులన వి శే వేకముఁ దగుటన్.

టి. వివేకము=వివేచనాశక్తి-విశేషమైన 'వే' యనునక్షరముకలది యగుట, (2) విగతమైన 'వే' యనునక్షరము కలదియగుటయు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ కథంనామ ద్రుహిణ గృహిణీ చికురనికురంబచుంబి చంపక కుసుమసుకుమారతరాః కవికథకకంఠీరవ గురోర్గిరోఽపి దుస్తరప్రస్తరోదర నిష్ఠురబాంహిష్ఠ సాసూయహృదయనిర్భేదాయ జాయంతే॥ 458

వ. సరస్వతీసతీ చికుర నికరాంచత్కాంచనకుసుమ సుకుమారతరంబులగు నీకవి కథక కంఠీరవగురువు భాషణంబు లాభీషణపాషాణోపమేయ సాసూయదుర్హృదయ హృదయనిర్భేద నిర్భరప్రభవంబులు నగును.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ సఖే! శృణు తావత్॥

వ. చెలికాఁడా! వినుమా?

వృ॥ వేదాంతార్యగిరః ప్రసూనమృదవో మోదం దధానాస్సతామ్
ప్రౌఢగ్రావకఠోరకాణ్యపి పరం భిందంతి హృంది ద్విషామ్।
నందాద్యార్యజనాభినందితమృదుస్పర్శోఽపి పాదో హరే
ర్దుర్భేదే శకటాసురేతు శతకోట్యాకారమాగాన్న కిమ్॥ 459

అ. ప్రసూనమృదవః=పూవులవలె మెత్తనివై, మోదం=సంతోషమును, సతాం=సత్పురుషులకు, దధానాః=చేయునవియైన, వేదాంతార్యగిరః=వేదాంతాచార్యవాక్కులు, ప్రౌఢగ్రావ-కఠోరకాణ్యపి=గొప్పరాలవలె-కఠినములైనవియును, ద్విషాం=విరుద్ధులయొక్క, హృంది=హృదయములను, పరం=మిక్కిలి,

భిందంతి=భేదించుచున్నవి; నందాది-ఆర్యజన-అభినందిత-మృదుస్పర్శః అపి= నందగోపులు మొదలైన-పూజ్యులైనవారిచేత-సంతోషింపఁబడినదై-మెత్తనైన సంస్పర్శముకలదియైనను, హరేః పాదః=శ్రీకృష్ణునిపాదము, దుర్భేదే=భేదింపశక్యముకాని, శకటాసురేతు=శకటాసురునియందో, శతకోటి-ఆకారం=వజ్రాయుధముయొక్క-స్వరూపమును, నఅగాత్ కిం=పొందలేదా?

తా. నందగోపాదుల కానందకరమై అతిమృదువైన శ్రీబాలకృష్ణుని పాదము శకటాసురునివిషయమై వజ్రాయుధమువలె నైనట్లు; ఈవేదాంతాచార్యుల శ్రీసూక్తులు అతిమృదువులైనవు, అతికఠినములైన గుండ్రాలవలె పరమతస్థులహృదయములను భేదించుచున్నవికదా?

మ. కవికంఠీరవగీర్వరాలు, మృదులశ్లాఘ్యాతప్రసూనోత్కరా
లవనిన్ దుష్టికరాలు, నిష్ఠురతరాకారైన ద్విషద్హృద్ద్రుమ
న్నివహోద్యద్భిదురాలురాజిలవె? శ్లోకించె బాలకృష్ణాంఘ్రిప
ల్లవముల్ శైశవమందె తచ్ఛకటభృత్క్రోధక్షోదభిద్వజ్రమై.

టి. ద్విషత్-హృత్-ద్రుమత్ - నివహ-ఉద్యత్ - భిదురాలు=శత్రులయొక్క-హృదయములనెడి - గుండ్రాలయొక్క - సమూహమునకై - లేచుచున్న-వజ్రాయుధములైన.

గ॥ పున స్స్రార్థన మంజలిం బద్ధ్వా॥ 460

వ. మఱలఁ బ్రార్థనాపూర్వకముగఁ బ్రాంజలియు బంధించి.

వృ॥ దర్పావిష్టకుదృష్టి దుష్టసమయోత్సాదాయ భేదాంకురో
ద్భేదాయ ప్రబలే కలావపి జయోత్పాదాయ వేదాధ్వనః
శ్రీమల్లక్ష్మణ పక్ష రక్షక బుధామోదాయ పాపాటవీ
చ్ఛేదాయార్థిమరుత్తరుర్విజయతే వేదాంతవిద్యాగురుః॥ 461

అ. దర్ప-ఆవిష్ట-కుదృష్టి-దుష్ట-సమయ - ఉత్సాదాయ=గర్వముచేత-ఆవేశింపఁబడినవారైన - దురభిప్రాయములయొక్క - దుష్టమైన-నిష్కర్ష సిద్ధాంతమును-తొలఁగించుటకును, భేద-అంకుర-ఉద్భేదాయ=ద్వైతవాదముయొక్క-

ఆరంభమును-ఎత్తివేయుటకును, కలౌ=కలియుగము, ప్రబలేపి=ప్రబలమైయుండియు; వేదాధ్వనః=వేదమార్గమునకు, జయ-ఉత్పాదాయ=జయమును-కలిగించుటకును, శ్రీమత్-లక్ష్మణపక్ష-రక్షక-బుధ-ఆమోదాయ=సంపద్యుక్తమైన-రామానుజీయమతమునకు - స్థాపకులైన-సత్పురుషులను - సంతోషపఱచుటకును, పాప-అటవీ - ఛేదాయ=పాపములనెడి - అడవిని-ఛేదించుటకును, అర్థి-మరుత్తరుః=కోరువారికి-కల్పవృక్షమైన, వేదాంతవిద్యాగురుః=వేదాంతవిద్యాచార్యులు, విజయతే=జయోత్కృష్టు లగుచున్నారు.

తా. గర్వితులైన మతాంతరుల సిద్ధాంతములను, ద్వైతమతవాదములను, సకలదోషములనుఁ వారించుచు; వేదమార్గములకు విజయమును, విశిష్టాద్వైత రామానుజ మతస్థాపకులకు సంతోషమునుఁ కల్పవృక్షమువలె కలిగించుచు; ఈవేదాంతాచార్యులు సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నవారు.

సీ. దర్ప మావేశించు దర్శనేతరులయు
సముదయసమయము సమయఁజేయ
భేద మా తద్ద్వయవాదివాదము సము
ద్భేద మద్వయముగఁ బృథివిఁజేయఁ
గలియుగమందును గలయంగ నామ్నాయ
పథమునకు జయంబు పదిలపఱుప
రామానుజీయమై రమణీయమైనట్టి
సత్సంప్రదాయము సఫలపఱుప

తే. ధర దురాపపాప వనులఁ ద్వరఁ దహింప
వినతజనతాభిలాష లావిష్కరింప
సారరాజమహీజముసరణి ధరణిఁ
దేజరిల్లెను వేదాంత దేశికమణి.

ఇ. శ్రీమల్లక్ష్మణ పక్షము = శ్రీ రామానుజీయమతము — ఇది ద్వైతాద్వైతమతములకంటె విశిష్టమై విశిష్టాద్వైతమత మనఁబడును. (అనఁగా).

ఈలక్షణమునిపక్షమున తెంగలవైష్ణవమతము-జాతిభేదము లేక, వీతరాగులై భగవద్విషయమున ప్రపత్తినిష్ఠులైన ప్రపన్నులు తమతమ ఆత్మయాత్ర ఈశ్వరాధీనమే, దేహయాత్ర కర్మాధీనమె అనియు నిశ్చయించుకొని, ఉపాయాంతరమువిడిచి, ఉపేయమైన భగవత్కైంకర్యములోనే అన్వయించుచు, బ్రహ్మసంహిత యైన ద్రావిడ వేదాధ్యయనముతోను ద్వయానుసంధానముతోన ఆచార్య నియమన ప్రకారము సదాచారముననే కాలక్షేపము చేయఁబడుచుండెడి విశిష్టాద్వైతమతము.

ఈవిశిష్టాద్వైతము.—నిత్యనిరవద్య నిరవయవ నిర్వికార అజడానందాణురూప జ్ఞానాశ్రయమై ఈశ్వరునకె శేషమై యుండునట్టి నిత్యముక్తబద్ధాత్మకమై ఆత్మవాచ్యమైనచిత్తును, సత్త్వసంపన్నమై నిత్యమై జ్ఞానానందమయమై కేవలము భగవదిచ్ఛామాత్రప్రకారమై యుండియు జడమై ప్రకృత్యాదిచతుర్వింశతి తత్త్వమయమై మహదాదివికారములఁ గలిగించుచు శరీరరూపములై యుండునట్టి పంచభూతాత్మకమై అనాత్మవాచ్యమైన అచిత్తును, నిఖిలహేయప్రత్యనీకానంత జ్ఞానానందైక స్వరూపుఁడై కల్యాణగుణపరిపూర్ణుఁడై సృష్టిస్థితిలయకర్తయు భర్తయు భోక్తయు శ్రీభూనీళాధిపతియు పరవ్యూహవిభవాంతర్యామ్యర్చావతారుఁడునై పరమాత్మవాచ్యమైనఈశ్వరుఁడును అనెడు త్రివిధములతో విశిష్టమైన అద్వైతము. ఇదియె-ఆళ్వారాదులు రామానుజులు మొదలైన పూర్వాచార్యుల సమ్మతమైన మతము.

నృసింహస్వామివర్ణనము.

(నరహరిః=నరసింహస్వామి.—304వ వృత్తముపైగ ఇతిహాసము.)

గ॥ ఇత్యన్యత్రో దృష్టిం విన్యస్య ప్రాంజలిస్సన్॥ 462

వ. అని యన్యాశకుం దృష్టివిన్యాసముం జేసి యంజలియుం జేసి.

వృ॥ శ్రీమాన్ గభీరతర వేగవతీప్రతీర

భూమా వఘద్రుమహ సురద్రు రివావతీర్ణః

కామాదివైరిగణ ముల్బణ మస్మదీయం
నామాసినా నరహరిః కవలీకరోతు॥ 463

అ. అఘద్రుహి=పాపనాశకమైన, గభీరతరవేగవతీ ప్రతీరభూమౌ = అతి గంభీరమైన వేగవతీనదియొక్క గట్టుభూమియందు, శ్రీమాన్=సంపద్యుక్తుఁడై లక్ష్మీసహితుఁడై, సురద్రుః ఇవ=కల్పవృక్షమువలె, అవతీర్ణః = అవతరించిన, నరహరిః=నరసింహస్వామి, నామఅసినా=తనతిరునామ మనుఖడ్గముచేత, ఉల్బణం=మీఱియున్న, అస్మదీయం=నాదియైన, కామ ఆదివైరిగణం=కామము మొదలైన శత్రుసమూహమును, కవలీకరోతు=మ్రింగివేయును గాక.

తా. సకలపాపనాశని యైన యీవేగవతీ తీరమందు కల్పవృక్షమువలె అవతరించి యుండు నాశ్రీనరసింహస్వామి నాకామక్రోధాది యరిషడ్వర్గమును తన నామస్మరణమాత్రమున నే మ్రింగివేయునుగాక.

తే. వేగవతితీరధారుణి ౯ విబుధధారు
ణీరుహామురీతి నవతీర్ణుఁ ౯ డై రహించె
నాదుకామాదిరిపుల నీ౯నారసింహుఁ
డాత్మనామాసిఁ గామాసి ౯ నంటఁగొట్టు.

టి. ఆత్మనామ-అసిన్=తననామ మనుఖడ్గముచేత, కామాసిన్ = ఈకామాసి గ్రామమందు.

గ॥ తతోన్యత శ్చతుర్ది క్షిప్య ప్రాంజలి స్సన్॥ 464

వ. దానికన్న నన్యదిశను దనదృశను నిలిపి యంజలియు సలిపి.

వైకుంఠప్పెరుమాళ్ వర్ణనము.

(పూర్వకాలమున ధర్మప్రవర్తనుఁడైన విరోచనమహారాజు తనకు పుత్రోత్పత్తి నిమిత్తమై కైలాసనాథు నారాధించి యతనియనుజ్ఞచేత ఈకాంచీపురమున విష్ణువునుధ్యానించి యందావిష్ణుప్రీతిగ అశ్వమేధయజ్ఞముచేసి ఆవిష్ణు

వును ప్రార్థింపఁగా, వా రావైకుంఠమునుండి వచ్చి ప్రత్యక్షమై తమ ద్వారపాలకులైన జయవిజయములే నీకు వల్లవ విల్లవులని పుత్రులుగా కలుగుదురని యనుగ్రహించి యతని ప్రార్థనామూలమున అట్లే ఇక్కడను సేవసాయించు చున్నవారు.)

వృ॥ భయార్తజీవాతు దయామహిమ్నే
వైకుంఠధామ్నే తనవై నమాంసి
ఆమ్నాయ ఉక్తః పరమేశితేతి
నామ్నాయఉక్తః పరమత్ర చిత్రమ్॥ 465

అ. పరమ-ఈశితా=పరమేశ్వరుఁడు, ఇతి=అని, ఆమ్నాయే ఉక్తః=వేదమందు చెప్పఁబడినవాఁడు; అత్ర=ఇక్కడ, నామ్నాయ ఉక్తః = వేదమందు చెప్పఁబడనివాఁడు అనుట, పరంచిత్రం=మిక్కిలి ఆశ్చర్యము! (యః=ఎవఁడు, నామ్నా=పేరుమాత్రముచేత పరమేశ్వరుఁడని, ఉక్తః=చెప్పఁబడినవాఁడో; తస్మై=అట్టి) భయ-ఆర్త-జీవాతు-దయామహిమ్నే=సంసారభయమువలన-బాధింపఁబడువారికి-జీవనౌషధమైన- కృపామహత్త్వముగల, వైకుంఠధామ్నే=వైకుంఠప్పెరుమాళ్లకు, నమాంసి=నమస్కారములు, తనవై=చేయుచున్నాను.

తా. పరమేశ్వరుఁడని వేదోక్తుఁడై (నామ్నాయఉక్తః=వేదోక్తుఁడుకాఁడని యర్థాంతరమున ఆశ్చర్యపడి) వైకుంఠధాముఁడని పేరుతోఁగూడ వాస్తవార్థమున వేదోక్తుఁడే యై కడతేర్చు కరుణాప్రభావము కల యీ వైకుంఠప్పెరుమాళ్లకు ప్రణామములు చేయుచున్నవాఁడను.

క. శ్రుతి శ్రుతపఱచెను "పరమే
శితా"యనుచుఁ దోఁడుతన విశిష్టత నదె వి
శ్రుతపఱచెను నిది యద్భుత
మతులదయు వికుంఠనిలయుఁ డీనాహరిఁ గొలుతున్.

టి. వికుంఠనిలయుఁడు=వైకుంఠుఁడు, శ్రుతి=వేదము.

పరమః" ఇతి శ్రుతా శ్రుతిః॥

వ. ఇదియును దగినదియె "విష్ణుః పరమః" అను శ్రుతి శ్రుత మైనయదియ.

శ్లో॥ అనపాయరమో విష్ణుః కస్మా దపరమో భవేత్
యుక్తం రమాపతే రన్యే దేవా స్త్వపరమా ఇతి॥ 467

అ. అనపాయ-రమః=ఎడఁబాపులేని లక్ష్మీదేవిగలవాఁడైన, విష్ణుః=మహావిష్ణువు, కస్మాత్=ఎందువలన, అపరమః=లక్ష్మీదేవిలేనివాఁడు - పరమపురుషుఁడుకానివాఁడు, భవేత్=అగును. రమాపతేః=లక్ష్మీపతికంటె, అన్యే=ఇతరులైన, దేవాఃతు=దేవతలో, అపరమాః = లక్ష్మీదేవినుండి తొలఁగఁజడినవారు, ఇతి=అనుట, యుక్తం=సరే.

తా. "విష్ణోరేషాఽనపాయినీ" అని లక్ష్మితో అనపాయియైన యీ మహావిష్ణువు పరమపురుషుఁడయ్యును, లక్ష్మిని విడిచినవాఁడు కాఁడు. ఇతనికంటె ఇతరదేవతలు లక్ష్మీసంపన్నులు కాకున్నను, పరమపురుషులును కారు.

క. అపరముఁ డగు నెటు? విష్ణుం
డిపుడును ననపాయరముఁడు నీవడువున, యు
క్తపువిత మె? రమాపతి కిత
రపుదైవతము లెపుడు నపరములే యనఁగా.

శార్ఙ్గపాణిస్వామివర్ణనము.

(వీరు—బ్రహ్మచేయు అశ్వమేధయజ్ఞమందు దేవతలతో వచ్చినరాక్షసులకు మర్యాదచేయనందున, వారాదేవతలతో యుద్ధముచేయుచుండఁగఁ జూచి ఆబ్రహ్మ తనయజ్ఞమునకు భంగము సంభవించునని నారాయణునిధ్యానింపఁగా, తాము తోడనె వచ్చి తమ శంఖచక్రాదులతోడి శార్ఙ్గధనుస్సుతో అనేక బాణము లెక్కపెట్టి రాక్షసులను తరిమివేసె యిక్కడ ఇప్పుడును ఆరూపమున నే సేవ సాయించుచున్నవారు.)

కించ.— మఱియు.—

వృ॥ జాగ్రత్యేవ శిరాంసి నిత్యవచసాం సర్వోన్నతౌ శార్ఙ్గిణః
తత్ర వ్యాసపరాశరాదికృతయో దత్తాదరా వస్తుతః
యః పాదాంబు దదాతి య స్తదుపసంగృహ్ణాతి గృహ్ణాతి వా
య శ్శైచ్చ తచ్ఛిరసైవ తేషు పరమం జానాతి కో నాత్మవాన్॥

అ. నిత్యవచసాం=వేదములయొక్క, శిరాంసి=శిరోభాగములైన ఉపనిష త్తులు, శార్ఙ్గిణః=విష్ణువుయొక్క, సర్వోన్నతౌ=సర్వోత్తమత్వవిషయమై, జాగ్రత్యేవ=జాకరూకములైయే యున్నవి. తత్ర=ఆవిషయమందే, వ్యాసపరాశరాది కృతయః=వ్యాసులు పరాశరులు మొదలైనవారి పురాణములు, దత్తాదరాః=కలుగనిచ్చినపట్టుదల గలవి, వస్తుతః = వాస్తవముగ, యః=ఎతఁడు, పాదాంబు=పాదజలమును, దదాతి=ఇచ్చుచున్నాఁడో; యః=ఎతఁడు, తత్ =ఆపాదజలమును, ఉపసంగృహ్ణాతి = చేర్చుకొనుచున్నాఁడో; యః=ఎతఁడు, ఏతచ్చ=ఈపాదజలమునుక్, శిరసైవ=శిరస్సుతోనే, గృహ్ణాతివా=చేకొనుచున్నాఁడో; తేషు=వారిలో, పరమం = పరమపురుషునిఁగా, ఆత్మవాన్ = జ్ఞానవంతుఁడు, కః=ఎవఁడు, నజానాతి=తెలిసికోలేఁడు?

తా. ఎతని సర్వోత్తమత్వమును ఈశావాస్యాది సకలోపనిషత్తులును, భారతాది సకలపురాణములును వివరించుచున్నవో; ఎతని శ్రీపాదతీర్థమైన గంగాజలమును బ్రహ్మ కమండలములోను, శివుఁడు శిరస్సులోనుధరించెనో; అట్టియతనిఁ బురుషోత్తముఁడని, యేజ్ఞానవంతుఁడు తెలిసికొనఁడు?

వ్యాసముని—ఈయన సత్యవతీపరాశరమునులకు పుత్రుఁడై శుకమహర్షికి తండ్రియునై, వేదములను చతుర్విధములుగా విభాగించి; పదునెనిమిదిపర్వముల భారతమును,పదునెనిమిదిపురాణములను,బ్రహ్మసూత్రాది వేదాంతగ్రంథములను రచియించి;వేదవ్యాసుఁడు,కృష్ణద్వైపాయనుఁడుఅనిప్రసిద్ధపడియుండు నతఁడు.

పరాశరులు.—ఈయన వశిష్ఠపుత్రుఁడైన శక్తిపుత్రుఁడు, శుకునితండ్రియైన వ్యాసునితండ్రి, ఇతఁడు యమునానదిని పడవతో దాఁటించుచున్న దాశ

రాజుకూఁతురు సత్యవతినిచూచి ఆమెను యోజనగంధిత్వమిచ్చి ఆమెవలన సద్యోగర్భమున ఆవ్యాసునిఁ గన్నయతఁడు.

సీ. నిరవధి నిత్య మహా సిరుపమ శ్రుత్యాళి
శిరము లెవ్వనిపరాత్పరతఁ బలికె
వ్యాసపరాశర ప్రముఖులకృతు లెల్లఁ
దలఁప నెవ్వానితత్పరత మెలఁగె
నేవాఁడు తనపాద పావనపానీయ
మదె యుపాదేయ మం చర్థి నొసఁగెఁ
బరమేష్ఠి దాని నే పావన మకుకమం
డలు నించి తానె సఫలత నెసఁగె
తే. నీశ్వరుఁడు దానిఁ గొని దాని దే ధరించు
చున్నవాఁడు చూడుము? తన యుత్తమాంగ
మందె, యిందున నెవ్వాఁ డతఁడుదమహిమ
నుత్తమోత్తముఁ డని యొప్పు సత్తముండు.

గ॥ పుర స్చమత్కారమ్॥

వ. మఱిలను జమత్కారసహితంబుగ.

వృ॥దుర్వాదినో విష్ణుపదారవిందం
దోషాపహం నానుసరంతు మోహాత్
తేషాం మతంతు స్వయ మత్ర విష్ణు
పదారవిందానుసృతిం విధత్తే॥ 469

అ. దుర్వాదినః=మతాంతరులైన దుర్వాదయువారు, దోషాపహం=సర్వదోషహారమైన, విష్ణుపదారవిందం=మహావిష్ణు పాదారవిందమును, మోహాత్=అజ్ఞానమువలన, నానుసరంతు=అనుసరించరు గాని ; తేషాంమతంతు=ఆదుర్వాదులమతమో, అత్ర=ఇక్కడ, స్వయం=తానుగానే, విష్ణుపదారవిందానుసృతిం=ఆకాశతామరసమునె అనుసరించుటను, విధత్తే=చేయుచున్నది.

తా. మతాంతరులు అజ్ఞానముచేత విష్ణుపాదారవిందము ననుసరించకపో యినను, వారిమతము ఆకాశతామరవలె అసంభవమే అగును.

తే. అవని దుర్వాదివిష్ణుప దారవింద
మ్ములను దోషాపహములను మోహమునన
యనుసరింపఁడు, తినస్తత మనుసరించుఁ
దనుగ విష్ణుపదారవిందము నె తమిని.

టి. నీటిలో నుండు తామర ఆకాశములో నుండుట అసంభవ మనుట.

శ్రీ త్రివిక్రమస్వామివర్ణనము.

త్రివిక్రమస్వామి—మూఁడడుగులు గలసామి. విష్ణుదశావతారములలోని యైదవదైన వామనావతారము. ఈయన, యింద్రుని తఱిమి త్రిలోకములనుక్ పరిహరించుకొన్న బలిచక్రవర్తివలన, ఆమూఁడులోకములను పరిగ్రహించుటకై, ఆవామనావతారమున మూఁడెయడుగులు యాచించుకొని, విశ్వరూప మెత్తు కొని త్రిలోకములను మూఁడడుగులతోనె కొలిచి తీసికొని, ఆదేవేంద్రునికిచ్చి, ఇప్పుడు నల్లే యిక్కడ ఆనీలమేఘప్పెరుమాళ్లతోను, ఆశేషాకారప్పెరుమాళ్లతోను సేవసాయించుచున్నవారు.

గ॥ ఇత్యన్యతో దృష్టిం నిక్షిప్య.

వ. అని యన్యదిక్కునకుం దనదృక్కును నునిచి.

వృ॥ సమస్తరూఢద్రుమపుష్పనిష్పత
న్మరందసంతత్యభిషిక్త ముత్తమమ్।
రవిక్రమాశ్వత్థనిరోధిగోపురం
త్రివిక్రమస్యాయతనం నిశామ్యతామ్॥ 470

అ. సమస్త-రూఢ-ద్రుమ-పుష్ప-నిష్పతత్-మరందసంతతి-అభిషిక్తం = సమీపమున-లేచిన-చెట్లయందలి-పువ్వులనుండి-పడుచున్న-మకరందధారలచేత ముంచఁబడినదై, ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమై, రవి-క్రమ-అశ్వత్థ-నిరోధి-గోపురం=

సూర్యునియొక్క-రాకపోకలయొక్క-వేగమునకు-అడ్డమైన-గోపురములు కలది యైన, త్రివిక్రమస్య-ఆయతనం=త్రివిక్రమస్వామియొక్క-ఆలయము, నిశామ్యతాం=చూడఁబడుఁగాక.

తా. చుట్టుప్రక్కల తేనెలు కాఱు పుష్పవృక్షములును, ఆకాశము నంటు గోపురములును గలిగియుండు త్రివిక్రమస్వామిసన్నిధిని వీక్షించుము?

ఆ. తరియ విరియఁ బూయు • తరువర సుమ సము
దయపతన్మరందమయము మఱియుఁ
దరణిసరణి నాపు • తద్గోపురము రమిఁ
దగుత్రివిక్రమాయతనము గనుము?

గ॥ సవిస్మయ మభిధ్యాయన్॥

వ. అద్భుతసహితంబుగ నభిధ్యానంబు సేయుచు.

వృ॥ అవ్యా దాశ్రయతా మనశ్వరపదప్రాసాదనిశ్శ్రేణికా
హర్షాదూర్ధ్వ ముదంచితస్సచరణ స్త్రైవిక్రమో నః క్లమాత్
త్రైలోక్యార్పణత స్సితం శుభయశశ్ఛత్రం యదాసీద్బలే
ర్ద్రాఘిష్ఠో హరినీలదండఇవ య స్తద్ధారణాయోద్ధృతః॥ 471

అ. ఆశ్రయతాం=ఆశ్రయించువారికి, అనశ్వరపద-ప్రాసాద-నిశ్శ్రేణికా=నాశరహితస్థానమైన వైకుంఠమునకువలె-దేవాలయమునకు- నిచ్చెనవంటిదియు, హర్షాత్=సంతోషమువల్ల, ఊర్ధ్వం=పైకి, ఉదంచితః = ఎత్తఁబడినదియు, త్రైవిక్రమః=త్రివిక్రమస్వామిసంబంధమైనదియు, యః=ఏచరణము; త్రైలోక్య-అర్పణతః=త్రిలోకములను - సమర్పించుటవలన, బలేః=బలిచక్రవర్తికి, సితం=తెల్లనైన, శుభయశః=శుభకరమైనకీర్తి, యత్ ఛత్రం = ఏగొడుగుగా, ఆసీత్=అయ్యెనో, తత్-ధారణాయ=ఆగొడుగును-ధరించుటకై, ఉద్ధృతః=పైకెత్తఁబడినదై, ద్రాఘిష్ఠః = అతిదీర్ఘమైన, హరినీలదండఇవ = ఇంద్రనీలదండమువలె, సః-చరణః= ఆవిష్ణుపాదము, నః=మమ్మును, క్లమాత్=కష్టమునుండి, అవ్యాత్=రక్షించునుగాక ?

తా. ఈ త్రివిక్రమ స్వామియొక్క ఊర్ధ్వముఖ శ్రీపాదము పరమపద మునకుపలె తమకో వెలకు నిచ్చెనగాను, తమకు త్రిలోకములును దానము చేసిన బలిచక్రవర్తికీర్తి యనెడు తెల్లని ఛత్రమునకు నల్లని యింద్ర నీలదండముగాను నుండునదియై మమ్ము రక్షించుచుండును గాక.

ఉ. సేవకకోటికిం బరము శ్రీ సెంవఁగ నాదఁగ నిచ్చు నిచ్చెనై
యీవగ శేంగానె గడు శ్రీ సీశని యంఘ్రి త్రివిక్రమక్రమో
ద్భావన మప్పు డాబలి కుశ్రీ దారతఁ దెచ్చిన స్వచ్ఛకీర్తి ఛ
త్రావరణంబునై ంద్రమణిశ్రీ యుద్భూతదండము గండి తాఘువాన్.

బలి=బలిచక్రవర్తి—ప్రహ్లాదునికి పుత్రుఁడైన విరోచనునికి పుత్రుఁడు. తాను బాణాసురుఁడు మొదలైన నూర్గురు అసురులకును తండ్రి, ఇతఁడు ఇంద్రునివం చించి త్రిలోకములు నపహరించి త్రివిక్రమావతారమున విష్ణువునకు ఆత్రిలోక ములును దానమిచ్చి ఆతని మూఁడవపాదముచే నుంచఁబడిన తన శిరస్సుతో పాతాళమునకు కొనిపోఁబడి ఇప్పుడును "అశ్వత్థామాబలీ వ్యాసో హనూమాంశ్చ విభీషణః కృపః పరశురామశ్చ సప్తై తే చిరజీవినః॥" అని చిరంజీవియై ఆత్రివి క్రమస్వామితోఁగూడ నున్నవాఁడు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ కిమ రే? మామూనిన మేన మక్రమం త్రివిక్రమ మభినందసి?
వ. ఏమిరా? మిగులమూయులకాఁడై క్రమమునె విడనాడిన
యిట్టి త్రివిక్రము నభినందించుచున్నాఁడవు?

పశ్య?—చూడు?—

శ్లో॥ శ్రీమానపి స్వయం దైత్యా, త్కుర్వాణః కుప్రతిగ్రహమ్।
విందన్ సముహాతిం పృథ్వ్యా, మిష్టాంగో త్రభిదే దదా॥ 473

అ. సః=ఆత్రివిక్రముఁడు, స్వయం=తాను, శ్రీమాన్ అపి=భాగ్యవంతుఁడ య్యును—లక్ష్మీవంతుఁడయ్యును, దైత్యాత్=రాక్షసునివలన—బలిచక్రవర్తివలన, కుప్రతిగ్రహం=కుత్సితాదానము—భూప్రతిగ్రహణమును, కుర్వాణః సన్=చేయు

వాఁడునై, మహతీం=గొప్పదైన,పృథివీం=భూమిని,విందన్ సన్=పొందువాఁడునై, ఇష్టాం=తనకిష్టమైన యాభూమిని, గోత్రభిదే=వంశచ్ఛేదకుఁడైన వానికి—ఇంద్రునికి, దదౌ=ఇచ్చెను.

తా. ఈత్రివిక్రమస్వామి బలిచక్రవర్తివలన భూదాన మడిగి తీసికొని దేవేంద్రుని కిచ్చినవాఁడయ్యెను; ఇతఁడు తాను భాగ్యవంతుఁడైనను, తీయఁగూడని రాక్షసునివలన కుత్సితమైన దానమును తీసికొన్నదిగాక, దానిని వంశచ్ఛేదకుఁడైనవాని కిచ్చినది అక్రమమే; (అని తోఁచునట్లు చెప్పుటచే ఇది వ్యాజస్తుత్యలంకారము.)

గ॥ విశిష్యాయ మకపటూనాం కవీనాం నశ్లాఘనీయః॥ 474

వ. విశేషించి యితఁడు కపటులు కాని కవులకు శ్లాఘింపఁదగువాఁడు కాఁడు.

తే. తాను శ్రీమానుఁడై యాతుధానువలనఁ
గుప్రతిగ్రహ మొనరించెఁ గుమతివలనఁ
దనుగ గోత్రాభివర్ధకతను ప్రసిద్ధిఁ
గానుచు గోత్రాభిఘాతికిఁ గోత్ర నొసఁగె.

టీ. గోత్రాభివర్ధకతను=భూమ్యభివర్ధకత్వమందు (వంశాభివర్ధకత్వమందు) గోత్రాభిఘాతికి పర్వతచ్ఛేదకునికి-భూచ్ఛేదకునికి-(వంశచ్ఛేదకునికి) ఇంద్రునికి.

యతః.——ఎందువలన నంటేని?——

శ్లో॥ నిత్యానపాయి ప్రమదోఽపి నాథో
వటుర్భవ న్వంచితదాత్మకోఽసౌ।
కవిప్రథాకృ త్తిలు భూసురోఽపి
భూదానవత్వం క్షమమేవ లేభే॥ 475

ప్ర. నిత్యానపాయి ప్రమదోఽపి=ఎప్పుడును ఎడఁబాయని భార్య-లక్ష్మి కలవాఁడయ్యును, వంచితదాత్మకః=వంచింపఁబడినవాఁడై దాతయైన బలిచక్రవర్తికల

వాఁడై, కవివ్యథాకృత్=కవులకును — శుక్రునకును కష్టమును చేయువాఁడైన, అసౌ=ఈ, నాథః=త్రివిక్రమప్రభువు, భూసురోఽపి=తాను బ్రాహ్మణుఁ డయ్యును, భూదానవత్వం=భూమియందు రాక్షసత్వమును - బలిచక్రవర్తి చేసిన భూదానము కలవాఁడగుటను, లేభే = పొందెను, క్షమమేవ ఖలు = ఇది సమర్థమేకదా ?

తా. ఇతఁడు తాను లక్ష్మీవంతుఁడేయైనను, వడుగుగావచ్చి దాతను వంచించి కవికిని (శుక్రునికిని) మనోవ్యథ కలిగించినదేగాక, తాను బ్రాహ్మణుఁడుగ నుండియు, భూలోకమున దానవత్వమును పొందుట గట్టితనమే?

క. అనపాయిని సిరిఁ గాంచియుఁ
 గొనియును వడుగౌచు దాతఁ గొనకొని వంచిం
 చినదె ద్విజుఁడై కవివ్యథ
 నొనరిచి భూదానవత్వ మొగిఁ దగి తనరెన్.

కవి=శుక్రుఁడు—ఇతఁడు బ్రహ్మమానసపుత్రులలోని భృగువుపౌత్రుఁడు, కవిపుత్రుఁడు, అసురుల కందఱకును ఆచార్యుఁడు, ఈతఁడు బలిచక్రవర్తి విష్ణువునకు మూఁడడుగులు దానముచేయునపుడు ఆదానమునకు ఆదరోద్భేదకపాత్రముసరంధ్రమున దూరి ఆటంకముచేయఁగా, అప్పుడా వామనుఁడు పుల్లతో పొడిచి అతనిని గ్రుడ్డివానినిజేసినందున ఒంటికంటివాఁడు అయ్యెను.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ అభ్యుపగచ్ఛామ ఏవ భవతః ప్రౌఢగుణదోషీకరణపాండిత్యం ఆస్తామేవ శ్లేషచమత్కారః, ఆకర్ణయతావ దేతత్ యదా శ్రితరక్షణాయ పద్మేక్షణః స్వమహత్త్వ సమహాప మపి రూపమాపేదే॥ 476

అ. ప్రౌఢ-గుణ-దోషీకరణ-పాండిత్యం=ప్రౌఢమైన-గుణములను దోషములుగాఁ జేయుటయందలి-పండితత్వమును.

వ. ఇటు శ్లేష చేయుచమత్కార మటుండనీ? గుణములనుం దోషములుగఁ జేయు నీప్రౌఢపాండిత్యమునె యెందును గను చుందునుగాని; యేయది యాశ్రితులరక్షణార్థ మాపద్రక్షణుండును దనమహిమానురూపమె కానివామనరూపము నుంబ్రాపించుచున్నాఁడో? విన్నాఁడవే యాయదియు?

వృ॥ నిత్యోన్నతోఽపి నిరపాయరమాశ్రయోఽపి
దాతాపి హంత ! బహుశో మహతాం పదానామ్ ।
స్వీకృత్య వామనవపు శ్శ్రిత మింద్ర మీశః
పాతుం పదత్రితయ మత్ర బలిం బిభిక్షే॥ 477

అ. ఈశః=ఈత్రివిక్రమస్వామి, నిత్యోన్నతోపి=ఎల్లప్పుడు నుత్తముఁడే అయ్యును, నిరపాయరమాశ్రయోపి = విడుచుటయే లేనిశ్రీదేవికి స్థానమే అయ్యును, బహుశః=అనేకములై, మహతాం=గొప్పవైన, పదానాం=బ్రహ్మపదాదిపదములకు, దాతాపి=దాతయే అయ్యును, హంత = అయ్యో! వామనవపుః=కుఱుచశరీరమును, స్వీకృత్య=స్వీకరించి, శ్రితం = తన్నాశ్రయించిన, ఇంద్రం=దేవేంద్రుని, పాతుం=రక్షించుటకై, అత్ర=ఈభూలోకమందు, బలిం=బలిచక్రవర్తిని, పదత్రితయం=అడుగులు మూఁటిని, బిభిక్షే=భిక్షమడిగెను.

తా. ఈత్రివిక్రమస్వామి సర్వోత్తముఁడును, శ్రియఃపతియును, పరమపద బ్రహ్మపద ఇంద్రపదాదుల నిచ్చునతఁడు నయ్యును; తన్నాశ్రయించిన యింద్రునిఁ గాపాడుటకై వామనరూపము నెత్తుకొని బలిని మూఁడడుగు లడిగికొనెను.

చ. నిరతము నుత్తమోత్తమతకు నిక్కముగా నిరపాయలక్ష్మికిత
న్నిరతుల కున్నతోన్నతవికనిశ్చలసత్పద మిచ్చు నిచ్చలే
మఱిని మహాధ్యుఁడయ్యు,శతమన్యుని ధన్యునిఁ జేసిప్రోచుకై
కరముచు వామనుండగుచుఁ గైకొనెఁ గోరిపదత్రయుఁ బలిన్.

టీ. లన్నరతులకున్ = అతనియందత్యాసక్తులకు, ఉన్నతోన్నత - వినిశ్చల- సత్త్వపదము = ఉన్నతముకంటె ఉన్నతమై - అతిస్థిరమైన - పరమపదాది పదమును, శతమఖ్యున్ = దేవేంద్రుని, పదత్రయిన్ = అడుగుల మూఁటిని.

గ॥ పున స్సభ క్తిప్రకర్షమ్॥

అత్రహి.—ఇక్కడఁ గదా?

వృ॥ త్రైవిక్రమ స్త్రిపథగాజనక స్సపాదః
పాయా త్పురస్య మరుతాం మరుతాం నిహంతా ।
శంభోః స్ఫురన్మకుటభూషణదానచుంచు
మంభోనిధేః శ్వశుర మా ప్తగిరో య మాహుః॥ 478

అ. త్రిపథగాజనకః = గంగను పుట్టించినదియు, మరుతాంపురస్య = దేవతల పట్టణమైన స్వర్గమునకు, మరుతాం = నిర్జలప్రదేశత్వమును, నిహంతా = పోఁగొట్టునదియు; యం = ఏపాదమును, శంభోః = ఈశ్వరునియొక్క, స్ఫురత్ - మకుటభూషణ - దానచుంచుం = ప్రకాశించునట్టి - కిరీటమున కాభరణమును - ఇచ్చుటయందు సమర్థమైనదిగాను, అంభోనిధేః = సముద్రునకు, శ్వశురం = మామగాను, ఆప్తగిరః = వేదవాక్యములు, ఆహుః = చెప్పుచున్నవో ; సః = అట్టి, త్రైవిక్రమః = త్రివిక్రమస్వామిసంబంధి యైన, పాదః = శ్రీపాదము, పాయాత్ = రక్షించునుగాక.

తా. గంగనుపుట్టించి, స్వర్గమును జలసమృద్ధముగఁ జేసి, శివునిశిరస్సునలంకరించి, సముద్రుని అల్లునిఁగాఁ జేసికొనియున్న శ్రీత్రివిక్రమస్వామి శ్రీపాదము మిమ్ము రక్షించుచుండునుగాక?

వ. మఱల భక్తిప్రకర్షంబున.

చ. అకుటిలవేదమార్గముల కై నంబుధిమామన, నంబభర్తకున్
మకుటమునన్ విభూషక మనన్ జెలువొందుఁగ ? నెయ్యదయ్యదీ! ప్రకటిత మాత్రివిక్రముని కై పాదమె ప్రోచు మరు

త్వమరుణ్ మరున్నగరికిఁ బాఁచు, గంగజనకేనంబునఁ బంబిన
కారణంబె నై.

టి. మరుత్వమర్ = మరుభూమి చెట్టుచామనీరును లేసి నేల యగుటను, పంబిన=అతిశయించిన.

కామాక్షీ దేవీవర్ణనము.

కామాక్షీదేవి=కంచికామాక్షి—కా-మా-అక్షి= సరస్వతి-లక్ష్మి-కనులుగాఁ గలది. ఈమె మొదట పరాశక్తి యనఁబడుచు, వెనుక తాను తన ఇచ్ఛాజ్ఞాన క్రియాశక్తి చేత మహాగౌరియైయుండి ఆవెనుక ఈకాంచీపురిలో కామాక్షియ నఁబడియె. ఈమె జన్మాంతరమున దక్షప్రజాపతికి పుత్రియై దాక్షాయణి అనఁబ డియు, తండ్రియజ్ఞమున తన భర్తయైన శివుని పిలువక అనమానించినందున తాను అత్యాగ్రహమున మహాకాళియై అందఱిని భయపఱుచుచు తుదకు దేహ త్యాగము చేసికొని, వెనుక హిమవంతునికి మేరువుపుత్రి యైన మనోరమకు పుట్టి, పార్వతి, గౌరి, హైమవతి అనియు, ఈశ్వరునికి భార్యయై ఈశ్వరి, భవాని, శర్వాణి, రుద్రాణి అనియు, తాను సకలశుభస్వరూపిణియై సర్వ మంగళ, శివ అనియు పేర్లుకలిగి, ఆయీశ్వరునియందలి ప్రేమాతిశయమున అతనికి అర్ధాంగమై తాను అర్ధనారీశ్వరి అనియుఁగాక, అతనికిని అర్ధనారీశ్వ రుఁడని పేరును కలిగించిన యామె.

గ॥ ఇతి కించి దంతర మతిక్రమ్య॥ 479

అత్రహి.—ఇక్కడఁ గదా?—

వృ॥ కాంచీనగరవిభూషా, కామాక్షీ కల్పమంజరీ భజతామ్।
రక్షా సురసేనానాం, రాజతి శర్వస్య సర్వస్వమ్॥ 480

అ. భజతాం=భజియించువారికి, కల్పమంజరీ=కల్పవృక్ష పుష్పగుచ్ఛము వంటిదియు; సురసేనానాం=దేవసేనలకు, రక్షా=రక్షకమైనదియు; శర్వస్య= శంభునకు, సర్వస్వం=సకలధనస్వరూప మైనదియు; కాంచీనగరవిభూషా =

కాంచీపట్టణంబున కలంకారమైనదియు నైన, కామాక్షీ=కామాక్షీదేవి, రాజతి=రాజిల్లుచున్నది.

తా. ఈకాంచీపురమందలి కామాక్షీదేవి తన్ను భజించువారికోరిక లిచ్చుటకై కల్పవృక్షపు పువ్వుల గుత్తువలెను, ఆశివునకు సకలవిధధనమువలెను, అంగీకరించి రక్షకముగా రంజిల్లుచున్నది.

వ. అని కొంతయంతరమ యతిక్రమించి.

తే. కాంచి కాకల్ప మయి భజియించు ప్రజకుఁ
కల్పభూరుహమంజరీకల్ప మగుచుఁ
గాంచఁగా నయ్యెఁ గామాక్షిఁ గాంచనాంగి
శర్వసర్వస్వ మమరేంద్రసన్నుతాక్షి.

గ॥ నిరూప్య సవిస్మయానందం కామాక్షీ మామంత్ర్య॥ 481

వ. అని నిరూపించి విస్మయంబు నంది యానందించి యాకామాక్షిని యామంత్రించి.

వృ॥ దంతశ్రీ స్తవ దృశ్యతే యది తతః కుందం ననిందంతి కే
వక్త్రం యద్యభిలక్ష్యతే బుధజన శ్చంద్రం నసంద్రక్ష్యతే।
దృష్టే దృష్టియుగే పున ర్నవినుయా ద్బాలోపి నీలోత్పలం
సూక్తి శ్చేదనుభూయతే మధురతా కామాక్షి! కా?మాక్షికే॥

అ. కామాక్షి=ఓకామాక్షి! తవ=నీయొక్క, దంతశ్రీః=దంతకాంతి, దృశ్యతేయది=చూడఁబడునదేని, తతః=తర్వాత, కే=ఎవరు, కుందం=మొల్లమొగ్గను, ననిందంతి=నిందించరు? వక్త్రం==మొగము, అభిలక్ష్యతేయది = చూడఁబడునదేని, బుధజనః=తెలివిగలవారు, చంద్రం=చంద్రుని, నసంద్రక్ష్యతే=చూడరు; దృష్టియుగే=కంటిజంట, దృష్టేయది=చూడఁబడినదేని; బాలోపి=పసివాఁడైనను, నీలోత్పలం=నల్లకల్వను, పునః=మఱల, నవినుయాత్=వినుతించఁడు; సూక్తిః=మాట, అనుభూయతేచేత్==వాడుకపడునదేని, మాక్షికే=తేనెయందు, మధురతా=మాధుర్యగుణము, కా=ఎట్టిది?

తా. ఈ కామాక్షీదేవి దంతములు మొల్లమొగ్గలను, మొగము చంద్రుని, కనులు నల్లకలువలను, మాట తేనియను మించియుండును.

సీ. కామాక్షి! నీదంత ✿ కాంత కాంతులు గాంచి
నిందింప రెవ్వారు ✿ కుందములను?
వామాక్షి! నీమోము ✿ సోముగోమును గని
యాసోము నెవ్వార ✿ లాసగొనుదు?
రబ్జాక్షి! నీలోచ ✿ నాబ్జయుగ్మముఁ జూచి
కలువలచెలువము ✿ దలఁతు రెవరు?
మత్స్యాక్షి! నీతేఁట ✿ మాటమాదిరి గని
మధుమధురిమ నేరి ✿ మనసు గోరు?
తే. నిట్టిసోయగ మేయుగ ✿ మెచ్చరియందు
నేని యెచ్చోని యే మేని ✿ మేనియందు
నౌర! కన్నారఁ గన్నార? ✿ కాంచనాంగి!
కాంచినావె? నీవైన ✿ గాంతుఁ జేసి.

కృశానుః.—కృశానుప్ర.—

గ॥ యద్యపి విద్యతే కామాక్ష్యా స్సర్వాభినందనీయం సౌందర్యం
తథాపి ముధాతదితి ప్రతిభాతి॥ 483

వ. కామాక్షికి సకలాభినందనీయమైన సౌందర్యము కలిగియున్న
దియేమైనను, అది కేవలము విఫలముగనే తోఁచుచున్నయది.

తథాహి.—అట్లు కదా?—

శ్లో॥ కాంతో విరూపాక్ష ఇతి ప్రతీతః
కామస్య మాతా గిరిరాజపుత్ర్యాః।
స్తంబేరమాస్య స్తనయోఽపి తస్యా
లంబోదరః కిం ఫలమాభిరూప్యమ్॥ 484

అ. గిరిరాజపుత్ర్యాః=ఈపార్వతియైన కామాక్షియొక్క, కాంతః=పెనిమిటి, విరూపాక్షః=విరూపములైన-అసమములైన కన్నులు కలవాఁడయి, కామస్య=కామపురుషార్థమునకును—మన్మథునకును, హంతా = నాశకుఁడును; తనయోపి=కొడుకును, స్తంబేరమాస్యః=ఏనుఁగుమొగమువంటిమొగము గలవాఁడయి, లంబోదరః=వ్రేలాడుకడుపు గలవాఁడును; ఇతి=అని, ప్రతీతః = ప్రసిద్ధుఁడు. తస్యాః=అట్టిఆమెకు, ఆభిరూప్యం=ఇట్టి రూపాభిమానము, కింఫలం=ఏమిఫలము ?

తా. ఈకామాక్షి యెంతోయందకత్తె యైనను, మగఁడు సరియైనకనులే లేనివాఁడైయుండియు, తనకోరికనుకూడ పడఁగొట్టువాఁడైయుండుటే గాక మన్మథునిగూడ దహించినవాఁడుగాను, కొడుకు ఏనుఁగుమొగము గలవాఁడే గాక, వ్రేలాడుపొట్టయును గలవాఁడుగాను నుండఁగా, ఈమెయందమెందుకు ఫలితమగును ?

తే. కాంతుఁ డావిరూపాక్షుఁడు కామహంత
సుతుఁడు లంబోదరుఁడు గజాస్యుఁడును నగుట
నకట ! గిరిరాజపుత్రికి నఖిలవిధుల
రూపమునకును నిది యనురూపఫలమె?

గ॥ అనయోః ఖల్వంబికాత్ర్యంబకయో ర్దాంపత్య మననురూప మితి వ్యక్తమేతత్ ॥ 485

వ. ఈయంబికాత్ర్యంబకుల కనురూపదాంపత్యమె లే దనునది సుస్పష్టమె కదా?

వృ॥ఇయంతు సర్వమంగళా, సతు స్మశానమందిరో;
విభాతి హైమవత్యసౌ, సయాతి దిక్షు భిక్షుకః ।
ఇయంతు కుంకుమాంకితా, సభస్మరాశిరూషిత;
స్త్వరాలకుంతలాచసా, జటాభి రేష భీషణః॥ 486

అ. ఇయంతు=ఈమెయో? సర్వమంగళా=సకలశుభములును గలది, సతు=

అతఁడో? స్మశానమందిరః = సుడిగాడే ఉనికిచోటుగాఁ గలవాఁడు ; అసౌ= ఈమె, హైమవతీ=బంగారము కలదిగా - హిమవంతునికూఁతురుగా,విభాతి= ప్రకాశించుచున్నది ; సః=అతఁడు, దిక్షు=దిక్కులయందు, భిక్షుకః = బిచ్చగాఁడై, యాతి=పోవుచున్నవాఁడు ; ఇయంతు=ఈమెయో? కుంకుమాంకితా= కుంకుమచేత గుర్తింపఁబడుచున్నది; సః=అతఁడు, భస్మరాశిరూషితః=భస్మసమూహముచేత పూయఁబడినవాఁడు ; సాతు=ఆమెయో ? అరాలకుంతలాచ= వంకరలైన ముంగురులు గలదియు; ఏషః=ఇతఁడు, జటాభిః=జడలచేత, భీషణః=భయంకరుఁడు.

తా. ఈపార్వతీశ్వరులు దంపతు లయ్యును, ఒకరికొకరు విరుద్ధముగా ఆమె సర్వమంగళములతో నుండియు, ఇతఁడు స్మశానవాసియై; ఆమె యెంతో బంగారము గలిగియుండియు, ఈతఁడు బిచ్చగాఁడై; ఆమె కుంకుమముపూసికొని యుండియు, ఇతఁడు బసుమము పూసికొనియు; ఆమె ముంగురులతోనుండియు, ఇతఁడు జడలువేసికొనియు నున్నవారు.

ఉత్సాహ. ఈమె సర్వమంగళాఖ్య యైయితఁడు ప్రేతభూస్థితుం;
డీమె హైమవతియు నైన నితఁడు భిక్షుకుండు; ను
మ్మీమె కుంకుమాంకితాంగ యైయితఁడు భస్మరూషితుం;
డీమె కుటిలకుంతలాఢ్య యైయితఁడు దీర్ఘజటుఁ డగున్.

టి. హేమమే హైమము అని రూపాంతరము.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ వయస్య! మైవంవాదీః నఖల్వప్రశస్తైరపి స్మశానవాసకృత్తివాసఃప్రభృతిభి స్సాంసిద్ధిక మభిరూపాణా మాభిరూప్య మవహీయతే॥ 487

వ. వయస్య! వాదింపకుమిట్లు, అప్రశస్తములైనను, స్మశానవాసచర్మవస్త్రాదులచేత నీతని స్వతస్సిద్ధమయిన సౌందర్యము సుందరులకుఁ గొదువ నీయదకదా?

వృ॥ నివస్తాం వా కృత్తిం, నివసతు చిరం వా పితృవనే
శివస్తావ ద్ధత్తా మహిగణ, మథాప్యేష సుభగః।
పరీతం శైవాలై రుషితమపి పంకేషు, మలినా
మలీనాం బిభ్రాణం, కిమిహ కమనీయం న కమలమ్॥ 488

అ. శివః తావత్ = ఈశ్వరుఁడో, కృత్తింవా=ఏనుఁగుతోలునైన, నివస్తాం= వస్త్రముగాఁ జేసికొనుఁగాక; పితృవనేవా = స్మశానేవా=సుడిగాటిలోనైన, చిరం=చాలకాలము, నివసతు=వాసముసేయుఁగాక ; అహిగణం=సర్పసమూహమును, ధత్తాం=ధరించునుగాక; అథాపి=ఐనను; ఏషః=ఇతఁడు, సుభగః=సౌభాగ్యవంతుఁడే; శైవాలైః=తీఁగపాఁచితో, పరీతం=చుట్టఁబడినదియు, పంకేషు =అడుసులలో, ఉషితమపి=ఉండినదియైనను, మలినాం = మురికి గలిగియున్న, అలీనాం=తుమ్మెదలకు, బిభ్రాణం = ధారకమైన, కమలం = తామరపూవు, ఇహ=ఈలోకమందు, కమనీయం=సొగసైనది, నకిం=కాదా?

తా. తామరపూవుక్రింద అడుసును, పైఁగ తీఁగపాఁచియునుగాక, మురికి పట్టినతుమ్మెదలును ముసురుచుండునదియై యున్నను, అందఱకు నానందముకలిగించునటులనె ఈశివుఁడును ఏనుఁగతోలే వస్త్రముగాఁగట్టి, స్మశానములోనే వాసము చేయుచుండుటయె గాక, పాములను సొమ్ములనగా పైనివేసికొనుచున్నను, అందఱకును ఆనందకరుఁడే !

ఉ. ఏనుఁగతోలు తాలిచిన, నేనుడిగాట నివాస మున్న, నే
హీన మహీనపంక్తి ధరియించిన, నీశ్వరుఁ డొప్పుడొప్పుడున్;
జానుగ నుండదే? కమలషండము పాఁచియుఁ బంకముం దమిఁ
తూనికలుం వికారముగఁ దోఁచిన, నీచిన నీటిపట్టులన్.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥ రమణీయ గ్రహిపురుషో, రమణీయత్వైవ రజ్యతి విదగ్ధా।
శ్లోక స్సఏవ సుభగ, శ్శ్లిష్టం సక్తం హి యత్ర రసికస్య॥ 489

అ. యత్ర=ఎక్కడ, రమణీ=స్త్రీ, విదగ్ధా=నేర్పరురాలై, రజ్యత్యేవ=రం

జిల్లుచు నేయున్నదో; సహిపురుషః=ఆపురుషుఁడేకదా? రమణీయః=మనోహరుఁడు; యత్ర=ఎక్కడ, రసికస్య=సాహిత్యసారజ్ఞునకు, చిత్తం=మనస్సు, సక్తం=ఆసక్తమైనదో; సఏవశ్లోకః=ఆశ్లోకమే, సుభగోహి=మనోహరముకదా?

తా. రసికునకు సారస్యమును జూపుశ్లోకమువలె, స్త్రీని రంజిల్లఁజేయు పురుషుఁడే మనోహరుఁడు.

ఆ. రమణి యెవని యెడల ♦ రంజిలు, రమణీయుఁ
డట్టిపురుషుఁడే క ♦ దా? యథార్థ
ముగను బద్దె మెద్ది ♦ ముద మొదవించు స
హృదయహృదయమునకు ♦ హృద్య మదియ.

గ॥ అవధార్యతా మత్రై తదతిమాత్రం చిత్రమ్॥ 490

వ. అవహితమతివగుము? అందును నిది అతిమాత్రము చిత్రము!

శ్లో॥ శివాక్ష్యాలోకతః కామో, జిత ఇత్యేవ శుశ్రుమ।
వ్యత్యాసోఽత్ర జితః కాంచ్యాం, కామాక్ష్యాలోకత శ్శివః॥

అ. కామః=మన్మథుఁడు, శివ - అక్ష్యాలోకతః=శివునియొక్క - కంటిచూపుచేత, జితః=జయింపఁబడినవాఁడు, ఇత్యేవ=అనియే, శుశ్రుమ=విన్నాము; అత్ర=ఈవిషయములో, వ్యత్యాసః=విపర్యాసము, కాంచ్యాం = ఈ కంచిలో, కామ - అక్షి - ఆలోకతః=మన్మథునియొక్క - కంటిచూపుచేత—కామాక్షీ - ఆలోకతః = కామాక్షీదేవియొక్క - చూపుచేత, శివః = ఆశివుఁడు, జితః= జయింపఁబడెను.

తా. శివునికంటి మంటచేత మన్మథుఁడు జయింపఁబడెనని వింటిమి. ఇప్పుడా శివుఁడా మన్మథుని కడుపుమంటచేతనే ఆకామాక్షీదేవికంటఁ గనుఁగొంటచేతనే జయింపఁబడియె ఇదేమి వ్యత్యాసమో?

క. వినుదుము వీనుల విజితునిఁ
గనె కాము శివాక్షిఁ దగిలి ♦ కనులను గాంచిం
గనెదము శివునినె విజితునిఁ

గను నిదె కామాక్షిఁ దగిలి శేకమువికట మిటన్.

అన్వయము. శివాక్షిఁ దగిలి కాముఁడు విజితునిఁగానే వీనులచే వినుదుము. కామాక్షిఁ - కామునక్షిఁ దగిలి శివునినె విజితునిఁగానె కనులచేఁ గనెదము. ఇదె ఇటుఁగడు వికటము.

గ॥ పుష్కలంకిల పుత్రభాగ్యమపి పర్వతరాజకన్యాయాః॥ 491

వ. పుష్కలము కదా? పుత్రభాగ్యము సహిత మీపర్వతరాజ పుత్రికి.

ఇభనాథవక్త్రుఁడు=గజాననుఁడు—412 వృత్తముక్రింద చూడు.

షడాననవర్ణనము.

షడాననుఁడు—ఇతఁడును పార్వతీపరమేశ్వరులపుత్రుఁడు. శివునిరేతస్సు అగ్నిమూలముగ శరవణమున విడువఁబడి కృత్తికలచే పెంపఁబడినందున అగ్నిభువు, శరవణభువు, కార్తికేయుఁడు నని చెప్పఁబడుచు; ఎప్పుడును కౌమారవయస్సులోనె యున్నందున కుమారుఁడనియు, ఆఱుముఖములతో నున్నందున షణ్ముఖుఁడనియు,అతిబాల్యమపుడె తారకాసురుని జయించినందున తారకారి అనియు, నెమలియె వాహనమైనందున మయూరవాహనుఁడనియు,శక్తియేఆయుధమైనందున శక్తిధరుఁడనియుచెప్పఁబడుచుండు సుబ్రహ్మణ్యుఁడు.

వృ॥ కుశలీభనాథవక్త్రః, ప్రథమో హిమాద్రితనయాయాః।
పంచాస్యాత్పితు రధిక,ష్షడాననో నందనో ద్వితీయోఽస్యాః॥

అ. హిమాద్రి తనయాయాః = హిమవత్పర్వతపుత్రి యైన యీకామాక్షి యొక్క, ప్రథమః పుత్రః=మొదటికొమారుఁడైన, భనాథవక్త్రః=నక్షత్రాధిపతియైన చంద్రునివలె మొగముగలవాఁడగు-ఇభనాథవక్త్రః=గజాననుఁడును, కుశలీ=క్షేమముగానున్నవాఁడు. అస్యాః=ఈపెయొక్క, ద్వితీయః నందనః=రెండవకొమారుఁడగు, షడాననః=షణ్ముఖుఁడు, పంచాస్యాత్=అయిదు మొగములుగల, పితుః=తండ్రికంటె, అధికః=ఎక్కువైనవాఁడు, కుశలీ=క్షేమముగానున్నవాఁడు.

తా. ఈపార్వతికి మొదటికొడుకు విఘ్నేశ్వరుఁడు గజాననుఁడుగ నుండియు తాను చంద్రముఖిగాను, రెండవకొడుకు కుమారస్వామి అయిదుమొగములు గల తండ్రికంటె తా నాఱుమొగములుగలవాఁడుగాను శ్రేష్ఠుఁడుగానుండుట అతిశయమైనపుత్రభాగ్యము కదా?

ఏలనఁగా?—

తే. కుశలి నిభసాధముఖుఁ గనెఁ నెసఁగ మొదట
గౌరి మదిఁ గోరి మఱి చమత్కారిణి యయి
పంచముఖుఁ డగు జనకునిఁ మించుకొడుకు
షణ్ముఖునిఁ గనె వెనుక నాశ్చర్యచర్య.

గ|| ఇత్యన్యతః కించిత్పరిక్రామన్ సామోదమ్|| 493

వ. అని నుతించి కొంతయంతరంబునకుఁ బరిక్రమించుచుం బరమప్రమదంబున.

ఏకామ్రేశ్వరవర్ణనము.

ఇ. ఏకామ్రేశ్వరుఁడు=ఏక-ఆమ్ర-ఈశ్వరుఁడు=వేదమనేకమైయున్న మామిడివృక్షముక్రింద వసించుచున్న ఈశ్వరుఁడు. ఈయన ఈ కాంచీపురమందు మొదట జ్యోతిర్లింగముగనుండి, వెనుక కామాక్షిచే పూజింపఁబడుటచే సైకతలింగమై యున్నయతఁడు.

ఇతఁడు త్రిమూర్తులలో నొకఁడై త్రినేత్రములు కలిగి తామసగుణప్రధానుఁడగుచు జగత్సంహారము చేయుచును సంధ్యలలో నటనము చేయుచు నుండు నతఁడు, మఱి యితఁడు వృషభమును టెక్కెమున నుంచుకొని, నందిని వాహనముగఁ జేసికొని, చేత శూలాయుధము నుంచుకొని తలను గంగను చంద్రునిఁ బెట్టుకొని యుండునతఁడు. మఱి యితఁడు త్రిపురాసురులను జయించునపుడు భూమియే రథముగను, సూర్యచంద్రులే చక్రములుగను, వేదములు గుఱ్ఱములుగను, బ్రహ్మయే సారథిగను, మేరుపర్వతము విల్లుగను, విష్ణువె బాణముగను, సముద్రము అమ్ములపొదిగను ఐయుండినతఁడు. మఱియు

నితఁడు దేవరాక్షసులు పాలసంద్రమున అమృతము తఱచునపుడు కవ్వముగా నున్న మేరుపర్వతమునకు త్రాడుగానుంచుకొనఁబడిన వాసుకి అనుసర్పశ్రేష్ఠుఁడు తాళఁజాలక క్రక్కుకొన్న విషమును త్రాగివేసి, ఆవిషము పార్వతిచేత కంఠమందె పట్టి నిలుపఁబడినందున నిప్పుడును విషకంఠుఁడై యున్నయతఁడు.

వృ॥ శశాంకమాలి స్సహకారమూలే
కైలాసవాసీ స ఇహావిరాసీత్
యస్యాగ్నిభూ ర్దృక్చ తనూభవశ్చ
యోషాఽపి భూషాఽపిచ నాగరాజీ। 494

అ. యస్య=ఎవనియొక్క, దృక్చ=నేత్రమును, తనూభవశ్చ = కొమారుఁడును, అగ్నిభూః = అగ్నిగా ప్రభవించినదో-అగ్నిలో ప్రభవించినవాఁడో, యోషాపి=స్త్రీయును, భూషాపిచ=భూషణమును, నాగరాజీ=నగరాజపుత్రియైన పార్వతియొ-సర్పముల సమూహమో; సః=అట్టి, కైలాసవాసీ=కైలాసమున వసించునట్టి, శశాంకమాలిః=చంద్రశేఖరుఁడైన శివుఁడు, ఇహ=ఈకంచియందు, సహకారమూలే=మామిడిచెట్టుక్రింద, ఆవిరాసీత్=ఆవిర్భవించెను.

తా. అగ్నిసంభవులైన నేత్రపుత్రులును, నగరాజపుత్రియైన పార్వతియు సర్పసమూహమునైన భార్యాభూషణములును గలిగి, కైలాసమందుండువాఁడయ్యు నీయేకామ్రేశ్వరుఁ డిక్కడ నీకంచియం దీమామిడిచెట్టుక్రిందఁ నావిర్భవించియున్నవాఁడు.

తే. వాసి నావిర్భవించెఁ గైలాసవాసి
మావిక్రేవను నతఁ డిందుమౌళి, యిందు
నగ్నిభువు చూపుచూలును నగు నెవనికి
నగయునెలనాఁగ యగు నలనాగరాజి.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ వయస్య! కింవర్ణయసి విశ్వవిలక్షణచరిత్రంరుద్రమ్, లోకేహి

లోచన శైత్య సంపిపాదయిషయా యతమానా౯ జనానేవ పశ్యామః; అయంతు పశుపతిః స్థాణురితిచ ఆహ్వాయ మన్వర్థయన్నిహ ఆశుశుక్షణి ముష్ణి నిక్షిప్తవాన్॥ 495

వ. వయస్యా ! వర్ణించుచున్నావేమి? నీ వీ విశ్వవిలక్షణచరిత్రుఁడైన రుద్రుని, లోకములో లోచనములకుఁ జల్లఁదనమును సంపాదించుకై యత్నించువారిని గాంచుచున్నాము ; ఇతఁడో పశుపతియనియు, స్థాణువనియుఁ దనకుఁ గలనామముల నన్వర్థము చేయుచు నిచటఁ దనకంటిమంట నెనించుచున్నాఁడు.

టి. విశ్వవిలక్షణచరిత్రుఁడు=లోకమునకంటె విగతలక్షణమైన-లోకములో విశేషమైన-చరిత్రము కలవాఁడైన, పశుపతి=పసులకు-సకలజంతుజాలమునకును అధిపతి, స్థానువు=కొమ్మలేనిచెట్టుపంగ, లయకాలమందు కదలకయుండువాఁడు, అన్వర్థయ౯=సార్థపఱచుచు, ఆశుశుక్షణిం=అగ్నిని.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ అవధేహి తావ దభిధాస్యామి రహస్యమ్॥ 496

వ. అవహితుఁడ వగుము. ఆరహస్యము వచియించుచున్నాఁడను.

వృ॥ అంగానుషంగా మతిశీతబాధా
మిందో ర్ద్యుసింధోశ్చ తదన్వయేన
హర్తుం వహత్యగ్నిమయీం తృతీయాం
హారో? హసంతీమివ హంత ! దృష్టిమ్॥ 497

అ. హరః=ఈశ్వరుఁడు, ఇందోః=చంద్రునియొక్కయు, ద్యుసింధోశ్చ=ఆకాశగంగయొక్కయు, తదన్వయేన=ఆయొక్కొక్కటియొక్క సంబంధము చేత, అంగానుషంగాం = తన యంగములయందు సంబంధము గల, అతిశీతబాధాం=చలివలని యత్యంతకష్టమును, హర్తుం=హరించుటకై, తృతీయాం = మూఁడవదియైన, అగ్నిమయీం=అగ్నిస్వరూపమైన, దృష్టిం=కంటిని, హసంతీమివ=నుంపటినివలె, వహతి=వహించుచున్నవాఁడు-హంత=ఆశ్చర్యము!

తా. ఈశివుఁడు తనతలలో చల్లనిగంగనుఁ జల్లనిచంద్రబింబమునుఁ ధరించినందున నేకాక, అవి యొక్కొక్కటితోడి కూడికవలననుఁ గలుగు శీతల బాధను నిలుపుకొనుటకై కుంపటి నిప్పునువలె నిప్పుకంటిని కూడ వహించెను.

తే. ఇందువలనను మఱి నభస్సింధువలన
నంగములఁ గలశైత్యానుషంగశ్రమను
మాన్ప నింపుగఁ గుంపటి మాట్కిఁ దాల్చె
నగ్నిమయముగ మూఁడవయక్షి మృడుఁడు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ హంత! తర్హి తుహినకిరణశకల సురసరిజ్ఝరీశిశిర శిరసస్త్రిపుర
హరస్య కథ మభిషేకప్రియతా॥ 498

వ. అట్లయ్యేనేని, అయ్యో! అయ్యిందుకళలవలనను, అయ్యమరసరిజ్ఝరివలనను (బెల్లు జిల్లని) చల్లఁబాఱి చీఁదఱవడు తలకలయాకపర్దికేకరణి నభిషేకమున నభిలాషముకలుగును?

తతశ్చ.—తర్వాతను.—

వృ॥ గంగాతరంగావలిభి స్సుధాంశో
స్సుధాఝరై శ్చానిశ మార్ద్రమూర్ధ్నః
ముధాభిషేకం కలయంతి శంభో
స్తృప్తాయ తోయేన దదత్యపః కే? 499

అ. గంగాతరంగావలిభిః = గంగానదియలలసమూహముల చేతను, సుధాంశోః=చంద్రునియొక్క, సుధాఝరైశ్చ=అమృతము వెల్లువల చేతను, అనిశం= ఎల్లప్పుడును, ఆర్ద్రమూర్ధ్నః=తడిసినయుచ్చితల గలవాఁడైన, శంభోః=శివునికి, అభిషేకం=అభిషేకమును, ముధా=వ్యర్థముగా, కలయంతి = చేయుచున్నారు; తోయేన=నీటిచేత, తృప్తాయ = తనివిని పొందినవానికి, కే=ఎవరు, అపః=నీళ్లను, దదతి=ఇచ్చుచున్నారు?

తా. నీరు నిండియుండినవానికి మఱల నెవరు నీరు నీయనియట్లు గంగా

ప్రవాహమును, చంద్రునమృతప్రవాహమును తల నిండి యెప్పుడును తడసియుండు శివునకు అభిషేకమే చేయఁగాదుకదా?

తే. రంగదుత్తుంగగంగాతరంగములను
వఱలు నమృతాంశు నమృతప్రవాహములను
శివున కభిషిక్తునకు నభిషేక మొందు
కనెద రెందుకు నీరతృప్తునకు నీరు.

విశ్వావసుః. — విశ్వావసువు. —

గ॥ అత్రాపి యుక్తముత్తరం వ్యాహరామి॥ 500

వ. ఇందుకును యుక్తమగు నుత్తరమె వచియించుచున్నాను.

వృ॥ జ్వలనాకలనా ద్విషస్య పానా
ద్విషభాజాం వహనాచ్చ తప్తమూర్తేః
అనిశం త్రిదశాపగాధరస్యా
ప్యభిషేకప్రియతా హరస్య జాతా॥ 501

అ. జ్వలనఆకలనాత్ = (నొసటికంటి) అగ్నియొక్క కూడికవలనను, విషస్య పానాత్ = కాలకూటవిషముయొక్క పానమువలనను, విషభాజాంవహనాచ్చ = సర్పములయొక్క ఉద్వహనమువలనను, తప్తమూర్తేః = తపింపఁబడెడిశరీరముగలవాఁడై, త్రిదశాపగాధరస్యాపి = గంగనుధరించినవాఁడే యైనను; హరస్య = శివునకు, అనిశం = ఎల్లప్పుడును, అభిషేకప్రియతా = అభిషేకమందుప్రేమ, జాతా = కలిగియున్నదే.

తా. ఈశ్వరుఁడు తనతలయందు గంగయుండియు; నొసటికంట నిప్పును, గొంతున కాలకూటవిషమును, మెడను ఆవిషధరములే యైనపాములును గలిగి తపించుచుండెడి తనశరీరమునకు అభిషేకము అక్కఱ లేకయుండునా?

తే. దహనవిషవిషవహనముద్వహనములను
మిగులఁ గన క్రాఁగి వేఁగిన మేనివాని

కనిశమును శశిఁ ద్రిదశాపగను ధరించి
నను, శివున కభిషేకముగను బ్రియంబె.

క్రుశానుః.—క్రుశానువు.—

గ॥ అస్త్యేవ మథా ప్యన్యద ప్యనుయుజ్యతే॥ 502
వ. అది యట్లుండినను, మఱియొకటియు నడుగఁబడుచున్నయది.
గ॥ కిమసౌ విహాయసం విహాయ సంతతం శంకరశిరసి గంగాత
రంగాంతః ప్రతివసతి మృగాంకః కృశాంగః॥ 503

టి. విహాయసం=ఆకాశమును, గంగాతరంగఅంతః = గంగాతరంగములమ
ధ్య, మృగాంకః=జింకగుర్తుకలవాఁడు-చంద్రుఁడు, కృశాంగః=కృశించినఅం
గముగలవాఁడు.

తే. ఏమి ? యీసోముఁ డావ్యోమ మేది యెపుడు
జటలపటలంబునను వికంకటభయంక
రంబు శంకరునిది యాశిరంబుపయిన
గాంగ మగు తరంగములఁ గృశాంగుఁ డాయె.

టి. వ్యోమము+ఏది=ఆకాశమును+విడిచి, జటలపటలంబునను=జడలసమూ
హములోను, వికంకటభయంకరంబు = విస్తారమైనభయమును గలుగఁజేయు
నది యై.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ శృణు సఖే ! తత్ర కారణమ్॥ 504
వ. చెలికాఁడా ! దానికిని గారణము వినుము.
వృ॥ శివశిరసి శీతభాను
స్సాగరసూనుత్వసూచనాయ పరమ్
అధివసతి తన్మహిష్యా
గంగాయా జఠర మల్పతను రేషః॥ 505

అ. ఏషః=ఈ, శీతభానుః=చంద్రుఁడు, శివశిరసి=శివునిశిరస్సునందు, సాగరసూనుత్వసూచనాయ=సముద్రపుత్రత్వమును సూచించుటకై, పరం=మిక్కిలి, అల్పతనుః=స్వల్పశరీరముకలవాఁడై, తత్ మహిష్యాః=ఆసముద్రునిభార్యయైన, గంగాయాః=గంగాదేవియొక్క, జఠరం=గర్భస్థానమును, అధివసతి=చేరుచున్నవాఁడు.

తా. ఈచంద్రుఁడు ఆశివునిశిరస్సున తాను సముద్రుపుత్రుఁడని తెలిపించుకొనుటకై ఆసముద్రుభార్యయైన గంగాదేవిని తనతల్లినిగాను తోఁపించుకొనుటకునై ఆగంగాగర్భమధ్యమున నే చేరియున్నవాఁడు.

క. పురహరుతల నీశీతల
కరుఁ డలసాగరకుమారకతసూచిత మహా
కరణిని నాతనిసతి యహా
సురనదియుదరంబులో శిశుతను వసించున్.

కృశానుః.—కృశానువు —

గ॥ తథాపి లుబ్ధపష ఫలఁ ప్రేప్సుభిరనాదృత్యః॥ 506

వ. అట్లయినను, ఆదికిరాతుఁ డగునితఁడు ఫలములఁ గోరువారు సమాదరింపఁ దగువాఁడు కాఁడు.

తథాహి.—అది సరే.—

మేరుపర్వతము.

ఇ. సౌవర్ణ భూధరము-బంగారుకొండ=మేరుపర్వతము. ఇది మహోన్నతమై బంగారుమయమై సప్తద్వీపములమధ్యనున్నదై ఒకప్పుడు హిమవత్పర్వతముతోడివివాదముతో నీకంటె నేనే హెచ్చని పెరిఁగిపెరిఁగి భూమ్యాకాశములు నిండి సూర్యచంద్రుల రశ్మియే కనఁబడకుండుటచే దేవతలు మొఱపెట్టుకోఁగా, అగస్త్యమహాముని వచ్చి దీనిఁజూచి, అది సాష్టాంగనమస్కారము చేయఁగా, నీవిట్లేయుండు. ఇదో పోయివచ్చెదను. అని దానికాజ్ఞయిచ్చిపోయి,ఇదివఱకు

అమలయపర్వతముననే (పళ్ణికొండలోనె) నిలిచిపోయినందున ఇదియు నిది వఱకును అట్లే నేల నణఁగియున్నయది.

వృ॥ సౌవర్ణభూధర మపి స్వకరే నిధాయ
భిక్షాం కపాలభృ దిహాటతి కృత్తివాసాః
ఆస్తామిదం స్వయమసౌ పరిగృహ్య లుబ్ధో
లక్ష్మీపతిం తమపి మార్గణయాంచకార॥ 507

అ. స్వకరే=తనచేత, సౌవర్ణభూధరమపి=బంగారుకొండను-మేరుపర్వతమును, నిధాయ=పెట్టుకొని, కృత్తివాసాః = ఏనుఁగుతోలువస్త్రముగావాఁడై, కపాలభృత్=పుఱ్ఱెను చేకొన్నవాఁడునై, ఇహ=ఇక్కడ, భిక్షాం=బిచ్చమునుగూర్చి, అటతి=తిరుగుచున్నవాఁడు; ఇదం=ఇది, ఆస్తాం=ఉండనీ? అసౌ=ఇతఁడు, స్వయం=తానె, లుబ్ధః=ఆదికిరాతుఁడై-లోభియై, లక్ష్మీపతిం=సర్వైశ్వర్యసంపన్నుఁడైన లక్ష్మీపతిని, పరిగృహ్య=చేకొని, తమపి = అతనినిగూడ, మార్గణయాంచకార=బాణముగాఁ జేసికొనెను. వెదకుకొనెను.

తా. మేరువు ధనుస్సుగాను, విష్ణువు బాణముగాను గల ఇతఁడు బంగారుకొండను చేతఁ బెట్టుకొనియును; పుఱ్ఱె చేతఁ బట్టుకొని, తోలు కట్టుకొని బిచ్చమెత్తుకొనుచున్నాఁడు గాక, లోభికిరాతుఁడై సర్వైశ్వర్యసంపన్నుఁడైన విష్ణువును గనిపట్టియు, అతని వెదకుటందే యున్నాఁడు.

తే. కనకధరమున కరమునఁ గలిగి, లుబ్ధు
కేలఁ బునుకను నేనికతోలు మొలను
దాల్చి తిరియు నదుండనీ తానె శ్రీప్ర
భువును గనియును మార్గణంబున ఘటించె.

టి. మార్గణంబున=బాణమందు-వెదకుటందు, ఘటించె=ఘటిల్లఁజేసికొనె, తిరియుఁన్=తిరిపమెత్తును.

వృ॥ సూక్ష్మసితాంశుకలాభోఽప్యపటో
హైమధరపదనివిష్టోపి ।

లుబ్ధోఽయ మయోహస్త స్తండుల
సత్త్వోఽప్యటత్యహో భిక్షామ్॥ 508

అ. అయం=ఈ, లుబ్ధః=లోభియైన-ఆదికిరాతుఁడైనశివుఁడు, సూక్ష్మ+సితాంశుక+లాభోపి-సితాంశు+కలాభోపి=సన్నమైన+తెల్లనివస్త్రముయొక్క+లాభముకలవాఁడయ్యును (సన్నమైన+చంద్రునియొక్క+కళా కాంతికలవాఁడయ్యును;) అపటః=వస్త్రహీనుఁడును-దిగంబరుఁడునై, హైమధరపద+నివిష్టోపి=బంగారుకలిగియుండుస్థానమందు (మేరుపర్వతస్థానమందు) ఉన్నవాఁడయ్యును; అయోహస్తః = ఇనుమువంటిశూలముతోడి+చేయి కలవాఁడునై, తండుల+సత్త్వోపి=బియ్యము+ఉండియు- (తండు+లసత్త్వోపి=నందికేశ్వరునిచేత-ప్రకాశించుట కలిగియుండియు) భిక్షాం=బిచ్చమునుగూర్చి, అటతి=తిరుగుచున్నాఁడు, అహో=వింత!

తా. చంద్రశేఖరుఁడు, దిగంబరుఁడు, మేరుపర్వతవాసి, శూలపాణి, నందికేశ్వరసేవితుఁడు, నైనయితఁడిట్లు సన్నవస్త్రముకలిగియు వస్త్రములేనివాఁడుగాను, బంగారుండుచోట నుండియు లోభిగాను, తండులము లుండియు బిచ్చమెత్తుచున్నవాఁడు.

క. పిపులసితాంశుకలాభుఁడు
నపటుఁడు సౌవర్ణధరపదావిష్టుఁడుఁ దా
నిపుడును లుబ్ధుఁ డయఃకరుఁ
డుపతండులసత్త్వుఁ డుగ్రుఁ డూరక తిరియున్.

టి. ఉగ్రుఁడు=కోపి-శివుఁడు, ఊరక=వ్యర్థముగా - విస్తారముగా, ఉపతండులసత్త్వుఁడు = తండులసామీప్యమందె ఉనికిగలవాఁడు - సమీపమందె నందికేశ్వరునితో ప్రకాశము కలవాఁడు.

ఇ. లుబ్ధుఁడు=ఆదికిరాతుఁడు-శివుఁడు. ఇతఁడు అర్జునునితో యుద్ధముచేసి అతనికి పాశుపతాస్త్రము నిచ్చునపుడు కిరాతునివేషమును పూనియున్న యతఁడు.

గ॥ అత్యల్ప మిదముచ్యతే యచ్ఛంకరసంగా ద్గంగాయామపి జీవ
నదాయిన్యాం సంక్రాంతా తద్గతా లుబ్ధతా॥ 509

వ. శివసంగమమున గంగానది జీవనద యయ్యెను, ఆశివునియం
దలిలుబ్ధతయుం దానుఁ జేకొనునది యయ్యె.

టి. జీవనద=జలము నిచ్చునది-బ్రదుకునిచ్చునదియు, లుబ్ధత=లోభిత్వము-ఆదికిరాతత్వము.

పశ్య.—చూడుము.—

వృ॥ముక్తాశ్రితావిష్ణుపదోదితాపి
గాంగేయ ముత్పాద్య వసు ప్రకృష్టమ్
ప్రాప్యాపి రత్నాకర నిత్యసంగం
కపర్దికాశాం నజహాతి గంగా॥ 510

గంగానది— 92 వృత్తమున చూడు?

అ. ముక్త-ముక్తా - ఆశ్రితాపి = సంసారవిముక్తులచేత - ముత్యములచేత, ఆశ్రయింపఁబడినదియైనను; విష్ణుపద-ఉదితాపి=విష్ణుపాదమున - ఆకాశమున-పుట్టినదియయ్యెను; గంగా=గంగానది, ప్రకృష్టం = విశేషించిన, గాంగేయం-స్వర్ణమయమైన - గంగాపుత్రుఁడైన, వసు=ధనమును-అష్టవసువులలో నొకఁడగు భీష్ముని, ఉత్పాద్య=పుట్టించి, రత్నాకర-నిత్యసంగం - శ్రేష్ఠవస్తువుల కన్నిటికి స్థానమైనవానితో - సముద్రునితో - సదాసాంగత్యమును, ప్రాప్యాపి=పొందియు, కపర్దిక-కపర్దికా-ఆశాం=శివుని శిరస్సునందు - గుల్లలయందు-కోరికను, నజహాతి=విడువదు.

తా. ఆకాశమునఁ బుట్టి ముత్యములతోను బంగారు మొదలైనవానితోను రత్నాకరునితోను సహవాసము గలిగియుండియు, గుల్లలను గోరెడు నీగంగ యిట్లు విష్ణుపాదమునఁ బుట్టి ముక్తపురుషులతోఁ గూడి భీష్మాదులను బుట్టించి రత్నాకరసాంగత్యముతో నున్నను, ఆకపర్ది శిరస్సున నుంటయే కోరుచున్నది.

తే. విష్ణుపదమున నుదిత యైయె ౕ విష్ణుపదియె
యపుర! ముక్తావళీశ్రిత ౕ యై వసుప్ర
ధానగాంగేయజనక యై ౕ తాన కోరి

ప్రమదమునఁ బాఱి రత్నాకరమును జేరి
యును గపర్ది కాశఁ బ్రకాశమునను విడదు.

టి. వసుప్రధాన గాంగేయజనక=ధనములలో ప్రధానమైన బంగారమును పుట్టించునది - అష్టవసువులలో ప్రధానుఁడైనభీష్ముని పుట్టించునది.

అన్యచ్చ.— మఱియొకటి.—

వృ॥ సర్వతోముఖసమృద్ధిజుషోద్య
త్పౌండరీకవనవాసనయాఽపి
య త్తయాఽప్యవధిజహ్నుమఖ స్త
త్సత్రఘాతి చిరసంగతి దోషాత్॥ 511

అ. సర్వతోముఖ-సమృద్ధిజుషా=యజ్ఞవిశేషములయు-జలములయు-సమృద్ధిని పొందినదియైనను, ఉద్యత్-పౌండరీకవన-వాసనయాపి=ప్రబలించుచున్న-యజ్ఞవిశేషములయు - తెల్లఁదామరలయు-సమూహామంతటి - సంస్కా-రము-పరిమళముగలదియైనను; తయాపి=ఆగంగచేతఁగూడ, జహ్నుమఖః=జహ్నుని-యజ్ఞము, అవధి=నశింపఁజేయఁబడినది, యత్=ఏదియో, తత్=ఆయజ్ఞనాశము, సత్రఘాతి-చిరసంగతి-దోషాత్=సర్వయజ్ఞధ్వంసకుఁడైన శివునియొక్క-చిరకాలసాంగత్య మనెడి - దోషమువలన నే.

తా. నీటి నిండికయు నిండు తెల్లఁదామరలును గలిగి, యజ్ఞవిశేషములును వాని సంస్కారములును గల్గియుండు నీగంగానది చేతఁ గూడ ఆసర్వయజ్ఞధ్వంసకుఁడైన శివునిసాంగత్యదోషమువలన నే కదా? ఈజహ్నునియజ్ఞము కూడ ధ్వంసము చేయఁబడినది.

తే. సర్వతోముఖసుముఖ మఖవ్రసుఖము
పౌండరీకవాసనము నపంకధనము
నయ్యు, జాహ్నవీర్ఘురము జాహ్నవసవనమె
సవననాశిసహావసతి సమయఁ జేసె.

టి. సర్వతోముఖ-సుముఖము = యజ్ఞవిశేషములందును - జలములందును-

ప్రేమ కలది, పౌండరీక-వాసనమున్ = పౌండరీకయజ్ఞవిశేషములయు-తెల్లఁదామరలయు - సంస్కారము-పరిమళము కలదియు, అపంకధనము=అపాపులే-అడుసు లేకుండుటే ధనముగాఁ గలదియు, సవనాశి-సహవసతిన్=దక్షయజ్ఞధ్వంసకుఁడైన శివునియొక్క - సహవాసముచేత, జాహ్నవ సవనమె = జహ్నుమునిసంబంధియైన యాగమునె, సముఁజేసె=నాశముచేసెను.

ఇ. జహ్నుముని—బుధునిపుత్రుఁడైనపురూరవునిపుత్రుఁడు అమవసువు,అతనిపుత్రుఁడైన భీమునిపుత్రుఁడు సుహోత్రుఁడు, అతనిపుత్రుఁడు ఇతఁడు; ఇతఁడు భగీరథునిప్రార్థనమున విష్ణుపది అయిన గంగ శివునిజటాజూటమునుండి ప్రవహించివచ్చి తనఆశ్రమమును ముంచుకొనఁగా, తాను దానిఁ బానముచేసి మఱల ఆభగీరథుఁడు ప్రార్థించినందున తనచెవినుండి విడిచి వచ్చినందువలననే ఈగంగయు జాహ్నవి అనఁబడియె.

పునర్విమృశ్య.—మఱి విమర్శించి.—

వృ॥ ఈశః కరస్వీకృత కాంచనాద్రిః
కుబేరమిత్రం రజతాచలస్థః
తథాపి భిక్షాటన మస్యజాతం
విధౌ శిరస్థే కుటిలే కుత శ్శ్రీః॥ 512

అ. ఈశః=ప్రభువైనశివుఁడు, కరస్వీకృతకాంచనాద్రిః=చేతఁగైకొన్న బంగారుపర్వతము కలవాఁడు, కుబేరమిత్రం=ధనాధిపుఁడైన కుబేరునికి స్నేహితుఁడు, రజతాచలస్థః=వెండికొండలో నుండువాఁడు; తథాపి=అయినను; అస్య=ఇతనికి, భిక్షాటనం=బిచ్చమునకై తిరుగుట, జాతం=కలిగినది. కుటిలే=వక్రమైన, విధౌ=దైవము - చంద్రుఁడు, శిరస్థేసతి=తలలో నుండఁగా, శ్రీః=లక్ష్మి, కుతః=ఎక్కడిది?

తా. ఈశివుఁడు తనచేత బంగారుకొండయును, ఇంట వెండికొండయును, ప్రక్క ధనాధిపతియైన కుబేరుఁడే స్నేహితుఁడుగాను ప్రభువుగానుండియు; అతనితలను వక్రమైనదైవము చంద్రుఁడుండుటవలన అతనికి లక్ష్మియెట్లునిలుచును?

తే. హరుఁడు కనకాద్రికరుఁడు నీశ్వరుఁడు తాను
శ్రీదహితుఁడును రజతాద్రిస్థితుఁడు నయ్యుఁ
దిరిప మేగతి యయ్యె సుస్థితుఁ దనకు
రాజె తల ద్రొక్క సిరి యొక్క సోజ యెట్లు.

టి. శ్రీద-హితుఁడు = కుబేరునకు-ప్రియుఁడు, రాజె=చంద్రుఁడె - మహాప్రభువె. (అర్థాంతరన్యాసాలంకారము).

ఇ. కాంచనాద్రి— మేరుపర్వతము— 454 వృత్తముక్రింద చూడు.

రజతాద్రి— కైలాసము— ఇది హిమవత్పర్వతమునకు వెనుకటిప్రక్క వెండిమయమై తనయందు మాణిభద్రాదిగుహ్యకులకు అధిపతి యై నవనిధులకును పతియై వసియించు కుబేరునితోడి స్నేహముతోఁ గూడ మహేశ్వరుఁడును తనకు అధిపతియై తనయందె వాసము చేయఁబడుచునున్న పర్వతము.

కించ.—మఱియు.—

గ॥ ఏష విరుద్ధధర్మా కృత్తివాసాః కుత స్తోతవ్యః॥ 513

వ. ఈవిరుద్ధధర్ముఁడు పరివేష్టితకరిచర్ముఁడు పొగడఁదగువాఁడగుట యెట్లు?

శ్రుణుతావత్ :—విను మంతయు.—

వృ॥ధత్తే మహో మూర్ధ్ని జడౌషధీశ
వహ్యాషర్బుధం ఫాలతలేఽంగకేషు
ఫణీంద్రమాళిస్థమణిప్రసూతం
హరోఽంధకారిత్వ మథాప్యుపైతి॥ 514

అ. హరః=శివుఁడు, మూర్ధ్ని=తలయందు, జడ-ఔషధీశం=చల్లని-చంద్ర సంబంధియైనదియు, ఫాలతలే=నొసట, ఔషర్బుధం=అగ్నిసంబంధియైనదియు అంగకేషు=అంగములయందు, ఫణీంద్రమాళిస్థ-మణి-ప్రసూతం=మహాసర్పముల తలలందుండునట్టి-రత్నములవలన-పుట్టినదియునైన, మహః=తేజస్సును, ధత్తే= ధరించుచున్నాఁడు; అథాఽపి=ఇట్లుండియు, అంధకారిత్వం=చీఁకటికలుగఁ

జేయువానిగుణమును-అంధకాసురునికి శత్రువనుగుణమునున్, ఉపైతి=పొందు చున్నాఁడు.

తా. ఈశివుఁడు తనతలలో చంద్రతేజస్సును, నొసటిలో అగ్నితేజసును, వింటిలో సర్పశిరస్సులరత్నతేజమునున్ ధరించియు; తాను అంధకారియే అగుట ఆశ్చర్యము!

క. తల శీతలరుచిరోచి నొ
సల రోచిష్కేశరోచి సకలాంగములం
దుల ఫణిసుమణిరోచియుఁ
గలిగియునుం దొలఁగ దంధకారిత తనరున్.

టి. శీతలరుచిరోచి=చంద్రునితేజస్సు, రోచిష్కేశరోచి=అగ్నితేజస్సు.

ఇ. అంధకాసురుఁడు—వీఁడు దనువంశస్థులలో నొకదానవుఁడు, శివుని చేతనే సంహరింపఁబడినవాఁడు.

అపిచ.— మఱియు.—

వృ॥ తారకారిం వహన్నంకే
మస్తకే తారకాధిపమ్।
అంగీకుర్వన్ సుదృశమ
ప్యలీకాక్షో విభాత్యయమ్॥ 515

అ. అయం=ఇతఁడు, అంకే=ఒడిలో, తారకారిం=తారకాసురశత్రువైన కుమారుని, మస్తకే=తలలో, తారకాధిపం=చంద్రునిన్, వహన్=వహించుచు, సుదృశం=మంచికంటిని-పార్వతిని, అంగీకుర్వన్నపి=స్వీకరించుచున్నను; అలీకాక్షస్సన్=కపటమైన-నెత్తిని కన్నుకలవాఁడగుచు, విభాతి=విరుద్ధముగా-విశేషముగా ప్రకాశించుచున్నవాఁడు.

తా. ఈశివుఁడు ఒడిని తారకారి నుంచికొని దానికి విరుద్ధముగా తలలో తారకాధిపతి నుంచికొనుటయు; (తగినచోట మంచికన్నుంచికొని, దానికి విరుద్ధముగా) నెత్తిచోట నొక్కకన్నైన నుంచికొనుట తగునా?

ఆ. తారకారి నంకసీతలమునఁ దాల్చుచుఁ
దారకాధిపతిని సీ దలఁ దాల్చి
యశదృశను సుదృశను సీ నంగీకరించుచు
నయిన, నళికనయనుఁ సీ డలరు నెట్లు ?

ఇ. తారకారి=కుమారస్వామి. 449 వృత్తము చూడుఁ?

తారకాసురుఁడు—వీఁడు కశ్యపునికొడుకై నవజ్రాంగునికొడుకు, వీఁడు తపస్సుచేసి బ్రహ్మను గని ఎవరిచేనైనను చావులేకుండు వరమడుగఁగా, పుట్టిన యేడవదినములోని బాలునిచేమాత్రముగాక మరెవరివలననైనను చావులేనివరముతీసికొని, ఏడుదినాలబాలుఁడైన ఆకుమారస్వామిచేతనె చంపఁబడినవాఁడు.

విశ్వావసుః — విశ్వావసువు. —

గ॥ కిమేభి శ్శబ్దశ్లేషైఃశరణై ర్దూషణై రస్యఖలు మృత్యుంజయ
స్య విశ్వస్తుత్య మన్యాదృశం వదాన్యత్వమ్॥ 516

వ. ఈశబ్దశ్లేషలే ముఖ్యాశ్లేషము లైనదూషణము లేల? ఈ
శివునియొక్క యసదృశ మయినవదాన్యత్వము జగద్వినుత్య
మె కదా?

టి. ముఖ్య-ఆశ్లేషములు = ముఖ్యముగ - దూషకములవి, జగత్-వినుత్యము=
లోకముచేత - వినుతింపఁదగినది.

ఇ. మృత్యుంజయుఁడు=శివుఁడు, ఇతఁడు తన్నుగూర్చి తపస్సుచేయుచున్నమార్కండేయమహర్షిని యముఁడు పట్టి వధించినందున, తా నాబుషిని విడిపించుటకై మృత్యువనఁబడుచున్న ఆయముని తనకోపముతో కాలితో తన్ని జయించినయతఁడు. చూడుఁ? 451 వృత్తమువిూఁద.

వృ॥ దీర్ఘాయు ర్మునిసూనవే స్సదతే దివ్యం తిథాఽభీష్టదమ్
ప్రఖ్యాతాయ భగీరథాయ భగవత్పాదామృతం ప్రాదదాత్
పాపేభ్యోపిచ బాణపంక్తినదనప్రష్టేభ్య ఇష్టం ఫలమ్
ప్రాదాత్తస్య శివస్య భాతి జగదాహ్లాదాయ సాదాన్యకమ్॥

అ. యః=ఏశివుఁడు, మునిసూనవే=మునిపుత్రుఁడైన మార్కండేయునికై, దీర్ఘాయుః=దీర్ఘాయుస్సును, దదతే స్మ=ఇచ్చెనో; తథా=అట్లు, ప్రఖ్యాతాయ=ప్రసిద్ధుఁడైన, భగీరథాయ=భగీరథునకై, అభీష్టదం=కోరికలనిచ్చునదై, దివ్యం = అసామాన్యమైన, భగవత్పాదామృతం= విష్ణుపాదామృతమైనగంగను, ప్రాదాత్ =ఇచ్చెనో; బాణపఙ్క్తివదనప్రష్ఠేభ్యః=బాణాసురుఁడు-రావణుఁడు-మొదలుగాఁగల, పాపిభ్యోఽపిచ=పాపులకైకూడ, ఇష్టంఫలం=కోరినఫలమును, ప్రాదాత్ =ఇచ్చెనో; తస్య శివస్య=అట్టిశివునియొక్క, వాదాన్యకం=దాతృత్వము, జగత్ ఆహ్లాదాయ = లోకముయొక్క సంతోషమునకై, భాతి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. మార్కండేయునకు దీర్ఘాయువును, భగీరథునకు కోరుకొన్న విష్ణుపాదతీర్థమును, మహాపాపులగు బాణాసుర రావణాసురాదులకుఁగూడ కోరినఫలములను నిచ్చినయీశివునిదాతృత్వము లోకాహ్లాదకము కాదా?

ఉ. ఇచ్చెను దీర్ఘమాయువును ◊ నిమ్ముగ నమ్మునిపుత్రుఁ బిల్చి, తా
నిచ్చెఁ జుమీ? భగీరథున ◊ కిష్టము విష్ణుపదామృతంబు వే
నిచ్చెను బాణరావణము ◊ ఖేష్టుల కిష్టము లెల్ల లోకముల్
మెచ్చుఁగదా? వదాన్యతకు ◊ మిక్కిలి మిక్కిలి కంటి దేవరన్.

ఇ. మార్కండేయుఁడు-భృగుమహర్షి పుత్రుఁడైనమృకండుమహర్షి పుత్రుఁడు.

భగీరథుఁడు—— 41వ వృత్తముక్రిందఁ జూడు?

బాణాసురుఁడు —— వీఁడు బలిచక్రవర్తి ప్రథమపుత్రుఁడు, వేయిచేతులవాఁడు; వీఁడు తనకు తెలియక తనకూఁతురైన ఉష అనిరుద్ధుని కోరి వివాహముచేసికొనఁదెప్పించి యుంచుకొని యుంటను విని ఆయనిరుద్ధుని కారాగృహమున నాగపాశబద్ధుని జేసినది తెలిసి, ఆ యనిరుద్ధునితాతగారైన యాశ్రీకృష్ణమూర్తి వచ్చి యుద్ధముచేసి వానిచేతులు నఱుకుచుండఁగా, శివుఁడు వచ్చి వేఁడుకొని వానిని నాల్గుచేతులుమాత్రము కలవానినిగా నిలిపికొని తనప్రమథగణమున అగ్రేసరునిగాఁ జేసికొనఁబడి యున్నవాఁడు.

పంక్తివదనుఁడు—రావణాసురుఁడు— పదితలలవాఁడు, లంకారాజు, కుంభకర్ణవిభీషణులయన్న, మండోదరిమగఁడు, శ్రీరాములచే సంహరింపఁబడినవాఁడు. (వీరు సనకసనందనాదులశాపముచే జయవిజయులు అను శ్రీమహావిష్ణుద్వారపాలకులు రావణకుంభకర్ణులుగాఁ బుట్టినవారు.)

కృశానుః.—కృశానువు.—

గll తదేత దాహతం భాషితం యన్మహాదేవస్య వాదాన్యకం జగ
దాహ్లాదయతీతి॥ 518

టి. ఆహతం=కొట్టుపడినది - సరికాదు.

వ. ఎయ్యది వామదేవుని వాదాన్యక మెల్లలోకముల మెప్పించుచున్నది యన్నదియో ? అయ్యది యనృతము నై యున్నయదియు.

యతః.—ఏలంటే ?—

వృ॥దత్వా వరం దానవరాక్షసేభ్యో
విశ్వస్య చ స్వస్య చ యో విషాదమ్।
సంపాదయామాస శశాంకమౌళే
ర్దాతృత్వ మేతస్య తవైవ హృద్యమ్॥ 519

అ. యః = ఏశివుఁడు, దానవరాక్షసేభ్యః = దనుజులకును రక్కసులకును, వరం=వరమును, దత్వా=ఇచ్చి, విశ్వస్య-చ=లోకమునకును, స్వస్య-చ=తనకును, విషాదం=దుఃఖమును, సంపాదయామాస=కలుగఁజేసెనో, ఏతస్య=అట్టియీ, శశాంకమౌళేః=శివునియొక్క, దాతృత్వం=దానగుణము, తవఏవ=నీకే, హృద్యం=మనోహరము.

తా. దనుజులకే కాక, రక్కసులకుఁ గూడ వరములిచ్చి లోకులు కాక, తానుగూడ దుఃఖపడినట్టి యీయీశ్వరునిదానగుణము నీకు మాత్రమే మనోహరముగాని, మాకెవ్వరికిని మనోహరము కాదు.

క. దనుజులకును రాక్షసులకు

ననిశము వర మొసఁగి లోకహాని స్వహానిఁ
బొనరించికొను నీభూతే
శునికిని గలదానగుణము చోద్యము నీకే.

విశ్వావసుః.— విశ్వావసువు —

గ॥ కుటిలధిషణ ! గుణమపి దోషఇతి ఘోషయతి భవాన్ ॥ 520

వ. ఓకుటిలమతీ ! గుణమున్నైనను దోషమనియే ఘోషించుచున్నావు నీవు.

తథాహి.—అది సరే.—

వృ॥ దైత్యేభ్యో సవరాన దాస్యత యది త్ర్యక్షో ముహుస్తర్హి తే
నాశక్ష్యన్భువనాని పేష్టుం, ముదయం నాప్స్యద్దయా శార్ఙ్గిణో
నోదాయిష్యత మానుషాదిషు హరి ర్నో సేతు గీతాదికమ్
ప్రాభంత్స్యద్భగవాన్ భవార్ణవమమీ నాలంఘయిష్యన్నరాః

అ. సః-త్ర్యక్షః=త్రినేత్రుఁడయిన ఆశివుఁడు, దైత్యేభ్యః=రాక్షసులకు వరాన్=వరములను,న అదాస్యత యది=ఇయ్యనివాఁడయ్యెనేని, తర్హి=ఐనప్పుడు, తే దైత్యాః=ఆరాక్షసులు, ముహుః=పలుమాఱు, భువనాని=లోకములను పేష్టుం=నశింపఁజేయుటకు, నాశక్ష్యన్=సమర్థులు కాఁజాలరు; శార్ఙ్గిణః=విష్ణువుయొక్క, దయా=కృప, ఉదయం నాప్స్యత్=పుట్టఁజాలదు, మానుషాదిషు=మానుషాదిజాతులయందు, హరిః=విష్ణువు, నోదాయిష్యత=అవతరింపఁజాలఁడు, భగవాన్=ఆభగవంతుఁడు, సేతుగీతాదికం=సేతువు భగవద్గీత మొదలైనదానిని, నోప్రాభంత్స్యత్ = బంధింపఁజాలఁడు, అమీ=ఈ, నరాః=మనుష్యులు, భవార్ణవం=పాపసముద్రమును, నాలంఘయిష్యన్=దాఁటఁజాలరు.

తా. ఈశివుఁడు రాక్షసులు కోరిన వరా లీయనియెడల, వారు లోకములకు బాధకులు కారా? అప్పుడు విష్ణువు దయకలిగి, ఆరామకృష్ణాదులుగాను అవతరింపక పోవును; అవతరింపనియెడల ఆసేతుబంధన భగవద్గీతాదులు కలుగక పోవును; అవి లేనియెడల మన మీసంసారసముద్ర మెట్లు తరింతుము?

చ. దితిజులకై వరంబు లిడఁ డేఁగ హరుఁ డాదితిపుత్రు లీజగ
త్త్రితయము పాడుసేయ బలుదిట్టలు కారె? తదర్థ మారమా
పతికి దయారసంబు ప్రభవంబును గాదు, రమాధినాథుఁ డ
ద్వితయత నిద్ధరిత్రి నవతీర్ణుఁడుగాఁ డలసేతుగీతముల్
వితతము గాఁగ నేర్పడవు వీఁకఁ దరింపరు లోకు లేకడన్.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥ కంపాతరంగ శిశిరానిల డింభజాత
కంపామ్ర నిష్పతితపుష్పరసాభిషిక్తః
సంపాదయ త్యతులసంపద మర్థినోఽను
కంపాసుధాంబుధి రయం పతి రంబికాయాః॥ 522

అ. కంపా-తరంగ - శిశిర-అనిలడింభ - జాత-కంప-ఆమ్ర నిష్పతిత-పుష్ప రస-అభిషిక్తః = కంపానదియొక్క - అలలచేత - చల్లనైన [illegible] గాలి [illegible] - పుట్టిన-కదలికగల - మామిడిచెట్టునుండి - జారిన [illegible] - [illegible] షేకము చేయఁబడినవాఁడును, అనుకంపా-సుధా - అంబుధిః = దయయను అమృతమునకు - సముద్రమువంటివాఁడు నైన, అంబికాయాః పతిః = పార్వతీ పతి, అర్థినః = ప్రార్థించువానికి, అతులసంపదం = సాటిలేని సంపదను, సంపాదయతి = కలుగఁజేయుచున్నాఁడు.

తా. కంపానది యలలనుండి వచ్చిన చల్లని పిల్లగాలిచేఁ గదలిన మామిడిపూవులనుండి జారి వెల్లువయైవచ్చు తేనెచేత నభిషేకము నొందియుండు నేకామ్రేశ్వరుఁడు ప్రార్థించువారికి అత్యంతదయతో అభీష్టసంపదల [illegible] చుండువాఁడు.

క. కంపాకల్లోలానిల
కంపితసహకార కుసుమ గంధిలకాయుం
డింపారఁగ నీహరుఁ డను
కంపానిధి సంపద లిడుఁ గడు నర్థులకున్.

కంపానది—ఇది ఈకంచి సమీపభూమిలోని అశ్వా, మంజుళా, కంపా, హారిద్రా, విరజా, క్షీరా, వేగవతీ అను నీసప్తనదులలో నొకటి.

గ॥ పురీం నిరీక్ష్య సశ్లాఘం॥ 523

వ. కాంచీపురి నిరీక్షించి శ్లాఘాసహితంబుగ.

శ్లో॥ అల్పోఽపికాంచ్యా మావాసా దాసాదయతి గౌరవమ్
యత ఏతత్పురస్థాణు ర్గిరీశ ఇతి గీయతే॥ 524

అ. అల్పోఽపి=అల్పుఁడె యైనను, కాంచ్యాం=కంచిలో, ఆవాసాత్ = వాసము చేయుటవలన, గౌరవం=గొప్పతనమును, ఆసాదయతి = పొందుచున్నాఁడు, యతః=ఎందువలన (అంటే?), ఏతత్ పురస్థ-అణుః=ఈ కాంచీపట్టణమం దుండెడు-అణుమాత్రవస్తువు - ఏతత్పుర-స్థాణుః ఇతి=ఈకంచియందలి-ఏకామ్రేశ్వరుఁడు అనియు, గిరీశ ఇతి=పర్వతశ్రేష్ఠ మని - కైలాసపతి యనియు, గీయతే=వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

తా. ఈకంచిలోని యేయణుమాత్రవస్తు వైనను; కైలాసముగాను, కైలాసనాథుఁడుగాను అగుచున్నాఁడు గాన, ఇఁక నేపురుషుఁ డెంతయల్పుఁ డైనను, ఈకంచియం దుండువాఁ డెంతో మహత్త్వము కలవాఁడె యగును.

ఆ. అల్పతనువుసయితె మావాసమునఁ జేసి
గౌరవంబు కాంచి కాంచి వెలయు
నేల? యనఁగఁ దనుగ నీపురస్థాణువు
పొగడఁబడుగిరీశుండుగను నెగడి.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ అన్యోన్యధర్మవిరుద్ధస్వభావాభ్యాం దేవాభ్యా మాక్రాంతా
మేనాం నగరీం విస్తౌషి॥ 525

వ. పరస్పరధర్మవిరోధిస్వభావదేవత లీకై వడిఁ బైకొనెడియీనగరిని గొనియాడుచున్నాఁడ వేమి ?

వృ॥ దేవౌ ద్వా వధికాంచి పశ్య లసతః ప్రాచీప్రతీచ్యాశయో

స్త్రోత్రేకః కురుతే వినాయకమథ శ్చిత్రం పురశ్చాపరః
ఏకో నిత్య మనష్టమూర్తిరితరః ఖ్యాతోఽష్టమూర్తి ర్జగ
త్యేకో వారితవా౯ గజార్తి మచిరా ద్రత్యాగజార్తిం పరః॥

అ. అధికాంచి=కంచియందు, ద్వౌ=ఇద్దరు, దేవౌ=విష్ణురుద్రులు, ప్రాచీ ప్రతీచ్యాశయోః=తూర్పుపడమరదిక్కులందు, లసతః=ప్రకాశించుచున్నారు. తత్ర=వారిలో, ఏకః=ఒకఁడు, వినాయకంచ=పక్షినాయకుఁడైనగరుడునిఁ, అధః కురుతే=క్రిందుపఱచుచున్నాఁడు - వాహనమునుగాఁ జేసికొనుచున్నాఁడు; అపరః=మఱియొకఁడు, పురః కురుతే=ముందు పెట్టుకొనుచున్నాఁడు-పుత్రునిగాఁ జేసికొనుచున్నాఁడు; ఏకః=ఒకఁడు, నిత్యం=ఎల్లప్పుడును, అనష్టమూర్తిః=అష్టమూర్తికాఁడు - నశింపఁబడనిమూర్తి కలవాఁడు, జగతి=లోకమున, ఖ్యాతః=ప్రసిద్ధుఁడే; ఇతరః=మఱొకఁడు, అష్టమూర్తిః = అష్టమూర్తులు కలవాఁడు, జగతిఖ్యాతః=లోకమున ప్రసిద్ధుఁడే; ఏకః=ఒకఁడు, గజార్తిం=గజేంద్రునిబాధను, అచిరాత్=త్వరగా, వారితవా౯=పోఁగొట్టెను; పరః=ఇతరుఁడు, అగజా-ఆర్తిం=పర్వతపుత్రియైన పార్వతిమన్మథబాధను, రత్యా=సురతముచేత, వారితవా౯=పోఁగొట్టెను. పశ్య=చూడుము? (క్రమవిరుద్ధాలంకార.)

తా. ఈకంచిలో తూర్పున వరదరాజులు వినాయకుని (గరుడుని) వాహనముగాఁ జేసికొని, నష్టమూర్తి కాక, గజార్తిని (గజేంద్రదుఃఖము) పోఁగొట్టినవాఁడు; పడమర ఏకామ్రేశ్వరుఁడో ఆవినాయకునె బిడ్డనుగాఁ బెట్టుకొని, అష్టమూర్తియై, అగజార్తిని-పార్వతిదుఃఖమును, పోఁగొట్టెను.

సీ. పొడుపుఁజక్కి నొకండు * విడుపుఁజక్కి నొకండు
ధృతి నుండు, నుని కొండె * దిక్కు వేఱు
క్రిందు నొకండును * ముందు నొకండు వి
నాయకు నిడు నిడుకొటాయె వే. ఆ
నష్టమూర్తి యొకండు * నష్టమూర్తి యొకండు

మూర్తివార్త యొకండ ❀ మునుపు వేలు
ఆగజార్తి యొకండు ❀ నగజార్తియు నొకండు
పాఁపుఁ, బాఁపుటొకండె ❀ రూపు వేలు.

తే. కాంచి నెలకొన్న చెలు పున్నఁ ❀ గాంచినపుడె
కాంచఁగానగు నగుఁబాటె ❀ కాంచువారి
కేరికేనియుఁ గాని యి ❀ దేరి కెఱుక
యేటివైరుద్ధ్యమో కాని ❀ నేఁటిదనుక.

వినాయక, అష్టమూర్తి, అగజల ఇతిహాసము.

వినాయకుఁడు—— 442 వృత్తముక్రిందఁ జూడుఁ?

అష్టమూర్తి——ఇతఁడు భవుఁడు, శర్వుఁడు, ఈశానుఁడు, పశుపతి, భీముఁడు, ఉగ్రుఁడు, మహాదేవుఁడు, రుద్రుఁడు అని యెనిమిది నామములు వరుసతో మూర్తులు గలిగియుండు మహేశ్వరుఁడు. (443 చూడుఁ?)

అగజ=పర్వతపుత్రి - పార్వతి. 432 వృత్తముక్రింద చూడుఁ?

యద్వా.——ఏదేని.——

వృ॥ కాంచీనామ్ని పురే సురేశమహితే ప్రాక్పశ్చిమోద్దేశయో
శ్చిత్రం దైవతయోశ్చిరం నివసతో రీతిర్విరుద్ధా మిథః
ఏకో యద్ద్విజరాజమప్యధరయత్యన్యస్తముత్తంసయ
త్యంఘ్రా హంత! బిభర్తి కశ్చిదపరస్స్వమూర్ధని స్వర్ధునీమ్॥

అ. సురేశమహితే=దేవేంద్రునిచే పూజింపఁబడిన, కాంచీనామ్నిపురే = కంచి అనుపేరుగలపట్టణమందు, ప్రాక్పశ్చిమోద్దేశయోః పూర్వపశ్చిమదిక్ప్రదేశములలో, నివసతోః=వసించుచున్న, దైవతయోః=దేవతలయొక్క.., రీతిః= ప్రకారము, మిథః=పరస్పరము, విరుద్ధా=వ్యతిరిక్తము; చిత్రం =ఆశ్చర్యము ! యత్ =ఎందువలన (అంటే)ద్విజరాజమపి=పక్షిరాజైన గరుత్మంతునిఁ,ఏకః= ఒకఁడు, అధరయతి=వాహనముగా క్రిందుపఱచుచున్నాఁడు; అన్యః = మఱి యొకఁడు, తం=ఆనక్షత్రరాజైనచంద్రుని, ఉత్తంసయతి = శిరోభూషణము

గాఁ జేసికొనుచున్నాఁడు; కశ్చిత్ =ఒకానొకఁడు, స్వర్ధునీం=ఆకాశగంగను, స్వేఅంఘ్రౌ=తనపాదమందు, బిభర్తి=భరించుచున్నాఁడు. అపరః = మఱియొకఁడు, స్వేమూర్ధని=తనతలయందు, బిభర్తి=భరించుచున్నాఁడు. హంత =అయ్యో!

తా. ఈకంచియందు ఆతూర్పున వరదరాజులు ఆద్విజరాజునే క్రిందుపఱచుకొన్నది కాక, ఆదేవగంగనుగూడఁ గాల జవుఋకొనుచున్నవాఁడు గాని, పడమర ఏకామ్రేశ్వరుఁడో ఆద్విజరాజును తనతలయందుఁ బెట్టుకొని, ఆదేవగంగను గూడ తలయందె నిలుపుకొనుచున్నాఁడు. ఇదేమి పరస్పరవిరుద్ధమో? ఇదేమి ఆశ్చర్యమో? ఆహా! (ఇదియును క్రమ, విరుద్ధ అలంకారములు.)

తే. కాంచి నెదురెదురుగ నెదిరించి యిటుల
నుంటె కానొక్కఁడొక్కఁడు నుంట లగుచుఁ
దలను గాలను లీలను దనుగఁబెట్టెఁ
బెట్టె విధుని నీసురధుని నట్టె చూడు?

టి. విధుని=చంద్రుని, సురధుని=గంగను; (క్రమాలంకారము.)

గ॥ ఇతి విరుద్ధదేవాక్రాంత కాంచీనగర సమాగమా ద్వారణ
ధరాధరోఽ ప్యేవమ్॥ 528

వ. అని విరుద్ధదేవతలాక్రమించు నీకాంచిలోఁ గాంచినవారి సమాగమంబు బలంబుచే నీవారణాధరాధరంబు సైతమిట్టిద యగును.

తథాహి —అట్టిదె నరే.—

వృ॥ ఛేత్తా గోస్త్వచ హరి
ర్మహాసవజుషో హిరణ్యగర్భస్య
భయకృ దిభస్యాభయకృ
న్మాలాంచలయో శ్చ కాస్తి హస్తిగిరేః॥ 529

అ. మహా-ఆసవ-సవజుషః = విశేషమైన-మద్యమును-యజ్ఞమును-పొంది

యుండువాఁడైన,హిరణ్యగర్భస్య=హిరణ్యకశిపునకు-బ్రహ్మకు, ఛేత్తా=నాశకుఁడు, గోప్తా=రక్షకుఁడును; ఇభస్య=గజమునకు, భయకృత్=భయకారియు, అభయకృత్=అభయకారియు నైన, హరిః=నరసింహస్వామియు-వరదరాజస్వామియు, హస్తిగిరేః=ఈకరిశైలముయొక్క, మూల-అంచలయోశ్చ=క్రిందను-శిఖరమునందును, చకాస్తి=ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

తా. ఈహస్తిగిరిక్రింద మద్యపాయియైన హిరణ్యకశిపుని సంహరించినది కాక, గజములనుఁ భయపఱచునతఁడైన నరసింహస్వామియు, శిఖరమున యజ్ఞకర్తయైనబ్రహ్మను రక్షించినది కాక, గజేంద్రున కభయమిచ్చినతఁడైన వరదరాజస్వామియు ప్రకాశించుచున్నవారు.

ఇభ అభయకృత్తు = గజేంద్రున కభయము నిచ్చినవాఁడు 25 వృత్తము క్రింద చూడుఁ?

క. కరిగిరిదరిఁ జరి నడుగిడి
 హరి కరికి భయము నభయము నందించునుగా
 ఇరవుకొని కనకగర్భునిఁ
 గర మాసవపునిఁ గ్రుధఁ గృపఁ గ్రాఁచెఁ గాచెన్.

టి. ఆసవపుని=మద్యపాయియైన-ఆయజ్ఞపాలకుఁడైన,·కనకగర్భునిఁ = హిరణ్యకశిపుని-బ్రహ్మను, క్రుధఁ=కోపముతో, కృపఁ=కరుణతో, క్రాఁచెఁ = తపింపఁజేసెను, కాచెఁ=కావఁ-రూపాంతరములు. (క్రమాలంకారములు.)

గ॥ అయంచాపరో దోషః॥ 530

వ. మఱియు నిదియు నొకదోషముగ నున్నయది.

వృ॥దరానుషంగంచ గదాన్వయంచ
 త్యక్త్వా జనా యే నివసంతి కాంచ్యామ్
 దంతావళాద్రీశ్వర మాశ్రితాస్తే
 దేహాత్యయే తో నియతం భజంతే॥ 531

అ. యే-జనాః=ఏ-జనులు, దర-అనుషంగంచ=భయముతోడి-కూడికయు, గద-అన్వయంచ=రోగముతోడి-కూడికయును, త్యక్త్వం = విడుచుటకై, కాంచ్యాం=కంచిలో, నివసంతి = వసించుచున్నారో; తే=వారు, దంతావళాద్రీశ్వరం=హస్తిగిరిరాజమును, ఆశ్రితాః = ఆశ్రయించినవారై, దేహక్షయే=దేహాంతమందు, తౌ=ఆ,దర - అనుషంగంచ=శంఖ-సంబంధమునున్, గదా-అన్వయంచ=గదా-సంబంధమునున్, నియతం=నియమముగా, భజంతే=పొందుచున్నారు.

తా. ఈకంచిలో వాసముచేయువారు ఏభయముగాని, ఏరోగముగాని లేకుండుటకై ఈకరిగిరి నాశ్రయించి, తమదేహాంతమందు కౌమోదకీపాంచజన్యములు ధరించి విష్ణుసాయుజ్యమును పొందుచున్నారు. (శ్లేషాలంకారము.)

ఆ. కాంచివాస మొంచి కరిగిరీశ్వరుఁ గాంచి
జను లెదేది యేదికొనఁ దలంత్రు
ధరదరానుషంగ మరలేక తుద నదే
గద? గదానుషంగ మొనవఁ గాంత్రు.

టి. ఎదేది=ఏదరానుషంగ గదానుషంగములను, ఏదికొనన్=విడుచుకొనుటకై, తుదన్=అంతమందు, అదే = ఆపాంచజన్యకౌమోదకీసంబంధమును, కాంత్రు=విష్ణుసారూప్యమునకై కాంతురు.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

గ॥ సఖే! మైవం సంభాషిష్ఠాః ? యతఏకరూపధర్మదైవత మిదం నగరమితి సమర్థ్యతే॥ 532

వ. సఖుఁడా! యీవడువున నుడువకుము? ఒకటేరూప మైనధర్మము గలయీదైవతములఁ గలయది యని యీనగరము సమర్థింపఁబడుచున్నయది.

శ్రుణుతావత్.—విను మంతయు.—

వృ॥ ఫణిపతి సర స్ఫురంతీ

భనాయకధరోత్తమాంగశోభితనుః
భవహరసంజ్ఞా కాంచ్యోః
పూర్వాపరయోర్హి దేవతా జయతి॥ 533

అ. ఫణిపతిసరస్ఫురంతీ=అనంతసరస్సునందు - (సర్పరాజులమాలెలచేత) ప్రకాశించునదియు, (ఇ) భనాయకధర ఉత్తమాంగ శోభితనుః=నాస్తిగిరి యొక్క-(చంద్రునిధరించిన) శిఖరమందు (శిరస్సుచేత) ప్రకాశించు శరీరము కలదియు, భవహర-సంజ్ఞా=సర్వదోషహారమైన (భవ్యుడు భవహారుడు అనెడు) నామధేయములు గలదియునైన, దేవతా=ఏకరూపదైవము, పూర్వాపరయోః=తూర్పుపడమరలుగాఁ గల, కాంచ్యోః=చిన్నకంచి శివకంచులయందు, జయతిహి=సర్వోత్కృష్టముగా నున్నదికదా!

తా. చిన్నకంచిలో అనంతసరస్తీరమందు నాస్తిగిరిశిఖరమున సకలభవ(-దోష)హారమైన నామధేయములతో వరదరాజస్వామియు, పెద్దకంచిలో సర్పహారములును, చంద్రశేఖరమును గలిగి, భవహరాది నామధేయములతో ఏకామ్రేశ్వరుఁడును నేకరూపమైన దైవముగా జయశీలురై యున్నవారు.

ఫణిపతిసరస్సు.—అనంతసరస్సు.

తే. ఫణిసరస్ఫురితంబిది కై భవరధరశి
రోభిశోభితంబు భవహారాభిధంబు
నవనిఁ గాంచినఁ గాంచి పూర్వాపరంబు
లం బ్రమోదంబునకు దైవతం బెలర్చు.

టి. (ఇ) భవరధరశిరః=కరిరాజగిరిశిఖరముచేత ... తాను ధరించిన శిరసుచేత.

గ॥ అన్యచ్చాస్య నగరస్య భూషణమేవ నతు దూషణమ్। ఇత్యన్యత్ర దృష్టి మాదాయ సానందమ్॥ 534

వ. మఱియేదియేని యీపట్టణమునకు భూషణమేగాని దూషణము గాదు. అని యన్యత్రను దృష్టి సారించి సానందముగ.

గ॥ అహో! ఖలు మమాద్యపచేలిమం భాగధేయమ్॥ 535

వ. ఆహా! ఈభాగధేయము నాపూర్వపుణ్యపరిపాకమునకు రూపధేయము కదా ?

పాండవదూత ప్పెరుమాళ్ వర్ణనము.

పాండవదూత ప్పెరుమాళ్ — (వీరు పాండవవంశమున జనమేజయమహారాజు వైశంపాయనమునివలన భారత మంతయు విని మాపాండవులకే దూతయై యున్న యర్జునునకు దూతయై సారథియునై యుండిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని నేను సేవించవలెనని యపేక్షింపఁగా, ఆమునివలన ఈసత్యవ్రతక్షేత్రమం దశ్వమేధయాగమూలమున వారిసేవ అగు నన విని అతఁడట్లే చేయఁగా, అట్లే రుక్మిణీసత్యభామాసమేతుఁడై, యాశ్రీకృష్ణుఁడే యీవేదకోటివిమానమున ఇట్లు సేవ సాయించున్నతఁడు.)

వృ॥సురయావతోపగీతః
ప్రాతః పద్మాననో మునిధ్యాతః
వ్యాసకృతౌ యః ఖ్యాతః
పాండవదూత స్సదృక్పథం నీతః॥ 536

అ. సురయావత-ఉపగీతః=దేవయువతీసమూహముచేత - స్తోత్రము చేయఁబడువాఁడును, ప్రాతః పద్మాననః = ప్రాతఃకాలపుఁదామరవలె మొగము గలవాఁడును, మునిధ్యాతః=మహర్షులచేత ధ్యానము చేయఁబడువాఁడును, యః=ఎతఁడు, వ్యాసకృతౌ=వ్యాసునిచేఁ జేయఁబడిన భారతమందు, ఖ్యాతః=ప్రఖ్యాతిపొందినవాఁడో; సపాండవదూతః = ఆపాండవదూత నామ కృష్ణుఁడు, దృక్పథం=మాదృష్టిమార్గమును, నీతః=పొందఁబడినవాఁడు.

తా. దేవాంగనల గానమందును, నారదాదిమునుల ధ్యానమందును, వ్యాసాదికృతభారతాదులందును ప్రఖ్యాతుఁడై ప్రాతఃకాల తామరసమువలె ముఖమండలము గలపాండవదూత ప్పెరుమాళ్లు ఇప్పుడు మన కనులకు నానందమును గలిగించుచున్నతఁడు. (అంత్యానుప్రాసాలంకారము).

క. ఖ్యాతుండు వ్యాసకృతినిం
బ్రాతఃపద్మాననుండు శ్రీ పాండవదూతుం
డాతతమునిసంధ్యాతుం
డీతఁడె కనుపడెడు సురసతీగీతుం డై.

కృశానుః.—కృశానుఁడు.—

గ॥ అనుచితకర్తాసౌ కిమర్థ మనువర్ణ్యతే॥ 537

వ. అనుచితకర్ముఁ డగునితఁ డేమిటి కనువర్ణింపఁబడుచున్నాఁడు.

పృథాభువులు = పృథాపుత్రులు-పాండవులు కుంతిభోజుని పెంపుడుకూఁతురు కుంతి అను పాండవులతల్లికి పృథ అని సొంతపేరు.

వృ॥ సకలజగతా మీశానోఽపి స్వయం విగతశ్రియా
మిద మనుచితం దూతో జాతో యదేష పృథాభువామ్
కి మిహ మహతాం హృద్యా ఖద్యోతపోతనికేతనే
చిర మధిపతే ర్భాసాం దాసానుదాసతయా స్థితిః॥ 538

అ. ఏషః=ఇతఁడు, స్వయం=తాను, సకలజగతాం = సమస్తలోకములకును, ఈశానోఽపి=ప్రభు వయ్యును; విగతశ్రియాం=విడిచిపోయినసంపదలుగల, పృథాభువాం=పృథాపుత్రు లైనపాండవులకు, దూతః=దూతగా, జాతః=పుట్టినవాఁడు; (అనుట) యత్ =ఏదో, తత్ ఇదం=ఆయిది, అనుచితం=తగినది కాదు. భాసామధిపతేః=తేజోధిపతియైనసూర్యునికి, ఖద్యోతపోతనికేతనే = మిణుఁగురుపురుగుపిల్లలయింట, చిరం = బహుకాలము, దాసానుదాసతయా= దాసులను అనుసరించుదాసునితనముతో, స్థితిః=ఉండుట, ఇహ = ఈలోకమందు, మహతాం=గొప్పవారికి, హృద్యాకిం=మనోహరమా ? (అనుప్రాసాలంకారము).

తా. ఇతఁడు సకలలోకములకును ప్రభు వయ్యును; తాను ఐశ్వర్యమంతయుఁ దొలఁగిపోయినయాపాండవులకు దూతగా నుండుట, సూర్యుఁడు పిల్ల మిణుఁగురుపురుగులయింట దాసానుదాసుఁడై యుండుటయట్టు లున్నయది.

తే. జగదధీశుఁడు తాన శ్రీవిగతు లైన
పాండవులయింటిదూత యై పాటుపడు న
నంగ, జ్యోతిరింగణమందిరాంగణమున
నినుఁడు దాసానుదాసుఁ డౌ ననఁగ నొకట.

టి. జ్యోతిరింగణములు=మిణుఁగురుపురుగులు, శ్రీవిగతులు=ఐశ్వర్యవిహీనులు, మందిరాంగణమున=ఇంటివాకిట.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

గ॥ పురోభాగిః భగవద్గుణేషు దోషమనీషయా భవానేవ దూష్యతి॥ 539

వ. ఓపురోభాగీ! ఈభగవద్గుణములందలి నీదోష మనీషచే నీవే యిట దూషింపఁబడియెదవు.

శ్రూయతా మేతత్ ..—ఇది వినఁబడుఁ గాక.—

వృ॥ కవిత్వస్య గాంభీర్య మౌదార్య మృద్ధేః
ప్రభుత్వస్య శౌర్యం గురుత్వస్య విద్యాం
మహావంశ్యతాయా స్సదాచారపూర్తిం
మహత్త్వస్య సౌలభ్య మాకల్ప మాహుః॥ 540

అ. కవిత్వస్య=కవనమునకు, గాంభీర్యం=గంభీరగుణమును; ఋద్ధేః=సంపదకు, ఔదార్యం=ఉదారగుణమును, ప్రభుత్వస్య=ప్రభు వగుటకు, శౌర్యం=శూరగుణమును; గురుత్వస్య=గురువగుటకు, విద్యాం=విద్యను; మహావంశ్యతాయాః=గొప్పవంశమునఁ బుట్టినవానిగుణమునకు, సదాచారపూర్తిం=మంచియాచారసంపూర్ణతను, మహత్త్వస్య = గొప్పతనమునకు, సౌలభ్యం=సులభగుణమును, ఆకల్పం=ఆభరణమునుగా, ఆహుః=చెప్పుదురు.

తా. కావ్యకవనమునకు గుణాలంకార వ్యంజనాదులతోడి గాంభీర్యగుణమె ఆభరణము, సంపదకు సమయానుసారముతోడి దాతృత్వగుణమె ఆభరణము, ప్రభుత్వమునకు నిశ్శత్రుకత్వముతోడి శూరత్వగుణమె ఆభరణము; గురు వగు

టకు సర్వవిధములతోడి విద్వత్త్వగుణమె ఆభరణము, సత్కులజన్మమునకు శాస్త్రానుసారముతోడి సదాచారగుణమె ఆభరణము, మహత్త్వమునకు ఆశ్రితులకై అణఁకువతోడి సౌలభ్యగుణమె ఆభరణము అని యంద అందురు.

సీ. కవితకు గాంభీర్యకలనముకై వడి
 ధనసమృద్ధికి దాతృతనము తరము
ప్రభుతకు శౌర్యసంప్రకటనపగిదిని
 గురుతకు విద్యాభినిరతిగతిని
నభిజనమునకును నాచారమునువలె
 బలిమికి బలహీనభరణమటులు
సరసవాణికిని వ్యాకరణముకరణిని
 సంపాదనమునకు సద్వ్యయంబు
తే. పోలెఁ బోల నాలోకింప నాలకింప
మహిమమహిమకు సౌలభ్య మహారహంబు
ననుగుణంబనుఁ గద? యదే యనువుగాఁగ
జగదధీశునికరుణయే యగణితంబు.

టి. అదే=ఆచెప్పినదేఅంత, అనువుగాఁగన్=అనుకూలమగుటకై, అగణితంబు=లెక్కింపఁబడనిది.

గ॥ ఇత్యపరత్ర విమాన మానయన్ సానందమ్॥ 54

వ. అని మఱొక్కప్రక్కకున్ విమాన మానయించుకొంచ నమందానందంబున.

శ్రీవిజయరాఘవవర్ణనము.

విజయరాఘవస్వామి—(వీరు దండకారణ్యమునుండి సీతాపహర్తయై రథముతోఁ బోవుచున్న రావణాసురునితో యుద్ధముచేసి చేసి తుదకు వానిచేత బాణహతుఁడై కుట్టుసురుతో తమదర్శనమునకై కనిపెట్టుకొని యున్నయ జటాయువును జూచి యంతయును విని కరుణాకటాక్షవీక్షణవిశిష్టులైనయ

శ్రీరాములు తనహస్తముతోనె యతనికి దహనసంస్కారము చేసి తోడనె యారావణాదిరాక్షసవిజయమునకై పోయి అంతయును జయించివచ్చిన యీ విజయరాఘవస్వామియే యిప్పుడు నీజటాయువుతీర్థతీరమున ఆ తిరుపగళ్ కుళ్లిలో నట్లే సేవసాయించుచున్నవారు.

వృ॥ వికచరుచిరపుండరీకషండ
ద్యుతిమదమోచనలోచనప్రభావః
జయతి విజయరాఘవ స్సఏష
శ్శుచితరగృధ్రసరోవరోపకంఠే॥ 542

అ. వికచ-రుచిర - పుండరీకషండ - ద్యుతి-మద-మోచన-లోచన, ప్రభావః=వికసించినదై-సొగసైన-తెల్లఁదామరల సమూహముయొక్క-కాంతులయందలి-గర్వమును-విడిపించెడి-కన్నులయొక్క-మహత్త్వము కలవాఁడైన, సఏషః=ఆయీ, విజయరాఘవః=విజయరాఘవస్వామి, శుచితర-గృధ్రసరోవర-ఉపకంఠే=అతిపరిశుద్ధమైన - జటాయు సరశ్శ్రేష్ఠముయొక్క - సమీపప్రదేశమందు, జయతి=సర్వోత్కృష్టుఁడుగా నున్నతఁడు.

తా. ఈజటాయుతీర్థతీరమందు ఈవిజయరాఘవస్వామి పూచి తెల్లనైన తామరలకంటె మించినకన్నులయందము గలిగియున్నయతఁడు.

ఆ. ఉనయనసమయసముదితశ్రీదరారుణమనో
హరసరోజరుగపహారధీర
నయనయుగళుఁ డీవిజయరాఘవుఁడు గృధ్ర
సరసి దరసి యిందు జయముఁ జెందు.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥ సంపాతిసోదరసరస్తటసంప్రరూఢో
భాత్యద్భుతో విజయరాఘవపారిజాతః
శాఖాతతే రుపరి సద్భి రుదీక్ష్యతే యో
యస్యాధఏవ సకల స్సుమనఃప్రపంచః॥ 543

అ. సంపాతిసోదరసర స్తట - సంప్రరూఢః = సంపాతిసహోదరుఁడైన జటాయుసర స్తీరమందు-పైకి లేచినదై, యః=ఏది, శాఖాతేః= శాఖలయొక్క-వేదశాఖలయొక్క - సమూహమునకంటె, ఉపరి=పైఁగను - ఉపనిషత్తులందును, సకలః=సమస్తమైన, సుమనః-ప్రపంచః=పుష్పములయొక్క - దేవతలయొక్క-సమూహము, యస్య=దేనియొక్క, అధఏవ=క్రిందనే, సద్భిః=సత్పురుషులచేత, ఉదీక్ష్యతే=చూడఁబడుచున్నదో; సః అద్భుతః=అట్టి ఆశ్చర్యకరమైన, విజయరాఘవ పారిజాతః=విజయరాఘవస్వామి అనెడి పారిజాత కల్పవృక్షము, భాతి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈజటాయు స్తీర్థతీరమందు కొమ్మలపైఁగ నుండవలయు పువ్వులు కొమ్మలక్రిందను, ఆకొమ్మలు చెట్టుపైఁగ నుండవలయు నవి చెట్టుక్రిందను నుండు లోకవిరుద్ధమైన యీపారిజాతకల్పవృక్షమువలె; ఈవిజయరాఘవస్వామి ఊర్ధ్వలోక సకలదేవతలును తనపాదాక్రాంతులై యుండఁగా, సకలోపనిషత్తులకును, ఆశ్వలాయనాపస్తంబీయాది సకల వేదశాఖలకును క్రిందుఁగాక, శిరోభాగములందె ప్రకాశించుచుండును.

తే. తత్సర స్తీరసంప్రవృద్ధంబు విజయ
రాఘవాహ్వాయపారిజాతాగమంబు
శాఖలను దానె వికసించి సకలసుమన
సులకును వికాసము స్వపాదములనె కూర్చు.

టి. అగమంబు=వృక్షము, శాఖలను=కొమ్మలనెడి ఆశ్వలాయనాది వేదశాఖలందు, సుమనసులకును=పుష్పములనెడి దేవతలకును, స్వపాదములనె=తనవేళ్లనెడి పాదములందె, కూర్చున్=కలుగఁజేయును.

గ॥ పునస్సభక్తిప్రకర్షం జనానుద్దిశ్యభోభో భక్తిముక్తిప్రేప్సవ
ఇదం శ్రుణ్వంతు భవంతః॥ 544

వ. మఱల మఱియును భక్తిఁగావించి జనులనుద్దేశించి ఓహో భక్తియుఁ ముక్తియుఁ గోరువారైన మీరు దీని వినువారలౌదురుగాక !

॥ విశ్రుతాశ్రితవాత్సల్యం
వీరం విజయరాఘవమ్
నమస్కురుత యో గృధ్రం
సమస్కురుత దాహతః॥ 545

అ. యః=ఏ, విజయరాఘవః=విజయరాఘవస్వామి, గృధ్రం=జటాయువు, దాహతః=దహనముచలన, సమస్కురుత=సంస్కారము చేసెనో; తం= ..., విశ్రుత-ఆశ్రిత-వాత్సల్యం = ప్రసిద్ధమైన-ఆశ్రితులయందలి-ప్రేమ, గల, ...ం=వీరుఁడైన, విజయరాఘవం=విజయరాఘవస్వామిని, నమస్కురుత=నమస్కారము చేయుఁడు.

తా. ఆశ్రితవాత్సల్యము ప్రసిద్ధమై జటాయువును దహనసంస్కారమును ...సిన యీవిజయరాఘవస్వామిని నమస్కారము చేయుఁడు?

. మీరు జటాయువు శుచిసం
స్కారు నొనర్చి కృపఁ గూర్చి కడతేర్చిన యీ
వీరు విజయరాఘవు జో
హారువు నొనరించి మించి ప్రార్థించుఁ డొగిన్.

॥ అత్ర గృధ్రసరస్తీరే విశ్వప్రసిద్ధా కాచి ద్వైచిత్రీ॥ 546

. ఇట జటాయుస్సరస్తీరప్రదేశంబున లోకప్రసిద్ధ మయిన యొకానొక వైచిత్రి కనుపట్టుచున్నది కనిపెట్టుము ?

॥ తనయార్థనయా సమాగతాభి
స్తరుణీభిః పరిభర్జితాశ్చ ముద్గాః
దృష మంకుర మత్ర దేవశక్త్యా
సమ మాసాం పులకాంకురైః ఫలంతి॥ 547

అ. అత్ర=ఇక్కడ, తనయ-అర్థనయా=పుత్రులవిషయమై-ప్రార్థనచేత, స...గతాభిః=వచ్చిన, తరుణీభిః=వంధ్యాస్త్రీలచేత, పరిభర్జితాః=దంచఁబడిన,

ముద్గాశ్చ=పెసలును, దేవశక్త్యా=ఈ విజయరాఘవదేవుని ప్రభావముచేత, అ
కురం=మొలకకై, ఆసాం=వీరియొక్క, పులకాంకురైః సమం=గద్గదుల మొలక
తోఁగూడ, పృథం=నిస్సందేహముగా, ఫలంతి=పండుచున్నవి.

తా. ఈవిజయరాఘవక్షేత్రమందు వంధ్యాస్త్రీలు కూడ బిడ్డలఁ బ్రార్థనకై పంచిన పెసలగింజలు ఆ విజయరాఘవుని ప్రభావముచేత మొలకెత్తి ఆ స్త్రీలకు పులకాంకురములతోఁగూడ పెరుగుచున్నవి.

తే. సుతుల నిచ్ఛగించుచు వచ్చు కొసతులు తాము
వంధ్య లయినను దంచియుఁ గొ బక్క మునుగు
పెసలు నిం పెసలారి పెంకొ పెరఁగు వారి
పులకములతోన తచ్ఛక్తి ఁ బొలక లెత్తి.

కృశానుః.——కృశానువు.——

గ॥ నిజరూపమహిమా ననురూపస్థితి సౌ విజయరాఘవః కిమా
ఘ్య తే॥ 548

వ. తన రూపమహిమల కనురూపము కానియునికి గలయీవిజ
యరాఘవు నీవు చేకొని కొనియాడుచున్నావు దేల?

వృ॥ శుకస్తుత్యో హంస మయూరవాహ
ముఖప్రగీతో గరుడాసనో౽సౌ
శ్రీరాడ్ధరిత్రీరావసత్యో౽పి వాసం
కరోత్యహో ? గృధ్రధనో౽గ్తికే౽స్మిన్॥ 549

టీ. అసౌ=ఈవిజయరాఘవుఁడు, శ్రీరాడ్ధరిత్రీరావసత్యో౽పి=[illegible] లక్ష్మీదేవి భూదేవి వీరితో గూడ వాసస్థానముగాఁ గలవాఁడయ్యును; శుక-స్తుత్యః=చిలుకచేత-శుక మహర్షిచేత-పొగడఁబడినవాఁడును, హంసమయూరవాహ-ముఖ-ప్రగీతః = అంచ, నెమలి, (గుఱ్ఱము గాఁగల)హంసవాహుఁడు-బ్రహ్మ-మయూరవాహుఁడు-సుబ్రహ్మణ్యుఁడు - మొదలైన వారిచేత పొగడఁబడినవాఁడును, గరుడాసనః = గరుడపక్షియే-గరుత్మంతుఁడే పీఠముగాఁ గలవాఁడునై, అస్మిన్=ఈ, గృ

గృధ్రసరోంతికే=గద్ద సరసుయొక్క-జటాయు స్థలముయొక్క సమీపమందు, వాసం=ఉనికిని, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు.

తా. గరుడపక్షి నెక్కికొన్నవాఁడు చిలుక, అంచ, నెమలి, గ్రుడ్లగు ములుగాఁ గలవారి పొగడికలతో గద్దగుంటయొద్ద నుండునట్లుగా; ఈవిజయరాఘవస్వామి తాను క్షీరాబ్ధివాసుఁ డయ్యును, గరుడవాహనుఁడై బ్రహ్మరుద్రబృహస్పత్యాది శుకమహర్ష్యాదుల స్తోత్రములతోను ఈజటాయు సరోవరతీరమున నివాసము సేయుచున్నాఁడు. (ఇట శ్లేషానుప్రాణిత విరోధాభాసము.)

క. శుకగీతుఁడు హంసమయూ
రకమూషకవాహముఖ్యకలకును బ్రగీతుం
డిఁక గరుడాసనుఁ డాసను
సకలశనిధిశయుఁడు గృధ్రసరసి వసించున్.

టీ. సకలశనిధిశయుఁడు = అమృతకలశముతోఁ గూడుకొన్న సముద్రము-పాలసముద్రమందు శయనించువాఁడైన విజయరాఘవస్వామి.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ త దేతద్ద్యూపయోనిధే రస్య భూషణ మేవ॥ 550

వ. ఆయది యూపయోనిధికి భూషణమే కాని దూషణము కాదు.

వృ॥ తత్త్వార్థ గుప్తమపదే తమసః పరస్తా
దస్తామయో వ్యతులసూరిభి రర్చ్యతేఽపి
అత్రావిరాస హరి రేష చిరం నరాణాం
దృష్టిం కృతార్థయితు మేష కృపానుకంపః॥ 551

అ. తమసః పరస్తాత్=అజ్ఞానమునకంటె వేఱుగా, [illegible] తొలఁగిపోయిన-సకలదోషములు గలవాఁడై, [illegible] పరమపదమందు, అతులసూరిభిః=సాటిలేని నిత్యసూరులచేత, అర్చ్యతేఽపి=అర్చింపఁబడువాఁడయ్యును; కృపానుకంపః=కృపయు దయయు గల

వాఁడైన, ఏవహరిః=ఈవిజయరాఘవస్వామి, నరాణాం=భక్తులకు, దృష్టిం=దృష్టిని, కృతార్థయితు మేవ=సఫలపఱచుటకే, అత్ర=ఇక్కడ, చిరం=బహుకాలముగ, ఆవిరాస=ఆవిర్భవించియుండెను.

తా. అజ్ఞానులకు దూరముగా అఖిలదోషపరిహారకమై యుండు నాపరమపదమందు సకల సనకాది మహర్షులచే సమర్చింపఁబడుచుండు నాస్వామియే ఈవిజయరాఘవస్వామి యై ఇక్కడ సేవించు వారినేత్రములను సార్థపఱచుచున్నతఁడు.

తే. అటు తమంబునకుఁ బరంబు ♦ నయినయట్టి
యుత్తమం బయినపదంబు ♦ హత్తినట్టి
తనదువైకుంఠమున సూరి♦వినుతుఁ డయిన
శౌరియే యిట్టు చూపట్టె ♦ భూరిదయను.

గ॥ (ఇతి దక్షిణతో విమానం ప్రస్థాపయన్ సహర్షమ్॥) 552

వ. దక్కినపుదిక్కునకున్ విమాన మానయించుకొంచున్ హర్షప్రకర్షంబున॥

క్షీరనదీవర్ణనము.

క్షీరనది=పాలేఱు—ఇదియు అశ్వాదిసప్తమహానదులలో నొకటియై చెంగల్పట్టు మధురాంతకములమధ్య పాఱుడియేఱు.

ఇయంహి.—ఇది గదా..—

వృ॥ గంగా సింధు సరస్వతీ భవహరా తుంగా పతంగాత్మజా
రంగాభ్యాశ తరంగిణీ వ దఘుతత్యంగారభంగావహా
శుగ్ధారాశమనీ మనీషిజనతా రబ్ధావగాహో ముహు
ర్ముగ్ధానా మపి శుద్ధిబుద్ధిజననీ దుగ్ధాపగాదృశ్యతే॥ 553

అ. గంగా...వహా=గంగ, సింధు, సరస్వతి, పాపనాశని, తుంగభద్ర, సూర్యతనయ=యమున, కావేరియువలె, పాపసమూహామనెడి, కొఱవులకు, భంగమును, కలుగఁజేయునదియు; శుక్-ధారా-శమనీ=శోకముల-సమూహ

మును-శమింపఁజేయునదియు; ముహుః = పలుమాఱు, మనీషిజనతా-ఆరబ్ధ-అవగాహా=విద్వజ్జనము చేత-ఆరంభింపఁబడిన-స్నానములుగలదియు; ముగ్ధానామపి=మూఢులకుఁగూడ, శుద్ధిబుద్ధిజననీ = సదాచారమును సద్బుద్ధియును గలిగించునదియునైన, దుగ్ధాపగా=పాలేఱు, దృశ్యతే=చూడఁబడుచున్నది.

తా. ఈపాలేఱు గంగాదినదులవలె సకలపాపములనుఁ సకలశోకములనుఁ గొఱవులనువలె శమనింపఁజేయుచు, జ్ఞానులకు స్నానానుకూలమై,అజ్ఞానులకు సదాచారము సద్బుద్ధియుఁ గలిగింపఁజేయుచును గనఁబడుచున్నది.

టి. రంగాభ్యాశతరంగిణీ=శ్రీరంగమున కెమరుదిక్కున నుండునది-కావేరి.

తే. తుంగ గంగయుఁబోలె నుత్తుంగభంగ
సౌరి కావేరియుంబోలె సారనీర
యగుచుఁ బాపఘ్న శోకఘ్న యగుచుఁ గనఁగఁ
బడియెఁ బాలేఱు మేలేఱుపడియె ననఁగ.

టి. తుంగ=తుంగభద్ర, ఉత్తుంగభంగ=పొడవైనఅలలు కలది, సౌరి=సూర్యతనయ-యమున, సారనీర=శ్రేష్ఠమైనజలము కలది.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥ మమ దుగ్ధనదీ ధనదీకృత మ
జ్జన్మానవా నవాంభోభిః
బుధజాతనుతా తనుతాం తనుతాం
తనుతాపహృద్ఘనాఘానామ్॥ 554

అ. నవ-అంభోభిః=క్రొత్తజలముచేత, ధనధీకృత-మజ్జత్-మానవా = కుబేరుఁడుగాఁ జేయఁబడిన-స్నానము సేయుచున్న-మనుష్యులుకలదియు, బుధజాత-నుతా = పెద్దలసమూహముచేత-స్తోత్రము చేయఁబడినదియు, తనుతాప-హృత్ = శరీరతాపములను-హరించునదియు నైన, దుగ్ధనదీ=పాలేఱు, మమ=నాయొక్క, ఘన-అఘానాం=గొప్ప-పాపములకు, తనుతాం = క్షీణత్వమును, తనుతాం = చేయునుగాక.

తా. ఈపాలేఱు, తనలో స్నానము చేసినవారితాపత్రయము లణఁచి ధనదులను జేయునట్లే మాపాపతాపములను సైతమణఁచి మమ్ము నట్లే చేయునుగాక.

ఆ. స్వీయతోయ మోయఁ జేయఁ దానంబుఁ దా
నేని నేని పోనిఁ బూని పోని
తాప మాపి సాపతతినిఁ బోఁజోపుఁబో
క్షీరనది నిధీశుఁ జేసి వాసి.

టి. ఓయక = మెల్ల మెల్లగా, తానంబు=స్నానము, తాఁ = తాను, ఏని నేనిక = ఎవనినైన, పోని=విడిచిపోని, ఆపి=నిలిపి, పోఁజోపుఁబో= తొలఁగఁజేయును పో? నిధీశుక =నవనిధిపతియైన కుబేరునిఁగా, వాసిక =క్రమముతో.

కృశానుః — కృశానువు.—

గ॥ భవత్యేవ మథాప్యస్యాః క్షీరతరంగిణ్యా విధినా కృతా నీర
సతా॥ 555

వ. అట్లుండిన నుండనీ? ఈక్షీరనది కీనీరసత యానీరజాసనుచే
తనే కలుగఁ జేయఁబడియె.

వృ॥ కాలుష్యలేశవిధురా
మధురాఽపి పయోనదీ
రోచతే సాధవే యుక్తా
నోచే ల్లవణసింధునా॥ 556

టి. పయోనదీ=ఈపాలేఱు, కాలుష్యలేశవిధురా = మాలిన్యముయొక్క అణుమాత్రము నైనను విడిచినదై, మధురాపి=మధురమైనదయ్యును; లవణసింధునా=ఉప్పుసంద్రముతో, యుక్తా=కూడినది, నోచేత్ = కాదేని; సాధవే= సత్పురుషునికై, రోచతే=రుచించుచుండును.

తా. ఈనది నిర్మలమై మధురమైయును, ఉప్పుసంద్రముతోఁ గూడకున్న యెడల సత్పురుషులకందఱకును రుచియించునదియే యగును.

క. కలుషము లేశమె యయినన్

గలుగని దయి తీయఁదనము ♦ గలిగిన దయినన్
గలియుని దే నిధివృ్వనఁ
గలయఁ బరోనది రుచించుఁ ♦ గద ? సాధుకునన్.

టి. కలియనిదేన్=కలియకుండ నుండునదియేని, కలయన్=అంతటను.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

॥ గుణామపి దోషతయా భణసి॥ 557

- గుణమునుగూడ దోషమునుగానే పలుకాడుచున్నాఁడవు.

యతః.—ఎందువలన.—

ఆ॥క్వచన సమాగతసింధుని
ధునీజలే సాధుని స్నానమ్
పంకవిలేపం కలయతి సం
ఘటయతి ధియ మితి స్మరంతి బుధాః॥ 558

అ. సమాగత సింధుని=చేరినసముద్రము గలదియు, సాధుని=మంచిదియు నైన, ధునీజలే=ఏటినీట, క్వచన=ఎక్కడనైనను, స్నానం=స్నానము, పంకవిలేపం = పాపముయొక్కగాని-అడుసుయొక్కగాని నాశమును, కలయతి=చేయుచున్నది; ధియం=జ్ఞానమునున్, సంఘటయతి=కూర్చుచున్నది; ఇతి=అని, బుధాః= పెద్దలు, స్మరంతి=తలంచుచున్నారు.

తా. " సముద్రగానదీస్నానం నరాణాం శుద్ధిబుద్ధిదమ్ " అను ప్రమాణము వలన, ఎక్కడనైన, అక్కడలిఁ జేరిన చక్కనియేటినీట స్నానము చేయుటయే పాపవిముక్తియు, జ్ఞానసంయుక్తియున్ గలిగించుచున్నది యని పెద్దలు చెప్పుదురు.

క. ఒకచోఁ గలసినఁ గడలిన్
సకలాఘనిదాఘములకు ♦ శామకమయి పా
యు కెసంగు నదిం గ్రుంకిన
యఖిలాత్మ్ములకలరు బోధ ♦ మందురు బోద్ధల్.

టి. సకలాఘ-నిదాఘములకున్ = సమస్తదోషములనెడి వెట్టలకు, శామకమయి=శమియింపఁజేయునదియై.

గ॥ (కించి ద్దక్షిణతోఽభిక్రమ్య॥) 559

వ. కొంతయంతరంబు దక్షిణంబునకె యతిక్రమించి.

బాహానదీవర్ణనము.

వృ॥ మోహాదిదోషరహితాం తటవాసిదేహి
వ్యూహాయ కామపి మతిం మహతీం దిశంతీ
స్వాహాకరోతి దురితాని శుభప్రవాహై
ర్బాహానదీ బుధసమూహకృతావగాహా॥ 560

అ. తట-వాసి-దేహి-వ్యూహాయ=తీరమందు-వసించుచున్న-జీవులయొక్క-సమూహమునకై, మోహ-ఆది-దోష-రహితాం=మోహము-మొదలుగాఁ గల దానివలని-దోషములు లేనిదియు, మహతీం=గొప్పదియు నైన, కామపి=ఒకానొక, మతిం=జ్ఞానమును, దిశంతీ=ఇచ్చునదియై, బుధసమూహ-కృత-అవగాహా=జ్ఞానులసమూహముచేత-చేయఁబడిన-స్నానములు గలదియైన, బాహానదీ=ఈబాహానది, శుభప్రవాహైః=శుద్ధములైన వెల్లువలచేత, దురితాని=పాపములను, స్వాహాకరోతి=నాశము చేయుచున్నది.

తా. ఈబాహానది తనతీరమునందలి జీవులకు సకల మోహాది దోషహారమైనజ్ఞానము నిచ్చుచు, వారివారికి తనలోని స్నానములచేతను సకలదోషములనున్ తనప్రవాహములతో పరిహారము చేయుచున్నది.

క. మోహాదిరహితమతి స
ద్వ్యూహమునఁ గొసఁగు దొసఁగు నసమూహాని కహో
స్వాహాకారము సేయును
బాహానది కృతబుధానుభవభువనం బై.

టి. మోహాదులు=అరిషడ్వర్గములు - మోహకామక్రోధలోభమదమాత్స

ర్యములు, కృత-బుధానుభవ-భువనంబై = చేయఁబడిన-పెద్దల అనుభవముతోడి-లోకముగాని-జలముగాని గలదియై.

గ॥ అస్యాశ్చోత్తరతీరే శ్రోత్రియోత్తంస నివాసయోగ్య స్స
మగ్రగుణోఽసా వగ్రహార స్సం లక్ష్యతే॥ 561

వ. ఇట్టి నిత్తటినికి నుత్తరంపుఁదీరంబున శ్రోత్రియోత్తంసులకు నివాసయోగ్యమై సమగ్రగుణహారంబుగ నీయగ్రహారంబు కనంబడియెడి.

టి. శ్రోత్రియ-ఉత్తంసులకు = వైదికులలో-శిరోభూషణమైనవారికి, సమగ్ర గుణహారంబుగ=సంపూర్ణమైన సద్గుణములే హారముగాఁ గలదిగా.

(ఈబాహానది సమీపమందలి కాంచీపురము చేరువ అరశాణిపాళెమున అగ్రహారము—ఈ ఆత్రేయాన్వయసంస్కృతకవి=వాసస్థానము.)

పశ్య.—చూడు.—

వృ॥కర్ణానందకరస్ఫురన్మధుకరవ్యాహారబాహాపగా
రోధశ్శాఖిమరందతుందిలపయఃకల్యాణకుల్యావృతః
ఆత్రేయాన్వయవిద్వదధ్వరహవిర్గంధానుబంధార్పిత
క్షేమోభాత్యరశాణిపాలఇతిహి గ్రామోభిరామో భువి॥562

అ. కర్ణానందకర-స్ఫురత్-మధుకరవ్యాహార-బాహాపగారోధశ్శాఖి - మరందతుందిల-పయః-కల్యాణ-కుల్యా-ఆవృతః=చెవులకు సంతోషకరమై-ప్రకాశించునట్టి-తుమ్మెదల ఝుంకారములతోడి - బాహానదీతీర వృక్షములయందలి - తేనెలచేత నిండియుండు-జలములచేత-శుభకరమైన-కాలువలచేత - చుట్టఁబడినదియు, ఆత్రేయాన్వయ-విద్వత్-అధ్వర- హవిః-గంధానుబంధ - అర్పితక్షేమః=ఆత్రేయ గోత్రమువలి-విద్వజ్జనులయొక్క-యజ్ఞములయందలి-పురోడాశాది హవిర్భాగములయొక్క-గంధసంబంధముచేత-కలుగఁజేయఁబడిన క్షేమము గలదియునైన, అరశాణిపాల ఇతి గ్రామః=అరశాణిపాళెమను గ్రామము, భువి=భూమియందు, అభిరామః=మనోహరమై, భాతిహిః=ప్రకాశించుచున్నది గదా?

తా. ఈ బాహానది కాలువలగట్టులలోని చెట్టుల పూవుల తేనెధారలతోను, తుమ్మెదల ఝుంకారములతోను, ఇందలి ఆత్రేయగోత్రజులైన విద్వజ్జనులు చేసెడి యజ్ఞములయందలి పురోడాశ వపాదుల వాసనలతోను ఈ అరణాణి పాళె మను గ్రామము అభిరామమై యున్నయది.

సీ. బాహానదీతీర ♦ బహులభూరుహముల
కుసుమరసంబుల ♦ కుల్య లమరి
పినువారిపీనుల ♦ కను మోద మొనరించు
మధుకరంబులగాన ♦ మహిమ కలిగి
ఆత్రేయకులమున ♦ నలశ్రోత్రియులు సేయు
మఖములహోమధూ ♦ మములు వెలఁగి
వేదశాస్త్రాభ్యాస ♦ వాదంబులను మేలు
ఘోషంబులే మేలు ♦ కొలుపుఁ లగుచు

తే. దినదినంబును నూర నూతనము గాఁగ
జనులమనములఁ దనుపుచుఁ ♦ జనువిశాల
శీల మరణాణిపాలె నాఁ ♦ జాలి మేలి
గ్రామ మభిరామ మైనది ♦ కంటె భువిని.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥ సాధ్వగ్రేసరయూపేత
స్సాకేతనగరశ్రియమ్
అగ్రహారోవహత్యేష
రఘునాథాభిరక్షితః॥ 563

అ. సాధు-అగ్రేసర-యూప-ఇతః = సత్పురుషులలో-శ్రేష్ఠులైన ఆత్రేయులయొక్క-యజ్ఞస్తంభములచేత-కూడినదై-సాధు-అగ్రే-సరయూ-ఉపేతః = చక్కఁగా-అగ్రభాగమును-సరయూనదితో-కూడుకొన్నదై, రఘునాథ-అభిరక్షితః = కవితండ్రియైన రఘునాథునిచేత-శ్రీరాములచేత-రక్షింపఁబడినదైన,

ఏషఅగ్రహారః=ఈయగ్రహారము, సాకేతనగర-శ్రియం=అయోధ్యాపట్టణము యొక్క-శోభను, వహతి=వహించుచున్నది.

తా. ఈయగ్రహారము సత్పురుషులు చేయు యజ్ఞములయూప స్తంభముల తో కూడి, కవితంత్రుడైయైన రఘునాథ దీక్షితులు కాపాడునదియై; ఎదుట సరయూనదితో కూడి, శ్రీరాములు కాపాడునదియైన అయోధ్యాపట్టణము వలె నున్నది.

క. ఈసరికి నగ్రహారము
తా సరి రఘునాథరక్షితము నైయు సిరి కి
ట్లాసరయూపేతము నై
భాసురసాకేతనగరిపగిది నెసంగెన్.

టి. తాసరి=తానుసరి, యూపేతమునై=యజ్ఞస్తంభములతో చేరినదియై సిరికి ఇట్లు, ఆసర=ఆశ్రయము.

గ॥ కించి ద్విమాన మున్నమయ్య నద్యోః పార్శ్వద్వయ మవ
లోక్య సశ్లాఘమ్॥ 564

వ. విమాన మించు కెగయించి శ్లాఘాసహితంబుగ నాయేఱుల
యిరుతీరములనుం గనుంగొని.

వృ॥చారుగుణై స్సన్మణిభి
ర్జుష్టా బాహానదీపయస్విన్యోః
ఉపకూల మగ్రహారా
ఉదగ్రహారా ఇవావనేర్భాంతి॥ 565

అ. చారుగుణైః=మనోహరములైన గుణములవలె దారములు గల, సన్మణిభిః=సత్పురుషులనెడు మంచిరత్నములతో, జుష్టాః=కూడినవై, బాహానదీపయస్విన్యోః=బాహానదీక్షీరనదులయొక్క, ఉపకూలం=గట్టులందు, అగ్రహారాః=అగ్రహారములు, అవనేః=భూమికి, ఉదగ్ర-హారాఇవ=ఉన్నతములైన హారములవలె, భాంతి=ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. మంచినూత్రములతోఁ గూర్చిన సద్రత్నములతో ఈభూమి అను స్త్రీకిఁ జేర్చిన ముత్యాలహారములవలె ఈరెండునదుల గట్టులలో సద్గుణముతోఁ గూడిన సత్పురుషులతోఁ జేరియుండు అగ్రహారములు ప్రకాశించుచున్నవి.

తే. సారగుణ సన్మణులఁ గూడి సకలజనుల
యెదను బాహానదీపయోనదులదరుల
నగ్రహారము లించు నుదగ్రహార
ములుగ నిలనెలంత కటంచు ముదము వెంచు.

కృశానుః—కృశానుఁడు.—

శ్లో॥ అమూ౯ గ్రామా౯ కథంకార
మగ్రహారా౯ ప్రచక్షతే
సువృత్తముక్తారహితా
యదేనా నాశ్రితాజనాః॥ 566

అ. యత్=ఎందువలన, ఏనా౯=ఈగ్రామములను, ఆశ్రితాః=ఆశ్రయించిన, జనాః=జనులు, సువృత్తముక్తారహితాః-సు=చక్కనైన, వృత్త=గుండ్రనైన, ముక్తా=ముత్తెములతో, రహితాః=లేనివారో? సువృత్త=మంచినడవడికలు కల, ముక్త=ముక్తపురుషులతో, అరహితాః=లేనివారు కానివారో? తత్=అందువలన, అమూ౯=అట్టి ఈ, గ్రామా౯=గ్రామములను, అగ్రహారా౯=అగ్రహారములనుగా, కథంకారం=ఎట్లు? ప్రచక్షతే=చెప్పుచున్నారు?

తా. ఇక్కడి జనులు మంచినడవడికలు కల ముక్తపురుషులతోడఁ గూడమి లేనివారయ్యెను; మంచిముత్తెములు లేనివారై యుండఁగా, ఈగ్రామములను అగ్రహారములని యెట్లు చెప్పుచున్నారు?

క॥ కని యీగ్రామంబుల నిటు
లనుదురె? బుధజనులు నగ్రహారము లనుచు౯
జను లిందులఁ గలవారలు
మునుకొని కనుఁగొన సువృత్తముక్తారహితుల్.

టి. అగ్రహారములు=అగ్రమందు ముక్తాహారములువలె (గృహములు)కలవి, సువృత్తముక్తారహితులు=సద్వృత్తములచేత విడువఁబడినవారు - బొత్తిగా లేనివారు, మునుకొని=ముందుపడి.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ సఖే ! భవతా స్తుతిరేవ ఏషాం భంగ్యంతరేణ కృతేతి మృ
ష్యామి తుష్యామిచ॥ 567

అ. సఖే=స్నేహితుఁడా ! భవతా=నీచేత, ఏషాం=వీరియొక్క, స్తుతిః ఏవ=స్తోత్రమే, భంగ్యంతరేణ=వేఱువిధముగా, కృతా=చేయఁబడినది. ఇతి= అని, మృష్యామి=విమర్శించుచున్నాను, తుష్యామిచ=సంతోషించుచున్నాను.

వ. సఖా ! నీచేతిస్తుతియే వ్యాజస్తుతివిధమునఁ జేయఁబడుచు
న్నయది యని విమర్శించుచున్నాను. మఱియు హర్షించు
చున్నాను.

తుండీరమండలవర్ణనము.

ఇ. తుండీరమండలము=తొండమనాడు. ఇది కంచికిని తిరుపతికిని మధ్య ప్రదేశము కాక, ఉత్తరఆర్కాడు మొదలు చెంగల్పట్టుతోను శ్రీపెరుంబూదూరుతోను దక్షిణఆర్కాడువఱకు చేరియున్న ద్రవిడదేశభాగము.

గ॥ అథ సర్వత స్తుండీరమండల మవలోకయన్ సహర్షాతిరేకమ్
వయస్య ! స్ఫుట మస్య తుండీరమండలస్య పశ్యతు భవాన్
పావనత్వం రామణీయకంచ॥ 568

వ. తర్వాత సర్వతోముఖముగఁ దుండీరమండలము నవలోకిం
చుచు నతిరేకించినహర్షంబున, చెలికాఁడ! చూడుమీ నీవీతుం
డీరమండలము పావనత్వము రమణీయత్వమున్.

వృ॥ తీరే తీరే స్ఫురతి సరితా మగ్రహారోఽత్రభూయాన్
అగ్ర్యోవర్గో ధరణిమరుతా మగ్రహారేఽగ్రహారే

వర్గేవర్గే ధరణిమరుతాం వర్ధతే సాధుయజ్ఞో
యజ్ఞేయజ్ఞే శ్రవణసుభగ స్తోత్రశాస్త్రాదిఘోషః॥ 56

అ. అత్ర=ఇక్కడ, సరితాం=నదులయొక్క, తీరేతీరే=ప్రతిగట్టున,అగ్రహారః=అగ్రహారము, భూయాన్=విశేషముగ, స్ఫురతి=ప్రకాశించుచున్నది. అగ్రహారేఽగ్రహారే=ప్రతియగ్రహారమందును, అగ్ర్యః = శ్రేష్ఠమైన, ధరణీమరుతాం=భూసురులైన బ్రాహ్మణులయొక్క, వర్గః=సమూహము, స్ఫురతి=ప్రకాశించుచున్నది; వర్గేవర్గే=ప్రతివర్గమందును, యజ్ఞః=యజ్ఞము, సాధు=చక్కగ, వర్ధతే=వృద్ధిపొందుచున్నది; యజ్ఞేయజ్ఞే = ప్రతియజ్ఞమందును, శ్రవణసుభగః=చెవులకును మనోజ్ఞమైన, స్తోత్రశాస్త్రాదిఘోషః=స్తోత్రములు శాస్త్రములు మొదలైనవానియొక్క ఘోషము, వర్ధతే=వృద్ధిపొందుచున్నది.

తా. ఆతుండీరమండలమందు బాహానది మొదలైన నదులతీరములందు అనేకాగ్రహారములు, అందందు అతిశ్రేష్ఠమైన బ్రాహ్మణవర్గములు, అందందు జ్యోతిష్టోమాది యజ్ఞములు, అందందు శ్రోత్రానందకరమైన స్తోత్రశాస్త్రాదుల ఘోషములును వర్ధిల్లుచున్నవి.

తరువోజ.

తీరా నదీతీరతీరానఁ గ్రాలుఁ హారాలువలె నగ్రహారాలు వేలు
హారాగ్రహారాగ్రహారానఁ గ్రాలుఁ సారజ్ఞసద్విప్రసంఘాలుచాలు
సారజ్ఞసద్విప్రసంఘానసారసక్రమమహాసవనాలు గ్రాలు
సారైకాసవనానసవనానఁ గ్రాలుఁ సారతరస్తోత్రశాస్త్రాదిఘోష.

టి. హారాగ్రహారాగ్రహారానన్=హారములవంటి ప్రత్యగ్రహారమందును, చాలు=వరుసగ, సారసక్రమమహాసవనాలు=శ్రేష్ఠమైన క్రమముతోఁ గూడిన గొప్పయజ్ఞములు, క్రాలున్=ప్రకాశించుచుండును.

కించ.— మఱియు.—

వృ॥ తుండీరమండలనివాసిషు దుగ్ధసింధు
డిండీరఖండ నిభకీర్తిషు పండితేషు

ఆప్యాయమాన మఖిలై రవిగీత మేతత్
రోచేత ధూతదురితంచరితం నకస్మై॥ 570

అ. తుండీరమండల నివాసిషు=ఈ తుండీరమండలమందు వాసముచేయు వారును, దుగ్ధసింధు డిండీరఖండ నిభకీర్తిషు=పాలసంద్రములోని నురుగు గడ్డలతో సమమైన యశస్సులవారునైన, పండితేషు = విద్వాంసులయందు, ఆప్యాయమానం=తృప్తిపడునదై, అఖిలైః=సకలవిషయాసులచేతను,అవిగీతం= నిందింపఁబడనిదై, ధూతదురితం=తొలఁగఁద్రోయఁబడిన దోషములు గలదైన, ఏతత్ = ఈ, చరితం=నడవడి, కస్మై=ఎవనికి, నరోచేత=రుచింపఁబడదు?

తా. ఈతుండీరమండలమందలి పండితులు అతిపరిశుద్ధకీర్తి కలవారై యుండియు, వీరినడవడి వేదశాస్త్రపురాణాది విహితమై నిర్దోషమై యుండియు, ఎవరికి సంతోషకరులుకాక యున్నారు.

తే. ఔర! తుండీరమండలసీమ నధివసించి
క్షీరడిండీరమండలశ్రీకీర్తి మించు
చతురపండితమండలిచరిత మెవని
కవని రుచియింప దింపునై నఖిలవిధుల.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ హంత! ఏతస్మిన్నంతిమయుగేపి అధ్వరకర్తాచరతాం అమీషాం చరితాని కథమివ రోచేరన్ కోవిదేభ్యః॥ 571

వ. కటా! ఈకడయుగమందును నధ్వరకర్మ లాచరించువీరలచరిత లభిజ్ఞుల కెటుల రుచించు?

వృ॥ న ఋత్విక్సంపత్తి ర్నచ కుశలతా యష్టు రనఘా
నచ ద్రవ్యం శుద్ధం నచ హృదయశుద్ధిః కలియుగే
ప్రసిద్ధిం కాంక్షంతః పరిమితధనా హంత! కృపణా
వృథా పశ్వాలంభం విదధతి తథాపి క్షితిసురాః॥ 572

అ. కలియుగే=ఈకలియుగములో, యష్టుః=యాజకునికి, అనఘా=నిర్దోషమైన, ఋత్విక్సంపత్తిః=మంత్రవేత్తలసమృద్ధి, న=లేదు; అనఘా=నిర్దోషమైన, కుశలతాచ=సామర్థ్యమును, న=లేదు; శుద్ధం=పరిశుద్ధమైన, ద్రవ్యంచ=హోమద్రవ్యమును, న = లేదు; హృదయశుద్ధిశ్చ = హృదయపరిశుద్ధియును, న=లేదు; తథాపి=అట్లయినను, పరిమితధనాః=అల్పద్రవ్యముకలవారై, కృపణాః=లుబ్ధులైన, క్షితిసురాః=బ్రాహ్మణులు, ప్రసిద్ధిం=ప్రఖ్యాతిని, కాంక్షంతః=కోరువారై, హంత=అయ్యో ! వృథా=వ్యర్థముగా, పశ్వాలంభం=పశువధమును, విదధతి=చేయుచున్నారు.

తా. ఈకలియుగములో యజ్ఞముచేయువారికి మంత్రమంత్రార్థవేత్తలైన ఋత్విజులును లేక, తమకు యజ్ఞకర్మలయందు సామర్థ్యమునులేక, తగిన యజ్ఞసామగ్రియునులేక, తమకు మనశ్శుద్ధియునులేక, నిర్ధనులై యుండుటేకాక, లుబ్ధులై యుండు నిక్కడి బ్రాహ్మణులు తాము దీక్షితులు, సోమయాజులు అను పేరుమాత్రమె కోరుచు, యథార్థానుష్ఠానములేక, వృథాగా మేషాదిపశువధమునే చేయుచున్నవారు.

తరల. అరుదు ఋత్విజు లోజి యాజకులెల్ల కౌశలి నీకలిన్
పరమశుద్ధ మొకింతద్రవ్య మపంకశుద్ధము చిత్తమి
ట్లరుదె యైనను గించిదర్థులు నెల్ల లుబ్ధులు నిద్ధరా
సురులు పేరఁ బ్రసిద్ధికే పశుసూదనంబునె సేయుదుర్.

టి. ఓజిన్=వరుసగా, కౌశలిన్=కుశలత్వమందు (అరుదు) అపంకశుద్ధము=నిర్మలమై పరిశుద్ధమైనది. కించిదర్థులు=కొంచెము ధనమువారు, పశుసూదనంబునె=మేషాదిపశుల చంపుటనే.

ఇ. ఋత్విక్కులు—వీరు అధ్వర్యులుమొదలు పదియాఱు భేదములవారు.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥ శౌచం నాచరితుం యథావిధి కలౌ శక్తా ద్విజాః కించ తే
యః ఖల్వాచమనాప్లవాదినియమ స్తం స్మర్తు మప్యక్షమాః

క్వామీషాం పునరగ్నిహోత్రనియమః క్వేష్టే రనుష్ఠానగీః
క్వాగ్నిష్టోమముఖామఖాస్సపశుకాః క్వత్యాఽగ్నిచిత్యాతు సా॥

అ. కించ=మఱియు, కలౌ=కలియుగమందు, తే=ఆ, ద్విజాః= బ్రాహ్మణులు, శౌచం=శౌచమును, యథావిధి=శాస్త్రప్రకారము, ఆచరితుం=ఆచరించుటకు, శక్తాః=శక్తికలవారు, న=కారు; యః=ఏది, ఆచమనఆప్లవఆదినియమః= ఆచమనము స్నానము మొదలుగాఁగలనియమమో; తం=దానిని, స్మర్తుంఅపి = తలంపనుగూడ, అక్షమాః=శక్తులుకారుగదా? అమీషాం=అట్టివీరికి, అగ్నిహోత్రనియమః=హోమకర్మ, క్వ=ఎక్కడ? పునః=మఱల, ఇష్టేః=ఆయజ్ఞముయొక్క, అనుష్ఠానగీః=అనుష్ఠించుటఅనుమాట, క్వ=ఎక్కడ? సపశుకాః= పశుసహితములైన, అగ్నిష్టోమముఖాః = అగ్నిష్టోమము మొదలైన, మఖాః= యజ్ఞములు, క్వ=ఎక్కడ? సా=ఆట్టి, అగ్నిచిత్యాతు=స్థండిలాదికృతాగ్నిష్టోమాదియజ్ఞకర్మయో? క్వత్యా=ఎక్కడిది.

తా. ఈకలియుగపు బ్రాహ్మణులు పాదప్రక్షాళనాది శౌచములైన శాస్త్రియుక్తముగ చేయఁదెలియరుగాని, స్నానాచమనాదులైనఁ జేయఁదలఁపరు; ఇట్లు నిత్యనియతకర్మలు దర్శపూర్ణమాసాదుల ననుష్ఠించుట అనుమాటయేలేని వీరికి స్థండిలవిశేషములతోఁ జేయుహోమములు అగ్నిష్టోమాది యజ్ఞములును ఎక్కడఁ గలుగును ?

కించ.—మఱియు.—

తరల. మఱియుశౌచమునాచరింపరు మానుదు ర్విధి నీకలిన్
మఱియు నాచమనంబె చేయరు మజ్జనం బటు సేయదుర్
మఱియు వీరికినగ్నిహోత్రము మంత్రమాత్రము లేదు వే
మఱును నిష్టియనుష్ఠితం బటు మాన్య మన్యము లెట్టిలో?

విశ్వావసుః —విశ్వావసువు.—

గ॥ స్థూలమనీష! మృషా కి మితి భాషసే॥ 574

వ. ఓమందమనీషా! మృషాభాషణములె భాషించుచున్నా వేల?

టి. మందమనీషా=ఓమందబుద్ధీ ! మృషాభాషణములు=అబద్ధపుమాటలు.

వృ॥ శ్రేష్ఠేభ్యః ప్రతిగృహ్య విత్త ముచితం సంపాద్య విద్యాః కలౌ
శ్రద్ధాలూ౯ శ్రుతికల్పసూత్రచతురా౯ లబ్ధ్వా శుచీ నృత్విజః
ప్రీతిం భాగవతీం ప్రకామ మభిసంధాయాహ రంతః క్రతూ౯
ధీమంతో యుగ మంతిమం తు కృతయం త్యంతర్ముఖా స్సంతతమ్॥

అ. ధీమంతః=బుద్ధిమంతులై, అంతర్ముఖాః=అంతరాత్మయందు ఉన్ముఖులైనవారు, శ్రేష్ఠేభ్యః=శ్రేష్ఠులైనవారివలనుండి, ఉచితం=తగుమైన, విత్తం=ధనమును, ప్రతిగృహ్య=గ్రహించి, విద్యాః=విద్యలను, సంపాద్య=సంపాదించి, శ్రద్ధాలూ౯=శ్రద్ధావంతులును, శ్రుతికల్పసూత్రచతురా౯ = వేదములందును ఋషికల్పసూత్రములందును సమర్థులును, శుచీ౯=పరిశుద్ధులునైన, ఋత్విజః= ఋత్విక్కులను, లబ్ధ్వా=లభించి, భాగవతీం= భగవత్సంబంధియైన, ప్రీతిం = భక్తిని, ప్రకామం=మిక్కిలి, అభిసంధాయ=చేర్చి, కలౌ=కలియుగమందు, క్రతూ౯=యజ్ఞములను, అహరంతః=దినమధ్యములందు, సంతతం= ఎల్లప్పుడును, కుర్వంతః=చేయువారై, అంతిమం=కడపటిదైన; యుగం=యుగమును, కృతయంతి=కృతయుగమునుగాఁ జేయుచున్నారు.

తా. ఇందు తత్త్వనిర్ణాయకులై పరబ్రహ్మపరాయణులైనవారు అఖిలవిద్యలను అర్థావగాహనపర్యంతము నేర్చుకొనుచు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులవలననుండియే ద్రవ్యమును అనురూపముగా చేకొనుచు, యజ్ఞములందు శ్రద్ధాళువులై ఆగమములందు, ఆశ్వలాయనాది కల్పసూత్రములందును సమర్థులై పరిశుద్ధులైన అధ్వర్య్వాది ఋత్విజులతోఁ గూడ భగవద్భక్తి గలవారై యెప్పుడును యజ్ఞములు చేయుచు ఈకలియుగమును ఆకృతయుగమునుగాఁ జేయుచున్నవారు.

సీ. తత్త్వనిర్ణయమున ౹ సత్త్వసంపూర్ణత
గలుగుధీమంతులు ౹ గలుగునిష్ఠ
శిష్టులవలననె ౹ యిష్టము చెలువున

సముచితద్రవ్యము ♦ సంగ్రహించి
సకలవిద్యలశ్రుతి(1)శ్రౌతసూత్రములఁ బ
వీణుల శుచుల ఋత్విజులఁ గొంచు
బాగుగా నాభాగపతిఁ బ్రీతి భావించి
క్రతువులు గావించి ♦ క్రమము నెంచి

ఆ. అక్రమంబు లెపుడు ♦ వక్రంబు లయి మించి
కలియు కలియుగమును ♦ గాంచఁజేసి
సక్రమంబుగాను ♦ సవరింతు రిట్టు లా
కృతయుగంబుగానె ♦ కృతులు కృతుల.

(1) శ్రుతులు=వేదములు ఋగ్యజుస్సామాధర్వములు.

(2) ఋగ్వేదము—మంత్రభేద ప్రతిపాదకము, యజుర్వేదము—విధిప్రకారప్రతిపాదకము, సామవేదము—స్తోత్రాంతరప్రతిపాదకము, అధర్వణవేదము—తచ్ఛాంత్యాది ప్రతిపాదకము.

(3) శ్రౌతకల్పసూత్రములు-ఆశ్వలాయనాదిఋగ్వేదవిహితకర్మసూత్రములు. బోధాయన, కాత్యాయన, ద్రాహ్యాయన, మాధ్యందిన, ఆపస్తంబ, శాంభవీయ, శౌనకీయ, జైమినీయ, భారద్వాజ, అగస్త్య, శాకల్య, అగ్నివైశ్య, సత్యాషాఢ, కౌండిన్య, కౌషీతక, హిరణ్యకేశి, వాధూల, వైఖానసములు.

భగవత్పదార్థము— "సంపత్త్యైశ్వర్యవీర్యాణి వైరాగ్యజ్ఞాన కీర్తయః ఏతేహిషడ్గుణాయస్యైశ్చ సంపూర్ణోభగవాన్ స్మృతః" అని యీషడ్గుణములు సంపూర్ణముగా కలవాఁడు భగవంతుఁడు అందురు.

కిరచ.— మఱియు.—

వృ॥ అయజ్ఞార్హద్రవ్యా వయ మితితు యజ్ఞా ద్విరమతాం
నకర్తవ్యేత స్వాన్తైర్నను భగవదారాధన మపి
ప్రయత్నేన ద్రవ్యం శుచి కిమపి లబ్ధ్వా భగవతః
కృతం చేత్తైంకర్యం కిముతి నతదేవాధ్వరసమమ్॥ 576

అ. వయంతు=మేము, అయజ్ఞార్హద్రవ్యాః = యజ్ఞమునకు తగినద్రవ్యము లేనివారము, ఇతి=అని, యజ్ఞాత్=యజ్ఞమునుండి, విరమతాం=చాలింతుముగాక; స్వ+అన్నైః=సొంత+అన్నములచేత, భగవదారాధనమపి = భగవన్నివేదనమునుగూడ, నకర్వేత నను=చేయకుందమా? ప్రయత్నేన = ప్రయత్నముతో, శుచి=పరిశుద్ధమైన, ద్రవ్యం=ద్రవ్యమును, కిమపి=కొంచెమైనను, లబ్ధ్వా=పొంది, భగవతః=భగవంతునియొక్క, కైంకర్యం=కైంకర్యము, కృతంచేత్=చేయఁబడినచేని, తత్=ఆకైంకర్యము, అధ్వరసమమేవ=యజ్ఞముతో సమానమే, న ఇతికిం=కాదనియా?

తా. మేము యజ్ఞమునకు తగినంతద్రవ్యము లేక యజ్ఞముచేయనివారమైనను, మాసొంత అన్నముచేతనైన భగవన్నివేదనముచేయకుందుమా? ఎంతకష్టపడియైనఁ గొంతద్రవ్యమైన సంపాదించి భగవత్కైంకర్యము చేయుదుము; అదియే మాకు యజ్ఞముతో సమానము కాదా ?

ఉ. పావనమర్థ మున్నదియె ? పాలు నవం బని త్రోవనిమ్ము తో
ష్పావనమన్న మా భగవదర్పణ సేయక యుందుమొక్కొ తాఁ
బావన మైన, దానినె కృపాలున కాహరి కాస దాసతా
భావన నర్పణం బొనరుపం సరికాదె? యిదామఖాళితోన్.

దం. యజ్ఞసంబంధమైనద్రవ్య మున్నదా? యజ్ఞముచాలును, అని ఆయజ్ఞమును త్రోసివేయనీ? మనకు రక్షకమైనయన్నము ఆభగవంతుని కర్పణచేయకుందుమా ? ఆయన్నము పవిత్రమే యైనయెడల; దానినే దయాళువైన ఆహరికి ఆసతో దాస్యమందలిఅభిప్రాయముతోను సమర్పణచేయఁగా, అయిది ఆయజ్ఞసమూహముతో సరికాదా?

ఇ. భగవత్పదార్థములు సంపత్త్యైశ్వర్యవీర్యాణి.

అపిచ.—మఱియు.—

వ్లా॥ హింసాకృత్ప్రత్యవేయా దితికథయతి యోవేదపవైషయాగే
పశాఽలంభం విధత్తేయది క ఇహామఖే వైదిక స్సంశయాత

హింసాత్వాభావమేవాధ్వరపశునిహతేరాహ రామానుజార్య
స్తత్పక్షస్థోఽపి యో న ప్రసజతి యజనే క స్తదన్యో గురుద్విట్ ॥

అ. హింసాకృత్ = హింసచేయువాఁడు, ప్రత్యవేయాత్ = చెడిపోవును; ఇతి = అని, యో వేదః = ఏవేదము, కథయతి = చెప్పుచున్నదో? ఏష ఏవ = ఆయీ వేదమే, యాగే = యజ్ఞమందు, పశ్వాలంభం = పశుహింసను, విధత్తే యది = చేయుచున్నదేని; వైదికః = వేదవేత్త, కః = ఎవఁడు, ఇహ మఖే = ఈయజ్ఞమందు, సంశయీత = సందేహపడును? రామానుజార్యః = రామానుజాచార్యులు, అధ్వర పశునిహతేః = యజ్ఞమందలిపశువధమునకు, హింసాత్వ+అభావం ఏవ = హింస అగుటలేమినే, ఆహ = చెప్పిరి. తత్పక్షస్థోఽపి = వారిపక్షమం దుండువాఁడైనను, యః = ఎవఁడు, యజనే = పశుసంబంధియాగమందు, న ప్రసజతి = చేరఁడో? తదన్యః = వానికంటె మఱొకఁడు, గురుద్విట్ = గురుద్వేషి, కః = ఎవఁడు?

తా. "న హింస్యాత్సర్వభూతాని" = ఏజంతువును గాని హింసింపఁగూడదు, హింసించినవాఁడు పాపియగును; అని చెప్పి, "అగ్నీషోమీయంపశుమాలభేత" యాగమందు ఛాగాదిపశుహింస చేయవచ్చును అని వేదము చెప్పుచుండఁగా; వేదవేత్తయైనవాఁడు యజ్ఞమందేల సందేహపడవలెను? యజ్ఞమానుషులైన తెంగలైవారి యాచార్యులైన శ్రీరామానుజాచార్యులుకూడ యజ్ఞపశువధము హింసావిధము కాదని చెప్పుచుండఁగా; ఆ తెంగలపక్షమువారీ యజ్ఞవిషయమునఁ జేరరైరేని, వారు గురుద్వేషులు కాకపోదురా?

సీ. ప్రాణిహింసయు చేయఁ బ్రత్యవాయము సేయు
నట్టివాఁ డేవాఁ డఁటంచుఁ బల్కు
నే వేదమే యెడ నా వేదమా యెడ
యాగార్థపశుహింస యగు ననంగ
నా వేదవేదియు నగునట్టివాఁ డెవం
డా యాగమున సంశయమును జెందు
నా రామానుజుండు నా యాగపశుహింస

హింస గాదని యానతీయుకతన

తే. నతనిమతమున నెవఁడేని యాగమునఁ బ్ర

యోగమునఁ బ్రవర్తింపఁ డుద్యోగపడుచు

వాఁడు నిజముగ నిజగురూద్వహున కెపుడు

ద్వేషి యగువాఁడె యగును దా దోషి యగుచు.

ఇ. రామానుజాచార్యులు—6 సంచికలో 171 పుటవెనుకప్రక్క చూడుఁ?

ఇదంచావధేయం.— ఇదియుఁ దెలియునదియ.—

ఇ. జైనలు—వీరు వేదవిహితధర్మములు నమ్మి ఆచరింపనివారైనను, జీవహింస అనునది యేమాత్రమైనను జేయనివారై, శ్వేతాంబరులుగాను, లేక దిగంబరులుగాను నుండువారు.

వృ॥హింసాంతరేష్వివ మఖాశ్రితహింసనేఽపి

జైనేతరోయది జనో భజతే జుగుప్సామ్

నార్యంతరేష్వివ ననిందతి నందనానాం

నిష్పాదనం కిమనఘేఽపి నిజే కళత్రే॥ 578

అ. జైన+ఇతరః=జైనునికంటె వేరైన, జనః=మనుష్యుఁడు, హింసాంతరేష్వివ=ఇతరహింసలయందువలె, మఖాశ్రితిహింసనేపి=యజ్ఞముతో చేరినహింసయందుఁగూడ, జుగుప్సాం=ఏవగింతను, భజతేయది=పొందుచున్నాఁడేయేని, నార్యంతరేష్వివ=ఇతరస్త్రీలయందువలె, అనఘే=నిర్దోషురాలైన, నిజే కళత్రేపి=తనభార్యయందుఁగూడ, నందనానాం = బిడ్డలయొక్క, నిష్పాదనం=పుట్టుకను, న నిందతి కిం=నిందింపఁడా ఏమి?

తా. జైనమతస్థులు తక్కఁ దక్కినవారైను, సకలహింసలవలె, యజ్ఞమందలిఛాగాదిహింసలోనఁగూడ సహించనివారైనయెడల; లోకములో పరస్త్రీలందువలె గాక నిర్దోషురాలైన తనస్త్రీలయందుఁగూడ బిడ్డలను కనుకొనుటను కుతించియు నిందించుకొనుచుందురా? ఏమి?

తే. వేఱుహింసలవలె యజ్ఞవిహితహింస

జైనజనుఁడు వినా మఱికొజనుఁ డెవండు
సేవగించునె? సుతుఁ గోరి కొయేరియూరి
సతులవలెఁ దనసతిని సకమ్మతిని గాంచి.

గ॥ ఇద మ ప్యవగంతవ్యం.-ఇదియుఁ దెలిసికొనవలయునదియ.-

వృ॥ ఋత్విగ్విశుద్ధివిరహాది విశంకయా యే
కేచిత్కలౌ జహాతి నిత్య మపి క్రతుం తే
ముంచంతి గుర్వశుచితావిషయేవ కిన్ను
చక్రాంకవైష్ణవమను గ్రహణాది సర్వమ్॥ 579

అ. యే=ఎవరు, కేచిత్=కొందఱు, కలౌ=కలియుగమందు, ఋత్విక్-విశుద్ధివిరహ-ఆది-విశంకయా=ఋత్విజులయొక్క - పరిశుద్ధ్యభావము-మొదలైనదానియందలి-సందేహముచేత, నిత్యం = ఎప్పుడును, క్రతుమపి=యజ్ఞమును గూడ, జహాతి=విడుచుచున్నారో? తే=వారు, గురు-అశుచితా - విషయేన=ఆచార్యపురుషులయొక్క - పారిశుద్ధ్యాభావమందలి - సందేహవిషయముచేత, చక్రాంక-వైష్ణవమను - గ్రహణాది = చక్రాంకనమున్ - విష్ణుసంబంధియైనమంత్రమున్ -పరిగ్రహించుటమొదలైనదానిని, సర్వం=సమస్తమునున్, ముంచంతికిన్ను=విడుచుచున్నారా? ఏమి?

తా. కొందఱు తెంగలవారు ఈకలియుగములో అధ్వర్యాది ఋత్విజులు పరిశుద్ధులుగానున్నారో? లేదో? అని సంశయపడి యజ్ఞములను విడుచుచున్నారే యైనను; తమయాచార్యపురుషులును అపరిశుద్ధులో? కారో? అని సంశయపడి సమాశ్రయణాదిపంచసంస్కారములను గూడ విడిచిపెట్టుదురా? ఏమి?

(వైష్ణవమనువు = విష్ణుసంబంధిమంత్రము—ప్రణవము తోడిఅష్టాక్షరిమొదలైనవి.)

తే. యాజకుల పారిశుద్ధ్యము కొ తేజరిలక
కలిఁ దొలంగిత్రు కొందఱు కొ క్రతుగణంబు

గురు నపారిశుద్ధ్యము గాని కానరే? యెవరుఁ
బంచసంస్కారమును నీప్రపంచమునను.

ఇ. పంచసంస్కారములు = తాపఃపుండ్ర స్తథా నామ మంత్రో యాగశ్చ పంచమః'' అని తాపపుండ్రనామమంత్రయాగములె.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥సర్వై ర్వేదైః స్మృతిగణయుతై స్సేతిహాసైః పురాణైః
శ్శిష్టాచారై రపి నియమితా నధ్వరా న్మధ్వరాతేః
ఆజ్ఞాసిద్ధా నహహ జహత స్తద్విరుద్ధాని కృత్యా
న్యాతన్వంతః కతిచి దపరా నప్యమీ శిక్షయంతి॥ 580

అ. సర్వైః=సకలమైన, వేదైః = వేదములచేతను, స్మృతిగణయుతైః = స్మృతులసమూహములతోఁ గూడినవై, సేతిహాసైః=ఇతిహాసములతోఁ గూడినవైన, పురాణైః=పురాణములచేతను, శిష్టాచారైః అపి = పెద్దలనడవడులచేతనుగూడ, నియమితాన్=నియమింపఁబడినవై, మధ్వరాతేః= మధువైరియైన భగవంతునియొక్క, ఆజ్ఞాసిద్ధాన్=అనుజ్ఞచేసిద్ధించినవైన, అధ్వరాన్=యజ్ఞములను, జహతః=విడుచుచున్నవారై, అహహ=ఆహా! తద్విరుద్ధాని=వానికివ్యతిరిక్తములైన, కృత్యాని=కార్యములను, ఆతన్వంతః=చేయువారై, అమీ=వీరు, కతిచిత్=కొందఱు, అపరాన్=ఇతరులనుగూడ, శిక్షయంతి=దిద్దుచున్నారు.

తా. వీరు శ్రుతులును, స్మృతులు, ఇతిహాసములును, పురాణములును, శిష్టాచారములును విధించియుండియు, భగవదాజ్ఞాసిద్ధము లైనను; యజ్ఞములు చేయకపోవుటే కాక, తాము అశ్రుత్యాదివిరుద్ధకార్యములను గూడఁ జేయుచు, మఱికొందఱినిగూడ దిద్ది తమయట్లె నడిపింపుకొనుచున్నవారు ! ఆహా !

ఆ. స్మృతిపురాణములు శ్రుతీతిహాసములు వి
శిష్టశిష్టులును వచించిన వినక
తద్విరుద్ధములనె తవిలి చేయుచుఁ గొంద
ఱొరుల శిక్ష సేయుచుందు రన్నర!

వేదములు=శ్రుతులు—ఇవి పౌరుషేయములు అపౌరుషేయములు అనియు బ్రహ్మకాండము కర్మకాండము అనియు రెండురెండువిధములు; వీనిని విష్ణువు కృష్ణద్వైపాయనావతారములో ఋగ్యజుస్సామాథర్వణము లని నాల్గువిధములుగా విభాగించి వేదవ్యాసు లనిపేరుపొందెను. వీని అంగములు ఆఱు అవి శిక్షా, వ్యాకరణ, చ్ఛందో, నిరుక్తి, జ్యోతిష,కల్పములు.

స్మృతులు—ఇవి వేదార్థప్రతిపాదకములైనధర్మశాస్త్రములు. అవి మనుస్మృతి, బృహస్పతిస్మృతి, దక్ష, గౌతమ, యమ, ఆంగీరస, యాజ్ఞవల్క్య, ప్రచేత, శ్శాతాతప, పరాశర, సంవర్త, ఔశనస, శంఖ, లిఖిత, ఆత్రేయ, విష్ణు, హారీత, ఆపస్తంబస్మృతులు అని పదునెనిమిది విధములు.

ఇతిహాసములు—ఇవి రామాయణము భారతము మొదలైన పూర్వికులవృత్తాంతములు.

పురాణములు—ఇవి సృష్టి ప్రతిసృష్టి మన్వంతరములు వంశము వంశానుచరితము అని నాలుగు విషయములు దెలుపునవి. అవి—బ్రాహ్మ, పాద్మ, వైష్ణవ, శైవ, భాగవత, నారదీయ, మార్కండేయ, ఆగ్నేయ, భవిష్యత్, బ్రహ్మకైవర్త, లైంగ,స్కాంద,వారాహ, వామన, కూర్మ, మాత్స్య,గారుడ,బ్రహ్మాండములు అని పదునెనిమిదివిధములు.

కిం బహునా.—విశేష మేల ?—

వృ॥యాగం యే బత! వైష్ణవా విజహతి చ్ఛాగచ్ఛిదాభీతితః
శిష్యక్లేశనసాధ్వసా జ్జహాతు తే చక్రాంకనప్రక్రియామ్
పూర్వస్మిౝ బహుసమ్మతి ర్భగవతః ప్రీతిః ఫలం నో ధనా
న్యల్పీయోఽభిమతిః పరత్ర ఫలమ ప్యర్థాప్తి రిత్థం భిదా॥

అ. యే వైష్ణవాః=ఏవైష్ణవులు. ఛాగ-ఛిదా-భీతితః=అజహింసయందలి-భయమువలన, యాగం=యజ్ఞమును, విజహతి=విడుచుచున్నారో; తే=ఆ తెంగలవారు, బత=ఆహా! శిష్యక్లేశన-సాధ్వసాత్=శిష్యులను కష్టపెట్టుటయందలి-భయమువలవ, చక్రాంకనప్రక్రియాం=చక్రాంకనముచేయుటను, జహాతు=విడుతురుగాక? పూర్వస్మిౝ=ముందటిదానియందు, బహుసమ్మతిః=అనేకులస

మ్మతియు, భగవతః ప్రీతిః=భగవత్ప్రీతియు, ఫలం=ఫలము ; నో ధనాని=ధనములు ఫలముకావు, పరత్ర=పెనకటిదానియందు, అల్పీయః-అభిమతిః=ఒకరిద్దఱి సమ్మతియు, అర్థ ఆప్తిః అపి = ధనప్రాప్తియు, నో ఫలం=ఫలముకాదు, ఇత్థం=ఇట్లు, భిదా=భేదము.

తా. ఈ తెంగలవారు అజమేధయాగము చేయకున్నను, శిష్యులను తపింపఁజేయవలెనని చక్రాంకనముచేయుటనైన విడిచిపెట్టుదురుగా? ఈ రెంటిలో మొదటిదానికి బహుజనసమ్మతియు భగవత్ప్రీతియు ఫలము; ధనము ఫలముకాదు. రెండవదానికి అల్పసంఖ్యాకులకైన సమ్మతియు, భగవత్ప్రీతియు, ధనప్రాప్తియును ఫలములుకావు. ఇదే తారతమ్యము.

ఉ. యాగము వైష్ణవాళి విడనాడెడి నద్దిర! యుద్ధరాస్థలీ
భాగముచేదమందు మతిసల్పఁగలే కఛాత్రతాపనో
ద్వేగితఁ జక్రముద్రణము వీడిన వీడఁగనిమ్ము రెంటిలో
బ్రాగభిభాషితంబు బహుసంప్రార్థిత మర్పిత మచ్యుతార్థ, ము
ర్వాగభిభాషితంబొ కతిసంప్రార్థిత మేమటి మానవార్థమే.

టి. ఛాత్ర-తాపన-ఉద్వేగితః = శిష్యులను-చంక్రాంకనముచే తపింపఁజేయుటయందలి భయముచేత.

కృశానుః విహస్య.—కృశానుఁడు నవ్వి.—

వృ॥ తప్తాభ్యాం శంఖచక్రాభ్యాం
తాపనం ప్రాణినా మిదమ్
ఛాగాలంభ సమత్వేన
సాధో! కి ముపవర్ణ్యతే॥ 582

అ. ప్రాణినాం=ప్రాణులకు, తప్తాభ్యాం=అగ్నితప్తములైన, శంఖచక్రాభ్యాం=శంఖచక్రములతో, ఇదం=ఈ, తాపనం=తపింపఁజేయుట, ఛాగాలంభసమత్వేన=పశుహింసతో సమముగా, హేసాధో=ఓసాధూ! కిం = ఏల ? ఉపవర్ణ్యతే=వర్ణింపఁబడుచున్నది.

తా. ఓసాధూ! అందఱకును చక్రాంకనము చేయుటను యజ్ఞమునకు పశుహింస చేయుటతో సాటిగా వర్ణించుచున్నావే ఏల?

క. వాగాడంబర ముండిన
నే గూడునె పొగడ నిటుల కే నేవారికినేఁ
ఛాగాలంభనమంబుగఁ
దాఁ గాంచున ? శంఖచక్రతాపనము గటా!

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గు॥ గుణదోషతారతమ్యా నభిజ్ఞ! శృణుతావ దిదమ్॥ 583

వ. ఓగుణదోషతారతమ్యము తెలియనివాఁడా ! ఇది విను.

వృ॥ ఛాగాలంభసహస్రతః క్షితిసురస్యైకస్య హింసాధికా
తస్మాద్బ్రాహ్మణతాపనం న కిమిదం తుల్యం పశోర్హింసయా
శాస్త్రాత్తప్తరథాంగధారణ మిదం శ్రేయస్కరంచే త్తదా
వేదాదేవ మఖే పశోర్విశసనం నైతేన కిం మీయతే॥ 584

అ. ఛాగాలంభసహస్రతః=పశుహింసల వేయింటికంటె, ఏకస్య=ఒక, క్షితిసురస్య=బ్రాహ్మణునియొక్క, హింస=హింసయే, అధికా=ఎక్కువైనది, తస్మాత్=అందువలన, ఇదం=ఈ, బ్రాహ్మణతాపనం=బ్రాహ్మణునికి చక్రాంకనముతో తపింపఁజేయుట, పశోః=పశువుయొక్క, హింసయా = హింసతో, తుల్యం=సమానము, నకిం=కాదా? శాస్త్రాత్=శాస్త్రమువలన, ఇదం=ఈ, తప్తరథాంగధారణం=అగ్నితప్తమైన చక్రాంకనమును ధరించుట, శ్రేయస్కరంచేత్=శుభకరమైనదేని, తదా=అప్పుడు, వేదాదేవ=వేదమువలననే, మఖే=యజ్ఞమందు, పశోః=పశువుయొక్క, విశసనం=హింస, ఏతేన=దీనిచేత, కిం నమీయతే=ఏల పోల్పఁబడదు?

తా. వేలకొలఁది పశుహత్యలకంటె ఒకబ్రహ్మహత్యయే యెక్కువదోషము కలదిగానుండఁగా, ఒకబ్రాహ్మణునికి చక్రాంకనతాపము కలుగఁజేయుట ఒక పశుహత్యతో సమానముకాదా ? పాంచరాత్రాగమప్రకారము చక్రాంకన

తాపము శ్రేయస్కరమైనయెడల వేదోక్తముగా యజ్ఞపశుహింస చేయుట ఆచక్రాంకనతాపము కలుగఁజేయుటతో సమానము కాదా?

ఉ. భాగసహస్రహింస కొకభూసురహింసయె మించు నన్నచో
భాగనిహింసనంబు నలభూసురహింసకు సాటి యౌనె? శ్రు
త్యాగతహింసభాగమునకా కారయ మేలయి యౌఁదొకో? శా
స్త్రాగతచక్రముద్రణము నాశ్రితకోటికి శ్రేయ మైననే.

గ॥ ఇత్యలం శ్రుత్యయుతవిహితసదాచరణావశ్యకతా సమర్థనేన
కరబదరాస్తిత్వసాధక ప్రమాణాంతర పరికల్పన కల్పేన॥

వ. అని తనకరంబున బదరఫలంబు కొని దానియునికికె సాధనంబుగఁ బ్రత్యక్షాన్యంబగు ప్రమాణంబు పరికల్పించుకొను నట్లే, యిట్లు పదివేలవేదంబులు విధించి సత్పురుషులు సమాచరించెడు సదాచరణంబులును సదావశ్యకంబు లని సమర్థించుటె చాలు.

చెంజిపురి (తంజావూరి) వర్ణనము.

(చెంజిపురి—తంజనగరము = తంజావూరు ఇది పూర్వము చంద్రశేఖర మహారాజాదిమ రాజపరిపాలితమై యుండి బృహదీశ్వరీదేవీసహితుఁడైన బృహదీశ్వరుని దేవాలయముతోను, వర్ణాశ్రమధర్మప్రవర్తనులైన చతుర్వర్ణములవారి మిద్దెల మేడలతోడి రాజవీథులతోను, శౌర్యసాహసధుర్యులైన రాజభటులతోను, సుందరములైన మందిరారామములతోను రాజిలుచుండు తంజమామణి రాజధాని.)

గ॥ ఇతి కించిదంతరం దక్షిణతో విమానమానీయ సశిరఃకంపం॥

వ. అని మఱికొంతయంతరంబున దక్కినపుదిక్కునకుఁ విమానమానయించుకొని (చెంజి యను తంజనగరంబు పరికించి) తనశిరంబునుం గంపించి.

వృ॥ఖంజీకృతాఖిలహృదాం రమణీమణీనామ్
మంజీరమంజుతరశింజితరంజితేన
చంజీపురీ యువగణేన చకాస్తి పూర్ణా
సంజీవితోగ్రపరివంచితపంచబాణా॥ 587

అ. ఖంజీకృతాఖిల-హృదాం=నిగర్వులనుగాఁ జేయఁబడినఅందఱియొక్క-హృదయములుగల, రమణీమణీనాం= స్త్రీరత్నములయొక్క, మంజీర-మంజుతర-శింజిత-రంజితేన= అందియలయొక్క-మనోజ్ఞమైన-శబ్దభేదముచేత రంజిలుచున్న, యువగణేన=యౌవనవంతుల సమూహముచేత, పూర్ణా=నిండినదై, సంజీవిత-ఉగ్ర-పరివంచిత-పంచబాణా=బ్రదికింపఁబడినవాఁడై-శివునిచేత- భస్మముగా మోసముచేయఁబడిన-మన్మథుఁడు గలదైన, చంజీపురీ=తంజావూరు, చకాస్తి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈతంజావూరు ఊరియందలి యందఱను నిగర్వులనుగాఁ జేయు నందముగల యౌవనవతుల కాలియందియలమ్రోఁతకును మోదము నందుచుండు యౌవనవంతులతోడఁ గూడి ఆశివునిచేత భస్మీభూతుఁడైన ఆమన్మథునిఁగూడ సజీవునిగాఁ జేయుచుఁ బ్రకాశిల్లుచున్నయది.

తే. చెంజి ఖంజీకృతాఖిలచిత్తకంజ
మంజుమంజీరశింజితరంజితయువ
యువతిజనపుంజ, సంజీవితోగ్రమథిత
మదనకదనసమంజస యెదుర మెఱసె.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥ఋక్సామయోశ్చ యజుషాంచ నివాసభూతాః
పూతా ద్విజాః స్మృతిపురాణకలాధురీణాః
కుర్వంతి వాస మిహ కర్కశతర్కశబ్ద
తంత్రత్రయీశిఖరసింధుతలస్పృశోఽమీ॥ 588

అ. ఋక్సామయోశ్చ=ఋగ్వేదమునకును సామవేదమునకును, యజుషాంచ

యజుర్వేదములకును, నివాసభూతాః = వాసస్థానములై, పూతాః=పవిత్రులై, స్మృతి-పురాణ-కలా-ధురీణాః=స్మృతులయందును - పురాణములందును-కళలయందును-సమర్థులై, కర్కశ-తర్క-శబ్ద-తంత్ర-త్రయీశిఖర-సింధు-తలస్పృశః=కఠినములైన న్యాయశాస్త్రము-వ్యాకరణశాస్త్రము-మీమాంసాశాస్త్రము-వేదాంతము అనెడు-సముద్రములయొక్క-అంతర్భాగములను గూడ అంటియుండువారైన, అమీ=ఈ, ద్విజాః=బ్రాహ్మణులు, ఇహ=ఇక్కడ, వాసం=వాసమును, కుర్వంతి=చేయుచున్నారు.

తా. ఇక్కడి బ్రాహ్మణులు త్రివేదములందును, అష్టాదశస్మృతిపురాణములందును, చతుష్షష్టికళలయందును, తర్క-వ్యాకరణ మీమాంసాశాస్త్రములందును, వేదాంతములందును తుదముట్టఁ దేఱినవారుగా నున్నవారు.

తే. సకలవేదవేదాంతాల సకలకళల
స్మృతిపురాణాలవ్యాకృతికృతుల మఱియుఁ
దర్కతంత్రాలఁ బారంగతప్రతిభులు
ద్విజవరు లిచట నుండ్రు పవిత్రు లగుచు.

చతుర్వేదములు—ఋగ్యజుస్సామాథర్వములు. ఇవి 320-వ పుటకు వెనుక చూడుడు.

పురాణములు—ఇవియు పదినెనిమిదివిధములు 320-వ పుటకు వెనుక చూడుడు.

కళలు—ఇవి అఱువదినాలుగు విధములు. ఇవి ఇతిహా, సాగమ, కా, వ్యాలంకార, నాటక, సంగీత, కవిత్వ, వాచకద్యూతా పధాన, చిత్రలేఖన, మోహనాదులు. తర్కము—న్యాయశాస్త్రము = పదార్థవిషయములను దెలిపెడి శాస్త్రము.

శబ్దశాస్త్రము=వ్యాకరణము—శబ్దలక్షణములను దెలిపెడిశాస్త్రము.

తంత్రము—మీమాంస ఇది వేదార్థప్రతిపాదకశాస్త్రము. ఆది బ్రహ్మకాండము, కర్మకాండము అని రెండువిధములు.

త్రయీశిఖరము—వేదాంతము. ఇది వేదార్థముల సారాంశము.

ఈపాజ్ఞాన, గరిడీక్రీడలును; గజతురగారూఢకౌశల, మృగపక్షి యుద్ధకౌశల

ములును, భూరుహారోహణ, వేత్రలోహాములును; కృషి, వాణిజ్య, పశుపాలన, మృగయాదులును, వంచన, స్వరవంచన, కాలవంచన, విద్వేష, ణోచ్చాటన, మారణ, ణాకర్షణములును, కళా, పాక, స్వర, శకున, సాముద్రిక, రత్న, మాలినీశాస్త్రములును, ఖని, గంధ, రస, ధాతువాదములును, ఇంద్రజాల, మహేంద్రజాల, జాలవిద్యలును, జ, లాగ్ని, ఖడ్గ, వాయు, వా, గ్వాయు స్తంభనములును, మృ, ద్ఘటికా, పాదు, కాంజిన, నర, మణి, మం, త్రౌష, ధాణిమాదిసిద్ధులును, ఉదక, ర్మాహవకర్మలును అనునవియే చతుష్షష్టికళలు.

కృశానుః సహాసమ్.—కృశానుఁడు నవ్వుతో.—

వృ॥నైత ద్విభాతి నగరం నగరమ్యదుర్గ
ప్రాకారసాధనదశాసు విశాం పతీనామ్
యుద్ధోన్నటద్భటశిర స్తటనిస్సృతాస్ర
స్రోతస్సహస్రభరవిస్రపలాస్థిసాంద్రమ్॥ 589

అ. విశాం=మనుష్యులకు, పతీనాం=ప్రభువులైన రాజులయొక్క, నగ-రమ్య-దుర్గ-ప్రాకార-సాధన-దశాసు=కొండలవలె-మనోహరములై, దాఁటఁగూడని, ప్రాకారములను-సాధించుటయనెడు - అవస్థలలో, యుద్ధ-ఉన్నటత్-భట-శిర స్తట-నిస్సృత-అస్రస్రోతః-సహస్రభర-విస్ర-పల - అస్థి-సాంద్రం = యుద్ధములో-విజృంభించుచున్న-వీరభటులయొక్క-తలలోనుండి-జాఱిన-రక్త ప్రవాహములయొక్క-వేలకొలఁది యతిశయమైన అపక్వగంధములతోడి - మాంసములచేతను-ఎముకలచేతను-దట్టమైన, ఏతత్-ఈ, నగరం=తంజావూరు, నవిభాతి=ప్రకాశించదు.

తా. ఈతంజావూరురాజుల మేడలలో ప్రాకారములలో యుద్ధముచేయు వీరభటుల తలలనుండి ప్రవహించు నెత్తురును మాంసమును ఎముకలును నిండి యుండునదియై యేవగింపఁదగినదియై యున్నది.

మ. నగరం బీనగదుర్గదుర్గమతమాకీన్నతోర్వగ్రసాలాగ్రముల్
తగ సాధించునవస్థలం బ్రభువు లత్యంతాద్భుతం బంద యు

ద్ధగతోద్యద్భటమస్తకస్థలగలద్రక్తామగంధామిష
ప్రగతాభీలపలాస్థిదుస్థితిని జూపట్టుగా జుగుప్సగా సదా.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ వయస్య! గుణాన్వయస్య పునరస్య నగరస్య నిందాచ్ఛద్మనా
ప్రశంసామేవ భవాన్ కృతవాన్॥ 590

వ. చెలికాఁడ! నీ వీవీడు మహత్త్వసమన్విత మని నిందానిభ
మున నీదానిప్రశంసయే మఱలఁ జేయుచున్నాఁడవు.

యతః.—ఏలంటే.—

వృ॥ పురాతనానాంహి పురాంతరాణాం
ప్రశాసితాఽరోపి దిశాసు భూపాః
పురం తదేత ద్వపురంత మాజౌ
హాంతాభ్యుపేత్యాప్యల మర్థయంతి॥ 591

అ. దిశాసు=సకలదిక్కులలోను, పురాతనానాం=ప్రాచీనములైన, పురాంతరాణాం=వేఱువేఱుపట్టణములకు, ప్రశాసితారోఽపి=పరిపాలకులైనను, భూపాః=రాజులు, ఆజౌ = యుద్ధమందు, వపురంతం = దేహాంతమును, అభ్యుపేత్యాపి=పొందియును, తత్ ఏతత్ పురం=ఆయీపట్టణమును, అలం=బహుగా, అర్థయంతి హి=కోరుచున్నారు కదా! హాంత=ఆశ్చర్యము!

తా. సకలదిక్కుల పట్టణములలోను పూర్వపురాజులు తాము తమదేహము లు విడిచి కూడ ఈపట్టణమునే సకలైశ్వర్యములు కలదనికోరుచుందురు. ఆశ్చర్యము కదా!

క. హరిదంతరధరల నిరం
తర మాశింతురు పురాతనపురాంతరముల్
పరిపాలించెడి నృపు లీ
పురి సేరి శరీర మఱియుఁ గోరిఁ గోరితఱిన్.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గీ॥ నిరూపణ మభినీయ ససాధ్వసమ్ హంత చిరంతనానా మిదా
నీంతనానాంచ వసుంధరాధురంధరాణా మవారణీయోఽసా
వవివేకః॥ 592

వ. నిరూపించుట నభినయించి భయము నెంచి; అయ్యో ! ఆపు
రాతనులు నీయధునాతనులు నయినరాజుల కీయవివేకము
వీడఁగూడనిది యై యున్నయది.

పశ్య.—చూడు.—

వృ॥ప్రాజ్యే హంత! ధనే స్థితేఽపి నృవరో రాజ్యేఽపి సత్యూర్జితే
సంభోగానుగుణా విలోచనగుణై రంభోజదంభద్రుహః
కల్యాణీ స్తరుణీ రుపేక్ష్య కరుణాహీన స్ససేన స్స్వయం
హార్తుం శత్రుధరాం చిరా దభిలషన్ మర్తుం రణే జృంభతే॥

అ. నృవరః=రాజు, ప్రాజ్యే=విస్తారమైన, ధనే=ధనము, స్థితేఽపి=ఉం
డియు, ఊర్జితే=సమృద్ధమైన, రాజ్యే=రాజ్యము, సత్యపి=ఉండియు, విలోచన
గుణైః=కనులగుణములచేత, అంభోజదంభద్రుహః = తామరల గర్వమును హ
రించువారును, సంభోగానుగుణాః=సంభోగమునకు తగినవారును, కల్యాణీః=
శుభశీలముకలవారునైన, తరుణీః=యౌవనవంతురాండ్రను, ఉపేక్ష్య=అలక్ష్య
ముచేసి, కరుణాహీనః=కనికరములేనివాఁడై, శత్రుధరాం=పగతునిభూమిని,
చిరాత్=బహుకాలముగా, అభిలషన్=కోరుచు, రణే=యుద్ధమందు, స్వ
యం=తానె, ససేనః=సేనతోఁ గూడినవాఁడై, మర్తుం = మృతిపొందుటకు,
జృంభతే=విజృంభించుచున్నాఁడు.

తా. రాజైనవాఁడు విశేషముగ ధనమును, మంచిరాజటికమును గలిగియుం
డియు, మిక్కిలియందమును, మంచినడవడియును గలిగి, సంభోగయోగ్యలైన
యౌవనవతులను కనికరమే లేక విడిచి, పగతురరాజటికమును చేకొనుటకయ్యే

యుద్ధములో సేనలతోఁగూడ తాను మృతిపొందుటకైనను రేఁగుచున్నాఁడు. ఇదేమి అవివేకము?

తే. రాజు రాజ్య మూర్జిత మైనఁ బ్రాజ్య మైన
ధనము భోగానుగుణ లైన వనరుహాక్షు
లెడలఁ బుచ్చి యుదయుఁ డరిపుడమి గొనఁగఁ
గోరి యని నైనఁ జనిపోవఁ గోరి పోవు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ విరుద్ధబుద్ధే వివేక మేవ తావ దవివేక మాకలయతి భవాన్॥

వ. చెలికాఁడ! నీవిటు విరుద్ధబుద్ధియై కలవాఁడవై నీవివేకము నవివేకముగానె కావించుకొనుచున్నాఁడవు?

తథాహి.—అదిసరే?—

వృ॥ సంపద్వన్యసరిజ్ఝరీ సహచరీ శంపాసమం ప్రాభవం
నార్య స్సూర్యకరావలీఢజలదచ్ఛాయాసుహృద్యౌవనాః
దేహః స్నేహవిహీనదీపసఖ ఇత్యాలోచ్య పృథ్వీశ్వరాః
ప్రాణాన్ జుహ్వతి నాకమాకలయితుంశుద్ధాహియుద్ధానలే॥

అ. పృథ్వీశ్వరాః=రాజులు, సంపత్=సంపద, వన్యసరిత్ ఝరీ-సహచరీ=అడవిలోఁబుట్టిన-ఏటికాలువతో-కూడఁబుట్టినది; ప్రాభవం=ప్రభుత్వము, శంపా-సమం=మెఱుఁగుతో-సరియైనది; నార్యః = స్త్రీలు, సూర్యకర-అవలీఢ-జలదచ్ఛాయా-సుహృత్-యౌవనాః=సూర్యకిరణములచేత-కమ్మఁబడిన-మేఘమునీడతో-స్నేహితమైన-యౌవనముకలవారు; దేహః = శరీరము, స్నేహవిహీన-దీపసఖః=చమురులేని-దీపముతో-స్నేహముకలది; ఇతి=అని, ఆలోచ్య=ఆలోచించి, నాకం=స్వర్గమును, ఆకలయితుం=సంపాదించుటకు, యుద్ధానలే=యుద్ధమనెడి అగ్నియందు, ప్రాణాన్=ప్రాణములను, జుహ్వతి=విడుచుచున్నారు. శుద్ధాహి=పరిశుద్ధులుకదా?

తా. రాజులు సంపదను కాటిలోని ఏటికాల్వగాను, రాజరికమును మెఱుమతీఁగగాను, స్త్రీలయౌవనమును ఎండను కప్పిన మబ్బునీడగాను, దేహమును చమురులేని దీపముగాను అనిత్యము లని నిశ్చయించి, నిత్యసుఖాస్పద మైన స్వర్గమునుకోరియే,అగ్నిలోవలె యుద్ధములో ప్రాణములనే విడుచుచున్నారు.

సీ. సర్వ మైశ్వర్య మా ఝురిసహచరి యగు
నిల నిలకయు పొర్లి యెగసి పాఱఁ
బ్రాభవప్రాబల్య మా భంగి నాక్షణ
ప్రభ యగు క్షణిక మై పరిసిపోవ
నార్యవతంసలు సూర్యమహాంశులఁ
బ్రబ్బుమబ్బు లగుచు ర్వరుగువాఱ
దాహార్హ మైనయా దేహ మాస్నేహము
లేక దీపమ యగుఁ దోన యవియ
తే. ననుచు నాలోచనము చేసి యతిపవిత్రు
లవనిపతు లీధరిత్రి యుద్ధానలమునఁ
దమదుప్రాణంబులను వ్రేల్తు రమలమతులు
నాకలోకంబునకుఁగాను నాఁడు నేఁడు.

నాకము—స్వర్గము=ఇది స్వర్గమర్త్య పాతాళము లనెడిమూఁడులోకముల లో దేవతలు వాసముచేయు మొదటిలోకము.

గ॥ శృణు చేమం చమత్కారమ్॥ 596

వ. ఆకర్ణించు మీవచియించువచనంబును జమత్కరించును.

వృ॥ రక్తే భటే రణముఖే రుధిరేణ తస్మిన్
రక్తా భవత్యమరయోషి దనువ్రతేవ
శూర స్సచే దతనుసాయకఖండితాంగ
స్సా ప్యచ్ఛకై రతనుసాయకఖండితాంగా॥ 597

అ. అమరయోషిత్=దేవ స్త్రీ, అనువ్రతేవ=పతివ్రతవలె, రణముఖే=యుద్ధారంభమందు, తస్మిన్=ఆ, భటే=భటుఁడు, రుధిరేణ=నెత్తుటిచేత, రక్తే సతి ఎఱ్ఱనయగుచుండఁగా, రక్తా=తాను నెఱ్ఱనిదియు-అనురాగముగలదియు, భవతి=అగుచున్నది. సః శూరః = ఆవీరభటుఁడు, అతనుసాయక-ఖండితాంగశ్చేత్=గొప్పబాణాలచేత-ఖండింపఁబడిన అవయవములు కలవాఁడయ్యేనేని, సా అపి=ఆదేవ స్త్రీయు, ఉచ్చైః=మిక్కిలి, అతనుసాయక-ఖండితాంగా=మన్మథబాణాలచేత, ఖండింపఁబడిన అవయవములు కలది, భవతి=అగుచున్నది.

తా. యుద్ధములో వీరభటుఁడైనవాఁడు రక్తముచేత ఎఱ్ఱఁబాఱఁగానె, యుద్ధవీరులను జేరుదేవ స్త్రీయు పతివ్రతవలె తానును అనురక్తురాలైయే రాగిలును; ఆవీరుఁడు బాణఖండితాంగుఁడయ్యేనేని, ఈదేవ స్త్రీయు మన్మథబాణఖండితాంగయే అగును.

ఉ. రక్తమునన్ భటుండు రణరంగమునన్ గడురక్తుఁడైనఁ దా
రక్తయునౌ సురాంగన కరంబుపురంధ్రియుఁబోలె శౌర్యసం
సక్తుఁడు వాఁడు నాయతను సాయకఖండితదేహుఁడైన నా
సక్తయు నౌచు నాయతనుసాయకఖండితదేహ తాను నాన్.

కించ. మఱియు—

వృ॥ దీప్తో విప్రభ మాశ్రితక్షితితలం దివ్యేవిమానే స్థితో
గాఢాశ్లిష్టకృపాణపాణిచ కరగ్రస్తామర స్త్రీ స్తనః
తత్సందత్తనఖక్షతో బహుతర ప్రత్యర్థిబాణక్షతమ్
యుద్ధాగ్నౌ హుతజీవితో నిజవపుర్వీరోముదా వీక్షతే॥598

అ. యుద్ధాగ్నౌ=యుద్ధమనెడి యగ్నియందు, హుతజీవితః=వ్రేల్వఁబడిన జీవముగలవాఁడై, దీప్తః=ప్రజ్వరిల్లువాఁడై, దివ్యే=అమానుషమైన, విమానే=దేవయానమందు, స్థితః=ఉండువాఁడై, కరగ్రస్త-అమర స్త్రీ స్తనః=చేతపట్టఁబడిన-దేవ స్త్రీకుచములుకలవాఁడై, తత్ సందత్త-నఖక్షతః=దానిచేత చక్కఁగనీయఁబడిన-గోటిగీర్లుగలవాఁడైన, వీరః=ఆవీరభటుఁడు, విప్రభం = తేజోవి

హీనమై, ఆశ్రితక్షితితలం=చేరినభూప్రదేశము గలదై, గాఢ-ఆశ్లిష్ట-కృపాణ-పాణి=గట్టిగ-కౌఁగిలింపఁబడిన-ఖడ్గము-చేతియందుఁగలదై, బహుతర-ప్రత్యర్థి-బాణ-క్షతం=మిక్కుమిక్కిలి-శత్రువులయొక్క-బాణములచేత-కొట్టఁబడినదై, నిజం=తనదైన, వపుః=దేహమును, ముదా = సంతోషముతో, వీక్షతే=చూచుచున్నాఁడు.

తా. అగ్నిలోపలె యుద్ధములోఁ దగిలి వీడి లేచినజీవము గలవాఁడై దేవవిమానము నెక్కికొని, దేవస్త్రీలకొమ్ము పట్టుకొని, దాని నఖక్షతములలోఁ దగులుకొనుచుండు నా వీరభటుఁడు తేజమువీడి నేలఁబడి, చేత ఖడ్గము కలిగి, పగవానిబాణపుదెబ్బలు పడియుండు తనదేహమును సంతోషముతో చూచుచుండును.

సీ. దీప్తులు గలిగి నే ◆ దీపించువాఁడను
            దీప్తి లే కిదియె దుః ◆ ఖాప్తి కలది
    దివ్యమై వెలిఁగెదు ◆ నివ్యోమయాన మే
            నెక్కితి క్షితిఁబడి ◆ మక్కె నిదియ
    హస్తంబులను నమ ◆ రీస్తనంబులను నేఁ
            బూనితి నిది యసిఁ ◆ బూనెఁ గేల
    సుఖదాయి తత్సురీ ◆ నఖముఖక్షతుఁడ నే
            విశిఖముఖక్షతి ◆ విసుకు నిదియ
తే. యనుచు నాలంబు నాలంపు ◆ టగ్నిలోన
    జీవనమ్ముల నిమ్ములఁ ◆ జేరి ప్రేల్చు
    వార లోపీగు లాత్మీయ ◆ వపువు లోఁచి
    యేచి మదమున ముదమునఁ ◆ జూచికొంద్రు.

శ్రీదేవనాయకస్వామివర్ణనము.

(శ్రీదేవనాయకస్వామి—వీరు-తిరువింద్రపురమున గరుడనదీపినాకినీనదుల దగ్గఱ చంద్రవిమానమున శ్రీవైకుంఠనాయకితో గరుడాళ్వారునకును చంద్రు

నపును ప్రత్యక్షమై తిరుమంగై యాళ్వార్ల మంగళాశాసనముతో సేవసాయించు చుండుస్వామి.)

గ॥ ఇత్యత్ర విమానం సంచారయన్ పరితో దృష్ట్వా॥ 599

వ. అని మఱియొక్క ప్రక్కకున్ విమానమును మఱల్చుకొని యంతటనుం గనుంగొని.

వృ॥ పినాకినీం పశ్య ఘనాఘనాశినీం
జలాచ్ఛ లఘ్వీం గరుడాపగా మపి
ఇదంతటే రాజతి దేవనాయకః
పరత్ర సర్గాదివ దేవనాయకః॥ 600

అ. ఘనాఘ-నాశినీం=గొప్పపాపములను-నశింపఁజేయునదై, జలాచ్ఛ = నీటిచేతను, లఘ్వీం=స్వల్పమైన, పినాకినీం=పినాకినీనదిని, గరుడాపగామపి = గరుడనదినిన్, పశ్య=చూడుము? సర్గాత్=స్వర్గమునకంటె, పరత్ర ఇవ = ఆవలి చోటైన వైకుంఠమందువలె, ఇదంతటే=ఈరెండునదులగట్టున, దేవనాయ = క్రీడించుటకై, కః=ఎవఁడు? రాజతి=ప్రకాశించుచున్నాఁడో; దేవనాయకః= దేవకనాయకస్వామి అనెడి, సఏవ=అతఁడే, అయం=ఈవిష్ణువు.

తా. ఉత్తరమున పినాకికిని,దక్షిణమున గరుడనదికిని నడిమిగట్టున వైకుంఠమందువలె ఇక్కడ శ్రీదేవనాయకస్వామి యని యావిష్ణువె విహరించు చున్నతఁడు.

తే. కనుమి పినాకిని నఘవినాశినిని ధునిని
గనులఁ గనుమి ఘజల మఱి గరుడనదిని,
దేవనాయకనామక దేవుఁ డిందు
దరిని నిరవొందుఁ బరమందు హరినిఁ బోలి.

శ్రీముష్ణక్షేత్రయజ్ఞవరాహవర్ణనము.

(శ్వేతయజ్ఞవరాహస్వామి—వీరు-హిరణ్యాక్షుఁడు భూమి నెత్తుకొనిపోయి సముద్రములో దాఁచివేయఁగా, ఇఁదలినసురాదులు ప్రార్థింపఁ జేకొని

యామహావిష్ణు వీవరాహరూపముకైకొని పాతాళమునకుం బోయి ఆభూమి నె త్తుకొనివచ్చి యందఱనుఁ సంరక్షించుటకై యాహిరణ్యాక్షుని శిక్షించి యి క్కడనె యానరసురాదులచే యజ్ఞమందు పూజింపఁబడి, ఇప్పుడును ఈ శ్రీ ముష్ణక్షేత్రమున నిత్యపుష్కరిణీతీర్థతీరమందు వామనవిమానమున అంబుజవల్లి తాయారుతో అశ్వత్థనారాయణులుగ ప్రత్యక్షమై సేవసాయించుచున్న ఆది వరాహప్పెరుమాళ్లు.)

గ॥ ఇతరత్ర విమానం స్పందయన్ సానందమ్॥ 601

వ. ఇవ్వలి కవ్విమాన మెలయించి యెలమియుం గాంచి.

వృ॥ అద్యప్రత్నం ప్రక్త్రిమం నశ్చరిత్రం
దేవః ప్రీత స్సుప్రభాతా నిశా మే
శ్రీముష్ణం య న్ముష్ణదంహ స్సహస్రం
క్షేత్రం ప్రాప్తం నేత్రయోః పాత్రభావమ్॥ 602

అ. నః=మాయొక్క, ప్రత్నం=పురాతనమైన, చరిత్రం=సుకృతచరితము, అద్య=ఇప్పుడు, ప్రక్త్రిమం=ఫలితమైనది; దేవః=స్వామి, ప్రీతః=సంతోషించి నవాఁడయ్యెను; నిశా=రాత్రి, మే=నాకు, సుప్రభాతా=చక్కఁగ తెల్లవాఱి నది; యత్=ఎందువలన, శ్రీముష్ణం=శ్రీముష్ణము - తిరుముషిఅనెడి, క్షేత్రం= క్షేత్రము, అంహస్సహస్రం=పాపముల వేయింటిని, ముష్ణత్ = నశింపఁజేయు చున్నదో; తత్=అందువలన, నేత్రయోః=మా నేత్రములకు, పాత్రభావం=పా త్రత, ప్రాప్తం=పొందఁబడినది.

తా. మా పురాతనసుకృతము లిప్పుడె ఫలించినది; స్వామియును సుప్రస న్నుఁడయ్యెను; ఈరాత్రియును చక్కఁగ తెల్లవాఱినది; వేలకొలఁది సకలపా పములనుఁ పరిహరించునది యైన యీశ్రీముష్ణక్షేత్రము మా నేత్రములకును ఇప్పుడు పాత్రమాయెను.

తే. నాదుచరితంబు ఫలితంబు లేగాఁదొడంగె
నాదుదైవంబు సుప్రసన్నంబు నయ్యె

నాదు నిశ సుప్రభాతంబు నాఁ దనర్చె
నాదు నేత్రము పాత్రము నాఁ దలిర్చె
గనుల శ్రీముష్ణక్షేత్రముఁ గనినయపుడె.

అత్రహి.—ఇక్కడఁగదా ?

వృ॥ వరా వరాహరూపిణీ చరాచరాంతరస్థితా
సురాసురానుసేవితా ధరాధరాఽఽదిదేవతా
సదా సదావలిస్తుతా ముదా ముదారశేవధి
ర్హితాహి తార్క్ష్యకేతనా నతానతా గతిం నయేత్ ॥ 603

అ. చరాచర-అంతర-స్థితా=జంగమస్థావరములయొక్క - అంతరములందు - ఉండునదియై, సురాసుర_అనుసేవితా=దేవరాక్షసులచేత-అనుసరించి సేవింపఁబడునదియై, ధరాధరా=భూమినిధరించినదియై, సదా=ఎల్లప్పుడును, సత్-ఆవలి-స్తుతా=సత్పురుషులయొక్క-సమూహముచేత-పొగడఁబడునదియై, ముదాం=ఆనందాతిశయములకు, ఉదార-శేవధిః=మహత్తైన-నిధియై, హితా=జగద్ధితమై, తార్క్ష్యకేతనా=గరుడధ్వజముగలదియై, నత-ఆనతా = ఆశ్రితులచేత-నమస్కరింపఁబడినదియై, వరా=సర్వోత్తమమై, వరాహరూపిణీ = ఆదివరాహరూపము కలదియైన, ఆదిదేవతా=పరమదైవము,గతిం=అపునరావృత్తిప్రాప్తిని,నయేత్ = పొందించునుగాక.

తా. చరాచరవస్తువులలో అంతర్యామియు, సురాసురులు సేవకులును, భూభారమును ధరించి సకల సత్పురుషులును పొగడుచుండ సకల విధానంద ములకును సముద్రమును, సకలలోకములకును హితకారియు, సకలభక్తులును నమస్కారములు చేయుచుండ ఆదివరాహస్వరూపమును గలిగి యుండు ఆపరమదైవము వెనుక మనకు అపునరావృత్తి మార్గము గలుగఁజేయునుగాక?

తే. వరవరాహదేవుఁడు చరాచరవిహారి
యసురసురసేవితుఁడు ధరాధరుఁడు నెపుడు

సన్నుతుఁడు తార్క్ష్యయానుఁడు సుమ్నిధానుఁ
డానతానతుఁడు గతివిధానుఁ డౌను.

క॥ శ్రీమత్కవీంద్రశ్చాత్ర కశ్చిదిత్థ మనుసంధత్తే॥ 604

వ. ఇక్కడ నొక్కఁడు శ్రీమంతులకుఁ గవులకు న్నేటి యగువతఁ
డిటు లనుసంధించుచున్నతఁడు.

వృ॥ సదావదాత నిమ్నగాతటీకుటీరవాసినీ
కటీస్ఫుటీభవత్కరా కిటీశ్వరీ పటీయసీ
రసారసాదిహోదితా రసాలసాలసంవృతే
వనేఽవనేషు దీక్షితా మయేక్షితాఽదిదేవతా॥ 605

అ. రసా-రసాత్=భూమియందలి-ప్రేమరసమువలన, ఇహ = ఇక్కడ,రసాల-సాల-సంవృతే=మామిడిచెట్లచేతను-ఏపెచెట్లచేతను-చుట్టఁబడిన, వనే=అడవియందు, ఉదితా=ఆవిర్భవించినదియై, సదా-అవదాత-నిమ్నగా-తటీ-కుటీర-వాసినీ = ఎప్పుడును-పరిశుద్ధమైన-నదియొక్క-గట్టునందలి-చిన్నమందిరమందు-వసించునదియై,కటీ-స్ఫుటీభవత్-కరా=మొలయందు- స్పష్టమగుచున్న-హస్తము కలదియై, అవనేషు=రక్షణవిషయములందు, దీక్షితా=దీక్ష వహించినదియై, పటీయసీ=మిక్కిలిసామర్థ్యము కలదియై, కిటీశ్వరీ = ఆదివరాహస్వరూపమైన, ఆదిదేవతా=పరమదైవము, మత్-ఈక్షితా=నా చే-చూడఁబడినది.

తా. ఈభూలోకమున ప్రేమచేత ఈమామిడితోఁపులో ఆవిర్భవించి ఈపినాకినిగట్టున, నడుమున చేయూంచుకొని భక్తులను రక్షించుటకై దీక్షవహించి ఆదివరాహస్వరూప మైన ఈ యాదివరాహస్వామి ఇప్పుడు నాచే సేవింపఁబడియెను.

తే. క్షీరతటినీతటిని నీకుటీరవసతిఁ
గటినిఘటితకరాంబుజ స్ఫుటితకిటిగ
రసరసంబునఁ బొడగాంచె నిరహి రసాల
వనమునం బరదైవం బవనము నెంచి.

కృశానుః.—కృశానుఁడు—

వృ॥ సోఽయం హేయప్రత్యనీకోఽపి శార్ఙ్గీ
కష్టం పృథ్వీకాంక్షయాఽభూద్వరాహః
ఇత్థం సిద్ధే బ్రూహిహి భూలాభలోభాత్
కంకం వేషం మానుషో నేహధత్తే? 606

అ. హేయ-ప్రత్యనీకోఽపి=త్యాజ్యవిషయములకు-విరోధియైనను; సోఽయం=ఆయీ, శార్ఙ్గీ=విష్ణువు, పృథ్వీ - కాంక్షయా=భూమిని-కోరుటచేత, వరాహః=సూకరము, అభూత్=ఆయెను; కష్టం=అయ్యో! ఇత్థం = ఇట్లు, సిద్ధేసతి=సిద్ధించుచుండఁగా; ఇహ=ఈలోకమందు, మానుషః=మనుష్యుఁడు, భూలాభ-లోభాత్ = భూమిని లభించుటయందలి-పేరాశవలన, కంకం=ఏమేమి? వేషం=వేషమును, నధత్తే=ధరింపఁడు?

తా. రాగద్వేషాది హేయగుణరహితుఁ డయ్యును; విష్ణువు భూలాభమందలి లోభగుణముచేత ఇట్లు వరాహము కాఁగా; ఈలోకములో మనుష్యుఁ డైనవాఁడు ఇట్లు భూమిని గోరి యేమేమినీచకృత్యములు చేయఁడు?

తే. ఆయితను హేయతను బాయునట్టిఁ డైనఁ
గష్ట! మచ్యుతుడే క్షితిఁ గాంక్షచేసి
యివ్వరాహంబె యైనఁ దా నెవ్వఁడేని
లాభలోభానఁ జెపుమ? యేలాగు కాఁడు?

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ అనభిజ్ఞో భవాన్ భగవ దవతార రహస్యస్య॥ 607

వ. నీవు భగవదవతారమున రహస్యము నెఱుఁగనివాఁడవు.

క్రశానుః? వినుచు?

వృ॥ పాణీయం కామఠం కైటభారిః
కైటం రూపం యాతు కాంతీరవం వా

అన్యద్వా యత్సర్వ మప్రాకృతం త
న్నాసౌ తేష్వ ప్యుజ్ఝతి స్వస్వభావమ్॥ 608

అ. కైటభారిః=విష్ణువు, పాఠీనీయం=మత్స్యసంబంధియు, కామఠం = కూర్మసంబంధియు, కైటం=వరాహసంబంధియు, కాంఠీరవం వా=సింహసంబంధియునైన, రూపం=రూపమును, అన్యత్-వా=మఱి యేరూపమునైనను, యాతు=పొందునుగాక? యత్=ఎందువలన, సర్వం = సమస్తరూపమును, అప్రాకృతం=ప్రకృతిజన్యము కాదో? తత్=అందువలన, అసౌ=ఈభగవంతుఁడు, తేష్వపి=ఆసకలరూపములందును, స్వ-స్వభావం=తనదైన-మాహాత్మ్యస్వభావమును, నోజ్ఝతి=విడువఁడు.

తా. ఈభగవంతుఁడు మత్స్యకూర్మవరాహ నారసింహాద్యవతారము లెన్నియైన నెత్తును గాని, ఆ యవతారములు ప్రకృతిపరిణామ జనితములు కావు కాఁబట్టి, అందందు తనమాహాత్మ్యమును విడుచునతఁడు కాఁడు.

తే. కఠినపాఠీనము కఠోరకమఠము మఱి
పటుకిటి యకుంఠకంఠీరవమును మఱివి
రూపరూప మప్రాకృతమోపి కాంచి
దానదాననె స్వస్వభావాన మించు.

టి. అకుంఠ=తక్కువకాని, విరూప=విశేషవిధములుగల, దానదానె = ఆయారూపమునసె, పాఠీనీయం=పాఠీనసంబధి, కామఠం = కమఠసంబంధి, కైటం=కిటిసంబంధి, కాంఠీరవం=కంఠీరవసంబంధి.

ఇ. మత్స్యావతారము—పాఠీనీయం=మత్స్యసంబంధి. ఇది బ్రహ్మ నిద్రించుచుండఁగా, అతనియొద్దనుండి వేదములు దొంగిలించుకొని, సముద్రములో దాఁగుకొనియుండు సోమకాసురుని జంపి, వేదములు దెచ్చుటకై యావిష్ణు వెత్తిన యవతారము.

ఇ. కూర్మావతారము—కామఠం=కూర్మసంబంధి-ఇది రాక్షసులవలన తొందరలేకుండుటకై దేవతలకు జరామరణ నిద్రాహారాదులు నిత్యసుఖముగ నుండు

టకై యీయముఁబోయెడి దాని కమృతము తఱుచునపుడు పాలసంద్రములో మునిఁగిపోయిన మందరపర్వతము నెత్తుటకై యీవిష్ణు వెత్తినయవతారము.

ఇ. వరాహావతారము—ఇది కల్పాంతమున సమస్తము జలమయమై భూమి మునిఁగిపోవఁగ శ్వేతవరాహరూపమై ఆభూమిని తెచ్చుటకై పాతాళమునకు పోయి తనకోఱపంటితో పెళ్లగించి యెత్తి, అప్పుడు భూలోకమువారిని బాధించుచు లోకకంటకుఁడైన హిరణ్యాక్షుని సంహరించుటకై యీవిష్ణు వెత్తిన యవతారము.

ఇ. నరసింహావతారము—ఇది దితికశ్యపుల పుత్రులు హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపులు, హిరణ్యకశిపు కుమారుఁడు ప్రహ్లాదుఁడు, ఇతఁ డెప్పుడు నారాయణనామపారాయణుఁడై విష్ణుభక్తుఁడై యుండఁగా, ఆవిష్ణువిరోధియైన హిరణ్యకశిపుఁడు ప్రహ్లాదుని బాధించుచు విష్ణునామము విడువుమనఁగా, ఆవిడువని ప్రహ్లాదుని రక్షించుటకై ఆహిరణ్యకశిపుని శిక్షించుటకై ఆమహావిష్ణు వెత్తిన యవతారము.

ఇ. వామనావతారము—ఇది. ఇంద్రు నోడించి బలిచక్రవర్తి యేలుకొనుచున్న త్రిలోకములను మఱల నాయింద్రుని కిచ్చుటకై వామనరూపమునఁ బోయి మూఁడడుగు లడిగి మూఁడులోకములను కొల్లుకొని, ఆమహాదాతయైన బలిచక్రవర్తిని చిరంజీవిగాఁ జేసి, యీయింద్రునికి ఆమూఁడులోకము లెప్పటియట్లు లిచ్చి కాపాడుటకై యీమహావిష్ణు వెత్తినయవతారము.

ఇ. పరశురామావతారము—ఇది ఇతఁడు రేణుకా జమదగ్నిమహామునుల పుత్రుఁడై తనతండ్రియొక్క హోమపశువును చంపినకార్తవీర్యార్జున పుత్రులనుఁ వారితోఁ గూడ సర్వదుష్టరాజులనుఁ గూడ ఇర్వదొక్కమాఱు తిరిగితిరిగి సంహరించుటకై యీమహావిష్ణువెత్తిన యవతారము.

శ్రీరామావతారము—ఇది: ఇతఁడు రఘువంశమున కౌసల్యాదశరథులకు పుత్రుఁడై తండ్రివాక్యమున సీతాలక్ష్మణులతో అరణ్యవాసముచేసి వాలిసంహారముచేసి హనుమత్సుగ్రీవాదులతోఁ బోయి రావణాదులను సంహరించి విభీషణాదులను సంరక్షించుటకై ఆమహావిష్ణు వెత్తినయవతారము.

బలరామావతారము—ఇది: ఇతఁడు యదువంశమున ఆదిశేషునియంశము చేత దేవకి వసుదేవులకుఁ బుట్టి రోహిణిచే పెంచఁబడినవాఁడై రేవతికి పెనిమిటియై తాటిధ్వజమును నాఁగేటి ఆయుధమును, నీలాంబరమును గలిగి, పీతాంబరము గల తనతమ్ముఁడైన శ్రీకృష్ణునితోఁ గూడి దుష్టశిక్షణశిష్టరక్షణములకై యామహావిష్ణు వెత్తినయవతారము.

ఇ. బౌద్ధావతారము—ఇది త్రిపురాసురులు తమపురములలో తా మనాచారు లయ్యును, అందలివైదికులనందఱను వేదవిరుద్ధాచారులనుగాఁ జేయుచు, తమపురమధ్యంబున నుండు అమృతకూపమువలని వాతస్పర్శనమున నే తాము మృతియే లేక సుస్థితి కలిగి యందఱను వధియించుచున్నందున, చింతాక్రాంతుండై విష్ణుమూర్తి గోవుగాఁ బోయి ఆయమృతమునంతయు పానముచేసి, వెనుక తాను బుద్ధుఁడై సన్యాసివలె వచ్చి వారికై బుద్ధమతమును స్థాపించి బౌద్ధులలోఁ జేర్చి వారి దారాదులకు సరోవరస్నాన క్రీడాదులసమయములలో పాతివ్రత్యాదిహితముల బోధించి, వారినందఱ ననురాగ పరిపూర్ణులనుగాఁ జేసి, తా నశ్వత్థవృక్షము నావహించి, అశ్వత్థనారాయణుఁ డని వారిచే పూజింపఁబడుచుండి తాను సహాయుఁడుగానుండి ఆత్రిపురాసురుల నారుద్రునిచే సంహరింపఁజేసిన యామహావిష్ణువునవతారము.

ఇ. కల్క్యవతారము—ఇది కలియుగాంతమందు ఈభూలోకమందలి యధర్మప్రవర్తనులను శిక్షించుటకును ధర్మప్రవర్తనులను రక్షించుటకును అశ్వముఖముతో ఆమహావిష్ణు వెత్తఁబోయెడి యవతారము.

కించ. మఱియు.—

వృ॥ కోలం భువి కోఽలం జగదాలంబ మవైతుం
స్వామీ శుభకామీ కిల? భూమీ మసురాత్తామ్
వారాశిగభీరాంభసి కారాభవనేఽభి
న్యస్తామివ యస్తామివ ముస్తా ముదహార్షీత్॥ 609

అ. జగతః=లోకమునకు, ఆలంబం=పట్టుదలయైన, కోలం = ఆదివరాహ

స్వామిని, అవైతుం=తెలిసికొనుటకు, కః=ఎవఁడు, అలం=సమర్థుఁడు? యః=ఎతఁడు, అసుర-ఆత్తాం=రాక్షసుఁడైన ఆహిరణ్యాక్షునిచేత-కొనిపోఁబడినదై, వారాశి-గభీర-అంభసి=సముద్రముయొక్క-గంభీరమైన-నీట, కారాభవనే=కారాగృహమందు, అభిన్యస్తామివ=ఉంచఁబడిన దానినివలె, తాం=ఆ, భూమిం=భూమిని, ముస్తామివ=తుంగముస్తగడ్డనువలె, ఉదహార్షీత్=పైకెత్తెనో? సః=ఆ, స్వామీ=ఆదివరాహస్వామి, శుభకామీకిల=మనకు శుభము కోరునతఁడు కదా?

తా. ఆయాదివరాహస్వామి ఈ జగత్తున కాధారభూతుఁ డని తెలిసికొను వాఁ డెవఁడు? హిరణ్యాక్షుఁ డీభూమినెత్తుకొని మహాగంభీరమైన సముద్రము లో కారాగృహములోవలె దాఁచఁగా; ఈస్వామియే కదా ఆదివరాహమూర్తియై పోయి తనకు ప్రియతరాహారమైన తుంగముస్తగడ్డనువలె ఈభూమి నెత్తుకొనివచ్చి మనకు క్షేమము కలుగఁజేసినయతఁ డాయెను.

తే. స్వామి శుభ కామి యలభూమి సంగ్రహించి
యసుర వారాశికారాగృహాన నునుపఁ
దుంగముస్తను నెత్తినభంగి నెత్త
వరవరాహావతారాన వఱలె నపుర !

టి. అసుర=ఆహిరణ్యాక్షరాక్షసుఁడు, వారాశి కారాగృహానన్ = సముద్రమనెడు గిడ్డంగిలోన, ఉనుపన్=ఉంచఁగా, ఎత్తన్=ఎత్తుటకై.

గ॥ సభక్తిప్రకర్షం యజ్ఞవరాహమభిధ్యాయన్ తమామంత్ర్య॥

వ. అతిభక్తిసహితంబుగ నాయజ్ఞవరాహు నభిధ్యానించుచు నతనిన యామంత్రించి.

వృ॥ దాఘిష్ఠం కుహనావరాహ భగవన్! దంష్ట్రాత్మకం తేదృఢం
స్తంభం సంప్రతిచింతయామి జలధిస్నేహౌఘ సంపూరితా
యస్మిన్ విందతి దీపభాజనవిధా మామోదినీ మేదినీ
చిత్రస్తత్రచ రత్నసాను రయతే నిష్కంపదీపాకృతిమ్॥611

అ. కుహనా-వరాహ=మాయచే-వరాహరూపముగల, హేభగవన్=ఓస్వామీ!యస్మిన్=ఏదీప స్తంభమందు, జలధి-స్నేహ-ఓఘ-సంపూరితా=సముద్రమనెడు-నూనెయొక్క-వెల్లువచేత-నింపఁబడినదై,ఆమోదినీ=సంతోషపడునదైన, మేదినీ=భూమి, దీపభాజన-విధాం = దీపపాత్రముయొక్క-రీతిని, విందతి = పొందుచున్నదో? తత్ర=ఆపాత్రమందు, చిత్రః=వింతయైన, రత్నసానుశ్చ=మేరుపర్వతమును, నిష్కంప-దీప-ఆకృతిం = కదలనట్టి-దీపముయొక్క-రూపమును, అయతే=పొందుచున్నదో, తం=అట్టి, తే=మీయొక్క, ద్రాఘిష్ఠం=అతిదీర్ఘమైన, దృఢం స్తంభం=గట్టి దీప స్తంభమును, సంప్రతి = ఇప్పుడు, చింతయామి=ధ్యానించుచున్నాను.

తా. ఓ మాయావరాహస్వామీ! ఈసముద్రమంతయు చమురుగాను, ఈ భూమియంతయు ప్రమిదెగాను, ఆ మేరువనెడి రత్నసానుపర్వతము దీపముగాను వెలుఁగుచుండెడి మీదీర్ఘదంష్ట్రి అనుదీప స్తంభమునే నే నిప్పుడును ధ్యానించుకొను చున్నవాఁడను.

ఉ. ఆదివరాహ ! నీదుకుహాకినాకృతి నాదృతి నెంతు, వింత యగా
నీదృఢదంష్ట్ర స్తంభమునకై నీరధిస్నేహము నించి మించు నీ
మేదిని దీపపుంబ్రమిదకై మేరువె నిశ్చలదీప మాయె దా
మోదర! సాదరాత్మ! కమలోదరసోదరరోచిలోచనా!

టి. దామోదర=పలుపుదారము కడుపునఁగలవాఁడా! సాదరాత్మ=ఆదరముతోఁ గూడినహృదయము కలవాఁడా ! కమల-ఉదర-సోదర-రోచి-లోచనా=తామర-నడిభాగమునకు-సహోదరములైన- సమానములైన-కాంతులతోఁ గూడిన-కన్నులు కలవాఁడా!

కావేరీవర్ణనము.

గ॥ ఇత్యన్యత్రాభిక్రామన్ మందానిలస్పర్శసుఖ మభినీయ
సానందమ్॥ 612

మ శమకర మకరందరస సుగ్రసనతాత్పర్య పర్యటదద్భ్ర విభ్రమాలంబ రోలంబనికురంబకరంబితతయా కళిందనందనీ ప్రతిచ్ఛందతా మనువిందంతీ, నిశాకలిత విశాలసురతదశాను భవశ్రమశాలిక్షితీశ నిశాంతకృశాంగీజనమజ్జనవేలా దోలాయిత పృథులహార ప్రత్యుప్తముక్తాఫల రుచినిచయపరిచయ రచితయా శుచితయా పీతాంబరపదాంబురుహాసంభవ సరిదంబుడంబరం విడంబయంతీ, సంతత మంతర్గతచిరంతనపురుషతల్పీభవ దనంతఫణామణిశ్రేణీశోణీభూతతయా సారస్వతీ మనుకుర్వంతీ, పార్శ్వద్వయ్యామపి నైయమికకర్మానుష్ఠాన శ్రద్ధాబద్ధాసన శుద్ధావనీసురారబ్ధానవద్య బ్రహ్మయజ్ఞసముదయసమధిగత మంత్రబ్రాహ్మణామ్రేడనపూర్వకమజస్రం సహస్రపత్రమధ్యమధ్యాసీనానాం శ్రీరంగరాజనాభిసరోజవిరాజమాన నిఖిలనిగమపఠనముఖర చతుర్ముఖవైఖరీం వ్యాచక్షుమాణానాం మదకలమరాలయూనాం వరటాపరిరంభచుంబనముఖానంగసంగరప్రక్షోభవిసృత్వరై రభి రామతామరసపరాగై రభినవచందనరసమసృణశరీరేవ సలీలమాకంఠనిమగ్నమూర్తీనాం సుగాత్రీణాం వదనై రదసీయే పయసి వైహాయసాధ్వనా సమాగతశ్చంద్రమా స్సన్నిహితశ్రీరంగధామా స్వసమాననామా విధు ర్విచితానేకావతార ఇతీర్ష్యయా స్వయమపి బహూని రూపాణి విదధానో విరాజత ఇతి భ్రాంతా వనురాగమాంద్యసంపాదికాయా మిత రేతరదృఢాశ్లేషవిశేషోన్మిషత్తోషాభిః కోకదంపతీపరంపరాభి ర్నిరాకృతాయామ కుంఠోత్కంఠేన యువలోకేన నిర్నిమేష మవలోకమానేన అలంకృతా సారస్వత్యాభిముఖ్యేన కవేరాత్మజేతి

ప్రసిద్ధిం సార్థయంతీ, శాంతనవాస్పదతయా గాంగేయతరంగిణీతిసంజ్ఞా మన్వర్థయంతీ, సమ్మజ్జనదురితహరాపి నమజ్జనదురితహరా, నిరాకృతపథికశ్రాంతి స్స్రవంతీ చక్షుషోరముం దంకలయత్యానందమ్॥ 616

అ. దోషా...కంకణా = అశుభదోషములచేత-కలఁతపడుచున్న - మనుష్యసమూహముయొక్క - సమస్తపాపములను - నశింపఁజేయుటయందు - కట్టఁబడిన - హస్తసూత్రము కలదియు; నిజతట...కరంభితతయా = తన గట్టులందు - మిక్కిలిపట్టములైన - పొగడ - తెల్లనితక్కోలము - నూవు - ఉసిరిక-దట్టమైనదేవదారు - మొల్ల - గంధము-బాడిదె - మామిడి - పొన్న-రసవంతమైన ఱేఁగు - కడిమిసమూహము - గొప్పనిమ్మ - నిండినఆకులతో పూవులతోఁగూడిన-మోదుగు - నిండినవెలఁగ - బొద్దుగు - దట్టమైనతెగడ - కలిగొట్టులసమూహము - జడలుపాఁచినపోఁక - మెండలైన - చెట్లయొక్క - పూలగుత్తుల సమూహముచేత - పైకిఁబాఱుచు - గొప్పకష్టములను-శమింపఁజేయునట్టి- తేనెను-పానముచేయుటయందు - ఇష్టముతో - ఎగురుచున్న-విస్తారప్రేమకు- ఆస్పదమైన- తుమ్మెదల సమూహమువలన వ్యాపించుటచేత, కళిందనందినీ-ప్రతిచ్ఛందతాం=యమునానదితోడి, సామ్యమును, అనువిందంతీ=పొందుచున్నదియు; నిశా...రచితయా= రాత్రిలో- కూడుకొన్న- విశేషసురతక్రీడాసుభవములంపలి-శ్రమలతో ఒప్పుచుండెడి-రాజుల-అంతఃపురస్త్రీసమూహముతోడి- స్నానవేళలయందు-ప్రేలుచున్న - గొప్పముత్యాలహారములలో చేరియున్న- ముత్యాలుల- కాంతిసమూహముయొక్క - కూడికచేత - చేయఁబడినట్టి, శుచితయా=తెల్లఁదనముచేత, పీతాం...డంబరం=విష్ణువుయొక్క-పాదపద్మమందు- జన్మముగల- గంగానదియొక్క- జలాతిశయమును, విడంబయంతీ=విలాసపఱచుచున్నదియు; సంతతం = సర్వదా, అంతర్గత...భూతతయా=లోపలనున్న- అపుదరుషుఁడైన శ్రీరంగనాయకులకు- శయ్య అగుచున్న - ఆదిశేషునియొక్క- పడెగలయందలి- రత్నములపంక్తులవలన- ఎఱ్ఱనిదియగుటచేత, సరస్వతీం = సరస్వతీనదిని, అనుకుర్వంతీ=అనుసరించుచున్నదియు; పార్శ్వ

ద్వయ్యామపి= ఉభయపార్శ్వములందును, నైయమిక...పూర్వకం = నియతకర్మలను-అనుష్ఠించుటయందలి- శ్రద్ధచేత- దృఢపఱుపఁబడిన- పీఠములయందు- పరిశుద్ధులైన- బ్రాహ్మణులచేత- ప్రారంభింపఁబడినవియై- నిర్దోషములైన-బ్రహ్మయజ్ఞములయొక్క- కాలములందు- పొందఁబడిన- మంత్రములతో-బ్రాహ్మణులపిలుపు- మొదలుగా, అజస్రం=ఎల్లప్పుడు, సహస్రపత్రమధ్యం=తామరనడుమ, అధ్యాసీనానాం = అధివసించియున్నవై, శ్రీరంగ...వైఖరీం = శ్రీరంగనాయకియొక్క- వాక్కట్టతపరయందు- ప్రకాశించుచు- సకల వేదపాఠములయందు- మ్రోఁగుచున్న - బ్రహ్మయొక్క- రీతిని, వ్యాచక్షమాణానాం = పలుకుచున్నవైన, మదకల- మరాలయూనాం = మత్తుగల-యౌవనహంసలయొక్క, సరటా...విస్తృత్వరైః= ఆడుహంసలయొక్క- ఆలింగనముచేయుట- ముద్దుపెట్టుట—మొదలుగాఁగల - మన్మథయుద్ధములయొక్క - విజృంభణమందు - జాఱిపడిన, అభిరామ - తామరసపరాగైః = సొగసైన-తామరపుష్పాదులచేత, అభినవ-చందనరస-మసృణ - శరీరేప = క్రొత్తదైన - చందనరసముచేత- పూసికొనఁబడిన- దేహముకలదివలె, సలీలం=విలాసముతో, ఆకంఠ- నిమగ్న- మూర్తీనాం = కంఠముదాఁక - మునిఁగిన- శరీరముగల, సుగాత్రీణాం = సుందరస్త్రీలయొక్క, వదనైః=ముఖములతో, అదసీయే = సమీపమైన, పయసి= నీటిలో, వైహాయస- అధ్వనా = ఆకాశసంబంధమైన-మార్గముతో, సమాగతః = వచ్చినట్టి, చంద్రమాః = చంద్రుఁడు, సన్నిహిత-శ్రీరంగధామా=సమీపించినట్టి-శ్రీరంగస్థానముగలవాఁడును, స్వసమాననామా= తనకుసమమైనపేరు కలవాఁడునైన, విధుః=(విష్ణువు) అనెడి చంద్రుఁడు, విరచితానేకావతార ఇతి=చేయఁబడిన అనేకావతారములు కలవాఁడుఅని, ఈర్ష్యయా = ఓర్వమిచేత, స్వయంఅపి = తానుకూడ, బహూని = అనేకములైన, రూపాణి = రూపములను, విదధానః = చేయువాఁడై, విరాజతేఇతి= ప్రకాశించుచున్నాఁడని, అనురాగమాంద్య - సంపాదికాయాం= ప్రేమకొఱఁతను - కలుగఁజేయునట్టి, భ్రాంతౌ = భ్రమ, ఇతరేతర...తోషాభిః = ఒకటితోనొకటియొక్క-గాఢాలింగనాతిశయముచేత-ఊఁగుచున్నసంతోషము.

కలవియైన, కోకదంపతీపరంపరాభిః=ఆఁడుమగజక్కవలయొక్క సమూహము లచేత, నిరాకృతాయాంసత్యాం = నిరాకరింపఁబడినది యగుచుండఁగా, అ పంత- ఉత్కంఠేన = కొఱవడని - పేరాశగలదియై, నిర్నిమేషం = నిమిష మైనలేకుండ, అవలోకమానేన = చూడఁబడుచున్న, యువలోకేన = యౌవ నజనముచేత, అలంకృతా = అలంకరింపఁబడినదియై, సారస్వత ఆభిముఖ్యేన= సరస్వతీసంబంధియైన విద్యాజాలమునకుఁగాని— సముద్రసంబంధమునకుఁగాని - అభిముఖముగానుండుట కలుగుటచేత, కవేరాత్మజేతి = కవికిఁగాని— కవేరరా జునకుఁగాని- కూఁతురు అని, ప్రసిద్ధిం=ప్రఖ్యాతిని, సార్థయంతీ=సఫలపఱుచు చున్నదియు; శాంతనవ- ఆస్పదతయా = శంతనురాజపుత్రుఁడైన భీష్మునికిని— శాంతిసంపన్నులైన యోగులయొక్క స్తోత్రములకును-ఆధారమగుటచేత, గాం గేయ - తరంగిణీతి = గంగాపుత్రుఁడైనభీష్మునకు తల్లి— గంగాసంబంధియైన బంగారమునకు పుట్టిల్లునైననది అని,సంజ్ఞాం= పేరిని,అన్వర్థయంతీ= సార్థపఱుచు చున్నదియు; సమజ్జన - దురితహరాఽపి=స్నానసహితు లైనవారికి-పాపనా శనియైనను - నమజ్జనదురితహరా = (స్నానముచేత దురితహార కాదు అని విరుద్ధముకాకుండ) నమస్కరించు జనులకు దురితహారయగునదియు ; నిరా కృతపథికశ్రాంతిః = తొలఁగఁద్రోయఁబడిన బాటసారుల శ్రమములు గల దియునైన, ఏషా=ఈ, ప్రసంతీ=కావేరినది,చక్షుషోః=కన్నులకు, అమందం= విశేషమైన, ఆనందం=సంతోషమును, కలయతి=కూర్చుచున్నది.

తా. ఈ కావేరినది దోషులను నిర్దోషులనుగాఁ జేయుటకై కంకణముకట్టు కొని, ఒక్కొక్కప్పుడు తన గట్టులలోని యెన్నోవిధముల చెట్టుల పూలలోని తేనియల నానియాని యానందించుచున్నైనలు క్రమ్ముకొనుటచే దానిదాని నీల వర్ణముచే తాను నీలవర్ణయై నీలవర్ణ కాంతికలిగి యుండు యమునానదితోను, అంతఃపురస్త్రీలు స్నానము సేయునపుడు వారి మెడలలో వ్రేలాడు ముత్యాల దండల ధవళకాంతులచే తాను ధవళకాంతికలదియై ధవళ కాంతి గలిగి యుండు గంగానదితోను, తననడుమ శ్రీరంగశాయి శయనించు శయ్యయైన యాదిశేషుని సహస్రఫణములలోని మణిగణముల యరుణకాంతులచే తాను

అరుణకాంతికలదియై యరుణకాంతి కలిగియుండు సరస్వతీనదితోను, సమానయై; తన యుభయపార్శ్వములందును నియతకర్మ లనుష్ఠించు బ్రాహ్మణులు తాము చేయు బ్రహ్మయజ్ఞాదులందలి మంత్రపఠనములు చేకొని తామును పలుకుచు తామరలలో నివసించుచు ఆశ్రీరంగరాజుల నాభితామరలలో నివసించి వేదపాఠమునందు నాబ్రహ్మను బోలియుండు హంసలచే ఊపఁబడెడు తామరపుష్పాదులను గంధపొడిగా తాను పూసికొనినట్లును, అందు స్నానముచేయు స్త్రీలమొగము లెన్నియో అన్నియువలె ఆజలమున ఆకాశమున సంచరించు చంద్రుఁ డనేకచంద్రులు కనఁబడునట్లును, అవి తమ సంయోగవిరుద్ధులు చంద్రులు కావని చక్రవాకదంపతులచేఁ దెలిసికొనినట్లును, కనఁబడుచు, తన్ను శాంతనవ గాంగేయ అని తోఁచునట్లును జేసికొనుచును; కవేరాత్మజ అను పేరు ప్రసిద్ధితోను సకలపథికజనశ్రమల నివారించుచు, స్నానముచేయువారి సకలదోషములనుఁ బోఁగొట్టునది యని పేరుపొందియు, పోఁగొట్టనిది యని విరోధముగా తోఁచియైనను; తన్ను నమస్కరించినయెడల నందఱిని నన్నిదోషములచే నివర్తింపఁజేయునది యై సకలజనులకనులకు నానందమునే కలుగఁజేయుచున్న యది.

౩. గాంగేయుఁడు = భీష్ముఁడు—ఇతఁడు - బ్రహ్మపుత్రుఁ డగుమనువునకు పుత్రుఁ డైనప్రజాపతివలన ధూమ్రాదిసప్తభార్యలకు పుట్టినయష్టవసువులో ప్రభాసవలనఁ బుట్టినవాఁడు ప్రభాసుఁడు. తర్వాత ఈయష్టవసువులును ఆబ్రహ్మమానసపుత్రుఁ డైన వసిష్ఠమహర్షి యొక్క హోమధేనువు నపహరించుకొనిపోయి ఆవసిష్ఠశాపముచేత ఈభూలోకమున మనుష్యస్త్రీయై శంతనునకు భార్యయైయున్న గంగాదేవికి పుత్రులైరి. వారిలో ప్రభాసుఁడు తక్కిన యేడ్గురినాల్గునాల్గంశములనుగొని భీష్ముఁ డనుపేరితో మహాశూరుఁడును మహాధర్మవేత్తయును ధనుర్విద్యానిపుణుఁడు నై ప్రబలి తనతండ్రియైన శంతనునకు సత్యవతిని వివాహము చేయించుకొనుటకై తాను బ్రహ్మచర్యవ్రతము నాచరించుచు తన తండ్రి సంతోషించి నీకిచ్చవచ్చినపుడేగాని మఱొకప్పుడు నీకు మరణము కల్గదు అని యిచ్చినవరము తీసికొని, భారతయుద్ధములో కౌరవులకు సేనాధి-

పతి యై పదిదినాలయుద్ధములో అర్జునునిచేత పడఁగొట్టఁబడియుఁ గూడ ఉత్తరాయణము వచ్చునంతవఱకు శరతల్పముననె శయనించి యున్నయతఁడు.

మంజరులు. ఇది కదా? కలుషదుర్విధకులకలిత
కలుషశోషణబద్ధకంకణ యగుట, 1
నిజతటనిబిడోరునింబజంబీర
వకుళావిరళతాళవరనారికేళ 2
సహకారకేసరసక్రమక్రముక
పిచుమందమందారపిచ్ఛిలప్రముఖ 3
తరుపుంజమంజరీచరదురుక్రాంతి
శాంతికృన్మధురసాస్వాదసంరంభ 4
రోలంబనికురుంబనీలాంబరములఁ
గాళిందిపోలెం బ్రకాశించు, మఱియు 5
సురతపరిశ్రమభరితశరీర
రాజరాజాననారచితావగాహ 6
సమయపరస్పరసంలుఠత్కఠిన
కుచతటస్ఫుటితసంకులహారగళిత 7
ముక్తాఫలపరాగములఁ గలయుచును
గంగాతరంగిణిగతి మించు, మఱియుఁ 8
తనమధ్యమునఁ జిరంతనపూరుషునకుఁ
బర్యంకతలమైనఫణిఫణామణుల 9
శోణరూపము నయి శోభాయమాన
మై సరస్వతిభాతి భాసిల్లు, మఱియుఁ 10
దీరద్వయిని శ్రుతిస్థితకర్తృకరణ
బద్ధాదరణశుద్ధబహుంధరాసురుల 11

యధ్వరసమయస మధిగతమంత్ర
మనువచించుచు నబ్జ మధివసించుచును 12
రంగనాథునినాభి రాజీవమునను
రాజిలుచును బ్రహ్మ బ్రాఁజదువులను 13
బఠియించుటను దెల్పు పగిదిని బొల్చు
మదమరాళములు తా మెదమరాళులను 14
సంభ్రమమునఁ జేర్చు సంరంభమునను
సంక్షిప్తతామర సపరాగములను 15
అభినవచందన మలఁదుచందమునఁ
బస లూన మేన నిం పెసలారు మఱియు 16
నందంద మునిఁగెడు నరవిందముఖుల
ముఖముల సర్వతో ముఖములఁ గాంచి 17
విధుఁడు తా వినువీథి విడిచి యేతెంచి
రంగధాముఁడు దన రంగ స్వనాముఁ 18
డవతారము లనేక మందె నం చీర్ష్యఁ
దానును బహురూప ధరుఁ డయ్యె ననుచు 19
భ్రమియింపఁ గోకదం పతులు వారింప
యువనివహంబులు నుత్కంఠఁ గాంచ 20
సారస్వతాభిము ఖ్యారంభకలన
కని "కవేరాత్మజ" యని సార్థ యగును 21
మఱియు శాంతనవస మ్మదయుక్త యగును
గాంచ గాంగేయాప గాసార్థసంజ్ఞ, 22
మఱియు మజ్జనదోష మఱమఱ ల్చేయ
మఱి నమజ్జనదోష మఱవఱ ల్సేయు, 23

మఱిమఱి పథికశ్రమము తీర్చి పేర్చ
మఱిమఱి కనుపండువు వెలి లేక గూర్చు. 24

టి. విధుఁడు=చంద్రుఁడు - విష్ణువు, సారస్వత=సరస్వత్ (సాగర) సంబంధి-సరస్వతీసంబంధియునైన, కవేరాత్మజ = కవేర ఆత్మజ—కవేః ఆత్మజ, గాంగేయఆపగ=స్వర్ణనది—భీష్మజననీనది, శాంతనవసమ్మద=శాంతిసంపన్నుల స్తోత్రమందలి సంతోషముతో—శంతనుపుత్రునందలి సంతోషముతో.

వృ॥ప్రహసతి భవశోషకరీ
భవేన పరితోషితా సువర్ణనదీ
దుర్వర్ణరుచిః ఫేనై
స్సహ్యాసుతా జాహ్నవీ మసహ్యాసుతామ్॥ 617

అ. భవ-శోషకరీ = సంసారమునకు కతమును - నశింపఁజేయునదియు, సువర్ణనదీ = సత్కులముకలదియు (బంగారము కలదియు) నైన నదియునై, సహ్యాసుతా=సహ్యగిరికన్యక యగు నీకావేరి, యా=ఏది, భవేన = సంసారము చేత (శివునిచేతను), పరితోషితా = సంతోషపఱుపఁబడినదియో, దుర్వర్ణరుచిః= దుష్కులమందు ఆసక్తి కలదియు—వెండికాంతివంటి కాంతి కలదియునో; తాం=అట్టి, అసహ్యాసుతాం = సహింపఁగూడనివానియొక్క (అకారవాచ్యుఁడైన విష్ణువుయొక్క సహించుకొనఁగూడిన) పుత్రికయైన, జాహ్నవీం=గంగానదిని, ఫేనైః=నుఱుఁగులతో, ప్రహసతి=నవ్వుచున్నది.

తా. ఈకావేరి తాను సంసారమందలి దోషమును బోఁగొట్టునదియై, సత్కులములో బంగారముకూడఁ గలిగియుండి, సంసారమును జేరఁబెట్టునదియై, దుష్కులములో వెండి యనెడినుఱుగుమాత్రమే కలిగియుండిన గంగానదిని పరిహాసము చేయుచున్నది.

క. భవశోషకి యగు తా నది
భవతోషకి యని, సువర్ణవాహిని యగుతా

భువి నది దుర్వర్ణక యని
నవురగు నహ్యజ యనహ్యాకజ నగు నుఱుఁగునన్.

టి. తాను=కావేరి, అది=ఆగంగ, దుర్వర్ణక=వెండివలె తెల్లనినీరు కలది-దుష్కులముకలది, సహ్యజ=సహ్యపర్వతపుత్రి, అనహ్యాకజ=అకారవాచ్యుఁడైన విష్ణునిమనోజ్ఞపుత్రిని గంగను.

పున స్సశ్లాఘమ్.—మఱల శ్లాఘించుచు.—

వృ॥స్వర్ణవంతం విదుః కాంతం
రామాం హేమాపగా మిమామ్
దాంపత్య మనయో రేత
దనురూపం విశోభ తే॥ 618

అ. ఇమం=ఈ, కాంతం=పెనిమిటిని, స్వర్ణవంతం = సువర్ణవంతుఁడైన—తం-సు - అర్ణవం = ఆమంచిసముద్రమునుగాను; ఇమాం=ఈ, రామాం=స్త్రీని, హేమ ఆపగాం = బంగారునదియైన కావేరినిగాను, విదుః=తెలిసికొందురు. అనయోః=వీరియొక్క, ఏతత్=ఈ, దాంపత్యం=దంపతులతనము, అనురూపం=తగినదియై, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. బంగారుమయము లైన యీ కావేరీసముద్రముల దాంపత్యము పరస్పరము తగినదియే.

క. పతియుఁ స్వర్ణవుఁ డవుటయు
సతియుఁ స్వర్ణాపగ యగు న నవురు స్మరింపఁ
క్షితి నతులితగతి నీదం
పతులదె దాంపత్య మంద్రు ర పరమార్థవిదుల్.

టి. స్వర్ణవుఁడు=మంచిసముద్రుఁడు—స్వర్ణవహుఁడు, నవురు=అందము.

కృశానుః-సాక్షేపమ్.—కృశానుఁ డాక్షేపించి.—

వృ॥పరిశోభితాభ్రమపార్శ్వ
మధ్యమతోరంగ రాజతస్ఫురితా

కథమివ దధాతి కీర్తిం
కావేరీ కనకనిమ్నగేత్యేషా॥ 619

అ. పరిశోభి-తామ్ర - పార్శ్వా = అంతట ప్రకాశించునట్టి - తామ్రవల్లి చెట్లు-పార్శ్వభాగములందుఁ గలదియు, (పరిశోభిత-ఆమ్రపార్శ్వా=అధికముగ ప్రకాశించునట్టి-మామిడిచెట్లు ప్రక్కలఁగలదియు), మధ్యమతః=మధ్యభాగమందు, రంగరాజతస్ఫురితా=వంగలోహముచేతను వెండిముద్దలచేతను—(శ్రీరంగరాజులచేతను) ప్రకాశించునదియునైన, కావేరీ=ఈకావేరి, కనకనిమ్నగా-ఇతి=బంగారుటేఱు అని, కీర్తిం=ప్రఖ్యాతిని, కథమివ = ఏలాగువలె, దధాతి=ధరించుచున్నయది.

తా. ఈకావేరి చుట్టుప్రక్కల తామ్రవల్లి చెట్లును మామిడిచెట్లును గలిగి, నడుమ వంగలోహరజతములను రంగనాథునిన్ వహించియు, బంగారుటే అను కీర్తి నెట్లు వహించుచున్నదో?

ఆ. శోభితామ్రములకు సుస్థిరస్థలతటుల్
రంగరాజతకు విరాజితాంత
రములు నమరి కర్బురపుటే ఱటం చెటుల్
పొరకీర్తిఁ గనుఁ గవేరకన్య.

టి. రంగరాజతకువిరాజితాంతరములున్ = రంగరాజత్వమునకు—రంగమునకును రాజతమునకును కుత్సితముగ విరాజితములైన అంతరస్థలములును, కర్బురపుటే ఱటంచు=బంగారుటే అని.

విశ్వావసుః. —విశ్వావసువు.—

గ॥ ఆపాదదూషణమిదం నిరూప్యమాణాయా అస్యాగుణఏవస్యాత్ పశ్య తావ దేతస్యా రామణీయకమ్॥ 620

వ. అప్పటికి దూషణముగఁ బొల్పడిన యీదూషణము ఈ నిరూపింపఁబడు కావేరీనదికి గుణమే యగును. కనుము దీని రామణీయకమును.

వృ॥ పీతాంబరాలంకృతమధ్యభాగా
కల్హారమాలా కమనీయవేణీ
సహ్యాద్రికన్యా జనకస్య గేహాత్
పత్యు స్సమీపం వ్రజతి ప్రసన్నా॥ 621

అ. సహ్యాద్రికన్యా = సహ్యగిరికుమారి యైన కావేరి, పీతాంబర-అలంకృత-మధ్యభాగా = బంగారువస్త్రముచేత—విష్ణువుచేత - అలంకృతమైన-నడిమిచోటును—నడుముభాగమును కలదియు; కల్హారమాలా - కమనీయ - వేణీ = చెందామరసరముచేత - మనోజ్ఞమైన - జడయును—వెల్లువయును గలదియు; ప్రసన్నా=చిఱునవ్వును-నిర్మల్యమును గలదియునై, జనకస్య గేహాత్=సహ్యగిరి యను తండ్రియింటినుండి, పత్యుః+సమీపం = పెనిమిటియొక్క—సముద్రముయొక్క-సమీపమును, వ్రజతి=చేరుచున్నది.

తా. ఈకావేరి పీతాంబరమువలె ఆపీతాంబరుని ధరించి, చెందామరసరమువలె పెల్లుబుకును వహించి, చిఱునవ్వువలె నిర్మలతనుకైకొని తన తల్లిగారియింటినుండి వచ్చి తనపెనిమిటి యైన సముద్రునిదగ్గఱకు చేరుచున్నయది.

తే. మఱి పరీతపీతాంబరశ్రీమధ్యభాగ
విమలకమలకల్హారకశ్రీవేణిభాగ
సహ్యకన్యప్రసన్న యై సరగ నరుగు
గురునికడనుండి జీవితేశ్వరునికడకు.

పున ర్నిరూప్య.—మఱల నిరూపించి.—

వృ॥ ఉద్గచ్ఛ దుచ్ఛ్రతమగుచ్ఛ లసచ్ఛిరస్కాః
తీరద్వయేఽపి తరవః ప్రతిభాం త్యముష్యాః
ఏనాం తరీతు మిహ యత్నజుషః స్వశీర్ష
బద్ధావదాతవసనాః పథికా ఇవామీ॥ 622

అ. అముష్యాః=ఈనదియొక్క, తీరద్వయేపి=రెండుగట్లయందును, ఉద్గచ్ఛత్-ఉచ్ఛ్రిత-గుచ్ఛ-లసత్ - శిరస్కాః=పైకి లేచుచున్న-మిక్కిలి పొడవైన-గుత్తులచేత-ప్రకాశించునట్టి-పైభాగములు కలవియైన, అమీ=ఈ, తరవః=చెట్లు, ఏనాం=ఈకావేరిని, తరీతుం=దాఁటుటకు, ఇహ=ఇక్కడ, యత్నజుషః=ప్రయత్నముచేయువారై, స్వశీర్ష-బద్ధ- అవదాత-వసనాః=తమతలలయందు-కట్టఁబడినట్టి-తెల్లనైన-వస్త్రముకలవారైన, పథికాఇవ=బాటసారులవలె, ప్రతిభాంతి=ప్రకాశించుచున్నయవి.

తా. కావేరీతీరముల వృక్షములు స్వశాఖాగ్రములలో పూచిన తెల్లని పూలగుత్తులచేత తలలలో తెల్లనివస్త్రములు తలబట్టలుగ చుట్టుకొన్న బాటసారులవలె నున్నయవి.

క. ఇరుదరులం దలకొమ్మల
విరిసిన విరిగుత్తు లొత్తిగవి న్నందె మహా
తరువులు తెరువరు లిన్నది
తరియింప సవస్త్రమ స్తకేటు లైరి యనన్.

గ॥ కించిదంతర ముపసృత్య అధస్తా దవలోక్య సహర్షమ్॥ 623

వ. కొంతయంతరము సమీపించి క్రిందిటిప్రక్కకుఁ సమీక్షించి సంతోషముతో.

శ్రీరంగనగరీవర్ణనము.

ఇ. (శ్రీరంగక్షేత్రము—ఇది భూలోకవిరజ యనఁబడు కావేరి కొల్లడములనడుమ శ్రీరాములు అనుగ్రహించి ప్రత్యుపకారార్థ మిచ్చిన విభీషణుని యారాధనవిగ్రహ మైనశేషశయ్యతోఁడి శ్రీరంగనాథులు సేవసాయించెదు. చంద్రపుష్కరిణీతీరమున సప్తప్రాకారపరివేష్టితమై భూలోకవైకుంఠమని స్వయంవ్యక్తమైన అరంగమందిరము గలిగియుండు దివ్యక్షేత్రము.)

వృ॥ సారంగడింభనయనానవకేలియోగ్య

నారంగముఖ్యనగపుష్కలనిష్కుటేయమ్
శ్రీరంగదివ్యనగరీ ప్రథతే నయాబ్ధి
పారంగతై ర్బుధజనైః పరిభూష్యమాణా॥ 62

అ. సారంగడింభనయనా-నవకేలి-యోగ్య-నారంగముఖ్య-నగ-పుష్కల నిష్కుటా= లేడిపిల్లలకన్నులవంటి కన్నులుకల స్త్రీలయొక్క-క్రొత్తఆటలకు-తగిన-నారింజ-మొదవైన-వృక్షములచేత-సంపూర్ణములైన- ఇంటితోఁటలు కలదియైన, ఇయం=ఈ, శ్రీరంగదివ్యనగరీ=శ్రీరంగ మను దివ్యక్షేత్రము, నయ-అబ్ధి- పారంగతైః=న్యాయశాస్త్రమనెడు - సముద్రమునందు - తుదముట్టినవారైన, బుధజనైః= పండితుల సమూహముల చేత, పరిభూష్యమాణా=అలంకరింపఁబడునది యై, ప్రథతే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఈశ్రీరంగమనెడి దివ్యక్షేత్రము అంచకత్తెలాడుకొనుట కనుకూలములైన పెఱటితోఁటలతోను, తర్కశాస్త్రమును సముద్రమునువలె గట్టెక్కినవారైన పండితజనులతోను ప్రకాశించుచున్నది.

క. సారంగాక్షీకేళీ
నారంగాదికనవీనకనగనిష్కుట మౌ
శ్రీరంగనగర మాగను
పారంగతపండితజనపరిభూషిత మౌన్.

గ॥ నిపుణం విభావ్య శిరఃకంపమ్॥ 625

వ. నిపుణంబుగ నంకించి శిరంబు పంకించి.

వృ॥హంసా నిష్కుటదీర్ఘికావసతయః ప్రక్రాంతతర్కా అహో!
లీలోద్యానచరః పతంజలిగిరా పుంస్కోకిలః ఖేలతి
ద్వైతాద్వైతకథా యథా విదధతి క్రీడామయూరా ఇహా
ప్యైవరంతాంత్రికకారికాః పరిపఠంత్యేతా ముహుశ్శారికాః॥

అ. ఇహ=ఈశ్రీరంగమందు, నిష్కుట-దీర్ఘికా-వసతయః= పెరటితోఁటలోని-నడబావులె- వాసస్థానముగాఁగల, హంసాః = హంసలు, ప్రక్రాంత-

తర్కాః=ఆక్రమింపఁబడిన -తర్కశాస్త్రములవి; అహో=ఆశ్చర్యము! లీలా ఉద్యాన-చరః=విలాసముతో - క్రీడావనమందు- చరించునట్టి, పుంస్కోకిలః= మగకోకిల, పతంజలిగిరా = భాష్యవచనములో, ఖేలతి = క్రీడించుచున్నది; క్రీడా- మయూరాః = కేళికైన- నెమళులు, ద్వైతఅద్వైత- కథాః=ద్వైతాద్వైతకథలను, యథా = ఎట్లు, విదధతి=చేయుచున్నవో; తథా=అట్లు, ఏతాః=ఈ, శారికాః=గోర్వంకలు, తాంత్రిక కారికాః=భట్టవార్తికములను, స్వైరం=స్వేచ్ఛగా, ముహుః=పలుమాఱును, పరిపఠంతి = చదువుచున్నవి ; అహో=ఆశ్చర్యము !

తా. ఈశ్రీరంగములో ప్రతి పెరటితోఁటలోను హంసలు తర్కశాస్త్రములును, కోకిలలు పాతంజలిభాష్యములును, నెమళులు కర్మకాండజ్ఞానకాండములును, గోర్వంకలు భట్టవార్తికములును తనంతట నే పలుమాఱును పఠించుచున్నయవి. ఆశ్చర్యము !

సీ. పెరటిడిగ్గియలందుఁ బెను పొందుహంసముల్
తర్కమార్గంబులు తగ వచించు
నుపవనంబులయందు నుపవసించుపికంబు
లలభాష్యభాషితంబులు వచించుఁ
గేళీవిహారము లైకలనిమయూరముల్
ద్వైతమద్వైతముఁ దగ వచించు
నూరెల సారికల్ నుఖరుతంబులఁ దమం
తన తంత్రకారికల్ విని వచించుఁ

తే. గీరము లగారముల మఱి యీరములను
నీరములతీరముల మఱి భూరుహముల
రంగ రంగ యనుచునె శ్రీరంగ మెల్లఁ
బలుకు పలుకులఁ జెలరేఁగి పరిఢవిల్లు.

కించ.—మఱియు.—

స్రా॥ ప్రాతః ప్రాతః పయసి విమలే పావనే సహ్యపుత్ర్యాః
స్నాయంస్నాయం సకలవిషయత్యాగినో యోగినోఽమీ
వారంవారం భుజగశయనం లోచనాభ్యాం పిబంతః
క్షేమంక్షేమం క్షణవ దఖిలం కాల మత్ర క్షపంతి॥ 627

అ. అత్ర=ఇక్కడ, సకలవిషయత్యాగినః = సర్వవిషయములు త్యజించిన వారైన, అమీ=ఈ, యోగినః=యోగసంపన్నులు, ప్రాతఃప్రాతః = వేకువ వేకువను, సహ్యపుత్ర్యాః = కావేరియొక్క, పావనే=పవిత్రమై, విమలే=నిర్మలమైన, పయసి=నీటియందు, స్నాయంస్నాయం=స్నానముచేసిచేసి, లోచనాభ్యాం=కన్నులతో, భుజగశయనం=శ్రీరంగనాయకులను, వారంవారం = పలుమాఱు, పిబంతః=(స్పృశంతః) అనుకొనుచు, క్షేమంక్షేమం=నిత్యక్షేమముగా, అఖిలం=సర్వమైన, కాలం=కాలమును, క్షణవత్ = క్షణకాలమువలె, క్షపంతి=కడపుచున్నారు.

తా. ఈశ్రీరంగమందు విషయాంతరములు విసర్జించి యోగసంపన్నులైన జ్ఞానవంతులు ప్రతిప్రాతఃకాలమందును కావేరీస్నానము చేసి శేషశయ్యతోడి శ్రీరంగనాయకులను సేవించుచు ఎంతకాలమైనను క్షణకాలమువలె కడుపుచునుండెదరు.

తే. వేకువను వేకువను నె కావేరివారిఁ
దోఁగితోఁగియె భోగులు యోగు లెపుడు
సారెసారెకు రంగనిఁ జక్షువులను
నానియానియు క్షణముగ సంతకాల
మెడలఁ బుత్తురు క్షేమముల్ పడసి పడసి.

(కావేరీనది—ఇది దక్షిణమున కవేరరాజువలనఁ గలిగి సహ్యపర్వతమునుండి ప్రవహించుచు నుండు పుణ్యనది. ఇది అగస్త్యమహర్షి స్వర్గమునకు పోయి

తనకమండలమున దేవగంగ నెత్తికొనివచ్చి ఆసహ్యపర్వతమం దుంచి స్నానముచేయఁబోయిన సమయమందు విఘ్నేశ్వరుఁడు కాకియైవచ్చి ఆకమండలజలమునుదొర్లింపఁగా, అది నదీరూపమునఁ బ్రవహించి సహ్యకన్యక, కావేరియనఁబరఁగెను. అందు కగస్త్యుఁడు కోపించి విఘ్నేశ్వరునితలమీఁద మొట్టెను. అది మొదలుకొని యెవరుగాని విఘ్నేశ్వరునిదర్శనమున తల రెండుప్రక్కల మొట్టుకొనువారికి క్షేమము కలుగునని ఆయగస్త్యుని యనుగ్రహించుటకు ఇది కారణభూతమైననది.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ వయస్య విరుద్ధమేవ భాషసే॥ 628

వ. చెలికాఁడ! నీవుకూడ నిదే పలుకాడుచున్నాఁడవు.

వృ॥సారంగదృష్టిం కథ ముత్సృజద్భ్యః
సా రంగదృష్టిః స్వదతే మునిభ్యః
కవేరజాసంగతి ముత్సిసృక్షోః
కవేరజాసంగరుచిః కథం స్యాత్॥ 629

అ. సారంగదృష్టిం=లేడిచూపులవంటి-చూపులుగల స్త్రీని, ఉత్సృజద్భ్యః=విడుచుచున్న, మునిభ్యః=మునులకు, సారంగదృష్టిః=సారంగదృష్టి-(శ్రీరంగనాథదర్శనము), కథం=ఎట్లు, స్వదతే=రుచించును? అజాసంగతిం=ప్రకృతిసంబంధమును, ఉత్సిసృక్షోః=విడువఁగోరిన, కవేఃఅజాసంగరుచిః-కవేరజాసంగరుచిః=బ్రహ్మవేత్తకు, ఆఁడుమేఁకసంబంధమందు - (కావేరీసంబంధమందు) కోరిక, కథం స్యాత్=ఎట్లు కలుగును?

తా. సారంగదృష్టి గలిగియు స్త్రీలను విసర్జించిన మునులకు మఱల అది (రంగదర్శనము) కలుగనియట్లు కవేరజాసంగతి విడిచినవానికి మఱల అది (కావేరిసంగతి) యెట్లు కలుగును? కలుగనే కలుగదు అనుట.

తే. సారె సారంగదృష్టి వేసారి కాంత
మునులును మనసారంగ దృక్పేష్టినిన "కః క

వేరజాసంగ" యని పీడఁ గోరియును గ
వేరజాసంగమునె వారు గోరి కాంత్రె.

టి. మనసారంగదృష్టినిన=మన-సారంగదృష్టినిన—మనసా-రంగదృష్టినిన, కః కవేః అజాసంగః=బ్రహ్మజ్ఞానకు ప్రకృతిసంగమేల? కవేరజాసంగమునె = కావేరీసంగమునె, కాంత్రె=కాంతురా? (ఏమియాశ్చర్య మనుట.)

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ సఖే ! భవతా భణితానాం పదానాంవ్యాసేనైవ విరోధస్స
మాధేయః॥ ఇతి అగ్రతోదృష్ట్వా అంజలింబధ్వా॥ 630

వ. సఖా ! నీవాక్యముల విరోధమునకు నిరోధము నావ్యాసు
నిచే సమాధానము చేయఁదగినదియే యగును. అని యెదు
రం గని యంజలియుం గొని.

శ్రీరంగనాయక వర్ణనము.

(శ్రీరంగనాయకులు—వీరు-పరలోకములకంటె పయిగ పరమపదమనెడి తన నిత్యనివాసమైన శ్రీవైకుంఠమందున శ్రీమన్నారాయణమూర్తి తననాభీకమలోద్భవుఁడైన బ్రహ్మదేవునిచే ప్రార్థింపఁబడి సత్యలోకమందా బ్రహ్మకు తిరువారాధనమై యుండి; ఆతరువాత మహాభక్తిపరతంత్రుఁడైన యిక్ష్వాకు మహారాజుచే ప్రార్థింపఁబడి అయోధ్యయందా యిక్ష్వాకురాజుకు తిరువారాధనమైయుండి; అటుతర్వాత శ్రీరామపాదారవిందప్రతిపత్తి సత్తావిభూషణుఁడైన విభీషణునిచే ప్రార్థింపఁబడి యతనికి తిరువారాధనముగాఁ గొని తేఁబడి లంకకుఁ బోవుచు ఈచంద్రపుష్కరిణీతీరమున తిరుపగూడతో నుంచి ఆచమించుకొనివచ్చి మఱల ఆతిరుపగూడ నెత్తుకొని పోవ నెంత యెత్తియును కొంతయైన కదలకున్న, నెంతో దుఃఖపడి యొడలుమఱచి అంతట నారాయణునివలన "నేనిందె యుందు" నీ విక్కడికి ప్రతిసాయంకాలమున వచ్చి తిరువారాధనము చేసికొనుచుండుమని యాజ్ఞాపించఁబడియుండి, ఆతర్వాత అందలి నిచుళాపురి=ఉరైయూర్ రాజై పరమభక్తి పరమధర్మాసక్తిపరుఁడైన ధర్మ

పర్మరాజుచే ప్రార్థింపఁబడి అతనికిని తిరువారాధనమై యుండి, ఇప్పుడును ఈ కావేరియనెడి విరజతోడి యీభూలోకవైకుంఠమనెడి శ్రీరంగమున పరభక్తి పరజ్ఞానాది సర్వ సద్గుణనిష్ఠాగరిష్ఠులై పరమవైలక్షణ్యవిశిష్టు లయిన శ్రీవైష్ణవులకును తిరువారాధనమై సుదర్శనాది సర్వాయుధ కౌస్తుభాది సర్వాభరణ పీతాంబరాది సర్వపటచ్ఛటలతోడను, వేదశృంగములతోడ ప్రణవ విమానముతోడను జయవిజయాది ద్వారపాలకులతోడను, శ్రీభూనీళాదేవులతోడి శ్రీదేవియైన శ్రీరంగనాయకితోడను, తననాభికమలమందలి చతుర్ముఖబ్రహ్మతోడను, తన శయనమైన ఆదిశేషునితోడను, మఱి గరుడవిష్వక్సేనాది పరిషద్గణముతోడను, మఱియు పూదత్త పేయ పొయిగైయాది పన్నిద్దరాళ్వార్లతోడను, వారి మంగళాశాసనములతోడను, అఖిల శిష్యోత్తారకులై మఠాధిపతులైన ఆచార్యపురుషులతోడను, మఱి పరిపరివిధ పరిచారకులతోడను, మఱియు నానాదేశాగత నవీన ప్రాచీన సేవకులతోడను సేవసాయించుచున్న యీ శ్రీమహావిష్ణుమూర్తియె.)

శ్లో॥ శ్రీరంగే శోభతే యస్య
శ్రీరంగే శోభతేచ యః
నమోఽహం కలయే తస్మై
నమోహం కలయే తతః॥ 631

అ. యస్య=ఎవనియొక్క, అంగే=వక్షోఽవయవమందు, శ్రీః=లక్ష్మి, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నదో; యః=ఎతఁడు, శ్రీరంగేచ=శ్రీరంగక్షేత్రమందును, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నవాఁడో; యతః=ఎందువలన, అహం=నేను, మోహం=అజ్ఞానమును, నకలయే=చేరనో; తతః=అందువలన, తస్మై=ఆ శ్రీరంగనాథునికి, అహం= నేను, నమః=నమస్కారమును, కలయే=చేయుచున్నాను.

తా. ఈ శ్రీరంగక్షేత్రమందలి యాలక్ష్మీవక్షఃస్థలుఁడైన శ్రీరంగనాథుఁడు నా యజ్ఞానమును పరిహరించునుగాక ! అని నేను ఆరంగనాయకులకు నమస్కారమును జేయుచున్నాను.

క. శ్రీరంగతలాంగణమున
శ్రీరంగారంగనురము శ్రీ సేరంగ మనో
హారింగా రమితనము
స్కారిం గావింతు మోహాకలన తొలంగన్.

కించ.—మఱియు.—

వృ॥ ప్రణిపతికర్త్రీ కుర్మః
ఫణిపతిభోగేశయం రథాంగశయమ్
కారణ మేకం జగతాం
వారణపతిభీతివారణం ధామ॥ 632

అ. ఫణిపతిభోగేశయం=శేషుని శరీరమందు శయనించునదియు, రథాంగశయం=చక్రము హస్తమందుఁ గలదియు, జగతాం = లోకములకు, ఏకం = ముఖ్యమైన, కారణం=హేతువును, వారణపతిభీతివారణం = గజేంద్రునిభయమును పోఁగొట్టినదియునైన, ధామ=తేజమును,ప్రణిపతి కర్త్రీ కుర్మః=నమస్కారకార్యము కలదానినిగాఁ జేయుచున్నాము.

తా. శేషశాయి యై చక్రహస్తుఁడై సకలలోకములకును గారణభూతుఁడై గజేంద్రునకు భయనివారకుఁడు నైన శ్రీమహావిష్ణువుయొక్క తేజోరూపమును మానమస్కారపాత్రమునుగాఁ జేసికొనుచున్నాము.

క. ప్రణమింతుము ప్రణుతగుణుఁ
ఫణిపఫణాశయు రథాంగపరిచయశయు ర
క్షణచణచరణు జగత్కా
రణు వారణభీతిహరణు రమణీయఘృణున్.

కృశానుః.—కృశానువు.

గ॥ కిమస్మిన్నపి మహాభుజంగశాయిని శ్రియంతే త్వయా ప్రణామాః॥ 633

వ. ఏమి? ఈమహాభుజగశాయి విషయమునను బ్రహ్మామములతో చేయుచున్నావు నీవు?

తథాహి.—అటులె కదా?—

వృ॥ శ్యామోత్తుంగపయోధరోజ్జ్వలరుచి స్తన్వన్ భుజంగాన్వయం
శ్రీరంగస్థలనిత్యవాసరసిక శ్శృంగారిణా మగ్రణీః
ప్రాకారప్రకరాంతరస్థితిమతీ యారాజపద్మిన్యహో!
నిశ్శంకః పరపూరుష శ్చిర మసౌ నిద్రాతి తత్సన్నిధౌ॥ 634

అ. యా=ఏది, ప్రాకారప్రకర+అంతర+స్థితిమతీ= సప్తప్రాకారముల సమూహముయొక్క+నడుమ ఉనికిగలదియైన, రాజపద్మినీ=రాజుయొక్క పద్మినీస్త్రీ-చంద్రపుష్కరిణి, (ఉన్నదో,) తత్సన్నిధౌ=దానిదగ్గఱ,శ్యామా+ఉత్తుంగ+పయోధర + ఉజ్జ్వల+రుచిః=పదాఱేండ్లస్త్రీలయొక్క-శ్యామ=నల్లనై-పొడవైన- స్తనములయందు మేఘములయందువలె - ఱేఁగుచున్న, ఆశ-కాంతికలవాఁడును, శృంగారిణాం+అగ్రణీః = శృంగారపురుషులలో-శ్రేష్ఠుఁడును, భుజంగ+అన్వయం=విటులతో-ఆదిశేషునితో+సహవాసమును- సంబంధమును, తన్వన్=చేయువాఁడును, శ్రీరంగస్థల-నిత్యవాస-రసికః=శ్రీకరమైననాట్యస్థలమందు-శ్రీరంగక్షేత్రమందు-ఎల్లప్పుడును వాసముచేయుటయందు రసజ్ఞుఁడునునైన, అసౌ=ఈ, పరపూరుషః = అన్యపురుషుఁడు - పరమపురుషుఁడు, నిశ్శంకః=నిర్భయుఁడై, చిరం=చాలాకాలము, నిద్రాతి=నిదురచేయుచున్నవాఁడు. అహో=ఆశ్చర్యము!

తా. సప్తప్రాకారములమధ్య రాజస్త్రీసమీపముననె పదాఱేండ్లవారి స్తనములం దపేక్షగలిగి, శృంగారముగ విటులతోఁగూడి నాట్యశాలయందు తేఱితిరుగుజారపురుషుఁడువలె; చంద్రపుష్కరిణీ సమీపముననె నీలమేఘమందువలె వర్ణముకలిగి, శృంగారముగ ఆదిశేషునిశయ్యనుగాఁజేసికొని, ఆశ్రీరంగక్షేత్రమందె వసించుపరమపురుషుఁడు అందెల్లప్పుడును యోగనిద్రయందున్నవాఁడు. ఇది మహాశ్చర్యము!

సీ. శ్యామోల్లసద్దివ్యధామోజ్జ్వలద్రమ్య
పటుపయోధరరుచుల్ పరఁగువాఁడు
కాలెత్తిపెట్టకె కలయంగఁ గను విను
నలభుజంగుఁడె ప్రక్క మెలఁగువాఁడు
రంగావనిన చేరి శృంగారమున కోరి
చిరవాసరసికుఁడై తిరుగువాఁడు
నరసిద్ధసాధ్యకిన్నరసురాసురుల చేఁ
బరపూరుషుఁడె యనంబడెడువాఁడు
తే. సప్తసాలవిశాలదుస్సాధసౌధ
భాగపున్నాగసచ్ఛాయఁ బాయకుండు
రాజపద్మనియొద్దనె రాత్రి పగలు
గన్న నద్దిర! నిద్దుర నున్నవాఁడు.

శ్లో॥ శ్లేషావలంబనా దోషా ఇమే న మే రోషావహాః ప్రత్యుత దోషావహా ఇతి నాహా ముత్తరోత్తరయామి॥ 635

వ. ఈ శ్లేషావలంబనము లగుదోషంబులు నాకు రోషావహంబులు కావుగాని, విచారింప దోషావహంబులే యగునని నే నిటఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెడువాఁడను గాను.

పునర్నిరూప్య.— మఱి నిరూపించి.—

వృ॥ క్షితిభృద్భి ర్నిజమౌలిషు
ధృతపాదో విరహితాపకారీచ
ఇందురివ రంగబంధు
ర్దోషాభావేపి లోక్యతే కింతు॥ 636

అ. క్షితిభృద్భిః=రాజుల చేతను-పర్వతముల చేతను, నిజమౌలిషు=తమశిరోధృతపాదః=ధరింపఁబడినపాదములు - కిరణములు కలవాఁడును,

అవిః=మేరుశైలస్వరూపుఁడును, విః=గరుడపక్షిరూపుఁడును, అహిత రీచ=శత్రువులకు అపకారముచేయువాఁడును-విరహి+తాపకారీచ= వి గలవారికి+తాపముకలుగఁజేయువాఁడునైన, రంగబంధుః=శ్రీరంగేశు దురివ=చంద్రుఁడువలె, లోక్యతే=కనఁబడుచున్నవాఁడు, కింతు = దోషాభావేఽపి=రాత్రి లేనపుడును-సర్వదోషములు లేనపుడును,వి కనఁబడుచునున్నవాఁడు.

తా. పర్వతములమీఁద కిరణములు వ్యాపింపఁజేయుచు, తాపము కలుగఁజేయుచునున్నను రాత్రిలోనె కనఁబడుచుం ఈశ్రీరంగనాథుఁడు బలిప్రముఖసకలరాజుల శిరములందును శత్రులైనహిరణ్యకశిపుప్రముఖులకుపరి తాపముకలుగఁజేయుచు మహామ్'' "వైనతేయోస్మిపక్షిణామ్''అనిపర్వతార్థక అవిశ పక్ష్యర్థకవిశబ్దవాచ్యుఁడుగానునైయున్నను, సర్వదోషము రేయుంబగలును గనుపడుచునె యున్నవాఁడు.

క. క్షితిభృత్తులనూళులపై
ధృతపాదుఁ డవిరహితాపకృధికారియ కా
సతతము శశివలె రంగఁడు
తతదోషాభావమునను కడగఁ గనుపించున్.

యద్వా.—లేదా?—

వృ॥నవిధౌ శుభరంగలక్షితాంగే
సుముదాప్యాయనకారిణీహ దృష్టే
కలయామి కురంగలక్షితాంగం
కుముదాప్యాయనకారిణం విధుం తమ్॥ 637

అ. ఇహ=ఇక్కడ, శుభరంగలక్షితాంగే = శుభకరమైనశ్రీరంగక్షేత్రమం దు కనఁబడినఅంగములు గలవాఁడును, సుముదాప్యాయనకారిణి=మంచిసంతో షముతో తృప్తిచేయువాఁడునైన, విధౌ=విష్ణువనుచంద్రుఁడు, దృష్టేసతి=

చూడఁబడుచుండఁగా; కురంగలక్షితాంగం=కుత్సితమైనరంగమందు -లేడితో - కనఁబడిన మధ్యాంగముఁగలవాఁడును, కుముదాప్యాయనకారిణం = కుత్సితమైన సంతోషముతో-తెల్లకలువలకును తృప్తిచేయువాఁడునైన, తంవిధుం =ఆ చంద్రుని, సకలయామి=చూడను.

తా. శుభలక్షణములు గలయీశ్రీరంగమందు ఆమోదముతో మనకందఱకును తృప్తినిగలిగించునట్టి యీశ్రీరంగనాథుఁడే చంద్రుండుగా కనఁబడుచుండఁగా, ఆయాకాశరంగమందు లేడి నాడించుకొనుచుఁ గుముదామోదము నే చేసికొనుచుండునట్టిచంద్రు నేలచూచుకోవలెను ?

తే. విధుఁడు శుభరంగలక్షితశ్రీప్రథుఁ డితండు
నమితమును సుముదాప్యాయనము నొనర్చు
విధుఁ డతండో కురంగలక్షితుఁడు చూడ
నమితమును గుముదాప్యాయనము నొనర్చె.

గ॥ పున ర్విచింత్య సవిస్మయమ్॥ 638

వ. మఱల విశేషించి చింతించి విస్మయంబునుం గాంచి.

శ్లో॥ రంగేశసేవకో యుక్తం
వార్తాంరీతిం భజే దితి
చిత్ర మేతదసంగీతి
వ్యపదేశం యదశ్నుతే॥ 639

అ. రంగేశసేవకస్య=రంగనాథునకు-తగరమునకు - ఆశ్రితుఁడు-పనిచేయువాఁడు, వార్తాంరీతింభజేత్ = నృత్యసమర్థమైనరీతిని పొందును, ఇతి=అనుట, యుక్తం=సరే; ఆర్తాంరీతింభజేద్వా=చొక్కమైన ఇత్తళినిపొందునా? (పొందఁడు;)అసంగీ=దుస్సంగతిలేనవాఁడు, ఇతి=అని,వ్యపదేశం=ప్రసిద్ధిని, యత్ = ఎందువలన, అశ్నుతే=పొందుచున్నాఁడో? తత్ ఏతత్=ఆయిది, చిత్రం = ఆశ్చర్యము !

తా. తగరపుఁబని చేయువాఁడు ఇత్తడిపనికిఁ జేరనియట్లు ఈశ్రీరంగనాయకుని సేవకుఁ డైనయతఁడు విషయాంతరసంగతుఁడు కాఁడు కదా?

ఆ. రంగసేవకుఁ డలశ్రీరంగఁ దా నొకరీతి
సేవకుఁ డన సరియె? సేవకుఁ డెటు
లతఁ డసంగి యనఁగ నవ్విషయములకుఁ
జిత్ర మిదియు నెందు ధాత్రియందు.

శ్లో॥ అన్య దద్భుత ముద్భాత
మత్ర శ్రీరంగధామని
యచ్చంద్రాభిఖ్యయా ప్యేషా
శోభ తే పుష్కరి ణ్యహో!

అ. అత్ర=ఈ, శ్రీరంగధామని=శ్రీరంగక్షేత్రమందు, ఏషా=ఈ, పుష్కరిణీ=తామరతటాకము, చంద్రాభిఖ్యరితితో-చంద్రపుష్కరిణి అను పేరితో, శోభతే=ప్రకాశించు అందువలన, అన్యత్=మఱియొక, అద్భుతం=ఆశ నది. ఆహో=ఆహా !

తా. ఈశ్రీరంగమున తటాకము తామరతటాక మయ్యును; చంద్రకాంతి చేత ప్రకాశించుచు, చంద్రపుష్కరిణి యను పేరితోను నున్నయది. ఇదియు నొకవిరుద్ధ మయినయాశ్చర్యమె.

క. మఱియొకయద్భుత మొదవెను
నరయఁగ శ్రీరంగధామునందున యెపుడున్
సురుచిర మై భాసిలుఁ బు
ష్కరిణియుఁ దానై యజస్రచంద్రాభిఖ్యన్.

గ॥ సమంతా దవలోక్య సశ్లాఘమ్॥ 641

వ. కలయఁ గనుఁగొని శ్లాఘాసహితంబుగ.

వృ॥రంగక్షేత్ర మిదం రమేశితు రభివ్యక్తిస్థలే ష్వాదిమమ్
తీర్థం సైవ మరుద్వృధా భగవతీ యాం తోష్టవీతి శ్రుతిః
సర్వాత్మా నగరస్యచాస్య జగతాం నిర్వాహకో నాయకో
వాసశ్చేదిహ లభ్యతేజగతికో వైకుంఠ ముత్కంఠతే॥ 642

అ. ఇదం=ఈ, రంగక్షేత్రం=శ్రీరంగము, రమేశితుః=భగవంతుఁడైన లక్ష్మీపతియొక్క, అభివ్యక్తిస్థలేషు=ఆవిర్భావస్థలములందు, ఆదిమం = ప్రథమమైనది; యాం=ఏవిరజాతీర్థమును, శ్రుతిః=వేదము, తోష్టవీతి = విశేషముగా స్తోత్రముచేయుచున్నదో? భగవతీ = భగవత్సంబంధముగల, మరుద్వృధా = కావేరి, సైవ=ఆవిరజాతీర్థమే; అస్య=ఈ, నగరస్య=రంగమునకు, నాయకశ్చ=నాథుఁడును, జగతాం=సకలలోకములకును, నిర్వాహకః = రక్షకుఁడై, సర్వాత్మా=సర్వాంతరాత్మయైన విష్ణువు; ఇహ=ఈక్షేత్రమందు, వాసః=వాసముచేయుట, లభ్యతే చేత్=లభింపఁబడినయెడల; జగతి = లోకమందు, కః=ఎవఁడు, వైకుంఠం=వైకుంఠమును, ఉత్కంఠతే=కోరుచున్నాఁడు ?

తా. ఈశ్రీరంగము ఆభగవంతుని యవతారస్థలములలో ప్రధానస్థలమై, వేదవినుతమైన ఆవిరజయే ఈకావేరియై, ఈరంగనాథుఁడే ఆసర్వాంతర్యామియైన పరమపదనాథుఁడై యుండఁగా ; ఇట్టి యీరంగక్షేత్రముననే ఎవరుగాని వాసముచేయువారు మఱల ఆపరమపదము నేల కోరుదురు?

శా. శ్రీరంగం బిది నూటయెన్మిదిమహాక్షేత్రంబులం దాద్య, మే
పారంగ విరజాఖ్యతీర్థ మిది సహ్యాగేంద్రసంజాత, సొం
పారంగ జగదీశ్వరుండెయిటకాహా! యీశ్వరుం,డిందువిం
పారంగ నివసించియెవ్వఁడెదనీహం జేయు? వైకుంఠమున్.

కృశానుః.—కృశానుఁడు.—

సార్ధాంగీకారమ్॥ అర్ధాంగీకారముతో.—

వృ॥ సోఽయం యద్యపి హృద్యఏవ విషయ స్సాయంతనేందీవర
శ్యామాంగేన సనాయకః కృతతమో భంగేన రంగేందునా

భ్రాంతాఃకింతుచరంతిహంతపిశునాశ్శాంతాత్మనాంతాపదాః
శ్రీమంతో యదుదంచనాద్భత న ఖల్వత్రా స మత్రాసతే॥

అ. సాయంతన-ఇందీవర-శ్యామ-అంగేన = సాయంకాలమందలి - నల్లకలువలవలె - నల్లనైన - అవయవములు - మధ్యభాగము గలవాఁడును, కృత - తమః-భంగేన = చేయఁబడిన- అజ్ఞానముయొక్క - అంధకారముయొక్క - నాశముకలవాఁడునైన, రంగ-ఇందునా=శ్రీరంగమునకు-మహాశ్రేష్ఠాధిపతియైన, యారంగనాథుఁడనెడు చంద్రునిచేత, సనాయకః = నాయకసహితమైన- సోఽయం=ఆయీ, విషయః=దేశము, హృద్యఏవ=మనోజ్ఞమైనదే;యద్యపి= ఐనను; కింతు=ఏమోకాని, యత్ =ఎందువలన, భ్రాంతాః=పరధనభ్రమగలవారై, శాంత-ఆత్మనాం=శాంతిసంపన్నమైన-మనస్సు గలవారికి, తాపదాః= సంతాపము నిచ్చువారైన, పిశునాః=లుబ్ధచోరులు,చరంతి=సంచరించుచున్నారో, హంత=అయ్యో! తత్-ఉదంచనాత్ = అట్టివారియొక్క-అభివృద్ధివలన, అత్ర=ఇక్కడ, శ్రీమంతః=సంపన్నులు, అత్రాసం = నిర్భయముగా, నఆసతే ఖలు=ఉండరుకదా? బత=అయ్యో!

తా. నల్లకల్వవలె నడిమిభాగము నల్లనై అంధకారమును బోఁగొట్టుచంద్రుఁడువలె నల్లకలువవలె నొడలంతయు నల్లనై అజ్ఞానమును బోఁగొట్టు నా శ్రీరంగనాథుఁడు నాయకుఁడుగా, ఈదేశము రమణీయమై యుండియు, నిందు పరధనాపేక్షచే పరమశాంతులకును పరితాపమును గలిగించుచు దొంగలు తిరుగుచుండుటచేత నే ధనసంపన్నులిక్కడ నిర్భయముగా నుండుటలేదు.

ఉ. ఔర ! సనీలిమోత్పలసమాంగుఁడభంగతమోవిభంగుఁడు
త్తారకరంగరాడ్విధుఁడుసాదారుఁడునాథుఁడెయీపురంబునన్
జోరులు శాంతచిత్తులకుఁ జోదితబాధల సంచరింత్రు వి
స్తారధనాఢ్యులిందుభయసేతంద్రులుగాకెటులుంద్రు నెమ్మదిన్.

కిం బహునా.—విశేష మేల ?—

వృ॥ నిత్యం కాంచనసింధుమధ్యరుచిరో నిష్కంపసంపన్నిధి.

ర్నిస్తుల్యామపి కాంచనశ్రియ మురోమధ్యే దధానస్స్వయమ్
బిభ్యత్కిం పిశునేభ్య ఏష బహుళప్రాకారసంవేష్టితే
శేతే ధామని రంగనాయక ఇతి స్వాఖ్యా మిహాఖ్యాపయన్॥

అ. నిత్యం=ఎప్పుడును, కాంచనసింధు-మధ్య-రుచిరః = బంగారురాశియొక్క-కావేరీనదియొక్క-నడుమ-మనోహరుఁడై, నిష్కంప - సంపత్-నిధిః = నిశ్చలమైన-సంపత్తికి-నిక్షేపమైనవాఁడై, నిస్తుల్యాం=సాటిలేని, కాంచనశ్రియం అపి=బంగారములకాంతిని-అసామాన్యయైన లక్ష్మినికూడ, ఉరోమధ్యే=ఱొమ్మునడుమ, దధానః=ధరించునతఁడైన, ఏషః=ఈభగవంతుఁడు, స్వయం=తాను, పిశునేభ్యః=దొంగలవలన, బిభ్యత్కిం=భయపడుచునా? బహుళప్రాకార సంవేష్టితే=అనేక ప్రాకారములతో చుట్టఁబడిన, ధామని=గృహమందు, రంగనాయక ఇతి=తగరములకు నాయకుఁడు-(శ్రీరంగనాయకుఁడు) ఇతి=అని, స్వ ఆఖ్యాం=తనపేరిని, ఇహ=ఇక్కడ, ఖ్యాపయన్ = ప్రఖ్యాతిపఱచుకొనుచు, శేతే=శయనించుచున్నాఁడు.

తా. ఈ ప్రవహించు బంగారుటేఱునడుమ సర్వసంపదలు కలిగియుం, లక్ష్మితోఁగూడ బంగారుసరులతోఁగూడ లక్ష్మిసంపన్నుఁడై యుండు నీభగవంతుఁడుకూడ ఆ దొంగలకు భయపడుచు,-తా నెన్నోప్రాకారములనడుమనుండి, బంగారమునకు నాయకుఁడనక (రంగమునకు=) తగరమునకు మాత్రమె నాయకుఁడనెడి పేరిని ప్రఖ్యాతము చేసికొనుచు, లోఁగనిద్రలోలాగు తూగుచున్నవాఁడు?

చ. కనక నదీనివేశము ప్రకాశము, శాశ్వత మీశ్వరత్వ, మట్లొనరఁగ శ్రీవిహారము నిజోరము, కావునఁ జోరభీతికై
ఘన మగు సప్తసాలము నగారముమధ్య వసించె రంగరాట్టనఁదనపేరు ధారుణిఁ దనంతట నంతటనాటఁ జాటుచున్.

టి. రంగరాట్టు=తగరమునకు-శ్రీరంగమునకు అధిపతి, సప్తసాలము = ఏడుప్రాకారములు కలది.

విశ్వావసుః.— విశ్వావసువు —

గ॥ సఖే! నజాతు శ్రీమతాం హానిః ప్రత్యుత తద్వేష్టౄణాం
పిశునానామేవ భవంత్యనర్థాః॥ 645

వ. సఖా! యెుకప్పుడును శ్రీమంతులకు హాని కలుగదు గాని,
చోరులకే యనర్థములు కలుగును.

వృ॥ పరవిత్తజిహీర్షయా ప్రవృత్తః
పిశునస్తు స్వయమేవ నాశమేతి
సులభశ్శలభస్య కిం నదాహః
పృథుదీపగ్రసనాయ జృంభితస్య॥ 646

అ. పరవిత్తజిహీర్షయా=ఇతరుల సొత్తులను అపహరింపఁ గోరికచేత, ప్రవృత్తః=ప్రవర్తించునట్టి, పిశునస్తు=దొంగయో, స్వయమేవ=తానే, నాశం=నాశమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు; పృథుదీపగ్రసనాయ = గొప్పదీపమును మ్రింగుటకై, జృంభితస్య=విజృంభించినట్టి, శలభస్య=మిడుతపురుగునకు, దాహః=దహింపు, సులభః=సులభము, నకిం=కాదా?

తా. దీపమెంతటిదైనను, దానిని మ్రింగనెగిరిన మిడుతపురుగు దానిలోనే పడి మాడిపోవునట్లే, పరులసొత్తు దొంగిలింపఁ దిరిగెడిదొంగ తానే నశించునట్లు యగునుగదా ?

క. పరధనము గొనఁగ మనమును
బరువడిఁ బరియవిడు చౌర్యపరుఁడే పరియుఁ
బొరయదె సులభంబుగ మృతి
యరయని శలభంబునకును నలదివె గవియన్.

గ॥ అల మన్యప్రసంగేన, తమేవ పరమేశం శ్రీరంగధామాన మనుసందధామి॥ 647

వ. వెఱప్రసంగము చాలు; పరమేశ్వరుఁడైనయా శ్రీరంగేశ్వరునే యనుసంధించుచున్నాను.

సవిస్మయమ్.—వింతపడి.—

వృ॥సపర్యాం విరుద్ధాదపి ప్రాప్తు మీష్టే
సమర్థో జగత్యాం యతో రామచంద్రాత్
అరంగాధిరాజోదితప్రౌఢభక్తే
రపి ప్రాప పూజాం స రంగాధిరాజః॥ 648

అ. జగత్యాం=భూలోకమందు, సమర్థః = సామర్థ్యము గలవాఁడు, విరుద్ధాదపి=విరుద్ధప్రవర్తనము కలవానివలన కూడ, సపర్యాం=పూజను, ప్రాప్తుం = పొందుటకు, ఈష్టే=కోరుచున్నాఁడు; యతః=ఏ లంటే? సః=ఆ, రంగాధిరాజః=రంగరాజు, అరంగాధిరాజ ఉదితప్రౌఢభక్తేః=రంగాధిరాజు కానివాని యందు-మిక్కిలి గాధిరాజునందు కలిగిన దృఢమైన భక్తి కలవాఁడగు, రామచంద్రాత్ అపి = శ్రీరామచంద్రునివలనఁ గూడ, పూజాం=పూజను, ప్రాప=పొందెనో; తతః=అందువలన.

తా. ఈరంగాధిరాజు రంగాధిరాజునందుఁ గూడ భక్తి గలిగిన ఆరామచంద్రునివలన పూజింపఁబడుట "లోకములో పూజనీయుఁడు తనకు విరుద్ధప్రవర్తనము కలవానివలనఁగూడఁ బూజింపఁబడును'' అనుమాటకు తగినదిగానే యున్నది.

గ॥ అథవా నాత్రవిరోధ ఇతి సమర్థయే॥ 649

వ. లేదా యీడను విరోధమే లేదని సమర్థించుచున్నాఁడను.

తే. అతిసమర్థుఁ డేతనిచేత కనయిన నర్చ
రమణఁ గొనఁ గాంచు, రంగాధిరాజు గాంచ
కరమరంగాధిరాజోదితానురాగ
రామచంద్రార్చితుఁడు నభిరాముఁ డగుట.

టి. ఇట, సహజార్థమందు-కాంచక, అరమరక, గాధి తుఁడు... అని విభాగము; అన్యార్థమందు- కాంచక, కరము, అరంగాధి... అనువిభాగమున-కాంచక అని దాని ద్రుతమునకు లోపము కించిల్లక్షణదోషమే యైనను; పాదాం

తమందు ద్రుతలోపము బహుళమని యైనను, శ్లేషయమకాదులందు అది అంత దోషముకాదని యైనను లాక్షణికసమాధానము.

రంగాధిరాజు=శ్రీరామచంద్రార్చితశ్రీరంగాధిపతి—శ్రీరామచంద్రులు తమ సూర్యవంశమువారిలో తమ పితృవర్గమునకు గృహతిరువారాధనమునకై భగవానుఁడు కృపచేసియిచ్చి తమకును తిరువారాధనమై యున్న తనదివ్యమంగళ విగ్రహస్వరూపులైన శ్రీరంగనాథులను లంకాయుద్ధములో తమకెంతో సహాయముచేసి పట్టాభిషిక్తుఁడునై తము ననుసరించి శరణాగతుఁడై తమపట్టాభిషేకమునకు వచ్చి సర్వవిధముల సంతుష్టుఁడై మఱలపోవు నా విభీషణునకు తిరువారాధనగా ప్రత్యుపకారము తలంచి యిచ్చిన తిరుపగూడతోటి వీరిని ఈకావేరిగట్టున చంద్రమతీతటాకముదగ్గర ఆచమించుటకై యుంచి మఱలి యెత్తుటకు లేక తత్తరపడి వ్యసనాయత్తచిత్తుఁడై యొడలు మఱచియుండఁగా అపుడు స్వామి అతనిస్వప్నములో నేనిక్కడనే యుండవలెనని కోరుచున్నాను. నీ వప్పుడప్పు డొకదినమైన తప్పక వచ్చి తిరువారాధన చేసికొనుచుండుమని యాజ్ఞాపింపఁగా, నేఁటివఱకును చిరంజీవియై యుండు నావిభీషణునిచే సామాన్యులకు గోచరము గాక ఆరాధించుకొనఁబడుచుండు నా మహావిష్ణువు.

258 వృత్తము పయిగచూడుము?

గాధిరాజు=విశ్వామిత్రుఁడు—పురూరవునివంశస్థుఁడు కుశికుఁడు. అతనికుమారుఁడు గాధి, అతనికొమారుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు. తానురాజర్షి యయ్యును కోపగాఁడగుటచేత ఎన్నిమార్లో తపోభంగమై తుదకు వశిష్ఠునితో స్పర్ధచేసి తపస్సుతిశయించి బ్రహ్మర్షి యయ్యెను. ఇతఁడే తనకు తపోయజ్ఞభంగము లేకుండుటకై దశరథరాజును వేఁడుకొని అతనికొమారులు శ్రీరామలక్ష్మణులను బిలిచికొనిపోయి వారికి ధనుర్విద్యాదులను నేర్పి వారివలన సుబాహు మారీచాది దుష్టరాక్షసబాధ లేక నిర్విఘ్నముగా తనతపఃపరిపూర్తియు యజ్ఞపూర్తియు కావించుకొన్నవాఁడు.

శ్లో॥కువస్తు హంతా సద్వస్తు
సంగ్రహీ రాఘవః క్షుమమ్

హంతా కురంగరాజస్య
రంగరాజ మపూజయత్॥ 650

అ: రాఘవః=శ్రీరాముఁడు, కువస్తుహంతా=కుత్సితవస్తువులను పరిహరించువాఁడు, సద్వస్తుసంగ్రహీ=శ్రేష్ఠవస్తువులను సంగ్రహించువాఁడును, క్షమం=యుక్తమే; కురంగరాజస్య=మాయలేడిరాజు నైన మారీచునికి, హంతా=సంహారకుఁడై, రంగరాజం=శ్రీరంగరాజును, అపూజయత్=పూజించెను.

తా. శ్రీరాముఁడు అసత్పదార్థములను విడిచి, సత్పదార్థములనే సంగ్రహించువాఁడగుటచేత మాయాకురంగమై వచ్చినమారీచుని సంహరించి శ్రీరంగనాథుని పూజించుచుండెను.

క. కుపదార్థత్యాగియతా
సుపదార్థగ్రాహి యగును జువె? రాఘవుఁడా
చపలకురంగపతినిహతి
నిపుణత రంగపతి వినతి నెఱపెఁ నెఱిమైన్.

కురంగరాజు=మారీచుఁడు—వీఁడు విశ్వామిత్రునియాగమందు వాయవ్యాస్త్రముచే శ్రీరాములవలన సముద్రములో పడవేయఁబడి తప్పించుకొనిపోయి ఆవెనుక ఆరావణునికి మంత్రియై యుండుటన తానెన్నివిధములనో ఆ శ్రీరాముల బలపరాక్రమములు దెలిసి యెంతచెప్పినను వినక వాఁడు కోపగింపఁగా, వీఁడు బంగారుజింకయై వచ్చి, సీతాదేవి ఈజింకరూపు నేర్పు వన్నెలకు వింతపడి దీనిఁదెచ్చియిమ్మని శ్రీరాములను వేఁడుకోఁగా; వారు పోయి దానిఁ బట్టితెచ్చుటకు ఎంతోకష్టపడి కడకు దానిని జంపి, ఆచర్మమునైన తెచ్చి సీతకిచ్చెదమని బాణమువేసి హతము చేయఁబడినవాఁడు.

గ॥ పున స్సభక్తిప్రకర్షం భగవంత ముద్దిశ్య॥ 651

వ. పదపడి భక్తి యతిశయించి భగవంతు నుద్దేశించి.

వృ॥ శ్రితసురనుతిఘోషే శత్రుషు స్తీతరోషే
నిహతవినతదోషే నిత్యదాస్యాభిలాషే

లలితవపుషి శేషే. లబ్ధసంపూర్ణతోషే
పరమపురుష ! శేషే పర్వచంద్రావిశేషే॥ 652

అ. శ్రితసురనుతిఘోషే=ఆశ్రితులైన దేవతల స్తోత్రముల ధ్వనులు కలవాఁడును, శత్రుషు=శత్రువులందు, స్ఫీతరోషే=అతిశయించినకోపము కలవాఁడును, నిహతవినతదోషే=తొలఁగఁగొట్టఁబడిన ఆశ్రితులదోషములు కలవాఁడును, నిత్యదాస్యాభిలాషే=ఎప్పుడును దాసత్వమందె అభిలాషకలవాఁడును, లలితవపుషి=మనోజ్ఞమైనదేహము కలవాఁడును, లబ్ధసంపూర్ణతోషే=లభింపఁబడిన అధికమైనసంతోషము కలవాఁడును, పర్వచంద్రావిశేషే = పూర్ణిమాచంద్రుని కంటె విశేషముకానివాఁడునైన, శేషే=ఆదిశేషునియందు, పరమపురుష=ఓ పురుషోత్తమా ! శేషే=నిద్రించుచున్నావు.

తా. ఓ పురుషోత్తమా! తాము దేవతల స్తోత్రములతోను, శత్రువులమీఁది కోపముతోను, సకలాశ్రితులదోషములు పరిహరించుచు, ఎప్పుడును దాస్యవృత్తినే యుండి, నిండినసంతోషము కల్గి, పూర్ణచంద్రునివలె అతిధవళమై మనోహరమైన శరీరముగల ఆయాదిశేషునిశయ్యయందు శయనించుచున్నారు.

ఉత్సాహ. శేషు వినతవిబుధవినుతఘోషు విమతసమితిసం
రోషు నిహతవినతవితతదోషు లబ్ధలలితసం
తోషు నిత్యదాస్యసమభిలాషుఁ బర్వచంద్రవ
ద్వేషు వెస నజయ్యశయ్యఁ దిండుఁ జేసి పండితౌ !

గ॥ భగవన్ ! రంగచంద్ర ! భవదీయసమ్ముఖే భాషితుమపి వయం బిభీమః॥ 653

వ. భగవానుఁడా ! రంగచంద్రుఁడా! భవదీయసమ్ముఖమ్మున భాషింపఁగనైన నేము భయపడుచున్నాము.

తథాహిః—అది సరే.—

వృ॥వక్త్రే వ్యాకరణస్య వామమితర ద్యస్య ప్రవక్తృత్తుణామ్
భాష్యంవ్యాకరణస్య సాధు విదధే శయ్యా యదీయా పునః

యద్వాహో ద్విజశేఖర శ్శ్రుతిమయో యస్యస్నుషా భారతీ
గోష్ఠ్యాం త్రస్యతి తస్య తే కవిజనో రంగేశ కర్తుం నుతిమ్॥

అ. యస్య=ఎవనియొక్క, వామం=ఎడమకన్ను, వ్యాకరణస్య=వ్యాకరణమునకు, వక్త్రి=వక్తయో, యస్య=ఎవనియొక్క, ఇతరత్ ఈక్షణం = వేఱుకుడికన్ను, ప్రవక్త్రి=వ్యాకరణప్రవక్తయో; పునః=మఱల, యదీయా=ఎవనిది, శయ్యా=పడక, వ్యాకరణస్య=వ్యాకరణమునకు, సాధు = చక్కఁగా, భాష్యం=వ్యాఖ్యానమును, విదధే=చేసెనో; యద్వాహః=ఎవనియొక్కవాహనమైన, ద్విజశేఖరః=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు-పక్షిరాజు, శ్రుతిమయః = వేదములే స్వరూపముగాఁగలవాఁడో; యస్య=ఎవనియొక్క, స్నుషా=కోడలు, భారతీ=సరస్వతియో; హేరంగేశ=ఓశ్రీరంగనాథా! తస్య=అట్టి, తే=నీయొక్క, గోష్ఠ్యాం=గోష్ఠిలో, కవిజనః=కవిసమూహము, నుతిం=నీస్తోత్రమును, కర్తుం = చేయుటకు, త్రస్యతి=భయపడుచున్నది.

తా. ఓశ్రీరంగనాథా! తమయెడమకన్నయినచంద్రుఁడు చాంద్రవ్యాకరణమును, కుడికన్నయినసూర్యుఁడు సౌరవ్యాకరణమునుఁ జేసినది గాక; తమపడకగానున్న ఆదిశేషునంశమున ఆపతంజలి వ్యాకరణమునకు భాష్యమును జేసెను; మఱితమవాహనమైన గరుత్మంతుఁడో సకలవేదస్వరూపుఁడై యున్నవాఁడు; ఇదేగాక, తమకోడలైన సరస్వతియో సర్వభాషాస్వరూపిణి యై యున్నది; ఇట్లుండు తమగోష్ఠియందు ఏకవి తమను పొగడ శక్తుఁ డగును?

సీ. ఏవానివామసత్ప్రేక్షణం బగుచంద్రుఁ
డావ్యాకరణమున కగును వక్త
యేవానిదక్షిణ ప్రేక్షణం బగుసూర్యుఁ
డీవ్యాకరణమున కేప్రవక్త
యేవానిపర్యంక మే యగు శేషుఁ డా
వ్యాకరణమునకె భాష్యకర్త
యేవానివాహమే యా నైన తేయుఁడు

వేదమయుఁడై యొాచు ఁ వెలయు మఱియు
తే. నెవరికోడలు భారతి ఁ యవుసు నట్టి
నిన్నుఁ గనుఁగొని మునుకొని ఁ సన్నుతింపఁ
గల కవిశ్రేష్ఠుఁ డేగోష్ఠిఁ ఁ గలఁ డెసంగ
రంగనాయక ! పాయ కెఱుఁగఁ జెపుము.

ఇ. విష్ణువామేక్షణము=చంద్రుఁడు—విష్ణువునకు వామనేత్రము. ఇతఁడు కల్పాంతరములందలి అవతారాంతరములలో సముద్రపుత్రుఁడును, అత్రిఅనసూయలపుత్రుఁడు నై, నక్షత్రబ్రాహ్మణౌషధీ తపోయజ్ఞములకధిపతియు, అశ్విన్యాదులకు పతియునై, బృహస్పతిదార యైన తారవలన బుధుని గనుకొని, మనకు రాత్రులయం దంధకారహరణమునకై ఆకాశమందు కనఁబడుచునె యుండునతఁడు. ఇతఁడె చాంద్రవ్యాకరణకర్త.

సూర్యుఁడు.—విష్ణువునకు దక్షిణనేత్రము; ఇతఁడును కల్పాంతరమున అదితికశ్యపబ్రహ్మలపుత్రుఁడును, ఛాయాసంజ్ఞాదేవులభర్తయు నై, వైవస్వతమనువును యముని శనినిగ్ గనుకొని, మఱి యమున తపతి అనుకూఁతులనుగ్ గనుకొని, ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడై ప్రాతర్మధ్యాహ్నసాయంకాలములలో బ్రహ్మరుద్రవిష్ణుస్వరూపుఁడు నై, మనకు *పగటనె అంధకారహరణార్థ మై ఆకాశమందు కనఁబడుచునె యుండునతఁడు. ఇతఁడు సౌరవ్యాకరణకర్త.

ఆదిశేషుఁడు.— విష్ణువునకు శయ్యయైయుండునతఁడు. ఇతఁడు కద్రూకశ్యపులపుత్రుఁడై బదరికాశ్రమాది దివ్యక్షేత్రములలో తపస్సు చేసిచేసి తనసత్యనిష్ఠాధైర్యాదులకు మెచ్చి బ్రహ్మయిచ్చిన భూభారవహనమంతటి శక్తియు, రుద్రుఁడిచ్చిన విష్ణుశయ్యాస్వరూపాద్యాసక్తియును గలిగి, గరుత్మన్మైత్రితో సహస్రఫణామూర్తి యై పారిషద్గణప్రధానుఁడునై యుండి, కల్పాంతరములలో లక్ష్మణ బలరామ రామానుజా ద్యవతారములలోను నున్నతఁడు.

ఇ. పతంజలి — ఆయాదిశేషాంశసంభూతుఁడై సంస్కృతమున వ్యాకరణమునకు భాష్యకారకుఁడును, యోగశాస్త్రమునకు ప్రవర్తకుఁడు నైనయతఁడు.

గ. గరుత్మంతుండు = విష్ణువాహనము—ఇతఁడు పౌరుషేయమైన వేదమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు. ఇతఁడు వినతాకశ్యపులపుత్రుఁడై, కద్రువదగ్గఱ నున్న తనదాసీత్వమును పోఁగొట్ట దేవేంద్రునుండి యమృతము దెచ్చి కోరిన కాద్రవేయులకిచ్చి ఆహారముకోరి తల్లియుత్తరువున పుళిందుని భక్షణముచేసి, తనబలము ప్రబలించుటకై విభావసుసుప్రతీకులు దాయభాగమునకై యొకొ్క—క్కరు శపించుకొని రూపము మాఱియున్నగజకచ్ఛపములనుకూ భక్షణముచేసి ఒకవృక్షశాఖయందు నిలువఁగా, ఆబరువుచే నాశాఖ విఱుగఁగా, అందలివాలఖిల్యులను మెల్లఁగ విడిచి రక్షించినయతఁడు.

సరస్వతి.—బ్రహ్మభార్య. ఈమె విద్యల కధిష్ఠానదేవతయై తననాల్గుహస్తములలోను అక్షమాలా శుక కమల పుస్తకములను ధరించినదియై, సంగీతసాహిత్యములు రెండును స్తనములుగాఁగలిగి, ఆవిద్యలు కోరి అభ్యసించువారికి బిడ్డలకువలె ఆస్తన్యపానమిచ్చుచు, తన్ను శరదృతువున పూజించువారికిని విద్యాసంపన్నతకలుగఁజేయుచుండునామె. ఈమెయే బ్రహ్మనుగన్న విష్ణునికోడలు.

గ॥ పున రంజలిం బద్ధ్వా సప్రార్థనమ్ ॥ 655

వ. మఱల నంజలిబంధంబును బ్రార్థనానుబంధంబునుం గావించి.

వృ॥ వరగుణగణసీమా వారిదశ్యామధామా
సతత మమరరామా సంగసంగీతనామా
పరిహృతభవదామా భాసితాకల్ప హేమా
మమ కలయతు భూమా మంగలం రంగధామా॥ 656

అ. వరగుణగణసీమా=శ్రేష్ఠములైన గుణసమూహములకు సీమాభూమియు, వారిదశ్యామధామా=మేఘమువలె నీలకాంతులు కలవాఁడును, సతతం=ఎప్పుడును, అమరరామాసంగసంగీతనామా=దేవస్త్రీలతోఁడికూడికతో పాడంబడుచుండెడు నామధేయములు కలవాఁడును, పరిహృతభవదామా=పరిహరింపఁబడినసంసారపాశములుకలవాఁడును, భాసిత-ఆకల్ప - హేమా=ప్రకాశించెడు - ఆభరణములలోని-బంగారముగలవాఁడును, భూమా=సర్వాతిశాయియునైన,

శరంగ ధామా=శ్రీరంగ ధాముఁడు, మమ=నాకు, మంగలం=శుభమును, కలయతు =కలుగఁజేయునుగాక ?

తా. సకలకల్యాణగుణములు కలిగి, సంసారబంధములు తొలఁగించుచు, నీలమేఘవర్ణుఁడై సువర్ణభూషణుఁడై దేవతలు దేవతా స్త్రీలతోడఁ గూడి పొగడఁబడెడు శ్రీరంగనాథుఁడు మాకు మంగళప్రదాత యగునుగాత !

విజయమంగళము.

భూముఁ డచిరసుగుణనికరసీముఁ డసితలసితజలద
ధాముఁ డమితశుభదపినుతనామముఁ డపహృతాఖిలాఘు
దాముఁ డపులభూషణాళిహేముఁ డతులభఁగి రంగ
ధాముఁ డచల రం గెసంగఁ దా నొసంగు మంగళంబు.

గ॥ అన్యతో వీక్ష్య సప్రశ్రయమ్॥ 657

వ. మఱొక్క ప్రక్క వీక్షించి విశ్వాసంబునుం గావించి.

శ్రీరంగనాయకీవర్ణనము.

శ్రీరంగనాయకి—ఈమె - శ్రీమన్నారాయణుని యపారకృపాస్వరూపిణి యగుటచేతనే సదా ఆవిష్ణువక్షఃస్థలవాసినియే యైయుండుటే కాక, అమృతమథనమపుడు నాక్షీరసాగరకన్యకయు నై లోకమాతయు నౌటచేత సర్వదా వాత్సల్యమున సర్వచేతనసంరక్షణమునకై తనభర్త యైనయావిష్ణువునకే పురుషకారిణిగా నిత్యానపాయినియు నై యున్నయామహాలక్ష్మియే ఆనారాయణాపరరూపులైయున్నయీ శ్రీరంగనాథుల కిట్లు దేవి యై శ్రీరంగనాయకి యను తిరునామముతో ప్రశస్త యైయుండునట్టియామె.

శ్లో॥ స్వామినీం నౌమి నీలాబ్జ
మదమోచనలోచనామ్
అంగనాం రంగధామ్నోఽస్య
దీప్తిం మూర్తిమతీ మివ॥ 658

అ. నీలాబ్జ-మదమోచన-లోచనాం=నల్లకల్వలయొక్క-గర్వమును - విడిపించు -కన్నులుకలదియై, మూర్తిమతీం=శరీరధారిణియైన, దీప్తిమివ=కాంతినివలె, స్వామినీం=జగదీశ్వరియైన, అస్య=ఈ, రంగధామ్నః = శ్రీరంగనాథునియొక్క, అంగనాం= స్త్రీయైనమహాలక్ష్మిని, నౌమి=నమస్కరించుచున్నాను.

తా. నల్లకలువలవలె అందమైనకన్నులుకలిగి జగదీశ్వరియైన శ్రీరంగనాయకిని మూర్తిమంతమైన యారంగనాయకుని కాంతినివలె నమస్కరించుచున్నాను.

. స్వామినీ! నీవు వేవేల్ప్రణామము లిడెద
మేచకోత్పలదలమదమోచకప్ర
ణద్ధనయనయుగీ! రంగనాయకీ! స
మిద్ధరంగనాయకమూర్తిమద్విదీప్తి!

దేవీ ముద్దిశ్య.—అద్దేవి నుద్దేశించి.—

॥మోహోన్మూలనమూలికా భవజుషాం మోక్షాధ్వనిశ్రేణికా
చేతశ్శుద్ధివిధానసిద్ధగులికా చింతాతమశ్చంద్రికా
విద్యావిభ్రమశాలికాఽసి కమలే విష్ణో రురోమాలికా
మాత స్త్వం మమపారిజాతలతికా మోదాంబుధే ర్వీచికా॥

అ. హేమాతః=ఓతల్లీ! హేకమలే=ఓమహాలక్ష్మీ! త్వం = నీవు, భవజుషాం=సంసారమును-పాపమును అంటినవారికి, మోహ-ఉన్మూలన - మూలికా = అజ్ఞానమును-మైమఱపును - పెల్లగించుటకై -ఓషధీవిశేషమును, మోక్షాధ్వ - నిశ్రేణికా=ముక్తిమార్గమునకు - నిచ్చెనయును, చేతశ్శుద్ధి-విధాన - సిద్ధగులికా =మనశ్శుద్ధిని-చేయుటకై సిద్ధగుటికయు, చింతాతమః-చంద్రికా=వ్యసనమను చీకటి యంధకారమునకు-వెన్నెలయు, విద్యా విభ్రమశాలికా=విద్యలకు - విలాసశాలయు, విష్ణోః=విష్ణువునకు, ఉరోమాలికా=వక్షఃస్థలమందలి బంగారు సరమువంటిదియు, మోదాంబుధేః వీచికా=సంతోషసముద్రమునకు -అలయు, మమ=నాకు, పారిజాతలతికా=కల్పవృక్షలతయు, అసి=అయితివి.

తా. ఓతల్లీ! ఓమహాలక్ష్మీ! నీవు సాంసారికులకు అజ్ఞానము తొలఁగించుచు,

మోక్షమార్గము గలిగించుచు, మనఃపారిశుద్ధ్యము వఱలించుచు, వ్యసనాంధకారము మఱలించుచు, వివిధవిద్యలకును విలాసశాల లై, విష్ణువునకు వక్షోమాల లై, బ్రహ్మానందము నందఁజేయుచు, కల్పవృక్షలతికవలె మాను సకలాపేక్షలనుఁ సఫలపఱచుచున్నావు కదా ?

సీ. బలుమోహములవృక్ష్మాహా కైములను నున్మూలన
మును జేయుమూలిక కై మొలక యనఁగ
విపులమోదముఁ జోపు కై విమలమోక్షముఁ జూపు
సరణికి నిశ్రేణికై కరణి యనఁగ
బద్ధచేతనులకు కై నిద్ధచేతశ్శుద్ధి
నలవఱిచెడిసిద్ధ కైగుళిక యనఁగ
మంతు కెక్కినవింత కైచింత లన్నీకటి
ప్రకరంబునకును జంద్రికై కయనంగ

తే. సకలవిద్యల విభ్రమకైశాలిక యన
విశ్రుతాశ్రితులకు హర్ష కైపిచిక యన
నలరి హరి యురోమాలిక కై యమునసీవు
సతత మొసఁగు మాకుఁ బారి కైజాతలతిక.

కృశానుః —కృశానుఁడు —

శ్లో॥ కాంత్యేవ హంత ! వృత్త్యాపి
కమలా మతిచంచలామ్
అశిష్టేష్వేవ రజ్యంతీ
మభిష్టౌతి కథం బుధః॥ 660

అ. కాంత్యాఇవ=కాంతిచేతవలె, వృత్త్యాపి=నడవడిచేతఁగూడ, అతిచంచలాం=మెఱుపును మించినదియు-మిక్కిలిచంచలగుణము కలదియు నై, హంత=అయ్యో ! అశిష్టేష్వేవ=శిష్టులు కానివారియందే, రజ్యంతీం=రంజిలుచున్న,

కమలాం=లక్ష్మిని, బుధః=జ్ఞానియైనవాఁడు, కథం=ఎట్లు, అభిష్టౌతి = స్తుతింపుచున్నాఁడు ?

తా. కాంతితోమాత్రమే కాక, శీలముతోఁగూడ మెఱుపువలె చాంచల్యగుణముతో, సామాన్యులనుగూడ రంజిలఁజేయుచుండునట్టి యీలక్ష్మి నెవఁడు బుద్ధిమంతుఁడైనవాఁడు స్తోత్రము చేయుచుండును ?

తే. కాంతిచేఁ గాక వృత్తిచేఁ గమలఁ గనఁగఁ
జంచలగఁ జాచలాక్షిగ నెంచ మించి
శిష్టులనుగా కశిష్టులఁ జిత్తమలరఁ
జేయు దానిని బుధుఁ డెట్లు చేయు స్తుతుల.

తథాహి.—ఆదిసరే ?—

వృ॥ ప్రాక్పర్యంక మధిష్ఠితో మణిమయం పాలాశశయ్యామపి
ప్రాయః ప్రార్థయతే కదన్నమివ యః క్షీరోదనం దృష్టవాన్
ప్రాశ్నాత్యేష కదుష్ణికా మమృతవత్ప్రాగాత్తపీతాంబరః
కంథాం యాచతి భృత్యవ త్క్షితిపతి ర్లక్ష్మీకటాక్షాత్యయే॥

అ. యః=ఏ, క్షితిపతిః=భూపతి, ప్రాక్=మునుపు, మణిమయం = రత్నమయమైన, పర్యంకం=పడకను, అధిష్ఠితః=ఎక్కియుండినవాఁడో, సఏషః = ఆయితఁడు, లక్ష్మీకటాక్షాత్యయే = లక్ష్మీకటాక్షముయొక్క విడుపునందు, ప్రాయః=బహుగా, పాలాశశయ్యామపి=ఆకుపడకనుగూడ, ప్రార్థయతే=కోరుచున్నాఁడు, యః=ఎతఁడు, ప్రాక్=మునుపు, క్షీర-ఓదనం=పాలయన్నమును, కదన్నమివ=శ్రేష్ఠాన్నమునువలె, దృష్టవాన్=చూచినవాఁడో; సః=అతఁడు, కదుష్ణికాం=చక్కనిగంజిని, అమృతవత్=అమృతమునువలె, ప్రాశ్నాతి=త్రాగుచున్నాఁడు, యః=ఎతఁడు, ప్రాక్=మునుపు, ఆత్తపీతాంబరః=ధరింపఁబడిన బంగారువస్త్రము కలవాఁడో; సః=అతండు, భృత్యవత్ = పనివానివలె, కంథాం=కంతను, యాచతి=అడుగుకొనుచున్నాఁడు.

తా. లక్ష్మీకటాక్షమున్నపుడు ఎట్టిప్రభువునకుఁగానీ, రత్నాలపడకయు

న్నను; ఆలక్ష్మీకటాక్షము లేనపుడు ఆకులపడకయే యుండును. అట్లే మునుపు పాలన్న ముండినను; వెనుక గంజియన్నమే అమృతమువలె నుండును. అట్లే మునుపు పట్టుపీతాంబర ముండినను; వెనుక కంతయే యుండును.

తే. మొదల మణిశయ్య, దళిశయ్యఁ దుదఁ బరుండు
మొదలఁ బాలోగిరము, గంజి తుద వరించు
మొదలఁ గనకాంబరము, గంత తుద ధరించు
లక్ష్మి గనుఁగొన్న వెనుగొన్నఁ దక్షణమున.

గ॥ అన్యచ్చావధేయమ్॥ 662

వ. మఱియు నొకటి వినుము.

వృ॥ దాతు ర్ద్వారియఏష వారణ మగా త్తద్ద్వార్యహో వారణం
పశ్యత్యద్య చిరా దశేత భువి యో భూ స్తస్య శేతే భుజే
నాహారానపి లేభిరే యదబలా హారా నమూ స్తత్ప్రియా
విందం తే కమలాదృగూర్మిభి రహో నిమ్నో భవత్యున్నతః॥

అ. యః=ఎవఁడు, దాతుః=దాతయొక్క, ద్వారి = కడపలో, వారణం= నివారణమును, అగాత్ =పొందెనో; తద్ద్వారి=ఆదరిద్రునివాఁకిట, ఏషః=ఈ దాత, వారణం=నివారణముగా-ఏనుఁగును, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు. యః= ఎవఁడు, చిరాత్ =చాలాకాలముగా, భువి=నేలలో, అశేత=పండుకొనెనో; తస్య =వానియొక్క, భుజే=భుజమందు; భూః=భూమి, అద్య=ఇపుడు, శేతే=పండు కొనుచున్నది, యదబలాః=ఎవరి స్త్రీలు, ఆహారానపి = ఆహారములనుగూడ, నలేభిరే=లభింపరో, అమూః = ఈ, తత్ప్రియాః = వారిప్రియురాండ్రును, హారాన్ =హారములను, విందంతే=లభించుచున్నారు. కమలాదృగూర్మిభిః= లక్ష్మీకటాక్షతరంగములచేత, నిమ్నః=తక్కువైనవాఁడుకూడ, ఉన్నతః=ఎక్కువైనవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు, అహో=ఆశ్చర్యము !

తా. ధనవంతుల వాఁకిట దరిద్రులు రానీయఁబడకున్నను, లక్ష్మీకటాక్షము కలిగినపుడు ఆదరిద్రులు తమవాఁకిట ఏనుఁగులు నుండునంతటి ధనవంతు లగు

నుదు. అట్లే, నేలనే పండుకొనువారును తమభుజబలముచేత నేలనంతయుఁ బాలించుచుందురు. అట్లే ఆహారమే అందని స్త్రీలుకూడ ముత్యాలహారాలు కలవారగుదురు. ఇట్లే ఎంతనీచుఁడైనను; ఎంతో యున్నతుఁ డగును.

ఉ. వారణమె దరిద్రునకు ✿ వారణ మాతనిద్వారమంద యే
ధారుణిఁ బాడు నెవ్వఁడట ✿ ధారుణి యాతని బాహుపందయా
హారము లేనిదేవి సత✿హార మురంబున వేయుఁ గుల్కి యా
హా! కమలేక్షణోర్క్రకల ✿ నప్పుడె నిమ్నుఁడు నున్నతుండగున్.

గ॥ పునరిదంచ బోద్ధవ్యమ్. ఇతి శ్రియ ముద్దిశ్య॥ 664

వ. మఱియు నిదియొకటి విను మని యద్దేవిని యుద్దేశించి.

వృ॥ హంతు ర్బంధుజనాన్ ధనార్థమనఘాన్ గంతుః పరస్త్రీశతమ్
రంతు ర్జంతువిహింసకై స్సహజనై స్సంతుష్యతో వంచనైః
వక్తు స్తీక్ష్ణ మయుక్తమేవ వచనం పక్తు ర్మితం చౌదనమ్
నిత్యం నృత్యసి మందిరేషు కమలే! క్వత్యం తవైతన్మతమ్॥

అ. ధనార్థం=ధనముకొరకై, అనఘాన్=నిర్దోషులైన, బంధుజనాన్=చుట్టములను, హంతుః=పడఁగొట్టువానియొక్కయు; పరస్త్రీశతం=నూఱుపరస్త్రీలను, గంతుః=పొందువానియొక్కయు; జంతువిహింసకైః=జీవహింస చేయునట్టి, జనైస్సహ=జనులతోఁగూడ, రంతుః=క్రీడించువానియొక్కయు; వంచనైః= మోసములచేత, సంతుష్యతః = సంతోషపడువానియొక్కయు; అయుక్తం=యుక్తముకాని, వచనం=మాటను, తీక్ష్ణమేవ=తోడనే, వక్తుః= చెప్పెడువానియొక్కయు; మితం=కొద్దియైన, ఓదనం=అన్నమును, పక్తుశ్చ= వండువానియొక్కయు; మందిరేషు=ఇండ్లలో, హేకమలే=ఓలక్ష్మీ! నిత్యం= ఎప్పుడును, నృత్యసి = ఆడుకొనుచున్నావు. తవ=నీయొక్క, ఏతత్=ఈ, మతం=అభిప్రాయము, క్వత్యం=ఎక్కడిది?

తా. ఓలక్ష్మీదేవీ! నీవు లోకములో ధనముకొరకై యెంతో యోగ్యులైన చుట్టములనుగూడఁ జెడఁగొట్టుటయు, ఎందఱుపరస్త్రీలనైనఁ జెడఁగొట్టుటయు,

జీవహింసకులతోఁ గూడుకొనుటయు, మోసగాండ్రతోఁ జేరుకొనుటయు, ఎప్పుడు చెడుమాటలాడుటయు, ఇతరులకుఁగాక తనపొట్టకే వండుకొనుటయు ఇట్లియుక్తకార్యములే చేయువారలయిండ్లలోఁ గూడ ఆడుకొనుచుండెదవు. నీకిట్టినడవడిక యెక్కడినుండి వచ్చినదో ? తెలియదు.

ఆ. బంధుహింసకులయు జంతుఘాతకులయుఁ
బరవధూపరుల నబద్ధపరుల
వంచకులయుఁ దమకె పాచకులయు నిండ్ల
నృత్య మీ కభీష్టకృత్య మోక ?

అన్యచ్చ.—మఱియు.—

వృ॥ యేషా మన్యకళత్ర దర్శనకళా వ్యుత్పత్తిశూన్యే దృశౌ
మూఢం హృచ్చపరార్తిచింతనవిధౌ మిథ్యానభిజ్ఞం ముఖమ్
అప్రజ్ఞాతపశూన్ బుభుక్షితశిశూ నభ్రోదకైస్తామ్యత
స్తేషాం లక్ష్మి ! గృహాన్ దృశా భవసరిన్నావేహ నావేక్షసే॥

అ. యేషాం=ఎవరియొక్క, దృశౌ=కన్నులు, అన్యకళత్ర-దర్శనకళా-వ్యుత్పత్తిశూన్యే= పరదారలను-చూచుటనెడికార్యమునందు- తెల్విహీనములైనవో; హృచ్చ=హృదయముకూడ; పరార్తి-చింతనవిధౌ=ఇతరులకష్టములను ఆలోచించుకార్యమందు, మూఢం=తెలివిలేనిదియో; ముఖం=మొగము, మిథ్యా-అనభిజ్ఞం=అబద్ధమును- తెలియనిదియో; అప్రజ్ఞాతపశూన్ = తెలియఁబడని గోవులను, బుభుక్షితశిశూన్ = ఆఁకలిగొన్నబిడ్డలనున్, అభ్రోదకైః=మబ్బునీళ్ళతో, తామ్యతః = అణఁచుచున్న, తేషాంగృహాన్ = వారియిండ్లను, హేలక్ష్మి!=ఓలక్ష్మిదేవీ! ఇహ=ఇక్కడ, భవసరిత్-నావా=సంసారమనెడియేటికి-ఓడవంటిదైన, దృశా=నీచూపుతో, న+అవేక్షసే=చూడవు ?

తా. ఓలక్ష్మిదేవీ! నీ వాపరదారలను జూడనైనఁ గోరనిచూపులును, పరుల కష్టములను తెలిసికోలేనిమనసును, అబద్ధమాడనినోరును, పశువులకైన శిశువులకునైన పెట్టలేని లేమిడియును గలవారి యొక్క వాననీళ్ళకును జెడిపోయెడి యిండ్లను కండ్లనైనఁ జూడవేమి ?

తే. పరకళత్రచింత ◆ పరదుఃఖచింతయుఁ
గల్లసుంత లేక ◆ కలిమి లేక
పసుల నిసులలోన ◆ పిసవాన గలయుండ్లఁ
జూడవేల ? పోలఁ ◆ జూడు లక్ష్మి!

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ! సఖే ! మానసఖేదజననీ తవేయం వాణీ యతః; ఏతాదుశ్శీ లే షుదృశ్యమానాః సాధుజనానుపయుక్తాః సంపదాభాసాః, ప్రత్యుత మృత్యుతరణకారణభువనజననీకృపాకటాక్షవైధుర్య నిబంధనాఏవ ఉక్తంహి గుణహానేరుదధిసుహితృవైముఖ్య నిబంధనత్వ ముచితజ్ఞైన నముచిద్విషా॥ 667

వ. సఖా ! నీపలుకిది నామనఃఖేదము పలుకె యగుచున్నది. ఈ కుసంపద లాకుశీలురయందుఁ గనఁబడునవియైనను, సజ్జనుల కనుపయుక్తములై యవు; కావున నవి విచారింప సంసారము తరింపఁ గారణంబులగు నాలక్ష్మీకటాక్షంబులు కలుగమియే ఫలముగా కలిగించునవి యవు. ఇది యుచితజ్ఞుఁడైన నముచిఘ్నునిచే నాసుశీలాది సుగుణజాతంబులు దోషీభూతంబులగుటకు లక్ష్మీకటాక్షవైముఖ్యమె ముఖ్యకారణంబుగఁ బ్రఖ్యాపింపఁబడియె.

ఇ. నముచిఘ్నుఁడు = ఇంద్రుఁడు—ఇతఁడు ఐరావతముపై వచ్చుచుండ దుర్వాసుఁడొకానొకఁడు తెచ్చియిచ్చిన పుష్పమాలిక తనకిచ్చినంతమనం దానుం దనగజేంద్రముగండస్థలముమీఁద పెట్టివేయఁగా, అది దానిఁ దనతొండముతోఁదీసి విచ్చిపుచ్చె; చండకోపనుండైనయాముని దానిఁగని లక్ష్మీప్రసంబైన ...చేసినందున నీపాలించులోకంబులందు లక్ష్మి నివసింపకుండుఁగాకని ...పక, యజ్ఞాదులు సంభవింపకయె, బ్రహ్మాదిదేవ

తలు హవిర్భాగములు దొరకమికిం జింతించి సంస్తుతించిన, సంతసించినయాలక్ష్మీ మఱల సకలలోకహితమునకొఱకుఁ బ్రాదుర్భవించి యాదేవేంద్రునిచేతను బ్రశంసింపఁబడినయామె.—ఇది విష్ణుపురాణోక్తము.

శ్లో॥సద్యో వైగుణ్య మాయాంతి
శీలాద్యాస్సకలాగుణాః
పరాఙ్ముఖీ జగద్ధాత్రి
యస్య త్వం విష్ణువల్లభే॥ 668

అ. హేవిష్ణువల్లభే! ఓమహావిష్ణువునకు బ్రియమైనదానా? హేజగద్ధాత్రి! ఓలోకమాతా! త్వం=నీవు, యస్య=ఎవనికి, పరాఙ్ముఖీ= అభిముఖురాలుకాకపోతివో; తస్య=వానియొక్క, శీలాద్యాః=సౌశీల్యము మొదలైన, సకలాః=సమస్తమైన, గుణాః=గుణములు, సద్యః=అప్పుడే, వైగుణ్యం=విరుద్ధగుణత్వమును, ఆయాంతి=పొందుచున్నవి.

తా. ఓలోకమాతా! ఓమహాలక్ష్మీ! నీవెవనివిషయములో మొగము ద్రిప్పికొందువో; వారిసకలసద్గుణములును అప్పుడె విఫలములై పోవును గదా?

క. శీలము లోనగు సుగుణము
లోలిం గొఱ గాదు గాదె? శ్రీయోలక్ష్మీ! యో
లోలాక్షీ! లోకావన
లోలుప! వానికి నెవని విశ్రీలోకింప విలన్.

తతశ్చ.—తర్వాతను.—

శ్లో॥సంపత్తిః కింపచానానాం
సంప్రాప్తా కాపథేన యా
నరకానుభవోదర్కా
న సా లక్ష్మ్యాః కృపాఫలమ్॥ 669

అ. యాసంపత్తిః=ఏసంపద, కింపచానానాం=అల్పులకు, కాపథేన=అక్రమమార్గముచేత, సంప్రాప్తా=పొందఁబడినదో; నరకానుభవ-ఉదర్కా = నర

కానఫలమే ఉత్తరఫలముగాఁగల, సా=ఆసంపద, లక్ష్మ్యాః=లక్ష్మీదేవియొక్క, కృపాఫలం=కృపకు ఫలము, న=కాదు.

తా. అల్పులు అక్రమమార్గమున సంపాదించుసంపద నరకానుభవమునకే కలుగుఫలము గాని, లక్ష్మీకటాక్షఫలము కానేరదు.

క. చలచిత్తులసంపత్తులు
చెలఁగుం గద? కాపథంబుచే నయిన స్వి
చ్ఛలు నరకోదర్కంబులె
సలలితలక్ష్మీప్రసాదసఫలత లేమిన్.

తథాహి.—అది సరే.

వృ॥ ధన్యం మన్యతయా తృణీకృతబుధా ధర్మేషు దుర్మేధసః
సేర్ష్యా స్తామసపుణ్యలేశవిలసత్సంపల్లవాః పల్లవాః
పంచాసూనపహాయ పంచషదినై రాకల్ప మల్పా ఇమే
భోక్ష్యంతే బత! యాతనాబహువిధాః కార్తాంతగర్తాంతరే॥

అ తామస-పుణ్యలేశ-విలసత్-సంపత్లవాః=తమోగుణసంబంధియైన-అణుమాత్రపుణ్యముచేత-ప్రకాశించెడు-అణుమాత్రసంపద గలవారై, ధన్యంమన్యతయా = తమ్ము తాము ధన్యులఁగా నెన్నుకొనుటచే, తృణీకృతబుధాః=తృణముగాఁ జేయఁబడిన పెద్దలు గలవారును, దుర్మేధసః=దుర్బుద్ధి కలవారును, ధర్మేషు=ధర్మకార్యములలో, సేర్ష్యాః=ఈర్ష్యకలవారునైన, ఇమే=ఈ, అల్పాః=నీచులగు. పల్లవాః=విటులు, పంచషదినైః = అయిదాఱుదినములతో, పంచాసూన్=పంచప్రాణాలనున్, అపహాయ=విడిచి, కార్తాంత-గర్తాంతరే=యమసంబంధియైన-పల్లమునడుమ, బహువిధాః=అనేకవిధములైన,యాతనాః=తీవ్రవేదనలను, ఆకల్పం=కల్పాంతమువఱకు, భోక్ష్యంతే=అనుభవింపఁగలరు. బత!=అయ్యో!

తా. తమోగుణము గలిగియు, అణుమాత్రముపుణ్యముచేత కొంతసంపత్తు కలిగియు; తమును కృతార్థులనుగా నెంచుకొని, పెద్దలను లక్ష్యముచేయక దు

ర్బుద్ధితో నీచులై ధర్మదూషకులునై ప్రాణాలుపడిచి చాలాకాలము అనేకవిధములైన నరకబాధ లనుభవింపఁగలరు అయ్యో!

తే. తాము ధన్యుల మని యెన్ని ధర్మాదులఁ
దృణముగా నెంచుచు, ధర్మంబులను గృతేష్య
లలమి సంపల్లవులు పల్లవులు చరించు
ప్రాణములు ప్రీలి యాతన ల్పాలుపిడాఁ
గుములికార్త్యాంతగర్తాంతరమునఁ గాంచు.

గ॥ యచ్చ భణితం భవతా తత్ర భవతీ శ్లిష్టా లక్ష్మీ ర్నవిందత ఇతి తదజ్ఞానోపజ్ఞ మవజ్ఞాతు మేవాహ్యామ్ యత స్సాధుజనే భ్యో ముక్త్యైశ్వర్యపర్యంతనిరంతర భగవద్భక్తిసంపదం సంప్ర దదతే మూరాపాస్తతమోవికారా వారాశీదుహితురుదారాః కటాక్షా స్సాధుసుధాధారాః॥   671

వ. విశిష్టు లగుశిష్టులను సయితము లక్ష్మి సమీక్షింప దని "యే షా మస్యకళత్ర" మనువృత్తము చేతె నెది నీ చెప్పినదియో? యది నీయజ్ఞానోపజ్ఞ మని తెలియఁదగినది; లక్ష్మీకటాక్షము లు సాధుతరసుధాధారలవలె సాధుజనులకుఁ దమోవికార ములు దొలఁగించి నిరంతరనిర్వాణైశ్వర్యపర్యంత మైనభగ వద్భక్తి యనుసంపత్సమృద్ధిని గలిగించుచుండునవి.

టి. భణితం = చెప్పినమాట, అజ్ఞాన-ఉపజ్ఞం = తెలివిలేమికి-ముఖ్యకార ణముగా.

వృ॥ సంభోగారంభజృంభన్మదకితపపరీరంభసంపీడ్యమాన
ప్రౌఢస్త్రీరత్నహారప్రశిథిలగుణవద్భంగురా స్సంపదోఘాః
సాధూనాం మాస్మభూవన్ సురపురనిరసీకాంక్ష దక్షింపిలోకే
భోక్ష్యం తే మోక్షమంతే స్థిరనిరవధికానందధారాత్మకంచ॥

అ. సంభోగ-ఆరంభ-జృంభత్- మద-కితవ-పరీరంభ-సంపీడ్యమాన-ప్రౌఢ స్త్రీ-రత్నహార-ప్రశిథిల-గుణవత్-భంగురాః = సంభోగమునకు-ఆరంభములో - విజృంభించెడు-మత్తుతోఁగూడిన -ధూర్తులయొక్క-కౌఁగిలిచేత-నలుపఁబడెడు-ప్రౌఢస్త్రీలయొక్క-రత్నాలసరములలోనుండి-జాఱిపడెడు-ప్రాఁడువలె- (గుణముపలె)-తునిఁగిపోయెడునవియైన, సంపత్ ఓఘాః=సంపదలసమూహములు, సాధూనాం=సత్పురుషులకు, మాస్మభూవన్ =కలుగవు, తే=వారు,లోకే=లోకమునందు, సురపుర-నిరసీకార-దీక్షం=స్వర్గలోకమును-నిరసించుటయందు- సమర్థమైనదియు,స్థిర-నిరవధిక-ఆనందధారా-ఆత్మకం=స్థిరమై-అత్యంతమైన-ఆనందధారయే స్వరూపముగాఁగలదియునైన, మోక్షం=మోక్షమును,అంతే=అంతిమకాలమందు, భోక్ష్యంతేహి=అనుభవింపఁగలవారు కదా ?

తా. పతులగాఢాలింగనములచే తునిఁగిపోయిన ప్రౌఢాంగనలహారాలవలె అస్థిరములైన సంపదలు లక్ష్మీకటాక్షములేని పురుషులకు చేరకున్నను ; ఆపురుషులు స్వర్గాద్యానందములకంటె మించి నిత్యానందస్వరూపమైన మోక్షమును తమయంత్యకాలమున అందఁగలవారే కదా ?

మాలిని. రతిముఖపరిరంభారంభజృంభన్మదోద్య
త్కితవదృఢతరోరఃఖేటపాటద్వధూటీ
ధుతకుచతటహారోన్ముక్తముక్తాగుణశ్రీ
లతిసురపురు లందర్ హార్యపేక్షుల్ ముముక్షుల్॥

దండాన్వయము:—సురతారంభమందలి కౌఁగిళులయారంభములలో విజృంభించెడి మత్తుచేత రేఁగుచుండు ధూర్తులదృఢతరములైన వక్షోవాటికలచే పగులు పాఱుచున్న స్త్రీలయొక్క యెగురఁగొట్టఁబడెడి ఱొమ్ములలోని హారాలలోనుండి పీడిపోయిన ముత్యాలదారాలవలె అస్థిరములైన సంపదలను స్వర్గములను గూడ మీఱినవారై యాహరియందలిభక్తియుఁ గలవారై మోక్షమందు దాసక్తి కలవారు అందనే అందరు.

కించ.—మఱియు—

వృ॥ లక్ష్మీకటాక్షపూరః
సజయతి యదుపచయ తారతమ్యేన
నరసురపశుప్రజానాం
పతయ స్స్యుః క్వాంత ! జన్తవః కేఽపి॥   673

అ. యత్-ఉపచయ-తారతమ్యేన = ఏలక్ష్మీకటాక్షముయొక్క- అభివృద్ధి యొక్క-ఎచ్చుతక్కువచేత, కేఽపి=కొన్ని, జంతవః=జంతువులు, నర-సుర-పశు-ప్రజానాం = నరులకును-సురలకును- పశువులకును- ప్రజలకును, పతయః= పతులు, స్యుః=అయిరో; సః=ఆ, లక్ష్మీకటాక్షపూరః=లక్ష్మీకటాక్షముయొక్క- సంపూర్ణత, జయతి=సర్వోత్కృష్టముగా నున్నయది, హంత=ఆహా !

తా. లక్ష్మీకటాక్షవిశేషముచేతనేకదా ? కొన్నిప్రాణులు నరపతి యగు రాజుగాను, సురపతియగు ఇంద్రుఁడుగాను, పశుపతియగు రుద్రుఁడుగాను, ప్రజాపతియగు బ్రహ్మగాను నైయున్నయది; ఆశ్చర్యము !

ఆ. లలిని నిలను వెలయ కే లక్ష్మీకటాక్షముల్
త దభివృద్ధితారతమ్యకలన
నరులపశులప్రజల కే సురలనాథులై యాను
వింత ! వింతజంతు సంతతియును.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ “ కమలాకటాక్షాతిశయో విభవోపచయ హేతుః ” ఇతి
నోపపద్యతే యతస్తదల్పీయ స్త్వమేవ సంపదుత్కర్ష సంపా
దకమ్॥   674

వ. లక్ష్మీకటాక్షాతిశయ మైశ్వర్యాతిశయమునకు హేతు వనుట
రీతి కాదు; అది సంపదతిశయమునకు సంపాదక మయిన,
నల్పీయమే యగును.

తథాపి.—అది సరే?

వృ॥ గజశిబికాతురగాః స్యు
ర్నరస్య తన్వ్యా దృశా హరే స్తన్వ్యాః
తద్భూమ్ని భవతి వాహో
నీరద ఉక్షా చ హంత! పక్షీ చ॥

అ. హరేః=విష్ణువుయొక్క, తన్వ్యాః= స్త్రీయైనలక్ష్మియొక్క, తన్వ్యా
అల్పమైన, దృశా=చూపుచేత, నరస్య=మనుష్యునికి, గజశిబికాతురగాః=
గు పల్లకి గుఱ్ఱములు, స్యుః=వాహనములైనవి; తత్ భూమ్ని=ఆచూపులం
యమందు, నీరదః=మేఘము-పండ్లులేనిదియైన, ఉక్షా చ=ఎద్దును, పక్షీ చ=
యును, వాహః=వాహనము, భవతి=అగుచున్నది. హంత = ఆశ్చర్యము

తా. లక్ష్మీకటాక్షము స్వల్పమైనపుడు ఎవరికేగాని, ఏనుగు డోలి గు
వాహనములైనను, ఆలక్ష్మీకటాక్షము అత్యధికమైనపుడు వారు మేఘము
నమైన యింద్రుఁడుగాను, వృషభము వాహనమైనయీశ్వరుఁడుగాను, ప
పక్షి వాహనమైనబ్రహ్మగాను అగుదురు; ఆశ్చర్యము !

తే. నరగ లక్ష్మీకటాక్షలేశమున జనులు
గారు దేగు వారువముగాఁ గాంత్రు దాని
యతిశయంబునఁ గాంత్రు వాహనము గాఁగ
మబ్బు గిబ్బయుఁ బక్కియు మాట లేల?

టి. గారు=ఏనుఁగు, వారువము=గుఱ్ఱము, గిబ్బ=ఎద్దు, పక్కి=అంచ

ఇ. మేఘవాహనుఁడు=ఇంద్రుఁడు. ఇతఁడు అదితికశ్యపుల పుత్రుఁడు,
దేవి పెనిమిటి, జయంతునితండ్రి, స్వర్గలోకమున అమరావతీరాజధానియ
దేవతలకు రాజై అష్టదిక్పాలకులలో తూర్పుదిక్పాలకుఁడును, ఐరావ
ఉచ్చైశ్శ్రవము వజ్రము నందనము, వరుసగా ఏనుఁగు గుఱ్ఱము ఆయు
ఉద్యానవనమునుగాఁ గలవాఁడు నైనవాఁడు.

వృషభవాహనుఁడు=ఈశ్వరుఁడు. 292 వృత్తములో శంభువు—చ

హంసవాహనుఁడు=బ్రహ్మ. ఇతఁడు—శ్రీమన్నారాయణుని నాభికమలమఁదు జన్మించి త్రిమూర్తులలో నొక్కఁడై జగత్సృష్టిస్థితిసంహారములలో సృష్టికర్తయు, సరస్వతీదేవికి పెనిమిటియు, తనమానసపుత్రులైన మరీచ్యత్ర్యంగిరసాది నవబ్రహ్మలకును సనకసనందన నారదాది పరమజ్ఞానసంపన్నులకును తండ్రియునై మఱియు తనఛాయనుండి కర్దమప్రజాపతిని తనభ్రూమధ్యమునుండి అర్ధనారీశ్వరుఁడైనరుద్రునికిఁ బుట్టించి సత్యలోకాధిపతి యైనట్టి చతుర్ముఖబ్రహ్మ.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ విహస్య, ఈదృశీ ముత్కర్ష పిశునా మరవిందాలయాయా
నిందా మభినందామి ॥ 676

వ. విహసించి, యిట్టివిశేషసూచకమైన నీరజనిలయ నిందావాచకమును నయితి మభినందించుచున్నాను.

వృ॥కిం దర్పదాయకధనోపచయప్రమత్తైః
కందర్పసాయకహతైః క్షితిపైరిహేతి
సంతఃపురందరనుతం త్వరవిందనాభే
రంతఃపురం తదవనా వనుచింతయంతి॥ 677

అ. సంతః=సత్పురుషులు, దర్పదాయక-ధన-ఉపచయ-ప్రమత్తైః=గర్వమునిచ్చునట్టి-ద్రవ్యముయొక్క-అభివృద్ధిచేత-మదించినవారును, కందర్పసాయక-హతైః=మన్మథబాణములచే-కొట్టఁబడినవారునైన, క్షితిపైః=రాజులచేత, ఇహతు=ఈలోకములోనో, కిం=ఏమిప్రయోజనము? ఇతి=అని, తదవనౌ=వారిభూమియందు, పురందరనుతం=దేవేంద్రునిచే వినుతింపఁబడిన, అరవిందనాభేః అంతఃపురం=పద్మనాభుని-అంతఃపురస్త్రీయైన మహాలక్ష్మిని, అనుచింతయంతి=ధ్యానముచేయుచున్నవారు.

తా. ధనదర్పితులై మన్మథబాణహతులైన యీలోకపు రాజులవలన మనకేమి ఫలము కలదు ? అయీమూఁడులోకములకు నధిపతియైన దేవేంద్రునిచే

తనే పొగడఁబడుచుండెడి యీమహాలక్ష్మినే సకలసత్పురుషులును పొగ
చున్నవారు.

తే. దర్పజనక ధనకత కంకదర్పవశత
కలిగి చెలరేఁగుచేఁడులఁ కగనక, ఘనులు
దసర నరవిందనాభువంకంతఃపురమునె
సంతతమును జింతింతురు కసంతరింప.

గ॥ పున రనుధ్యాయ సాంజలిబంధమ్ దేవీ ముద్దిశ్య॥ 67

వ. మఱల ననుధ్యానించి యంజలియు బంధించి యద్దేవిని
ద్దేశించి.

వృ॥మాత స్తే మధుసూదనప్రణయిని ప్రాత స్సరోజచ్ఛటా
ముష్టీముష్టివిచక్షణే శుభగుణే దృష్టీ నమస్కుర్మహే
అష్టాభిః కిల దృష్టిభిశ్చ తిసృభి ర్జుష్టా స్సహస్రేణ వా
దేవా ద్వాదశభిశ్చ యద్విషయతా మేవార్థయం తేక్షణమ్

అ. హేమధుసూదనప్రణయిని=ఓవిష్ణువల్లభా! హేమాతః=ఓతల్లీ!అష్టాభి
ఎనిమిదియు, తిసృభిః=మూఁడును, సహస్రేణవా=వేయును, ద్వాదశభిశ్చ
పంన్రెండునైన, దృష్టిభిశ్చ=కన్నులతోను, జుష్టాః=కూడుకొన్న, దేవాః
దేవతలు, యద్విషయతాం ఏవ=ఎవరికన్నులకు తామువిషయనుగానే, క్షణ
క్షణకాలమైన, అర్థయంతే=ప్రార్థించుచున్నారో; తే=అట్టినీయొక్క, ప్ర
తస్సరోజ-చ్ఛటా-ముష్టీముష్టి-విచక్షణే = ఉదయకాలమందలి తామరలః
క్క-సమూహముతో-ముష్టిపోట్లయుద్ధమందు-సమర్థములై, శుభగుణే=
గళకరములగు గుణములు కలవైన, దృష్టీ=కన్నులను, నమస్కుర్మహే=న
స్కరించుచున్నాము.

తా. ఓతల్లీ ! ఓవిష్ణువల్లభా ! ఆయెనిమిదికన్నులచతుర్ముఖుఁడును, ఆమ
డుకన్నుల విరూపాక్షుఁడును, ఆవేయికన్నుల యింద్రుఁడును, ఆపంన్రెం
కన్నుల షణ్ముఖుఁడును ఏయమకన్నులకు తమను విషయమునుగా ప్రార్థి

కొనుచున్నారో; అట్టి నీశుభకరములైన తామరకన్నులను నమస్కరించుకొనుచున్నారము.

సీ. తల్లీ! సురస్త్రీమకుటతల్లీ! జనార్దన
ప్రణయినీ నీశుభప్రదనుదృష్టి
ప్రాతస్సరోజాతజాతద్యుతీతతీ
కలహాకృతాంతిసంకలితతుష్టి
మూఁడునిమిదిపదితోడ రెండును వేయి
దృష్టుల దృష్టించుదేవతలును
విషయులుగా నభిలషిత మయ్యెను నొయ్యా
దుగదృష్టి యయ్యును నొగిని నెయ్య
తే. దదియ మానమస్కృతికిని గదియవచ్చి
చేయునస్కృతికిని బరిష్కృతికి స్తుతికి
విషయ మగుఁగాక యగుజోక వెతయ లేక
యనుచు నెదఁ గోరికొనెద మే మనుదినంబు.

టి. ఒయ్యన్ = మెల్లఁగా, దుగదృష్టి = జంటచూపు, ఒగిని = వరుసగా, అగుజోక = సంతోషము అగును.

గ॥ ఇత్యన్యతో వీక్ష్య సామోదస్॥ 680
వ. అని మఱొకప్రక్క నిరీక్షించి సామోదస్వాంతంబుగ.

అందు గరుత్మద్వర్ణనమ్.

ఇ. గరుత్మంతుఁడు—ఈయన-వేదస్వరూపముతో విష్ణుపరివర్గణద్వితీయుఁడై ఆమహావిష్ణువునకే వాహన, ధ్వజములునై యున్నయాయన. ఆయనయే యాశ్రీరంగక్షేత్రమున ధ్వజస్తంభసమీపమందు విభీషణు లయోధ్యనుండి తెచ్చియుంచిన తిరుపగూడతోడి శ్రీరంగనాయకులను వైకుంఠమునకై కొనిపోవుటకై వచ్చినది తెలిసి యాశ్రీరంగనాయకుల యనుమతినే మఱల నిటు

నటు కదలమెదలకుండునట్లు ఇక్కడిద్వారపాలకులచేత కరచరణములందు శృంఖలాబద్ధులై యిప్పుడును కనఁబడుచున్నయాయన. (చూడు 81 పుట.)

వృ॥ఉగ్రరిపు నిగ్రహద విగ్రహ దివౌక
శ్చక్రవృత శక్రమదవిక్రమ నిహంతా
మోదరస మాదరసమేత ఇహ పూర్ణం
ప్రక్షిపతి పక్షిపతి రక్షియుగలం మే॥ 681

అ. ఉగ్రరిపు-నిగ్రహద-విగ్రహ-దివౌకశ్చక్ర-వృతశక్ర-మదవిక్రమ-నిహంతా=భయంకరులైన శత్రువులకు-తిరస్కారమునిచ్చునట్టి-యుద్ధముగల-దేవతల సమూహముతో-చుట్టఁబడిన దేవేంద్రునియొక్క-గర్వమును పరాక్రమమునుకూడ పడఁగొట్టువాఁడును, ఆదరసమేతః=ప్రేమాతిశయముతోఁ గూడినవాఁడునైన పక్షిపతిః=పక్షిరాజైన గరుత్మంతుఁడు, ఇహ=ఇక్కడ, మే=నాయొక్క, అక్షియుగలం=కంటిజంటనుగూర్చి, పూర్ణం=సంపూర్ణమైన, మోదరసం=సంతోషరసమును, ప్రక్షిపతి=తేఁపుచున్నాఁడు. (ఇందువసనావృత్తము.)

తా. శత్రువులను నిగ్రహించుటకై దేవతలతోడఁ గూడియుండు దేవేంద్రునిగూడ అతిక్రమించి అమృతమును దెచ్చిన యాగరుత్మంతుఁ డత్యంతసంతోషముతో మనకన్నులకును సంతోషదాయకుం డగుచున్నవాఁడు.

క. దరదరభటపటల పురం
దరదరకరకరరుహుండు ధరధరనాథో
ద్ధరణరణోద్దమరుమరు
ద్గరుద్గరుత్మంతుఁడు గనఁ గనుపండు గిడెన్.

అ. దరత్-అర-భటపటల-పురందరదర-కరకరరుహుండు= అతిశయించుచున్న-వేగముగల-వీరభటులసమూహముతోడి-దేవేంద్రునికి భయమును-చేయునట్టిగోళ్లు గలవాఁడును, ధరణ్=భూమియందు, ధరనాథ-ఉద్ధరణ-రణ-ఉద్ద మరు-మరుత్-గరుత్-గరుత్మంతుఁడు = పర్వతరాజును-ఉద్ధరించుటకై-యుద్ధ

మందు-డమరువాద్యమును మించిన-గాలితోడి - ఱెక్కలుగల-గరుడుఁడు, కనన్=చూడఁగా, కనుపండుగు=కంటివేడుకను, ఇడెన్=ఇచ్చెను.

కృశానుః—కృశానువు —

గ॥ కిం వర్ణయసి సువర్ణ మము మతిక్రాంత మర్యాదమ్॥ 682

వ. మర్యాదనే మించుచున్న యీసుపర్ణు వర్ణించుచున్నాఁడ వేమి?

తథాహి.—అట్లెకదా?

వృ॥అధిగతనిగమాంగోఽపి
ద్విజరాజోఽప్యచ్యుతం దధానోఽపి
నిజగార కథంకారం
నిశ్శంకం భిల్లపల్లికాం గరుడః॥ 683

అ. అధిగత-నిగమ-అంగోపి = పొందఁబడిన-వేదములే స్వరూపములుగాఁగల-అవయవములు కలవాఁడయ్యును; ద్విజరాజోపి=బ్రాహ్మణులలోను-పక్షులలోను శ్రేష్ఠుఁడయ్యును; అచ్యుతం=విష్ణువును-మామిడిని, దధానోపి=ధరించువాఁడయ్యును; గరుడః=గరుత్మంతుఁడు, భిల్లపల్లికాం=బోయపల్లెను, కథంకారం=ఎట్లు, నిశ్శంకం=జంకులేక, నిజగార=భక్షించెను?

తా. ఈగరుత్మంతుఁడు "సుపర్ణోసిగరుత్మాన్ త్రివృత్తే శిరో గాయత్రమ్" అని తనసకలావయవములును వేదములుగాను, తాను బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడుగాను, మఱి భగవానుని సదా వహించువాఁడుగాను నుండియు; జంకులేక తానా బోయపల్లె నెట్లు భక్షించువాఁ డయ్యెను?

ఆ. అచ్యుతాశ్రితుండు ♦ నధిగతశ్రుతికుండు
విశ్రుతుం డితండు ♦ ద్విజవరుండు
పూర్ణతరతనూను ♦ వర్ణనుపర్ణుఁ డా
బోయపల్లె వీని ♦ బోన మాయె.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ పక్షిరాజస్య భిల్లపల్లీనిగరణే సాధుజనానుగ్రహే సాధుజన నిగ్రహసామర్థ్యం సదసద్వివేచనచాతుర్యంచ విజృంభితం తత్కథం భూషణమేవ దూషయతి భవాన్॥ 684

వ. పక్షిపుంగవుఁడా బోయపల్లియ మ్రింగెడువిషయమున సాధుజనుల ననుగ్రహించుటయందును, అసాధుజనుల నిగ్రహించుటయందును సామర్థ్యము, ఇది సత్తది యసత్తను వివేచనమునందుఁ జాతుర్యమును విజృంభింపఁబడినయది; అది యెట్లు దూషణమే యగును? నీవు దాని భూషించుచునే యున్నావు.

శృణు.—వినుము.—

వృ॥ గరుడో గిరన్ క్షమపి కిల్బిషావిలమ్
ఖలభిల్లజాత ముషితం తదంతరే
నిరజీగల న్నిజగలా దిలాసురమ్
భవతః ప్రపన్నమివ పన్నగేశయః॥ 685

అ. గరుడః=గరుత్మంతుఁడు, కిల్బిషావిలం=పాపములచేత చుట్టఁబడినట్టి, క్షమపి=ఒకానొక అవాచ్యమైన, ఖలభిల్లజాతం=దుష్టులగు బోయలసమూహమును, గిరన్=మ్రింగుచు, తదంతరే=వారినడుమ, ఉషితం=కలియఁబడియున్న, ఇలాసురం=బ్రాహ్మణుని, నిజగళాత్=తనగొంతునుండి, పన్నగేశయః=శేషశాయియైన విష్ణువు, ప్రపన్నం=ప్రపత్తినిష్ఠుని, భవతః=సంసారమునుండివలె, నిరజీగలత్=వెడలించెను.

తా. ఈగరుత్మంతుఁడు మహాపాపులైనపుళిందులనెడి బోయలనందఱను మ్రింగి, వారిలో కలిసికొనియున్న యొకబ్రాహ్మణుని తనకంఠములోనుండి, శ్రీమహావిష్ణువు తనకు శరణాగతుఁడైనవానిని సంసారములోనుండివలె, వెడల జేసెను.

తే. గరుడుఁ డఘనుల విఘటించి క పరిఘవిల్లు
భిల్లనికరము మ్రింగి, లోఁకడిల్లవడఁ గి
ల్బాత్మజుని నుద్ధరించె గళాంతరమున
నుండి హరి శ్రితు సంసృతినుండిపోలె.

గ॥ హాంత! శకుంతపురందరస్యాస్య స్వచ్ఛందవిహారావసరే ష్వపి
అభంగురమేవ స్వామికైంకర్యమ్॥ 686

వ. ఆహా! యీవిహగేంద్రునకు స్వేచ్ఛావిహారసమయములందును స్వామికైంకర్య మభంగురకార్యమే.

యతః.—ఏలనిన.—

వృ॥ స్వజ్యేష్ఠప్రేర్యహార్యాశ్రితరథఘృణిమన్మండలస్థాచ్యుతాప్యం
సన్మార్గం పక్షవాతోద్గతధరణిరజశ్ఛన్న మేతజ్జవేన
కల్లోలై రుల్లలద్భిః ప్రచలజలనిధేః తూలయన్ ఘూర్ణదర్ణః
ప్రేంఖడ్డిండీరఖండచ్ఛలకుసుమకులై ర్మండయత్యండజేంద్రః॥

అ- అండజేంద్రః=పక్షిరాజైన గరుత్మంతుఁడు, పక్షవాత-ఉద్గత-ధరణీ.రజః-ఛన్నం=రెక్కలగాలిచేత-లేచిన-నేలదుమ్ముచేత.కప్పఁబడినదియు, స్వజ్యేష్ఠ-ప్రేర్య-హారి- ఆశ్రితరథ-ఘృణిమత్ - మండలస్థ-అచ్యుత-ఆప్యం=తన అన్నయైన అనూరునిచేత-ప్రేరింపఁదగిన-గుఱ్ఱములచే-చేర్పఁబడిన రథముగల-సూర్యునియొక్క-మండలమం దుండునట్టి, నారాయణునిచే-చేరఁదగినదియు నైన, సన్మార్గం=మంచిమార్గమును-ఆకాశమును, ఏతజ్జవేన=ఈ గాలివేగముచేత, ప్రచలజలనిధేః=కలఁకఁబాఱుచున్న సముద్రముయొక్క, ఉల్లలద్భిః=రేఁగుచున్న, కల్లోలైః=గొప్పయలలచేత, తూలయన్ =ప్రక్షాళించుచు, ఘూర్ణత్-అర్ణః-ప్రేంఖత్-డిండీరఖండచ్ఛల-కుసుమకులైః=తిరుగులాడుచున్న-నీటిలోనుండి-రేఁగుచున్న - నురుగుగడ్డలనెడి నెపముగల-పూలగుములచేత, మండయతి=అలంకరించుచున్నవాఁడు.

తా. ఈగరుత్మంతుఁడు తన ఱెక్కలగాలికి రేఁగి నేలదుమ్ము కమ్ముకొని యున్నదని ఆసన్నార్గమనెడి యాకాశమును ఆగాలివేగమునఁ గలఁకఁబాఱు సముద్రపుఁగల్లోలములతో ప్రక్షాళించి, పైకి రేఁగు నురుగుగడ్డలచేత పూలగుత్తులచేపలె అలంకరించినవాఁ డాయెను.

మ. అరుణప్రేరితవాజిరాజిరథసూర్యప్రాంతబింబాంతరం
బిరవై భాసిలుశౌరిదారిస్వగరుత్సేవ్ఛ్యానముద్గచ్ఛదు
ద్ధురవాతోత్థితభూరిభూరజము నుద్ధూతాబ్ధినిర్ధూతపు
ష్కరగంగత్పృథుభంగసంఘములఁ బ్రక్షాళించి డిండీరఖం
డలసత్పుష్పగుళుచ్ఛములైఁ అపెడిఁ గాదాగ్ర్యాండపేతుఁ డావడిన్.

పున రభిధ్యాయన్.—మఱి స్మరించుచు.—

స్ర॥ యస్వీక్షాధైర్యరక్షాంకిలపులకభృతాంధావతాం దైవతానాం
సేవాసమ్మర్దకాలే గిరిశఫణిగణాద్బిభ్యతా మభ్యతాసిత్
సోఽయం గాంగేయపృథ్వీధరవరశిఖరచ్ఛాయసచ్ఛాయకాయః
భిందన్బృందం రిపూణాంకలయతుకుశలంఛాందసోనశ్శకుంతః॥

అ. సేవా-సమ్మర్ద కాలే=భగవత్సేవయందు-ఇరుకుపాటుతోడి కాలములో, గిరిశ-ఫణిగణాత్=శివునియొక్క - సర్పసమూహమువలన, బిభ్యతాం=భయపడుచు, పులకభృతాం=గగ్గురుపాటు పొందినవారై, ధావతాం=పరుగిడుచున్న, దైవతానాం=దేవతలకు, యద్వీక్షా=ఏగరుత్మంతుని దర్శనము, ధైర్యరక్షాం = ధీరత్వసంరక్షణమును, అభ్యతానీత్కిల = చేసెనో కదా? సః=ఆ, అయం=ఈ, ఛాందసః=వేదమయుఁడై, గాంగేయపృథ్వీధర-వరశిఖరచ్ఛాయ-సచ్ఛాయ-కాయః=బంగారుపర్వతముయొక్క- మేలైన శిఖరాలఛాయ కలదై-మంచికాంతులు కలదైన-శరీరము కలవాఁడైన, శకుంతః=పక్షిస్వరూపుఁడగు గరుత్మంతుఁడు, రిపూణాం=శత్రువులయొక్క, బృందం=సమూహమును, భిందన్=భిన్నపఱచుచు, నః=మాకు, కుశలం=క్షేమమును, కలయతు=కలుగఁజేయునుగాక!

తా. ఈగరుత్మంతుఁ డాభగవంతుని సేవించుటకై వచ్చి, తమతోఁగూడ నుండు నీశ్వరునిశరీరములో భూషణములై యుండు వాసుకి మొదలైన సర్ప రాజులఁ జూచి భయపడుచు, వడఁకుచు, పరుగిడుచుండు దేవతలకు ధైర్యము గలుగఁజేయుచును; శత్రువులను పడఁగొట్టుచును; మేరువువలె బంగారుశరీర ముతో, వేదస్వరూపముతోను మమ్ము సంరక్షించు చుండుఁగాక!

మ. తనవీక్షన్ ధృతిరక్ష సేయు దితిజాళితస్వర్థిసేవార్థిదే
వనికాయంబునకున్ దదంతరహరశ్వ్యాళావళీభీతినూ
డనిఁ బాడన్ గని తోడ నేతఁ, డతఁడత్యస్తాపబాధుండు దా
నొనరించున్ మదరాతిఘాతి గరుడుండున్నిద్రభద్రంబొగిన్.

వం. ఏయతఁడు ఆరాక్షసవిరోధి యైన విష్ణువుయొక్క సేవ నపేక్షించెడి దేవతలకు వారలలోపల నీశ్వరునిభూషణము లైన సర్పసమూహములభయము చేత పాఱిపోఁగఁ జూచి, తోన తనకటాక్షమున ధైర్యములోడి రక్షణముచే యునో; అతఁడు మిక్కిలి బంగారమువలె కాంతికలిగినవాఁడై శత్రుసం హారకుఁడైన తాను గరుత్మంతుఁడు వరుసగా అధికమైనక్షేమమును జేయును గాక!

పున స్సవిస్మయమ్.—మఱి యచ్చెరువడి.—

వృ॥నగరూప ముపైతి యుక్తమంగీ
కృతశాఖోఽపి సుపర్ణ ఉన్నతోఽపి
వినతైకవిధేయ ఏష చిత్రం
స్థిర మామోఘమధాన్యధోర్ధ్వపక్షాత్॥ 689

అ. అంగీకృత-శాఖోఽపి=స్వీకరింపఁబడినవియు-అవయవములుగాఁ జేసికోఁ బడినవియునైన-ఋక్కు మొదలైనకళలు - కలవాఁడైనను, సుపర్ణః=మంచి ఆకులు-ఱెక్కలుగలవాఁడు, ఉన్నతోఽపి=పొడవైనవాఁడయ్యును; నగ-రూ పం=వృక్షముయొక్క - మేరుపర్వతముయొక్క-స్వరూపమును, ఉపైతి=పొం దుచున్నాఁడు; యుక్తం=ఇదిసరే? వినతైక-విధేయః=ఆశ్రితులకు-తల్లియైన

వినతకు ముఖ్యముగ-అడఁగినవాఁడైన, ఏషః=ఇతఁడు, మధోః=వసంతఋతువుకు-మధు వను రాక్షసునకు, విపక్షాత్=విశేషమిత్రమై-శత్రువైనభగవానుని వలన, స్థిరం=స్థిరమైన, ఆమోదం=వాసనను-సంతోషమును, అధాత్=ధరించెను. చిత్రం=ఆశ్చర్యము! (శ్లేషానుప్రాణిత విరోధాభాసాలంకారము.)

తా. ఋక్శాఖాదివేదాంగములే అంగములుగాను, తల్లియైన వినతకు విధేయుఁడుగాను, మహోన్నతుఁడుగాను, మంచి రెక్కలు కలిగినవాఁడుగాను నున్న యీగరుత్మంతుఁడు కొమ్మలతో మహోన్నతమై ఆశ్రితులకు అణఁగినదై యుండు వృక్షమువలె మధురాక్షసునకు శత్రువుగాను వసంతర్తువుకు మిత్రముగాను,నుండుభగవంతునివలనసంతోషమును పరిమళమును వహించుచుండెను.

తే. నగముగతి సుపర్ణుఁడు సమున్నతుఁడు నగుచు
శ్లాఘునంగీకృతాఖిలశాఖుఁ డగుచు
వినతవినతుఁడు నామోదమును లభించె
స్థిరత మధువిపక్షునె కొని చిత్ర మరయ.

గ॥ అథ సర్వతః పురీం నిరీక్ష్య సాంజలిబంధమ్॥ 690

వ. తర్వాత సర్వత్ర పురి నిరీక్షించి యంజలి బంధించి.

వృ॥ శ్రీవల్లభ దాసేభ్యః
శ్రీరంగక్షేత్రనియత వాసిభ్యః
త్రుటితభవత్రాసేభ్యో
నమోస్తు కృతశిష్యధీవికాసేభ్యః॥ 691

అ. శ్రీరంగక్షేత్రనియతవాసిభ్యః = శ్రీరంగదివ్యక్షేత్రమందు నియతముగా వసించువారును, త్రుటితభవత్రాసేభ్యః=త్రుంచివేయఁబడిన పాపములవలని భయముకలవారును, కృతశిష్యధీవికాసేభ్యః=చేయఁబడిన శిష్యులయొక్క జ్ఞానాతిశయము కలవారునైన, శ్రీవల్లభదాసేభ్యః=శ్రీపతిభక్తులకు, నమః=మాననమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక.

తా. ఈ శ్రీరంగమనెడి దివ్యక్షేత్రమున వాసముచేయుచు, సకల దోషవిముక్తులై, శిష్యులకును జ్ఞానప్రదాతలైయుండు శ్రీవైష్ణవులకు దండప్రణామములు చేయువాఁడను.

క. హరిదాసుల శ్రీరంగ
స్థిరవాసుల రచితశిష్యశేధిభాసుల భా
సురచిత్తవికాసుల ధుత
దురితత్రాసుల నెరంగుకొందును దునుమఁగలిన్.

టి. కలిన్ = దోషమును, తునుమన్ = త్రుంచుటకై, ఎరంగుదున్ = నమస్కరింతును.

కృశానుః—కశానువు.—

గ॥ సఖే! సర్వా నేతత్పురవాస్తవ్యా న్మాన్యభవా న్నమస్కుర్యాత్ ॥ 692

వ. ఈరంగనగరమందు నివసించుకొందఱకు నీవు నమస్కారము కావింపకుము.

శ్లో॥ నిబిడీసగుణస్తోమై
ర్హరిదాసై రలంకృతే
అట్టశూలాః కతిపయే
పట్టణేస్మిన్ ప్రతిష్ఠితాః॥ 693

అ. నిబిడీసగుణస్తోమైః = దట్టములైన సుగుణములసమూహము గల, హరిదాసైః = భగవద్భక్తులచేత, అలంకృతే = అలంకరింపఁబడిన, అస్మిన్ = ఈ, పట్టణే = శ్రీరంగమందు, అట్టశూలాః = అన్నమునమ్మువారు, కతిపయే = కొందఱు, ప్రతిష్ఠితాః = ప్రతిష్ఠింపఁబడియున్నవారు.

తా. ఈ శ్రీరంగక్షేత్రమందుఁ గొందఱు సుగుణసంపన్నులుండియు, మఱి కొందఱు అన్నము విక్రయించుకొనువారు నున్నవారు.

క. హరిదాసులు గుణభాసులు
నిరతము నీపురిఁ గరంబు నివసింతురె, యై
న, రమేశనివేదిత మో
గిరము నెతో విలిచికొం ద్రోకగిని గొంద అహో!

గ॥ ఇతి నిరూప్య సవిస్మయమ్॥ 694

వ. అని నిరూపించి విస్మయము నతిశయించి.

వృ॥శక్రాద్యర్థం హవిరఘహరం శౌరిణాఽఽస్వాదితం యత్
దత్తం విత్తగ్రహణచపలాః కేఽపి విక్రీణతే తత్
ధామ శ్రీమ ద్యది మధుజితా దీయతే స్వీయ మేతే
నోత్పృప్యంతే ధనకణతృషా తచ్చ విక్రీణతేఽజ్ఞాః॥ 695

అ. శౌరిణా=విష్ణువుచేత, ఆస్వాదితం=ఆరగింపఁబడినదై, అఘహరం=సర్వదోషహరమైన, యత్ హవిః=ఏహవిర్భాగమైనయన్నము, శక్రాద్యర్థం = ఇంద్రాదులకొఱకు, దత్తం=ఈయఁబడినదో, తత్ =ఆయన్నమును, విత్తగ్రహణచపలాః=ధనమును సంపాదించుటయందు చాపల్యగుణముగల, కేపి=కొందఱు, విక్రీణతే=విక్రయించుచున్నారు; మధుజితా=విష్ణువుచేత, శ్రీమత్ = సర్వసంపద్యుక్తమై, స్వీయం=తనదైన, ధామ=పరమపదము, దీయతేయది= ఈయఁబడినదేని, ఏతే=ఈ, అజ్ఞాః=అజ్ఞానులు, నోత్పృప్యంతే=తృప్తిపొందగలవారుకారు. తచ్చ=ఆపరమపదమును, ధనకణ-తృషా=అణుమాత్రమైనధనమునందుఁగూడ-లోభగుణముచేత, విక్రీణతే = విక్రయించుచునే యుందురు (అర్థాపత్త్యలంకారముచేత అలంకారధ్వని).

తా. ఈశ్రీరంగక్షేత్రమందు శ్రీరంగనాథుని కారాధనము చేసి, అనంతర మాయింద్రాద్యావరణదేవతలకు బలిగా అర్పించి, సకలదోషపరిహారక మైన యన్నమును ద్రవ్యచాపల్యముచేత ఇక్కడియజ్ఞులు అమ్ముకొందురుగాని, వీరికా రంగనాథుఁడు తానిచ్చెడు ఆపరమపదమును గూడ ఆద్రవ్యలేశాపేక్షచేతనే అమ్మివేసికొందురే కదా?

ఉ॥ శౌరిసమర్పితాన్నమునె ♦ శక్రముఖాదుల కర్పణంబిడన్
దారు తదన్నము ల్ధనము ♦ దాఁపటికమ్మున కమ్ముకొందు రా
వారికె వారి జేతుఁణుఁ డకవారిగ స్వీయపదంబె యిచ్చినన్
వారక దానినిన్ విలిచికవత్తురె విత్తకణంబు కేనిటన్.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ మందమతే! మైవంభాణీః॥ 696

వ. ఓమందమతీ! ఈచందము పలుకవలదు.

వృ॥కింకిం నజీర్యతి ముకుందపదారవింద
ద్వంద్వాభివందనకృతామిహ దేహభాజామ్
అత్యద్భుతౌషధవిశేషనిషేవకాణా
మాపాదయేతకి మనర్థ మపథ్యసేవా॥ 697

అ. ఇహ=ఇక్కడ, ముకుంద-పదారవింద ద్వంద్వ-అభివందనకృతాం=భగవానునియొక్క-పాదపద్మ యుగళములకు-ప్రణామములు చేయునట్టి, దేహభాజాం=ప్రాణులకు, కింకిం=ఏమేమి, పాపం=పాపము, నజీర్యతి=జీర్ణించదు? అత్యద్భుత-ఔషధ విశేష-నిషేవకాణాం = అత్యాశ్చర్యమైన-మందు భేదములను-అనుభవించువారికి, అపథ్య-సేవా=పథ్యముకాని పదార్థములను-అనుభవించుట, అనర్థం=చెడుపును, ఆపాదయేతకిం=కలిగించునా?

తా. ఈ శ్రీరంగమందు ఆశ్రీరంగనాథుని పాదపద్మములు సేవించువారికి మేలైనయౌషధములు తీసికొనువారికి పథ్యము తప్పిననుగూడ చెఱుపు గలుగనియట్లు ఏవిధమైన పాపమైనను నశియింపక పోదు.

ఆ. శ్రీపతిశ్రితులకు ♦ జీర్ణింపదే? యేన
మెది యెదైనఁ గాని ♦ విదితమే? య
పథ్యసేవ యేమి ♦ పడఁగఁ జేయదు? మహౌ
షధవిశేషసేవ ♦ సలుపువారి.

టి.ఏనము-ఏనస్సు=పాపము,ఏమిపడఁగఁజేయదు=ఏమిచెడుగుపడఁజేయదు.

గ॥ సమంతా త్పురీంనిరీక్ష్య సశ్లాఘమ్॥ 698

వ. అంతట నాపురి నిరీక్షించి యత్యంత శ్లాఘాసహితంబుగ.

శ్లో॥ రంగా దన్య దనంగారేః
కంసారేర్వా స్థలేష్వహో।
కిం దృష్టం కిమపిక్షేత్రం
సప్తప్రాకార వేష్టితమ్॥ 699

అ. అనంగారేః=శివునియొక్క-గాని, కంసారేర్వా=విష్ణువు యొక్క-గాని, స్థలేషు=క్షేత్రములలో, రంగాత్=శ్రీరంగమునకంటె, అన్యత్=మఱియొకటి, సప్తప్రాకారవేష్టితం=ఏడుప్రాకారములచేత చుట్టఁబడినట్టి, క్షేత్రం=క్షేత్రము, కిమపి=ఏదియైనను, దృష్టంకిం=చూడఁబడినదా ? అహో=ఆశ్చర్యము !

తా. శివక్షేత్రములలోఁ గాని విష్ణుక్షేత్రములలోఁగాని ఇట్లు ఏడుప్రాకారములుగల క్షేత్రము మఱియొకటి చూచినది లేదు, ఇ దాశ్చర్యము!

క. శ్రీరంగంబునకంటెన్
గోరంగన్ మహి మఱియు నొకకొండును క్షేత్రం
బారంగను సప్తప్రా
కారంబు హరిది హరునిది కలకంటే ? యొదియేన్.

కృశానుః—కృశానువు—

గ॥ వయస్య ! మైవంవ్రూచః॥

వ. సఖా ! ఇటులు పలుకాడకుము ?

శ్రీజంబుకేశ్వరవర్ణనమ్.

(జంబుకేశ్వరము.— ఇది-కావేరీనది యుత్తరతీరమున త్రిశిరపురమునకును=తిరుచ్చినాపల్లికి పడమరప్రక్క- పరమశివుఁడు అబ్లింగముగ ఆవహించి జంబూవృక్షముదగ్గర అఖిలాండేశ్వరితోఁగూడ దర్శనమిచ్చుచున్న జంబులింగేశ్వర స్వామి వసియించియుండు శివక్షేత్రము.)

అభ్యర్ణేఽస్యపురస్య శ దధిసహ్యాత్మజాతటమ్ ।
శైవక్షేత్రమవేక్షేథాః సప్తప్రాకారసంవృతమ్ ॥ 700

అస్యపురస్య= ఈ శ్రీరంగమునకు, అభ్యర్ణే=సమీపమున, అధిసహ్యాత్మజాతటం=కావేరీతీరమందు, సప్తప్రాకారసంవృతం= ఏడు ప్రాకారములచేత-ప్రాకారములచేత చుట్టఁబడిన, ఏతత్=ఈ, శైవక్షేత్రం = శివసంబంధిమును, అవేక్షేథాః= చూడుము?

ఈ శ్రీరంగమునఁగాక, సప్తప్రాకారములుగలది మఱిదిగాని, మఱుని క్షేత్రము మఱొకటి లేదు. అనుదానికై ఈశ్లోకమున సప్తప్రాకారసంని దీనియందు అర్థాంతరముగా సప్తశబ్దమునకు జటాధరార్థము చెప్పఁబడి చూడు 612.)

కావేరీతీరమునసె
వక్షేత్రంబు కనుము ? సప్తప్రాకా
రావృత మయినది యదియును
విష్ణుక్షేత్రమునకె యెప్పుడు నోరయున్.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

మాస్య; సత్యం; జటాధరప్రాకార సంవృత స్యాద్యశ్లేషనై
క్యేనైవ రంగసాధర్మ్యం సమర్థనీయమ్॥ 701

నిజము, జటాధరప్రాకారసంవృతం బైనయీనగరంబు సప్తశబ్దశ్లేషనైపుణ్యముచేతనే యీరంగముతో సా
మ్యము సమర్థనీయ మేయనుచు నిపుణంబుగను నిరూపించి.

దత్కాండర్పకర్పణపణనిపుణదృగ్వహ్ని సంపన్నఫాలా
శ్వః ఘణ్యాగగణ్యప్రకరమయతయా భీవణోభూషణైర్యః
తస్సాంతః పురస్సకవలితగరలోరాజతే రాజతేఽద్రా
హ్యం సహ్యాత్మజాగ్రె విహరతి సచిరం శంకరశ్శంకరోచిః॥

ఆ. యః=ఎతఁడు, నంపత్-కందర్పదర్ప-క్షపణనిపుణ - దృక్ వహ్ని-సంపన్న-ఫాల-ఆరుణ్యైః=సంతోషించుచున్న - మన్మథగర్వమును-నశింపఁజేయుటయందు సమర్థమైన-నేత్రాగ్నితో-కూడుకొన్న-నొసటియుంచలి - ఎఱ్ఱఁదనము గలవాఁడును, ఫణిఅగ్రగణ్య-ప్రకరమయతయా=సర్పశ్రేష్ఠులయొక్క - సమూహమయమై యుండుటచేత, భూషణైః = ఆయాభరణములచేత, భీషణః= భయంకరుఁడును, కవలితగరళః=కబళముగాఁగైకొన్న- విషముకలవాఁడునై, రాజతే=వెండిమయమైన,అద్రౌ=పర్వతమందు, రాజతే=ప్రకాశించుచున్నాఁడో; సః=ఆ, శంఖరోచిః=శంఖమువలె తెల్లనికాంతులుకల, శంకరః=మహేశ్వరుఁడు, సాంతఃపురః=అంతఃపురస్త్రీతోఁ గూడినవాఁడును, కాంతస్సన్ = మనోహరుఁడునగుచు, మహ్యాం=ఈభూమియందు, సహ్యాత్మజాగ్రే = కావేరిముందట, చిరం=బహుకాలముగా, విహరతి=విహరించుచున్నవాఁడు.

తా. బ్రహ్మ మొదలు చీమ దోమవఱకు మోహింపఁజేయుచు జయశీలుఁడైన మన్మథుని యాజయగర్వమును బోఁగొట్టు ఫాలనేత్రాగ్నితోను, భయంకరములైన సర్పభూషణములతోను,కంఠమున విషముతోను,భయంకరుఁడయ్యును; శరీరమున ధవళవర్ణముతోను, పార్శ్వమున పార్వతితోను మనోహరుఁడై యామహేశ్వరుఁ డీకావేరీతీర జంబుకేశ్వరమున విహరించుచున్నవాఁడు.

సీ. విధ్యాదికీటాంత ✻ విజయుంబునంబట్టు
కందర్పదర్పంబు ✻ కరఁగఁబెట్టు
చిచ్చుఅదృష్టిన ✻ క్రచ్చర నెఱఁబారు
ఫాలభాగంబునఁ ✻ బరఁగువాఁడు
ఫణిగణాగ్రామణుల్ ✻ మణిఫణాగ్రామము
ల్వాలయించు పలువిధం✻బులను మించు
భూషణావళులతో ✻ భీషణావయవము
లగరళంబుగబళంబు ✻ గలుగువాఁడు
తే. రాజతాద్రిని మెప్పు వి✻రాజితుఁడును

నయిన నంతఃపురము నంది యందగిలుచు
నుద్దవిడి నిప్డు గావేరి యొద్ద గాంచు?
శంఖరుచిరుఁడు విహరించు శంకరుండు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ నాత్రస్థాతవ్యం యదిహా విశ్వవిలక్షణా రీతిరాలక్ష్యతే॥ 703
వ. సఖా! ఈకడ నిలిచినది చాలు, ఏల? యిట విశ్వవిలక్షణ
మైనవిధమ్ము కనఁబడుచున్నది.
శ్లో॥ యే తోయై ర్నాదేయై రభిషిక్తా స్తేహి తాప ముఝ్ఝంతి!
ప్రత్యుత జహాతి తాపం కావేరీ శంకరాభిషేకేణ ॥ 704

అ. యే=ఎవరు, నాదేయైః=నదీసంబంధమైన, తోయైః = జలముల చేత, అభిషిక్తాః=అభ్యంజనము చేయఁబడిరో; తేహి=వారుకదా? తాపం = తాపమును, ఉఝ్ఝంతి = విడుచుచున్నారు; ప్రత్యుత=మరేమంటే? కావేరీ=కావేరీనది, శంకరాభిషేకేణ = మహాశివునియభిషేకము చేత, తాపం=తాపమును, జహాతి=విడుచుచున్నది.

తా. నదీజలమున స్నానము చేయువారు తాపమును విడుచువారగుచున్నారుగాని, ఈకావేరి ఆశంకరుని యభిషేకము చేత తాను తాపమును విడుచునది ఆయెను. ఇది లోకవిలక్షణముకదా ?

ఆ. లోకు లాపగాభిషేకమునన తాప
ముజ్జగింత్రు మిగుల నుజ్జగించు
శంకరాభిషేక సంకలనమునఁ గా
వేరి తానె తాప మౌర! కలద?

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ కుత ఏవమ్ కృశానుః శృణు తావత్ ॥ 705
వ. విశ్వావసుం డేల యీలాగని యడిగినఁ గృశానుండు విను
మని మరల నిట్లనియె.

వృ॥ గంగానుషంగాద్యమునా సదర్పా
త్యసహ్యతాపా బతసహ్యకన్యా।
గంగాధరే స్వైరభిషిచ్యమానే
తోయైః స్వయం తాప మియం జహాతి॥ 706

అ. యమునా=యమునానది, గంగా+అనుషంగాత్=గంగానదియొక్క+సంగమమువలన, సదర్పా=గర్వసహితమైనది; ఇతి=అని, బత=అయ్యో? అస హ్యతాపా=సహింపఁగూడని మనస్తాపముకల, ఇయం=ఈ, సహ్యకన్యా=కావేరి, స్వైః=తనదైన, తోయైః=జలములచేత, గంగాధరే=గంగాధరుఁడైన మహేశ్వరుఁడు, అభిషిచ్యమానేసతి=అభిషేకము చేయఁబడుచుండఁగా, స్వయం=తాను, తాపం=తాపమును, జహాతి=విడుచుచున్నది.

తా. ఈగంగాసంగముచేతనే ఆయమునానదికూడ తాపము త్యజించినదాయెనే; ఈకావేరీనదియు అయ్యో? ఓర్వఁగూడని మనఃపరితాపముకలదియయ్యె, ఆగంగాధరునికి తన జలముచేతనే అభిషేకము చేయుటవలనగదా? తాను తనపరితాపమునుక్ విడిచినదయ్యెను.

తే. యమునగంగానుషంగాన ◌ సముదయని య
సహ్యతాప తా నయి కటా! ◌ సహ్యకన్య
యల్లగంగాధరాభిషే◌కాభిషంగ
మునన తనతాపమెల్ల నిం◌ పొనర విడిచె

గంగానది—ఇది 93 వ శ్లోకమునొద్ద వ్రాసియున్నది.

యమునానది:—ఇది సూర్యునివలన ప్రభవించి కళిందపర్వతమునుండి ప్రవహించి శ్రీకృష్ణుఁడు లీలామానుషవిగ్రహుండై యవతరించియుండు గోకుల బృందావనములందుండి బలరాముని హలాయుధమువలన నూఱుపాయలై పాఱుచుండునది.

కావేరీనది–సహ్యకన్య—ఈనది—544 వ శ్లోకము పెగ చూడు?

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

గ॥ ఈదృశం దూషణం గుణగ్రాహిణా మభిమతమేవ॥ 707

వ. ఇట్టిదూషణ మట్టిగుణగ్రాహుల కభిమతమే.

చోళదేశవర్ణనము.

(చోళదేశము.—ఇది భరతునితండ్రియయిన దుష్యంతునితమ్ముఁడు దుష్యంతునిపుత్రుఁడయిన కురుధామునిపుత్రుఁడు ఆక్రీతుఁడు, అతనిపుత్రులు పాండ్యచోళ కేరళులు మూవురు; వారిలో చోళుఁడు ఈ కాంచీపట్టణమును రాజధానిగాఁజేసికొని యిదిమొదలు పాండ్యదేశమువఱకు పరిపాలించినదేశము.)

గ॥ ఇత్యన్యతో విమానం ప్రస్థాప్య సానందమ్॥ 708

వ. అని మఱొక్కప్రక్కకుఁ విమానముఁ గదలించి కరంబు
నానందభరంబున.

అమీఖలు— ఇవికదా?—

వృ॥ వ్యాళాధిపేశయ శుభస్థలభూషితేలాః
క్ష్వేళాశనాయతనసాంద్రతరాంతరాళాః
చోళా విభాంతి పవమానవిహారవేళా
డోలాయమానసహకారనవప్రవాళాః. 709

అ. వ్యాళాధిపేశయ - శుభస్థల—భూషిత—ఇలాః = శేషశాయియైన విష్ణువుయొక్క - శుభాలయములచేత-అలంకరింపఁబడిన - భూప్రదేశములు గలదియు, క్ష్వేళాశన - ఆయతన - సాంద్రతర - అంతరాళాః = విషభక్షకుఁడైన శివునియొక్క - ఆలయములచేత - దట్టములైన - మధ్యప్రదేశములుకలవియు, పవమాన - విహారవేళా - డోలాయమాన - సహకార - నవప్రవాళాః = గాడ్పుయొక్క - సంచారకాలములందు - ఊఁగులాడుచున్న - మామిడివృక్షములయొక్క - క్రొంజిగుళ్లుగలవియునైన, చోళాః = చోళదేశములు, విభాంతి = ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. ఈ చోళదేశములు మహావిష్ణ్వాలయములును, మహాశివాలయములును గలిగి; మంచిగాడ్పులును, మంచిమామిళ్లతోఁటలును గలిగియున్నవి.

తే. శ్రీశగౌరీశభవ్యని ౯ వేశములను
జోళదేశము లెడనెడ ౯ శోభిలు నిట
వాతపోతము చూతప్ర ౯ వాళపాళి
నోలిఁ గేలికాఁడోలికా౯ పాళిసేయు.

గ॥ నిపుణం విభావ్య సోత్కంఠమ్॥ 710

వ. నిపుణంబుగ విభావించి నిరుపమోత్కంఠాసహితంబుగ.

శ్లో॥ నాగవల్లీ మతల్లీభిః కామినీభి రివాదరాత్ ।
పరిరబ్ధాః ప్రమోదంతే క్రముకాః కాముకా ఇవ॥ 711

అ. కాముకాఇవ=కాముకులువలె, క్రముకాః=పోఁకచెట్లు, ఆదరాత్= ప్రేమవలన, కామినీభిరివ=కాముకాంగనలవలె, నాగవల్లీమతల్లీభిః = శ్రేష్ఠములైన తమలపాకుతీఁగలతో, పరిరబ్ధాః = చుట్టఁబడినవై — కౌఁగిలింపఁబడినవై, ప్రమోదంతే=సంతోషపడుచున్నవి.

తా. ఇక్కడిపోఁకచెట్లు తమలపాకుతీఁగలతోఁ గూడి, కామినులతోఁ గూడినకాముకులవలె కౌఁగిలింపఁబడుచున్నవి.

తే. నాగవల్లులఁ గొని యొల ౯ నాఁగలవలె
నాదరముమీఁద నాలింగ ౯ నాదికములఁ
గాముకులకులమునువలెఁ ౯ గ్రముకకులము
మేదినిని గనుఁ మెందు నా ౯ మోద మొందు.

గ॥ ఇతశ్చభవా నవేక్షతామ్॥

వ. ఇందునను నీవు గందువుగాక.

వృ॥ అభ్రం లిహా నహహా! పశ్య! మరుద్వృధాయాః
రోధోరుహాః పృథుఫలానిహా నాళికేరాః।

ఆగచ్ఛతే సవితృమండల మాశ్రితాయ
నాథాయ భక్తితఇవాత్తనవోపహారాన్॥ 712

అ. మరుద్వృధాయాః=కావేరియొక్క, రోధోరుహాః=గట్టునఁబుట్టినవై, అభ్రంలిహాన్=ఆకాశమునంటినవై, పృథుఫలాన్ = గొప్పఫలములుగలవైన, నాళికేరాన్=నారికేళములను, సవితృమండలం=సూర్యబింబమును,ఆశ్రితాయ= ఆశ్రయించినతఁడై, ఆగచ్ఛతే=వచ్చుచున్నతఁడైన, నాథాయ=భగవంతునకు, ఇహ=ఇక్కడ, భక్తితః=భక్తితో, ఆత్త - నవ -ఉపహారాన్ ఇవ= చేకొన్న- క్రొత్తలైన - కానుకలనువలె, పశ్య=చూడుమా ?

తా. ఈకావేరిగట్టునందలి టెంకాయచెట్టు లాకాశమునంటి సూర్యమండలమధిష్ఠించి వచ్చియుండు నా సూర్యనారాయణునకు కానుకలుగా సమర్పించుటకై ఫలించియుండునట్టులుండు గొప్పనారికేళఫలములతోనున్నవి.చూడు?

తే. అభ్రలిహములు కావేరి శుభ్రతీర
రుహము లురుఫలములు భూరి మహితనారి
కేళములు వచ్చురవిబింబ కేశవునకు
భక్తి నిచ్చుకానుకల సరివచ్చుఁ గనుము?

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ మమతుఏవం మతిః॥

వ. నాకును నీలాగుననే తలఁపుఁ గొలుపుచున్నయది.

వృ॥ లోలద్దీర్ఘదళా బృహత్తరఫలా వాతోల్లలద్ధూలిభిః
ఛన్నాః ప్రాంశుతమాః స్ఫురంతిపురతో యేనాళికేరద్రుమాః।
ధూమాస్వాదనపాత్రధారిణఇమే ద్రాఘిష్ఠచంచజ్జటా
భస్మోద్ధూలితమూర్తయో వివసనాః పాషండభేదాఇవ॥ 713

అ. యే=ఏ, నాళికేరద్రుమాః=టెంకాయచెట్లు, లోలత్ - దీర్ఘదలాః = వ్రేలాడుచున్న - నిడివిఆకులుకలవియు, బృహత్తర - ఫలాః=మిక్కిలిగొప్పవై

న - ఫలములుకలవియు, వాత - ఉల్లలత్ - ధూళిభిః=గాలిచేత - పైకిలేచుచు న్న - దుమ్ములచేత, ఛన్నాః=కప్పఁబడినవియు, ప్రాంశుతమాః=మిక్కిలిపొడవులైనవియో; తే ఇమే=ఆయీవృక్షములు, ద్రాఘిష్ఠ-చంచత్ - జటాః=మిక్కిలిదీర్ఘములై - ఊఁగులాడుచున్న - జడలుకలవియు, ధూమ - ఆస్వాదన - పాత్ర - ధారిణః=పొగయొక్క-రుచిచూచుటకు - పాత్రనుధరించునవియు, భస్మ - ఉద్ధూళిత - మూర్తయః=బసుమముచేత - పైకిఁబూయఁబడిన - శరీరముకలవియు, వివసనాః=వస్త్రహీనములునైన, పాషండభేదాఇవ=పాషండుల భేదములువలె, పురతః=ఎదురుగ, స్ఫురంతి=ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. ఈ టెంకాయచెట్లు నిడివాకులును, గొప్పఫలములునుగలిగి, గాలికి-ఊఁగినదుమ్ముతగిలి; నిడివిజడలును, పొగత్రాగుపాత్రములును, పైఁగఁబూసికొన్న బసుమములును గలిగి; బట్టలుకట్టని పాషండులువలె కనఁబడుచున్నవి.

ఉ. చాలుదళాలు వాలుజడ లై చాలు మహాఫలసత్త్వము లె ధూ
మాలను బీల్చుపాత్రలు దుకేమారము దోరము భూతిపూఁత
యుత్తాలవునాళి కేరములె తారువివస్త్రులు సర్వలింగులన్
బోలికమాల గ్రాలెఁగను పూర్ణవనాళులఁ జోళదేశముల్.

విశ్వావసుః —విశ్వావసువు.—

గ॥ సహాస మన్యత్రో నిర్దిశ్య॥ 714

వ. నవ్వి మఱొకప్రక్కనిర్దేశించి.

వృ॥ పద్మిన్యాకర్షోచితగంధప్రసవాన్ ప్రపశ్య పున్నాగాన్ !
అతనూగ్రాశుగకలనాత్ సాంప్రాప్తానధికరేణుసంపర్కమ్॥ 715

ఆ. పద్మినీ-ఆకర్ష-ఉచిత-గంధప్రసవాన్=పద్మలతలయొక్క- ఆఁడుఏనుఁగులయొక్క, పద్మినీస్త్రీలయొక్కయు-ఆకర్షణమునకు - తగిన- సువాసనపూవులు-మదప్రసవములును గలిగియు, అతను-ఉగ్ర-ఆశుగ - కలనాత్ =అధికమైన-మన్మథునియొక్క-భయంకరమైన-గాలియొక్క=బాణములయొక్కయు- కూడికవలన, అధికరేణు-అధికరేణుసంపర్కం=ఎక్కువపుప్పొడితో- ఏనుఁగులతో-

సంబంధమును-సంభోగమును, సంప్రాప్తాన్ =పొందియున్న, పున్నాగాన్ = సురపొన్నలను- మొగయేనుఁగులను-పురుషశ్రేష్ఠులనున్, ప్రపశ్య=చూడుము?

తా. పుష్పవతులైన పద్మినీజాతి స్త్రీల నాకర్షించు మన్మథబాణాలతోడి సంభోగముగల పురుషశ్రేష్ఠులును, మదవతులైన ఆఁడుజాతి యేనుఁగుల నాకర్షించు గాడ్పులతోడి సంసర్గముగల మొగయేనుఁగు లట్లును, సువాసన పూవులుగల తామరతీఁగల నాకర్షించు వాసనగాలితోడి సంబంధముగల సురపొన్నచెట్లున్నవి. చూడు?

తే. పద్మినులను నాకర్షించి ప్రసవగంధ
ములను మఱిగొన్న పున్నాగములను గనుము?
యతను విధు తాశుగములచే నధిక రేణు
యోగమును వేగమునఁ గనె యుక్తమిదియ.

గ॥ (పార్శ్వతో వీక్ష్య) అహో! మహోన్నతా జనపదానా మమే
షా మభిజాతతా, పశ్య? 716

వ. (పక్క నొక్క చూచి) ఆహా! మహోన్నత మీజానపదుల
యాభిజాత్యము! చూడు?

వృ॥ జ్యోతిష్టోమ స్సాంగ ఉక్థ్యో౽తి రాత్రో౽
ప్యాప్తోర్యామ షోడశీ వాజపేయః।
ప్రౌఢాయజ్ఞాః పౌండరీకాదయో వా
చోలేష్వేతే నిత్యమేవ క్రియంతే॥ 717

అ. సాంగః=అంగసహితమైన, జ్యోతిష్టోమః=జ్యోతిష్టోమము; ఉక్థ్యః=ఉక్థ్యము, అతిరాత్రో౽పి=అతిరాత్రమును; ఆప్తోర్యామః=ఆప్తోర్యామము; షోడశీవాజపేయః = షోడశీవాజపేయము; ప్రౌఢాః=గొప్పలైన, పౌండరీకాదయః=పౌండరీకము మొదలైన, ఏతే=ఈ, యజ్ఞాః=యజ్ఞములు, చోలేషు=ఈ చోళదేశములందు, నిత్యం=ఎప్పుడును, క్రియంత ఏవ=చేయఁబడుచు నేయున్నవి.

వ. సాంగము లైనజ్యోతిష్టోమోక్థ్యాతిరాత్రాప్తోర్యామ వాజపే
యము లనెడి యైదు నాల్గు మూడు రెండొక రాత్రులందును
జేయు నధ్వరంబులును, అంతకంటె నధిక రాత్రు లందుఁ
జేయు పౌండరీకాదిక మహాధ్వరంబులును ఈ చోళ జన
పదంబు లందు నిత్యంబును జేయంబడుచున్న యవి.

కించ — మఱియు. —

శ్లో॥ గృహేగృహే పశ్య? కృతాగ్నిహోత్రా
శ్శాస్త్రౌషధోల్లాఘహృదో విదోషాః ।
పుణ్యోత్తరాః పండితపుండరీకాః
పునంతి వేదైకధనా జగంతి॥ 718.

అ. శాస్త్రి-ఔషధ-ఉల్లాఘ-హృదః=శాస్త్రిము లనెడి- ఔషధములవ
లన-నిర్మలమైన-హృదయముగలవారును, కృత-అగ్నిహోత్రాః = చేయఁబడిన-
హోమాగ్నిగలవారును, విదోషాః = దోషములులేనివారును, వేదఏకధనాః=
వేదములే ముఖ్యధనముగా గలవారునైన, పండితపుండరీకాః=పండితులలో
శ్రేష్ఠులైనవారు, పుణ్య-ఉత్తరాః=సుకృతములచేత ప్రధానులైనవారై, జగం
తి=లోకములను, పునంతి=పవిత్రపఱచుచున్నవారు; గృహేగృహే = ఇంటిం
టను, పశ్య=చూడు?

తా. ఇక్కడ ఇంటింటను పండితశ్రేష్ఠులు. ఔషధములచేతవలె శాస్త్రి
ములచేత పరిశుద్ధహృదయులై నిత్యాగ్నిహోత్రులును, వేదముఖ్యులును, సుకృ
తముఖ్యులునై యీదేశములను పవిత్ర పఱచుచున్నవారు. చూడు?

తే. గృహగృహము సాగ్నిహోత్రు లవిహితశాస్త్ర
భేషజహృదయవిగళిత దోషు లగుచు
నతులపుణ్యోత్తరులు పండితాధిపతులు
వేదధనులును భువనపవిత్రు లిచట.

టీ. అవహిత...దోషులు=తెలిసికొనఁబడిన శాస్త్రము లనెడియౌషధము లచేత హృదయములందు విడిచిపోయిన వివిధదోషములు గలవారు.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ ఏతద్విషయవిషయా శ్లాఘానుశ్లాఘా నకర్తవ్యా యతఏత
ద్దేశేషసతాం సతామ ప్యనేకప్రకారా దురాచారా ఉప
లభ్యంతే॥ 719

వ. ఈదేశవిషయమై స్తోత్రానుస్తోత్రములు సేయవలదు; ఏలంటే
ఈదేశముల వసించుసజ్జనులయు దురాచారంబు లనేకప్రకా
రంబులుగాఁ గనంబడుచున్నయవి.

శా. స్నాంతి ప్రాత రధిస్రవంతి విధివ త్సంధ్యాదికర్మాచరం
త్యగ్నీనా దధతే మఖాన్విదధతే శాస్త్రాణిచాధీయతే
అభ్యర్చంతి సురాన్ పరార్ధ్య కుసుమై రంచంతికించాతిథీన్
అన్నైః కింతుపురాతనై స్తనుమమీ పుష్యంతి దుష్యంత్యతః.

అ. అమీ=వీరు, ప్రాతః=ఉదయాన, అధిస్రవంతి=నదులయందు, స్నాంతి=స్నానముచేయుచున్నారు; సంధ్యాదికర్మ = సంధ్యావందనాదికర్మను, ఆచరంతి=చేయుచున్నారు; అగ్నీన్=త్రేతాగ్నులను, ఆదధతే = హోమము చేయుచున్నారు; మఖాన్ = యజ్ఞములను, విదధతే = చేయుచున్నారు; శాస్త్రాణిచ=శాస్త్రములనున్, అధీయతే=అభ్యసించుచున్నారు; సురాన్ = దేవతలను, పరార్ధ్యకుసుమైః = శ్రేష్ఠములైన పుష్పములతో, అభ్యర్చంతి=అర్చించుచున్నారు; కించ=మఱియు, అతిథీన్=అతిథులను, అంచంతి=పూజించుచున్నారు; కింతు=మఱియునో, పురాతనైః=ప్రాఁతలైన, అన్నైః=అన్నములచేత, తనుం=శరీరమును, పుష్యంతి=పోషించుకొనుచున్నారు; అతః = అందువలన, దుష్యంతి=(ఒకరొకరిని) దూషించుకొనుచున్నారు.

తా. ఈదేశపుబ్రాహ్మణు లుదయాననే లేచి స్నానసంధ్యాదినిత్యసత్కర్మ లాచరించి వేదశాస్త్రాదు లభ్యసించుచు, ఆహవనీయదాక్షిణాత్యగార్హపత్యా

గ్నులతో దర్శపూర్ణమాసాది యజ్ఞము లాచరించుచు, సూర్యనారాయణ మహేశ్వరాదుల నర్చించుచు, అతిథ్యభ్యాగతుల నాదరించుచు నున్నారు గాని; దినదినము ప్రొంతపడిపోయిన చలిదియన్నముతో శరీరము పోషించుకొంచు దూష్యులగుచున్నవారు.

మ. చలిదిం దాపసువారువీరలు నుషస్స్నానంబొగిం జేయుదుర్
కలసంధ్యాదికకర్మకార్యము కడుం గావింత్రు కామ్యాహితా
గ్నులు వేల్తుర్ క్రతువుల్ చరింత్రు శ్రుతులుం ఘోషింత్రు దైవం
బులం, ఫలపుష్పార్చలొనర్త్రు తారతిథులం బాటింతురిం తేలకో?

ఇ. త్రేతాగ్నులు=కామ్యాహితాగ్నులు—ఆవహానీయ గార్హపత్య దాక్షిణాత్యములు.

గ॥ (పునర్నిరూప్య సవిస్మయమ్) కష్టమేతద్దేశవాసినీనాం విలాసినీనాం నిత్యమేవ లజ్జావ్యక్ష్పత్తిరాహిత్యమ్॥ 721

వ. (మరల నిరూపించి విస్మయ మతిశయించి) అయ్యో! ఈదేశవాసిను లయిన సువాసినులకు నిచ్చలును లజ్జయుం దెల్వియు ననునవిమే లేనయ్యో.

తథాహి.—అదే కదా?—

వృ॥ అపిహంత? చోలవాసస్థైర్యవతీనాం చిరాయ యువతీనామ్।
అపకం చులికాబంధా కుచకుంభావితివిరుద్ధ ముపలబ్ధమ్॥722

అ. హంత=అయ్యో! చిరాయ=బహుకాలముగ, చోలవాసః-వాసస్థైర్యవతీనాం=రైక-అను-వస్త్రముసందు చోలదేశమందు-నివసించుటయందు-నిలకడగలవారైన, యువతీనాం=యౌవనురాండ్రయొక్క, కుచకుంభౌ=కుంభములవంటి కుచములు, అపకంచులికాబంధౌ = తొలఁగిపోయినరైకకట్టు కలవి; విరుద్ధం=ఈవిరుద్ధరీతి, ఉపలబ్ధం=పొందఁబడినది.

తా- అయ్యో! స్త్రీలు రైకలు తొడుగుకొనువారుగానుండియు, ఈదేశవాసె స్త్రీలకు రైకలు తొడుగుకొనకయే యుండుట లోకవిరుద్ధముకదా?

క. కలయుఁగఁ జోళీయులకే
లలితకళావతుల కైన నలిఁ గుచములఁ గం
చులికాబంధము లేమియు
కలిగించును గద? విరుద్ధకార్యము ధరకున్.

కించ. —మఱియు.—

వృ॥ అగూఢగాఢ స్తన కుంభకుంభ
మంభోజదంభోదయజైత్రనేత్రమ్।
చిత్తేన ధత్తే బత! చోలదేశ
స్త్రైణం ప్రవీణం రతికాంతబాణమ్॥ 723

అ. అగూఢ-గాఢ-స్తన-కుంభికుంభం=మఱుఁగుపఱుచఁ బడనిదై - దట్టమైన-కుచములనెడి ఏనుఁగుకుంభస్థలము లుకలదియు, అంభోజ - దంభోదయ-జైత్రనేత్రం=తామరలయొక్క-గర్వాభివృద్ధిని-జయించునట్టి కనులుకలదియు నైన, చోళదేశస్త్రైణం=చోళదేశపుస్త్రీసమూహము, ప్రవీణంఅపి=సమర్థమైనదయ్యును; రతికాంతబాణం = (లజ్జఅనెడి) మన్మథబాణమును, చిత్తే=తనమనస్సున, నధత్తే=వహింపదు; బత=అయ్యో?

. ఈదేశపు స్త్రీలు రైకలేకయే ఏనుఁగు కుంభస్థలములవంటి స్తనములను, అందమునఁ దామరలనుమించిన కన్నులునుగలిగి, సమర్థురాండ్రయ్యును, మన్మథబాణాలవలన లజ్జయనునదియే మనస్సునలేనివారై యున్నారే? అయ్యో? ఇదేకదా? లోకవిరుద్ధము?

తే. నళిన దంభ విజృంభణ దళన నిపుణ
నయనలై కుంభి కుంభ స్తనముల మఱప
నందునను దనరెడు చోళ సుందరులకు
సిగ్గు స్మరశరమున మొగిఁ జెనక దెదను.

అపిచ.—మఱియు.—

వృ॥ నవార్తవమహోత్సవే నను సహస్రశస్సంగతాః
గృహాద్బహిః రశంకితం గదితకామగాథాశతాః।
అహార్యకఠినస్తనప్రకటనా దనాగస్వినో
మునేరపిమనోధృతిం చులుకయంతి చోళాంగనాః॥ 724

అ. చోళాంగనాః=ఈచోళదేశపుస్త్రీలు, నవ-ఆర్తవ - మహోత్సవే= క్రొత్తయైన-ఋతుమతి అగుటయనెడు - గొప్పవేడుకలో, గృహాత్ = ఇంటి కంటె, బహిః=వెలుపల, సహస్రశః=వేలకొలఁది, సంగతాః = చేరినవారై; అశంకితం=జంకులేకుండ, గదిత-కామ-గాథాశతాః=చెప్పఁబడిన-మన్మథక్రీడలయొక్క - నూఱులకొలఁది కథలుకలవారునైనను, నను-ఛే? అనాగస్వినః= నిరపరాధియైన, మునేఃఅపి=మునికిఁగూడ, మనోధృతిం=మనసునధైర్యమును, అహార్య-కఠిన-స్తన-ప్రకటనాత్ =కొండలవలె-కఠినములైన - స్తనములను-వెలిపఱచుటవలన, చులుకయంతి=చెఱుచుచున్నవారు.

తా. ఈచోళదేశపుస్త్రీలు పడుచుతనమున సమర్తకాలములలో ఇంటికివెలుపల గుంపులుగూడి యాటలపాటలతో మన్మథక్రీడలు పలుకుచు, ఛే? తమ పైఁటలేని చనుగొండలఁ గనుపఱచుచు, కాముకునిఁగాక మునియైనవానిఁగూడఁ జంచలపఱచుచున్నారు.

పృథ్వి. సమర్తలకుఁ జేయు వేడుకలఁ జాల నందంబుగాఁ
బ్రమోదమున మూఁరు బేరజపుఁ బాటలం బాడుచున్
సమస్తముగు చోళకాంతలుఁ గుచాలఁ గాన్పించెదర్
తెమల్చి మునినేనియుం దెరలఁ దేర్చుచుం దోఁడ్తనే.

గ॥ అతిదుస్సహమన్యత్॥

వ. తాళుకొనఁ గూడనిది మఱియొకటి.

వృ॥ నకేశేషుస్నేహో నచనయనయో రంజనకథా
నవా వీటీ వక్త్రే నచ కుచతటే చందనరసః।

నచాల్పోఽప్యాకల్పో నచ సువచనం నైవకుసుమం
స్నుషాత్వంపాపానాం ఫలముతబతాత్రత్యసుదృశామ్? 725

అ. ఉత=ఇంతేకాదు, బత=అయ్యో? పాపానాం=పాపిష్ఠులైన, అత్ర త్యసుదృశాం = ఇక్కడనుండు స్త్రీలకు, కేశేషు=వెండ్రుకలలో, స్నేహః= నూనె, న=లేదు; నయనయోః=కన్నులందు, అంజనకథాచ=కాటుకయనుమా ట్రయు, న=లేదు; వక్త్రే=నోట, వీటీవా=విడెమైన, న=లేదు; కుచతటే=ఱొ మ్మునందు, చందనరసఃచ=గంధపురసమును, న=లేదు; అల్పోపి=కొంచెమైనను, ఆకల్పః=క్రొత్తసొమ్ము, న=లేదు; సువచనంచ=మంచివస్త్రముకూడ, న=లేదు; కుసుమం=పువ్వు, న=లేదు; స్నుషాత్వం=కోడలగుటే, ఫలం=ప్రయోజనము.

తా. ఇక్కడి స్త్రీలపాపమేమో ? తాము తమయింటికోడండ్రుగానుండు టయే ఫలముగానెంతుగాని, తలవెండ్రుకలనూనెయైన, కంటఁగాటుకైన, నోటవక్కాకైన, ఱొమ్మునగంధమైన, ఏదైననొక్కక్రొత్తనగయైన; తుదకు మంచికోకైనఁ గలవారుగాఁ గనఁబడరు.

సీ. తలవెండ్రుకలు చిక్కు ♦ తలఁగ దువ్వెన దువ్వి
చమురొకింతయుఁగొని ♦ చరుమరకట ?
కనుఱెప్ప లనువొప్పఁ ♦ గనుగాటుకనొకింత
యద్దుచుఁ గొని కని ♦ దిద్ద రకట ?
మొగమందు నగవంద ♦ మగుసటు ల్కపురపు
విడెము నొకింతయు ♦ వేయ రకట ?
యురమునఁ బరిమళ ♦ భరమునకై సిరి
చందన మొకయింత ♦ యంద రకట ?

తే. మంచి తొడవులు కడు ♦ మంచి మడుపులైన
మంచిపువ్వులు మఱి ♦ మంచి బుష్వలైనఁ
గొంతకొంతైనఁ గొనరు తకమంత నకట ?
పేద లిండ్లను గోడండ్ర ♦ కేది ఫలము ?

అపిచ.—మఱియును.—

వృ॥ అంసౌ చేదుదకుంభభారకిణితౌ వంఘ్రీ పునర్గోమయ
స్త్యాయన్నాట్యమలీమసౌ కరతలం ఘాసచ్ఛిదాకర్కశమ్ ।
పాకాభ్యుత్థితధూమమేలనగలద్బాష్పావిలే లోచనే
కష్టం రిక్తగృహిస్నుషాత్వనరక స్త్రీణా మహో దుస్సహః ॥

అ. అంసౌ=మూపురములు, ఉదకుంభభార- కిణితౌ=నీటికుండలబరువుచేత కాయకాసినవియు; అంఘ్రీ=కాళ్లు, పునః - గోమయ - స్త్యాయత్ - నాట్య- మలీమసౌ = మాటిమాటికి - పేడలో - అతిశయించుచున్న - త్రొక్కులాటల చేత - మురికైనవియు; కరతలం=అఱచేయి, ఘాసచ్ఛిదా - కర్కశం = పచ్చికగిల్లుటచేత - గడుసుపాఱినదియు; లోచనే = కన్నులు, పాక - అభ్యుత్థిత-ధూమ- మేలన - గలత్ - బాష్ప - ఆవిలే-చేత్ = వంటనుండి - పైకిలేచిన- పొగయొక్క - కలియకచేత-జాఱుచున్న - కన్నీళ్ళచేత - కలఁకఁబాఱినవియు నాయెనేని, కష్టం=అయ్యో ? రిక్తగృహి - స్నుషాత్వ- నరకః = పేదయింటి వారికి - కోడలుగా నుండుట యనెడు - నరకము, అహో=ఆహా ! స్త్రీణాం= స్త్రీలకు, దుస్సహః = ఓర్వఁగూడనిది.

తా. ఇక్కడి స్త్రీలకు నీటికుండలు మోసిమోసి బుజాలు కాయలు కాసిపో వుటయు, కాళ్లు పేడత్రొక్కి త్రొక్కి మఱకలై పోవుటయు, చేతులు పచ్చిక పెరికి పెరికి గడుసుపాఱిపోవుటయు, వంటయింటి పొగ తగిలి తగిలి కన్నులు నీరు కాఱుచుంటయుఁ గలిగియుండుట వీరి కోడండ్రికమీఁద తాళఁగూడని నరకబాధయై యున్నయది. అయ్యో ? ఎంతకష్టము ?

చ. జలఘటిమోసిమోసి పరుసంబుతదంసయుగంబు,గోమయం
బులనిటుత్రొక్కి త్రొక్కి దినకమ్ముగ మలినంబుపదద్వయంబు
పెగ్, బులునటుపీకిపీకికరకమ్ముగ గఠినంబు కరద్వయంబు, వం
టలపొగనీరుకాఱునయనంబులయో? యధనాలయస్నుషల్.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గ॥ వయస్య? మాదూషయ? చోళమండల వాసినోజనాన్॥

వ. దూషింపకుసఖా? ఈ చోళమండలవాసులను మానిసులను.

శా. యాభిస్సర్వపదార్థశుద్ధిరుదితా ॥ తాస్వప్సుదేవార్పితమ్
నిక్షిప్తంనిశిరక్షితం శుచిహవి ॥ ర్భక్ష్యేత చేత్కాక్షతిః ?
త్యాజ్యంశాస్త్రనిషేధత స్తదితిచే ॥ త్సాజ్యంసతైలంచతత్
భోజ్యంపర్యుషితంస్మరంతియదతో ॥ యోజ్యంనతద్దూషణైః.

అ. యాభిః=ఏజలములచేత, సర్వపదార్థ శుద్ధిః=సకల వస్తువులకును పరిశుద్ధత, ఉదితా=పుట్టినదో ? తాసు=అట్టి, అప్సు=నీళ్ళయందు, నిక్షిప్తం=ఉంచఁబడినదై, దేవార్పితం=దేవతలకు అర్పింపఁబడినదై, నిశి=రాత్రిలో, రక్షితం=కాపాడఁబడినదై, శుచి=పరిశుద్ధమైన, హవిః=హవిర్భాగమైన యన్నము, భక్ష్యేత చేత్=భక్షింపఁబడెనేని; కా=ఏమి, క్షతిః=చెఱుపు? ; తత్=ఆచలిఁ దన్నము, శాస్త్రనిషేధతః = శాస్త్రమందు నిషేధించుటచేత, త్యాజ్యం-ఇతి చేత్=విడువఁదగినది-అనియేని; సాజ్యం=నేతితోఁగూడినది, సతైలం=నూనెతోఁ గూడినదియునైన, తత్ పర్యుషితం = ఆచలిఁది, యత్ = ఎందువలన, భోజ్యం=భుజింపఁదగినదిగా, స్మరంతి=తలఁచుచున్నారో? అతః=అందువలన, తత్=ఆచలిఁది యన్నము, దూషణైః=దూషించుటలతో, నయోజ్యం=చేర్పఁదగినదికాదు.

తా. శాస్త్రవిహితముగ పదార్థములన్నిటినిఁ పవిత్రపఱచు జలమునఁ గూడి, దేవతల కర్పింపఁబడి, యెలుకలు పిల్లులు మొదలైనవి యంటకుండుటకై రాత్రియంతయుఁ గాపాడఁబడి, పరిశుద్ధమైన హవ్యమును భక్షించినయెడల దోషము లేనియట్లే; శాస్త్రనిషిద్ధమైనను, చలిఁదియన్నము నేయి నూనియలతోఁజేరి భుజింపఁ దగినదైనది యనితలఁచుటచేత అది దూషింపఁదగినదికాదు. (ఇది 627 శ్లోకసమాధానము.)

చ. సకలపదార్థసార్థశుచి ॥ సల్పుజలంబుల దైవతార్పితం

బకుటిలబుద్ధిశుద్ధినిడి యామినులం దభిరక్షితంబుఁ, గో
రికఁజలిఁదిక భుజింపఁజెలు పేమిదిశాస్త్రనిషిద్ధమైన, నే?
మిఁక ఘృత తైలయుక్తమగు నేనిడియాఁగద? శాస్త్రసిద్ధము.నే.

శా. పాతివ్రత్యము పేత్య నిత్యమనఘా చారావదాతాత్మనా మ్
చోలీనాం యదికంచుకం నకుచయో ర్మాలీమసీకా? తతః
నారీణాంసురతోపయోగ్యవయవ స్పష్టిక్రుతిర్దోష ఇ
త్యుక్తశ్చేదధరాపిధానమపికిం నస్యాత్సదా వాససా.

అ. పాతివ్రత్యం=పతివ్రతా ధర్మమును, ఉపేత్య=పొంది, నిత్యం=ఎప్పుడును, అనఘ-ఆచార - అవదాత-ఆత్మనాం = నిర్దోషమైన - నడవడీచేత - పరిశుద్ధమైన-మనస్సుకల, చోలీనాం=చోలదేశ స్త్రీలయొక్క, కుచయోః=కుచములయందు, కంచుకం=రైక,నయది=లేదేని; తతః=దానివలన, మాలీమసీ=మాలిన్యము, కా=ఏది? సురత-ఉపయోగి- అవయవ-స్పష్టికృతిః=రతికి-ఉపయోగముగల - అంగములను-స్పష్టపఱచుట, నారీణాం=స్త్రీలకు, దోషఇతి=దోషమని, ఉక్తశ్చేత్=చెప్పఁబడినదేని; వాససా=వస్త్రముచేత,అధర-అపిధానం, అపి=పెదవిని-కప్పుటగూడ, కిం=ఏల? సదా=ఎప్పుడును, నస్యాత్=కలుగదు?

తా. పతివ్రతాధర్మము విడువక, మంచి నడవడికగల సకల స్త్రీలకును రైకలేక యుండుటవలన చెఱుపులేదు. సురతమున కుపయోగించు నంగములలో కోకలోని దానివలె పెదవినిగూడ ఏల కోకతో మూసికొనఁగూడదు? (ఇది శ్లోక 629 సమాధానము.)

సీ. సతులు పాతివ్రత్య సద్ధర్మ మొడపక
విధి విహితాచార విదితకీర్తి
వెలసిన యా చోళ నళినదళాక్షుల
యురముల ఱవిక లే కునికివలని
చెడుపేమొకో? యుల చెడివెలకైనను
సురతోపయుక్తము లురుచిరాంగ

కముల స్పష్టము సేయఁ గరము దుష్టమునంగ
నఖిలాంగనలుఁగప్పరధరమేల ?
తే. మధుర మకరందమునకంటె మధురతరపు
టమృతమునకంటె మధుర తరమానసము సుమ
హాకవివచనమునకంటె నతిమధురము
గనఁగ సురతాధి రోప యుక్తమదె గనుక.

గ॥ ఇతిపార్శ్వతో౽వలోక్యసశ్లాఘమ్॥ 728
వ. పార్శ్వము విమర్శించి శ్లాఘించుచు.

కుంభఘోణశార్ఙ్గపాణివర్ణనము.

ఇ. (కుంభఘోణము—ఇది కుంభమువలె ఘోణము=ఘ్రాణము కలిగినది) అనఁగా ఈవిశాలమైన పట్టణాగ్రభాగము కుంభాకారముగా నుండినది యనుట. (మఱియే యది అతివిశాలమైన గోపురప్రాకారములతోను, స్నానమున పావనము చేయఁదగిన మాఘమఖాంగము = మామాంగము అనెడి తటాకముతోను, కోమలాంబాదేవీసహితుఁడైనపరమశివుఁడు కుంభేశ్వరుఁ డనెడినామధేయముతోను దర్శనమిచ్చుచున్నపట్టణము.)

గ॥ అస్య దేశస్య భాగ్యవత్తాఖల్వియత్తాపరిత్యక్తా॥ 729
వ. ఈదేశము భాగ్యముమితిమీఱినదియై యున్నయది.

యత్రో౽త్ర.—ఏలంతేవిట.—

వృ॥ మణిమయ ఫణితల్పే మల్లికా పుంజ కల్పే
శమిత జగదభద్రాం సంశ్రయన్ యోగనిద్రామ్
దహర కుహరవర్తీ దేవతా చక్రవర్తీ
దలిత దురిత బాణే దృశ్యతే కుంభఘోణే. 730

అ. దహరకుహరవర్తీ=దహరాకాశాన వర్తించువాఁడైన, దేవతాచక్రవర్తీ=సకల దేవతలకును చక్రవర్తియగు శ్రీశార్ఙ్గపాణిస్వామి, దలితదురితబా

ణే=లోలఁగగొట్టఁబడిన దోషములకు బాణమువలె నున్న, కుంభఘోణే=కుంభ కోణమందు, మల్లికాపుంజకల్పే=మల్లెల సమూహముతో సమమైన, మణిమ యఫణితల్పే=రత్నమయమైన శేషశయ్యయందు, శమిత జగదభద్రాం=శమింపఁజేయఁబడిన లోకముల అశుభములుగల, యోగనిద్రాం = యోగముతోడి నిద్రను, సంశ్రయన్=చెందుచు, దృశ్యతే=కనఁబడుచున్న యతఁడు.

తా. సకలదోష విముక్తమైన ఈకుంభకోణమున సకల దేవతా చక్రవర్తియైన శ్రీ శార్ఙ్గపాణిస్వామి మల్లెపూలవలె తెల్లన మెత్తన వాసనయుఁగలిగి రత్నమయముగా నుండు నాదిశేషశయనములో పవళించి సర్వదోష పరిహారముగాను సర్వ క్షేమకరముగాను జ్ఞానానందమయమైన యోగనిద్రయందున్నవాఁడు.

ఆ. మల్లెశయ్యఁబోలె \ మణిమయఫణిశయ్య
యోగనిద్ర జగద \ మోఘభద్ర
నదిగో? దేవదేవుఁ \ డంతరాత్మఘు తాఘు
బాణమందుఁ గుంభ \ ఘోణమందు.

ఇ. (శ్రీశార్ఙ్గపాణిస్వామి—వీరు ఈకుంభఘోణమందు హేమపుష్కరిణీ తీరమున కోమలవల్లిత్తాయారుతో వైదికవిమానమున ఉద్యోగశేషశయనముతో హేమమహర్షికి ప్రత్యక్షమై పూదత్త పేయ తిరుమళిశై తిరుమంగై ఆండాళు పెరియాళ్వారు నమ్మాళ్వార్ల మంగళాశాసనములతోను, మఱియుం గొంతసమీపమున కోదండపాణి చక్రపాణి సన్నిధులతోను సేవసాయించుచున్న ఆరావముదు ప్పెరుమాళ్లు.)

గ॥ అంతర్నాగరికేం జన తామవేక్ష్యసశిరః కంపమ్॥ 731

వ. ఈదేశములోఁగ నాగరిక జనుల నంతయుం గాంచి శిరఃకంపం బెంతయుంగావించి.

శా. స్నాత్వాసహ్య సుతాజలే శుచి తమాః భూత్వాజపాదిక్రమైః
హుత్వాగ్నౌచహవిః, కృతేతరగిరాం కృత్వాచపారాయణమ్

నత్వాశార్ఙ్గధరం భవామయహరం స్తుత్వాచతం భక్తితః
శ్రేష్ఠాఃకాలమమీక్షిపంతిబహవ శ్శ్రీకుంభఘోణేద్విజాః.

అ. శ్రీకుంభఘోణే=ఈ సంపద్విశిష్టమైన కుంభకోణమందు, శ్రేష్ఠాః=శ్రేష్ఠులై, బహవః=అనేకులైన, అమీ=ఈ, ద్విజాః=బ్రాహ్మణులు, సహ్యాసుతాజలే=కావేరీ జలమందు, స్నాత్వా=స్నానముచేసి; జపాదిక్రమైః=జపము మొదలైన కర్మలచేత, శుచితమాః=పరిశుద్ధులు, భూత్వా=ఐ; అగ్నౌ=అగ్ని హోత్రమందు, హవిశ్చ=హవిర్భాగమునున్, హుత్వా=వేల్చి; కృత-ఇతర గిరాం=కల్పితములకంటె - వేరైన వేదములయొక్క, పారాయణంచ=పారాయణమునున్, కృత్వా=చేసి, భవ-ఆమయ-హరం = సకల దోషములనెడి - వ్యాధులను - పరిహరించునట్టి, శార్ఙ్గధరంచ=శ్రీశార్ఙ్గపాణినిన్, నత్వా=నమస్కరించి, తంచ=ఆభగవంతునిన్, భక్తితః=భక్తితో, స్తుత్వా=స్తుతించి, కాలం=కాలమును, క్షిపంతి=కడపుచున్నారు.

తా. ఈ కుంభకోణమందు సకల బ్రాహ్మణులును కావేరీ స్నానముచేసి, జపహోమాది కర్మలుచేసి పరిశుద్ధులై, అగ్నిహోత్రములు జరిపి, వేదపారాయణములు చేయుచు, సర్వదోషములు పరిహరించునట్టి శ్రీ శార్ఙ్గపాణిని భక్తితో నమస్కారములుచేసి, స్తోత్రములును చేయుచుఁ గాలము గడపుదురు.

సీ. కావేరివారిని గర ముషస్స్నానంబు
కావించికావించి కలుషమడఁచి
జపములఁదపముల జంకక చెంగక
జరిగించిజరిగించి జగతిమించి
యనిశముశుచితము లతులమానసముల
నగుచునునగుచును నశుచితొలఁచి
యహరహంబునసాహి తాగ్నిహోత్రంబున
వేలిచివేలిచి వేగవలచి
తవిలి భక్తిని సమయ త్రితయమునందు

శార్ఙ్గధర దేవసేవమె కె సలిపి సలిపి
కడపురురు కాల మా ద్విజు కె లడరి యడరి
కుంభ ఘోణ మం దయగంధ కె ఘోణమందు.

టీ. అయగంధ-ఘోణమందు = శుభావహావిధుల వాసనకై (ఆఘ్రాణించు) ఘ్రాణము కలదియైన.

శ్రీ చంపకారణ్య రాజగోపాలవర్ణనము.

ఇ. (చంపకారణ్యము.—— ఇది శంఖతీర్థ చక్రతీర్థ కృష్ణతీర్థాది తీర్థతీరము లతోడఁ గూడి గోబలీయ మహర్షి చేత తపస్సు చేయఁబడుచు, కంటికి సొం పును ముక్కున కింపును మనస్సుకుఁ దెంపును గలిగించుదానిపువ్వులతోను దాని సువాసనలతోను మనోహరములైన సంపెంగవ్రాఁకుల చేత నలంకరింపఁబడుచు శ్రీ రాజగోపాలస్వామి వేంచేసియున్న క్షేత్రవిశేషము.)

ఇతశ్చ.——ఇందువలన.——

వృ॥ కుటీషు గోపీరుచిరాసు యోఽర్కభూ
తటీషు గోపాల ఇతిశ్రుతశ్చరన్
అకంపకారుణ్య ముపేత్య మోదతే
సచంపకారణ్య మగణ్యవైభవః॥ 732

అ. అర్కభూతటీషు=సూర్యపుత్రియైన యమునానదీతటులయందు, గోపీ రుచిరాసు=గోపికలచేత మనోహరములైన, కుటీషు=గుడిసెలలో, చరన్=సం చరించుచు, గోపాలఇతి=గోపకుఁడని, యః=ఏభగవంతుఁడు, శ్రుతః=వినఁబడు వాఁడై, అగణ్యవైభవః=లెక్కింప శక్యముకాని మహిమ కలవాఁడయ్యెనో? సః=ఆభగవంతుఁడైన గోపాలుఁడు, అకంపకారుణ్యం=నిశ్చలమైన కృపారస ము కలుగునట్లుగా, చంపకారణ్యం=ఈ చంపకారణ్యమును, ఉపేత్య=చేరి, మోదతే=సంతోష పడుచున్నవాఁడు.

తా. ఆ యమునానదీతీరమున గోపికల గుడిసెలలో గోపాలుఁడని పేరితో

సంచరించుచు మహామహిమ కలవాఁడగుచున్న యాభగవంతుఁడు మిక్కిలి కృపతో నిప్పు డీ చంపకారణ్యక్షేత్రమం దానంద మందుచున్నవాఁడు.

(శ్రీ రాజగోపాలస్వామి.— వీరు రాజమన్నారుకోవిలె అను దివ్యదేశ మందు ఆ చంపకారణ్యమున వల్మీకములో ఆవిర్భవించి యుండి, గోవే తనంత వచ్చి బోలగిలఁబండుకొని రెండువేళలలోను తనపాలీయ నీయఁగా; తాను దాని పానాహారములుగా నాస్వాదించుకొంచు, అక్కడి గోబలీయ ఋషి శ్రేష్ఠునికి ప్రత్యక్షమైనదేగాక, మఱియు నాయాప్రక్కల బాలగోపాల వేణు గోపాల రాజగోపాలాది స్వస్వరూపములతో చంపకవల్లి త్తాయారు తోఁగూడ సేవసాయించెడి రాజమన్నారుస్వామి.)

తే. యమున తటుల నా గోపికా § యతనకుటుల
వేడ్క విహరించు గోపాల § విశ్రుతుండు
చంపకారణ్యమునఁదా న § కంప కరుణ
కలిగి క్రీడించెడును గను? § ఘనమహుండు.

గ॥ అత్రకిల రాజగోపాల పాదకమల ముపాశ్రయత స్సాధుజన
స్యేదమిత్థ మనుసంధానమ్॥ 733

వ. ఇట నిటులేకదా? శ్రీరాజగోపాల పాదపాథోజ సముపాశ్రయ సాధుజనానుసంధాన మీయది.

శా. కోపాటోప దశావిశాల పరుషా § లాపాదిరూపా శుభ
వ్యాపారగ్లపితార్థిలోక హృదయై § ర్వ్యాభాలపాశై రలమ్
తాపావిష్ట సకృత్ప్రపన్నజన ము § క్త్యాపాదనే దీక్షితమ్
పాపానా మఘనోదనాయకుహనా § గోపాలమేవాశ్రయే.

అ. కోప - ఆటోపదశా - విశాల-పరుష-ఆలాప - ఆదిరూప - అశుభ-వ్యాపార-గ్లపిత-అర్థిలోక - హృదయైః =కోపముయొక్క - విజృంభణస్థితియందు- విస్తారమై-కఠినములైన- మాటలు - మొదలుగాఁగల రూపములతోడి - మంచివి కాని - ప్రవర్తనములచేత - కష్టపఱుపఁబడిన - యాచక జనులయొక్క - మనస్సు

కలవారైన, భూపాలపాశైః=రాజాధములతో, అలం=చాలును; తాప-అవిష్ట-సకృత్ ప్రపన్నజన-ముక్తి-ఆపాదనే = తాపత్రయములచేత - ఆవేశింపఁబడినను ఒకసారియైన ప్రపత్తినిష్ఠగలవారికి - మోక్షమును - ఇచ్చుటయందు, దీక్షితం=దీక్షవహించిన, కుహనాగోపాలం=మాయతోఁ గూడిన రాజగోపాలస్వామిని, పాపానాం=పాపములయొక్క, అపనోదనాయైవ=విడుపలకొఱకే, ఆశ్రయే=ఆశ్రయించుచున్నాను.

తా. యాచకులమీఁద కోపముచేసి, గడుసుమాటలాడి, వారిమనసుకు కష్టమును గల్పించునట్టి రాజాధములతో నాకు పనియేమి? ఒక్కసారి ప్రపత్తిచేసినను, మూఁడు తాపములనుకూడ పోఁగొట్టి మోక్షమునిచ్చుటయే దీక్షగాగలిగిన యా మాయారూపుఁడైన శ్రీ రాజగోపాలస్వామిని సేవించి, నేను సర్వపాపవిముక్తుఁడ నగుచున్నాఁడను.

శా. కోపాటోపమువేళ వైళమ కటూక్తుల్పల్కి, పైనర్థులన్
వ్యాపారాంతర హీనులన్ బగఱ త్రోకిన్ బెట్టి, నెట్టించునా
భూపాలాధములన్ దొలంగి, కుహనోక్తుద్భాతున్ శ్రితశ్రీదు శ్రీ
గోపాలున్ మదఘాపనోదనముకై కొల్తున్ దలిర్తున్ మదిన్.

కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ అత్రాపి మే విరోధ ఏవ ప్రతిభాతి॥ 734

వ. ఈతనియందును నాకు విరోధమే తోఁచుచున్నయది.

యతః.—ఏలనంటే?—

శ్లో॥ న్యస్తపాద స్సుమనసాం శీర్షేషు మధు హా ర్యహో?
మురారాతి ర్ద్విరేఫోఽపి చంపకారణ్య మాశ్రితః॥ 735

అ. సుమనసాం=పుష్పములయు - దేవతలయు, శీర్షేషు=పైభాగములందు-శిరస్సులందును, న్యస్తపాదః=ఉనుపఁబడిన పాదములుగల, ద్విరేఫోఽపి=భృంగమయ్యును=రేఫద్వయముతోడి మురారాతి శబ్దవాచ్యుఁడయ్యును; మురా ... రాజగోపాలస్వామి, మధుహారీ=మకరందమును హరించు-మధు

రాక్షస సంహారియునై, చంపకారణ్యం=చంపకవనమును, ఆశ్రితః=ఆశ్రయించి నవాఁడు. అహో=ఆశ్చర్యము ?

తా. పూలమీఁద వ్రాలుచు, తేనియను గైకొనుచు, భ్రమరమని ద్విరేఫ ములుగల యాభృంగము తనకు విరోధియైన చంపకవనమునుగూడ తాను ఆశ్ర యించునట్లు; ఈ రాజగోపాలస్వామి దేవతల తలలమీఁదఁగూడ పాదము లుంచువాఁడై మురారాతియని రేఫద్వయముకూడఁ గలిగియు; మధుఁడను రా క్షసునిఁగూడ సంహారము చేసినవాఁడయ్యును, ఈలోకమున చంపకారణ్యము నాశ్రయించి యున్నవాఁడు. ఇదే మహాశ్చర్యము ?

క. సుమన శ్శీర్ష పదన్యా
సము మధుహారికగు, నగునె? శ్రీ చంపకకాంతా
రమున విహారము,కడుఁ జి
త్రము? మురహారిద్విరేఫ శ్రీ రాజేతానై.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

గ॥ విరుద్ధానామపిసహావస్థానసంపాదకే దేవేవాసుదేవే కానా
మ విరోధకథా?॥ 736

వ. విరుద్ధులకు సహ సహావస్థానమును సంపాదించు నీవాసుదేవ
దేవునందు నావిరోధకథ యేమిటిది ?

వృ॥ యస్మిన్ విలోచనతయా సహపుష్పవంతౌ
పర్యంకవాహనతయా ఫణిపక్షిరాజౌ
తేజస్వినౌ ప్రముదితౌ స్థితిమాశ్రయేతే
తస్మిన్మహో భగవతిక్వవిరోధగంధః?॥ 737

అ. తేజస్వినౌ=వీర్యవంతులును - కాంతిమంతులు నైన, పుష్పవంతౌ= చంద్రసూర్యులు, ప్రముదితౌ=సంతోషపడినవారై, యస్మిన్=ఎతనియందు, విలోచనతయాసహ = నేత్రములగుటతో, స్థితిం=ఉనికిని, ఆశ్రయేత్ =ఆశ్ర యించుచున్నవారో; తేజస్వినౌ=అట్టి వీర్యకాంతిమంతులైన, ఫణిపక్షిరాజౌ=

సర్పరాజును పక్షిరాజునైన ఆదిశేషగరుత్మంతులును, ప్రముదితౌ=సంతోషపడినవారై, యస్మిన్ = ఎతనియందు, పర్యంకవాహనతయాసహ= పడకగానువాహనముగాను అగుటతో, స్థితిం=ఉనికిని, ఆశ్రయేత్ = ఆశ్రయించుచున్నవారో; తస్మిన్ =అట్టి, భగవతి=భగవంతుడైనయీరాజగోపాలస్వామియందు, విరోధగంధః=విరోధలేశమైనను, క్వ=ఎక్కడిది ? అహో?=ఆశ్చర్యము.

తా. తేజోవంతులయ్యును శీతోష్ణకరులగుటచేఁ బరస్పర విరుద్ధులైన చంద్రసూర్యులు ఎవనికి కన్నులుగాను, పాకెడునదియు నెగిరెడునదియు నౌటచేఁ బరస్పరవిరుద్ధులునైన ఆదిశేషగరుత్మంతులెవనికి శయనమునుగా వాహనమునుగానై యన్యోన్యానుకూల్యము కల్గియుండురో?ఆయీభగవంతునికి విరోధ మనునది యేమాత్రమైనను కలిగియుండదుగదా?

ఆ. ఎతని కనులె యగుచు నెనసిరి సరిపుష్ప
వంతు,లురగపతగ వరులు తల్ప
వాహనములె యగుచు వఱలిరి తేజస్వు,
లతనియెడ విరోధ మసదుకలదె ?

గ॥ ఇతి పరిక్రమ్య అవలోక్య ప్రాంజలిః॥ 738

వ. అని చుట్టుందిరిగి వీక్షించి విహితాంజలియై.

వృ॥ పరిగత సహకారైః ప్రాంశుభిర్నాళికేరై
ర్దినకరకరధారాదుష్ప్రవేశాంతరేభ్యః
చులుకిత దురితేభ్యశ్చోళదేశస్థితేభ్యో
నమ ఇదమఖిలేభ్యో నాథదివ్యస్థలేభ్యః॥ 739

అ. పరిగతసహకారైః = సర్వత్రవ్యాపించియుండు మామిడులతో, ప్రాంశుభిః=మిగులపొడవైన, నాళికేరైః=నారికేళవృక్షములతో, దినకర+కరధారా+దుష్ప్రవేశ+అంతరేభ్యః=సూర్యునియొక్క+కిరణసమూహముచేత+చొరఁగూడని+మధ్యభాగముకలవై, చులుకిత దురితేభ్యః=తొలఁగఁద్రోయఁబడిన దోషములుకలవై,చోళదేశస్థితేభ్యః = చోళదేశమునందుండునట్టి, అఖి

రేభ్యః=సకలమైన, నాథదివ్యస్థలేభ్యః = సకలలోకాధినాథుఁడైన స్వామి యొక్క దివ్యస్థలములకు, ఇదం=ఇది, నమః=నమస్కారము?

తా. మామిడితోఁపులతోడను టెంకాయితోఁపులతోడను సూర్యరశ్మి యేం తాఁకనివై సకలదోషహారములైన యీచోళదేశపుదివ్యస్థలములను నమస్కారించెదను.

చ. దినకరరోచియేచియును ♦ దీఱఁజొఱంబడనట్టి మావిడుల్
మునుకొని, మీఱునారికెడ ♦ ముల్లలతోఁపుల నిండుకాపులన్
దనరెడు దివ్యదేశముల దాపుల ♦ దాపులఁ జోళదేశమం
దొనరుతువందనంబులి వెయొప్పమి యెప్పుడుఁదప్పిపోవఁగాన్

కృశానుః—కృశానువు —

క॥ భవతు భవతఏ తేషు నమస్కర్తృతా మమతు దేవలకాది
దేవాలయోప జీవి దురాచారా నాలోకయతోనభవతినమ
శ్చికీర్షా॥ 740

వ. నీకీదివ్యదేశ విషయమైన నమస్కారకారిత కలిగినను గలుగనీ?
నాకీదేవళకాదులైన దేవళములే పూజించి జీవించు దురా
చారుల గుఱించి యోచింప, నమస్కరింపఁ దలంపే కలు
గదయ్యె.

తథాహి.—అదిసరే?—

శా. వారస్త్రీకుచమర్దిభిర్విరచయం ♦ త్యర్ఘ్యాదిదానంకరైః
తద్వీటీరసవాసితైశ్చవదనై ♦ ర్జల్పంతి మంత్రా నమీ
ద్రవ్యం దేవలకా హరం త్యచకితా ♦ దేవస్యతత్పూజితా
స్వైతాసు ప్రతిమాను హంత ? భవితా ♦ కిందేవతాసన్నిధిః.

అ. అమీ=ఈ, దేవలకాః=దేవపూజకులు, అచకితాః=నిర్భయులై, వార స్త్రీకుచమర్దిభిః=వేశ్యల స్తనమర్దనముచేయు, కరైః = చేతులతో, దేవస్య =

వాసుదేవునకు, అర్ఘ్యాదిదానం=అర్ఘ్యము మొదలైనవాని సమర్పణమును, విరచయంతి=చేయుచున్నారు; తద్విటీరసవాసితైః=వారి విడియముల రసము చేత వాసనకొట్టుచున్న, వదనైశ్చ=మొగములతోను, మంత్రాన్=మంత్రములను, జల్పంతి=పలుకుచున్నారు; ద్రవ్యం=దేవద్రవ్యమును, హరంతి=అపహరించుచున్నారు; తత్పూజితాసు=అట్టిపూజకుల చేతపూజింపఁబడిన, ఏతాసు=ఈ, ప్రతిమాసు=విగ్రహములయందు, దేవతాసన్నిధిః=దేవతల సాన్నిధ్యము, భవితాకిం=కలుగఁగలదా ?

తా. ఈ చోళదేశపు దేవపూజకులు కొంతయైనను జంకుపడకయే, దేవతలకు తాము భోగమువాండ్ర చనుల మర్దించిన చేతులతోనే అర్ఘ్యమిచ్చుచు, వారు నమిలియిచ్చిన తమలపాకుమడఁతలు తామును నమిలిననోటివాసనతోనే మంత్రములుఁ జెప్పుచునుండుటేగాక, కైంకర్యమునకై భక్తులిచ్చెడి ద్రవ్యమును గూడ నపహరించుకొనుచున్నారు. అట్టివారు పూజించునట్టి యర్చావిగ్రహములయందు అయ్యాయిదేవతల యావిర్భావ మెట్లు కలుగును? అయ్యో?.

శా. వారస్త్రీకుచమర్ది హస్తములచేఁ బాటింతు రర్ఘ్యాదు,లా
వారస్త్రీవిడియంపుఁ గంపువులతో వల్లింత్రుమంత్రాల, దే
వారాధ్యంబగుద్రవ్య మేదయిననాహా? యాక్రమింత్ర క్రముల్,
వీరర్చించెడు విగ్రహాల నెటు లావేశించు నాదైవముల్.

కించ.—మఱియు.—

శా. ఆఘ్రాతాబతపుణ్య యౌవతకథా నోకర్మ సంధ్యాదికమ్
యైరభ్యస్తమద భ్రసభ్యవచనం నత్వేవ వేదాక్షరమ్
అంధశ్చైర్య పరైర్దురన్వయభవైః సూనైరమీభిఃకృతా
న్యన్నాద్యానినివేదితాని భగవాన్ సంగీకరోత్యేషకిమ్. 741

అ. యైః=ఎవరిచేత, పుణ్య-యౌవత-కథా = పుణ్యవతులైన-యౌవనస్త్రీల ---ము యొక్క-కత, ఆఘ్రాతా=అంగీకరింపఁబడినదో; సంధ్యాదికం=వందనాదికమైన, కర్మ=కార్యము. నోఆఘ్రాతం=అంగీకరింపఁ బడినది.

కాదు. అదభ్ర-సభ్య-వచనం = విస్తారమైన-సభార్హ్యమువలె కపటవచనము, అభ్యస్తం = అభ్యసింపఁబడినదో; వేదాక్షరంతు=ఆ వేదమందలి యొకయక్షరమైన, నైవ అభ్యస్తం=అభ్యసింపఁబడినదికాదు. అంధస్-చౌర్య-పరైః=అన్నముయొక్క - దొంగతనమందు ఆసక్తులై, దురన్వయ-భవైః=దుష్కులమందు-జన్మముగల, తైః=అట్టి, అమీభిః=ఈ, సూదైః=పాచక పరిచారకులచేత, కృతాని=చేయఁబడిన, అన్నాద్యాని=అన్నము పప్పు మొదలైన, నివేదితాని=నివేదింపఁబడినవానిని, ఏషః=ఈ, భగవాన్=భగవంతుఁడు, అంగీకరోతికిం=కైకొంచున్నాఁడా ?

తా. ఈ దేవస్థానమందలి స్వయంపాకులు ఆ వారస్త్రీలతో మాటలేగాక సంధ్యావందనాది క్రియలు చేయరు, మఱి ముఖప్రీతిగా కపటవచనములే గాక వేదాక్షర మొకటియైన నేర్చుకోరు, దేవాన్నమునుగూడ దొంగిలించుకొనెడి వీరిచేఁ బక్వమైన యన్నసూపాదులు నివేదింపఁబడినను; భగవంతుఁ డేల యంగీకరించును ?

తే. కరము సతికతె కలదు, సత్కర్మ కలదె ?
చదురులాడుటె కలదు, ప్రాఁక్ జదువుకలదె?
నన్నచోరులు పచియించు నన్నములనె
యటమటింపఁగభగవంతుఁ డెటులఁగొనెడు ?

గ॥ విమృశ్య అహో? కలిమాహాత్మ్యా దఖిలజనానా మనివార్యో వివేక విపర్యయః ॥ 742

వ. విమర్శించిఁ అహో? సకలజనులకును గలిమాహాత్మ్యము వలని సదసద్విచార రాహిత్యము నివర్త్యమె కాదయ్యె.

యతః. —ఏలంటే.—

శా. సద్మస్వాదరతోఽర్పితాని హరయే సత్యోత్తరై ర్యాఖ్యసురై
రన్నాన్యత్ర సమానయంతి విధివత్సిద్ధాని వృద్ధాఅపి

దేవస్యాయతనేష్వదంతివిభయా వ్రాత్యైః కృతానోదనాన్
స్పృష్టాదుష్టజనేనకష్ట మఖిలై ర్దృష్టానశిష్టాహృతాన్ ॥743

అ. సద్మసు=ఇండ్లలో, విధివత్=ఆచార ప్రకారము, సిద్ధాని=పాకసిద్ధములై, సత్త్వోత్తరైః=సత్త్వగుణముచేత శ్రేష్ఠులైన, భూసురైః=బ్రాహ్మణులచేత, హరయే=విష్ణువునకు, ఆదరతః=ఆదరముతో, అర్పితాని=సమర్పింపఁబడిన, అన్నాని=అన్నములను, అత్ర=ఇక్కడ, వృద్ధాఅపి=వృద్ధులుకూడ, నమానయంతి=సన్మానించరు; దేవస్య=దేవునియొక్క, ఆయతనేషు=ఆలయములందు, వ్రాత్యైః=సంస్కారహీనులచేత, కృతాన్=చేయఁబడినవై, దుష్టజనేన=దోషులచేత, స్పృష్టాన్=అంటఁబడినవై, అఖిలైః = అనేకులచేత, దృష్టాన్=చూడఁబడినవై, అశిష్టాహృతాన్=శిష్టులుకాని వారిచేత తేఁబడినవైన, ఓదనాన్=అన్నములను, విభయాః=జంకులేనివారై, అదంతి=భక్షించుచున్నారు; కష్టం=అయ్యో?

తా. ఈలోకములో జ్ఞానముచేఁగాని వయస్సుచేఁగాని వృద్ధులైనవారు శిష్టులయిండ్లలో ఆచారప్రకారము చేసి దేవతార్చన చేయఁబడిన యన్నమునుగూడ చేకొనువారు కారుగాని; దేవళములలోనో? సంస్కారహీనులే చేసి దురాచారులంటి అందఱును జూడఁ దెచ్చియిచ్చిన యన్నమునుమాత్రము జంకులేక తీసికొని సాపడెదరు. ఇదేమి యాశ్చర్యమో కదా?

సీ. శిష్టులయిండ్ల విశిష్ట సదాచార
 సిద్ధములన్నాదు లిద్ధమతిని
సత్త్వగుణోత్తమ సాధుసంఘముచేత
 హరికినాదరముతో నర్పితములై
జ్ఞానవయోవృద్ధు లైనవారలువారు
 నాఁదటగ్రహింప రైన; వారె
దేవతాలయముల భావశుద్ధియులేక
 సంస్కారమునులేక సంచరించు

లెచేసి పలుగురు చూచిచెనఁటి
కంటి దురాచార జనులు దెచ్చి
గ్రహియింతు రన్నంబు లవికలాత్మ
వినఁ గన నాశ్చర్య మవనియందు.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

...ఖ్యోహి దివ్యక్షేత్ర మాహాత్మ్య వేదిభ్యో భవదీ
...షాభాషణ దూషణం నరోచతే॥ 744

...శ మాహాత్మ్య వేదులమైన మావంటివారికి నీయన్య
...ఁ దూషణము రుచియింపదు కదా?

యతః —ఏలంటే?—

...వ స్నానా దుచిత శుచితాశాలి వపుషః
స్వశాస్త్రే విజితవృజినాః పూజకజనాః
...తుం లోకాన్ విధివ దపతంద్రా విదధతే
...రన్నాద్యైః పరమపురుషారాధన మమీ॥ 745

...ః=ఉదయాననే, స్నానాత్=స్నానమువలన, ఉచిత-శుచితా-
=తగినట్టి-పరిశుద్ధిచేత - ఒప్పుచున్న-శరీరము గలవారును, స్వ
మత శాస్త్రమందు, వినీతాః=తేఱినవారును, విజితవృజినాః=
(దురాచార) దోషములు గలవారునైన, అమీ=ఈ, పూజక
జనులు, లోకాన్=జనులను, పరిత్రాతుం=రక్షించుటకు, అపతం
ద పడనివారై, పవిత్రైః=పరిశుద్ధములైన, అన్నాద్యైః=అ
కలైనవానిచేత, విధివత్ = ఆచారప్రకారము, పరమపురుషా
...షోత్తముఁడైన భగవంతుని యర్చనమును, విదధతే=చేయుచు

యర్చకజనులు ప్రాతఃకాల స్నానములచేతఁ బరిశుద్ధులై, స్వమ
లచే దురాచారములు వదిలి, దేవాలయములందు జీవించుచుండు

టకై నియమముతప్పక, పవిత్రాన్నములతో భగవన్నివేదనము చేయుచు, లోకులనుగూడ భగవత్ప్రసాద లబ్ధులనుగాఁ జేసి రక్షించుచున్నవారు.

సీ. ఉదయాన నుదయాన ♦ నొగిఁ జేయు స్నానాన
శుచిరుచిరశరీర ♦ శుభ్రతరులు
తమతమ శాస్త్రాలఁ ♦ దమిఁదమిలోనైనఁ
జదివి తెలిసినదానఁ ♦ జతురతరులు
పాపౌఘముల నిలఁ ♦ బాఱఁద్రోలఁగఁ జాలు
విధి విహితాచార ♦ విశద మతులు
పావన పరిపక్వ♦పానాన్నముల హరి
కారాధన మొనర్చు♦ నట్టివారు

తే. హరికి నారాధనమె చేసి♦నట్టివానిఁ
బానముల బోనముల భువిఁ ♦ బావనముగఁ
దానములఁ జేసి యరుదెంచు ♦ దీనులకు నె
దానములఁ జేసి యర్చకు ♦ ల్దోనెల ర్తు౯.

గ॥ అవకర్ణ్యతా మిదమపి యద్వాదో౽భ్యుపగమ్యా వ్యభిధా
స్యామి॥ 746

వ. ఇదియును వినుదువుగాక? నే నీదూషణ భాషణ మొకటి
యును వాకొనియెదను.

వృ॥ విధివ దవిధివద్వా భక్తితో ౽భక్తితో వా
నను శుచి రశుచిర్వా నాథమర్చత్విహత్యాః
అనుదిన ముపయాతై రర్చ్య మానాను దేవై
రరుచి రజితమూర్తి ర్వాస్తికస్యాస్తి కస్య? ॥ 747

అ. నను=ఓయి కృశానూ? ఇహత్యాః=ఇక్కడివాఁడు, శుచిర్వా=పరిశుద్ధుఁడైకాని, అశుచిర్వా=అపరి శుద్ధుఁడైకాని, నాథం=స్వామిని, విధివద్వా=

: గాని, అవిధివద్వా=శాస్త్రరీతి కాకగాని, భక్తితో వా=
, అభక్తితో వా=భక్తిలేకగాని, అర్చతు=పూజించునుగాక ?
ి దినమును, ఉపయాతైః=వచ్చుచున్న, దేవైః=ఇంద్రాది దేవత
ప్రమానాసు=పూజింపఁబడుచున్న, అజితమూర్తిషు=ఇతరులచే
ి పడని (భగవంతునియొక్క) ప్రతిమలయందు, అరుచిః=అన
ష్య=పరలోకాపేక్షకలవానికి, కస్య=ఎవనికి, అస్తి=ఉన్నది ?
శానూ ? ఇక్కడి దేవపూజకాదులు పరిశుద్ధులై భగవానుని
భక్తితో అర్చనచేసినఁగాని; లేక అపరిశుద్ధులై విధితప్పి భక్తి
ినఁగాని; దినదినమువచ్చి యింద్రాదిదేవతలు పూజించెడి యాభగ
నాస్తికునకేకాక, పారలౌకికబుద్ధి కలవాని కెవని కేవగింపు

క్తిశుచిని ? విపరీతమునఁగాని
యనిమ్ము ? పూజకుండు?
ాగతామ? ర్చితాచ్యుతమూర్తి
ంనక యరుచి ? యగునుజగతి.

ఇదంచావధేయం — ఇదియును వినునదియ. —

[చ]క్రధరాపచారచకితాః త్వాపాలభీతాఃపరే
ఃకతిచిత్ప్రచత్యవహితా శ్శ్రద్ధాశ్చదివ్యంహవిః
ర్వస్తమిదం ముదైవ భగవా నాలోకనైస్స్వీకరో
ప్సంహారణాశయాచతదిదం ప్రాశ్నంతిభాగ్యోత్తరాః.

=కొందఱు (దేవాలయములలోని పాచకులు), చక్రధర అపచార
పాణియైన మహావిష్ణువునందు-అపరాధమునకు-భయపడినవారు,
శుద్ధులగుచును, పరే=ఇతరులు (కొందఱు) త్వాపాలభీతాః =
భయపడినవారగుచు, కతిచిత్=కొందఱు, అవహితాః=ప్రమాద
ి, శ్రద్ధాతః=శ్రద్ధతో, దివ్యం = నిర్దోషమైన, హవిః = అన్న

మును, పచంతి=పచనముచేయుచున్నారు. అగ్రే = ఎదుట, న్యస్తం=ఉంపఁబడిన, ఇదం=ఈయన్నమును, భగవాన్=భగవంతుఁడు, ముదైవ=సంతోషముతోనే, ఆలోకనైః=వీక్షణములతో, స్వీకరోతి=అంగీకరించుచున్నవాఁడు. భాగ్యోత్తరాః=భాగ్యముచేత మేలైనవారు, అంహః-సంహరణ-ఆశయాచ=పాపములయొక్క-నివారణమందు - అపేక్షచేతను, తత్ ఇదం = ఆభగవదంగీకృతిమైన ఈయన్నమును, ప్రాశ్నంతి=భుజించుచున్నారు.

తా. కొందఱు పాచకులు స్వామివిషయమున అపరాధమునకు భయపడి పరిశుద్ధు లయినవారును, కొందఱు కైంకర్యపరులయిన యజమానుల ఉత్తరువు ననుసరించువారును, కొందఱు కార్యాంతరములవలన ప్రమాదపడనివారునై, పచనముచేసితెచ్చి యెదుటనుంచిన దివ్యాన్నమును ఆభగవానుఁడు సంతోషముతో చూపుమాత్రముతోనే, స్వీకరించుచుండును. అట్టి ఆ యారగించినప్రసాదము భాగ్యవంతులు తమతమ సకలదోషనివృత్తి నిమిత్తమై తాము భుజించుచుందురు.

పంచపాదిపద్యము.

ఉ. కొందఱు సాపరాధభయకోగుప్తులు కొందఱుభూపభీతులుఁ
గొందఱు శ్రద్ధధాను లదికోగోఁ బరిశుద్ధులు జాగరూకు ల
స్వందులుదివ్యమన్నమునుకోబక్వము చేసిముకుందుముందిడన్
ఛందమునొంది చూపులనెకోసాపడు బాఁపఁడు దానిసాపడున్
గొందల మీఁగఁగా వివిధకో కోవిదబృందముకూడసాపడున్.

గ॥ పశ్య? తావత్ స్వానుభవసిద్ధా ప్రకర్షనికర్షౌ భగవదాయతన తదితరస్థల పరికల్పితయోః రన్నయోః ॥ 748

వ. చూడుమీవ? దేవాలయములందును దదన్యస్థలములందును జేయుచున్న యన్నాదులయందలి ప్రకర్షనికర్షములు తమతమ యనుభవమునకే ప్రసిద్ధములు.

అ. భగవదాయతన-తదితరస్థల-పరికల్పితయోః = దేవాలయములందును-

ఇతరస్థలములందును - చేయఁబడిన, అన్నయోః = అన్నములయొక్క, ప్రకర్ష నికర్షౌ = ఉత్కృష్టాపకృష్టతలు, స్వానుభవసిద్ధౌ = తమతమ అనుభవములచేత సిద్ధమైనవి. పశ్య = చూడుము?

తా. భగవత్సన్నిధులయందు చేసిన అన్నము ప్రకృష్టమనియు, ఇతర స్థలములయందు చేసిన అన్నము నికృష్టమనియు తమతమ అనుభవములచేతనే సిద్ధమయినవి. చూడుము? దాని దానిని.

వృ॥ ఉపస్కారైస్స్ఫారై రుపచితరసామోదభరమ
 ప్యవైత్యన్నం గేహే కృత మయముభోగ్యంబుధజనః।
 అభూయస్సంస్కారిణ్యపి హవిషి దేవాలయభవే
 త్వనల్పంభోగ్యత్వం పునరఘహరత్వంచ మనుతే॥ 749

అ. స్ఫారైః = బహువిధములైన, ఉపస్కారైః = వ్యంజనములచేత, ఉపచిత-రస-ఆమోద- భరమపి = అతిశయించిన _ రసములయొక్క-వాసనలయొక్కయు-అధికతకలది అయ్యును, గేహే = ఇంట, కృతం = చేయఁబడిన, అన్నం = అన్నమును, అయం = ఈ, బుధజనః = శిష్టజనము, అభోగ్యం = అనుభవింపఁదగనిదానిఁగా, అవైతి = తెలిసికొనుచున్నది. అభూయస్సంస్కారిణ్యపి = మిక్కిలి చక్కఁజేసినది కానిది అయ్యును, దేవాలయభవే = దేవాలయములందు కలిగిన, హవిషితు = అన్నమునందో, అనల్పం = అధికమైన, భోగ్యత్వం = భోగ్యతను, పునః = మఱల, అఘహరత్వంచ = దోషహారతనుకా, మనుతే = తలఁచుకొనుచున్నది.

తా. మఠమందిరాదులందలి షడ్రసపరిమళములుగల వ్యంజనాలతోడి యన్నము భోగ్యముకాదనియు, దేవాలయములందలి యన్నము ఎంతబాగుచేయనిది అయ్యును అది అధిక భోగ్యమనియు, అఖిల దోషహారముననియు, శిష్టులెంచుకొనెదరు.

తే. గృహాగత ముపస్కృతాన్న మోహో యహితమే య
 భోగ్యమేయని కైకోరు హో భోగ్యమని యు

పస్కృతాన్యము నన్నముకే పరిగృహీత
మగునె యెట్టి దేవాలయమందుఁ గాని
యట్టియఘహరమౌనని బుధాళికెపుడు.

ఇదంచ బోద్ధవ్యమ్.—ఇదియును తెలియునదియ?—

వృ॥ దేవాగారనిషేవిణః కిల జనా దుష్యంతు శుద్ధ్యంతువా
తేఽమీ స్వామిపరిగ్రహేణ నియతం మాన్యా మనీషాజుషామ్
ప్రాయేణాశ్రయగౌరవేణ లభతే హీనోఽపి మానార్హతాం
కుబ్జక్లీబముఖో జనోఽపి భజతే పూజాం హి రాజాశ్రయాత్ ॥

అ. దేవాగారనిషేవిణః = దేవస్థానములందు సేవకులైన, జనాః=జనులు దుష్యంతు=దూష్యులగుదురు గాని, శుద్ధ్యంతు = పరిశుద్ధులగుదురుగాని, తేఽమీ=ఆయీ సేవకులు, స్వామిపరిగ్రహేణ=స్వామి అనుగ్రహించుటచేత, మనీషాజుషాం=బుద్ధినందినవారికి, నియతం=నియమముగా, మాన్యాఃకిల = సమ్మాననీయులుకదా? హీనోఽపి=నీచుఁడుకూడ, ప్రాయేణ=మిక్కిలిగా, ఆశ్రయగౌరవేణ=తన ఆశ్రయమువలని గౌరవముచేత, మాన-అర్హతాం = సన్మానమునకు యోగ్యతను, లభతే=పొందుచున్నాఁడు. కుబ్జ-క్లీబ-ముఖః = పొట్టివాఁడు పేడివాఁడు-మొదలుగాఁగల, జనోపి = మనుష్యుఁడుకూడ, రాజాశ్రయాత్ = రాజునాశ్రయించుటవలన, పూజాం = సన్మానమును, భజతేహి = పొందుచున్నాఁడుకదా ?

తా. దేవస్థానములోని పరిచారకులు పరిశుద్ధులుగాని అపరిశుద్ధులుగాని ఆయా దేవతలుపరిగ్రహించుటచేత తాము బుద్ధిమంతులలో పూజ్యులే అగుదురు. ఎంతటిహీనుఁడైనను గొప్పవారి నాశ్రయించుటచేత తానును పూజ్యుఁడే యగును. కుంటి పేడి మొదలైనవారుకూడ రాజునాశ్రయించుటచేతనే కదా! తామును పూజ్యులై యగుచున్నారు.

శా. దేవాగార నిషేవకుల్ జనులు శుద్ధిలేక శుద్ధిన్ సదా
దేవాధీశపరిగ్రహంబునన సంసిద్ధిప్రానుభావుల్ మహా

మందోదరిని, అమంగలిక్=మంగళసూత్రము లేనిదానిఁగా - విధవనుగా, సరమక్=విభీషణుని భార్యయైన సరమను, జోత=నమస్కారమును.

గ॥ హంత ? కఠినానా మప్యమీషా మతిమహతీ ప్రీతి రను
బంధిజనే ॥ 753

వ. అహా ? ఈ యతికఠినులకుఁగూడఁ దమ యనుబంధి జనమం
దుఁ బ్రీతి యతి మహతిగనున్నయది.

యతః—ఏలంటేని ?—

వృ॥ లంకాపురే పంక్తిముఖేన రుద్ధాం
భూమేస్సుతాం భూమిభృతోఽనుబంధాత్ ।
సేతూభవంతః స్వయమాప్లవంతే
ప్రీతింపునః ప్రాపయితుం పయోధౌ॥ 754

అ. భూమిభృతః=పర్వతములు, అనుబంధాత్=సంబంధమువలన, లంకాపురే=లంకాపట్టణమున, పంక్తిముఖేన=దశముఖుఁడైన రావణునిచే, రుద్ధాం=అడ్డగింపఁబడిన, భూమేస్సుతాం=భూపుత్రియైనసీతను, పతిం=పెనిమిటియైన శ్రీరాముని, ప్రాపయితుం = పొందించుటకై, పయోధౌ = సముద్రమందు, సేతూభవంతః=సేతువులై, స్వయం=తాముగానె, ఆప్లవంతే=తేలుచున్నవి.

తా. రావణుఁడు తీసికొనిపోయి సముద్రమునడుమ లంకలోచేర్చిన సీతను ఆమె పెనిమిటియైన శ్రీరామునిఁ జేర్చుటకై భూధరములైన పర్వతములు భూపుత్రియైన యాసీతాదేవితోడి తమ దేహసంబంధమైన భూసంబంధము కలవి యవుటచేత తాము నాసముద్రమందె సేతువుగా చేర్చఁబడినవై తేలుచున్నయవి.

ఆ. లంక ధాత్రిపుత్రిఁ లంకాధి నాథుఁ డ
ట్టు నుప ధాత్రిధరముఁ లెనసి యిట్టు
లామె నామెపతికిఁ నర్పింపసేతు నై
యబ్ధియందు నోలఁలాడుఁ జూడు ?

భావోద్భావనలాశ్రయంబుకొలఁదిన్ వ్యాపించుటం గ్రించులున్
భావింపన్ గురు నాశ్రయంబునగురుత్వంబేకదా పొందుదుర్.

టీ. సందీప్తానుభావుల్ = ప్రకాశింపఁబడెడి ప్రభావముకలవారు, మహాభావోద్భావనలు = గొప్పమనస్సుగలవారితలంపులను.

గ॥ ఇత్యన్యతః పరిక్రామన్నగతోఽవలోక్యసహర్షం సాంజలి బంధమ్॥ 751

వ. అని మఱొక్కప్రక్కకుఁ బరిక్రమించుకొని యెదురంగని హర్షించి యంజలియు బంధించి.

సేతువర్ణనము.

ఇ. సేతువు-ఇది శ్రీరాములు రావణాసురుని సంహారమునకై లంకకుపోవుటకుఁగాను అనేక వానరసమూహముతోడ సముద్రముదాఁటుటకు శక్యముకాకపోయి, హనుమజ్జాంబవత్సుగ్రీవాదులైన వానరాధిపతుల యాజ్ఞలమూలమున అనేక వానరులుచేరి, ఒక్కొక్కవానరుఁడొక్కొక్కపర్వతము నెత్తుకొని యెత్తుకొని వచ్చివచ్చి క్రిందనుండి పైవఱకు వేసివేసి మిట్టచేసి అందఱును సులభముగ దాఁటిపోవుటకై ఆ దక్షిణసముద్రమందు కట్టినవారధి.

వృ॥ పాతుంపాతకినోజనానశరణాన్ పాతుం తమస్సాగరమ్
యాతుం యాతుపురీ మరీన్ రణముఖే జేతుం దశాస్యాదికాన్।
నేతుం భూతనయాంముదం విహారిణీ మేతుంయశశ్శాశ్వతమ్
దాతుంశర్మచరాఘువేణ రచితం సేతుం నమస్కుర్మహే॥

అ. అశరణాన్ = కాపాడువారులేని, పాతకినః = పాపిష్ఠులైన, జనాన్ = జనులను, పాతుం = కాపాడుటకును; తమః-సాగరం = అజ్ఞానమనెడి - సముద్రమును, పాతుం = త్రాగివేయుటకును, యాతుపురీం = రాక్షసులపట్టణమైన లంకనుగూర్చి, యాతుం = పోవుటకును; రణముఖే = యుద్ధారంభమందు, దశాస్యాదికాన్ = రావణాసురుఁడు మొదలుగాఁగల, అరీన్ = శత్రువులను, జేతుం = జయిం

చుటకును; విరహిణీం=భర్తృవియోగముగలిగియున్న, భూతనయాం = భూపుత్రికయైనసీతను, ముదం=సంతోషమును, నేతుం=పొందించుటకును; శాశ్వతం=నిత్యమైన, యశః=కీర్తిని, ఏతుం=పొందుటకును; శర్మ చ=సకలవిధానందమును, దాతుం=ఇచ్చుటకును; రాఘవేణ=శ్రీరాముని చేత, రచితం= చేయబడిన, సేతుం=వారధిని, నమస్కుర్మహే=నమస్కరించుచున్నాము.

తా. దిక్కులేని మహాపాపులనైనను పావనపఱచి, వారివారి అజ్ఞానము పోఁగొట్టుటకై లంకకుపోయి రావణాదులను సంహరించి, తనతోడియెడబాటున దుఃఖపడుచున్న సీతాదేవిని సంతోషపఱచుటకై మంచికీర్తిని కోరి అందఱకును మించిన యానందమును కలిగించుటకై ఆ శ్రీరాములచేత కట్టబడిన యీ సేతువును మనము నమస్కరించుచున్నాము.

సీ. పాతకిజనులను ♦ బరిరక్ష సేయుకై
తతతమోర్ణవమును ♦ ద్రావుకొఱకు
ఆశరపురినిఁ ప్రవేశంబు సేయుకై
రణమందె రిపుగణం ♦ బణఁచుకొఱకు
జానకి విరహము ♦ మానంగఁ జేయుకై
హనుమంతుని ప్రయత్న ♦ మడరుకొఱకు
మందోదరిన తా నమంగలిఁ జేయుకై
పరమ సుమంగలి ♦ సలుపుకొఱకు

తే. మంగళములను మహికిచ్చి ♦ మనుచుకొఱకు
నసదృశంపుయశంబున ♦ నెసఁగుకొఱకు
రామచంద్రుఁడు ♦ రచియించి రమ్యమయిన
సేతువునకే తపును జోత ♦ సేయనాకు.

టీ. తత-తమః-అర్ణవమును=విస్తారమైన-అజ్ఞానమనెడి - సముద్రమును, ఆశరపురిని = రాక్షసులపట్టణమైనలంకను, మందోదరిన = రావణునిభార్యయైన

వృ॥ పయోధిమధ్యే ప్లవమానమూర్తయ
స్తరంగ వేగార్పిత ఫేనచిహ్నితాః ।
హసంతి కిం మందర మంతరర్ణవం
నిమగ్నమేతే నలసేతుభూధరాః ॥ 755

అ. పయోధిమధ్యే=సముద్రమునడుమ, ప్లవమానమూర్తయః=తేలుచున్న స్వరూపముకలవియై, తరంగవేగ-అర్పిత ఫేన-చిహ్నితాః= అలలవేగముచేత-చేర్పఁబడిన నురుఁగులచే - గుర్తింపఁబడినవియైన, ఏతే=ఈ, నలసేతుభూధరాః=నలునిచేఁ జేర్పఁబడిన సేతువునందలి పర్వతములు, అంతఃఆర్ణవం= సముద్రములోన, నిమగ్నం=మునుఁగఁబడిన, మందరం = మందరపర్వతమును, హసంతి=పరిహసించుచున్నవి. కిం=ఏమి ?

తా. సుగ్రీవుని సేనాధిపతియైన నలుఁడు అనువానిచే సేతువుగా చేర్పఁబడిన యీపర్వతములు అలలవలని నురుఁగులచే తెల్లనివై కనఁబడుచున్నందున పాలసంద్రమున అమృతము తఱచుచు అనఁగియున్న ఆ మందరపర్వతమును నవ్వుచున్నవానివలె నున్నయవి.

ఆ. కడలి నడుమఁ దేలి కడలు పేరంబున
నురుఁగులూని లోనిఁ దరిధరంబు
ననఁగియున్నదానిఁ గని నగెనో ? యన
నలుని సేతు శైలకములు తలిర్చె.

ఇ. మందరపర్వతము = తరిధరము_ఇది ఆ మహావిష్ణువు రాక్షసులవలన మృతియే లేకుండుటకై పాలసముద్రమున వాసుకి త్రాడుగాను, ఈమందర పర్వతము కవ్వముగాను చేసికొని, ఆ దేవ రాక్షసులచేత నే తరువఁబడి, అందుండి కల్పవృక్ష కామధేను ఉచ్చైశ్శ్రవ ఐరావత లక్ష్మీ చంద్ర కౌస్తుభ చింతామణులతోడ తేలిన అమృతకలశములోని అమృతమును ఆదేవతలకే యిచ్చుటకుఁగాను, అంతకుముందె మోహినీరూపమున ఆ రాక్షసులను మోసపుచ్చి మఱియొకరూపముతోవచ్చి అమృతమును ఆదేవతలకు పంచిపెట్టి వారు

దానివలన అమరులు=మరణములేనివారు, నిర్జరులు=ముసలితనము లేనివారునై యుండునట్లు చేయుటకు ఉపకరణముగా-కవ్వముగానుండిన పర్వతము.

పునర్విమృశ్య.—మఱలవిమర్శించి.—

వృ॥ లంకాపురావాసిరఘూద్వహారిసంపర్కపాపాదివసింధురాజః।
సపక్షభూభృన్నిబిడాంతరోఽపివిపక్షభూభృద్భిరబంధికష్టమ్॥

అ, సింధురాజః=సముద్రము, లంకాపురావాసి - రఘూద్వహారి-సంపర్క-పాపాదివ=లంకాపట్టణమందు వాసముచేయునట్టి-శ్రీరాముల శత్రువైన రావణునియొక్క-సాంగత్యముతోడి పాపమువలనవలె, సపక్ష-భూభృత్-నిబిడ-అంతరోపి = తనయందుపక్షము- ఱెక్కలుగల- రాజులచేతఁగాని-పర్వతములచేతఁగాని-దట్టమైన-అంతర్భాగముకలదియైనను, విపక్షభూభృద్భిః = పక్షములేని రాజులచేతను-పర్వతములచేతను, అబంధి=బంధింపఁబడెను. కష్టం=అయ్యో?

తా. సముద్రము తనదగ్గఱి లంకారాజైన రావణాసురుని సహవాసదోషమువలనవలె తనయందు పక్షపాతులైన రాజులుండియు నిష్పక్షపాతులైయుండినయట్లు ఱెక్కలతోడి పర్వతములుండియు లేని యాపర్వతముల చేతనే బంధింపఁబడెను, ఇది కష్టకార్యము ?

తే. రావణునితోడఁ గూడిపాపవహమున
నిట్టు లీసింధురాజంబు కట్టువడియె
లోసపక్షభూభృత్తతి లోఁగియున్నఁ
బైవిపక్షభూభృత్తతి పాటుపడఁగ.

వృ॥ శుద్ధాస్సంశ్రితధర్మసేతవ ఇమే సోఢోగ్రవర్షాతపాః
స్థిత్వాసింధుజలే సదాక్షితిభృతో ఘోరంతపఃకుర్వతే।
నృత్యంతీ రిహానిత్యమేవ చపలా స్త్రీత్ష్ణె రతన్వాశుగైః
లావణ్యందధతీః కదాపి నచలంత్యాలోక్యవీచీ రమూః॥757

అ. సంశ్రితధర్మసేతవః=చేర్పఁబడిన సద్ధర్మమునకు హద్దుగాఁగలవై-చేరిన

ధనుష్కోటికి సేతువుకలవై, సోఢోగ్రవర్షాతపాః=సహింపఁబడినవైనట్టి భయంకరమైనవర్షమును ఎండయునుగలవై, శుద్ధాః=పరిశుద్ధములైన, క్షితిభృతః=రాజులు-కొండలు, సింధుజలే=సముద్రజలమందు, స్థిత్వా=ఉండి, ఘోరం=ఘోరమైన, తపః=తపస్సును, సదా=ఎప్పుడును, కుర్వతే=చేసెదరు; ఇహ=ఇక్కడ, లావణ్యం=సౌందర్యమును-లవణరసమును, దధతీః=ధరించునవియై, తీక్ష్ణైః=చులుకనైన, అతన్వాశుగైః-మన్మథబాణములతోను - గొప్పవాతములతోను, నిత్యమేవ=ఎప్పుడు నే, నృత్యంతీః=ఆడుచున్న, చపలాః=జారస్త్రీలనెడు - కదలcబడుచున్న, అమూః= ఈ, వీచీః = తిరుగుబోతులను - అలలను, ఆలోక్య=చూచి, కదాపి-ఒకప్పుడును, నచలంతి=చలింపకుండెదరు.

తా. ఈసముద్రమునీట రాజులు ధార్మికులై యును, తపోవంతులై యును, ఎండవానలకోర్చియు, లావణ్యమున మన్మథబాణములతో నటనములాడుజారస్త్రీలనువలె పర్వతములు ధనుష్కోటితోడి సేతువుగలిగి లవణరసముతోడి యధికమైన గాలితో ఊcగులాడుచుండెడి యలలనుజూచి యెప్పటికిని చలించుటలేదు.

సీ. పరిశుద్ధులైతారె ♦ పరమ ధర్మాశ్రయ
సేతువులై యశస్స్థిరతనుంద్రు
వర్షమాతపమును ♦ వాలాయము సహించి
క్షమ మించి కన మనఃక్షమతనుంద్రు
సింధుజలంబుల ♦ క్షితిభృత్తు లొత్తిలి
తపము ఘోరంబు నేతఱిc జరింత్రు
ధీరులు ధరలోన ♦ ధీరత్వగుణమున
నుపమింప నుచితులై ♦ యుంద్రు నుక
తే. నిందు నిత్యంబు నృత్యంబునందగిల్లి
యమల లావణ్య మతిగణ్య ♦ మతిశయిల్లి

చతురతా నతన్వాశుగ కి చపలలవతె
వీచికలఁ జూచి చలియింప కిఁ రేచుచున్న.

గ॥ క్షణమభిధ్యాయన్నంజలిం బద్ధ్వా॥ 758

వ. క్షణ మనుధ్యానించుచు నంజలియు బంధించి.

వృ॥ అస్తోకదృప్తిరపివారిధిరేషయస్మాత్
త్రస్తో బిభర్తివిపులోపలసాంద్రసేతుమ్ ।
గోపాయతే దురితవంతి జగంతి తస్మై
కోపాయతే రఘుపతే మహతే నమోస్తు॥ 759

అ. అస్తోకదృప్తిరపి=అధికగర్వముకలదయ్యును, ఏషః=ఈ, వారిధిః=సముద్రము, యస్మాత్=ఏదానివలన, త్రస్తః=భయపడినదియై, విపులోపలసాంద్రసేతుం=విస్తారమైనశిలలచేత దట్టమైనసేతువును, బిభర్తి=భరించుచున్నదో; హేరఘుపతే=ఓరఘునాథా! దురితవంతి=దోషవంతములైన, జగంతి=లోకములను, గోపాయతే=రక్షించునదియై, మహతే=గొప్పదియైన,తస్మై=అట్టి, తే కోపాయ=నీ కోపమునకై, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక.

తా. ఈ సముద్రము అతి గర్వి అయ్యును, మీకోపమునకు భయపడి మహాపాషాణమయమైన సేతువును మోసికొనుచున్నదికదా ?. ఓ రఘునాథా! అట్టి జగద్రక్షకమైన మీ కోపమునకు నేను నమస్కరించుచున్నాను.

తే. గర్వనిధి యిది యెద్దాని కి కుర్విబెదరి
తొలుత బహుశైల జాలసేకతువును దాల్చె
నట్టినీమహాకోపముకిరఘుజగత్ప్రి
గోపమును నోరఘూద్వహా ! కి కొలుతుఁ గొలుతు.

కృశానుః—కృశానుఁడు.—
సాక్షేపమ్—ఆక్షేపించి.—

వృ॥ కాకుత్స్థకోపచకితః క్షమితా నదీనా

మానీద్యదా నను గురుప్లవనార్హతోయః ।
శక్య స్తదైషతరితుం హరిభిః పదాభ్యాం
కింవాఫలంకథయ? సేతుకృతిశ్రమస్య ॥ 760

అ. కాకుత్స్థకోపచకితః=శ్రీరాముల చేత భయపడినట్టి, నదీనాంకమితా నదీకాంతుఁడైన సముద్రము, యదా=ఎప్పుడు, గురు-ప్లవన - అర్హ-తోయః గొప్పగొప్పపాషాణాదులయొక్క - తేలుటకుకూడ - తగిన-జలముకలది, ఆసీత్ నను=అయ్యో; తదా=అప్పుడు, ఏషః=ఇది, హరిభిః=వానరముల చేత, పదభ్యాం=కాళ్లతో, తరితుం=దాఁటుటకు, శక్యః=అనుకూలమైనది; సేతుకృతిశ్రమస్య=సేతువును చేయుటయందలి శ్రమమునకు, కింవాఫలం = ఏమిఫలము కథయ=చెప్పుమ?

తా. ఈసముద్రము శ్రీరాములకోపమునకు భయపడి తనజలములో గొప్పగొప్ప పర్వతాలను మోసికొన్నదికాక, వానరుల కాళ్లతోఁగూడ దాఁటఁగూడినదై యున్నయది. ఇట్టి దీనియందు సేతువును కట్టుటవలన ఉపయోగమేమి ?

తే. రామకోపద్రుతము సముద్రము మహోప
దార్థసార్థము తేల్చుతోయము గలిగియు
హరులు తమకాళు లనదాఁట నర్హమైన,
సేతుకృతిని బ్రయాసకుఁ జెపుమ? ఫలము.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ తత్కథిత మేవమయా, భవతాతు న సమ్యగవధారితం, శ్రుణు ? తర్హి పునస్సావధానమ్ ॥ 761

వ. అది నేఁజెప్పినదే, నీవు చక్కఁగ విన్నావు కావు. మఱల సావధానమున వినుము?

వృ॥ అంభోరాశిం వానరా లంఘయంత్వి
త్యేతద్వ్యాజీకృత్య రాజీవనేత్రః ।

అంహోరాశేర్లంఘనార్థం నరాణా
ముద్న్వాంరాశౌ సేతు ముచ్చై రబధ్నాత్ ॥ 762

అ. వానరాః=వానరులు, అంభోరాశిం = సముద్రమును, లంఘయంతు= దాఁటుదురుగాక? ఇతి ఏతత్ =అనిదీనిని, వ్యాజీకృత్య = నెపముగాఁజేసికొని, రాజీవనేత్రః=పద్మాక్షుఁడైనయాశ్రీరాములు, నరాణాం=మనుష్యులను, అంహోరాశేః=పాపసమూహముయొక్క, లంఘనార్థం=దాఁటుటకై, ఉద్న్వాంరాశౌ= ఉదకరాశియైన సముద్రమందు, ఉచ్చైః=పొడవుగా, సేతుం = సేతువును, అబధ్నాత్ =బంధించెను.

తా. ఆ శ్రీరాములు వానరులు సముద్రమును దాఁటినట్లుగా, మనుష్యులు పాపములనెడు సముద్రమును దాఁటుటకై ఆసముద్రమంచె పొడవైన సేతువును కట్టించెను.

క. వారిక్ వానరు లంభో
రాశిన్ వెసదాఁటుఁనోజ శ్రీరాముఁడు నంహో
రాశిన్ దాఁట నరుల్ వా
రాశిన్ సేతువునుగట్టె శ్రీ రాణున్ మీఱన్.

పునర్నిరూప్య.—మఱల నిరూపించి.—

వృ॥ న సాగరోఽసౌ నభ ఏవ ఫేన
ప్రజా నచామీ విపులోడువర్గాః ।
న సేతు రేషోఽపి నిశాచరాణాం
నృపాతకానా మపి ధూమకేతుః ॥ 763

అ. అసౌ=ఇది, నసాగరః=సముద్రముకాదు, నభ ఏవ=ఆకాశమే; అమీచ=ఇవియు, నఫేనప్రజాః=నురుగుసమూహములుకావు; విపులోడువర్గాః=విశేషములైననక్షత్రరాసులు, ఏషోఽపి=ఇదియు, నసేతుః=సేతువుకాదు, నిశాచరాణాం=రాక్షసులకును, నృపాతకానామపి = మనుష్యుల పాతకములకుగూడ, ధూమకేతుః = ధూమకేతువు.

తా. ఈసముద్రము నురుఁగులుగలిగి చుక్కలుగల ఆకాశమువలె నున్నది ఇందలి సేతువో రాక్షసులకే కాక, సకలమనుష్యుల సకలపాపములకును ఉత్పా హేతువైన ధూమకేతువువలె పరిహారకమై యున్నయది.

తే. నిధియ కాదిది, యాకాశ ౯ మిదియె యగును
నురువు లివెకావు చుక్కల ౯ తరఁగలగును
సేతువిదె కాదు ఘనధూమ౯ కేతు విదియ
నరులపాతకములు నిశా౯చరులు నడఁగ.

గ॥ పశ్యాత్రజలచరభ్రమ చమత్కారమ్॥ 76

వ. చూడుము మీఁడ జలచరభ్రమకారి చమత్కారి భావమును

వృ॥ గజేంద్రబుద్ధ్యా నలసేతుశైలా-
న్గ్రాహాగ్రసంతే జలధౌవసంతః।
తద్గ్రాసజాయాస సముత్థదంష్ట్రా
వ్యథాఃప్రధావంతి యథాగతంతే॥ 76

అ. జలధౌ = సముద్రమందు, వసంతః = వసించుచున్న, గ్రాహాః = మొసళ్లు, న సేతుశైలాన్ = నలునియొక్క సేతువునందలిపర్వతములను, గజేంద్రబుద్ధ్యా = గొప్పయేనుఁగు లనెడితలంపుతో, గ్రసంతే = మ్రింగుచున్నవి. తత్ - గ్రాసజ - ఆయాస - సముత్థ - దంష్ట్రా వ్యథాః = వానిని - మ్రింగుటవలనకలిగిన - ఆయాసముచేత అతిశయించిన - కోఱలబాధలుకలవియై, తే = ఆమొసళ్లు, యథాగతం = వచ్చిన త్రోవనే, ప్రధావంతి = పరుగిడుచున్నవి.

తా. ఈసముద్రమందలి మొసళ్లు ఆసేతువునందలి కొండలను మ్రింగుచు ఆమ్రింగెడిఆయాసమువలన అతిశయించిన కోఱలబాధలతో వచ్చినత్రోవతో నే పరుగిడుచున్నవి.

ఆ. గ్రాహములు గ్రసింప ౯ గజబుద్ధి నలసేతు
శైలజాల మైన ౯ జలధిలోన

వానిగ్రాసమునన వ్యథచేసి దంష్ట్రలు
తోన కదలికదలి తొలఁగికొనును.

పునర్విచింత్య.—మఱలఁ జింతించి.—

వృ॥ డిండీరఖండాన్వయ పాండురాభం
ద్రాఘిష్ఠ ముచ్చైః పరిణాహవంతమ్।
కాకుత్థ్ససేతుం కలయే గుణాఢ్యం
ధౌతో త్తరీయం ధృత మర్ణవేన॥ 766

అ. డిండీరఖండ-అన్వయ-పాండురాభం = నురుఁగుగడ్డలతో-కూడిక చేత-తెల్లనైనకాంతులుకలదియై, ద్రాఘిష్ఠం=దీర్ఘమై, ఉచ్చైః=పొడవై, పరిణాహవంతం= విస్తీర్ణతకలదియైన, కాకుత్థ్ససేతుం= శ్రీరాములసేతువును, గుణాఢ్యం=సుగుణములచేతను - నూళ్లచేతను కూడుకొన్నదై, అర్ణవేన = సముద్రముచేత, ధృతం=ధరించిన, ధౌతోత్తరీయం = తెల్లనిఅంగవస్త్రమునుగా, కలయే=తలఁచుచున్నాను.

తా. నురుఁగులతో తెల్లనై నిడివియు వెడలుపునుగలసేతువును మంచినూలితోఁగూడి సముద్రుఁడువేసికొన్న తెల్లనిఅంగవస్త్రమునుగా తలఁచుచున్నాను.

ఆ. నురుఁగుతరఁగలూని నెఱి తెల్లనిదియాచు
నిడుపు వెడలుపూని నెగడురాము
సేతు వీదృశగుణజాత మాకతన వా
ర్నిధికి ధౌత ముత్తరీయ మనుదు.

యద్వా—లేదా?—

వృ॥ చిరా ద్ధరాభూరి భరా ర్తమూర్తి
ర్హరిత్కరిప్వర్పిత నైజకృత్యః।
శ్రమత్కయాయార్ణవ వారిశీతే
శేతే స కిం సేతుమి షేణ శేషః॥ 767

అ. చిరాత్=చాలకాలముగ, ధరా - భూరిభర - ఆర్త-మూర్తిః=భూమి యొక్క అధికభారముచేత-పీడింపఁబడిన - శరీరముకలవాఁడై, హరిత్కరిషు దిగ్గజములందు, అర్పితనైజకృత్యః=ఒప్పగించిన తనపనిగలవాఁడై, శ్రమశ్రమ యఃకష్టము తీరుటకొఱకై, శీతే=చల్లనైన, అర్ణవవారి = సముద్రజలమందు సశేషః=ఆదిశేషుఁడు, సేతుమిషేణ = సేతువనునెపముతో, శేతేకిం శయనించుచున్నాఁడా? ఏమి?

తా. ఆదిశేషుఁడు ఆదికాలమునుండి తన భూభారశ్రమ నివారణార్థమై ఆ భూభారకార్యమును దిగ్గజములకిచ్చి, ఈ సేతురూపముతో చల్లని సముద్ర జలములో శయనించుచున్న యట్లున్నవాఁడు.

క. చిరకాలము స్థిరభారము
ధరియించి శ్రమించి దిగిభధారితభరుఁడై
యురగేంద్రుఁడు విశ్రమపడ
శరధిం సేతువు నెపమున శయనించెనొకో ?

ఇ. శేషుఁడు=ఆదిశేషుఁడు-71 వ పేజిలో ఫణాభృదీశుఁడు చూడుఁ?

ఇ. దిగిభములు=దిగ్గజములు, దిక్కులు=ప్రాచి, మరీచి, ప్రతీచి, ఉదీచి అని వరుసగ చతుర్దిక్కులును, వీనిప్రక్కటి అగ్నిమూల, నైఋతిమూల, వాయుమూల, ఈశాన్యమూల అను చతుర్దిక్కులును అష్టదిక్కులు.

ఇ. ఈ అష్టదిగ్గజములు=వరుసగ ఐరావత, పుండరీక, వామన, కుముద అంజన, పుష్పదంత, సార్వభౌమ, సుప్రతీకములు. ఇవియు భూభారవ వహించుచు నుండునవి.

ఇ. ఈ దిగ్గజాధిపతులైన దిక్పాలకులు=వరుసగ ఇంద్ర, అగ్ని, యమ నైఋతి, వరుణ, వాయు, కుబేర, ఈశానులు.

విమృశ్య శ్లాఘమ్.—విమర్శించి శ్లాఘించి.—

శ్లో॥ యః పురా పాపదశకచ్ఛేదే సాధనతాంగతః ।
న సేతుర్నకథం శక్తః పాప పంచక భంజనే ॥ 76

అ. యః=ఏది, పురా=ముందు, పాపదశకచ్ఛేదే=పాపిష్ఠుఁడైన పదితలల రావణుని పదిపాపములను ఛేదించుటయందు, సాధనతాం = సాధనత్వమును, గతః=పొందెనో; ససేతుః=ఆ సేతువు, పాపపంచకభంజనే = ఐదుపాపములను పడఁగొట్టుటయందు, కథం=ఎట్లు, నశక్తః=శక్తికలదికాదు?

తా. ఈసేతువు మొదట పదితలల రావణునివలె పదిపాపములనుఁ పడఁగొట్టినదియై, ఇపుడు ఐదుపాపములనైన పడఁగొట్టుటకు దీనికి చేతకాక పోయినదా ?

క. మును పాపదశక నిహతిని
ఘనసాధనతను గని, యెది శ్రీకరము ప్రకాశిం
చెనొ; యా సేతువె చాలదె ?
కనుఁగొననీపాపపంచకనిహతి జగతిన్.

ఇ. పాపపంచకము=పంచమహాపాతకములు-బ్రహ్మహత్య, గోహత్య, సురాపానము, స్వర్ణస్తేయము, గురుతల్ప గమనము.

ఇ. పాపదశకము = దశవిధపాపములు-అసత్యోక్తి, దోషారోపణోక్తి, కఠినోక్తి, నిష్ఫలోక్తి, చౌర్యకరణ, దుష్కార్యకరణ, దుష్కార్యాపేక్ష, పరభార్యాపేక్ష, పరద్రవ్యాపేక్ష, హత్యలు.

గ॥ ఇతిపరావృత్య అన్యతోఽవలోక్యసామోదమ్॥ 769

వ. అని మఱలి మఱొక్కప్రక్క విలోకించి ప్రమోదించి.

గ॥ అహో! కృశానో ! కోఽపిపురుషోఽస్మత్ప్రత్యక్షేణైవమావాం ప్రతి సంప్రతిప్రవదతి ॥ 770

వ. ఓహో ! కృశానూ ! ఒకానొక పురుషుఁడు మనయిద్దఱిని గూర్చి ఇట్లు ఇప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు వినుము ?

దక్షిణమధురావర్ణనము.

ఇ. దక్షిణమధుర-ఇది ఐవరపల్లి, వరగుణపల్లి, మధురపల్లి, అను నాచ్చిమార్లతోడి గూడలఙగర్సన్నిధి సుందరపల్లి నాచ్చియార్ తోడి కళ్లఙ

సన్నిధి, కాలమేఘప్పెరుమాళ్ సన్నిధి, మొదలైన విష్ణుదేవాలయము తోను, మీనాక్షీదేవితో సోమసుందరేశ్వర దేవస్థానము మొదలైన శివ దేవాలయములతో నుచితములైన మఠమందిరారామసత్రములతోను, విచిత్రములైన రాజశ్రేష్ఠులతోను రాజిలుచు, పాండ్యరాజైన పల్లవ దేవరాయని పాలితమై యుండినది.

శ్లో॥ ఉత్తరమధురేవేయం దక్షిణమధురేతి విఖ్యాతా ।
యశోదానందనానందా త్సర్వసంపత్సు దృశ్యతే ॥ 771

అ. ఇయం=ఈమధుర, ఉత్తరమధురేవ=ఉత్తరదిక్కుమధురవలె, దక్షిణమధురేతి=దక్షిణదిక్కుమధురఅని, విఖ్యాతా=ప్రసిద్ధమై, యశోదానందనానందాత్=యశోదాపుత్రుండైన శ్రీకృష్ణునివలని ఆనందమువలన-(యశోదా=యశస్సునిచ్చునదై, నందనానందాత్=బిడ్డవలని ఆనందమువలన) సర్వసంపత్సు=సకలసంపదలలోను, దృశ్యతే=కనంబడుచున్నది.

తా. ఈమధుర దక్షిణమధుర అనంబడుచు, ఉత్తరమధురవలె యశోదానందనానందముతో సకలవిధసంపదలతోను కానంబడుచున్నయది.

క. ఈయది మధురాపురి తా
నాయుత్తరమధుర సాటియై వివిధవిధం
బైయు యశోదానందనుం
డాయతమయి పలుసిరులనె యలరుచునుండున్.

ఇ. నందయశోదలు - ఉత్తరమధురలోని వ్రేపల్లెయందలి శ్రీకృష్ణుని పెంపుడు తండ్రియు తల్లియు.

స్ర॥ వటదళపుటశాయీ వీక్ష్యతాం, విష్ణుచిత్త
స్తముపచరితుమాస, ప్రాదురాసీత్తులస్యామ్ -
త్రిదశకృతికృతేఽత్రా ఽఽముక్తమాల్యప్రదాత్రీ
నమఇతివదగోదాంతామహంచ ప్రణౌమి ॥ 772

అ. అత్ర=ఇక్కడ, వటదళపుటశాయీ = వటపత్రశాయియైన స్వామి,

వీక్ష్యతాం=సేవింపఁబడుదురుగాక ? విష్ణుచిత్తః=విష్ణుచిత్తులనెడివారు, తం= ఆవటపత్రశాయిని, ఉపచరితుం = ఉపచరించుటకుఁగాను, ఆస=ఉన్నవారు. అముక్తమాల్యప్రదాత్రీ=చూడికొడుత్తనాచ్చియారు, త్రిదశకృతికృతే = ముప్పదిపాశురముల తిరుప్పావును చేయుటకై, తులస్యాం=తులసీవనమందు, ప్రాదురాసీత్=ప్రాదుర్భవించెను. తాం=ఆ, గోదాం=ఆకోదెనాయకినిగూర్చి, నమఇతి = నమస్కారముఅని, వద = చెప్పుము ? అహంచ = నేనును, ప్రణౌమి=నమస్కరించుచున్నాను.

తా. ఈమథురాపట్టణమందు వటపత్రశాయి పెరుమాళ్లును, వారి కుపచారకులుగా విష్ణుచిత్తు లనెడి పెరియాళ్వార్లును, తిరుప్పావు తిరుమొళ్లియును పాడుటకై తిరుత్తుళాయివనమున అవతరించి పెరియాళ్వార్లకు పెంపుడు కొమార్తయైన ఆండాళునుక్ సేవసాయించుచున్నారు. ఓకృశానూ ! నీ వా యాండాళుకు దణ్ణముసమర్పించు ? నేనును సమర్పించుచున్నాను.

తే. ఇటను వటపత్రశాయియు । నటుల విష్ణు
చిత్తులును జూడికొడుతయు । సేవ సేయఁ
గానిపింతురు వారినే । కాంచి కాంచి
యంజలించెద, నీవును । యంజలించు ?

ఇ. వటపత్రశాయి=దక్షిణమథురలోనిమహావిష్ణువు.వీరువ్యూహమున యోగనిద్రతోనుండి క్షీరసాగరమునవలె ఇక్కడను వటపత్రములోశయనించుచుండి శ్రీవిష్ణుచిత్త, శ్రీగోదాదేవీ, గరుత్మత్సహితముగ ఆండాళ్ పెరియాళ్వార్ల మంగళాశాసనములతోను దక్షిణమథురలో ఐదుమైళ్లదూరములో మథురవల్లి మరకతవల్లి నాచ్చియార్లతోడి కళ్లళకర్ సన్నిధియు, ఊరనే వకుళవల్లి గుణవల్లి నాచ్చియార్లతోడఁ గూడలళకర్ సన్నిధియు మొదలైన విష్ణుదేవాలయములతోను, గోపుర మణిమండప ప్రాకారాదులచే మనోహరమై మహోన్నతమైన సన్నిధిలో సేవసాయించుచుండుస్వామి.

ఇ. విష్ణుచిత్తులు=పెరియాళ్వార్లు. వీరుగరుడాంశమున అవతరించి పదుగు

రాళ్వార్లలో నొక్కరై ఆమధురలోని వటపత్రశాయి సన్నిధికి తులసీపుష్ప మాల్యాదికైంకర్యము చేయుచుండువారు.

వీరు. ఆమధురాపట్టణాధిపతి వల్లవదేవరాయఁడు అను పాండ్యరాజు పరతత్వనిర్ణయముచేయువారికి విద్యాశుల్కముగా ముల్లెకట్టించి పండితులను పిలిపింపఁగా, స్వప్నమున ఆ వటపత్రశాయిఅనుజ్ఞ చేత పరమవేదాంతప్రతిపాద్యమైన నారాయణపరత్వమును నిర్ణయించి స్వపక్షమును స్థాపింపఁగా; ఆ రాజు వారిని ఏనుఁగునీఁద నెక్కించి పండితులతో పరివారముతో, కరతాళములతో పంచవిధవాద్యములతోఁడి ఘంటావాదనములతోనువారికిభట్టనాథులు అను బిరుదునామమిచ్చి,ఊరగించునపుడు అక్కడివడపెరుంకోయిలుడయాన్ స్వామిపిరాట్టితోఁగూడ గరుడవాహనారూఢులై యెదుర్కొనిసేవసాయించి, ఆపెరియాళ్వార్లపల్లాండు మంగళాశాసనమున పరమానందభరితులైన ఆస్వామికి పంచశతగాథ, పెరియాళ్వాత్తిరుమొళ్ అను దివ్యప్రబంధముల నను సంధించి, తర్వాత ఎప్పటియట్ల ఆభగవత్కైంకర్య పరులై యేయున్నవారు.

ధన్వీపురీ వర్ణనము.

శ్లో॥ అత్ర ధన్వీపురీ సేయం దృశ్యతే సుందరీయథా ।
తథాగోదాఖ్య దేవ్యాఽభూ న్నిత్య మంగళసూత్రకా ॥

అ. అత్ర=ఈమధురాపురిలో, ఇయం=ఈ, ధన్వీపురీ = శ్రీవిల్లిపుత్తూరు, యథా=ఎట్లు, సుందరీ=సుందరస్త్రీగా, దృశ్యతే=కనఁబడుచున్నదో, తథా=అట్లు, గోదాఖ్యదేవ్యా=గోదానామకదేవితో, నిత్యమంగళసూత్రకా=శాశ్వతమైన మంగళసూత్రము కలదిగాను—శుభకార్యవిధాయకములైన ఆపస్తంబాశ్వలాయనాది సూత్రములతోఁడి విప్రులుకలదిగాను, అభూత్=ఆయెను.

తా. ఈ మధురాపురితోఁజేరిన శ్రీవిల్లిపుత్తూరు సుందరస్త్రీవలె సుమంగలియై, ఆపస్తంబాశ్వలాయన బోధాయనాది సూత్రములతోఁడి ద్విజసమూహముకలదియై యున్నయది.

ఆ. అల్లవిల్లిపురియు నందునుందరివలెఁ

జూడికొడుతతోడ § వేడుకార
సొగసుగలిగి చెలఁగ § సుభగమంగళసూత్ర
గాఁగ నున్నయదిగఁ § గానిపించె.

ఇ. గోదాదేవి=కోదెనాయకి, ఈయమ ఆ శ్రీవిల్లిపుత్తూరిలో ఆ పెరియాళ్వారి తులసీవనమున అవిచ్ఛిన్న తేజోతిశయముతో ఒక చిన్న బాలికాశిశువుగా కనఁబడి ఆ పెరియాళ్వార్లచే ఇంపుపెంపుతో పెంపఁబడి ఐదవయేఁట ఆ పెరియాళ్వార్లు అక్కడి పెరుమాళ్లకు సమర్పించు పుష్పమాలికలు వారు ఎట్లు తిరుపుళ్లపట్టి ఎట్లు శృంగారముతో సేవసాయింతురో; అది కనిపెట్టుచమని తాను ఆ మాలెలు తన క్రొమ్ముడిలో ముడుచుకొని అద్దముచూచి ఆనందించుకొనుచు తోడనే ఆమాలెలు ఎప్పటియట్లె యుంచి యుండినది. ఒకనాఁడు తెలిసికొని, వారు స్వామికి సమర్పింపక, వేఱుమాలెలుకట్టి సమర్పింపఁగా, అది ఆస్వామి చాత్తుకొనక దిగువ జార్చివేసినదికని, మనస్సంకటపడి శరీరము పరవశమై నిదురలోవలె మైమఱచియున్నపుడు వారి కాస్వామి స్వప్నముతో ఆమాలెలె నాకు సమర్పింపవలె అని కోరఁగా, విని వీరు మనబిడ్డభాగ్యమెట్టిదో, మనప్రాప్తమెట్టిదో; అనితలఁచి ఆ మునుపటిమాల్యములే తీసికొనిపోయి సమర్పించినందునఁ గలిగిన ఆస్వామి దివ్యసేవకానందించుకొంచు, అందువలన "చూడికొడుత్త" అనిపేరు ప్రఖ్యాతిపడ్డ ఆబిడ్డను గనుఁగొని వయసువచ్చినది అని కల్యాణముజఱుపుట కాలోచించఁగా; నాకెవరును పనికిరారు; శ్రీరంగనాథులనే కల్యాణము చేసికొందును అని నిశ్చయించుకొని ఆమె తిరుప్పావును తిరుమొళ్లియును పాడుకొని వేడుకపడుచు అందఱికిని దానివలన భగవద్జ్ఞాన భక్త్యాసక్త్యతిశయములు గలిగించి రక్షించుచును, తాను గోదాదేవిఅనియు ఆండాళుఅనియు, చూడికొడుత్త నాచ్చియారుఅనియు పేరు పొందుచునుండి, ఆ వెనుక తనతో ఆడుకొను పాడుకొను పడుచులతోను, తనుఁ బెంచుకొంచునుండు పెద్దముద్దియలతోను, తన పెంపుడు తలిదండ్రులతోను పోయి ఆరంగపతినే తన పతినిగా చేసికొని, తన ఆలింగనముతో వారి తిరుమేనిలోనే ఐక్యమై ఆనందించుకొనుచున్న భూదేవి.

తామ్రపర్ణీ వర్ణనము.

ఇ. (తామ్రపర్ణి—ఇది చోళదేశమునకు పైఁగ దక్షిణదిక్కున కన్యాకుమారికకునుండు పాండ్యదేశములో మధుర తిరునెల్వేలిజిల్లాలమధ్య ముత్తెపుఁజిప్పలతోడ ప్రవహించెడునది.)

వృ॥ తాపం విలుంపతి నృణా మిహ తామ్రపర్ణీ
 త్యాఖ్యాం వహా భవదవానల జృంభితోత్థమ్ ।
 పాథోనిధే స్త్రిజగతి ప్రథితోఽవరోధో
 రోధోలసత్పరమహర్ష మహర్షి యూథః ॥ 774

అ. రోధః-లసత్-పరమహర్ష-మహర్షి - యూథః=గట్లయందు-ప్రకాశించెడి-అతి సంతోషముతోడి-మహాఋషులయొక్క-సమూహముకలదియై, త్రిజగతి=ముల్లోకములయందును, ప్రథితః=ప్రసిద్ధమై, తామ్రపర్ణీతి = తామ్రపర్ణి అని, ఆఖ్యాం=పేరిని, వహా=వహించుచు, పాథోనిధేః=సముద్రునియొక్క, అవరోధః=అంతఃపురస్త్రీ, భవదవానల- జృంభిత-ఉత్థం = సంసారదావాగ్ని చేత-విజృంభితమై-లేచినట్టి, నృణాం తాపం=మనుష్యుల తాపమును, ఇహ=ఇక్కడ, విలుంపతి=నాశము చేయుచున్నది.

తా. తామ్రపర్ణి సముద్రుఁడే భర్తగాఁగలిగి, గట్టున మహర్షులుండియు, సంసార దావాగ్నినుండి లేచిన యిక్కడివారల తాపము తొలఁగఁ జేయుచున్నది.

ఆ. భవ్యతామ్రపర్ణి భవదావపావక
 తాపలోపకర్త్రి తనదురోధ
 ముల మహర్షుల రసములఁ బ్రహర్షులఁ జేయు
 స్వర్ణపునవరోధ మవుటఁ దానె.

కురుకాపురీ వర్ణనము.

ఇ. (కురుకాపురి-ఇది పాండ్యదేశములో దక్షిణ మధురకుమీఁద తిరునెల్వేలిజిల్లాలో తామ్రపర్ణీతీరమందు బ్రహ్మతీర్థమునొద్ద నాథవల్లి తాయారు

తోఁగూడ వేంచేసియుండు ఆదినాథ పెరుమాళ్ సన్నిధితోఁడనుండు కుంతీపురిఅనెడి ఆళ్వార్తిరునగరి.

గ॥ తదభ్యర్ణం నిర్వర్ణ్య—దాని సమీపమున సమీక్షించి.

స్ర॥ చకాస్తి కురుకాపురీ శుచిని తామ్రపర్ణీతటే
విరక్తిపరిపక్త్రిమ ద్రియుగభక్తిభిర్వైష్ణవైః।
దృఢవ్రతశఠారిరుర్యోవకుల సంపతద్బంభర
ధ్వనిద్విగుణజృంభణ ద్రవిడవేదఘోషోజ్జ్వలా॥ 775

అ. శుచిని=పరిశుద్ధమైన, తామ్రపర్ణీతటే=తామ్రపర్ణిగట్టున, దృఢవ్రత-శఠారి-ఉరః-వకుల-సంపతత్-బంభర - ధ్వని-ద్విగుణ - జృంభణ-ద్రవిడవేద-ఘోష-ఉజ్జ్వలా=దృఢమైన నియమముగల - శఠగోపులయొక్క - వక్షస్థలములోని వకుళమాలికలనుండి-జాఱిపడుచున్న- భృంగములయొక్క - ధ్వనులచేత-రెట్టించుచున్న-విజృంభణముగల- ద్రావిడవేదములయొక్క-అనుసంధానశబ్దముచేత-ప్రకాశించునదియైన, కురుకాపురీ = కురుకానామనగరి, విరక్తి-పరిపక్త్రిమ-ద్రియుగభక్తిభిః=విరక్తిచేత-ఫలించిన - భగవద్విషయికభక్తిగలవారైన, వైష్ణవైః=వైష్ణవులతో, చకాస్తి=ప్రకాశించుచున్నయది.

తా. ఈ కురుకాపురి ఆ వకుళాభరణుల వక్షస్థల వకుళమాలికలలోని భృంగములు వారివాచా విన్న ద్రావిడవేదానుసంధానముతోను, విరక్తి సంపన్నులై భగవద్భక్తి గలవైష్ణవుల అధ్యయనములతోను ప్రకాశించుచున్నయది.

ను. కురుకాపూర్వరమర్వరం దనరెఁ గోర్కుల్మించనీక్షించినన్
బరిశుద్ధిం దగు తామ్రపర్ణినది విస్ఫారంపుఁ బారంబునన్
బరఁగన్ భక్తి విరక్తిఁ బర్వ భగవద్భక్తిధ్రువు లైవైష్ణవు
ల్వారుసన్ జేర్చి శఠారి దాల్చు వకుళాలంకార ఝుంకార స్ఫ
ద్వరభృంగ ద్విగుణీకృతద్రవిడ వేదధ్వానధామంబుగాన్.

టి. ద్రియుగుఁడు=మూఁడుజంటలుగలవాఁడు-షడ్గుణైశ్వర్యములుగల భగవంతుఁడు, షడ్గుణైశ్వర్యములు= "మహాత్మ్యస్య సమగ్రస్య ధైర్యస్య యశస

శ్రియః । జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీస్మృతః.'' మాహాత్మ్యశ్రీ ధైర్య యశశ్శ్రీ జ్ఞానవైరాగ్యములు.

గ॥ అత్రత్యానాం ధర్మసత్యానాం హరిభృత్యానామిత్థ మనుసంధానమ్॥ 776

వ. ఇందలి ధర్మనిష్ణాతులగు వైష్ణవుల యనుసంధాన మీవిధాన (వీనులకింపగుచున్న యది)

శ్రీ శఠకోపమునీంద్ర వర్ణనము.

ఇ. శఠగోపమునులు=నమ్మాళ్వార్లు. వీరు కురుకాపురియందు కారిమారులై అవతరించినది మొదలు స్తన్యపానమైన లేక తలిదండ్రులచే కొనిపోఁబడి పొలిందనిన్నఫిరాజ్ సన్నిధిలో నిలుపఁగా, అదివఱకు కనులెత్తెఱవని యీబిడ్డ తటాలున కనులు తెఱచి స్వామిని సేవించినతోడనే జరుగుచు వచ్చి అక్కడి తింత్రిణీవృక్షమూలమున ప్రవేశించి ఆమ్రానితొఱ్ఱలో చేరి యెవరితో పలుకాడక మౌనముద్రలోనెయుండి సహస్రశాఖాది ద్రావిడప్రబంధములు అనుసంధించుచు రాత్రిలో జ్యోతిరూపముగ కనఁబడుచు, మధురకవియాళ్వార్లు ఆశ్చర్యపడి వచ్చిచూచి ఆవిగ్రహము ప్రభావము తెలిసికొని తమకు దండము సమర్పించి తమతోడనే సహవసించుచు తమకు శిష్యులునై యుండ వారితో నానందించుచే యున్నవారు. అక్కడి ఆశ్రియఃపతి శ్రీభూనీళాసమేతుఁడై గరుడవాహనారూఢుఁడై సేవసాయించఁగా, సేవించి ఆనందించి వారిని ధ్యానించుచు వారివిషయమున అనుసంధానముఁ జేయుచుండిరి. వీరికి శఠులను=దుశ్శీలురనుదిద్ది రక్షించువారగుటచేత శఠగోపులనియు, ఆశఠులవిషయమై చూడఁగానె కోపపడువారగుటచేత శఠకోపులనియు, వారు తమయొద్దికిరానపుడు వారిని శత్రువులనుగ నెంచుటచేత శఠవైరులనియు తిరునామములు.

వృ॥ పరిస్పృష్టస తే సహస్రశాఖాం
పరిమాంద్రావిడ సంహితాం హితాం నః ।

గురవే కరవా మనిత్యమస్మై
శఠగోపాయ మహార్షయే ప్రణామాన్ ॥ 777

అ. సహస్రశాఖాం=వేయిశాఖలుకలదై, పరమాం = సర్వోత్కృష్టమై, హితాం= అందఱకుహితమై, ద్రావిడీం = ద్రావిడసంబంధమైన, సంహితాం= ప్రబంధమును, నః=మాకై, పరిస్సృష్టవతే=నిర్మించినట్టి, శఠగోపాయమహర్షయే=శఠగోపమహాఋనులు అనెడు, గురవే = ఆచార్యులకై, నిత్యం= ప్రతిదినమును, ప్రణామాన్=నమస్కారములను, కరవామ=చేయుచున్నాము.

తా. మనహితమునకై ద్రావిడ సంహితను సహస్రశాఖలుగాఁ జేసియున్న ఆ శఠగోపమహర్షులనెడి యాచార్యులకు నమస్కారములు చేసెదము.

క. హితముగ శ్రితకృతి వితతికి
సతతముగ జగతికి సహస్ర శాఖాత్మకమై
యతులితముగ ద్రావిడసం
హిత మొగిఁ జేసిన శఠారి కేఁ బ్రణమింతున్.

టీ. శ్రితకృతివితతికిన్ = ఆశ్రితులైనసుకృతాత్ముల సమూహామునకు, మొగిన్=వరుసగా.

తింత్రిణీవృక్ష వర్ణనము.

ఇ. తింత్రిణీవృక్షము=చింతచెట్టు, ఇది శేషాంశమున అవతరించి అక్కడి సన్నిధికెదుటనుండి తన కోటరమున నమ్మాళ్వార్లను అవసాన పర్యంతము వేంచేపించుకొని యున్నవృక్షము.

వృ॥ అంచామ చించాతరు మద్భుతం తం
పంచామరద్రూ నవధీరయంతం ।
శఠారిసంజ్ఞం కిల యస్యమూలే
తపఃఫలం కించి దుదంచితం నః॥ 778

అ. యస్య=ఏతింత్రిణీవృక్షముయొక్క, మూలే=అడుగున, శఠారిసంజ్ఞం =శఠగోపమునీంద్రులు అనుపేరుకలదై, కించిత్= ఒకానొకటి, ఉదంచితం =

ఒప్పునదియైన, నః=మాయొక్క, తపఃఫలం=తపఃఫలమో? తం=అట్టి, పంచ మరద్రూన్ = ఐదు దేవవృక్షములను, అవధీరయంతం = తిరస్కరించునదియై అద్భుతం=ఆశ్చర్యకరమైన, చించాతరుంకిల=తింత్రిణీవృక్షమునుగదా? ఆ చామ=పూజించుచున్నాము.

తా. తింత్రిణీవృక్షము నడుగున ఆ శఠగోపమునీంద్రులే యుండుట మాకు తపఃఫలమై, ఆ కల్పవృక్షములనుగూడ తిరస్కరించునంతటి కోరికలిచ్చెడి ఆశ్చర్యముగల యీతింత్రిణీవృక్షమునే మేము పూజించుచున్నాము.

ఆ. కల్పవృక్షములనె యల్పములుగ నెంచు
చించవృక్షమును దరించఁగోల్తు
మాతపఃఫలంబె మహనీయశఠవైరి
దేనిమూలమందుఁ దేజరిల్లెడి ॥

టి. పంచదేవవృక్షములు=ఐదుకల్పవృక్షములు, ఇవి- "మందారః, పారిజాతకః, సంతానః, కల్పవృక్షశ్చ, పుంసివాహరిచందనమ్" ఈయైదు స్వర్గలోకమందు దేవేంద్రుని నందనవనమున నుండునవి.

వృ॥ దిశన్ శ్రితానా మమృతాత్మకంఫలం
విలక్షణో భాతి స తింత్రిణీతరుః।
సహస్రశాఖం ద్రవిడాగమంసృజన్
సయస్యమూలం సముపాశ్రితోమునిః ॥ 779

అ. సః మునిః=ఆశఠగోపమునులు, సహస్రశాఖం=శాఖాసహస్రములుగల, ద్రవిడాగమం=ద్రావిడవేదమును, సృజన్=సృజించుచు, యస్య=ఏతింత్రిణీవృక్షమునకు, మూలం = వ్రేళ్లక్రిందిభాగమును, సముపాశ్రితః = ఆశ్రయించిన వారో? సతింత్రిణీతరుః=ఆతింత్రిణీవృక్షము, శ్రితానాం= ఆశ్రితులకు, అమృతాత్మకం=అమృతస్వరూపమైన, ఫలం=ఫలమును, దిశన్= ఇచ్చుచు, విలక్షణః=అసాధారణమై, భ్యాతి=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. ఆశఠగోపమునులు ద్రవిడవేదముగా సహస్రశాఖలుగల బ్రహ్మసం

హితను ఏవృక్షముక్రింద సృజించుచుండిరో అట్టి యాతింత్రిణీవృక్షము తాను లోకవిలక్షణమై తన్నాశ్రయించినవారికి అమృతరూపమైనఫలమును ఇచ్చుచు ప్రకాశించుచున్నది.

ఆ. అమృతమయము ఫలము ఽ నాశ్రితావళి కిచ్చు
నల విలక్షణాత్మ ఽ యామ్లవృక్ష
మాత్మమూలమందు ఽ నాశఠారాతిద్రా
విడసహస్రశాఖ ఽ వెలసిచేయ.

వృ॥ హరిమివకృతావతరణం
వకుళాభరణం వృణీమహే శరణమ్ ।
ధ్యేయం యం విదురార్యా
ముముక్షుభి ర్య త్ప్రబంధ మధ్యేయమ్॥ 780

అ. ఆర్యాః=శిష్టులు, యం=ఎవరిని, ధ్యేయం=ధ్యానార్హులనుగా, విదుః= తెలిసికొనిరో? యత్ప్రబంధం = ఎవరి ద్రావిడప్రబంధమును, ముముక్షుభిః= మోక్షేచ్ఛకలవారిచేత, అధ్యేయం = అధ్యయనార్హమునుగా, విదుః= తెలిసికొనిరో? కృతావతరణం=ఇట్లు చేయఁబడిన అవతారముకల, హరిమివ=శ్రియఃపతినివలె, వకుళాభరణం=శఠగోపులను, శరణం=రక్షకముగా, వృణీమహే= స్వీకరించుచున్నాము.

తా. వకుళమాలికవలె ఆభరణముగాఁగల ఆ శఠగోపమునీంద్రులను ఆర్యులందఱును ధ్యానించుచు, వారి ద్రావిడవేద ప్రబంధమును మోక్షేచ్ఛకలవారందఱును అధ్యయనముచేయుచు, వారినే శ్రియఃపతినివలె రక్షకులనుగా స్వీకరించుచున్నాము.

తే. ధ్యేయుఁడు నెతఁ డధ్యేయము ఽ నేతనికృతి
యని ముముక్షు లపేక్షింతు ఽ రతనిశరణు
నవధరించెద హరివలె ఽ నవతరించి
వఱలువకుళాభరణుఁ గృపా ఽ భరణు నెపుడు.

తత్కృత ద్రావిడ సంహితావర్ణనము.

ఇ. ఈ శ్రీశఠగోపమునీంద్రులు - ఋగ్వేదసారమును తిరువిరుత్తము గాను, యజుర్వేదసారమును తిరువాశిరియముగాను, అధర్వణవేదసారమును పెరియతిరువందాదిగాను, సామవేదసారమును తిరువాయిమొళ్ళిగాను సాయించినవారు.

ఇట్లు పదుగురాళ్వార్లు సాయించిన తిరువందాది తిరుచ్ఛందవిరుత్తము మొదలైన దివ్యప్రబంధములును, ఆండాళు ఉడయవరులు మొదలుకొని పూర్వాచార్యులు సాయించిన తిరుప్పావు ఉపదేశరత్నమాల మొదలైన దివ్యప్రబంధములు నే ద్రావిడప్రబంధము లనఁబడు చుండునవి.

వృ॥ తస్మిన్మతిర్మేఽస్తు దృఢా శఠారౌ
గాయంత ఉచ్చైరిహ యస్యగాథాః।
ప్రహాయ దేహం ప్రథయంతి దివ్యే
పదేఽహమన్నాద ఇతిప్రగీతే॥ 781

అ. యస్య=ఎవరియొక్క, గాథాః=ప్రబంధములను, గాయంతః=గానము చేయువారు, ఇహ=ఇక్కడ, దేహం=శరీరమును, ప్రహాయ=విడిచి, అహమన్నాదఇతి=అహమన్నాదఃఅని, ప్రగీతే=స్తుతింపఁబడిన, దివ్యేపదే= పరమపదమందు, ప్రథయంతి=వృద్ధిపొందుచుందురో? తస్మిన్= అట్టి, శఠారౌ= శఠగోపులందు, మే= నాకు, దృఢా = నిశ్చలమైన, మతిః=జ్ఞప్తి, అస్తు= అగుఁగాక.

తా. ఈశఠగోపమునుల సహస్రశాఖాది ప్రబంధములు గానముచేయువారు ఇక్కడనే శరీరము విడిచినను; వారు "అహమన్నాదోఽహమన్నాద" అను శ్రుతిప్రతికారము పరమపదముననే నిత్యావాసము చేయుచుందురు. అట్టి ఆశఠగోపమునులయందే నాకు దృఢభక్తి కలిగిఁ యుండవలెను.

తే. ఎవనిగాథలు గానంబుసేప్రతిదినం బొ
నర్చువారు వార "కహమన్నాద" యనఁగఁ

...బడు దివ్యపదమునకై నెగడఁగలరు
...నటువంటి శఠవైరికై నెడఁదనెంతు.

...దురితనిరోధానాం
...శ్రుతిమౌలి భావబోధానామ్ ।
...రమానాథానాం
...పి సమా శఠారిగాథానామ్ ॥ 782

...త-దురిత-నిరోధానాం=చేయఁబడిన- దోషములకు- అడ్డగింపుగలవి-
...శ్రుతిమౌలి-భావ-బోధానాం=కూడుకొన్న-వేదాంతములయొక్క-
...ములందు- జ్ఞానముకలవియు,వశిత-రమానాథానాం= స్వాధీనపఱు
...ఃపతియుకలవియైన, శఠారి-గాథానామ్ = శఠగోపులయొక్క-
...లకు,సుధాపి=అమృతముకూడ, నసమా=సరికాదు.

సకలదోషములు నివర్తించుటకై సకలోపనిషత్తుల అభిప్రాయములు ...ఃపతియే స్వాధీనమైయున్న యీ సహస్రశాఖాది ప్రబంధములకు ...తము కూడ సాటిగాదు.

...త నిరోధములకు శ్రుతి
...శిరముల భావబోధకై వర్ధకములకు
...? రమానాథవశీ
...ములకు సుధ శఠారికై గాథలకరయన్.

జనానుద్దిశ్య —జనములను ద్దేశించి.

...తిన శఠనరేంద్ర స్తావకాః శ్లోకపాశాః
...ర పఠరపూర్త్యై జాతు మాసంగిరధ్వమ్ ।
...క తద్పృథతమస్కే మాచ సంసారకూలే
...త శఠజిదుక్తిః రశ్రమానీతముక్తిః॥ 783

జఠర-పిఠర-పూర్త్యై=కడుపు అనెడు-కుండ-నిండుటకై, కఠిన- శఠ -

నరేంద్ర-స్తావకాన్=నిర్దయులై-దుష్కృత్యులైన- రాజులయొక్క-స్తోత్ర
లు చేయునట్టి, శ్లోకపాశాన్ =అధమశ్లోకములను, జాతు=ఒకప్పుడును, మా
గిరధ్వం=పఠించకుఁడి? దృఢతమస్కే=దృఢమైనఅజ్ఞానముఅను-అంధకార
కల,సంసారకూపేచ=సంసారమను బావిలోను, మాలుఠత=జాఱకుండి?అశ్ర
అనీత-ముక్తీః=కష్టములేక- తెచ్చుకొన్న-మోక్షముకల, శఠజిత్-ఉక్తీః=
గోపమునీంద్రులయొక్క-శ్రీసూక్తులను, పఠత=పఠించుండి ?

తా. పొట్టనిండుటకై అధములమీఁద అధమశ్లోకములను చెప్పవద్దు?అజ్ఞ
మనెడి చీఁకటికల సంసారమనెడి బావిలోన దిగఁబడవద్దు ? కష్టములేకఁ
మోక్షము కలిగించునట్టి ఆశఠగోపమునులశ్రీసూక్తులనే పఠించుకొంచునుండు

ఆ. కడుపుకొఱకుఁ గఱకు ♣ పుడమిఱేఁడులనుగూర్చి
విడుఁడుపొగడికలను ♣ విడుఁడుభవము
భ్రమణములను, జనులు ♣ పఠియింపుఁడింపైన
ముక్తిదములు శఠజి ♣ దుక్తిగములు.

ఇతి కృశాను మామంత్ర్య—అని కృశానుఁబిలిచి.

వృ॥ నను శఠగోపాయ త్వం
ప్రణతిం ప్రాప్తాయ భావుకోపాయత్వమ్।
విమలమతే? కురు కాయా
న్నిరసితు మంహాంసి విరాజతే కురుకాయామ్ ॥ 78

అ. నను=ఓయీ ! విమలమతే = మంచిబుద్ధిమంతుఁడా ! త్వం=నీవు
కాయాత్ =శరీరమునుండి, అంహాః=పాపమును, నిరసితుం= నిరాకరించుటకై
భావుక- ఉపాయత్వం=క్షేమకరమైన-సాధనమగుటను, ప్రాప్తాయ=పొందిః
వాఁడై, కురుకాయాం=కురుకాపురియందు, విరాజతే = ప్రకాశించుచున్న
శఠగోపాయ = ఈశఠగోపమునులకు, ప్రణతిం=నమస్కారమును, కురు =
చేయుమా ?

తా. ఓ బుద్ధిమంతుఁడా ! నీశరీరములో నీవుచేసికొన్న సకలదోషము

లనుక్ నిరాకరించుటకు సులభోపాయులై ఈ కురుకాపురియందు ప్రకాశించు శ్రీ శఠగోపులకు నమస్కారము చేయుమా?

క. కురుకాపురి కాంపురమై
దురితాళినిరాకరింప ♦ దుర్లభశుభసం
కరణోపకరణమైన శ
ఠరిపుం బ్రణమింపు మీవి ♦ ట్టవిమలమతీ!

కించ—మఱియు.—

వృ॥ వకులాభరణీయానాం
గాథానాం సన్ముఖాబ్జ భరణీయానాం।
హరిగృహమధ్యే తార
స్వరేణ పునతే ప్రపంచ మధ్యేతారః॥ 785

అ. హరిగృహమధ్యే=కోవెలలనడుమ, తారస్వరేణ = గొప్పధ్వనితో, సత్-ముఖాబ్జ-భరణీయానాం=సత్పురుషులయొక్క - ముఖపద్మములయందు-భరింపఁదగినవై, వకుళాభరణీయానాం = శఠగోపమునిసంబంధియైన, గాథానాం=శ్రీసూక్తుల యొక్క,అధ్యేతారః=అధ్యయనము చేయువారు,ప్రపంచం =ఈప్రపంచమును, పునతే=పవిత్రపఱచుచున్నారు.

తా. ఈ శఠగోపమునీంద్రుల సహస్రశాఖాది శ్రీసూక్తులు అనుసంధించువారును, అధ్యయనము చేయువారును, అక్కడక్కడ దేవస్థానములందును ఉచ్చైస్స్వరముతో గానము చేయుచు లోకమును పవిత్రము చేయుచున్నవారు.

ఆ. వకుళభూషణోక్తు ♦ లఖిలార్యముఖధార్య
ములు హరిగృహమధ్య ♦ ములను నధ్య
యనమొనర్చునఘు ♦ లనయంబు భువనంబు
పావనం బొనర్చు ♦ పరమఘనులు.

సశ్లాఘమ్—శ్లాఘించుచు.—

వృ॥ విరక్తేరాస్థానీ, మధుమథనభక్తేర్నటనభూః
విముక్తేర్నిశ్శ్రేణీ సుకృతతరుపక్తేః ఫల, మసౌ ।
ప్రపత్తే రుద్యానక్షితి, రకృతకోక్తేః ప్రియసఖీ
చిదంకూరక్షోణీ, వకుళధరవాణీ విజయతే ॥ 7

అ. విరక్తేః=వైరాగ్యమునకు, ఆస్థానీ = ఆస్థానసభయు, మధుమథనభక్తేః=భగవద్భక్తికి, నటనభూః=నాట్యశాలయు; విముక్తేః=మోక్షమునకు నిశ్శ్రేణీ=నిచ్చెనయు; సుకృతతరుపక్తేః=సుకృతములనెడి వృక్షముల పరిపాకమునకు, ఫలం=ఫలమును; ప్రపత్తేః=ప్రపన్ననిష్ఠకు, ఉద్యానక్షితిః=క్రీడావనభూమియు; అకృతకోక్తేః=వేదోక్తికి, ప్రియసఖీ = ప్రియమైనసఖియు; చిదంకూరక్షోణీ=బ్రహ్మజ్ఞానమనెడి మొలకకు భూప్రదేశమునైన, అసౌ=ఈ, వకుళధరవాణీ=వకుళమాలికాధరులైన శ్రీ శఠగోపమునీంద్రుల శ్రీసూక్తి, విజయతే=జయశీలమై యున్నయది.

తా. ఈ శఠగోపమునుల శ్రీసూక్తులు విరక్తియు, విష్ణుభక్తియు, ముక్తియు, ప్రపత్తియు, వేదోక్తియు, బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమును, అనుసత్కృత్యము తెలుపుచు సర్వోత్కృష్టమై యున్నయది.

సీ. వీరవిరక్తికి విశ్రుతాస్థానంబు,
నళినాక్షుభక్తికి నటనభూమి
నిర్వాణలక్ష్మికి నిర్ణీతనిశ్శ్రేణి
సుకృతాగపంక్తికి ప్రకృతఫలము
అలప్రపత్తిసమృద్ధి కారామభూమియుఁ
ద్రయిశాఖలకు సదా ప్రియపుసఖియు
జ్ఞానాంకురమున కనూనకర్షితభూమి
జ్ఞేయార్థమున కుపాధ్యాయపదవి

తే. తింత్రిణీమూలసంశ్రిత శ్రీయుగగుణావ
దంశసంజాతశఠశాత్ర శ్రీ వాఖ్య వకుళ
భూషణార్యవర్యవచో విశేషవైఖ
రీగరీయః ప్రణాళి వర్ణింపఁదరమె?

గ॥ సమంతాదవలోక్య సహర్షం కృశాను ముద్దిశ్య. 787

వ. కలయ నవలోకించి హర్షించి కృశాను నుద్దేశించి.

శ్లో॥ అభ్యస్తవేదమౌళిభ్య స్సద్భ్యస్తత్వబుభుత్సయా
కురుకాపురవాసిభ్యః కురు కామం నమస్క్రియాః॥788

అ. తత్త్వ బుభుత్సయా = బ్రహ్మతత్వజ్ఞానమును తెలిసికొనఁ గోరికచేత, అభ్యస్తవేద మౌళిభ్యః=అభ్యసింపఁబడిన వేదాంతముకలవారై, కురుకాపుర వాసిభ్యః=ఈకురుకాపురివాసులైన,సద్భ్యః=సత్పురుషులకై,నమస్క్రియాః =నమస్కారములను, కామం=మిక్కిలి, కురు=చేయుమా ?

తా. బ్రహ్మజ్ఞానమునకై వేదాధ్యయనముచేయుచు చేయించుచు ఈకురు కాపురివాసులైనవారికి నమస్కారములు చేయుమా?

గ॥ హేకృశానో ! శ్రుణుతావదిదం, అహో ? పురాభూతపు పుర్యాం శ్రీమద్రామానుజ మునిరివాస్యాం కుంతీపుర్యా మపి (కేన చిత్పురుషేణాయం విషయోనిక్షిప్తో నిక్షేపఇవా స్మాకం నిరీక్ష్యతే,) సమీక్ష్యతే వా త్వయాపి, శ్రీమాన్ నగ వరమునిరితి మనీషిణామేవ మననీయో భవతిహి॥ 789

వ. ఓకృశానూ ! వినుమిది ఆహా ! ముందు శ్రీపెరుంబూదూరు నందు శ్రీమద్రామానుజ మునీంద్రులవలె నీకుంతీపురియం దును (ఒకానొకపురుషునిచే నీ విషయవిచక్షణాళులు నిక్షే మువలె) నిక్షేపింపఁబడినవై మనకును బ్రదర్శింపఁబడుచున్న వారు; నీవును సందర్శించితివా? శ్రీమాన్ నగవరమునును బు ద్ధిమంతులకే బోధనీయులగుచున్న వారుగదా ?

శ్రీ సౌమ్యజామాతృముని వర్ణనము.

ఇ. శ్రీసౌమ్యజామాతృలు=మణవాళమహామునులు— వీరు - పాండ్య [illegible] కుంతీపురిలో గోమఠకులమున శేషాంశముతో ఉదయించినవారు [illegible] కొండదాస తిరునావుడయాన్ [illegible] అను నాయనార్ [illegible] శ్రీరంగనాయకి శును తిరుక్కోమారులై అళగియ మణవాళ [illegible] నాగ అ [illegible] నామముకలిగి శ్రీశైలనాథు [illegible] ర్యులుగా కలిగి, సాంగోపాంగముగ [illegible] ధ్యయనముచేసి చతుస్సహస్ర ద్రావిడ వేదాధ్యయనము [illegible], దాని [illegible] తత్తద్వ్యాఖ్యానములతో శ్రీరంగమున కాలక్షేపము చేయుచుండినవా [illegible]

వృ॥ శ్రీశేషాంశభవం శ్రితావనజవం [illegible]
శిష్యోజ్జీవనవైభవం నిజవచో వేదాన్త్యవృత్తప్రభవమ్
కారుణ్యామృతసాగరం గురువరం శ్రీసౌమ్యజామాతర
సంసారార్ణవతారకం కలయసే హేమచ్ఛిత్రామ త్వద్వప

అ. హేమచ్ఛిత్రమ [illegible] ! =నీవు, శ్రీశేషాంశభవం=శ్రీ [illegible] శేషాంశమున [illegible] వారును, ఐనజవం=ఆశ్రితులను రక్షించుటయందు [illegible] వారును, [illegible] వం=ఈ కుంతీపురియందే [illegible] వారును, శిష్యోజ్జీవన [illegible] ఉజ్జీవింపఁజేయునట్టి విభవము [illegible] వారును, [illegible] అద్వైత [illegible] తమ శ్రీసూక్తుల [illegible] వారును, కారుణ్య [illegible] మైనవారును, సంసార అర్ణ [illegible] జేయువారును, గురువరం = [illegible] రమ్యజామాతృమునులను, [illegible] ?

తా. ఏనుఁగుపై [illegible] ! [illegible] శ్రీ ఆదిశేషుల అంశమం [illegible] ఆశ్రయించినవారి నుజ్జీవింపఁజేయు [illegible] శ్రీసూక్తుల

శ్రియఃపతివైభవను తెలుపుచు పరమకృపతో సంసారసముద్రమును ఓడవలె దాఁటించును ఆచార్యశ్రేష్ఠులుగా నుండెడి యీ మణవాళమామునులను సేవింతుమా ?

వృ॥ శ్రీసౌమ్యజామాతృ మునీంద్రచంద్రః
శ్రీరంగరాజాంఘ్రి సరోజభృంగః
శ్రీశైలనాథార్య కృపైకపాత్రః
శ్రీలక్ష్మణార్యప్రవణః ప్రదృశ్యతే ॥ 791

అ. శ్రీరంగరాజ - అంఘ్రిసరోజ - భృంగః=శ్రీరంగనాథులయొక్క - పాదపద్మములకు - ద్విరేఫమువంటివారును, శ్రీశైలనాథార్య - కృపైక - పాత్రః=శ్రీశైలనాథులయొక్క - కృపకు - ముఖ్యపాత్రులును, శ్రీలక్ష్మణార్య - ప్రవణః=శ్రీరామానుజాచార్యులయందు - ఆసక్తికలవారునైన, శ్రీసౌమ్యజామాతృ మునీంద్రచంద్రః=శ్రీసౌమ్యజామాతృలనెడి మునిశ్రేష్ఠులలో చంద్రునివలె ప్రకాశించువారు, ప్రదృశ్యతే=కనఁబడుచున్నవారు.

తా. ఈ మణవాళమహామునులు తామరల మకరందమందు భృంగమువలె శ్రీరంగనాథుల తిరువడిగళందు అత్యాసక్తులై, ఆచార్యులుగా శ్రీశైలనాథుల తిరువడిగళాశ్రయించి, ఉడయవరులయందు అతిప్రావణ్యముకలవారై సేవసాయించుచున్నవారు.

తే. కనుము? శ్రీరంగరాజాంఘ్రి కమలభృంగ
మనియు శ్రీశైలనాథుల యనుఁగుశిష్యుఁ
డనియు శ్రీయతిరాజప్రవణుఁ డనియు
పరఁగు శ్రీసౌమ్యజామాతృ మునుల నిటుల.

శ్లో॥ శ్రీరంగే రంగధామ్ని స్వప ! శ్రీరంగేశ్వర ఏవ సః ।
బాలవాగితి సత్రే ప్రోష్య స్థిత్వా మహాత్మనామ్ 792

శ్లో॥ యస్య కాలక్షేపవశ భగవద్విషయాదికమ్ ।
శృణ్వన్ స్వాచార్య ఇత్యాహ శ్రీశైలేశ దయాదికమ్ ॥ 793

శ్లో॥ శ్లోకం తద్విషయేభక్త్యా సౌమ్యజామాతృసంయమీ ।
స ఏవాయ మభూచ్ఛ్రీమాన్ చేతనోజ్జీవనక్షమః ॥ 7

వం. శ్రీరంగక్షేత్రములో శ్రీరంగనాథునికోవెలలోనే ఆశ్రీరంగనాథు పసిబాలుఁడుగావచ్చి నతఁడై అక్కడ మహాత్ములగోష్ఠిలోనుండి, ఎవరికాల షములో భగవద్విషయాదికమును వినుచు వారిని స్వాచార్యులని "శ్రీశై దయాపాత్రం ధీభక్త్యాదిగుణార్ణవం । యతీంద్రప్రవణంవందే రమ్యజామాత మునిమ్" అను శ్లోకమును అనుసంధించిరో ఆ యీ సౌమ్యజామాతృముని చేతనోజ్జీవనమున సమర్థులై శ్రీమంతులై యున్నవారు.

సీ. శ్రీరంగమందున శ్రీరంగధామాన
శ్రీరంగనాథుఁడే స్థిరతఁగోరి
బాలుఁడై వచ్చి సంభ్రమమునఁ గోష్ఠినిఁ
జేరి భక్తినిదేఱి చెలువుమీఱి
యా భగవద్విషయాది కాలక్షేప
మందుండి వినుచు నానందమంది
యాచార్యులేవార లనుచు శిష్యుఁడు తాము
ననుచు నెవ్వారిపైఁ దనియఁ గాఁగఁ
తే. దలఁచితోన "శ్రీశైలేశ దయ" యటన్న
శ్లోకముపఠించె; దాననే వేక్రతార్థు
లగుచుఁ జేతనోజ్జీవన సామర్థ్యజరుపు
సౌమ్యజామాతృమునులనే సంస్తుతింతు.

ఇ. సౌమ్యజామాతృలు—వీరు ఒకప్పుడు శ్రీరంగమున తమస్వప్న... శ్రీరంగనాథుల యనుజ్ఞచేత స్వశిష్యులైన శ్రీరంగనాథభట్టరునకును ... నంబికిని తిరువాయిమొళి సవ్యాఖ్యానముగ కాలక్షేపము సాయించుచుం నపుడు ఆ శ్రీరంగనాథుఁడే ఐదేండ్ల బాలుఁడుగా వచ్చియుండి యంతయ

లభించుచుండి యాచార్యవిషయికమైన యా "శ్రీశైలేశదయాపాత్రం" అను శ్లోక మనుసంధించి యందఱు నానందపఱచిరి.

వీరు సాయించినగ్రంథములు—యతిరాజవింశతి, ఉపదేశరత్నమాల, తిరువాయ్మొழி నూత్తందాది, ముముక్షుప్పడి, తత్త్వత్రయ, ఆచార్యహృదయ శ్రీవచనభూషణ జ్ఞానసారప్రమేయ సారవ్యాఖ్యానములును, రామానుజనూత్తందాది వుఱై, భగవద్విషయ ప్రమాణ త్తిరట్టు, ఆర్తిప్రబంధము, జీయర్పడి తిరువారాధనక్రమము, శ్రీశైలనాథ దివ్యచరణప్రభావము మొదలైనవి.

వీరిశిష్యులు అష్టదిగ్గజములు—"తేషాం తోత్తాద్రి, శేషాద్రి, పార్శ్వంగె, పరవస్తుత తోక్కవిల్కందాడె, కందాడె, ఏట్టూర్, వాదిభయంకృత్ ఇత్యాదివ్యాభిధానేషు దిగ్గజా మరసంజ్ఞకాః"-వానమామలె పట్టరఫిరాన్ జీయర్, పరవస్తు పట్టరఫిరాన్ జీయర్, తిరుమలె యెంబార్ జీయర్, పార్శ్వంగె తిరువేంగడ జీయర్, కోవిల్ కందాడె యణ్ణన్, ప్రతివాదిభయంకరణ్ణర్, ఏట్టూరి-సింగరాచార్యర్, కందాడె-వరదనారాయణర్, ఇరుంబలి అప్పావ్, అప్పిళ్లై అప్పిళ్లాన్) మొదలైనవారు, అందు ఆచార్యహృదయ రహస్యములకు వ్యాఖ్యాత=పట్టరఫిరాన్ జీయర్, అందాదిప్రబంధమునకును యతిరాజవింశతికిని వ్యాఖ్యాత=అప్పిళ్లై- ఇట్లు ఏడ్వుర్గురు సన్యాసులును, పంద్రెండువేగు రేకాంగును డెబ్బదినాల్గురు సింహాసనస్థులును, మున్నూర్గురు కొత్తమ్మలును గాక, మఱియెందఱో శిష్యులున్నవారు. వారిలో పంద్రెండువేల యేకాంగులందఱును, తక్కినవారిలో గృహస్థులలోను సన్యాసులలోను నంబులుకొందఱును, తక్కిన అయ్యర్, దాసర్, అనువార్లును చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులు. తక్కిన ఆళ్వార్, ఆండాన్, అయ్యర్, ఆచ్చాన్, జియ్యర్, భట్టర్ మొదలైన వారందఱును చాత్తిన శ్రీవైష్ణవులు. మఱియు నిట్లెందరో అసంఖ్యాతశిష్యులు.

వీరితిరునామములు—అళగియమణవాళప్పెరుమాళ్ నైనార్, అభిరామవరాధీశులు, మణవాళమహాముదులు, కాంతోపయంతృలు, సౌమ్యజామాతృలు, రమ్యజామాతృలు, యతీంద్రప్రవణులు, వర వరమునులును,

గ॥ అత్రాపికశ్చన పురుషోముం పూర్వవదేవ శ్రీవానమహాచ
విషయమపి సంయోజయతి ॥ 79

శ్రీ వానమహాచలవర్ణనము.

ఇ. వానమహాచలము వానమామలె ఇదిచేత్తుత్తామరై అనెడి చెఱువుగట్టు ఇంద్రపుష్కరణీతీర్థతీరమున నందకవర్ధనవిమానమందు శ్రీభూనీళాదేవులతో విష్వక్సేన వైనతేయులతోను, సిరివర మంగనాచ్చియారుతోను, శ్రీదైవనాయకస్వామి చామరకన్యకా చంద్రసూర్యులతోడి రుద్రబ్రహ్మలకును ఊర్వశ్యాదిభృగు మార్కండేయ మహర్షులకును ప్రత్యక్షమై నమ్మాళ్వార్ల మంగళాశాసనముతో సేవసాయించుచు విశిష్టాద్వైత దర్శనప్రవర్తనమునకై అష్టదిగ్గజములనెడి యాచార్యమఠములలో పూర్వదిగ్గజమనెడి యీ వానమామలపుఠభిరామ జీయర్మఠములతోడఁ గూడియుండుటతో తాద్రియనియెడి దివ్యదేశము

వృ॥ శ్రీమద్వానమహాచలేంచల చలన్నైగమ్యగమ్యార్థధీ
భంగాభంగసుధానిధా వుదయరాకాచంద్రబింబాయితః ।
స్వాంతేవాసి చకోరకోత్కర మనోహృద్యానవద్యామృత
శ్రీసూక్తిః కరుణాంకరోతు కలియన్ రామానుజోయంమునిః

అ. శ్రీమద్వానమహాచలే = సర్వసంపద్విశిష్టమైన వానమామలెయందు అంచల - చలత్ - నైగమ్య - గమ్య - అర్థ - ధీ - భంగ - అభంగ - సుధానిధౌ = ప్రాంతప్రదేశములయందు - వ్యాపించుచున్న - వేదవిషయములందు గమనింపఁదగిన - అర్థములయందలి - బుద్ధి యనెడి - అలలచేత - విస్తారమై - పాలసముద్రమందు, ఉదయ రాకాచంద్రబింబాయితః = ఉదయకాలపూర్ణచంద్రుని పోలియున్నవారును, స్వాంతేవాసి - చకోరకోత్కర - మనఃహృద్య - అనవద్య - అమృత - శ్రీసూక్తిః = తమశిష్యులనెడు - చకోరపక్షులసమూహముయొక్క - మనస్సునకు - మనోహరమై - నిర్మలమైన - అమృతమువంటి శ్రీసూక్తులుకలవారునైన, కలియన్ రామానుజః = కలియన్ రామానుజులనెడి అయంమునిః = ఈమహామునులు, కరుణాం = కృపను, కరోతు = చేయుదురుగాక

తా. వానమామలయందు అలలవలె మించియున్న వేదవేదార్థములందలి జ్ఞానమనెడి పాలసముద్రమునకు పూర్ణచంద్రునివలెనుండి, చకోరకములకువలె తమశిష్యులమనసుకు అమృతమువలె మనోహరమైన శ్రీసూక్తులు సాయించుచుండు నీ కలియన్ రామానుజమునులు మనలను కరుణించుచుందురుగాక ?

సీ. శ్రీ వానమామల ♦ చేరువ జరిగించు
 వేదవేదార్థాల ♦ వెలయుమతియు
తఱుఁగుల తెఱుఁగున ♦ నెఱసినపాలసం
 ద్రమునంద రాకచంద్రమునుఁబోలి
తనశిష్య సముదాయ ♦ మను చకోరములకు
 నమృతరూపం ♦ బగునట్టిసూక్తు
లనువదించుచునుండి ♦ యాను వ్రెందుచును నుండి
 కరుణారసమునిండి ♦ కలిసిమనసు
తే. తనియుచుండెడి యలకలి ♦ యలి ననునట్టి
నామమమును మును ఎఱచిన ♦ నామధేయ
మైనయట్టి రామానుజు ♦ లనెడు నట్టి
మునివరేణ్యులఁ బ్రణమింతు ♦ ననుదినంబు.

శ్లో॥ శ్రీమానవాయినోఽష్టౌ ద్విగ్రహశ్శ్రీశరద్వ్రమత్ ।
తస్మై వాంఘ్రియుగం శ్రీమాన్ యతిరాజో జగద్గురుః॥

శ్లో॥ తస్యైవపాదుకాయుగ్మం సౌమ్యజామాతృసంయమీ ।
తయోః పాదకయో రేఖామయసంజ్ఞాప్రకాశితః ॥

శ్లో॥ యస్యవానమహాశైల రామానుజమునిః పురా ।
తస్మిన్ సింహాసనేపాదా అష్టదిగ్గజసంజ్ఞకాః ॥

శ్లో॥ శ్రీవానాచలతిర్మల శార్ఙ్గపరవస్తుత ।
తోక్కవిల్కుందాడకందాడ ఏట్టూర్యాదిభయంకృది ॥

శ్లో॥ త్ర్యాఖ్యాతేష్వభిధానేషు మతాశ్శిష్టప్రతిష్ఠితాః ।
తేషుప్రాథమికః పాద స్తద్వ్యానాచలసన్తతః ॥
శ్లో॥ తత్పంచవింశతిత్రిమే పట్టేస్మిన్నభిషేకతః ।
తత్రతత్రచశిష్యాంశ్చ ప్రశిష్యాంశ్చసదాముదా ॥
శ్లో॥ ఉజ్జీవయితుముద్యుక్తో విశిష్టాద్వైతదర్శనే ।
ప్రాదుర్భవిష్యతిపశ్చాత్ కల్యాణరామానుజోమునిః ॥
శ్లో॥ జీయర్జీయాజ్జేతుకామో మతాంతరసముత్థితాన్ ।
తథైవతేతుజీయాను స్తచ్ఛిష్యాస్సర్వఏవహి ॥
శ్లో॥ కలయన్ కలియన్ రామానుజయోగిపదాంబుజే ।
బుద్ధ్వాబద్ధ్వాఽంజలింసేవే సైవేహాకృతకృత్యతా ॥

మంజరులు. శ్రీ దేవితోడి యా శ్రీహరి మెను
శఠవైరి, యతిపతి చరణముల్, సౌమ్య
జామాతపాదుకల్, రామానుజ ముని
యాపాదుకారేఖ, యావానశైల
మాద్య, మాపీఠానఁ బాదామెయష్ట
దిగ్గజాలందుఁ బ్రాగ్దిగ్గజమిదియె,
ప్రాగ్దిగ్గజత్వంబె ప్రాథమికంబు,
వాదిభీకరమఠం బాదితక్కినవి,
ఇరువదియైదవ దిర వ్రందుపట్ట
మందుల నభిషిక్తు లాకలియనను
రామానుజమునులు సామోదులౌచుఁ
దద్విశిష్టాద్వైత దర్శనము నవ
శిష్య ప్రశిష్యుల శిష్టులఁ జేసి
యుజ్జీవకులై యెరి యుజ్జగతినిన,

సన్నిధి పంచాంగ మన్నయే దేవ
రాజ పెర్మాళ్లయర్ణ రక్షింత్రుగాక 8
దాసానుదాసుఃడౌ దాన నే నన్ను
అటుకలియనను రామానుజమునుల 9
పాదపద్మములను బ్రణమింతు నెపుడు,
నదెకృతకృత్యత యందఱ కెపుడు. 10
కృశానుః.—కృశానువు.—

గ॥ సత్యమేవం తథాపి పున రతీతశ్రుతిస్మృతయో యతయోపి
కతిచిదత్ర వర్తంత ఇతి భాతీవానాతి మాననీయతా॥ 797

వ. నిజమేయైన మఱిశ్రుతులు స్మృతులు నతిక్రమించిన యతు
లు కొంద ఱిందు నుందురువలె నున్నది. వారి కీయెడ మా
ననీయత యనునదె కానంబడక యున్నది.

యతిప్రభృతివర్ణనము.

టీ. యతిప్రభృతులు = జితేంద్రియులైన సన్న్యాసులు, సన్న్యసించిన యేకాంగులు, త్రిదండులు ఏకదండులు మొదలైనవారును.)

తథాహి—అట్లెకదా ?—

వృ॥ న సంధ్యాసుస్నానం త్రిసృషు న కమండల్వభిధృతి
ర్నచాతుర్మాస్యాది వ్రతమపి న భిక్షాటనవిధిః ।
న లిప్సాయా స్త్యాగో న పరిపఠనం చోపనిషదాం
యతిత్వంనై తేషాం శ్రుతిగతి మతిక్రమ్యచరతామ్ ॥ 798

ఆ. త్రిసృషు+సంధ్యాసు = త్రికాలముల+సంధ్యలలోను, స్నానంన = స్నానములేదు; కమండలు+అభిధృతిః = కమండలువును+చేపట్టుటయు, న = లేదు; చాతుర్మాస్యాది+వ్రతమపి=చాతుర్మాసిమొదలైన+వ్రతముకూడ, న = లేదు; భిక్షాటన-విధిః=తిరిపమునకు తిరుగుటయందలి - నియమమును, న=లే

దు, లిప్సాయాః=ధనాపేక్షకు, త్యాగః= విడుపును, న=లేదు; ఉపనిషదాం=ఉపనిషత్తులలో, పరిపఠనంచ-చదువుటయుఁ. న=లేదు; శ్రుతిగతిం=వేదమార్గమును, అతిక్రమ్య=మీఱి, చరతాం=సంచరించునట్టి, ఏతేషాం=ఈయతులకు, యతిత్వం=యతిధర్మము, న=లేదు.

తా. ఈ యతులకు స్నాన,సంధ్యావందన,కమండలుధారణ, వ్రతాచరణ, భిక్షాటన, ధనాపేక్షా విసర్జనములు లేకుండినను, వేదపాఠము, వేదోక్తాచారమును లేకుండుటచేత వీరికి యతిత్వ మెట్లు కలుగును?

మ.తగసంధ్యల్ తిగస్నానముల్,కరకమండల్వర్ఖ్యముల్ పౌర్ణమా
సిగురుత్వవ్రతముఖ్యముల్,కడుఁబ్రశస్తిఁ భిక్షగావించుటల్
తిగకోర్కుల్ తెగటార్చుటల్,శ్రుతులతోఁ దేఱంగ వ్యాసంగము
పగడైనఁగన లేదు, లేదిఁక యతిత్వంబన్న దేచున్న దే? [ల్

గ॥ న కేవల మేతావదేవ శృణు తావ దన్యదపి॥ 799

వ. ఇట్లు నీకు వేదమార్గ నతిక్రమించుటే కాదు, మఱొకటాల
కించుము ?

వృ॥ సన్న్యాసాశ్రమమాశ్రితోఽపి సకలవ్యాపారలోపాత్మకమ్
కైంకర్యం చపలో హరేరపదిశన్ ద్రాగ్రాజధానీంవిశన్ ।
అర్థానార్జయతి శ్రితోర్జితమతో మృష్టాన్నమశ్నాత్యసౌ
సోఽమృష్యేదిహరామరామ తదిదం కష్టంయతేశ్చేష్టితమ్ ॥

అ. సకలవ్యాపార+లోప+ఆత్మకం= సకలకృత్యములు+లోపించుటయే-స్వరూపముగాఁగల, సన్న్యాసాశ్రమం=చతుర్థాశ్రమమును, ఆశ్రితోఽపి = ఆశ్రయించినవాఁడయ్యును, చపలః=చంచలుఁడైన, అసౌ=ఈయతి, హరేః=విష్ణువొక్క, కైంకర్యం=కైంకర్యమును, అపదిశన్ = నెపము చేసికొనుచు, రాజధానీం=పట్టణమును, ద్రాక్=త్వరగా, విశన్=ప్రవేశించుచు, అర్థాన్=ద్రవ్యములను, ఆర్జయతి=ఆర్జించుచున్నాఁడు, శ్రిత+ఊర్జిత+మతః=చేరఁబడిన దృఢమైన-మతముకలవాఁడై,తదిదం=ఆయది, మృష్ట+అన్నం=రసవంతమైః

అన్నమును, అశ్నాతి=భక్షించుచున్నాఁడు. కష్టం=ఇదికష్టము. యతేః=యతియైనవానియొక్క, చేష్టితం=ఇట్టిచేష్టను, ఇహ=ఈలోకములో, కః=ఎవఁడు, మృష్యేత్=సహించును? రామరామ=ఆహా?

తా. సామాన్య కార్యములలోనుండక సన్న్యాసాశ్రమములోనుండు వాఁడు ధనాపేక్షచేత చపలుఁడై భగవత్కైంకర్యమని సాకుచేసికొని గ్రామములలోఁగాక పట్టణలలోఁగూడఁజేరి ధనమార్జించును. ఇదిగాక, మఠాధిపతిగానుండువాఁడైనయెడల షడ్రసోపేతమైన యన్నమునే తినుచుండును. ఇట్టి యతియైనవానిచేష్టను ఎవఁడును సహించుకొనఁజాలఁడు.

చ. చర్యల సన్న్యసించి పరిశీచర్యల శౌరి కవారిఁజేయు కైం
కర్యము వ్యాజమొాజఁగొని శీకాంక్షఁగరంబుపురంబె చేరుచున్
గార్యముదగ్రవ్యసంగ్రహమె శీ కాఁగ రసప్రసరంపుటన్నమా
హార్యమకాఁగ రేఁగుయతి శీ యకృమమేరికినోర్వనర్హమాన్.

టీ. చర్యలన్=తనపూర్వవర్తనములను, అవారిగన్=విశేషముగ, కైంకర్యము వ్యాజము=కైంకర్యమను నెపమును

కింబహునా—విశేషమేల?—

వృ॥ అన్యాయ్యమస్తికిమితో౽పికలౌయుగేయత్
సన్న్యాసినో విదధతే గృహిణాం ప్రణామాన్ ।
ఏతత్తు చేత ఇహ కృంతతి వైష్ణవో౽సౌ
విత్యత్రశూద్ర మమతిర్నమతి ద్విజోయత్ ॥ 801

అ. యత్=ఏది, సన్న్యాసినః=సన్న్యాసులు, గృహిణాం=గృహస్థులకు, ప్రణామాన్=నమస్కారములను, విదధతే=చేయుచున్నారో? ఇతఃఅపి=ఇంతకంటెను. కలౌయుగే=కలియుగములో, అన్యాయ్యం=అక్రమము, కింఅస్తి=ఏమియున్నది? యత్=ఏది, అత్ర=ఇక్కడ, శూద్రం=శూద్రుని, అసౌ=ఇతఁడు, వైష్ణవః=వైష్ణవుండు; ఇతి=అని, అమతిః=మూఢబుద్ధియైన, ద్విజః=

బ్రాహ్మణుఁడును, నమతి = నమస్కరించుచున్నాఁడో? ఏతత్తు = ఇదియు, ఇహా = ఈమండలమునందు, చేతః = మనస్సును, కృంతతి = చీల్చుచున్నది.

తా. ఈ యాదేశములందు యతులు గృహస్థులకు నమస్కారము చేయుచున్నట్లు ఇక్కడి బ్రాహ్మణులును శూద్రులు వైష్ణవులని ఆశూద్రులకును నమస్కారముచేయుచున్నవారు. ఇది మనస్సునకు కష్టముగానున్నది ?

ఆ. యతులునతులొూనర్తు కృతకరాంజలులొూచు
నతులనతులగృహుల కదియకాక
యవ్వర? వైష్ణవులని యవరవర్ణులనేని
నతులొూనర్తుద్విజులు యతులవలెనె.

ఇ. ఇట్లు చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులనుగూడ ఎట్టి బ్రాహ్మణ శ్రీవైష్ణవులైనను, "వైష్ణవో వైష్ణవందృష్ట్వా దండవత్ప్రణమేద్భువి" అను ప్రమాణప్రకారము పరస్పరము ప్రణమించుకొనుచుండువారె.

ఇది తప్పిదముగా నెంచుట యొప్పిదముకాదు. "నశూద్రాభగవద్భక్తాః" అని శూద్రులుకాని యీ భగవద్భక్తులైన చాత్తాదులను శూద్రులనుగా తలంచి నదిగాక, వీరిలో ఆంధ్రులనుమాత్రము అపవిత్రులనుగా నెంచి తక్కిన ద్రావిడకర్ణాటక మహారాష్ట్రాదులను తమకంటె శ్రేష్ఠులనుగా తలంచుకొనిరియని యనుకొనవలసియున్నది ? కనుక ఇత్యాంధ్ర అనుచో ఇత్యత్ర అని మార్చంబడినది.

ఈ చాత్తాద శ్రీవైష్ణవులు = చాత్తుకొననట్టి శిఖా యజ్ఞోపవీత పంచకచ్ఛములవారు. వీరు బ్రాహ్మణాద్యుత్తమజాతులు; ప్రపత్తినిష్ఠచే జాతిభేద మెంచక మతభేదమునెంచక, జ్ఞాన భక్తివైరాగ్యసంపన్నులై ముందటి భారద్వాజబోధాయనాది గోత్ర సూత్రములైన నవలంబింపక, పరాంకుశ పరకాలాది గోత్రసూత్రములె పూర్వోత్తరముగ నవలంబించుచు, శ్రుత్యాదులం దొకసారమైనను చదువుకొనక, ఆళ్వారాదుల ద్రావిడవేద ప్రబంధములె అధ్య వానిని వైష్ణవస్తోత్ర పాఠములతో పారాయణముచేయు

చు, భక్తిపారవశ్యముతో భగవద్ధ్యానధారణ పరాయణులై, భగవత్కైంక ర్య ధుర్యులై, తదీయగోష్ఠి కాలక్షేపములచే కాలముకడపుచు, తదీయారా ధన పరులై, ఆచార్యవిషయ పారతంత్ర్యప్రవరులై, సంసారులైనను సన్యాసు లైనను, దేహాత్మాభిమానములేక సర్వవిధముల స్వాతంత్ర్యమును విడిచి, శి ష్టుల శ్రీపాదతీర్థమే ఆత్మోజ్జీవనముగలభించుచు, అనన్యార్హ అనన్యగతిక అనన్య శరణ్యులై, దేవతాంతర మంత్రాంతర సాధనాంతరములు వదిలి, నైచ్యాను సంధానముతో సహజసిద్ధములైన శిష్టాచారానుష్ఠానములతోను పరిపూర్ణులై పవిత్రులునై యుండువారు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.—

గ॥ సఖే ! మైవం సంభాషిష్ఠాః ॥

వ. సఖా ! ఈలాగునఁ బలుకాడకు.

వృ॥ ముంచంతు హంత ! యతయః కతిచిద్వ్రతౌఘా
ఉజ్ఝంతు భైక్షచరణం కలయంతు వాఽమీ ।
హార్యంఘ్రి పంకరుహ కింకరతా రతాశ్చేత్
పంక ప్రసక్తి రకలంక హృదాం క్వ తేషామ్ ॥ 802

అ. కతిచిత్=కొందఱు, యతయః=యతులు, వ్రత - ఓఘాన్ = చాతుర్మా స్యాది వ్రతములయొక్క - సమూహములను, ముంచంతు=విడుతురుగాక? కల యంతువా=చేర్చనైనచేర్తురుగాక ? భైక్షచరణం = భిక్షాటనమును, ఉజ్ఝం తు=విడుతురుగాక ? కలయంతువా=చేర్చనైన చేర్తురుగాక- అమీ=వీరు, హార్యంఘ్రిపంకరుహ- కింకరతారతాశ్చేత్ =శ్రీహరిపాదపద్మములందు-కైంక ర్యమున ఆసక్తికలవారైనయెడల, అకలంకహృదాం=నిష్కళంకమైన హృద య ముకలవారైన, తేషాం=ఆ యతులకు,పంకప్రసక్తిః=పాపములతోడి సంబం ధము, క్వ=ఎక్కడిది ?

తా. యతులు కొందఱు స్నాన సంధ్యావందన వ్రతాచరణాదులాచరించనీ? ఆచరింపకపోనీ ? భిక్షాటనముచేయనీ ! చేయకపోనీ? ఆ శ్రీహరి కైంకర్య

విషయమైన తమ మనస్సు నిష్కళంకమై యున్నయెడల వారికి పాపసం
క్షమే కలుగదు.

ఆ. యతులు కొంద ఱిందు వ్రతములు భిక్షలో
నర్థురేని వా రొకానర్ప రేని
హరి పదారవింద భరిత దాస్యము లంద
యున్న వారు దోసగు నున్న వారె.

టీ. దోసగు=దోషముసు, నున్న వారె=నులిచినవారె-పోగొట్టుకొన్న వా

గ॥ యత్పున రభిహితం ఫణివర్యపర్యంక కైంకర్యార్థం పర్య
నమపి తుర్యాశ్రమా ననుగుణమితి, తదపి నిపుణ నిరూ
విరహవిజృంభితమ్॥ ౪

ఎ. చతుర్థాశ్రములకు చతుర్భుజవిషయక కైంకర్యపర్యటనమ
కూడఁ గూడదనిదని మఱిమఱి విజృంభించియనుట దానిని వి
షంబుగ విమర్శింపకయే యనుటయై యున్నయది.

వృ॥ కేచన పంకజలోచన కైంకర్యాయైవ పర్యటంతేఽమీ
సన్న్యాసిన ఇహ ధన్యాస్తేహి స్వతఉపగత స్పృహావిరహాః

అ. కేచన=కొందఱు, సన్న్యాసినః=యతులు, పంకజలోచన కైంకర్యా
య=ఆ పుండరీకాక్షుఁడైన భగవానుని కైంకర్యమునకయ్యే, పర్యటంతే=తి
రుగుచున్నారో? స్వతః=స్వభావముతో, ఉపగత - స్పృహా- విరహాః=
జనిత - ధనాపేక్షయంతలి - పరిత్యాగముగలవారైన, తే అమీ= ...
ఇహ=ఇక్కడ, ధన్యాఃహి=కృతార్థులే కదా?

తా. కొందఱు యతు లిక్కడ తమకై ధనాపేక్షయే విడిచి భగవత్
కైంకర్యమునకైయే పట్టణాములలో తిరుగుచుండువారౌట చేత వారు కృ
తార్థులే కదా?

క. పంకేరుహ దళ లోచన
కైంకర్యముకయ్యె కాక కామించిరె? ...

మింకను దమకయ్యె యొకటి
జంకకె ధన్యాత్ములిచట సన్న్యాసు లొగిన్.

గ॥ ఇత్థంహి హేయోపాదేయ విద ఉదాహరంతి ॥ . 805

వ. ఇటు లిది హేయ మిదియుపాదేయమని తెలిసినవా రుదా
హరించుచున్నవారు.

వృ॥ భోగాయైవ నితంబినీపరిణయో యాగాహృతిఃఖ్యాతయే
స్వార్థంపాకకృతిః కుపాత్రవిషయత్యాగా ర్థమర్థార్జనమ్ ।
స్వాధ్యాయాధ్యయనం ప్రతిగ్రహకృతే వాదాయశాస్త్రశ్రమః
దుష్యేచ్ఛోదరపూర్తయే యది హరేః కైంకర్యమాచర్యతే॥

ఆ. భోగాయైవ=సంభోగమునకై యే, నితంబినీ పరిణయః = స్త్రీతోడివివాహమును, ఖ్యాతయే = ప్రఖ్యాతికై, యాగాహృతిః = యజ్ఞము చేయుటయు; స్వార్థం=తనకోసరమే, పాకకృతిః = పాకముచేయుటయు; కుపాత్రవిషయత్యాగార్థం=కుత్సితులయొక్క విషయమున దానమునకై, అర్థార్జనం = ద్రవ్యసంపాదనమును; ప్రతిగ్రహకృతే=మాఱుతీసికొనుటకై, స్వాధ్యాయాధ్యయనం=తన తన అధ్యాయమునకె అధ్యయనమును, వాదాయ=వివాదమునకై, శాస్త్రశ్రమః=శాస్త్రాభ్యాసమును; ఉదరపూర్తయే=పొట్టనిండుటకై, హరేః కైంకర్యంచ=భగవత్కైంకర్యమును; ఆచర్యతేయది=ఆచరింపఁబడుచున్నదేని, దుష్యేత్=దూషింపనే దూషింపఁదగును.

తా. వివాహము సంతానమునకుఁగాక సంభోగమునకేను, యజ్ఞము స్వర్గమునకుఁగాక ఖ్యాతికేను, పాకము చేసికొనుట అతిథులకుఁగాక తనకేను, ద్రవ్యార్జనము ధర్మమునకుఁగాక కుత్సితుల యుపయోగమునకేను, అధ్యయనము బ్రహ్మలోకమునకై కాక బహుతేమైన తీసికొనుటకేను, శాస్త్రాభ్యాసశ్రమము జ్ఞానమునకుఁగాక వివాదమునకేను, భగవత్కైంకర్యము పరమపదమునకుఁగాక పొట్టనిండించుకొనుటకేను, ఆచరించికొనిన యెడల అది అది నింద్యమేయగును.

సీ. పుత్త్రార్థమునుగాక భోగార్థమే యేని
 పరిణయం బెటుదూష్య పదము కాదు
స్వర్గార్థమునుగాక స్వఖ్యాతికే యేని
 క్రతు వెట్లుదూష్యంబు కాంచఁగాదు
అతిథులకునుగాక యది తనకే యేని
 పాకంబు నెటుదూష్య పదము కాదు
పాత్రంబునకుఁగాక పాత్రంబుకే యేని
 యర్థార్జన మెటు దూష్యంబు కాదు?
తే. బ్రహ్మార్థమునుగాక ప్రతిగ్రహార్థమే యేని
యధ్యయన మెటు దూష్యంబు కాదు
బోధార్థమునుగాక వాదార్థమే యేని
శాస్త్రశ్రమ మెటు దూష్యంబు కాదు.
ఆ. పరమపదమునందు బరఁగుటకునుగాక
యుదరపోషణమున కొనరెనేని
యాచరింపనట్టి హరికిఁ గైంకర్యంబు
దూషణమునకదియు దొరయుఁగాదె.

అన్యచ్చ — మఱియును —

వృ॥ భూయోదోషైరపి పరివృతః పూరుషస్సర్వకాలం
ప్రాయః పూజ్యో భవతి భగవద్భక్తిమాసాద్య హ్యాద్యామ్
ఆక్రాంతాఽపి ప్రబలభుజగైః కంటకైర్గన్ధసక్తైః
కిన్నాదృత్యా సురభికుసుమా కేతకీ భాగ్యభాజామ్ ॥ 807

అ. భూయః=బహుగా, దోషైః=దోషములచేత, పరివృతోఽపి=చుట్టఁబడినవాఁడయ్యును, పూరుషః=పురుషుఁడు, ఆద్యాం=ముఖ్యమైన, భగవద్భక్తిం=భగవంతునియెడల భక్తిని, ఆసాద్య=పొంది, సర్వకాలం=స

త్వసంపన్నులైనవారికి, ప్రాయః = బహుగా, పూజ్యః = పూజనీయుఁడు, భవతి = అగుచున్నవాఁడు. ప్రబల భుజగైః = బలవంతములైనసర్పములచేతను, అనల్పైః=గొప్పలైన. కంటకైః అపి=ముండ్లచేతను, ఆక్రాంతాపి=ఆక్రమింపఁబడినదయ్యును, సురభి కుసుమా = పరిమళించుచున్న పుష్పములుగలదైన, కేతకీ=మొగిలి, భాగ్యభాజాం=భాగ్యమనుభవించువారికి, ఆదృత్యా=ఆదరింపఁదగినది, నకిం=కాదాయేమి ?

తా. ఎన్నిదోషములున్నను, భగవద్భక్తిగల పురుషుఁడు సాత్వికులలో పూజ్యుఁడుగానుండును. పాములు ముండ్లు నున్నను, పరిమళించు పువ్వులుగల మొగిలి యెంత భాగ్యవంతులకైనను ఆదరింపఁదగినదే కదా ?

మ. భగవద్భక్తిగలట్టి యెట్టిజనులుం బ్రాయః ప్రపూజ్యుల్ దలం
పఁగ దోషచ్ఛటలాక్రమించియును సత్త్వస్వాంతులౌ వారికిన్
మొగిలిన్ సౌరభబంధురంబుఁ గనుచున్ గ్రొముండ్లునున్ గిండ్లున్నఁ బ
న్నగముల్ వెల్గుగనున్న మెల్లఁగొనరే? శ్రీనైపథ్యభాగ్యోన్నతుల్.

పాండ్యచోలదేశస్మార్తశైవాదిపండితవర్ణనము.

గ॥ ఇత్యన్యతోఽభిక్రామన్ సమంతాదవలోక్య సాంజలిబంధమ్॥

వ. అని మఱొక్కప్రక్కకుం గదలి కలయం గనుఁగొని బద్ధాంజలి బంధుకుండై.

శ్లో॥ క్రియాసార్థితవేదేభ్యో గ్రాహయద్భ్యశ్శ్రుతీర్బహూన్ ।
పాండ్యచోలనివాసిభ్యః పండితేభ్యో నమోఽస్తు వః ॥ 809

అ. క్రియాసార్థితవేదేభ్యః = సత్కర్మలచేత ఫలపఱుపఁబడిన వేదములుగలవారై, బహూన్=అనేకులను, శ్రుతీః=వేదములను, గ్రాహయద్భ్యః = గ్రహింపఁజేయువారై, పండితేభ్యః=పండితులైన, వః=మీకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక.

తా. వేదములు ప్రమాణములుగానెంచుకొని సత్కర్మలుచేయుచు, శిష్యు

లకు అధ్యయనము చేయించుచునున్న, పాండ్యచోలదేశములలోని పండితుల నమస్కారము.

తే. చెలఁగి పఠియించి పఠియింపఁ జేసి శిష్య
నికరములవేదముల వేద శిఖరసరణి
నడచి నడపింతు రేవారు పుడమి నట్టి
చోళపాండ్యపండితులకే జోత లిడుచు.

అందు అద్వైతివర్ణనము.

ఇ. అద్వైతి=అద్వైత మతావలంబి, అద్వైతము=ద్వైతము కానిది, (ద్వైతము జీవాత్మపరమాత్మలు గానుండు బ్రహ్మము తక్కినజడరూపము గానుండు ప్రపంచమును అనెడివి రెండే; ఈద్వైతము కానిదే అద్వైతము) ఈసత్యనిత్య నిర్వికారనిరవయవనిరవద్యముగానుండు బ్రహ్మమొక్కటియే ఆత్మగానుపరమాత్మగానుఉండునది తక్కినది అవిద్యఅనెడి మాయారూపమై జడరూపమై ప్రపంచముయొక్కటై పరిణమించుచుండెడిది. ఆపరిణామము పృథివ్యాదిపంచభూతములతో మాఱుచుండునది. ఈ మతము శాస్త్రపురాణేతిహాస వేద వేదాంతములు అప్రమాణములనియు నిర్వచించెడు సార్థమతము. ఈద్వైతాద్వైతములు విశిష్టాద్వైతము అని మఱియొక వైష్ణవమతముతో చేరి త్రివిధమతములై యుండును. (ఆ విశిష్టాద్వైతమతమును గుఱించి వెనుకటి సంచికలలో చెప్పఁబడియున్నది.)

తే. సరవిఁ బ్రత్యక్షమగు ప్రపంచంబు గాంచి
మిథ్యయంచు సీమాయ లా మధ్యనే ప్ర
మాణముగ మించియుఁ బరోక్ష మైన బ్రహ్మ
నిర్విశేషంబుఁ గయికొంద్రు నిక్కమంచు.

పునస్సరోషం—మటులరోషించి.

గ॥ హంత ? బ్రహ్మబంధవ ఇమే బ్రహ్మణే పరస్మై ద్రుహ్యంతి॥

వ. ఆహా! వీరు బ్రహ్మబంధువులైనను పరబ్రహ్మమునకును ద్రోహు లగుచున్నారు ?

యతః.—ఏలంటే ?

వృ॥ యదేవ సర్వజ్ఞ మపాస్తదోషం
భవార్తిహారి శ్రుత మాగమాంతే
అజ్ఞం పరం బ్రహ్మ తదేవభోక్తృ।
సంసారతాపా నితి సంగిరంతే ॥ 811

అ. యత్ = ఏబ్రహ్మము, ఆగమాంతే = వేదాంతమందు, సర్వజ్ఞం = సర్వవేత్తయు, అపాస్తదోషం = తొలఁగిపోయిన సకలదోషములు కలదియు, భవార్తిహారి = సంసార దుఃఖములను పరిహరించునదియు, ఇతి = అని, శ్రుతమేవ = వినవే వినఁబడినదో ? తత్ = ఆ, పరబ్రహ్మైవ = పరబ్రహ్మమే, అజ్ఞం = అల్పవేత్తయు, సంసారతాపాన్ = సంసారదుఃఖములను గూర్చి, భోక్తృ - అనుభవించునదియు, ఇతి = అని, సంగిరంతే = చక్కఁగ చెప్పుచున్నారు.

తా. సర్వజ్ఞుఁడుగా, సర్వదోషములతో సంసారదుఃఖములను పరిహరించునట్టి యీ పరబ్రహ్మను అల్పజ్ఞునిఁగాను, సంసారదుఃఖములనే అనుభవించువానిఁగాను చెప్పుచున్నవారు.

తే. ఎవని సర్వజ్ఞు నిర్దోషు ♦ భవవినిఘ్ను
నిఁగను నిగమాంతములు తెల్పె ♦ నెగడువానిఁ
బరము బ్రహ్మను గించిజ్ఞు ♦ భవ నిమగ్ను
నిఁగనె యద్వైతు లనెదరి ♦ వ్వగఁ దెగించి.

గ॥ న కేవల మమీ పరస్మై బ్రహ్మణే ద్రుహ్యంతి, కింతు తత్ప్రమాణేభ్యః శ్రుతిభ్యోఽపి ॥ 812

వ. వీరు కేవలము పరబ్రహ్మకే కాదు, తద్యాథార్థ్యమునకు సాధకప్రమాణంబులైన శ్రుతితతులకును సహా ద్రోహులగుచున్నవారు.

యతః.—ఏలంటే?

వృ॥ మిథ్యార్థావేదకత్వాచ్ఛ్రుతిషుకుమతిభిః కర్మకాం
ప్రామాణ్యే బ్రహ్మకాండైస్సహ గుణవచనైశ్శేషితో
మిథ్యార్థాఽస్మిన్ విభక్తిః ప్రకృతిరపి పరంబ్రహ్మ
త్తే, వాచ్యత్వానాశ్రయత్వాత్కథముపనిషదాం
జానతాం తే ॥

అ. కుమతిభిః=కుత్సితబుద్ధికలవారిచేత, గుణవచనైః=గుణముల బ్రహ్మకాండైస్సహ= ఉపనిషత్తులతోఁగూడ, కర్మకాండే=కర్మ కాండము, మిథ్యార్థావేదకత్వాత్ =అసత్యార్థములను తెలుపునది న, నిరస్తప్రామాణ్యే = నిరసింపఁబడిన ప్రమాణత్వము కలదియగ శ్రుతిషు=వేదములయందు, బ్రహ్మశబ్దః=బ్రహ్మశబ్దము, శేషితః=మిగి ను, అస్మిన్=ఈ బ్రహ్మశబ్దమునందు, విభక్తిః=విభక్తిగాని, ప్రకృ దికరూపముగాని, మిథ్యార్థా=అసత్యార్థమై, పరంబ్రహ్మ=పరబ్రహ్మ త్తే=చెప్పనే చెప్పదు. వాచ్యత్వ అనాశ్రయత్వాత్ =వాచ్యార్థము కాకపోవుటవలన, తే=ఆకుత్సితమతులు, ఉపనిషదాం=ఉపనిషత మానతాం=ప్రామాణ్యమును, కథం=ఎట్లు, జానతాం= తెలిసికొందు

తా. ఈ బ్రహ్మశబ్దము జ్ఞానప్రతిపాదకమేయైన బ్రహ్మకాం కర్మప్రతిపాదకమైన కర్మకాండమునఁగాని అప్రమాణము అని క్ ను, వాని ప్రకృతిప్రత్యయములచేతనైన అసత్యార్థముగ పరబ్రహ్మ దు- అది దాని అర్థమును అనుసరింపకపోవుటచేత, ఎవరు ఉపనిష తెలిసికొందురు ?

ఇతి. కర్మకాండము - ఇదియే కర్మమీమాంస - లేక - పూర్వమీ యు, బ్రహ్మకాండము - ఇదియే బ్రహ్మమీమాంస -లేక- ఉత్తరమీ యు చెప్పఁబడును. ఈ కర్మకాండమే వర్ణాశ్రమోచితకర్మలై జామాత్రములైయుండును. బ్రహ్మకాండమో సాక్షాద్బ్రహ్మస్వరూ ఉపనిషత్తులై యుండును.

సీ. అన్నృతమంచుఁ బ్రపంచ ◊ మధిగమించుకుబుద్ధు
లా గుణాపాదక ◊ మైనయట్టి
బ్రహ్మకాండముతోడఁ ◊ గర్మకాండముకూడ
జగమన్నృతమెయను ◊ జాడఁబట్టి
ప్రామాణ్యనిరసన ◊ ప్రాచుర్యమైయుండఁ
బ్రామాణ్యమునమండె ◊ బ్రహ్మమొండె
అందువిభక్తిమి ◊ థ్యార్థకమైయుండ
ముఖ్యార్థమేలేని ◊ మూలశబ్ద

తే. మైన నాపరబ్రహ్మ మే ◊ మైనఁజెప్ప
దనఁగ నుపనిషత్తులకెట్టు ◊ లనువుగాఁగఁ
దగుప్రమాణత్వమును బ్రశ ◊ స్తమును గాఁగఁ
జెప్పఁగలవారు సారము ◊ మెప్పమీఱ.

గ॥ న పర మేతేశ్రుతిభ్యో బ్రుహ్యంతి కింతు శారీరకాయ ॥814

వ. వీ రాశ్రుతుల కేకాదు, మఱి శారీరకభాష్యప్రవర్తకుఁడైనయీ
పారాశరికిఁగూడ ద్రోహులై యగుచున్నవారు.

శ్లో॥ పరాశరభువా శాస్త్రం
బ్రహ్మజ్ఞానాయ నిర్మితమ్ ।
అసమంజసతాం నీత
మవేద్యం బ్రహ్మవాదిభిః ॥ 815

అ. పరాశరభువా=పరాశర మహర్షి పుత్రుఁడైన వ్యాసమహర్షి చేత, బ్రహ్మజ్ఞానాయ=బ్రహ్మజ్ఞానమునకై, నిర్మితం=నిర్మింపఁబడిన, శాస్త్రం=శాస్త్రము, అవేద్యం= తెలిసికొనఁజాలనిదియై, బ్రహ్మవాదిభిః=బ్రహ్మవాదులచేత, అసమంజసతాం=అయోగ్యతను, నీతం=పొందింపఁబడినది.

తా. ఈవ్యాసమహర్షి చేత చేయఁబడిన బ్రహ్మసూత్రశాస్త్రము సాధారణముగ తెలిసికోఁదగినదికాదు అని బ్రహ్మవాదులు చెప్పెదరు.

ఆ. వ్యాసనిర్మితంబు శ్రీ బ్రహ్మసూత్రం బిది
బ్రహ్మబోధమునకె శ్రీ పరిఢవిల, న
గోచరంపు బ్రహ్మఁ శ్రీ గుఱించి వాదించు వా
రవ్యవస్థమనుచు శ్రీ నుంద్రుదాని.

ఇ. వ్యాసమహాముని—ఈయన వసిష్ఠమహాముని మునిమనుమఁడును, శ
క్తిమునికి మనుమఁడును, పరాశరమహాముని కొమారుఁడును, శుకమహాము
తండ్రియునై భారతాదులనే కాక, వేదములనుఁ చతుర్విధముల విభజిం
వేదవ్యాసులనియు విష్ణ్వంశమున జన్మించినందున, కృష్ణద్వైపాయనులనియు
ప్రఖ్యాతిపొందెను.

కించ.—మఱియు.—

గ॥ యాదృశస్వభావ స్సర్వేశ్వరః, తద్విపరీతమేవ త ముపదిశం
విరుద్ధబుద్ధయ ఏ తే ॥ 81

వ. విరుద్ధబుద్ధులు వీరలు సర్వేశ్వరునిసయితము విపరీతస్వభా
నిఁగనె యూహించుచున్నారు.

వృ॥ సర్వజ్ఞమజ్ఞ ఇతి సర్వ పదాభిధేయమ్
కస్యాప్యవాచ్య ఇతిసర్వ మహాగుణానామ్ ।
స్థానంచ నిర్గుణ ఇతీహ సమస్తవేద
వేద్యం త్వవేద్య ఇతి తే జగదీశమాహుః ॥ 81

అ. తేతు=ఆ అద్వైతులైతేనో, సర్వజ్ఞం=సర్వజ్ఞుఁడైన, జగదీశంచ=సర్వే
శ్వరునిన్, అజ్ఞ ఇతి=అజ్ఞుఁడనియు; సర్వపదాభిధేయం=సకలశబ్దముల చేతను
చెప్పఁబడెడునతని, కస్యాపి=ఒకశబ్దమునకును, అవాచ్య ఇతి=చెప్పఁదగినతఁడు
కాఁడనియు, సర్వమహాగుణానాం=సకలసద్గుణములకును, స్థానం=స్థానమైనయ
తని, నిర్గుణఇతి=గుణహీనుఁడనియు; సమస్తవేదవేద్యం=సకలవేదముల చేతను తె
లిసికొనఁదగినయతని, అవేద్యఇతి= తెలిసికోఁదగని యతఁడనియు; ఇహ=ఇక్క
డ, ఆహుః=చెప్పిరి.

ఇక్కడి అద్వైతులు ఆ సర్వేశ్వరుని సర్వజ్ఞుఁడు కాఁడనియు, ఒక
కైన వాచ్యుఁడు కాఁడనియు, సద్గుణుఁడును కాఁడనియు, వేదవే
ను కాఁడనియు చెప్పెదరు.

గదధీశ్వరు సర్వజ్ఞు సర్వవాచ్యు
లగుణు వేదవేద్యుని నజ్ఞుఁగా న
చ్యు నగుణు నవేద్యుఁగా వరుసఁ జెప్పు
ందు రిందులవారలు మందమతిని.

కింబహునా.—విశేషమేల ?

ధదురిత వ్రాతస్ఫీత స్థిరవ్యసనాకులా
మితమతేర్జీవాదేవాభిదాం పరమేశితుః ।
గత పరిచ్ఛేదామోదాంబుధే రుపగచ్ఛతామ్
కశిశుతో భేదో నస్యాత్కుతో మదహస్తినః ॥ 818

వివిధ-దురిత-వ్రాత-స్ఫీత-స్థిర - వ్యసన. ఆకులాత్ =నానావిధములైన-
లయొక్క - సమూహములతో-పెరిగినదై-స్థిరమైన- వ్యసనములచేత-వ్యా
అతిమితమతేః=అత్యల్పబుద్ధికలదైన,జీవాదేవ=జీవునికంటెనే, అపగత
-ఆమోద-అంబుధేః=తొలఁగిపోయినకొలఁతలుగల - ఆనందమునకు-స
, పరమేశితుః=పరమేశ్వరునకు, అభిదాం=భేదములేమిని, ఉపగచ్ఛ
ంగీకరించెడువారైన యీయద్వైతులకు, మశకశిశుతః=పిల్లదోమకం
దహస్తినః=మదపుటేనుఁగునకు, అభేదః=భేదములేమి, కుతః=ఎందు
స్యాత్ =కలుగదు?

ఈయద్వైతులు సకలదోషములవలని వ్యసనములచేత జ్ఞానహీనమై
జీవునితో పరమానంద సంపన్నుఁడైన పరమేశ్వరునకు భేదములేదు
టు, పిల్లదోమతో మదపుటేనుఁగునకు భేదములేదు అనుటవలె

త దురిత వ్యసనము గింకిచిజ్జ్ఞమైన
నకు స్థిరతరహర్ష సింధువగుచు

నఖిలవిజ్ఞుఁడు నగుజగ త్తదధిపుతోడి
యభిన్నదోషము కేనుఁగుతోడి తాయభిదయగుచు.

అపరంచ.— మఱొక్కటియు.—

వృ॥ దృశ్యంమిథ్యా దృష్టికర్తాపిమిథ్యా
దోషోమిథ్యైవేతి యా ధీ రమీషామ్ ।
సాధిష్ఠానాంశేపి కిం నేతిచింతా
సాధిష్ఠానాం పండితానా ముదేతి॥ 819

అ. దృశ్యం=కనఁదగినదియు, మిథ్యా=అబద్ధము, దృష్టికర్తాపి=కనుటను గలుగఁజేయునదియు, మిథ్యా=అబద్ధము; దోషః=దానివలనిదోషమును, మిథ్యైవ= అబద్ధమే; ఇతి=అని, అమీషాం=వీరికి, యా - ధీః=ఏది - బుద్ధియో; సా= ఆబుద్ధి, అంశేపి=దానిదాని అంశమందును, అధిష్ఠానా=ఆధారమైన, చింతా= తలంపు, నకిం=కాదా ? ఇతి=అని, సాధిష్ఠానాం=సాధించువారిలో ప్రధాను లైన, పండితానాం=పండితులకు, ఉదేతి=పుట్టుచున్నది.

తా. ఈ కనఁదగిన ప్రపంచము, ఈకనఁజేయు ఆత్మయు, ఈ విషయమై నజ్ఞానమును అబద్ధములే; అని సాధించెడి అద్వైతులకే ఈ తలంపుఁగలుగు చున్నది.

తే. దృశ్యమును లేదు, లేదు తద్దృష్టికర్త
దోషమును లేదు, లేదన్న నిమవారి
దల్లబ్రహ్మంబునం దేల యొల్లదనెడు
ప్రశ్న కలుగదు ? సకల సత్పండితులకు.

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు —

గ॥ వయస్య ! మైవం మహీసురదూషణేషు విజృంభిష్ఠాః ॥ 820

వ. సఖా ! ఈలాగే మహీలేఖుల దూషణరేఖలలోఁ జెలరేఁగకుపి

వృ॥ పారంపర్యత ఆగతో నిజకులేపంథా నహాతవ్య ఇ
త్యద్వైతంపరిగృహ్యాహంత ? జగతో మిథ్యాత్వమాచక్షతాం

అధ్యేతుం నియమాన శేషత ఇమేకర్మాణి నిర్మాతుమ
ప్యాస్తిక్యాచ్చతురా నికామమితరే కే తావదేతాదృశాః॥

అ. నిజకులే=తనవంశమందు, పారంపర్యతః=పరంపరతో, ఆగతః=వచ్చిన, పంథాః=మార్గము, నహాతవ్యః=విడువఁదగినది కాదు; ఇతి=అని, అద్వైతం=అద్వైతమతమును, పరిగృహ్య=చేకొని, ఇమే=వీరు, జగతః=ప్రపంచమునకు, మిథ్యాత్వం=అసత్యమును, ఆచక్షతాం=చెప్పుదురుగాక; నిగమాన్=వేదములను, అశేషతః=సర్వమును, అధ్యేతుం=అధ్యయనము చేయుటకును, కర్మాణి=క్రియలను, నికామం=మిక్కిలి, ఆస్తిక్యాత్=ఆస్తికులౌటవలన, నిర్మాతుమపి=అనుష్ఠించుటకును, చతురాః=సమర్థులు. ఇతరే=వేఱువారు, ఏతాదృశాః తావత్=ఇట్టివారైన వారు, కే=ఎవరు ?

తా. తమ వంశాచారమైన అద్వైతమార్గమును విడలక ప్రపంచముమిథ్య అనియు, జీవేశ్వరులకును భేదములేదనియు చెప్పుచున్నను; ఈ అద్వైతులు వేదాధ్యయనము చేయుచు వేదవిహితకర్మలను అనుష్ఠించుచునున్నవారు. ఇట్టివారు, మఱెవ్వరున్నారు ?

తే. పథము స్వపరంపరాగత ప్రథ మటంచు
కొంచు నయిన నద్వైతము కొంచ కాగ
మాధ్యయన మాయనుష్ఠాన మాస్తికతన
నెఱపుదురు వీరివలె నేరు నెఱపఁగలరు?

ఇ. ఆస్తిక్యము=ఆస్తికత- ఆస్తికులమతము. ఆస్తికులు=ఆస్తిఅనువారు-పరబ్రహ్మపరలోకాదికము కలదు అనువారు, స్మార్తులు=స్మృతి సంబంధులు, వీరు శాస్త్రార్థ వేదార్థప్రతిపాదకధర్మములను దెలిపెడి మను బృహస్పత్యాది విహితకర్మ లనుష్ఠించువారగు నద్వైతులు.

అందు స్మార్తవర్ణనము.

కించ.— మఱియు.—

స్ర॥ శ్రుతీ రధ్యేతారః కిమపి జపితారో మనుగణమ్

క్రతూ నాహర్తారః కిమపి దదితారః ప్రతిదినమ్ ।
అమీ స్మార్తాః శ్రాద్ధాన్యపి రచయితారో విధునతే
శ్రుతేరప్రామాణ్యం ప్రసజదననుష్ఠాపకతయా ॥ 822

అ. అమీ=ఈ, స్మార్తాః=స్మార్తులు, ప్రతిదినం=నిత్యమును, శ్రుతీః=వేదములను, అధ్యేతారః=అధ్యయనముచేయువారును; మనుగణం=మంత్రసమూహమును, జపితారః=జపించువారును, క్రతూన్=యజ్ఞములను, ఆహర్తారః=చేకొనువారును; కిమపి = కొంతయైన, దదితారః = దానముచేయువారును; శ్రాద్ధాని = శ్రాద్ధములను, రచయితారోపి = చేయువారునై; ప్రసజత్ = వదలుచు, అననుష్ఠాపకతయా = అనుష్ఠింపనివారవుటచేత, శ్రుతేః = వేదముయొక్క, అప్రామాణ్యం = ప్రమాణరాహిత్యమును, విధునతే = నిరసించుచున్నవారు.

తా. ఈస్మార్తులు వేదములు ప్రమాణములని వేదాధ్యయనమంత్రానుసంధాన హోమకరణ దానకరణ పిత్ర్యాదిశ్రాద్ధాచరణములు కలవారై అవిలేనివారికి వేదము లప్రమాణములు అనుటను నిరసించుచున్నవారు.

సీ. శ్రుతులు సక్రమమున శ్రుతులుపర్వంబఠింత్రు
శ్రుత్యర్థములను వి శ్రుతులునగుచు
మంత్రంబులావృత్తి మననంబు లనుపించి
జపియింత్రు మంత్రార్థ చణులునగుచు
నధ్వరమ్మును విహి తాధ్వరమ్యమొనర్తు
రధ్వర్యులనఁగఁ ద్రయ్యధ్వులగుచు
సత్పాత్రదానంబు సలుపుచుందురు తమ
శక్తికొలందిఁ బ్రశస్తులగుచు.

తే. స్మార్తు లద్వైతులగు వీరు శ్రద్ధతోడ
శ్రాద్ధములఁ జేయుచుంద్రిట్లు సరవితోడఁ
జేయలేని ప్రామాణ్యమా మ్నాయమునకు

నెట్లుగలుగును? గలుగుమే ని లెట్లు? మహికి.

కృశానుః—కృశానువు.—

సమంతాదవలోక్య.—అంతటను గనుఁగొని.—

అందు శైవవర్ణనము.

ఇ. శైవులు=శివప్రాశస్త్యము నే తెలిపెడిమతసంప్రదాయ ప్రవర్తకులు.

గ॥ నిస్తులా అప్యమీ విషయాః శైవప్రచురతయా నశ్లాఘామర్హంతి. అత్రహి తద్బ్రహ్మపదార్థంయథావస్థిత మనభిదధానాః శైవాః విదుషోపి విమోహయంతి ॥ 823

వ. కలయఁగనుఁగొని యవిశేషంబులయ్యు నీవిషయంబులు కేవల శైవప్రచురంబులై శ్లాఘార్హంబులు కానయ్యె. ఇందు బ్రహ్మపదార్థంబు నే యథాతథార్థంబుగఁ బలుకనివార లీశైవులు కోవిదులనైనను విమోహపరిభ్రాంతులుగఁ జేయుచున్నారుకదా?

తథాహి—అటుఁ లేకదా.—

వృ॥ మదనజనకే వీతాతంకే మహాగుణశేవధౌ
పరమపురుషే నిత్యాసక్తాం శ్రుతిం కమలామివ ।
బత? పశుపతౌ శూలోపేతే మనోభవదాహకే
నిహితహృదయాం శైవా జల్పంత్యభాగ్యహతామివ ॥ 824

ఆ. వీతాతంకే=విడిచిపోయిన ఆటంకములుకలవాఁడును, మహాగుణశేవధౌ=గొప్పగుణములకు నిధియునైన, మదనజనకే=విష్ణువునందు, నిత్యాసక్తాం=ఎప్పుడునుఆసక్తిగల, కమలామివ=లక్ష్మినివలె, శ్రుతిం=వేదమును, శూలోపేతే=శూలయోగముచేత- శూలాయుధముచేతకూడుకొన్నవాఁడును, పశుపతౌ=మూఢశ్రేష్ఠుఁడును- సర్వజంతుశ్రేష్ఠుఁడును, మనోభవదాహకే = మనస్సునఁ గలిగిన కామాదులను - మన్మథుని దహించినవాఁడునైన శివునియందు, నిహి-

నిహ్నాపయాం=ఉంచఁబడిన అభిప్రాయముకలదానిని, అభాగ్యహతామివ = దౌర్భాగ్యము చేత కొట్టుబడినదానిఁగా, శైవాః=శైవులు, జల్పంతి=వదరుచున్నారు, బత=అయ్యో ?

తా. ఏదోషమునులేక సద్గుణసంపన్నుఁడైన యావిష్ణువునందు సదాఆసక్తికల లక్ష్మీదేవివలెనుండు బ్రహ్మాకాండమను శ్రుతిని శూలముకలిగి పశుపతియైన శివునియందే అభిప్రాయముంచి దౌర్భాగ్యమున చెడిపోయిన ఆఁడుదానినిగా శైవులు వదరుచున్నారు.

సీ. ఈతఁడు మరునకుఁ దాతయే యగు,నగు
నాతఁడా మరునకే ఘాతకుండు
ఈతఁడు భవరోగ ఘాతకుఁడగు, నగు
నాతఁడే భవుఁడు శూలాయతుండు
ఈతెఁడు సుగుణసంఘాత శేవధి యగు
నగు నాతఁడపి ంగుణా యతతనుండు
ఈతఁడు పురుషోత్త మాతతాభిఖ్యుఁడౌ
నాతఁడే పశుపతి ప్రాఖ్యుఁడౌను

తే. ఇట్టి యీహరి యాదు శ్రీ యట్టి శ్రుతిని
నట్టి యాహరునం దభాగ్యాభిహతను
బోలెఁ బ్రేలెదరా శైవు లోలినవును
హరికి నిత్యానపాయిని హరున కవునె.

వృ॥ సూర్యాదారోగ్య మిచ్ఛేత్కమపి హుతవహాత్సం పదుల్లాస మిచ్ఛేత్
ఈశానాజ్జ్ఞానమిచ్ఛేదనవధివిభవం మోక్షమిచ్ఛేన్ముకుందాత్
ఇత్యాద్యాస్సత్యవాచో హితమునిభణితీ రాకలయ్యాపివిష్ణోః
శైవాస్సేవాంత్యజంతో బత భవహత యే భావయుం తేభవం తే॥

అ. సూర్యాత్=సూర్యునివలన, ఆరోగ్యం= రోగములేమిని, ఇచ్ఛేత్ = కోరవలసినది; హుతవహాత్=అగ్నివలన, కమపి = కొంతైన, సంపదుల్లాసం= సంపదవలని సంతోషాతిశయమును, ఇచ్ఛేత్ = కోరవలసినది; ఈశానాత్= శివునివలన, జ్ఞానం=జ్ఞానమును, ఇచ్ఛేత్=కోరవలసినది; ముకుందాత్=విష్ణువు వలన,అనవధివిభవం=మితిలేనివైభవముగల,మోక్షం=ముక్తిని,ఇచ్ఛేత్=కోరవల సినది;ఇత్యాద్యాః=ఇదిమొదలైన,సత్యవాచః=సత్యవాక్కులైన, హితమునిభణి తీః=హితములైన వ్యాసాదిమునులవాక్కులను, ఆకలయ్యాపి=తెలిసికొనియును, తేశైవాః=ఆశైవులు, విష్ణోః=మహావిష్ణువుయొక్క, సేవాం = సేవను, త్యజంతః=విడిచినవారై, బత=అయ్యో? భవహతయే=పాపములను పోగొట్టుటకై, భవం=శివుని, భావయంతే=తలంచుకొనుచున్నారు.

తా. శైవులు "ఆరోగ్యంభాస్కరాదిచ్ఛేత్" అనునట్లు సూర్యునివలన ఆరోగ్యమును, అగ్నివలన సంపదను, శివునివలన జ్ఞానమునువలె ఆమహావిష్ణువు వలన మోక్షమును కోరవలసినది. "తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యఃపంథావిద్యతేఽయనాయ జ్ఞాత్వాతంమృత్యుమత్యేతి నాన్యః పంథావిముక్తయే। జ్ఞానాదేవతేకైవల్యమ్॥" అను వ్యాసాదిమహర్షి వాక్యములు తెలిసియు ఆమహా విష్ణుసేవను విడిచి సర్వ దోషనివారణార్థమై అయ్యో ? ఈశివునే తలంచు చున్నారు.

చ. సవిత నరోగతంగుఱిచి సత్వరమగ్నిసిరింగుఱించి, యా
శివునివిబోధముంగుఱిచి శ్రీపతిమోక్షమునుంగుఱించి, కో
రవలెనటంచు బ్రోసెడి పురాణములున్విని యట్టిశ్రీపతిన్
భవహరు వీడివేడిభవు భావనసేయుదు రీదురీహులే.

అపిచ.—మఱియు—

వృ॥ తద్విష్ణోః పరమంపదం హితమసం పారే సదాపశ్యతా
సాంద్రం సూరిగణేన నిర్మలమహానందాత్మకం శాశ్వతమ్।
అప్రేప్సంత ఇమే సమేత మనిశం బేతాలభూతాలిభి
ర్లోకం భీకర మంచితుం వ్యవసితా మాహేశ్వగంనశ్వరమ్॥

అ. తమసః=అజ్ఞానముయొక్క, పారే= అంతమందు, సదా=ఎప్పుడును, పశ్యతా=చూచుచున్న, సూరిగణేన=జ్ఞానిసమూహము చేత, సాంద్రం=దట్టమై, నిర్మలమహానందాత్మకం=నిర్దోషమైన మహానంతోషమే స్వరూపముగాగలదై, శాశ్వతం = నిత్యమై, విష్ణోః = మహావిష్ణువుయొక్క, తత్ =ఆ, పరమంపదం హి=పరమపదమునుగదా, అప్రేప్సంతః=కోరనివారైన, ఇమే = ఈశైవులు, బేతాలభూతాలిభిః=బేతాళములయు భూతములయు సమూహములచేత, అనిశం=ఎప్పుడును, సమేతం=కూడుకొన్నదై, భీకరం=భయంకరమై, నశ్వరం= శాశ్వతముకానిదై, మాహేశ్వరం=శివసంబంధియైన, లోకం= కైలాసప్రదేశమును, అంచితుం=పొందుటకు, వ్యవసితాః=నిశ్చయించినవారైరి.

తా. అజ్ఞానమును వదలి జ్ఞానముతోఁ గనుచున్న ఆ సనకాదిమునులతోనిండి పరమానందమయమై నిత్యమైన యాపరమపదమును గోరక ఈ శైవులు అనిత్యమై భూతభేతాళములచే భయంకరమైన యా కైలాసమును పొందుటకే కోరుచున్నారు.

తరువోజ. అది వైష్ణవనివాస ◊ మదియొ వైకుంఠ
మిది శైవవాసమా ◊ నిదియొ కైలాస
మదితమఃపారమా ◊ నదెపరంధామ
మిదిపర్వతమునవు ◊ నిదెపరుషంబు
నదిసూరిసాంద్రమా ◊ నదెమహానంద
మిదిభూతభేతాళ ◊ మిదెమహాభయద
మదిశాశ్వతమునవు ◊ నదియపేక్షితమె
యిదియశాశ్వతమవు ◊ నిదియపేక్షితమె ?

విశ్వావసుః.—విశ్వావసువు.—

గll సఖే ! గుణగ్రహణ కుతూహలీ భూయాః? 827
వ. సఖా ! గుణగ్రహణమందె కుతూహలివికమ్ము?
కర సమాచరంతి నిగమాణ శాస్త్రాణిచాధీయతే

సంతన్వంతిచ సప్తతంతునిచయం ధిన్వంతి భక్త్యాతిథీన్
సాంబంత్ర్యంబకమర్చయంతిశుచయశ్శైవాస్సదై వాదరాత్
ఏషామీదృశకర్మణాం కతిపయే దోషా విషహ్యా నకిమ్॥ 828

అ. శుచయః=పరిశుద్ధులైన, శైవాః=శైవులు,నిత్యం=ప్రతిదినమును, కర్మ=స్నానసంధ్యాదికర్మను, సమాచరంతి=ఆచరించుచున్నారు; నిగమాన్ = వేదములను,శాస్త్రాణిచ=శాస్త్రములనున్,అధీయతే=పఠించుచున్నారు; సప్తతంతునిచయంచ=యజ్ఞసమూహమునున్, సంతన్వంతి=చేయుచున్నారు; అతిథీన్ అతిథులను, భక్త్యా=భక్తితో, ధిన్వంతి=సంతోషపఱచుచున్నారు; సాంబం=దేవీసహితుఁడైన, త్ర్యంబకం=త్రినేత్రుఁడైన శివుని, సదైవ=ఎప్పుడును, ఆదరాత్=ప్రేమతో, అర్చయంతి=అర్చించుచున్నారు; ఈదృశకర్మణాం=ఇట్టి సత్కర్ములుకల, ఏషాం=ఈ శైవులకు, కతిపయే=కొన్ని,దోషాః=దోషములు, విషహ్యాః=విశేషముగా సహింపఁదగినవి, నకిం=ఏలకావు ?

తా. ఈ శైవులు పరిశుద్ధులై స్నానసంధ్యాద్యాచరణములను, వేదశాస్త్రాద్యధ్యయనములును, యజ్ఞవిశేషకార్యములును, ఆతిథ్యభ్యాగత సమాదరణములును, పార్వతీసహిత మహేశ్వరార్చనలును, ఎప్పుడు నాదరముతోఁజేయుచుండఁగా, వీరియందలి యేదోషమునైన, మనము సహించుకొనఁగూడదా ?

మ. అనిశంబుంగ్రియ లాచరింత్రుశ్రుతిశాస్త్రాభ్యాసములేసెయు
దుర్,కనియభ్యాగతులంభరింత్రుక్రతువుల్గావింత్రుశైవు
ల్సదా,వినయోద్భావులుసాంబుశంభుశుచులైపీప్సన్ సమ
ర్పింత్రుగ,న్గానఁగసైరిపయింబొసంగునెదోసంబుగుంగొండొకం
డుండినన్.

అ. సప్తతంతువు=యజ్ఞము,ఇది సప్తపాకయజ్ఞములు, సప్తహవిర్యజ్ఞములు, సప్తసోమసంస్థలు అని వివిధములుగనుండి, 21 విధమయ్యును, ఈ విధములోను సప్తసప్తలనియే యుండుటవలన అదియే పూర్వపదమైయున్నయది.

అన్యచ్చశ్రోతవ్యమ్.—మఱొక్కటియు వినఁదగినది.

వృ॥ స్మరహరపరిచర్యా సాంప్రతం తన్యతే యా
జనయతిహరిభక్తిం హంత? జన్మాంతరే సా।
శమితదురితవర్గం సాచ సూతేఽపవర్గమ్
కుత ఇహ ఫలహానిః కుర్వతాం శర్వపూజామ్ ॥ 82

అ. యా=ఏది, సాంప్రతం=ఇప్పుడు, స్మరహరపరిచర్యా = శివుని విషంమైన పరిచారకత్వము, తన్యతే=చేయఁబడుచున్నదో? సా=అది, జన్మాంతరే=వేఱుజన్మములలో, హరిభక్తిం=విష్ణుభక్తిని, జనయతి=పుట్టించుచున్నది. సా=హరిభక్తి, శమితదురితవర్గం=శమింపఁజేయఁబడిన దోషసమూహముగల, అపవర్గంచ=మోక్షమునుకూ, సూతే=కలిగించుచున్నది. శర్వపూజాం=ఇట్టి శివపూజను, కుర్వతాం=చేయువారికి, ఇహ=ఇక్కడ, ఫలహానిః=ప్రయోజనములేమి, కుతః ఎక్కడిది? హంత=అయ్యో?

తా. ఇప్పుడిప్పుడు చేయు శివపూజ వెనుక వెనుక హరిపూజను చేయఁగలుజేయుచుండును. అప్పుడా హరిపూజ వానిని నిర్దోషుఁజేసి వానికి మోక్షమిచ్చును. కాఁబట్టి ఆ శివపూజచేయువాని కేమియు ఫలహానిలేదు.

క. హరిభక్తినిమిత్తక మీ
హరభక్తి భవాంతరంబునం దఘనర్గం
బరయింపక యపవర్గం
బరయించు, నదేమిహాని హరపరిచర్యన్.

పరంతు.—మఱొక్కటియు.—

వృ॥ సా రుద్రభక్తి ర్వితనోతి భద్రమ్
యా విష్ణువిద్వేషలవా సహిష్ణుః।
త ఏవ ధర్మాయ భవంతి దారాః
కదాపి యన్నాభిమృశంతి జారాః॥ {

అ. యా=ఏ, రుద్రభక్తిః=శివభక్తి, విష్ణువిద్వేషలవాసహిష్ణుః=విష్ణుదె మందు కొంచెమైన ఓర్వనిదియో? సా=ఆ శివభక్తి, భద్రం=క్షేమమును,

నోతి=చేయుచున్నది. యాన్=ఎవరిని, జారాః=విటకాండ్రు, కదాపి = ఒక ప్పుడైనను, నఅభిమృశంతి=అంటరో, తే=ఆ, దారాఏవ=భార్యలే, ధర్మాయ= ధర్మముకొఱకు, భవంతి=అవుచున్నారు.

తా. విటకాండ్రు అంటనిఆండ్రు ధర్మార్థమే అగుచుండునట్లు విష్ణువిషయ మున ద్వేషము లేకయుండు శివభక్తి మోక్షమునుగూడ ఇచ్చును.

క. శౌరిద్వేషకశివవి
స్తారితభక్తియు విముక్తి కై దమునగునె, ధరన్
దారజనాళిగుణాళియు
జారజనస్పృష్టధర్మ కై చారిణియగునే.

గ॥ శేషశాయి విద్వేషఏవహి మూర్ధాభిషిక్తో దోషఃకాపురుషా
ణామ్ ॥ 831

వ. శేషశాయిద్వేషమే కాపురుషులకు మూర్ధాభిషేకమువలె
సర్వాతిశాయిదోషము.

పశ్య—చూడుము.

వృ॥ నాస్తిక్యమావహతి నారకమాతనోతి
ప్రౌఢింనిహంతి పరిలుంపతిసంపదంచ ।
ఆయుఃక్షిణో త్యుపచినోతిసమస్తదోషాన్
ద్వేషో ముకుందవిషయో విషయోగతుల్యః ॥ 832

అ. ముకుందవిషయః=విష్ణువిషయకమైన, ద్వేషః=ద్వేషము, విషయోగ తుల్యః=విషసంబంధముతో సమానమై, నాస్తిక్యం=నాస్తికత్వమును, ఆవహ తి=కలిగించుచున్నది; నారకం=నరకసంబంధమును, ఆతనోతి=చేయుచున్నది, ప్రౌఢిం=సామర్థ్యమును, నిహంతి=పడఁగొట్టుచున్నది; సంపదంచ= సంపత్తి న్, పరిలుంపతి=తగ్గించుచున్నది; ఆయుః=ఆయుస్సును, క్షిణోతి=క్షీణింపఁ జేయుచున్నది; సమస్తదోషాన్ = సకలదోషములన్, ఉపచినోతి=వృద్ధి నొందించుచున్నది.

తా. విష్ణువిషయకద్వేషము సకలదోషములనుగా గలిగించి నాస్తికత్వ నరకమునుగా గలిగించుటయకాక, సంపత్సామర్థ్యములను పోఁగొట్టి, ఆయుష్షునుగా హరించును.

ఆ. శౌరివిషయవైర మారయవిపరీతి
నాస్తికతను నరక మాస్త నిచ్చుఁ
బ్రాక్షేత్రవచ్చిలచ్చి రూఢిఁబుచ్చును బుచ్చు
నాయువును దొసంగు లచ్చి దెచ్చు.

టి. నాస్తిక్యము=నాస్తికమతము, నాస్తికులు=పరబ్రహ్మ పరలోకాదులు అసత్యములనియు, వేదశాస్త్రపురాణాదు లప్రమాణములనియు వాదించువారు.

అథపాషండవర్ణనము.

టి. పాషండులు=పండారాలు. వీరు కాషాయధారులును, జటాధారులును, లింగధారులునైన శైవులు.

కృశానుః—కృశానువు.—

గ॥ సత్యమేవతథాపి అవైదికకృత్తిష్వేవ ప్రయియాసతాం శివ
భక్తిమభినయతాం పాషండవిశేషాణా మేషో వేష ఏవ భీషయ
తి హృదయమ్ ॥ 833

టి. అవైదికవృత్తిష్వేవ = వేదోక్తములుకాని ప్రవర్తనములందే, ప్రయియాసతాం=ప్రయాసపడఁగోరువారై,

వ. నిజమేయైనను, అవైదికములే యగువిధుల నాచరించుచు శి
వభక్తి నభినయించు నీ పాషండ విశేషుల వేషమే హృదయ
భీషకమైయున్నయది.

తథాహి—అటులె కదా ?

వ॥ । శితాభవ్యమార్గా శ్శితాభస్మశుష్య
— జటాలాః స్ఫుటాలాపశూన్యాః ।

స్మశానాగ్నిసఖ్యా దృశా నిర్దహంతః
పిశాచా ఇవామీ దిశాసు భ్రమంతి ॥ 834

అ. అమీ=ఈపాషండులు, శ్రిత-అభవ్య-మార్గాః= ఆశ్రయింపఁబడిన-శుభములుకాని-మార్గములుకలవారై, చితా-భస్మ-శుష్యత్-నిటాలాః= స్మశానమందలి-బసుమము చేత-శోషించుచున్న-నొసటిభాగముగలవారై, జటాలాః=జడలుకలవారై, స్ఫుట-ఆలాప-శూన్యాః= స్పష్టమైన - మాటలచేత-శూన్యులై, స్మశాన-అగ్ని-సఖ్యా=స్మశానమందలి-అగ్నితో-చెలిమిగల, దృశా=చూపుచేత, నిర్దహంతః=దహించుచుండువారై, పిశాచా ఇవ=పిశాచములవలె, దిశాసు=దిక్కుదిక్కున, భ్రమంతి=తిరుగులాడుచున్నారు.

తా. ఈపాషండులు మంచిమార్గములు విడిచి మంచిమాటలునులేక, నొసట భస్మమును. తలను జడలునువేసికొని, నిప్పునంటికంటితో దహించునట్లుగా పిశాచములవలె పలుదిక్కులఁ దిరుగులాడుచున్నారు.

తే. అశుభమార్గు లన్గళ్ళ క్రై భసితఫాలు
రస్ఫుటాలాపులు జటాలురైరలపిశాచ
తులితులై స్మశానకృశాను రైతులితదృశల
దిశలనేర్చుచుఁదిరిగెదరిద్ధవిరి వీరు.

గ॥ కించ, ఏషా మతిజగుప్సితారీతిః ॥

వ. మఱియు, వీరి రీతి అతి జుగుప్సితమై యున్నయది.

వృ॥ పక్షీకృత్య గిరీశం
సిద్ధ్యా రహితాశ్చ మానహీనాశ్చ।
ఇచ్ఛంత్యధిగంతు మిమే
ధనంజయం లింగదర్శనే నైవ॥ 835

అ. మానహీనాశ్చ=మానములేనివారును,సిద్ధ్యా=ఫలసిద్ధిచేత, రహితాశ్చ=శూన్యులునైన, ఇమే=ఈపాషండులు, గిరీశం=పర్వతశ్రేష్ఠమును - పరమేశ్వరుని, పక్షీకృత్య=పక్షముగాఁ జేసికొని_తనపక్షముగాఁ జేసికొని, లింగదర్శనే

లైవ=శివలింగముయొక్క దర్శనమాత్రముననే, ధనంజయం=ధనమును, జయ మునుక్=అగ్నిదేవుని, అధిగంతుం=మించుటకు, ఇచ్ఛంతి=కోరుచున్నారు.

తా. ఈపాషండులు మానములేక ఫలసిద్ధియులేక (కొండలో పొగనుజూచి అగ్నియున్నదని, అనుమానపడునట్లు) లింగదర్శనమాత్రముచేతనే కొండను పక్షముగాఁ జేకొనునట్లు పరమేశ్వరుని తనపక్షముచేసికొని, ధనంజయములను వలె అగ్నిదేవునిక్ మీఱుటకైయే కోరుచున్నారు.

తే. సిద్ధి మానము లేక పక్షీకరించి
యోగికేశు, నీపాషండు లిలా ధనంజ
యుఁగనంగోరుదురు కుతర్క్యాన్యు లగుచు
లింగదర్శనమాత్రన లైంగు లగుట.

అన్యేచాత్ర — ఇతురులు నిట.

వృ॥ దీర్ఘవక్రనఖరాః ఖరకల్పా
ఉద్ధరంత ఇవ బాహుయుగం తే
శౌచమాచరితు మప్యసమర్థా
నీచబుద్ధిహృదయం భ్రమయంతి॥ 836

అ. దీర్ఘవక్రనఖరాః= నిడివై వంకరలైన గోళ్లుకలవారై, ఖరకల్పాః= గాడిదెలతో సమానులై, బాహుయుగం=రెండుబాహువులనుక్, ఉద్ధరంతః =పైకెత్తికొన్నవారై, తే=ఆపాషండులు, శౌచం=శౌచమును, ఆచరితుమపి= చేయుటకుఁగూడ, అసమర్థాః=చేతఁగానివారై, నీచబుద్ధిహృదయం=అల్పబు ద్ధులమనస్సును, భ్రమయంతీవ=భ్రమింపఁజేయుచున్నారువలె నున్నారు.

తా. ఈపాషండులు గోర్లుపెంచుకొని గాడిదలవలె చేతులు పైకెత్తుకొని యుండియు, తాము శౌచమైనఁ జేయనివారై నీచులను భ్రమింపఁజేయు చున్నారు.

తే. గాడిదలవలె నిడుద వంకరలుగోర్లు
గాలను గలిగి భుజాలనెత్తి

నెత్తినిడుకొని యడలింతు రుత్తమప్రజల
శౌచమున కేనిచాలని నీచులిచట.

విశ్వావసుః — విశ్వావసువు.

గ॥ విమృశ్య, సఖే! గుణగ్రాహిణా నైతే విదూషణీయాః ॥ 837

వ. విమర్శించి, సఖా! గుణగ్రాహియైన వానికి వీరు దూషణీయులు కారు.

వృ॥ శీతోష్ణజృంభణసహేషు జితేంద్రియేషు
కష్టోపవాస పరిశుష్కకళేబరేషు ।
పుణ్యస్థలాటన పరాకృత కిల్బిషేషు
జానీహి కానపిగుణాన్ జటిలేష్వమీషు ॥ 838

అ. జితేంద్రియేషు=ఇంద్రియజయముకలవారై, శీతోష్ణజృంభణసహేషు=చలివేఁడుల విజృంభణమును సహించువారై, కష్టోపవాస పరిశుష్కకళేబరేషు = కష్టములైన ఉపవాసములచేత వాడిపోయిన శరీరములు కలవారై, పుణ్యస్థలాటనపరాకృతకిల్బిషేషు = పుణ్యస్థలములలో సంచరించుటచేత తొలఁగఁద్రోయఁబడిన దోషములు కలవారైన, అమీషు = ఈ, జటిలేషు=కుత్సితుల యందు, కానపి గుణాన్=కొన్ని గుణములనైనను, జానీహి=తెలిసికొనుమా?

తా. జితేంద్రియులై చలివేఁడుల నోర్చుకొని, ఉపవాసాదులచేఁ జిక్కి పుణ్యస్థల సంచారముచేత సర్వదోషములు తొలఁగిపోయిన యీ పాషండుల లోకొన్ని మంచి గుణాలున్నవి తెలిసికొమ్మా?

క. వితతోష్ణ శీతవాతము
క్షితి సహియించియును నుపవసించియుఁ బుణ్య
క్షితులఁజరింతు రకృతదు
ష్కృతులగు నీజటిలురందు దొరిగిన్నను? గుణముల్.

జ్యౌతిషిక వర్ణనము.

ఇ. జ్యౌతిషికులు=జ్యోతిష సంప్రదాయవేత్తలు, వీరు=తిథి వార నక్షత్ర యోగకరణము లనెడి పంచాంగములతోను, రాశి లగ్నగ్రహ చారభుక్త్యపభుక్తులతోను, శుభాశుభకర్మముహూర్త జాతకాదులను నిర్ణయించి తత్తత్కాల సుఖదుఃఖానుభవములను దెలుపువారు.

గ॥ ఇత్యాలోక్య వీక్ష్య సాశంకమ్ కఇమే పుస్తకహస్తాః కల్యప్రోత్థాయ తతఇతః పర్యటంతి॥ 839

వ. అని మఱొక్కప్రక్కఁగాంచి సందేహించి ఎవరు వీరు పుస్తకహస్తులై వేకువనె లేచి యిటనటను బర్యటనము చేయుచున్నవారు.

కృశానుః—కృశానువు.

గ॥ నిపుణ మవలోక్య సపరిహాసమ్॥

వ. నిపుణంబుగ నిరీక్షించి పరిహాస సహితంబుగ.

వృ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్ర మహోదధౌ బహుతరోత్సర్గాపవాదాత్మభిః
కల్లోలైర్నిబిడే కణాన్కతిపయాన్ లబ్ధ్వా కృతార్థా ఇవ
దీర్ఘాయుస్సుతసంపదాదికథనైర్దైవజ్ఞపాశా ఇమే
గేహం గేహ మనుప్రవిశ్య ధనినాం మోహం ముహుః కుర్వతే॥

అ. బహుతర - ఉత్సర్గ - అపవాద - ఆత్మభిః=అనేకవిధములైన - సామాన్యమును - విశేషమును - స్వరూపములుగాఁగల, కల్లోలైః=అలలచేత, నిబిడే=వట్టమైన, జ్యోతిశ్శాస్త్రమహోదధౌ= జ్యోతిశ్శాస్త్రమనెడి మహాసముద్రమందు, కతిపయాన్=కొన్ని, కణాన్=అణువులను, లబ్ధ్వా=లభించి, కృతార్థా ఇవ=కృతార్థులువలె, ఇమే=ఈ, దైవజ్ఞపాశాః=అధమజ్యోతిషికులు, గేహం గేహం=ప్రతియింటను, అనుప్రవిశ్య=ప్రవేశించి, దీర్ఘాయుస్సుత సంపదాదికథనైః=దీర్ఘాయుస్సు సుతులు సంపదలు మొదలైనవానివాక్యములతో,

ధనినాం=ధనవంతులకు, మోహం=భ్రాంతిని, ముహుః=పలుమాఱు, కుర్వతే=చేయుచున్నారు.

తా. అలలవలె సామాన్యజ్యోతిషము విశేషజ్యోతిషము అను భేదములు గలిగి, సముద్రమువలెనుండు ఈ జ్యోతిశ్శాస్త్రమందు కొన్ని బిందువులను మాత్రము చదివి మేము కృతార్థులమైతిమి. అనుచు, ధనవంతుల యింటింటను జేరి, మీకు దీర్ఘాయువుకలుగును, కుమారులు కలుగుదురు, సంపదకలుగును అని చెప్పుచు, వారివారిని భ్రమింపఁ జేయుచుందురు.

శా. జ్యోతిశ్శాస్త్రమహాపయోధి నపవాదోత్సర్గముల్భంగసం
ఘాతంబుల్బహుఘూర్జిలంగఁగదియంగాఁబోయియందుత్తముల్
పాథోబిందులు కొన్నికొన్నికొనితత్పారంగతుల్మారెగా
జాతాయుస్సుఖవృత్తముల్పలుకుదుర్భాగాదులందెల్పుచున్.

టీ. జాతాయుస్సుఖవృత్తములు= జన్మించినవానికాయుస్సు మొదలైనవాని వృత్తాంతములు, భాగాదులన్ = మేషాదిరాసులను.

కించ—మఱియు.

వృ॥ విలిఖతి సదసద్వా జన్మపత్రం జనానామ్
ఫలతియది తదానీం దర్శయత్యాత్మదాక్ష్యమ్ ।
నఫలతియది లగ్నద్రష్టురేవైషదోషో
హరతిధన మిహైవం హంత? దైవజ్ఞపాశః ॥ 841

అ. దైవజ్ఞపాశః=జ్యోతిషికాధముఁడు, జనానాం=జనులకు, జన్మపత్రం=జాతకము, సత్ - అసత్ వా = యథార్థమో - అయథార్థమో, విలఖతి=వ్రాయుచున్నాఁడు. ఫలతియది=అది ఫలించుచున్నదేని, తదానీం=అప్పుడు, ఆత్మదాక్ష్యం=తనసామర్థ్యమును, దర్శయతి= చూపుచున్నాఁడు. నఫలతియది=ఫలింపకున్నదేని, లగ్నద్రష్టురేవ=లగ్నము అడుగువానికే, ఏషదోషః=ఈదోషము. ఏవం=ఇట్లు అని, ఇహ=ఇక్కడ, ధనం=ధనమును, హరతి=ఆక్రమించుకొనుచున్నాఁడు. హంత=అయ్యో?

తా. ఈ అధమజ్యోతిషికుఁడు జనులకు వ్రాసినజాతకము ఫలించినయెడల తనసామర్థ్యమును తెలుపును; ఫలింపనియెడల, లగ్నము అడుగువాని మాటలవలనిదోషము; అని యిట్లుచెప్పి, వానివానివలన ధనము నార్జించుకొనుచుండును.

తే. జననపత్రంబు బాగొగ్గ జనులకొఱకు
వ్రాసి ఫలియింపఁ దమనేర్పు ప్రకటపఱుతు
రదియుఫలియింపదేని లగ్న మడుగుదోష
మనుదు రధమదైవజ్ఞులా ధనముకొఱకె.

అపిచ — మఱియు.

వృ॥ ప్రమోదః ఖేదో వా ఽప్యుపనమతి పుంసో విధివశాత్
మయేదం ప్రాగేవాభిహితమితి మిథ్యా కథయతి ।
జనా నిష్టానిష్టాకలన పరిహారైకనియతాన్
అసౌ మేషాదీనాం పరిగణనయైవ భ్రమయతి॥ 842

అ. పుంసః=పురుషునికి, ప్రమోదో వా=సంతోషమైనను, ఖేదో వా = దుఃఖమైనను; విధివశాత్=కర్మవశమున, ఉపనమతి = ప్రాప్తించుచున్నది. ఇదం= ఇది, మయా = నాచేత, ప్రాగేవ = ముందే, అభిహితం=చెప్పఁబడినది; ఇతి= అని, మిథ్యా=అబద్ధము, కథయతి=చెప్పుచున్నది. ఇష్టానిష్టాకలన పరిహారైకనియతాన్ =ఇష్టమును కలిగించుకొనుటకును అనిష్టమును పరిహరించుకొనుటకును ముఖ్యముగా నియమింపఁబడినట్టి, జనాన్=జనులను, అసౌ = ఈ దైవజ్ఞాధముఁడు, మేషాదీనాం= మేషాదిరాసులయొక్క, పరిగణనయైవ= లెక్కించుట చేతనే, భ్రమయతి = భ్రమింపఁజేయుచున్నాఁడు.

తా. మనుష్యునకు తనతన విధివశముగా సంతోషముగాని, దుఃఖముగాని కలుగుచున్నది. నేను ముందే చెప్పినది అని అబద్ధము చెప్పుచున్నాఁడు. ఇష్టమందో అనిష్టమందో నియమింపఁబడిన యీ జనులను గూర్చి ఈ యధమదైవజ్ఞుఁడు మేషాదిరాసులను లెక్కపెట్టి భ్రమియింపఁజేయుచున్నాఁడు.

సీ. కఖేదంబొ మోదంబొ విధివశాన

నైన మున్నైన చెప్పిన దైనదని య
నిష్టమిష్టమొ విడఁజేయ నెసఁగుజనులు
మేషవృషభాదిగణనమైఁ మెయిమరల్చ.

గ॥ అస్తు వా తథ్యవాదీ దైవజ్ఞ స్తథాపివృథా తద్వచశ్శ్రవణమ్॥

వ. యథార్థవాదియగు దైవజ్ఞుఁడుండిన నుండునుగాని, వాని వచ
నమ్ము వినుట వమ్మెయగుట.

తథాహి—అటులెకదా?

వృ॥ అసుఖ మథసుఖంవా కర్మణాం పక్తివేలా
స్వహహా! నియతమేతే భుంజతే దేహభాజః ।
తదిహ పురత ఏవ ప్రాహ మౌహూర్తికశ్చేత్
కథయ! ఫలమమీషా మంతతఃకింతతస్స్యాత్ ॥ 844

ఆ. ఏతే=ఈ, దేహభాజః=దేహధారులు, కర్మణాం=తమకర్మములయొక్క
పక్తివేలాసు=పరిపాక కాలములలో, అసుఖం=కష్టముగాని, అథవా=లేకుంటే,
సుఖంవా=సుఖముగాని, నియతం=నియమింపఁబడినట్టుగా, భుంజతే=అనుభవిం
చుచున్నారు, మౌహూర్తికః=జ్యోతిషికుఁడు, తత్=ఆ సుఖమొదుఃఖమొ,
ఇహ=ఇక్కడ, పురతఏవ=ముందే, ప్రాహచేత్=చెప్పేనేని? అమీషాం=వీరి
కి, అంతతః=దగ్గరఁగాని, తతః= అవతలఁగాని, కింఫలం=ఏమిఫలము, స్యాత్
అగును. కథయ=చెప్పుమ?

తా. దేహధారులు తమపూర్వజన్మ సుకృత దుష్కృతము లాయా కాలము
లలో అనుభవింతురు అని, యీజ్యోతిష్కుఁడు ముందే చెప్పియుండినను; ఓ వి
శ్వావసూ! నీవు యీదేహధారులయొక్క ముందటి వెనుకటి ఫలములను దెలి
యఁజేయుమా ?

తే. సుఖమొ యసుఖమొ కర్మవిశ్రుతముగాఁగ
ననుభవింతురు దేహు లిట్లనుదినంబు

దాని మునుమున్న దైవజ్ఞు లూని తెలుపు
దాన ఫలమేమి? కర్మయే దానఁదప్పు.

విశ్వావసు—విశ్వావసువు

శ్లో॥ ఐహికాముష్మికా రంభోపయోగినో నోపాలంభ మర్హంతి
జ్యోతిర్విదః॥ 845

శృణుతావత్ —వినుము.

వృ॥ నదైవం నపిత్ర్యంచ కర్మాత్రసిద్ధ్యే
న్నయత్రాస్తిదేశే నను జ్యోతిషజ్ఞః।
నతారా నచారా నవానాంగ్రహాణాం
నతిథ్యాదయోవా యతోత్రైషబుద్ధః॥ 846

అ. నను=ఓకృశానూ ? యత్ర=ఎక్కడ, దేశే=దేశమందు, యతః=ఎందు వలన, ఏషః=ఈ, బుద్ధః=జ్ఞానవంతుఁడైన, జ్యోతిషజ్ఞః=జ్యోతిషికుఁడు, నాస్తి=లేఁడో; అత్ర=అక్కడ, దైవంకర్మ=యజ్ఞాతికర్మయు, నసిద్ధ్యేత్=సిద్ధింపదు. పిత్ర్యంకర్మ=పితృకర్మయు,నసిద్ధ్యేత్=సిద్ధింపదు.నతారాః= నిత్యనక్షత్రములును సిద్ధింపవు. నవానాంగ్రహాణాం=నవగ్రహములయొక్క, నచారాః=సంచారములును సిద్ధింపవు. తిథ్యాదయఃవా=తిథివారాదులైనను, అత్ర=ఇక్కడ, నసిద్ధ్యేయుః=సిద్ధింపవు.

తా. ఏదేశమునఁగాని జ్ఞానవంతుఁడైన జ్యోతిష్కుఁడు లేనియెడల, అక్కడ దైవకర్మపితృకర్మాదులును, తిథివార నక్షత్రాదులును, నవగ్రహచారములును తెలియునట్లు సిద్ధింపవు.

తే. దైవకర్మంపైతృకకర్మ తారవార
కరణయోగతిథిగ్రహ కార్యగతులు
మొదలుగాఁగలయవి యెట్లు మొనయుమనకు
నందునందును జ్యోతిషు లందకున్న.

గ॥ యచ్చ సమర్థితంమాహూర్తికవచశ్శ్రవణం ముధేతి తన్నిపుణనిరూపణా న పణాయంతి॥ 847

వ. జ్యోతిష్కుల మాటవినుట వ్యర్థమని సమర్థించినది నిపుణనిరూపణమేయైనను అదిపందెంబునకుఁ బాత్రంబెకాదు.

యతః—ఏలంటేని.

వృ॥ భానోశ్శీతకరస్యవాపి భుజగగ్రాసే పురోనిశ్చితే
తీర్థానామటనం జనస్యఘటయేత్తాపత్రయోచ్చాటనమ్।
ఇష్టేప్రాగవధారితే సతిధృతే స్తుష్టేశ్చ లాభోభవేత్
కష్టేచవ్యసనేఽత్రతత్పరిహృతిః కర్తుంజపాద్యైఃక్షమా॥ 848

అ. భానోర్వా=సూర్యునికిఁగాని, శీతకరస్యవాపి=చంద్రునికిఁగాని, భుజగగ్రాసే=సర్పరూపమైన రాహువుగ్రహణము, పురః=ముందు, నిశ్చితేసతి=నిశ్చయింపఁబడుచుండఁగా, తాపత్రయోచ్చాటనం= తాపత్రయమును పోఁగొట్టునట్టి, తీర్థానాం అటనం=పుణ్యతీర్థ సంచారము, జనస్య=మనుష్యునికి, ఘటయేత్=ఘటింపఁజేయును. ఇష్టే=ఇష్టము, ప్రాక్=ముందు, అవధారితేసతి=తెలుపఁబడుచుండఁగా, ధృతేః=ధైర్యమునకును, తుష్టేశ్చ=సంతోషమునకును, లాభః=లాభము, భవేత్=అగును. కష్టే=కష్టమైన, వ్యసనేచ=వ్యసనమును, అవధారితేసతి=తెలుపఁబడుచుండఁగా, అత్ర=ఇక్కడ, తత్ పరిహృతిః=ఆకష్టపరిహారము, జపాద్యైః=జపము మొదలైనవానిచేత, కర్తుం=చేయుటకు, క్షమా=సమర్థమైనది, భవేత్=అగును.

తా. సూర్యచంద్ర గ్రహణములపుడు గంగానదితీర్థస్నానము చేసి తాపత్రయములు పోఁగొట్టుకొనవలెనని చెప్పఁగా, ఇష్టమైన సంతోషమనుభవించుచు అనిష్టమైనయెడల దానిఁ బోఁగొట్టుకొనుటకై జపాదులు జఱుపవలెనని నిర్ణయించిరి.

తే. సూర్యచంద్రులగ్రహణంబు సూచితంబె
యైనఁదాపాపహృత్తీర్థ నాడఁగలుగు

నిష్టమరయింపఁ ధైర్యసంకీర్తుష్టులొందుఁ
గష్టమరయింప జపియింపఁ గీ గలుగవలయు.

టీ. తాపత్రయము=ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక; ఆధిదైవికములు.

ఇ. సూర్యచంద్రగ్రహణములు—ఇవి అపాలసముద్రమున దేవతలకై తఱచిన యమృతమును ఆమహావిష్ణువు దేవతలకుపంచిపెట్టునపుడు రాహువనెడు సర్పస్వరూప రాక్షసగ్రహము దేవతలదగ్గఱ దాఁగియుండి ఆపంచిన యమృతమును మ్రింగినతోడనే సూర్యచంద్రులవలనఁ దెలిసికొని, అప్పుడె ఆమహావిష్ణువు తన చేతిలోని గండెతో వానికంఠము తెగనఱికివేయఁగా, శిరము కేతువై శరీరము రాహువై తన్నుఁదెలిపినందున ఆ సూర్యచంద్రులమీఁది పగవిడువక కలకాలము తమకు అనుకూలించినపుడెల్ల ఆసూర్యుని ఆకేతువును, ఆచంద్రుని తానును పట్టి తమకు వల్లపడినంతవఱకు పూర్ణ అర్ధపావ త్రిపాద భాగములలో ఒక్కొక భాగముగనె మ్రింగియు సమాళించుకొను శక్తిలేక క్రక్కివేయుచుందురు. ఇవియే రాహుకేతుగ్రహగ్రస్త చంద్రసూర్యగ్రహ గ్రహణములు. (ఇది కథారూపము లె.)

మఱి యాచంద్రమండల కళాకిరణములు పౌర్ణమాస్యమావాస్యలయందు ఎక్కువ తక్కువ యగుచుండుట ఆ సూర్యమండలకిరణములు అడ్డుపడుటవలనను ఈ సూర్యచంద్రమండల గ్రహణములు భూమండలచ్ఛాయాచ్ఛాదితములగుట వలనను గలుగుచుండును. (అనుటయె వాస్తవము.)

ఇందుకు ముఖ్యకారణములు. గ్రహనక్షత్రభూర్భువరాది సర్వమండలములును చక్రాకారముగ సర్వదా తిరుగుచుండుటయే.

గ॥ అవిస్రంభశ్చదైవజ్ఞ వచనేషు అనుపపన్నః॥ 849

వ. ఆదైవజ్ఞులమాటయందువిశ్వాసము లేకపోవుటకూడఁగూడదు.

వృ॥ పుష్టిర్హాసో కుముద సుహృదః పుష్టవంతోపరాగా
శుక్రాదీనా ముదయవిలయా విత్యమీ సర్వదృష్టాః ।

ఆవిష్కుర్వంత్యఖిలవచనేష్వత్ర కుంభీపులాక
న్యాయాజ్జ్యోతిర్నయగతివిదాం నిశ్చలం మానభావమ్॥850

అ. కుముదసుహృదః=చంద్రునియొక్క, పుష్టిహ్రాసౌ= వృద్ధి క్షయములును, పుష్పవంతోపరాగౌ=సూర్యచంద్ర గ్రహణములును, శుక్రాదీనాం=శుక్రాది గ్రహములయొక్క, ఉదయవిలయౌ=ఉదయాస్తమయములును, ఇత్యమీ=అనియివి, సర్వదృష్టాః=సకల జనులకును గనఁబడినవియే; అత్ర=ఇక్కడ కుంభీపులాకన్యాయాత్=(ఉడికిన) కుండలోని అన్నకణమునువలె, జ్యోతిర్నయగతివిదాం=జ్యోతిశ్శాస్త్రమార్గవేత్తలయొక్క, అఖిలవచనేషు=అన్నిమాటలలో, నిశ్చలం=నిస్సంశయమైన, మానభావం=ప్రామాణ్యమును, ఆవిష్కుర్వంతి=కలుగఁజేయుచున్నారు.

తా. చంద్రునివృద్ధి క్షయములు, సూర్యచంద్ర గ్రహణములు, శుక్రాది గ్రహముల ఉదయాస్తమయములు అన్నియు అందఱికి తెలిసినవియే యైనను, అన్నము ఉడికినకుండలోని పైయన్నకణమును మాత్రము కనిపెట్టి అంతయు ఉడికినది అని కనిపెట్టునట్లు ఈ జ్యోతిష్కులు చెప్పెడిమాటలలో నిస్సంశయమైన ప్రమాణవచనము మాత్రమునె ఆంగీకరింపరా ? ఏమి ?

తే. గ్రహణములుఁ జంద్రువృద్ధియు క్షయము మఱియు
శుక్రు నుదయమస్తమయముఁ జూచువార
లోపి జ్యోస్యులమాట స్థాలీపులాక
న్యాయముననైన నెవ్వారు నమ్మలేరు.

ఇ. చంద్రవృద్ధిక్షయములు-చంద్రుఁడు=అమృతాంశువు=అమృతకిరణుఁడు, కనుక ఇతనికి అమృతమయములైన కిరణములు=కళలు పదియాఱుకలవు. ఇట్టి షోడశకళాపరిపూర్ణుఁడైన చంద్రుఁడు పాల సముద్రమున అమృతమథనమపుడు అమృతకలశ, కామధేను, కల్పతరు, కౌస్తుభ, చింతామణి, కమలాదేవుల తోఁగూడ ఆవిర్భవించి ఆ మహావిష్ణువుచేత ఆ యమృతము దేవతలకు పంచిపెట్టి ఆ దేవతలు జరామరణాదులు లేక అమరులుగాఁ జేయఁబడియును, అట్టి

త్రములలో రోహిణీమాత్ర ప్రియుఁడని దక్షప్రజాపతి శాపమువలన తన కళలలో ఒక్కొక్కటి తగ్గిపోయెడి కళలు ఆ మహావిష్ణువు ననుజ్ఞచేత దేవతలకే ఆహారమగుచునుండియు, ఆదినుండి సూర్యునితోఁగూడ తానును శ్రీమన్నారాయణుని నేత్రద్వయమై యుండినందున ఆ నారాయణ సంకల్పముచేత నే యథాప్రకారము షోడశకళా పరిపూర్ణుఁడగుచునుండును. అందువలననే యీ చంద్రునకు పూర్ణమాసియందు వృద్ధియు, అమావాస్యయందు క్షయమును ఒక్కొక్కకళలో కనఁబడుచుండును.

౧॥ ఇత్థం కిల నీతివిదో విదుః॥

వ. నీతివిదు లీవిధమున వివరింతురు.

వృ॥ విదైవజ్ఞం గ్రామం విబుధ విధురాం భూపతిసభాం
ముఖం శ్రుత్యాహీనం మనుజపతి శూన్యాంచ విషయమ్।
అనాచారాన్ దారా నపహరికథం కావ్యమపిచ
ప్రవక్తృత్వాపేతం గురుమపి సుబుద్ధిః పరిహరేత్ ॥ 851

అ. విదైవజ్ఞం= జ్యోతిష్కుఁడులేని, గ్రామం=గ్రామమును; విబుధ విధురాం= పండితులచేత హీనమైన, భూపతిసభాం=రాజసభను, శ్రుత్యా=వేదవచనముచేత, హీనం=శూన్యమైన, ముఖం=బ్రాహ్మణముఖమును, మనుజపతి శూన్యం= రాజుచే హీనమైన, విషయంచ=దేశమును; అనాచారాన్=మంచినడవడిలేని, దారాన్ = భార్యలను, అపహరికథం = హరికథలేని, కావ్యమపిచ=గ్రంథమును, ప్రవక్తృత్వ ఆపేతం=వాచాలత్వముచేత విడిచిపోయిన, గురుమపి = గురువునైనను, సుబుద్ధిః=మంచి జ్ఞానవంతుఁడు, పరిహరేత్=విడిచిపెట్టును.

తా. మంచి జ్ఞానముకలవాఁడు జ్యోతిష్కుఁడులేని గ్రామమునుగాని, పండితులులేని రాజసభనుగాని, ఒక వేదవచనమైన లేని బ్రాహ్మణవాక్కునుగాని, రాజులేని దేశమునుగాని, మంచి నడవడిలేని పెండ్లమునుగాని, హరికథలేని గ్రంథమునుగాని, ఉపదేశాదివాగ్మిత్వములేని ఆచార్యునిగాని విడిచిపెట్టును.

ఉ. దైవవిదుండులేనిపురి ధర్మవిదుండును లేనిగోష్ఠియున్

ంబు లేని నుడి యు భాగ్యపరుండును లేని దేశముం
కిని భార్య హారిమేకొని వాకొన లేనికావ్యముం
క్తగాని గురువర్యుఁడు నేల వివేకశాలికిన్.
లు. మేవడి=అణఁకువ, వావిరి=వరుసగా.

భిషగ్వర్ణనము.

ు=వైద్యులు. వీరు ఓషధీవిశేషముల చేతను, రసగంధ పాషా
వాతపిత్తశైత్యములవలన గలుగు రోగములను నివారించుకొఱ
ార్ణలేహ్యాదులు చేసి రోగులకిచ్చి పథ్యములతో ఆరోగ్యము
ారు.

కృశానుః—కృశానువు.
మ్. ఇత్యన్యతో వీక్ష్య సోపహాసమ్ ॥ 852
జైన నుండుఁగాక,అని మఱొక్క ప్రక్క నవలోకించి
ంచి యనియె.

ధైర్వ్యాంత ! మృషాకషాయై
హ్యై రయథార్థతైలైః ।
మే వంచితరుగ్ణవర్గైః
ండం పరిపూరయంతి ॥ 835

ః, వైద్యాః=వైద్యులు, మిథ్యా - ఔషధైః=అబద్ధపుమందు
కషాయైః=అబద్ధపుఁ గషాయముల చేతను, అసత్యాలేహ్యైః=
్యముల చేతను,అయథార్థతైలైః=అబద్ధపుతైలముల చేతను, వం
ంచితరుగ్ణవర్గైః=వంచన చేయఁబడిన వ్యాధిగ్రస్తులసమూహము
ిభాండం=కడుపనెడికుండను, పరిపూరయంతి=నిండించుకొను

్యులు సరికానిమందులు కషాయములు లేహ్యములు తైలములు
లను వంచించి కుండనువలె పొట్టను నిండించుకొనుచున్నారు.

ఆ. వట్టియౌషధంబు వట్టి కషాయంబు
వట్టిలేహ్యమును మ అట్టితైల
మిచ్చిరోగి మోస పుచ్చి వెజ్జులువీరు
పొట్టపోసికొం్రదు కట్టకడకు.

కించ—మఱియు.

వృ॥ న ధాతోర్విజ్ఞానం నచ పరిచయో వైద్యకనయే
న రోగాణాం తత్త్వావగతిరపి నో వస్తుగుణధీః ।
తథాప్యేతే వైద్యా ఇతి తరలయంతో జడజనాన్
అసూన్ భృత్యా మృత్యోరివ వసు హరంతే గదజుషామ్ ॥

అ. వైద్యకనయే=వైద్యశాస్త్రమందు, పరిచయః=అభ్యాసము, న=లేదు. ధాతోః = నాడియొక్క, విజ్ఞానంచ = విశేషజ్ఞానమును, న=లేదు. రోగాణాం - వ్యాధులయొక్క, తత్త్వ - అవగతిః = యథార్థతను - తెలిసికొనుటయును, న=లేదు. వస్తుగుణధీః అపి=ఔషధవస్తువులయందు బుద్ధియును, న=లేదు. తథాపి=అట్లైనను, ఏతే=వీరు, వైద్యాఇతి=వైద్యులమని, జడజనాన్=మందమనుష్యులను, తరలయంతః=భ్రమింపఁజేయువారై, మృత్యోః=మృత్యుదేవతయొక్క, భృత్యాఇవ=బంటులవలె, గదజుషాం = రోగమనుభవించువారియొక్క, అసూన్=ప్రాణములను, ధనంచ=ద్రవ్యమునున్, హరంతే=హరించుచున్నారు.

తా. ఈ వైద్యులకు వైద్యశాస్త్రపఠనమును, వాతపిత్తశ్లేష్మాది నాడీజ్ఞానమును, జ్వరమేహాది యథార్థజ్ఞానమును, ఔషధగుణజ్ఞానమును లేకున్నను; మేమే వైద్యులమని అజ్ఞులైనరోగులను భ్రమియింపఁజేయుచు, తాము మృత్యుదేవత [illegible] త్యులవ[illegible] ప్రా[illegible] ధనమునున్ హరించుచు[illegible] డు.

తే. వైద్యమును ధాతువును వ్యాధి వగయుమఱి ప
దార్థగుణమును నేమియు నరయఁబడదె?

వైన, నీవైద్యులారోగి ♦ యసువులవసువు
నీడ్చుకొనుచుంద్రు మృత్యువు ♦ భృత్యులట్లు.

అపిచ—మఱియు.

శ్లో॥ కషాయై రుపవాసైశ్చ నృణా ముల్లాఘతాం కృతామ్ ।
నిజౌషధకృతాం వైద్యో నివేద్య హరతేధనమ్ ॥ 855

అ. కషాయైః=కషాయములచేతను, ఉపవాసైః=లంకణములచేతను, కృతాం=చేయఁబడిన, ఉల్లాఘతాం= తేలికను, వైద్యః=వైద్యుఁడు, నృణాం= మనుష్యులకు, నిజౌషధకృతాం=తనయౌషధముచేత చేయఁబడినదిగా, నివేద్య=తెలిపి, ధనం=ద్రవ్యమును, హరతే=హరించుచున్నాఁడు.

తా. త్రికటు త్రిఫలాది కషాయములచేఁగాని లంకణాలచేఁగాని కలిగిన ఆరోగ్యమును ఈ వైద్యుఁడు తనమందుచేతనే కలిగినది అని ధనమును ఆయారోగులవలనఁ జేకొనుచున్నాఁడు.

క. త్రికటుత్రిఫలంబులవా
రక వేయుకషాయములను ♦ లంఘనములనుఁ
లగువేయగునంద నవై
ద్యకమున నేయనును వైద్యుఁ ♦ డర్థముగొననే.

టి. త్రికటువులు= సొంటి, పిప్పలి, మిరియాలు; త్రిఫలములు= చరక, తాటి, ఉసరిక కాయలు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ వయస్య ! విశ్వోపకారిషు వైద్యేష్వవద్యాని న కలయేథాః॥
వ. ఓ స్నేహితుఁడా ! విశ్వోపకారకులగు నీవైద్యులయందవద్యములు కల్పింపకుము ?

పశ్య?—చూడుమీ?

[illegible]
[illegible]

దూనే బంధుజనే కృతప్రలపనే ధైర్యం విధాతుంపునః
కశ్శక్తః కలితామయప్రశమనాద్వైద్యాత్పరోవిద్యతే॥857

టీ. మస్తే=శిరస్సు, మస్తరవేదనాకబళితేసతి= దాటఁగూడని తొందరచే త్రెంపఁబడినది యగుచుండఁగాను, అంతర్గళం=గొంతులోపల, స్వరే=స్వరము, మగ్నేసతి=అణఁగినది అగుచుండగాను,తనౌచ=శరీరమందు, జ్వరపావకే=జ్వరమనెడి యగ్నిచేత, తప్తాయాం సత్యాం=తపింపఁబడుచుండఁగాను, హృషీకవ్రజే=ఇంద్రియములసమూహము, తాంతేసతి=తగ్గినది అగుచుండఁగాను, దూనే=కృశించిపోయిన, బంధుజనే=చుట్టముల సమూహము, కృతప్రలపనేసతి=చేయఁబడిన ప్రలాపములుకలది అగుచుండఁగాను, పునః=మఱల, ధైర్యం=ధైర్యమును, విధాతుం=కలుగఁజేయుటకై, కలిత ఆమయ ప్రశమనాత్=చేరినవ్యాధులయొక్క పరిశాంతికలిగినట్టి, వైద్యాత్ = వైద్యునికంటె, పరః=మఱియొకఁడు, కః=ఎవఁడు, శక్తః=శక్తికలవాఁడుగా, విద్యతే=కనఁబడుచున్నాఁడు?

తా. తలనొప్పియు, గొంతునొప్పియు, ఒడలు జ్వరముకప్పియు, కన్నులు మొదలైన యింద్రియములణఁగియు తల్లిదండ్రులు మొదలైనవారేడ్చుటయు నుండఁగా, ఆరోగియొక్క రోగముల పరిశాంతికై ఈ వైద్యుఁడుగాక, మఱెవఁడు శక్తికలవాఁడు ?

క్రి. తలవేదనకునోర్వఁ కో దలముకాకయు క్రాఁక
వలననున్నను జల్బు కో వలననున్నఁ
గుత్తికపట్టి డగ్గుత్తిక గట్టినఁ
బలుకరాకున్నను కో బలుకకున్న
నొడలెంతొ చలివేఁకి కో నడలింత కనిపింపఁ
బడకనె నంబరుండఁ కో బడకయున్నఁ

తే. నాలుబిడ్డలు తలిదండ్రు । లన్నదమ్ము
లొక్క మొగిఁ జేరి పలవింప । నొద్దఁ జేరి
ధైర్యమును జెప్పనప్పు డా । ధైర్యశాలి
వైద్యుఁ డొక్కఁడె తక్కఁగ । వలఁతి యెవఁడు.

వృ॥ మాబోధి వైద్యకకలామయ మామయేషు
ప్రాప్తేషు యోభిషగితి ప్రథిత స్తమేవ
ఆకారయత్యఖిలఏవ విశేషదర్శీ
లోకో౽పి తేన భిషగేవ న దూషణీయః ॥ 858

అ. అయం=ఈవైద్యుఁడు, వైద్యకకలాం = వైద్యశాస్త్రమునుగూర్చి, మాబోధి=తెలిసికొనఁబడడు; విశేషదర్శీ=విశేషము తెలిసినట్టి, అఖిలఏల=సకలమైన, లోకోపి=జనులును, ఆమయేషు=విధిశాస్త్రములు, ప్రాప్తేషు=ప్రాప్తించుచుండఁగా, యః=ఎవఁడు, భిషక్ ఇతి = వైద్యుఁడుఅని, ప్రథితః=ప్రసిద్ధపడుచున్నాఁడో, తమేవ=వానినే, ఆకారయతి=పిలుచుచున్నారు; తేన=దానిచేత, భిషక్=వైద్యుఁడు, నదూషణీయఏవ=దూషింపఁదగినవాఁడే కాఁడు.

తా. వైద్యుఁడు వైద్యశాస్త్రముమాత్రమైన చదువకయు, లోకులు వైద్యవిషయమున విశేషము తెలిసియు, ఎవఁడు వైద్యుఁడని ప్రసిద్ధపడిన వాఁడో వాఁడే పిలువఁబడుచుండును; అట్టివైద్యుఁడే గౌరవింపఁబడుచుండును.

తే. లోకులొక వైద్యవిద్యయు । లేకయున్న
వైద్యు లనుపేరి ప్రఖ్యాతి । వేద్యులున్నఁ
బిలిచికొనుచుందు రందుచే । భిషజులెపుడు
దూఱఁదగు వారు కారేల? । దూఱవీరి.

గ॥ కష్టమపహాసికృతోపకారేష్వగదంకారేషు కృతఘ్నఏవ నిర్వివేకోలోకః॥ 859

వ. అయ్యో ? కృతోపకారులగు నగదంకారులయెడలను నీ లోకులు కృతఘ్నులేయగుచు వివేకవిహీనులగుచున్నవారు.

గ॥ ఇత్థంహికవయః కథయంతి॥

వ. కవులు నివ్విధమున నవ్విషయముననే కథకులగుచున్నారు కదా ?

వృ॥ నిర్వృత్తాధ్వరకృత్య ఋత్విజ, ముఘో త్తీర్ణాపగో నావికమ్
యుద్ధాంతే సుభటంచ సిద్ధవిజయో వోఢార, మాప్తస్థలః
వ్యర్థంవారవధూజనంచ కువిటో నిర్విష్టతద్యౌవనో,
ధ్వస్తాతంకచయశ్చికిత్సకమపి ద్వేష్టి ప్రదేయార్థినమ్॥ 860

అ. నిర్వృత్తాధ్వరకృత్యః = నెఱవేర్చుకొన్న యజ్ఞకార్యముకలవాఁడు, ఋత్విజం=యాజ్ఞికునిన్; ఉత్తీర్ణాపగః= దాఁటిన నదికలవాఁడు, నావికం= ఓడవానినిన్; యుద్ధాంతే=యుద్ధముకడపట, సిద్ధవిజయః = సిద్ధించినవిజయముకలవాఁడు, వోఢారం=వాహనమైన, సుభటం=చెంది, కువిటః=కుత్సితమైన విటుఁడు,నిర్విష్టతద్యౌవనః = నెఱవేర్చుకొన్నయాదాని యౌవనముకలవాఁడై, వ్యర్థం = వ్యర్థముగా, ఆప్తస్థలః=ప్రియమైన స్థలముకలవాఁడైన, వారవధూజనంచ=వేశ్యాస్త్రీజనులనున్, ధ్వస్తాతంకచయః = తొలఁగఁ గొట్టఁబడినవైఆటంకములైన రోగముల సమూహముకలవాఁడు, చికిత్సకమపి = వైద్యునిన్ గూడ; అథ=ఆవెనుక, ప్రదేయార్థినం = ఇయ్యఁదగినదానినిఁ గోరువానినిఁగా, ద్వేష్టి=ద్వేషించుచున్నాఁడు.

తా. యజ్ఞకార్యములు నెఱవేర్చుకొన్నవాఁడు తా నీయవలసిన ధనమును గోరెడి యాజ్ఞికునిఁగాని, ఏటిని దాఁటించఁగా దాఁటినవాఁడు తా నీయవలసిన దాని నడుగఁగా నాయోడవానినిఁగాని, యుద్ధములో తనకు జయముకలిగియు తనకు సహాయుఁడుగానుండిన మహాభటుఁడు వానికీయవలసినదాని నడుగఁగా వానినిగాని, మోసికొనిపోయి విడిచినవాఁడు ఆకూలి నడుగఁగా నెక్కిపోయినవాఁ డాకూలివానినిగాని, భోగముదాని నెల్లకాల మనుభవించి అది ముసలి

దైన వెనుక దానివిట కాఁడు అడిగినదానినీయక దానినేగాని, రోగములు మానిచి వైద్యుఁ డడిగినదాని నీయక ఆరోగి ఆవైద్యునిఁగాని వెనుక వెనుక ద్వేషించు వాఁడే మహాదోషి యగువాఁడు.

సీ. క్రతువులు చేయించి ♦ కృతకృత్యుఁడై తోడ
నల బుత్విజునితోడ ♦ నలుగువాఁడు
ప్రవహించునీటిని ♦ బ్రవహణంబున దాఁటి
దాఁటించువానితోఁ ♦ దగులువాఁడు
యుద్ధముచేయించి ♦ యిద్ధజయంబంది
యందించిన భటునె ♦ యలఁచువాఁడు
నెత్తినబరువును ♦ నెత్తించుకొనిపోయి
యిలుచేరి కూలినే ♦ యెగుచువాఁడు
తే. వయ సనుభవించి వేశ్యను ♦ వదలువాఁడు
లేని నెపమూని పనివాని ♦ కీనివాఁడు
నడుగ నర్థి నిరర్థుఁగ ♦ నడుపువాఁడు
వ్యాధి తీర్చియు వైద్యుని ♦ వదలువాఁడు.

కృశానుః—కృశానుఁడు.—

గీ॥ ఇతి విమానమగ్రతశ్చాలయన్నగ్రతోఽవలోక్య సోపాలం
భమ్ ॥ 861

వ. అని విమాన మానయించుకొని తనయెదుర నిరీక్షించి యు
పాలంభ సహితంబుగ.

గీ॥ సఖేఽత్రపశ్య? కవీనామేషాంశాస్త్ర విప్రతిషిద్ధాంచర్యామ్॥

వ. సఖా! ఇటఁజూడు మీ కవులచర్యలు శాస్త్రప్రతిషిద్ధములై
యున్నయవి.

కవివర్ణనము.

ఇ. కవులు=కవనశక్తికలవారు. వీరు గణయతిప్రాసములతో ఛందోభంగ ములేక పద్యాదులు రచించువారు.

వృ॥ శ్రీనాథ స్తవనానురూప కవనాం వాణీంమనోహారిణీమ్
కష్టంహా? కవయఃకదర్థకుటిల క్ష్మాపాలసాత్కుర్వతే।
దూరోపాహృతసార సైంధవపయో దేవాభిషేకోచితమ్
సంసేకే వినియుంజతే సుమతయశ్శాకాలవాలస్యకిమ్ ॥ 863

అ. కవయః=కవులు, శ్రీనాథ స్తవనానురూపకవనాం = విష్ణుస్తోత్రములకు తగుమైనకవిత్వముకలదై, మనోహారిణీం = మనోహరమైన, వాణీం=వాక్కును, కదర్థకుటిలక్ష్మాపాలసాత్కుర్వతే=క్షుద్రులై కుటిలురైన రాజుల కధీనము చేయుచున్నారు. హాకష్టం=ఆహాకష్టము? సుమతయః= బుద్ధిమంతులు, దేవాభిషేకోచితం = శ్రీరామనాథస్వామియొక్క అభిషేకమునకు తగినదై, దూరోపాహృతసార సైంధవపయః=దూరమునుండి తేఁబడిన దేవనదీసంబంధమైననీటిని, శాకాలవాలస్య=కూరగాయలపాతియొక్క, సంసేకే=తడుపుటయందు, వినియుంజతేకిం=ఉపయోగపఱచుచున్నారా? ఏమి?

తా. ఈకవులు శ్రియఃపతిస్తోత్రములకు తగిన తమకవిత్వము నీచరాజులపాలిటఁ బడవేయుచున్నారు. ఇట్లు చేయుట సేతుబంధముదగ్గర రామేశ్వరమునందలి రామనాథస్వామియభిషేకమునకై ఇన్నాళు మున్నాటామడలనుండి తెచ్చిన గంగాజలమును కూరగాయలపాతులకుఁ బోయునట్టులున్నది.

ఉ. శౌరి నుతింపనింపయిన ◊ సత్కవనంబు నృపాలపాశముల్
సారెకుఁదాఁకవారొనఁగ ◊ సాఁగిరి లోఁగుచు వ్యర్థులీకవుల్
సీరిరహీరామనాథు నభిషేకము ◊ కోసముగాఁగనీరముల్
దూరమునుండి తెచ్చినవిరెతోఁగఁగఁజేయరె? శాకసేకముల్.

ఇ. రామేశ్వరము—రాముఁడు ఈశ్వరునితోడఁగూడ ప్రతిష్ఠింపఁబడినస్థల —౧ దక్షిణమున మధురజిల్లాలో తూర్పున సముద్రతీరమునొద్ద రామ

నాథపురమునకును, దర్భశయనమునకును మధ్యమార్గమునబోవ సముద్రమధ్యమునయుండునది. ఈ యది శ్రీరాములు వానరులతోడఁగూడి లంకాప్రవేశమునకై సముద్రమున సేతువుకట్టించిపోయి, రావణుని సంహారముచేసి మఱలవచ్చినప్పుడు ఆ సేతువువెంబడి తనకులాచార మాచరించుట తనకు ధర్మమని ఆప్రాకారము ఈశ్వరుని పూజచేయుటకై యేర్పఱచిన స్థలవిశేషము అని కొందఱు శైవులు చెప్పెదరు.

కించ—మఱియు.

శ్లో॥ స్తువద్భవ నివర్తకే సతిహరౌ కవిస్సూక్తిభిః
కరోతివరవర్ణినీచరితవర్ణనం గర్హితమ్ ।
అనీతి రవనీపతిర్గృహశునీతనుంమౌక్తికై
ర్విభూషయతి దేవతాముకుట భాగయోగ్యైర్యథా॥ 864

అ. యథా=ఎట్లు, అనీతిః=నీతిలేని, అవనీపతిః=రాజు, దేవతాముకుటభాగయోగ్యైః=దేవతలకిరీటభాగములకు తగినవియైన, మౌక్తికైః=ముత్తెములచేత, గృహశునీతనుం=ఇంటికుక్క యొంటిని, విభూషయతి=అలంకరించుచున్నాఁడో (అట్లు) కవిః=కవియగువాఁడు, స్తువత్ భవ నివర్తకే = స్తోత్రముచేయువారియొక్క దోషములను నివారించునతఁడైన, హరౌసతి = శ్రీహరియుండఁగా; సూక్తిభిః=తనసూక్తులచేత, గర్హితం=నిందింపఁబడినదైన, వరవర్ణినీచరితవర్ణనం=మేలైన స్త్రీయొక్క నడుమపడినవర్ణనమును, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు.

తా. పెద్దల యాచారములేనివాఁడు దేవతలకిరీటములకు తగిన ముత్యాలు తెచ్చి కుక్కకు సింగారించినట్లు ఈకవి సకలదోషపరిహారకుఁడైన శ్రీహరిని వర్ణించుట విడిచి, సామాన్యనింద్యమైన స్త్రీసంభోగాదిచరితము వర్ణించుచున్నాఁడు..

మ. భవహారిన్హరివీడి వేశ్యవనితన్ భావింపఁగాఁ దద్భవ
ద్భవనేవర్ణనసేయుదురకవులుప్రోద్యత్సూక్తులన్, వేడ్కభూ

ధవులుఁ గేహాశునిఁ మనంబలర ముక్తాపంక్తులఁ దేవతా
నివహోర్వ్యాంబుబమూలమూలఁ జొఱనక న్వేషించిభూషించ రే.

టీ. తద్భవోద్భవనే = దానిదోషములతో పుట్టువుకలదానినే, అన్వే
ంచి= వెదికి.

విశ్వావసుః — విశ్వావసువు.

ఆంతరధ్వాంతహారయః కవయస్త్వయా నాధక్షేప్యాః ॥ 865
ఆంతరధ్వాంతహారులు కవులు నీకధిక్షేపింపఁదగినవారు కారు.

॥ కామం వాచః కతిచి దఫలాస్సంతు లోకే కవీనామ్
సంత్వేవాన్యా మధురిపుకథాసంస్తవాః కామదోగ్ధ్ర్యః ।
విత్తంకామంభవతువిఫలం దత్తమశ్రోత్రియేభ్యః
పాత్రే దత్తై ర్భవతిహి ధనై ర్ధన్యతా భూరిదాతుః ॥ 866

అ. కవీనాం = కవులయొక్క, కతిచిత్ =కొన్ని, వాచః = వాక్కులు,
కే=లోకములో, కామం=బహుగా, అఫలాః = నిష్ఫలములుగా, సంతు=
సునుగాక? అన్యాః=మఱికొన్ని, మధురిపుకథాసంస్తవాః=శ్రీహరికథలను
త్రముచేయునవియై, కామదోగ్ధ్ర్యః=కోరికలనుపిండునవి, సంత్వేవ=అగు
గాక? అశ్రోత్రియేభ్యః=అవైదికులకు, దత్తం=ఈయఁబడిన, విత్తం=ధన
భూరిదాతుః=మహాదాతకు, కామం=బహుగా, విఫలం = నిష్ఫలము,
తు=అగునుగాక? పాత్రే=యోగ్యవిషయమున; దత్తైః = ఈయఁబడిన,
ః=ద్రవ్యములచేత, భూరిదాతుః=ఆ మహాదాతకు, ధన్యతా=కృతార్థము
తిహి=అగుచున్నదికదా?

తా. కవులవాక్కులు కొన్నినిష్ఫలములై కొన్ని భగవద్విషయములై
కోరికలు నిచ్చును; ఎంతదాతయైనను పాత్రదానముచేయని ధనము వ్యర్థ
సత్పాత్రదానముచేసిన ధనము ఎవనికిఁగాని తనకు ధన్యతనిచ్చునుకదా?

కవివాక్యంబులు కన్నయన్నులపయిం కగల్పించి వ్యర్థంబులై
ియుఁ మెండుగనుంషుఁగాని, హరిపై కహర్షించి కల్పించిన

ట్టివికొన్నైననుసార్థములైన మెయిం బ్రేన్నున్నఁ బ్రాంత్యమం
దుచదాన్యత్వములొక్కచోఁ(లితమునయందుంజెంద వేధన్యతన్.

వృ॥ కల్యాణంభగవత్కథాగ్రథనతః కావ్యం విధాతుఃకవేః
తస్యైవాంగతయాక్వచిద్రచయత శ్శృంగారవీరాదికమ్
కోదోషోభవితా యదత్ర కవితాశీలైస్సమాశ్రీయతే
పంథా వ్యాసవసుంధరాశ్రుతిభవ గ్రంథాదిషు ప్రేక్షితః ॥

అ. భగవత్కథాగ్రథనతః=భగవద్విషయికకథలను జెప్పుటచేత, కల్యాణం=శుభకరమైన, కావ్యం=కావ్యమును, విధాతుః = చేయునట్టియితఁడును, తస్యైవ=ఆకావ్యమునకే, అంగతయా=అంగమగుటచేత, క్వచిత్=ఒకానొకచోట, శృంగారవీరాదికం=శృంగారవీరాది నవరసములను, రచయతః=రచించునట్టి యతఁడునైన, కవేః=కవికి, కోదోషః=ఏమిదోషము, భవితా=కలుగఁగలదు? యత్=ఎందువలన, అత్ర=ఇక్కడ, కవితాశీలైః=కవనమేస్వభావముగాఁగలవారిచేత, వ్యాస వసుంధరాశ్రుతిభవ గ్రంథాదిషు = వ్యాసులయొక్కయు-వల్మీకసంభవుఁడైన వాల్మీకియొక్కయు - గ్రంథాదులందు, ప్రేక్షితః=చూడఁబడినదో? తత్=అందువలన, పంథా=ఆమార్గము, సమాశ్రీయతే=అంగీకరింపఁబడుచున్నది.

తా. భగవత్కథలకావ్యములలో అంగమైయుండుటవలన శృంగారాదిరసములను రచియించుటవలన దోషమేమి? వ్యాసవాల్మీకాదులుకూడ భారతరామాయణాదులందును అట్టిరసవర్ణనము అంగీకరింపఁబడుచున్నదా లేదా?

మ. మంగళకారి కావ్యము సమంచితభక్తిరసంబు కూర్చి కా
వ్యాంగమునాట నవ్యరసమారసి కూర్తురు కావ్యకర్త లీ
యంగున,వ్యాసముఖ్యకవులాద్యులునై తమునాత్మకార్యముల్
రంగలరంగఁ గూర్చి రసమాసులు కుప్పిరి చూడవేడుకై.

ఇ. వ్యాసమహర్షి. 709 శ్లోకమున చెప్పఁబడియున్నది.

ఇ. వాల్మీకి=వసుంధరా(శ్రుతి- భవుఁడు = భూమిచెవిని - వల్మీకమున-పుట్టి వర్షముగురిసి వెలివడివచ్చినట్టియతఁడు, ఇతఁడు పుట్టలో తపస్సు చేయుచుండఁగా, బ్రహ్మాజ్ఞచేత నారదమహర్షి వచ్చి ఆ పుట్టపైనుండి రామనామోపదేశము చేసినందున అదిమొదలుకొని ఆ రామనామజపముచేత నే రామావతారమునకు మునుపే మహావిష్ణ్వనుగ్రహముచేత భవిష్యత్కథను ఛందోబద్ధముగా రామాయణరూపమున మొట్టమొదట కవనమును సృష్టిచేసిన యతఁడు.

కృశానుః—కృశానుఁడు.

శ్లో॥ నర స్తుతివిధాతారో న వ స్తుత ఇమేబుధైః ।
శ్లాఘనీయాఇతి కవీన్ శాస్త్రాధ్వన్యో వినిందతి ॥ 868

అ. నర స్తుతివిధాతారః = నరులస్తోత్రముచేయువారైన, ఇమే=ఈకవులు వస్తుతః=నా స్తవముగ, బుధైః=జ్ఞానులచేత, శ్లాఘనీయాః=శ్లాఘింపఁదగినవారు, న=కారు. ఇతి=అని, కవీన్=కవులను, శాస్త్రాధ్వన్యః=శాస్త్రమార్గప్రవర్తకుఁడు, వినిందతి=నిందించుచున్నాఁడు.

తా. నర స్తుతిచేయు కవులను జ్ఞానులుశ్లాఘించరు. అని శాస్త్రమార్గానుసారియైన యతఁడాకవులను నిందించుచుండును.

క. నరనుతి సేసెడివానిని
వరమతి క్షితి శ్లాఘసేయ వాంఛింపఁడునాన్
వరకవియయినన్ శాస్త్రా
ధ్వరతుండయి శ్లాఘసేయువాఁడే? వానిన్.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ ధనచపల సకలపురుషసాధారణ మిదందూషణ మవివేకిభిః
కవిష్వేవ కేవల మాధీయతే. 869

ధనచాపల్యము గల పురుషసాకల్యమునకు సాధారణమైన

యీదూషణము కేవలము నవివేకులు కవులయందె కల్పిం చెదరు.

యతః—ఏలంటే.

వృ॥ పద్యైర్ హృద్యతమైః స్తువంతి కవయః ప్రాయేణపృథ్వీపతీన్
అన్యేతాన్ స్తువతేవచోభి రచమత్కారైరసారైరపి
పద్యారంభణశక్త్యశక్తి నిహితో భేదః కవీనాంభవ
త్యన్యేషాంచ పరం నరస్తుతికృతో దోషస్తు సార్వత్రికః॥870

అ. హృద్యతమైః=అతిమనోహరములైన, పద్యైః=పద్యములతో, కవయః =కవులు, పృథ్వీపతీన్=రాజులను, ప్రాయేణ=బహుగా, స్తువంతి = స్తుతించుచున్నారు; అన్యేఽపి=ఇతరులును, అచమత్కారైః=చమత్కారికానివై, అసారైః=నిస్సారములైన, వచోభిః=వాక్కులచేత, తాన్ =ఆరాజులను, స్తువతే=స్తుతించుచున్నారు; పద్యారంభణశక్త్యశక్తివిహితః= పద్యములారంభించుటయందలి సామర్థ్యాసామర్థ్యములందు ఏర్పఱుపఁబడిన, భేదః=భేదము, కవీనాం=కవులకు, భవతి=అవుచున్నది; అన్యేషాంచ=ఇతరులకును, పరం=మిక్కిలి, నరస్తుతికృతః=నరస్తుతివలనచేయఁబడిన, దోషస్తు=దోషమైతేనో, సార్వత్రికః=సర్వత్రసాధారణమైనది.

తా. సత్కవులు చమత్కారిపద్యములతోఁగాని, అసత్కవులు అచమత్కారిపద్యములతోఁగాని నరస్తుతి చేయుచుందురుగాని; కవనమందు సామర్థ్యాసామర్థ్యము లాకవులయందే యుండినను; ఇతరులయందు ఆ నరస్తుతి దోషమొక్కటియే సర్వసాధారణమైయుండునది.

తే. కవులు రాజుల రాజిలఁ గడునుతింత్రు
పరులు వారలగాఱుల బహునుతింత్రు
పద్యకృతి శక్తిని నశక్తి నుద్యమించు
భిదను గుణదోషములయందుఁ బెద్దలెవరు ?

గ॥ క్షణమాలోక్యసాదరమ్ ॥

వ. క్షణమాలోకించి సమాదరసహితంబుగ.

వృ॥ ప్రాచేతస వ్యాస పరాశరాద్యాః
ప్రాంచః కవీంద్రా జగదంచితాస్తే
గోష్ఠీ నవీనాపి మహాకవీనామ్
పూజ్యా గుణజ్ఞై ర్భువనోపకర్త్రీ ॥ 1

అ. ప్రాచేతస-వ్యాస-పరాశర - ఆద్యాః=వాల్మీకి-వ్యాసులు - పర లు - మొదలైన, తే=ఆ, ప్రాంచః=ప్రాచీనులైన, కవీంద్రాః = కవీశ్వ జగత్ - అంచితాః=లోకులచేత - పూజింపఁబడినవాఁడు. మహాకవీనాం హాకవులయొక్క, గోష్ఠీ=సభ, నవీనా౽పి=క్రొత్తదైనను; భువన - ఉపక =లోకమునకు - ఉపకారిణియై, గుణజ్ఞైః=గుణజ్ఞులచేత, పూజ్యా=పూజ దగినది.

తా. వాల్మీకి వ్యాస పరాశరాది మహర్షులు పూర్వులు లోకపూజ్య కవీశ్వరులు. ఆధునిక కవులును లోకపూజ్యులే యైనవారు.

తే. వ్యాసవాల్మీకులాద్యులౌ ప్రాక్కవీంద్రు
లెల్లఁబూజ్యులె మఱి యట్టు లితరకవులు
సుగుణసంగ్రాహ్యులకు గ్రాహ్యు లగుచునుంద్రు
భువనమున కుపకారులుఁ బూజ్యులగుట.

ఇ. వ్యాసవాల్మీకులు 82 వ పుటలో.

ఇ. పరాశరమహర్షి=వసిష్ఠమహర్షి మనుమఁడు, శక్తిమహర్షి కొమారుఁ వ్యాసమహర్షి తండ్రి, శుకమహర్షి తాత; ఇతఁడు యమునానదిదాఁటుటకై వలో పోవునపుడు ఆ దాశరాజుకూఁతురైన సత్యవతికి యోజన గంధిత్వ నిచ్చి చీఁకటికల్పించి సద్యోగర్భమున ఆమెవలననే తనకు వ్యాసమహర్షి త్రుఁడయ్యెను.

తసుఁడు=వాల్మీకి - ప్రచేతస్సనెడి వరుణదేవునివలన పర్షింపఁ
హర్షి.

తథాహి—అటు లేకదా ?

వృ॥ మాఘశ్చోరోమయూరోమురరిపు రపరో భారవిస్సారవిద్యః
శ్రీహర్షః కాళిదాసఃకవి రథ భవభూత్యాహ్వయోభోజరాజః
శ్రీదండీ డిండిమాఖ్యశ్శ్రుతిమకుటగురు ర్భల్లటో భట్టబాణః
ఖ్యాతాశ్చాన్యేసుబంధ్వాదయఇహకృతిభిర్విశ్వమాహ్లాదయంతి॥

దం. మాఘుఁడు, బిల్హణుఁడు, మయూరుఁడు, మఱొకఁడు మురారి, సారవిద్యావంతుండైన భారవి, శ్రీహర్షుఁడు, కాళిదాసకవి, వెనుక, భవభూతిఅను పేరుగలవాఁడును, భోజరాజును, దండియు, డిండిముఁడను పేరుగలవాఁడును, వేదాంతగురువును, భల్లటుఁడును, భట్టబాణుఁడును, ఇతరులైన సుబంధ్వాదులును ప్రసిద్ధులై ఇక్కడ కావ్యములచేత ప్రపంచమును సంతోషపఱచుచున్న సంస్కృతకవులు.

ఇ. మాఘకవి-శిశుపాలవధకావ్యకర్త, పదలాలిత్యార్థ గౌరవములతోడి కవనకర్త.

చోరకవి=బిల్హణుఁడు- చౌరపంచాశికా కావ్యకర్త, యామినీ పూర్ణతిలక విద్యాగురువు.

మయూరకవి=తానంధుఁడైయుండి సూర్యునిమీఁద శతకముచెప్పి కన్నులఁబడసిన యతఁడు.

మురారికవి=అనర్ఘరాఘవీయ నాటకకర్త.

భారవికవి=కిరాతార్జునీయ కావ్యకర్త.

శ్రీహర్షకవి=నైషధర్మ్యసులు రచియించినతఁడు.

కాళిదాసకవి = రఘువంశాదికావ్యములను, శాకుంతలాదినాటకములను రచియించినకవి.

భవభూతికవి=మాలతీ మాధవీయనాటకకర్త.

భోజరాజకవి=ఇతఁడు ధారాపురమున రాజుగానుండి సరస్వతీ కంఠాభరము రచించి, కాళిదాసాదికవులను తనసభలో శ్లాఘించుకొనుచు నున్నతఁడు.

దండికవి=కావ్యాదర్శమునకును దశకుమార చరిత్రమునకును కర్త.

వేదాంతాచార్యకవి=రంగనాథ పాదుకాసహస్ర, హయగ్రీవ స్తోత్రాది గ్రంథకర్త.

భట్టబాణకవి=కాదంబరీవచన కావ్యకర్త.

సుబంధుకవి=వాసవదత్త అను వచనకావ్యమునకు కర్త.

సీ. చెలఁగె మాఘుఁడనంగ శిశుపాలవధ చెప్పి
చౌరపంచాశిక చోరుఁడనఁగ
సర్యమశతకంబు నంధమయూరుండ
నర్ఘరాఘవముఁ మురారియనఁగ
రహిభారవియనంగ రాతార్జునీయముఁ
శ్రీహర్షుఁడనఁగఁ దక్షైషధర్మ
మాకాళిదాసుండు నారఘువంశాది
భవభూతిమాలతీ మాధవమును
ప్రభు భోజరాజు సరస్వతీ కంఠాభ
రణము కావ్యాదర్శమును నెదండి
వేదాంతమార్గముఁ వేదాంత దేశికు
లట్టికాదంబరిఁ భట్టబాణుఁ
తే. డల్ల వాసవదత్తాదు లెల్లకృతులు
నల సుబంధ్వాదులనఁ గవులతిసమర్థు
లొనర నొనరించి లోకులం దనరఁజేసి
రిందు నిందనుకఁ సుకీర్తిందు లగుచు.

పరంతు—మఱియు.

వృ॥ సంపన్నిర్మదభావయో రసఘయోస్సాహిత్య పాండిత్యయో
సామర్థ్యాన్య జనోపకారకతయోస్సామ్రాజ్యదాక్షిణ్యయో

ఔదార్యప్రియవాదయోశ్చకథయం త్యాచార్యవిజ్ఞానయోః
సామానాధికరణ్యమేవవిబుధోత్తంసప్రశంసాస్పదమ్ ॥ 873

అ. అనఘయోః=నిర్దోషములైన, సంపత్ నిర్మదభావయోః=సంపదకును అహంకారరాహిత్యమునకును, సాహిత్యపాండిత్యయోః=భాషాజ్ఞానమునకును విద్వత్త్వమునకును, సామర్థ్యాన్యజనోపకారకతయోః=సమర్థతకును ఇతరుల కుపకారము చేయుటకును, సామ్రాజ్యదాక్షిణ్యయోః=చక్రవర్తిత్వమునకును దాక్షిణ్యమునకును, ఔదార్యప్రియవాదయోః = దాతృత్వమునకును ప్రియముగా వచించుటకును, ఆచార్యవిజ్ఞానయోశ్చ = ఆచార్యులకును విశేషజ్ఞానులకును, విబుధోత్తంసప్రశంసాస్పదం = పండితశ్రేష్ఠుల పొగడికలకు ఆధారమైన, సామాన్యాధికరణ్యమేవ=సమానస్థానముగుట నే, కథయంతి=చెప్పుచున్నారు.

తా. సంపదతో గర్వములేకుండుటయును, భాషాజ్ఞానముతో పాండిత్యమును, అన్నిట సమర్థత్వముతో అన్యుల కుపకారము చేయుటయును, తనకున్న చక్రవర్తిత్వముతో పరులయందు దాక్షిణ్యమును, తనకున్న దాతృత్వముతో పరులయందు ప్రియముపలుకుటయును, తనకున్న ఆచార్యత్వముతో తనకు విశేషజ్ఞానమును సమానగుణములు అని చెప్పుచుందురు.

సీ. మదమిచ్చుసిరిని నిర్మదతతో సాహిత్య
మాత్రముఁ బాండిత్య ౯ మహిమతోడ
సామర్థ్యమును నన్యజనతోపకృతితోడఁ
బ్రభుతను దాక్షిణ్య ౯ పరతతోడ
నౌదార్యమును బ్రియ ౯ వాదముతోడను
నాచార్యతను జ్ఞాతృ ౯ తాస్థతోడఁ
గవనధోరణిని లా ౯ క్షణికతతోడను
వినతి మహోన్నతి ౯ విధముతోడఁ

తే. జేర్చిసహవాససంస్థితి ౯ కూర్చివానిఁ
దనరఁ జేసెడిచాతురి ౯ యనఘులైన

యలఘులకుఁగాక తమయందె ॥ యందగలఁగఁ
జేసికొనఁ జేరినయున నీ ॥ వాసికలదె ?

ఇదంచావధేయం—ఇదియుఁ దెలియుసదియ.

వ్ర ప్రణతచరణరేణు విష్ణుచిత్తౌ
శఠమథన సరసౌ మునిస్సభూతః ।
మధురకవి రితో౽పరేచ ధన్యాః
కతి నపునంతి జగంతి సూక్తిపూరైః ॥ 874

అ. ప్రణతచరణరేణువిష్ణుచిత్తౌ=భక్తాంఘ్రిరేణులును విష్ణుచిత్తులును, శఠమథనసరసౌ=శఠగోపులును సరోయోగులును, సః=ఆ, భూతఃమునిః=భూతయోగులును, మధురకవిః=మధురకవులును, ఇతః=వీరికంటె, అపరేచ=ఇతరులును, ధన్యాః=కృతార్థులు, కతి=కొందఱు, జగంతి=లోకములను, సూక్తిపూరైః=శ్రీసూక్తిసమూహములచేత, నపునంతి=పావనపఱుచరా?

తా. తొండరడిప్పొడియాళ్వార్లును, పెరియాళ్వార్లును, నమ్మాళ్వార్లును, పొయ్గైయాళ్వార్లును, పూదత్తాళ్వార్లును, మధురకవియాళ్వార్లును, మఱియితరులైన యాళ్వార్లును తమ శ్రీసూక్తులచేత ఈలోకమును పావనపఱచుచున్నారుకదా ?

సీ. ప్రాబోధికిఁ సూక్తి ॥ పాళికఁ రంగేశు
పయి రచించినభక్త ॥ పదరజుండు
సుప్రకాశకముల ॥ సువచస్సుల నవిద్య
తమ మడంచినకలి ॥ ధ్వంసకుండు
గురుముఖాధ్యయనమే ॥ యరయ కశేషము
ల్వేదముల్వల్కిన ॥ విష్ణుచిత్తుఁ
డకలంకకవి గాయ ॥ కావళీసార్వభౌ
ముఁడుమునివాహన ॥ స్ఫుటయశుండు

బ్రహ్మసంహిత జగ త్ప్రచురము చేయ స
హస్రశాఖగఁ జేసి నలశఠారి
యాశఠారాతివా గ్వ్యాసము మాధుర్య
కావ్యముఁ జేసిన కవివరుండు
నలరంగ ననుదిన మలరంగ యాత్రలఁ
బురిని నేలు కులశేఖర విభుండు
నామహీసార పురాధీశుఁ డౌ భక్తి
సారాహ్వయుఁడు సర్వ సూరినుతుఁడు
కాంచీపురంబునఁ గాంచనాంబుజమున
జనియించినట్టి కా సారయోగి
మల్లాపురంబున మాధవీ సుమమున
భూతాఖ్యఁ దోఁచిన బుధనుతుండు
మాయూరపురమున మహిత కైరవమున
మహదాఖ్యఁ దోఁచిన మహిమశాలి
ఆముక్తమాల్యద నైన తిరుప్పావును
తిరుమొళ్రి తీర్చిన స్థిరయశస్క
శ్రీభాష్యము మొదలు శోభితగ్రంథము
లానతిచ్చి నల రామానుజ ముని
మహితత్రయీకంఠ మంగళసూత్రమా
సూక్తుల వెలయు శ్రీవత్సచిహ్నుఁ
తే. డమల మేధావి మహిమల నవని మీఱి
మాఱులేక యనేకులు మానితాత్ము
లతుల కవితాధురంధర కృతులఁ గృతులు
భువనములఁ బావనము సేయ స్ఫురణనుండ్రు.

ఇ. శఠమథనులు=శఠారి-వీరు పాండ్యదేశమున తామ్రపర్ణీతీరమున క
కాపురియందు విష్వక్సేనాంశమున కారిమార్లవలన ఉదయనంగయారు
అవతరించి, తింత్రిణీమూలమున నివసించి, విష్వక్సేనులే ఆచార్యులై, భగ
షయమున తిరువాయిమొళ్ళి మొదలైన ద్రావిడప్రబంధములను పాడి; వడ
మలె, తెన్ తిరుమలె మొదలైన దివ్యదేశములను మంగళాశాసనము చే
నమ్మైయాళ్వార్లు.

ఇ. మధురకవులు = శ్రీశఠగోపులశిష్యులు— వీరు పాండ్యదేశ తామ్ర
తీరమున తిరుక్కోళూరున పరిషద్గణాంశమున అవతరించి, తమ యాచా
ర్యులైన నమ్మైయాళ్వార్ల విషయమై కణ్ణినుణ్ శిరుత్తాంబును పాడిన మధుర
యాళ్వార్లు.

ఇ. విష్ణుచిత్తులు=వీరు పాండ్యదేశమున శ్రీవిల్లిపుత్తూరున వైనతేయాంశ
ముకుందార్యులవలన పద్మెయమ్మైయారున కవతరించి, సేనమొదలియాళ్వా
ఆచార్యులై తిరుప్పల్లాండు పెరియాళ్వార్ తిరుమొళ్ళినిన్ పాడి; తెన్ మధు
వడమధురై మొదలైన దివ్యదేశములను మంగళాశాసనము చేసిన
యాళ్వార్లు.

ఇ. భక్తాంఘ్రిరేణులు=వీరు చోళదేశమున కావేరీతీరమున మండం
వనమాలాంశమున అవతరించి, సేనమొదలియాళ్వార్లె ఆచార్యులై శ్రీరంగ
నె నివసించి; తిరుప్పళ్ళియెళ్ళుచ్చి, తిరుమాలైయుపాడి, నంబెరుమాళ్ సన్
మంగళాశాసనము చేసిన తొండరడిప్పొడియాళ్వార్లు.

ఇ. కులశేఖరాళ్వారు— వీరు కేరళదేశమున తిరువంజిక్కళమున
భాంశమున శేరరాజును అవతరించిన, సేనముదలియాళ్వారె ఆచా
ముకుందమాలెయు, పెరుమాళ్ తిరుమొళ్ళియు పాడి; తిరుమలె, అ
తిరుమలె నంబెరుమాళ్ సన్నిధిమొదలైన దివ్యదేశములు మంగళాశా
చేసిన కులశేఖరప్పెరుమాళ్.

ఇ. మునివాహనులు—వీరు చోళదేశమున కావేరీతీరమున వరయూ
శ్రీవత్సాంశమున వరిపైరున అయోనిజులై అవతరించి, సేనముదలియాళ్లె

ర్యులై, అమలనాథప్పిరాన్ పాడి, తిరువరంగం, తిరుమలెయును మంగళాశాసనముచేసిన తిరుప్పాణియాళ్వార్.

ఇ. కలిధ్వంసకులు—వీరు చోళదేశమున కావేరీ సాగర సంగమమున తిరుక్కుఱైయలూరున శార్ఙ్గాంశమున అవతరించి, సేనమొదలియాళ్వార్లై ఆచార్యులై నిత్య తదీయారాధనపరులై, తిరుక్కురుందాండకం తిరునెడుందాండకం మొదలైనవి పాడి, తంజమామణి, వంజుళాంజోలె మొదలైన దివ్యదేశములు మంగళాశాసనములు చేసిన తిరుమంగైయాళ్వార్లు.

ఇ. సరోయోగి—వీరు తొండమండలముతోడి కాంచీపురమున పొత్తామరైపొయిగలో పాంచజన్యాంశమున అవతరించి, వైయంతకళి అను మొదల్తిరువందాది పాడి కోవెలె, పెరుమాళ్ కోవెలె, తిరుమల, తిరుక్కోవలూర్దివ్యదేశములు మంగళాశాసనముచేసిన పొయ్గైయాళ్వార్లు.

ఇ. భూతయోగి—వీరు తొండమండలముతోడి సముద్రతీరమున మల్లాపురమనెడి తిరుక్కడలెయందు కౌమోదక్యంశమున అవతరించి, అంబేదకళి అను రెండవతిరునందాదిపాడి, కోవిల్, తిరుమలై, తిరుక్కడల్మల్లై, తిరుక్కోవలూర్దివ్యదేశములు మంగళాశాసనము చేసిన భూతత్తాళ్వార్లు.

ఇ. మహాదాహ్వాయులు—వీరు మయూరపురమున=మైలాపురమున మణికైరవకూపమందు రక్తోత్పలమున నందకాంశమున అవతరించి, తిరుక్కండేన్ అను మూన్రాంతిరువందాది పాడి, కోయిల్, తిరుమలై, తిరువల్లిక్కేణి, తిరుక్కోవలూర్దివ్యదేశములు మంగళాశానముచేసిన పేయాళ్వార్లు.

ఇ. భక్తిసారులు—వీరు పూవిరుందమల్లికి=పూనమల్లికి పశ్చిమమున తిరుమళిశిలో సుదర్శనాంశమున కనకాంగి భార్గవఋషులకు పుత్రులై అవతరించి, నాలాం=నాన్ముకన్ తిరువందాది, తిరుచ్ఛందవిరుత్తముపాడి, పంచశక్తిమయవిగ్రహులై=కోయిల్, తిరుమలై, తిరువల్లిక్కేణి, తిరుక్కొడందె, తిరుప్పేర్, అంబిల్, కపిస్థలం, తిరువూరకం, తిరుప్పాడకం, తిరువెంకాడు దివ్యదేశములు మంగళాశాసనము చేసిన తిరుమళిశియాళ్వార్లు.

. ఆండాళు=కోదెనాయకి. ఈమె శ్రీవిల్లిపుత్తూరిలో పెరియాళ్వారి తిరు

నందవనమున తిరుత్తుళాయిక్రింద భూదేవ్యంశమున అవతరించి, పెరియాళ్వ
యొద్ద పెరిగి, తిరుప్పావు, నాచ్చియార్ తిరుమొళ్ళిపాడి; తిరువాయ్‌పా
తిరుప్పార్కడల్ మొదలైనదివ్యదేశములు మంగళాశాసనముచేసిన చూడిక
డుత్తనాచ్చియార్.

ఇ. రామానుజమునులు— వీరు తుండీరమండలమున శ్రీపెరుంబూదూ
ఆసూరివంశమున ఆదిశేషాంశమున కాంతిమతీ కేశవదీక్షితుల పుత్రులై శ్రీ
ష్య,గీతాభాష్య, వేదాంతసార, వేదాంతదీప, వేందాతసంగ్రహ, గద్యత్ర
ద్యనేక గ్రంథములు వ్రాయించి; కోవెలె, పెరుమాళ్ కోవెలె, తిరుమలై,
నారాయణపురం, గరుడాచల సింహాచల శ్రీకూర్మ పురుషోత్తమ బదరికా
నైమిశారణ్య సాలగ్రామాది దివ్యదేశములు మంగళాశాసనముచేసిన
యాళ్వార్లు.

ఇ. శ్రీవత్సచిహ్నులు—వీరు తొండమండలమున కూరములనెడి అగ్ర
మున అనంతులవలన పెరుందేవీనాయకికి శ్రీరామాంశమున పుత్రులై అవ
చి; వరదరాజస్తవ, సుందరబాహుస్తవ, అతిమానుషస్తవ, శ్రీవైకుంఠస్తవ
స్తవములు అనుపంచస్తవములును, యమకరత్నాకర గద్యత్రయవ్యాఖ్యాన
లును, వేదవిద్యాకంఠమునకు మంగళసూత్రమువలెచేసి, సదా శ్రీమద్రామా
మునుల తిరువడిగళే సగోత్రముగ ఆత్మోజ్జీవనముగ ఆశ్రయించి సదాధారక
మక భోగ్యభాగ్యముగ ఆనందించుకొనుచున్న కూరత్తాళ్వార్లు.

తార్కికవర్ణనము.

ఇ. తార్కికులు=తర్కశాస్త్రవేత్తలు, తర్కము- ప్రత్యక్షానుమానోప
శబ్దములనెడి ప్రమాణములును, ద్రవ్య గుణ కర్మ సామాన్య విశేష
వాయాభావము లనెడి పదార్థములుఁ జెప్పునది.

కృశానుః—కృశానువు.

గ॥ పురతో విమానం ప్రస్థాప్య పార్శ్వతో దృష్ట్వా ॥ 8

వ. పురస్థలంబున విమానముపఱపి పార్శ్వంబు పరికించి.

గ॥ పశ్య? ఏతే నాగ్రహిణః పురుషాః యఏతే వ్యర్థమేవ న్యాయగ్రంథ సంతత చింతనేన విశ్రామ్యంతి ॥ 876

వ. పరికింపుము ? వీరలాగ్రహులై వ్యర్థముగనె యర్థశాస్త్రమును సంతతముం జింతనముం జేయుచు బడలిక పడుచున్నవారు.

తథాహి — అశ్లోకద ?

వృ॥ కర్మబ్రహ్మవిచారిణాం విజహతో భోగాపవర్గప్రదామ్
ఘోషంకంచన కంఠశోషఫలకం కుర్వంత్యమీ తార్కికాః
ప్రత్యక్షం నపునాతి నాపహరతే పాపాని పీలుచ్ఛటా
వ్యాప్తిర్నావతి నైవపాత్యనుమితిర్నో పక్షతా రక్షతి ॥

అ. అమీ తార్కికాః = ఈ తార్కికులు, భోగాపవర్గప్రదాం = భోగమునకై స్వర్గమునిచ్చునట్టి, కర్మబ్రహ్మవిచారణాం = కర్మవిచారణమైన మీమాంసాశాస్త్రమును బ్రహ్మవిచారణమైన వేదాంతశాస్త్రమును, విజహతః = విడుచుచుండువారై, కంచన = కొంచెమె, కంఠశోషఫలకం = కంఠశోషమే ఫలముగాఁగల, ఘోషం = ధ్వనిని, కుర్వంతి = చేయుచున్నారు. ప్రత్యక్షం = ప్రత్యక్షప్రమాణము, నపునాతి = రక్షించదు; పీలుచ్ఛటా = పరమాణురాశి, పాపాని = పాపములను, నాపహరతే = అపహరించదు; వ్యాప్తిః = వ్యాప్తిప్రమాణము, న అవతి = రక్షింపదు; అనుమితిః = అనుమానప్రమాణము, నైవపాతి = రక్షింపనేరక్షింపదు; పక్షతా = పక్షతయును, నోరక్షతి = రక్షింపదు.

తా. ఈ తార్కికులు కర్మనువిచారణచేయు భోగమునిచ్చు మీమాంసనుఁ, బ్రహ్మను విచారణచేయు ముక్తినిచ్చు వేదాంతమునుఁ విడిచి, ఘోషించి ఘోషించి కంఠశోష చేసికొనుచుందురు ; ఆతర్కభేదములలోని ప్రత్యక్షపరమాణువ్యాప్త్యనుమితిపక్షతాదిప్రమాణములు వీరి నేమికాపాడఁబోవుచున్నవి?

తే. ఎచ్చుభోగము నపవర్గ మిచ్చునట్టి
దేని మీమాంస వేదాంత మొదల వదలి

తార్కికులు వీరు ఘోషించెదరు మఱింత
వ్యాప్తి ప్రత్యక్ష పక్షతాద్యములు విడక.

కించ—మఱియు.

వృ॥ హేతుః కించ విశిష్ట ధీ రనుమితౌ నజ్ఞానయుగ్మం మరుత్
వాచో నేతిచ మోహవాద ముఖరా నైయాయికా శ్చేద్బుధ
మేషస్యాండమియత్ఫలం బలిభుజో దంతాః కియంత స్తథే
త్యేవం సంతత చింతనై శ్శ్రమజుషో నస్యుః కథం పండితాః

అ. కించ=మఱియు, అనుమితౌ=అనుమానమందు, విశిష్టధీః=విశేషిం
దానియందలి తలంపు, హేతుః=కారణము; జ్ఞానయుగ్మం = ఇదియని తె
కొనుటైన అదియని తెలిసికొనుటైన అనురెండును, నహేతుః=హేతువుకా
మరుత్ చ=గాలియును, నత్వాచః = చర్మసంబంధియైనది కాదు; ఇతి=అ
మోహవాదముఖరాః=అజ్ఞానముతో వాదించుటయందు నోరు వాగుచున్న
నైయాయికాః=తార్కికులు, బుధాశ్చేత్ =పండితులైనయెడల; మేషస్య
మేకయొక్క, అండం=విత్తు, ఇయత్ఫలం=ఇన్నిపలాలుకలది; తథా=అ
బలిభుజః = కాకియొక్క, దంతాః = పండ్లు, కియంతః=ఎన్ని; ఇతి ఏవం=
ఇట్లు, సంతత చింతనైః = ఎప్పుడును చింతించుటచేత, శ్రమజుషః = శ్ర
పడువారు, కథం=ఎట్లు, పండితాః=పండితులు, నస్యుః=కారు.

తా. కొండనుగని నిప్పున్నదని యనుమానపడునపుడు అందు పొగను హే
తు వనవచ్చునుగాని; లేనిపొగనుగాని నిప్పునుగాని హేతువనరాదు. గాలి వ
యొంటిలోఁ దగిలినపుడు తెలిసికొందురుగాని; ఆగాలికి మనచర్మము హేతు
కాకున్నను; హేతువుగా నెంచుకొను మోసగుణముతో నోరువాగించి వా
చెడి యీ తార్కికులు జ్ఞానవంతులే యగుదురు ? మేకలయండాలిన్నిపలా
కాకులపండ్లిన్ని, అని యెంచుకొనుటయందలి శ్రమకలవారే యగుదురను

సీ. పర్వతం బిది వహ్ని కి పర్వినదా? యను
నసుమితియందు కి ధూమాదిబుద్ధి

హేతువుగాని; వహ్నివ్యాప్య ధూమము
ధూమవద్వహ్నియగ నెద్దోయి కాదు
గంధవాహంబు త్వగ్గ్రాహ్యంబు గాదను
మోదంబుతో వాద ముఖరులైన
నైయాయికుల్వీరె నైజపండితులైన
ధారుణింబండితు లిట్లారె సుండి ?

తే. మేషముల యండముల పలాలీపదంశ
మైనఁ గొఱలేక యిన్నియే యనుచునుటియుఁ
గాకిపండ్లును నిన్నియే కలుగుననుచు
సంతతంబును జింతించు శ్రమగలారు.

గ॥ విశిష్య చైతన్య శుష్కతార్కికస్యరీతి ర్వివేకినా ముపహాసా
స్పదమ్ ॥ 879

వ. విశేషించి వీరి శుష్కతార్కికరీతి వివేకుల యుపహాసమున
కాస్పదమై యున్నయవి.

శృణు తావత్ —వినుము ?

వృ॥ నజిఘ్రత్యామ్నాయం స్పృశతి న తదంగాన్యపి సకృత్
పురాణం నాధీతే నగణయతి కించ స్మృతిగణమ్
వదన్ శుష్కం తర్కం పరపరిభవార్థోక్తిభిరసౌ
నయత్యాయుస్సర్వం నిహిత పరలోకార్థయతనః ॥ 880

అ. నిహితపరలోకార్థయతనః=విడువఁబడిన పరలోకనిమిత్తమైన యత్నము
ల, అసౌ=ఈతార్కికుఁడు, ఆమ్నాయం=వేదమును, నజిఘ్రతి=వాసనయైనఁ
జూడఁడు; తదంగాన్యపి=ఆవేదాంగములైన, నస్పృశతి=అంటఁడు; సకృత్=
ఒకప్పుడును, పురాణం=పురాణమును, నాధీతే=చదువఁడు; స్మృతిగణం=స్మృతి
సమూహమును, కించ=కొంతయైన, నగణయతి=ఎంచఁడు; పరపరిభవార్థోక్తి

భిః=పరులను అవమానపఱచుటే ఫలముగాఁ గలమాటలచేత, శుష్కం=నిష్ఫ
లమైన, తర్కం=తర్కమును, వదన్=వచించుచు, ఆయుః=ఆయుస్సు, సర్వం
అంతయు, నయతి=కడపుచున్నాఁడు.

తా. ఈతార్కికుఁడు పరలోకనిమిత్తము ఏయత్నము చేయనివాఁడై వే
ముగాని, దానియంగముగాని, పురాణముగాని, స్మృతియైనఁగాని పలుకక
పరులను పరిభవించుటకై నిష్ఫలమైనతర్కము నే పలుకుచు, తన ఆయుస్సం
యు కడపుకొనుచున్నాఁడు.

సీ. ఆమ్నాయగంధంబు ♦ నరసిమూర్కొనరు త
దంగవిశేషంబు ♦ నంటికొనరు
కొండొకతఱినేని ♦ కొనరుపురాణంబు
నొక్కస్మృతింగాని ♦ లెక్కగొనరు
మీమాంసయందొక ♦ నామాంశమేనివా
కొన రొకవడికేని ♦ కోరి యిటులు
తద్వేద వేదాంగ ♦ తత్పురాణస్మృతి
మీమాంసలేమేని ♦ మీఱికున్న

తే. నిటుల శుష్కంబు తర్కంబె ♦ చోఁజల గతిని
బఠనచేయుచుఁ బరులను ♦ బరిభవించు
నుక్తులనె యుక్తులనె నిజా♦యువును గడపు
చింతయేనియుఁ బరలోకి ♦ చింతకొనరు.

ఇ. ఆమ్నాయము=వేదము - ఋగ్యజుస్సామాథర్వణములు-4.

తదంగములు=వేదాంగములు - శిక్షా, వ్యాకరణ, ఛందో, నిరుక్తి, జ్యోతి
ష కల్పములు. 6.

పురాణములు=సృష్టి, ప్రతిసృష్టి, మన్వంతర, వంశ, వంశానుచరిత లక్షణ
ములు. అవి-బ్రాహ్మ, పాద్మ, శైవ, వైష్ణవ, కూర్మ, మాత్స్య, లైంగ

కర్ణకటువుగఁ బలుకుదురై ఘటపటములె
లజ్జపడఁబోరు వీ, రాజై లజ్జపడెడు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ వయస్య ? వివిధోపాయ విధాయకాన్ నైయాయికాన్
మావమంస్థాః ॥ 882

వ. సఖా ! సకలోపాయములకున్ సంవిధాయకులగు వీరల సన్మా
నింపు మవమానింపకు ?

శృణుతావత్—వినుము ?

వృ॥ మోహం రుణద్ధి విమలీకురుతే చ బుద్ధిమ్
సూతే చ సంస్కృతపద వ్యవహారశక్తిమ్
శాస్త్రాంత రాభ్యసన యోగ్యతమం వ్యనక్తి
తర్కశ్రమో న తనుతే కిమిహోపకారమ్ ॥ 883

అ. తర్కశ్రమః=తర్కశాస్త్రమందలి శ్రమము, మోహం =బుద్ధిమాంద్యమును, రుణద్ధి=నివారించుచున్నది; బుద్ధించ=బుద్ధిని, విమలీకురుతే=పరిశుద్ధపఱచుచున్నది. సంస్కృతపదవ్యవహారశక్తించ= సంస్కృతపదములందు వ్యవహరించుశక్తిని, సూతే=పుట్టించుచున్నది. శాస్త్రాంతరాభ్యసనయోగ్యతమం=వేఱుశాస్త్రముల నభ్యసించుటయందు అత్యంతయోగ్యునిఁగా, వ్యనక్తి= స్పష్టపఱచుచున్నది. ఇహ=ఇక్కడ, కిం=ఏమి ? ఉపకారం=ఉపకారమును, నతనుతే=చేయదు ?

తా. తర్కశాస్త్రమును అభ్యాసముచేసెడి శ్రమను బుద్ధిమాంద్యమును మాన్చి, స్వబుద్ధిని నిర్మలపఱచి, సంస్కృతభాష వ్యవహరించు శక్తినిచ్చి, వేఱువేఱు వ్యాకరణాదిశాస్త్రములనుకూడ అభ్యసించుశక్తిని నిచ్చుచున్నది. ఇట్టి యుపకారము చేయలేదా ?

తే. బుద్ధిమాలిన్య ముడిపి వైశద్యమిడును
సంస్కృతంబున వ్యవహారశక్తి నిడును

రపరామృష్టపదార్థ సార్థతత్త్వైః
అవశీకృత జైత్రయుక్తి జాలై
రల మేతై రనధీతతర్కవిద్యైః ॥ 885

అ. అపరీక్షితలక్షణప్రమాణైః = పరీక్షింపఁబడని అసాధారణలక్షణములె ప్రమాణములుగాఁగలవారును, అపరామృష్టపదార్థసార్థతత్త్వైః = పరామర్శింపఁబడని ద్రవ్యాది పదార్థముల సమూహముయొక్క నిజస్థితులు కలవారును, అవశీకృతజైత్రయుక్తిజాలైః=వశపఱచుకొనఁబడని జయశీలములైన యుక్తి సమూహముకలవారును, అనధీతతర్కవిద్యైః=చదువఁబడని తర్కశాస్త్రము కలవారునైన, ఏతైః=ఈ తార్కికులతో, అలం=చాలును.

తా. తర్కశాస్త్రముచదువక, దానిలక్షణములైన ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములును, దానియందలి ద్రవ్యగుణకర్మాది పదార్థతత్త్వములును తెలియక, తమయుక్తులు జయశీలములని తలంచుకొనుచుండు నీ మూఢ తార్కికులతో పనియేమి ?

ఆ. లక్షణప్రమాణ కలక్షణుల్గాక, ప
దార్థసార్థతత్త్వ మరయలేక
జయదశీలయుక్తి శాలులుం గానియీ
తార్కికులను మనకుఁ దలఁపనేల ?

నిరూప్య—నిరూపించి.

శ్లో॥ అద్భుత స్తర్కపాథోధి రగాధో యస్య వర్ధకః
అక్షపాదో ఽతమస్స్పృష్ట స్త్వకలంకః కలానిధిః ॥ 886

అ. అతమస్స్పృష్టః=రాహువు చేతను-చీఁకటి చేతను-అజ్ఞాని చేతను అంటఁబడినవాఁడు కానివాఁడును, అక్షపాదః = ఇంద్రియములు కిరణములుగాఁగలవాఁడును, (నేత్రేంద్రియము పాదమందుకలవాఁడగు గౌతమమహర్షి) అకలంకః =నిష్కళంకుఁడు - నిర్దోషియునై, కలానిధిః=చంద్రుఁడు-విద్యాసముద్రుఁడు, యస్య=ఏసముద్రమునకు, వర్ధకః=వృద్ధిపఱచువాఁడో ? అగాధః=దురవగాహమైన, తర్కపాథోధిః=ఆ తర్కమను సముద్రము, అద్భుతః=ఆశ్చర్యకరము ?

తా. ఇంద్రియములే కిరణములై రాహు వంటక కళంకములేని చంద్రుఁడు సముద్రమును వర్ధిలఁజేయుచుండునట్లు నేత్రేంద్రియము పాదమందును గలిగి అజ్ఞానములేక నిర్దోషియైన గౌతమమహర్షి యీ తర్కమును వర్ధిలఁజేయుచుండును. కాఁబట్టి యీ తర్కసముద్రము ఆశ్చర్యకరము.

తే. అక్షపాదుఁడు ప్రక్షిప్తదక్షతముఁడు
తనకు వర్ధకుఁ డకళంకుఁడును గళాని
ధానమగునట్టి సయువార్ధిని ధానమిది, మ
హాద్భుతంబె యగాధాత్మ సమువుట నవుర?

ఇ. అక్షపాదుఁడు=గౌతమర్షి. ఈయన శతానందునితండ్రి, కృపాచార్యుల తాత.

టి. ప్రక్షిప్తదక్షతముఁడు=ఎగరఁగొట్టఁబడిన అంధకారము = రాహువు - అజ్ఞానము కలవాఁడు.

ఇ. కళలు=షోడశకళలు. ఇవి - పున్నమ అమావాస్యలయందు ఎక్కువ తక్కువగనుండు చంద్రకళలు.

ఇ చతుర్దశకళలు=చతుర్వేదములు, షడంగములు, పురాణ, తర్క, ధర్మ, మీమాంసాశాస్త్రములు.

గ॥ పునరాలోచ్య సశ్లాఘమ్॥

వ. మఱల నాలోచించి శ్లాఘించి.

వృ॥ జ్ఞానాబ్ధి రక్షచరణః కణభక్షకశ్చ
శ్రీ పక్షిలోఽప్యుదయన స్సచవర్ధమానః
గంగేశ్వర శ్శశధరో బహవశ్చ సవ్యాః
గ్రంథైర్నిరుంధత ఇమే హృదయాంధకారమ్॥ 887

అ. జ్ఞానాబ్ధిః=జ్ఞానసముద్రుఁడైన, అక్షచరణః=గౌతముఁడును, కణభక్షకశ్చ=కణాదుఁడును, శ్రీపక్షిలోపి=పక్షిలుఁడును, ఉదయనః = ఉదయనుఁడును, సచ వర్ధమానః=ఆ వర్ధమానుఁడును, గంగేశ్వరః=గంగేశ్వరుఁడును, శశ

ధరః=శశధరుఁడును, బహవః=అనేకులైన, నవ్యాశ్చ=నూతనులునైన, ఇమే=ఈతార్కికులు, గ్రంథైః=తమగ్రంథములచేత, హృదయాంధకారం=ఇతరుల హృదయములందలి అజ్ఞానాంధకారమును, నిరుంధతే=పరిహరించుచున్నారు

సీ. న్యాయసూత్రమనంగ నర్థశాస్త్రమునకుం
గర్తయక్షపదుండు గౌతముండు
తానువైశేషిక దర్శనకర్తయే
కనఁగ భిన్నమతుఁడు కణభుజుండు
కుసుమాంజలియనంగ నసమానమౌగ్రంథ
ముదయింపఁగర్త తా నుదయనుండు
ననుమాన చింతామణిని రచించి ప్రశస్తి
నిలఁగాంచి మించు గంగేశ్వరుండు

తే. మఱి శిరోమణికర్త్రాది మహితనవ్య
తార్కికులు జగదీశ ప్రధానులైన
చతురమతు లిట్లు తమగ్రంథ తతులవలనఁ
బుడమి హృదయాంధకారంబు నడఁతు రెపుడు.

ఇ. అక్షచరణుఁడు=గౌతముఁడు - న్యాయసూత్రతర్కశాస్త్రకర్త.
కణభుజుఁడు=కణాదుఁడు - వైశేషికదర్శన తర్కశాస్త్రకర్త.
పక్షిలుఁడు=వాత్స్యాయనస్వామి - గౌతమసూత్రవ్యాఖ్యాత.
ఉదయనుఁడు=కుసుమాంజలి తర్కశాస్త్రకర్త.
వర్ధమానుఁడు=గణరత్నమహోదధి తర్కశాస్త్రకర్త.
గంగేశ్వరుఁడు=అనుమానచింతామణి తర్కశాస్త్రకర్త.

మీమాంసక వర్ణనము.

ఇ. మీమాంసకులు = మీమాంసాశాస్త్రప్రవర్తకులు, మీమాంస=వేదార్థ నిశ్చాయక న్యాయ నివేదకశాస్త్రము. ఇది కర్మమీమాంస, బ్రహ్మమీమాంస అని ద్వివిధములు.

కృశానుః—కృశానువు.

గ॥ అపరత్ర ఘ్రోమయాన మానయ న్నగతో నిర్వర్ణ్య సోపా
లంభమ్ ॥ 888

వ. మఱొక్కప్రక్క విమాన మానయించుకొంచు నెదుర నిరీ
క్షించి యుపాలంభనంబునుం గావించుచు.

వృ॥ మీమాంసకాః కతిచిదత్ర మిలంతి వేద
ప్రామాణ్య సాధనకృతోఽపి న తే ఽభివంద్యాః
ఉద్ఘోషితోఽప్యుపనిషద్భి రశేష శేషీ
బ్రహ్మైవ నాభ్యుపగతః పురుషోత్తమో యైః ॥ 889

అ. యైః=ఏమీమాంసకులచేత, అశేష శేషీ = సకలప్రపంచమునకును పర మగురువుగా, ఉపనిషద్భిః=వేదభాగములచేత, ఉద్ఘోషితః = ఘోషింపఁబడు నతఁడై, పురుషోత్తమః=శ్రీమన్నారాయణస్వరూపమైన, బ్రహ్మైవ = పరబ్ర హ్మమే, న అభ్యుపగతః=అంగీకరింపఁబడఁడో, తే=ఆ, మీమాంసకాః=మీ మాంసాశాస్త్రప్రవర్తకులు, కతిచిత్=కొందఱు, అత్ర=ఇక్కడ, మిలంతి = చేరుచున్నారు. వేదప్రామాణ్య సాధనకృతోఽపి=వేదములు ప్రమాణ మనుటను సాధించువారయ్యును, నఅభివంద్యాః=వందనముచేయఁదగినవారు కారు.

తా. ఈ మీమాంసకులు వేదములు ప్రమాణములుగా తలంచువారైనను, సర్వశేషియై సర్వోపనిషత్తులచే జగజ్జన్మకర్త అని ఘోషింపఁబడుచున్నను; ఆ శ్రీమన్నారాయణుఁడే బ్రహ్మమని యెంచనివారగుటచే వారు మనకు వంద నీయులుకారు.

తే. శ్రుతుల ప్రామాణ్య సాధన చతురులయినఁ
గొంద ఱిందు మీమాంసకు ల్వంద్యులెపుడు
కా, రశేష శేషియు బ్రహ్మ పూరుషోత్త
ముఁడె యటంచు నుద్ఘోషించు మొగిని నుపని
షత్తు, లది వీరుమదిఁ గోరఁ జాల, రగుట.

ఇ. ఉపనిషత్తులు=బ్రహ్మస్వరూప నిరూపక వేదభాగములు, ఇవి 108 ఈశావాస్య, కేన, కఠవల్లీ, ప్రశ్న, ముండక, మాండూక్య, తైత్తిరీయ, ఐతరేయ, ఛాందోగ్య, బృహదారణ్యాదులు.

గ॥ విశిష్యచ మీమాంసక గోష్ఠ్యాం విశ్రుతా శ్శబరాదయశ్శబరాఇవ భగవద్భక్తానాం వినిందనీయాః. 890

వ. విశేషించియు మీమాంసక గోష్ఠియందుఁ బ్రసిద్ధులైన మీమాంసాసూత్రభాష్య కర్తయైన శబరుఁడు మొదలగువారు శబరులువలె భగవద్భక్తులకు మిగుల నిందనీయులుగనే యున్నవారు.

వృ॥ తే మీమాంసాశాస్త్రిలోకప్రసిద్ధాః
సర్వర్షీణాం సేహిరే నైవ సత్తామ్
చైతన్యస్యాపహ్నవం దేవతానాం
చక్రు ర్విశ్వం వీశ్వరం మన్యమానాః॥ 891

అ. మీమాంసాశాస్త్రిలోకప్రసిద్ధాః= మీమాంసాశాస్త్రియొక్క ఆ లోకనమునందు ప్రసిద్ధులై(అమీ=ఈ, మాంసాశ= మృగాదిమాంసాశనములును, అస్త్రి=బాణాదులునుగల, లోక= కిరాతజనులయందు, ప్రసిద్ధాః=ప్రసిద్ధులుగా) తే-ఆ, మీమాంసకాః = మీమాంసకులు, విశ్వం=ప్రపంచమును, వీశ్వరం=ఈశ్వరుఁడులేనిదానిఁగా, మన్యమానాః=తలఁచువారై, సర్వర్షీణాం= సకలఋషులయొక్క, సత్తాం=సత్త్వమును, నైవసేహిరే = కోరనేకోరరు. దేవతానాం=అగ్నిషోమాదిదేవతలయొక్క, చైతన్యస్యఅపహ్నవం = ఆత్మను అబద్ధమును, చక్రుః=చేసిరి.

తా. ఈమీమాంసకులు శాస్త్రిజ్ఞులయ్యును, బోయలవలె ఈప్రపంచమునకు ఈశ్వరుఁడే లేడనితలంచుచు, మహర్షుల నంచటినిఁ గోరరు; అగ్నిషోమాది దేవతలకును దేహేంద్రియాదులతోడి యాత్మయును లేదు అనుకొనియెదరు.

=అన్యకర్మప్రసక్తియును, నయనయనశతైః=నూటునూటుల న్యాయశా
నేత్రములతో, సమ్యక్ ఆలోచయద్భ్యః=చక్కఁగా విచారించుచున్న, మీమ
సకేభ్యః=మీమాంసకులకంటె, భిన్నాః=వేఱువారు, భువి=ఈభూమిలో,
ఎవరు, వేదరక్షాం=తమవేదసంరక్షణమును, సాదరం = ఆదరముతో, విదధతి
చేయుచున్నారు ?

తా. వేదవిహిత ధర్మములందు ప్రమాణ, భేద, శేషతా, ప్రయోగ,
ర్వాపర్య, అధికార, బహువిధాతిదేశ, ఊహా, బాధ, తంత్ర, ప్రసంగమ
నెడి పండ్రెండింటిని ఆన్యాయశాస్త్రములే కన్నులుగాఁగలిగి చక్కఁ
ఆలోచింపుచుండు నీమీమాంసకులకంటె ఇతరు లెవరును ఆవేదములను
రక్షించువారులేరు.

సీ. మొదలధర్మంబుల కె మొనయుప్రమాణంబు
నవలధర్మము భేద కె మరసిమదిని
నవతల నలవాని కె యంగంబులనరసి
వానిప్రయోగ మకెవ్వలను నరసి
యావలవాని పౌకెర్వాపర్యమారసి
యావానియధికార కె మరసియవల
నరసియవ్వలవాని కె యతిదేశమఖిలంబు
వానియూహంబు తకెర్వాతనరసి

తే. నరవిఁదద్బాధ తంత్ర ప్రకెసంగములను
నరయు నయనయనంబుల కె ననయ మెసక
మెసఁగు మీమాంసకులకంటె కె నితరులెవరు?
వేదరక్షణదక్షులీ కె విశ్వమునను

గ॥ పశ్యైతావ ద్భగవత ఇవ జైమినిమునే శ్శాసనం వైదిః
స్సర్వైర ప్యనతిక్రమణీయమ్ ॥ 89

వ. కనుఁగొనుము? భగవానుని శాసనమువలెనే జైమినిము

శాసనముసైతము సకలవైదికులకు నతిక్రమింపఁ గూడనిది యై యున్నయది.

తథాహి—అప్లైకదా?

వృ॥ నైయాయికావా నను? శాబ్దికావా
త్రయీశిరస్సు శ్రమశాలినోవా
వాదాహవే బిభ్రతి జైమినీయ
న్యాయోపరోధే సతి మౌనముద్రామ్॥ 895

అ. నైయాయికావా=తార్కికులైనను, నను = మంచిది? శాబ్దికావా=వైయాకరణులైనను, త్రయీశిరస్సు = వేదాంతములందు, శ్రమశాలినోవా = శ్రమపడువారైనను, వాదాహవే = వాదమనెడియుద్ధమందు, జైమినీయన్యాయోపరోధే=జైమినిప్రోక్తమైన మీమాంసాన్యాయశాస్త్రమునకు ఆటంకము కలుగుచుండఁగా, మౌనముద్రాం= నోరుమూసికొనుటను, బిభ్రతి = భరించుచున్నారు.

తా. తార్కికులుగాని, వైయాకరణులుగాని, వేదాంతులుగాని, వాదించునపుడు ఈ జైమినిముని మీమాంసాశాస్త్రమునకు ఆటంకము కలిగినయెడల మౌనముద్ర నవలంబించి యుందురు.

తే. వాద యాదఃపతిఁ దాఁట \ వాంఛచేసి
నాటి మీఱిన తార్కికుల్ \ శాబ్దికులును
నతులవైదికుల్ మీమాంస \ న్యాయమునకు
బాధ గని రేని మౌన పా \ థోధి డిగరె?

ఇ. జైమినిముని=ఇతఁడు వ్యాసమహర్షి శిష్యుఁడును, సామవేదపాఠియును మీమాంసాన్యాయశాస్త్రకర్తయునైన యతఁడు.

గ॥ యచ్ఛ్రమీమాంసకేషు దోషోద్ఘాటనం తత్రతావదవధేహి॥

వ. మీమాంసకులమీఁది నీ దోషోద్ఘాటనముమీఁద నవధానముతో నిది వినునది?

వృ॥ భగవ దనభ్యుపగమనం దైవతచైతన్య నిహ్నవశ్చాపాః
కర్మశ్రద్ధావర్ధకతత్ ప్రాధాన్య ప్రదర్శనాయైవ ॥ ६

అ. ఏషాం=వీరికి, భగవత్-అనభ్యుపగమనం = భగవానుని - అంగీకరిం
పోవుటయును, దైవతచైతన్య - నిహ్నవశ్చ=దేవతల చేతన ధర్మము- అబ
నుటయును, కర్మశ్రద్ధావర్ధక-తత్ప్రాధాన్య ప్రదర్శనాయైవ=కర్మయందు
ను వృద్ధిపఱచునట్టి-ఆకర్మయొక్క ప్రధానతను చూపుటకొఱకే.

తా. ఈ మీమాంసకులు భగవంతుని అంగీకరించక పోవుటయును, దే
లకు దేహేంద్రియాదు లబద్ధమనుటయును తమ కర్మల శ్రద్ధయే తమకు ప్ర
నమని తెలుపుటకై యని యనుకొనవలసినదిగా నున్నది.

క. భగవ దనంగీకారము
తగుదైవతచేతనత్వ నిరాకారం
బాగఁగరశ్రద్ధావ
ర్ధకమాతత్కర్మపటిమ దర్శనమునకే.

గ॥ పునరాలోచ్య సబహుమానమ్ ॥

వ. మఱల నాలోచించి బహుమాన పురస్సరంబుగ.

వృ॥ ఆగమరూపవిచారిణ్యధికరణ సహస్ర శిక్షితవిపక్షే
స్వామిని జైమినియోగిన్యపిరజ్యతి హృదయమస్మదీయమిదః

అ. ఆగమరూపవిచారిణి= వేదముయొక్క స్వరూపమును - వేదముల
స్వస్వరూపమును విచారించు నతఁడును, అధికరణసహస్ర శిక్షితవిపక్షే=
యములయొక్క - అధిక యుద్ధములయొక్క సహస్రముచేత శిక్షింపఁబ
పూర్వపక్షములు - శత్రువులు కలుగునతఁడునైన, జైమినియోగిని=జైమిని
యనెడు, స్వామిన్యపి=స్వామియందును, అస్మదీయం = మనదియగు, ఇద
ఈ, హృదయం=మనస్సు, రజ్యతి=రంజింపఁ బడుచున్నది.

తా. వేదములచేత తనస్వరూప విచారముకలిగి యుద్ధములచేత శత్రు
లను శిక్షించు భగవంతునియందువలె, వేదముల స్వరూప విచారముక

న్యాయములచేత శాస్త్రాంతర పూర్వపక్షములను దిద్దెదు నీజైమినిమునియందు నామనస్సు రంజింపఁబడుచున్నది.

తే. ఆగమ స్వరూప విచారి యగుట కతన
నధికరణశిక్షిత విపక్షుఁ డగుట కతన
స్వామియందున చందాన జైమినిముని
యందు రంజించు నీనాదు డెంద మెపుడు.

కించ — మఱియు.

వృ॥ శబరకుమారిల గురవో మండన భవదేవ పార్థసారథయః
అన్యేపి విశ్వమాన్యా జయంతిసంత్రాయమాణ తంత్రాస్తే॥

అ. సంత్రాయమాణతంత్రాః = కాపాడఁబడుచుండు మీమాంసాశాస్త్రము కలవారైన, తే=ఆ, శబరకుమారిలగురవః = శబరుఁడు, కుమారిలుఁడు, గురుడు; మండనభవదేవపార్థసారథయః = మండనుఁడు, భవదేవుఁడు, పార్థసారథి; అన్యేపి = ఇతరులును, విశ్వమాన్యాః = ప్రపంచములో సన్మానింపఁదగినవారై, జయంతి = సర్వోత్కృష్టులుగనున్నారు.

తా. శబర కుమారిల ప్రభాకర మండన భవదేవ పార్థసారథులును, మఱియితరులును ఈ మీమాంసాశాస్త్రమును గాపాడుకొనువారు.

తే. పరఁగుశబరుఁడన్ మీమాంస భాష్యకర్త
యట్టులనె కుమారిలుఁడను భట్టఘనుఁడు
నుఱి ప్రభాకరుఁ డనునట్టి మహితగురుఁడు
నాద్యులగుతంత్రసంత్రాత లతిశయింత్రు.

ఇ. శబరుఁడు=మీమాంసాసూత్రభాష్యకర్త.
కుమారిలుఁడు=భట్టుఁడు—తంత్రవార్తిక మీమాంసాకర్త.
గురువు=ప్రభాకరగురువు—జైమినిసూత్రమీమాంసావ్యాఖ్యాత.
మండనుఁడు = శంకరగురుప్రతివాది—నైష్కర్మ్యసిద్ధికర్త, వార్తికమీమాంసాకారుడు.
పార్థసారథి=శాస్త్రదీపికా మీమాంసాకారుఁడు.

వైయాకరణవర్ణనము.

ఇ. వైయాకరణులు=వ్యాకరణవేత్తలు, వ్యాకరణము=ప్రకృతిప్రాతిప
ప్రత్యయానుబంధ పురుష విభక్తి వచనాదులతోను, పరస్మైపద్యాత్మనే
కర్త కర్మాదులతోను వ్యస్తపద సమాసపద వాక్యములయందు అపభ్రంశ
లు లేక సంస్కరణము చేసెడిశాస్త్రము.

కృశానుః—కృశానువు.

గ॥ అస్తివ్రతి విమాన మన్యతో గమయా పార్శ్వతో దృష్ట్వా
పహాసమ్ ॥ 9

వ. అప్పుఁగాకయని విమాన మనలికింబఱపి పార్శ్వమునలోకిం
యపహాసము కావించి.

వృ॥టిడ్ఢాణఞ్ ద్వయస,చ్ఛ్వటూ,జసిజసో స్సిప్ తస్ ఝసిప్ థస్ థమి
వస్ మస్తా,నచిచ,ష్టునాష్టు,రతఞ్ఞ్,శశ్ఛో ఽటన్యచోఽ న్యాది
లోపో ప్ర్యార్వలి,వృద్ధి రేచి,యచిభం, దాధాఘ్వదా మ్నాఙ్ఝ్
విత్త్యే తేదివసాన్న యంతికతిచి చ్ఛద్బా పరంతః కటూః॥

అ. టిడ్ఢాణఞ్ ద్వయసజ్ దధ్నఞ్ మాత్రచ్ తయప్ ఠక్ ఠఞ్ కఞ్
అపః జీప్ =టిత్—కురుచరీ=కురు దేశచరీ, ఢ—సౌపర్ణేయీ= సుపర్ణాపత్యస్త్రీ
అణ్=ఐంద్రీ = ఇంద్రాపత్యస్త్రీ, అఞ్— ఔత్సీ = ఉత్సాపత్యస్త్రీ
ద్వయసజ్ - ఊరుద్వయసీ, దధ్నఞ్ - ఊరుదఘ్నీ=ఊరువఱకు జలముకల
మాత్రచ్ - ఊరుమాత్రీ=తయప్ - పంచతయీ = పంచకం, ఠక్ - అక్షి
పాచికలాడుస్త్రీ, ఠఞ్ - లావణికీ=ఉప్పమ్ము స్త్రీ, కఞ్ - తాదృశీ=అట్టిస్త్రీ
క్వరప్ - ఇత్వరీ=పోవుస్త్రీ.

చుటూ=ప్రత్యయాది చవర్గటవర్గములు ఇత్సంజ్ఞకములు, రామా - జస్ప్రి
యాదిజకారముతో అస్ప్రత్యయమాత్రమే.

జసిజసోశ్చ=ఏఙ్ పై జసిజసుల అచ్చుపరమైనపుడు పూర్వరూపమే కా
మగును - హరేః అనుచో అకారలోపము.

తిప్ తస్ ఝిసిప్ థస్ థమిప్ వస్ మస్ త ఆతాంఝ థాస్ ఆథాధ్వమిడ్వహి మహిఙ్-కరోతికురుతే అనునిట్టివి పరస్మైపద్యాత్మనే పదిధాతువులలో వచ్చు ప్రత్యయములు.

అనచిన=అచ్చుకు పరమైన హాకారముతక్క తక్కినహల్లులకు అచ్చు పరముకానపుడు ద్విత్వము వికల్పము—సుధ్+ధ్+య్+ఉపాస్యః - సుద్ధ్యుపాస్యః.

ష్టునాష్టుః=సవర్గతవర్గములకు షవర్గటవర్గములు పరమైనపుడు షవర్గటవర్గములే ఆదేశములు——రామస్ షష్ఠః=రామష్షష్ఠః, తత్ టీకా=తట్టీకా.

అతఇఞ్ = అదంతప్రాతిపదికమునకు అపత్యార్థమందు ఇఞ్ ప్రత్యయమాదేశము - దశరథాపత్యంపుమాన్ = దాశరథిః.

శశ్ఛోటి=వర్గప్రథమ ద్వితీయతృతీయ చతుర్థాక్షరములకు పరమైనశవర్ణమునకు అచ్చుగాని యవరలుగాని పరమైనపుడు ఛవర్ణమాదేశము - వాక్ శాంతిః= వాక్ఛాంతిః.

అచోంత్యాదిటి=అచ్చులలో అంత్యాచ్చు ఆదిగాఁగలది టిసంజ్ఞకము. మనస్ ఈషా=మనీషా అనుచో అస్ టిసంజ్ఞకము గనుక పరరూప • మేకాదేశము మొదలైనవి.

లోపో వ్యోర్వలి = వకార యకారములకు యకారము తక్క తక్కిన హల్లు ఆదినిగల ప్రత్యయము పరమైనపుడు లోపము - జానకీజాని అనుచో జాయ్ యకారమునకు నిఙ్ పరమైనపుడు యకారలోపము మొదలైనవి.

వృద్ధిరేచి=అ ఆ లకు ఏ ఓ ఐ ఔ లు పరమైనపుడు వృద్ధి ఏకాదేశము-శుద్ధ ఏకాదశి=శుద్ధైకాదశి.

యచిభం = అజ్యకారము లాదిగాఁగల ప్రత్యయము స్వాదియై కబంతములైన ప్రత్యయములలో నొకటియై అసర్వనామస్థానమై యున్నయెడల ఆ అజ్యకారాది ప్రత్యయమునను ముందటిది భసంజ్ఞకము.

దాధాఘ్వదాప్ =దాప్ దైప్ తక్కతక్కిన దారూపధారూప ధాతువులు ఘుసంజ్ఞకములు.

నాజ్ఝలౌ=నఆఅచ్‌హలౌ - ఆ అను ఉపసర్గకును అచ్చులకును హల్లులకును సావర్ణ్యములేదు.

ఇతి=ఇట్లని, ఏతే = ఈవైయాకరణులు, కటూన్ = కఠినములైన, కతిచిత్=కొన్ని, శబ్దాన్=శబ్దములను, పఠంతః=పఠించుచు, దివసాన్= దినములను, నయంతి=కడపుచున్నారు.

తే. పాణినిప్రోక్తములను టిడ్ఢాణఞాది
సూత్రములఁ జెప్పుచెప్పుడు శ్రోత్రపుట వి
పాటకముగాఁగ నుద్భట పటుకుతార
మటు కఠోరరవంబుమై నార్భటింత్రు.

వృ॥ ఝషాంతః, శశ్ఛోటి, శేషోఢ్యసఖి, ససజుషోరు, ర్వోరామోపధాయాః పానమ్ । ఛేచేతి వ్యర్థవాచ స్సదసియదిసతాం శాబ్దికా శ్చేద్బుధాస్స్యుః । కింతైరేవాపరాద్ధం నటవిటగణికానృత్యహస్తప్రచారైః । తోధీతోధీతధీతి త్తకిట తకిటధిక్ తాహధిక్ తత్తకారైః॥

అ. ఇతి = పైసూత్రములు ఇటని, సతాం = సత్పురుషులయొక్క, సదసి = సభలో, వ్యర్థవాచోయది = వ్యర్థవాక్కు కలవారైనయెడల, శాబ్దికాః=ఈవైయాకరణులు, బుధాః=జ్ఞానులు,స్యుశ్చేత్=ఐరేని, నటవిటగణికానృత్యహస్తప్రచారైః=ఆటకాండ్రయొక్కయు విటకాండ్రయొక్కయు భోగమువాండ్రయొక్కయు ఆటపాటలయందలి చేయివాపుటలతో తోధీతోధీ తధీతి త్త కిటతకిటధిక్ తాహధిక్ తత్తకారైః=అను నీతకారధ్వనుల చేత, తైరేవ = వారిచేత నే, అపరాద్ధం = అపరాధము చేయఁబడినది, కిం=ఏమి ?

తా. ఆటగాండ్రుగాని, విటకాండ్రుగాని భోగమువాండ్రుగాని చేతులుతట్టి తాళాలువేసినట్లు ఈ వైయాకరణులు ఝషాంతః మొదలైన సూత్రములు సభలో పఠించుచుందురుగాని,లేక జ్ఞానవంతులైనయెడల అపరాధ మేమియులేదు.

ఆ. అటులఁ జటుల శబ్దపటల ముద్ఘటించు

నంత, శాబ్దికులును ♦ నధికులేని
తకిట తకిట ధిక్త ♦ తాహిధిక్తథిత్తా
మ్మనెడునటులు విటులు ♦ నధికులేక ?

కించ — మఱియు.

వృ॥ సూత్రైః పాణినికీర్తితై ర్బహుతరై ర్నిష్పాద్య శబ్దవ్రజమ్
వైకుంఠ స్తవ మక్షమా రచయితుం వంధ్యశ్రమా శ్శాబ్దికాః
పక్త్వాన్నం మహతా శ్రమేణ వివిధాపూపాగ్ర్యసూపాన్వితమ్
మందాగ్నీ ననురుంధతే మితబలా నాఘ్రాతు మప్యక్షమాన్॥

అ. పాణినికీర్తితైః = పాణినిమునిచేత కీర్తింపఁబడినవియై, బహుతరైః = అనేకవిధములైన, సూత్రైః = సూత్రములచేత, శబ్దావలిం = శబ్దసమూహమును, నిష్పాద్య = కలిగించి. వంధ్యశ్రమాః = వ్యర్థశ్రమలైన, శాబ్దికాః = వైయాకరణులు, వైకుంఠస్తవం = శ్రీవిష్ణుస్తోత్రమును, రచయితుం = చేయుటకు, అక్షమాః = అసమర్థులై, మహతా = అత్యంతమైన, శ్రమేణ = శ్రమతో, వివిధ-అపూప - అగ్ర్యసూప - అన్వితం = అనేక విధములైన - అప్పములతోను - మేలైన పప్పుతోను - కూడుకొన్న, అన్నం = అన్నమును, పక్త్వా = వండి, మితబలాన్ = కొద్దిబలము కలవారై, ఆఘ్రాతుమపి = వాసన చూచుటకైనను, అక్షమాన్ = శక్తిలేనివారైన, మందాగ్నీన్ = ఆఁకలిలేనివారిని, అనురుంధతే = అనుసరించుచున్నవారు,

తా. ఈ వైయాకరణు

నను; విష్ణు వినుతిఁ విరచింపఁ...

వండి అతిబలహీనులై అవియే ...వారిని ...

చ. సొరిదిని బాణినీయముల ♦ సూత్రములం...
సరసిజనేత్రుసంస్తవను సల్ప ♦ సమర్థులు కాని
కరమువృథాశ్రముల్ మెసుగం ♦ ధరసాంధ్రమపూపసూపముఁ
విరివిఁ బచించి జీర్ణతయి ♦ పీడినవారికిఁ బెట్టువారెకా ?

టి. సుగంధరసాంధము = సువాసనగల పొంగలి మొదలైన అన్నమును.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ మహ్యాభరణేషు వైయాకరణేషు భవాన్ మాస్మకలయతు దోషశకలమ్ ॥ 904

వ. ఈధరణీతలాభరణములైన వైయాకరణులపై నీవ్రు శకలమేని దోష మారోపింపకుము?

యతః—ఏలంటేని.

వృ॥ కృతదురిత నిరాకరణం వ్యాకరణం చతురధీ రధీయానః బుధజనగణనావసరే కనిష్ఠికామేవచైష రంజయతి ॥ 905

అ. ఏషఃచ = ఈ వైయాకరణుఁడును, చతురధీః=సమర్థమైన బుద్ధికలవాఁడై, కృతదురిత నిరాకరణం = చేయఁబడిన దోషనివారణము కలిగిన, వ్యాకరణం = వ్యాకరణమును, అధీయానః=చదువువాఁడై, బుధజనగణనావసరే=జ్ఞానులను లెక్కచేయునప్పుడు, కనిష్ఠికామేవ=కడపటి వ్రేలినే, రంజయతి=రంజలఁజేయుచున్నాఁడు.

తా. ఈ వైయాకరణుఁడు వ్యాకరణము వేదాంగమగుటచేత దీని నధ్యయనముచేసి దోషరహితుండై బుధజనుల గణనములో కడపటి వ్రేలినే మొదటి వ్రేలుగాఁ జేసికొని దాని రంజిల్లఁజేయుచున్నవాఁడు.

క. దురితనిరాకృతి వ్యాకృతి
కరమధ్యయనంబుచేసి కడుఁజతురుండై
యరయఁగ బుధగణనంబున
నిరతము రంజించుచుండుఁ గనిష్ఠికనుండున్.

టి. ఏదియైన లెక్కపెట్టునప్పుడు చేతియైదువ్రేళ్లలో చిన్నదైన కడపటి వ్రేలినే మొదటి లెక్కకు మొదలుపెట్టుకొనుట యందఱికి వాడుక గనుక కనిష్ఠికాంగుళమే ప్రథమాంగుళమయ్యె.

వృ॥ పాతంజలే విష్ణుపదాపగాయాః

పాతం జలే చాపిచయేఽవగాహమ్
ఆచక్షతే శుద్ధిద మాప్రసూతే
రాచక్షతే రక్తి మథోక్షజేచ ॥ 906

అ. యే=ఎవరు వైయాకరణులలో వారు, పాతంజలే = పతంజలి భాష్యమందు, విష్ణుపదాపగాయాః = విష్ణుపదియైన గంగయొక్క, జలేచ =జలమందును, ఇత్థం=ఇట్లు, అథోక్షజేపిచ = విష్ణువునందును, పాతం=ప్రవేశమును, అవగాహం=స్నానమును, రక్తిం=మనోనురాగమును, అప్రసూతేః = జన్మము మొదలుకొని, ఆక్షతేశ్చ=మరణము వఱకును, శుద్ధిదం=పరిశుద్ధిప్రదముగా, ఆచక్షతే=చెప్పుచున్నారు. ఇందు క్రమాలంకారము.

తా. పతంజలి భాష్యపఠనమును, గంగాస్నానమును, విష్ణుభక్తియును ఈ 3 ను పుట్టినది మొదలు మరణమువఱకు పరిశుద్ధిప్రదము అనిచెప్పుచుందురు.

తే. ఆపతంజలి శబ్ద భాష్యంబునందు
విష్ణుపది నది యందు నవిష్ణునందుఁ
గరణి నవగాహ మతి శుద్ధికరమటంచు
నెంతు రాజన్మమా మరణాంతమవని.

ఇ. పతంజలి=ఇతఁడు శబ్ద భాష్యకర్తయు, యోగశాస్త్ర ప్రవర్తకుఁడును, ఆదిశేషుని యంశావతారము నైన యతఁడు.

అవగాహము = మనః ప్రవేశమును, జలప్రవేశమును, జ్ఞానప్రవేశమును అర్థములు.

అపిచ—మఱియు.

వృ॥ నృణామనభ్యస్త ఫణాభృదీశ
గిరాం దురాపా బుధరాజగోష్ఠీ
అబుద్ధచాపశ్రుతి పద్ధతీనాం
యుద్ధక్షమే ప్యుద్యతయోధసార్థా ॥ 907

అ. అనభ్యస్త - ఫణాభృదీశ-గిరాం = అభ్యసింపఁబడని-శేషాంశమైన పతంజలియొక్క - భాష్యవాక్కులుగల, నృణాం = బుధజనులయొక్క, బుధరాజగోష్ఠీ = పండితశ్రేష్ఠులసభ, అబుద్ధచాప శ్రుతిపద్ధతీనాం = తెలియఁబడని ధనుర్వేదముయొక్క మార్గము గలవారికి, ఉద్యతయోధ సార్థా = పైకిలేఁగిన యుద్ధవీరుల సమూహాముగల, యుద్ధక్షమేవ = యుద్ధభూమివలె, దురాపా = చేరఁగూడనిది.

తా. ధనుర్వేదము తెలియనివారికి యుద్ధవీరులుగల యుద్ధభూమివలె పతంజలి భాష్యము చదువనివారికి పండితగోష్ఠి ప్రవేశింపందగినదియే కాదు.

క. అనధీతవ్యాకరణున
కు నధికకష్టంబు బుధుల ◆ గోష్ఠిఁజొరంగా
నసధిగత ధనుర్వేదుల
కును యోధ నిరుద్ధయుద్ధ ◆ కుంభినిఁబోలెన్.

తథాహి — అశ్లోక దా?

వృ॥ అస్వీకృతవ్యాకరణౌషధానా
మపాటవం వాచి సుగాఢమాస్తే
కస్మింశ్చిదుక్తేతు పదే కథంచిత్
స్వైరం వపుః స్విద్యతి వేపతేచ ॥ 908

అ. అస్వీకృత వ్యాకరణౌషధానాం - అంగీకరింపఁబడని వ్యాకరణమనెడి ఔషధము కలవారికి, వాచి = వాక్కున, సుగాఢం = అత్యధికమైన, అపాటవం = అశక్తి, ఆస్తే = ఉన్నది; కస్మిన్ చిత్ = ఒకానొక, పదేతు = పదమైతేనో, ఉక్తేసతి = పలుకబఁడుచుండఁగా, కథంచిత్ = ఎట్లాగైన, వపుః = శరీరము, స్వైరం స్వేచ్ఛగా, స్విద్యతి = చెమర్చుచున్నది, వేపతేచ = వణుకుచున్నది.

తా. ఔషధము తీసికొనివానికివలె వ్యాకరణము చదువనివానికి నోటికి మాటకు శక్తిలేక, ఒకమాటైనఁ బలికినచో ఒడలువడఁకి చెమటపట్టుచుండును.

క. వ్యాకరణౌషధ మొపుడేణా

స్వీకరణము సేయనతని । స్థిరతరవాక్కుల్
దేకె త్రిపటిమదక్కుల్
వాకొనఁబలొ్కక్కటి, మొయి । వణఁకుఁ జెమర్చున్.

కృశానుః—కృశానుఁడు.

సాక్షేపమ్—ఆక్షేపించి.

గ॥ కథంసఖే ! శతకోటిపాణి నిగదితాదపిపాణిని గదితమేవ వ్యాకరణమాద్రియతే ? 909

వ. సఖా ! శతకోటిపాణి నిగదితమైన యా వ్యాకరణముకంటెఁ బాణిని గదితమైన వ్యాకరణమె యాదరింపఁబడు టెట్లు ?

టి, శతకోటిపాణి నిగదితను = వజ్రాయుధపాణియైన యింద్రునిచేఁ జెప్పబడినది. అదియే ఐంద్రవ్యాకరణము.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ పాణినీయమేవహి వ్యాకరణం ప్రాయేణాసాధిక ప్రవిశద ప్రతీతికారణమితి తత్ర్పివాదః పండితానామ్ ॥ 910

వ. పాణినీయ వ్యాకరణమే పరికీయ వ్యాకరణాపేక్షచేత ప్రాయశః ప్రవిశదమై నిర్దోషమైన శబ్దతత్త్వ ప్రతీతియం దసాధారణకారణమని యఖిలపండితులకు నంగీ [illegible]

తథాహి—

వృ॥ సూత్రం పాణినిబద్ధ - - - -
వర్ణాదీనాం ధర్మాన్ బుద్ధ్వా [illegible]

ఆ. పాణినిబద్ధం=పాణినిచేత

నట్టి, సూత్రం=మంగళ సూత్రమును

మందు - వాక్కునందు, కలయన్ = చేర్చుచు, సుస్మృతిం = స్మృతి-సుజ్ఞానమును, సముద్వహతి = వివాహము చేసికొనుచున్నాఁడు - పరిగ్రహించుచు

న్నాఁడు. అసౌ = ఈ, బుధః = పండితుఁడు, వర్ణాదీనాం = వర్ణాశ్రమాదులయు - అక్షర పదాదులయు, ధర్మాన్ = అధ్యయనాదులను - హ్రస్వదీర్ఘపుంలింగాదులను, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, విధివత్ = శాస్త్రప్రకారము, ప్రయుంక్తే = ప్రయోగించుచున్నవాఁడు.

తా. ఈవ్యాకరణపండితుఁడు తన చేతులార స్త్రీకి మంగళసూత్రము కట్టి వివాహముచేసికొని వర్ణాశ్రమధర్మములు నడుచుకొనునట్టుగానే, ఆ పాణినీయవ్యాకరణసూత్రములు పఠించి మంచిజ్ఞానము సంపాదించుకొని అక్షరపద లింగాదులను దెలిసికొని వానిని ప్రయోగించుకొనుచుండును.

ఉ. పాణిని బద్ధసూత్ర మనుకొబంధితఁ గంఠము సేర్చి కూర్చి తా
జాణయువందనంత సుదృశిఁ గవహించుచు వర్ణముఖ్యమా
వాని ప్రశస్తధర్మముల కొవార కెఱింగి యథావిధిఁ బ్రయో
గాన సమర్థుఁడౌచు నెనఁగొగండె? బుధుండు జగానఁగానఁగాన్.

వైదికవర్ణనము.

ఇ. వైదికులు=వేదాధ్యయనాధ్యాపన తద్విహితాచార ధర్మప్రవర్తకులు. వేదములు=ఋగ్యజుస్సామాధర్వణములు. తదంగములు=శిక్షావ్యాకరణఛందో నిరుక్తి జ్యోతిషకల్పములు.

కృశానుః—కృశానువు.

గ॥ (అస్తు ఇతి విమాన మన్యతశ్చాలయన్ పురోవలోక్య) సఖే!
పశ్య? ఛాందసాన్ ధనచాపలేన విక్రీయమాణామ్నాయాన్॥

వ. (అవుఁగాకని విమానం బన్యత్రకుం బఱచుచుం బురోభాగం
బవలోకించి) సఖా ! కనుము? ధనచాపలముచేత నే శ్రుతుల
భృతులకై విక్రయించు నీ కేవలచ్ఛాందసులను.

వృ॥ ఆఃకష్ట మప్రహృష్టా శ్శిష్టా అపి విత్తచాపలావిష్టాః।
అధ్యాపయంతి వేదా నాదాయచిరాయ మాసిమాసిభృతిమ్॥

అ. విత్తచాప లావిష్టాః=ధనచాపల్యమున ప్రవేశించినవారై, అప్రహృష్టాః సంతోషించనివారగుచు, శిష్టా అపి = పెద్దలైనను; ఛాందసాః = ఈ వైదికులు, మాసిమాసి=ప్రతిమాసమును, భృతిం = సంబళమును, ఆదాయ=తీసికొని, వేదాన్ =వేదములను, చిరాయ = బహుకాలమునుండి, అధ్యాపయంతి=అధ్యయనము చేయించుచున్నారు. అః కష్టం=అయ్యో ? కష్టము ?

తా. ఈ వైదికులు తాము పెద్దలయ్యును,ధన సంపాదనమందు చాపల్యముతో ప్రతిమాసము సంబళము తీసికొనుచు వారివారికి అధ్యయనము చేయించుచున్నారు.

తే. అకట? శిష్టులు నప్రహృష్టాత్ములగుచు
విత్తచాపలావిష్టులు వేదములను
శిష్యులధ్యయనము చేయఁ జేయుచుంద్రు
మాసమాసము భృతిఁగాంచు మానసాన.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

వయస్య ! మైవంవాదీః— చెలికాఁడ ? పలుకాడకుము?

వృ॥ నాధ్యాపయిష్యన్నిగమాన్ శ్రమేణో
పాధ్యాయలోకా యది శిష్యవర్గాన్
నిర్వేదవాదం కిల నిర్వితాన
ముర్వీతలం హంత ? తదాభవిష్యత్ ॥ 914

అ. ఉపాధ్యాయలోకాః = ఉపాధ్యాయ జనులు, శిష్యవర్గాన్ =శిష్యసమూహములను, నిగమాన్ = వేదములను, శ్రమేణ=కష్టముతో, నాధ్యాపయిష్యన్ యది=అధ్యయనముచేయించక పోయిరేని, తదా=అప్పుడు, ఉర్వీతలం= భూప్రదేశము, నిర్వేదవాదం=వేదవాదమే లేనిదిగాను, నిర్వితానం=యజ్ఞము ను లేనిదిగాను, అభవిష్యత్ కిల = అగునుగదా? హంత=అయ్యో?

తా. ఈ భూమండలములో ఉపాధ్యాయులు శిష్యులకు వేదాధ్యయనము చేయించనియెడల, ఎక్కడఁగాని వేదమేలేక దేవపూజయే లేక పోవును.

తే. అలసి శిష్యులకాఁగ మా కధ్యాపకులుగ
నొగి నుపాధ్యాయులె లేక యుండి రేని
నుర్వి నిర్వేదవాదము నిర్విశాన
మగును నవు డెట్లు కడతేఱ నగును నకట?

కృశానుః—కృశానుఁడు.

గ॥ విరుద్ధమిదం భాషితం యద్వేదాపాయేసతి నయజ్ఞాభ్యుదయ
న్స్యాదితి ॥ 915

వ. ఆమ్నాయముల కపాయము కలిగినను, యజ్ఞముల కభ్యు
దయము కలుగదనునది విరుద్ధ వచనముగ నున్నయది.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ అవగచ్ఛ తావ దేత దవిరుద్ధమేవ ॥

వ. ఇది యవిరుద్ధవచనమేయని యనుకొనుము?

శ్లో॥ నామ్నాయజ్ఞో మఖేయస్మిన్ యజమానతయాస్థితః
తత్సమాగమతస్సోఽపి నామ్నాయజ్ఞో భవేన్నకిమ్ ॥ 916

అ. యస్మిన్=ఏ, మఖే=యజ్ఞమునందు, నామాయజ్ఞః=ఆమ్నాయజ్ఞుఁడు-వేదవేత్తకానివాఁడు, యజమానతయా=యజ్ఞము చేయువాఁడగుటతో, స్థితః=ఉండువాఁడగునో ? తత్సమాగమతః=ఆయజమానునిరాక చేత, సోఽపియజ్ఞః=అయజ్ఞముకూడ, నామ్నాయజ్ఞః= ఆమ్నాయజ్ఞుఁడులేనిదే - పేరుమాత్రము చేతనే యజ్ఞము, నభవేత్కిమ్=కాదుకదా ?

తా. వేదవేత్తకాని యాజ్ఞికుఁడులేని యజ్ఞము యజ్ఞమే యనఁబడునది కాదుకదా ?

క. ఆమ్నాయజ్ఞుని యజ్ఞమె
సన్మాన్యముగున్ సుయజ్ఞ సంస్థితిఁ బ్రాజ్ఞుల్
"నామ్నాయజ్ఞో యత్రస
నామ్నాయజ్ఞో" యటంచు నలుఁగడఁ బలుకన్.

టి. ఆమ్నాయజ్ఞః=వేదవేత్త, యత్ర=ఏయజ్ఞమందు, న=లేదో ? సయజ్ఞః=ఆయజ్ఞము, నామ్నా (ఏవ) పేరుమాత్రముచేతనే.

రాజసేవకవర్ణనము.

రాజసేవకులు=అధికారులయొద్ద నుద్యోగస్థులు.

కృశానుః — కృశానుఁడు.

గ॥ పునరస్యతో దృష్ట్వాసోపహాసమ్ పశ్యని ఏతాన్ రాజసేవినః
పరిత్యక్తలోకద్వయసౌఖ్యాన్ స్పష్టమూర్ఖాన్ పురుషాన్॥

వ. మఱలనుఅలోకఁ బ్రక్కఁగాంచి యుపహాసముఁగావించి ఈ రాజసేవకులు ఉభయలోకసౌఖ్యములన్ విడిచి మూర్ఖులై యున్నారు

వృ॥ నైవాసంధ్యా భవతిసకలా నాచ్యుతార్చాఽపిసాంగా
నస్వేకాలే హవననియమో నాపివేదార్థచింతా।
నక్షుద్వేళానియత మశనం నాపినిద్రావకాశః
నద్వౌలోకావపి తనుభృతాం రాజసేవాపరాణామ్॥ 918

అ. ఏషాం=ఈ, రాజసేవాపరాణాం=రాజసేవయందు ఆసక్తులైన, తనుభృతాం=మనుజులకు, సంధ్యా= సంధ్యానుష్ఠానము, సకలా= అంతయు, నభవతి=లేదు; అచ్యుతార్చాపి=భగవదర్చనయు,సాంగా=సాంగముగ, నభవతి=లేదు; స్వేకాలే=స్వకాలములో, హవననియమః= ఔపాసననియమము, నభవతి=లేదు; వేదార్థచింతా=వేదార్థములను చింతించుట, నభవతి=లేదు; క్షుత్వేళానియతం = ఆఁకలివేళలో, నియమింపఁబడిన, అశనం=ఆహారము, నభవతి=లేదు; నిద్రావకాశోఽపి= నిద్రకుసమయమును, నభవతి=లేదు; ద్వౌలోకావపి=రెండులోకములుకూడ, నభవతః=లేవు.

తా. ఈరాజులయొద్ద కొలువుచేయువారికి స్నానసంధ్యలును, దేవతార్చనదేవోపాసనములును, వేదాధ్యయన వేదార్థ విచారణలును లేకున్నను; ఆఁ

కలివేళను అన్నమును నిద్రవేళను అవకాశమును లేకుండుట ఇహలోకపర సుఖము లనుటయే లేకయున్నవి.

సీ. సంధ్యాద్యనుష్ఠాన ఽ సాకల్యమును లేదు
సారసాక్షుసమర్చ ఽ సరిగ లేదు
సమయంబున హవన ఽ నియమంబునుఱ లేదు
నిగమార్థచింతన ఽ న్నిరతి లేదు
అతిథులకాతిథే ఽ యంబన్నదియు లేదు
సతులతో సుతులతోఁ ఽ జనవు లేదు
ఆఁకలివేళల ఽ నాహారమును లేదు
నిదురవేళలమంచి ఽ నిదుర లేదు.

తే. లేదు సుఖ మైహికముగాని ఽ లేదు మీఁద
సుఖము నాముష్మికముగాని ఽ యింత యేని
రాజరాజ నిషేవక ఽ ప్రజలద్విజుల
జీవనముకంటెఁ యాకాశ ఽ జీవనంబు.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు.

గ॥ దుస్సహైషా బహుజన పోషకాణా మేషాం నిందా॥

వ. ఈ బహుజన పోషకులగు రాజసేవకుల విషయమైన దు
ము దుస్సహము.

వృ॥ అశుభవుషి కలావప్యప్రమత్తాస్స్వధర్మా
దనుదినముపకారా నాచరంతో బుధానామ్ ।
బహుజనపరిపుష్టా బద్ధదీక్షా స్త ఏతే
తనుసుఖమపిహిత్వా తన్వతే రాజసేవామ్॥

అ. అశుభవుషి = అశుభకార్యములను వృద్ధిచేయునట్టి, కలావపి యుగమునఁగూడ, స్వధర్మాత్ = స్వధర్మకార్యమువలన, అప్రమత్తాః =

లుకానివారై, బహుజనపరిపుష్టౌ = బహుజనుల పోషణమందు, బద్ధదీక్షాః = కట్టఁబడిన దీక్షకలవారై, తే = ఆ, ఏతే = వీరు, అనుదినం = ప్రతిదినమును, బుధానాం = పెద్దలకు, ఉపకారాన్ = ఉపకారములను, ఆచరంతః = నడపు వారై, తనుసుఖమపి = శరీరసౌఖ్యమును కూడ, హిత్వా = విడిచి, రాజసేవాం = రాజులకొలువును, తన్వతే = చేయుచున్నారు.

తా. దుష్కృతిలను పెంచునట్టి యీకలియుగములోఁగూడ తమతమ ధర్మములలో ప్రమాదపడక, అనేకులను కాపాడుటయందు అక్కఱ కలిగి, పెద్దలకుపకారముచేయుటకై వీరు తమసౌఖ్యమును గూడఁ జూడక, రాజులయెడలఁ గొలువులోనే యుందురు.

చ. కలికలుషంబులుం గలుగు నీ కాలమె యైనను, నప్రమత్తులై
కలిగెడి ధర్మముల్విడక నీ కాంచిబుధోప కృతుల్చరింతు,రి
ట్టుల జనపోషణార్థమె పటుత్వము దీక్షవహింతు రీరు. తా
తలనులు స్వీయసౌఖ్యమునునెనందరు, కొందురు రాజసేవయే

దివ్యక్షేత్రాదివర్ణనోపసంహారము.

గ॥ సర్వాణి దివ్యక్షేత్రాణ్యవలోక్య సాంజలిబంధం, కృశాను
ముద్దిశ్య॥ 921

వ. అట్లా సర్వదివ్యక్షేత్రము నొక్కెమొగిన కాంచి యంజలి కా
వించి తోన కృశాను నుద్దేశించి.

వృ॥ గంగాఝరీపరిచితాంఘ్రి జగన్నిదానమ్
రంగాదిధామసు చిరాత్కృత సన్నిధానమ్
విశ్వంస్వతో విశదమేవ విలోకమానమ్
వందస్వ వస్తు వరదార్తిహరాభిధానమ్॥ 922

అ. రంగాదిధామసు = శ్రీరంగము మొదలైన దివ్యస్థలములయందు, చిరాత్ = బహుకాలముగా, కృతసన్నిధానం = కల్పింపఁబడిన సన్నిధికలదియు, విశ్వం = ప్రపంచమును, స్వతఏవ = స్వభావముతోనే, విశదం = స్పష్టముగా,

విలోకమానం = చూచుచుండునదియు, గంగా ఝురీపరిచిత్రాంఘ్రి = గంగా ప్రవాహముచేత వాడుకపడిన పాదములుకలదియు, వరద-ఆర్తిహర-అభిధానం=వరములిచ్చునవియు - కష్టములను హరించునవియునైన - నామధేయములు కలదియు, జగన్నిదానం = లోకములకు ఆదికారణమైనదియునైన, వస్తు= పరమవస్తువును, వంచస్వ = వందనము చేయుము ?

తా. శ్రీరంగాది దివ్యదేశములందుండి ప్రపంచమునంతయుఁ గటాక్షించుచు గంగానది ప్రవహించిన శ్రీపాదములతోను, ఆశ్రితుల దోషములు తొల్చి వరము లిచ్చుచు, సకలలోకకారణమై పరమవస్తువైన యా శ్రీరంగనాథులను నమస్కారము చేయుమా ?

శా. రంగాద్యంబగు దివ్యదేశముల శ్రీ శ్రీరంగాధిపా ద్వాఖ్యల్గ
రంగారంగల దివ్యమూర్తి చెలువా శ్రీగం గాంచి గంగాఝురీ
సంగాంఘ్రిద్వయుఁడై సమస్తముఁ బ్రపంచంబుగ సమీక్షిం
చు శ్రీ,శుంగాంక్షిఁపు? నమస్కరింపు?వరద శ్రీచ్ఛాభాయమా
నాహ్వాయున్.

కృశానుః—కృశానువు.

గ॥ నను? అత్ర తృతీయచరణార్థో న మహ్యాం రోచతే॥ 923
వ. నరేకాని? దీని మూడవపాదము నర్థము నాకేమియుఁగ రుచి
యించునది కాదయ్యె.

శ్లో॥ విలోచనే విభోర్యస్య విఖ్యాతే పుష్పవత్తయా
సాక్షాత్కర్తుం స్ఫుటం సర్వం స శక్నోతి కథంహరిః॥ 924

అ. యస్య=ఏ, విభోః=ప్రభువుయొక్క, విలోచనే = కన్నులు, పుష్పవత్తయా=సూర్యచంద్రులు కలవియగుటచేత, విఖ్యాతే=ప్రసిద్ధములైనవో ? సహరిః=ఆవిష్ణువు, సర్వం=అంతయును, స్ఫుటం=స్పష్టముగా, సాక్షాత్కర్తుం=ప్రత్యక్షము చేసికొనుటకు,కథం=ఎట్లు, శక్నోతి=శక్తుఁడగుచున్నాఁడు?

తా. ఆ మహావిష్ణువు సూర్యచంద్రులే కన్నులుగాఁ గలిగియున్నందున అంతయును ప్రత్యక్షము చేసికొనుటకు శక్తుఁడు కాఁడా?

క. అరయ సమీక్షించెదు నే ?
పురుషోత్తముఁడుఁ బురాణ పురుషుఁడయి నిరం
తర పుష్పవదక్షుఁ డయినఁ
బరమాశ్చర్యంబె? పరఁగఁ బలికెద వెపుడున్.

విశ్వావసుః—విశ్వావసువు. 295

గ॥ సూర్యచంద్రలోచనతయా స చమత్కారం చక్రధరంస్తు ఏ
తే తుభ్యం సకుప్యామి॥ 926

వ. చమత్కారముతోఁ జక్రధరుఁడు చంద్రసూర్యలోచనుఁడని యుఁ బురాణపురుషుండనియుఁ బ్రణుతించు నీకు నేఁ గోపగించువాఁడనుగాను జుమీ !

శృణుతావదిదమ్—వినుమీ యిది.

వృ॥ శ్రేయస్తోయదసంప్రదాయరసికచ్ఛాయ స్సహాయశ్శ్రియః
చింతారత్నసపత్నవీక్షితలవశ్చక్రీయతామాయతమ్ ।
యో విశ్వేనహి గాత్రవాన్ హిమరుచాప్యుష్ణాంశునా నేత్రవాన్
సుగ్రీవేణ చమిత్రవాన్ కుశలవ బ్రహ్మాదిభిః పుత్రవాన్ ॥ 927

అ. యః=ఏతఁడు, విశ్వేనహి=ప్రపంచముతోనే, గాత్రవాన్ =శరీరముకలయతఁడో; హిమరుచా=చంద్రునితోను, ఉష్ణాంశునాపి=సూర్యునితోను, నేత్రవాన్ =కన్నులుకలయతఁడో; సుగ్రీవేణచ = సుగ్రీవునితోను, మిత్రవాన్ = స్నేహితుఁడుకలయతఁడో; కుశలవబ్రహ్మాదిభిః = కుశలవులతోను బ్రహ్మాదులతోను, పుత్రవాన్ = పుత్రులుకలయతఁడో; సః= అట్టి, తోయదసంప్రదాయ రసికచ్ఛాయః = మేఘస్వభావమందు సారస్యముగలచాయగలతఁడును, చింతారత్నసపత్న వీక్షితలవః=చింతామణికి సాటియైన కటాక్షలేశముకలతఁడునైన,

శ్రియస్సహాయః = లక్ష్మీసహాయుఁడగు ఆ విష్ణువు, ఆయతం = విశేషమైన శ్రేయః = క్షేమమును, చేక్రీయతాం=మిక్కిలి చేయుఁగాక ?

తా. సర్వప్రపంచమే శరీరమై సూర్యచంద్రులు నేత్రములై, సుగ్రీవాదుల మిత్రములై, కుశలవబ్రహ్మాదులును పుత్రులై, చింతామణివలె కోరికలిచ్చుకటాక్షము కలిగి, నీలమేఘచ్ఛాయగల యావిష్ణువు మనకు శ్రేయస్సు నిచ్చుచుండుఁగాక ?

సీ. నీలనీరదవర్ణ ॥ నిర్ణాయకాయత
కమనీయసచ్ఛాయ ॥ కాయుఁ డితఁడు
నిజగుణనిజరూప ॥ నిరతానుగుణఖని
రూపనిరూపక ॥ శ్రీపుఁ డితఁడు
చింతామణిస్ఫూర్తిఁ ॥ జింతావళిందీర్ప
దక్షకటాక్షస ॥ మాక్షుఁ డితఁడు
ఉష్ణాంశుశీతాంశు ॥ యుగళనేత్రపవిత్ర
లోకనచిత్రత్రి ॥ లోకుఁ డితఁడు,

తే. వసుధ సుగ్రీవుచే మిత్ర ॥ వంతుఁ డితఁడు
వసుమతీజచేతఁ గళత్ర ॥ వంతుఁ డితఁడు
వరపితామహుచేఁ బుత్ర ॥ వంతుఁ డితఁడు
అతఁడు శ్రేయశ్ఛటా దాత ॥ యగును గాత ?

ఇ. చింతారత్నము = శ్రీమహావిష్ణుప్రేరణమున దేవరాక్షసులు పాలసముద్రమున అమృతము తఱుచునపుడు అందు చంద్ర లక్ష్మీ కల్పవృక్ష కౌస్తుభమణ్యాదులతోఁ బుట్టినది.

సుగ్రీవుఁడు - విభీషణునివలె శ్రీరాములను శరణుచేసికొన్న వానరరాజు. వాలి యితనికి అన్న, హనుమంతుఁ డతనికి మంత్రి.

కుశలవులు—శ్రీరాముల పుత్రులు.

బ్రహ్మ—శ్రీమహావిష్ణువు నాభికమలమందుఁ బుట్టినతఁడు, సరస్వతిభర్త, సనక సనందన నారదాదులతండ్రి, సృష్టిస్థితిలయములలో ప్రపంచములకు సృష్టికర్త.

గ॥ సఖే! సంక్షిప్య వక్ష్యమాణం సారతమ మర్థంగృహాణ? 928

వ. సఖా! సంక్షేపరూపంబైయీ వక్ష్యమాణంబగు సారతమా
 ర్థంబు గ్రహింపుము ?

వృ॥ యామున తీర్థాశ్రమిణౌ రామానుజముని ర్ముకుందశ్చ
 ఆద్యంత్రివేణుధర మధిక మన్య మంతాద్య మేకవేణుధరమ్॥

అ. రామానుజశ్చ= శ్రీమద్రామానుజులును, ముకుందశ్చ = శ్రీకృష్ణులును, యామున తీర్థాశ్రమిణౌ = యామును నాచార్యులనుఁ, యమునా సంబంధి తీర్థమునుఁ ఆశ్రయించినవారు. (వారిలో) ఆద్యం = మొదటివారిని, త్రివేణుధరం = త్రిదండమును ధరించినవారిని గాను, అధికం = అధికులనుగాను, అన్యం = వేఱువారిని, ఏకవేణుధరం = ఒకపిల్లనగ్రోవినే ధరించినవారినిగాను, అంతాద్యం = ఆదినుండి అంతము వఱకు నుండువారినిగాను, గృహాణ = గ్రహింపుమా ?

తా. శ్రీకృష్ణులను యమునా తీర్థము నాశ్రమించి పిల్లనగ్రోవి నూఁదుకొనుచుండువారినిగాను, శ్రీరామానుజులను సన్యసించి త్రిదండమును ధరించుకొనుచుండువారినిగాను గ్రహించుమా ?

సీ. రామానుజులు తామె ౹ యా మహామహు లిరు
 వురును యామున తీర్థ ౹ నిరతులైన;
నొకఁడు శంఖము చక్ర ౹ మొకనాఁడు నేమఱఁ
 డొకఁ డతనికి నొంట ౹ నొసఁగవాని
నొకఁ డనంతునిఁగ్రింద ౹ నొదిఁగించెఁ గ్రించుగా
 నొకఁడు తానతఁడె గా ౹ నుండెనపుడు
నొకఁ డొక్కరుని కొఱ ౹ కొక గీత యొచేసె

నొకఁడందఱకుఁ డీక ప్రకట పఱచె

తే. మఱియు నొకఁడొక వేణువే మహిని దాల్చె
మఱియొకండు త్రివేణువున్ మహిమనుఁ దాల్చె
లోకరక్షణకే యిట్లు జోక నవత
రించి రొకరొక్కరిన్ మించి మించికృపను.

శ్లో॥ నచేద్రామానుజేత్యేషా చతురా చతురక్షరీ
కామవస్థాం ప్రపద్యంతే జంతవో హంత మాదృశః॥ 9

క. ఈ మహిఁ జతురక్షరియై
పామరులను బ్రోవఁ జతుర పద్ధతినుండెన్
రామానుజయని యనని
వేమాటికి నోట ననక వీఱిఁడులైనన్
దామే మనస్థపడుదురో?
యీ మాదృశులున్ దనియుకలేకా నుగని.

అ. చతురా=సమర్థమై, చతురక్షరీ = నాలుగక్షరములుగలదైన, రామానుజేతి=రామానుజయని, ఏషా=ఈతిరునామము, న చేత్=లేకున్న; మాదృశః=మావంటి, జంతవః=ప్రాణులు, కాం=ఏమి, అవస్థాం=అవస్థను, ప్రపద్యంతే=పొందుచున్నారో? హంత=అయ్యో?

తా. ఈరామానుజయను చతురక్షరితిరునామము అనుసంధించుటను లే
పోయినయెడల మాబోఁటి ప్రాణులేమేమి యవస్థపడుదురో? అయ్యో?

వృ॥ నరాస్సురావాపశవః పరేఽపివా
న నిందనీయాః పురుషేణ భూష్ణునా
యతోఽతి దోషప్రచురే జగత్త్రయే
న సంతి తే వీతగుణాః కలావపి॥ 9

అ. యతః=ఎందువలన, కలావపి=కలియుగములోను, అతిదోషప్రచు
విశేషదోషములచేత ప్రసిద్ధపడిన, జగత్త్రయే=త్రిలోకములందును, నరా

ర్థకమగుటఁ సిద్ధాంతము
నకె యగు మత్పూర్వపక్షమె నద్దోక్తి తుదన్.

సంస్కృత కవివాక్యము.

వృ॥ ఇతి సకలజనానా మీరయంతౌ స్వభావాన్
మధుమథన పవిత్రక్షేత్ర సేవాకృతార్థౌ
అనుపథి దృఢసఖ్యౌ హంత ? గంధర్వముఖ్యౌ
నిజసదన మగాతాం నిర్భరానంద సాంద్రౌ॥ 93

అ. ఇతి=ఇట్లని, సకలజనానాం = సమస్తజనులయొక్క, స్వభావాన్ స్వభావములను, ఈరయంతౌ=వచియించుచు, అనుపథి = మార్గమునను సరించి మధుమథనపవిత్రక్షేత్రసేవాకృతార్థౌ = మధువైరియైన మహావిష్ణువుయొక్క పవిత్రమైన క్షేత్రముల సేవలచేత కృతార్థులై, దృఢసఖ్యౌ=దృఢమైన స్నేహము గల, గంధర్వముఖ్యౌ=ఆయిద్దరుగంధర్వులును, నిర్భరానందసాంద్రౌ=భరింశక్యముకాని ఆనందముచేత దట్టమైనవారగుచు, నిజసదనం = తమయింటిని అగాతాం=పొందిరి, హంత=ఆహా ?

తా. కృశానువిశ్వావసులుఅను గంధర్వులు ఇరువురును ఒక్కొక్కరితో మిక్కిలి స్నేహముకలిగి అందఱస్వభావములనుం దెలుపుచు మహావిష్ణు దివ్య క్షేత్రములను సేవించుచు మహానందమంది స్వస్థానముచేరిరి.

తే. అనుచు నందఱచందము లెలను నదించు
చును జనార్దను క్షేత్ర దర్శన కృతార్థు
లగుచు గంధర్వు లిర్వురు నెనంత నిజ ని
శాంతమును జేరి రానంద సాంద్రులగుచు.

వృ॥ సకలకుశలసిద్ధ్యై సర్వదేవస్థలేషు
వ్రజతు భువిచవృద్ధిం వత్సరాద్యుత్సవశ్రీః
అపగతభవరోగై రధ్వరాణాం ప్రయోగైః
అఖిలశుభకరాణా మస్తు భద్రం ద్విజానామ్॥ 93

అ. భువి=భూమండలమందు, సర్వదేవస్థలేషు=సకలదేవస్థానములయందు, వత్సరాద్యుత్సవశ్రీః=సంవత్సరోత్సవము మొదలైన యుత్సవాల సంపత్తి, సకలకుశలసిద్ధ్యై=అంతటను క్షేమముసిద్ధించుటకై, వృద్ధిం=అభివృద్ధిని, వ్రజతు=పొందునుగాక? అపగతభవరోగైః=తొలఁగిపోయిన సంసారమను రోగములు, అధ్వరాణాం=యజ్ఞములయొక్క, ప్రయోగైః=చేయుటలచేత, అఖిలశుభకరాణాం=సకలశుభములను కలుఁగఁజేయునట్టి, ద్విజానాం = బ్రహ్మక్షత్రవైశ్యులకు, భద్రం=క్షేమము, అస్తు=అగుఁగాక ?

తా. ఈభూమండలములోని సర్వదివ్యదేశములలో సంవత్సరోత్సవాదియుత్సవములును, సర్వదోషహారములైన యజ్ఞములును జరిపెడు త్రివర్ణస్థులును క్షేమముగనుందురుగాక ?

మా. సకలకుశలసిద్ధిన్ సర్వదివ్యదేశ
ప్రకరములకు వృద్ధిన్ వత్సరాద్యుత్సవశ్రీ
లకుఁ, బ్రగతుల జగత్క ల్యాణకారిద్విజాతి
ప్రకరమునకు శ్రేయః ప్రాప్తియున్ శౌరిసేయున్.

వృ॥ జయతుజగతిలక్ష్మణార్యపక్షో
జయతువచ శ్శ్రుతిమాళిదేశికానామ్
జయతు నిగమవర్త్మ సుప్రసన్నమ్
జయతుచిరాయ మురారి రంజనాద్రౌ॥ 935

అ. జగతి=లోకమందు, లక్ష్మణార్యపక్షః=రామానుజసిద్ధాంతము, జయతు=సర్వోత్కృష్టముగానుండుఁగాక ? శ్రుతిమాళిదేశికానాం= వేదాంతదేశికులయొక్క, వచః=శ్రీసూక్తి, జయతు= సర్వోత్కృష్టముగానుండుఁగాక? సుప్రసన్నం = మిక్కిలి విశదమైన, నిగమవర్త్మ = వేదమార్గము, జయతు=సర్వోత్కృష్టముగానుండుఁగాక? అంజనాద్రౌ=వేంకటాచలమందు, మురారిః= వేంకటేశ్వరులు, చిరాయ = బహుకాలముగ, జయతు = సర్వోత్కృష్టముగానుండుదురుగాక ?

తా. శ్రీమద్రామానుజపక్షమైన విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతమును, వేదాంతాచార్యుల వివిధగ్రంథప్రసూక్తులును, మఱియు వేదవైదికమార్గములును, మఱియు తిరుమలయందలి శ్రీనివాసప్పెరుమాళ్లును సర్వోత్కృష్టముగా నుందురుగాక.

ఆ. జయము లక్ష్మణార్య ॥ సత్పక్షమునకును
జయము దేశికులవ ॥ చస్సులకును
జయముసూక్తిసుప్ర ॥ పాదవేదమునకుఁ
జయము శేషశైల ॥ సదనునకును.

శ్లో॥ ప్రకాశదోషప్రచురే మదీయే
గ్రంథేఽప్యముష్మిన్ కరుణానుబంధాత్
ప్రసాదవంతో నకృశా[redacted]
పరంతు విశ్వావసవంతు సంతః॥ 936

అ. ప్రకాశదోషప్రచురే= స్పష్టముగా దోషవిస్తారమై, మదియే=నాదియైన, అముష్మిన్ గ్రంథేఽపి=ఈగ్రంథమందును, సంతః=సత్పురుషులు, కరుణానుబంధాత్=కృపతోడి సంబంధమువలన, ప్రసాదవంతః= అనుగ్రహముకలవారై, నకృశానవంతు = కృశానువంతులు కాకుండుఁడు. పరంతు=మిక్కిలి, విశ్వావసవంతు=విశ్వావసవంతులు కండు ?

తా. ఈనాగ్రంథమందెన్నో దోషములున్నను; సత్పురుషులౌ మీరు సకరుణులై కృశానువలె దోషములే వెదుకక, విశ్వావసువలె గుణములే వెదకుచుందురుగాక ?

ఆ. ఒగిఁ బ్రకాశదోష ॥ మగు మదీయగ్రంథ
మిది కనుంగొనంగ ॥ నీ కృశాను
డెపుడుఁగాక, జోక ॥ నెసఁగి విశ్వావసు
లగుఁడి? నెగడికరుణ ॥ నార్యులార !

ఆంధ్రకవివాక్యము.

శ్లో॥ అస్మిన్ విశ్వగుణాదర్శే నిదర్శనమితఃపరమ్ ।
కృతంమయాంధ్రభాషాయాం గద్యపద్యాత్మకంహ్యతః॥
తస్మిన్నర్థంచతాత్పర్య మితిహాసాంశ్చసర్వతః ।
వ్యలిఖంసన్నిధిపంచాం గాన్వయో దేవరాట్సుధీః ॥ 987

తే. మునుగవిశ్వగుణాదర్శ మున నిదర్శ
నమని యాంధ్రిన గద్యప ద్యముగ నిటులఁ
గావ్యమొనరిచి యిపుడును నవ్యముగను
నర్థతాత్పర్యములు నితి హాసములును.

తే. దీర్తు సన్నిధిపంచాంగ దేవరాజ
పండితుం డను పేరను బరఁగుచుండు
సుగుణు లగునెల్లపండితు ల్వినుచుఁ గనుచు
సంతసింపఁగ వలయును సంతతంబు.

ఆంధ్రకవివంశవిషయము.

సీసమాలిక.

శ్రీ తిరుక్కోవలూర్ శ్రీలక్ష్మణాచార్య
శిష్యు లసంఖ్యాతి శిష్యులందు
నాదిఁ గస్తూరి రంగాచార్యు లా భర
ద్వాజ గోత్రులును దద్వరమతాన
ఛాత్రు లాపస్తంబ సూత్రులు స్వాచార్యు
లెన్నఁటికిన్నిజ సన్నిధి తిరు
వారాధనమును సమర్పింప నియమింపఁ
దదితరశిష్యులందఱును మఱియుఁ
దత్సదృశాచార్య తల్లజు లెల్లరు

సరవినాకార సౌష్ఠవపటిష్ఠ
దమశమధృతి దయా | దాక్షిణ్యసౌశీల్య
సౌలభ్యవైదుష్య | సరణిఁబట్టి
యాచార్యులనిశిష్యు | లనిభేదమరయక
తత్ప్రీతిపత్తియ | తమరుఁజేయఁ
గనికనిమనమునఁ | గనుకనిఁగలఁగుచు
నపచారము క్షమింపుఁ | డాజ్ఞయొసఁగుఁ
డనితదాజ్ఞనె శిఖా | యజ్ఞోపవీత వి
సర్జనమప్పుడె | సలిపిమున్న
వలెనె సన్నిధియందుఁ | గల సర్వకైంకర్య
ములు నడపుచు భక్తి | వెలయ మఱియు
నాసన్నిధిని నె పం | చాంగశ్రవణ మను
దినమును నడపుట | యును దనంతఁ
తే. గన్నసన్నిధిపంచాంగ | మన్నసంజ్ఞ
యొసఁగెఁ దద్వంశమున వారి | యింటిపేర
జగతి నాచంద్ర తారార్క | ముగను గానఁ
గాన సుప్రశస్తమునుము? | దానఁదాన.
తే. అట్టివంశవారిధివారి | కవతరించి
చంద్రమసుగతి వసుమతి | సర్వకళల
నలరునాళ్వాను దేశికు | లనఁగనుండి
రార్యమండలిఁ గుండలి | వర్యునట్లు.
సీ. ఇల ననంతాళ్వాను | నల యనంతాళ్వాను
వలె వచోవైభవ | ములను నొకరిఁ
గులశేఖరాళ్వానుఁ | గులశేఖరాళ్వాను

వలె రంగరా డర్చ ఽ నలను నౌకరి
లోకార్యు నల పిళ్లె ఽ లోకార్యువలె శ్రీవ
చనభూషణార్థ చ ఽ ర్చలను నౌకరిఁ
గస్తూరిరంగార్యుఁ ఽ గస్తూరిరంగేశు
వలె శ్రితోజ్జీవన ఽ ములను నౌకరి
తే. నలరి యాళ్వాను దేశికు ఽ లాత్మజులుగ
నల చతుర్బాహు బాహుల ఽ వలెను నిలను
నవుర? నలువుర నలువొంద ఽ నవతరింప
నవధరించిరి దేశికు ఽ ల్సవదరింప.
క. ఆప్రాంతమురంగస్థలి
కీప్రాంతము తిరుమళిసికి ఽ నీప్రాజ్ఞులె య
ధ్యాపకు లాపక యోపక
యేపారఁగ సాటిలేక ఽ యేర్పాటుమెయిన్.
తే. అందుఁ బ్రథములు తమ బాల్య ఽ మందె యతులు
~~తగ~~ ద్వితీయులు తనయ ద్వి ఽ తయులు నయిరి
యొగిఁ దృతీయచతుర్థులు ఽ నొక్కరొకరిఁ
బుత్రులనుగని మననుతి ఽ పాత్రులయిరి.
తే. అట్టికస్తూరి రంగార్యు ఽ పట్టియయిన
యట్టి వేంకటకృష్ణార్యు ఽ నెట్టి బుధులు
నెట్టి గ్రాంథికశక్తియు ఽ నిట్టినిష్ఠ
నిట్టలంబని యనకుండ ఽ రెట్టకేని.
క. ఆవేంకటకృష్ణార్యుల
కావిర్భవమొంది నమ్మ ఽ యాళ్వారులతోఁ
దేవప్పెరుమాళ్ పెరుమాళ్

కావింపంగఁ గృప గడుఁ బ్రకాశించి రిలన్.

క. ఆనమ్మాళ్వారులకున్
మానితసుగుణాతిశాయి | మహస్థలశాయిన్
శ్రీనాథుఁడు కృప చేసెను
వేనోళ్లుల నతని కృపను | వినుతింపవలెన్.

తే. అట్టి కులశేఖరాళ్వాను | లిట్టిరనియు
నుతవవలఁతినని యులఁతియొ | నొడువవారి
వైభవము వైదుషీప్రాభవమున వారి
నలువ కేనిఁక వేనోళ్ల | బిలువ కేని.

క. వారికి సుతు లెంబెరుమా
నారన, నమ్మాళువార | నా, నిమ్మహిఁ జె
ల్వారి రల విష్ణుదాస్య శ
రారి పదాంభోరుహాళు | లతిసహాయాంళుల్.

తే. వేదవేదాంతవశులందు | వైదికప్ర
కార శుభ శుభేతర సము | త్కర వసిష్ఠ
యశులు శ్రీవైష్ణవుల పురో | ధనులు నగ్ర
భవులు కవులు జ్యోతిష బృహ | స్పతులు కృతులు.

తే. సహాభవులో ద్రావిడామ్నాయ | సంహితలకుఁ
దత్త్వమున నె సాంగాధ్యాపకత్వమునను
శాంతిదాంతి వేదాంతి వి | శ్రాంతికలనఁ
గారిమారి కుమారాను | కారులౌర ?

క. ఔరసిసుతులార్యమానుజ
కారి సుతులూర్సరితతులు | కావింపస్తుతుల్
శ్రీరమణీయరమారమ

నారుణచరణాంబుజ శిగ ౯ నావరణరతుల్.

క. జానొందరెరి యలయెంబెరు
మానారులసూనులగుచు ౯ మణవాళమహా
మానులుఁ గులశేఖరమణు
లానసఁగా నొగిని ననుజు ౯ లగ్రజులగుచున్.

క. ఆకుల శేఖరమణుల క
నేకార్యుల శేఖరమణు ౯ లెంబెరుమానా
రాకలితాఖిల గుణమణు
లై కలిగిరి సరెరి కుమారులై ౯ సుకుమారుల్.

క. ఆకారికుమారులకున్
శ్రీకారి కుమారులైరి ౯ శ్రీనాథమునుల్
సాకారశమ లయూరెరి
యాకారికుమారులై తమ ౯ యనుఁగు గుమారుల్.

క. శ్రీమానులు మణవాళ ను
హామానులు భావశుద్ధి ౯ ననమానులు చిం
తామణులు ప్రణతులకుఁ జూ
డామణులు నభిజ్ఞులకును ౯ దైవజ్ఞులకున్.

తే. అట్టిమణవాళమామును ౯ లాత్మభవుల
దేవరాజ పండితరాజుఁ ౯ దేజరిలఁగఁ
బ్రణత చక్రపాణిని జక్ర౯పాణి; గుణవి
తానుఁ దిరువేంగడత్తానుఁ ౯ దనరఁగనిరి.

సీ. వారిలోఁ గవిలోక ౯ వరకృప నీదేవ
రాజపండితరాజు ౯ రాజిలంగఁ
దనకుల దేవి తక్కన్నుప సాలంకార

చూడికొడుతసూక్తి సుధనుగూర్చె
రాజమన్నారుపై రంగమన్నారుపై
శతకముల్సద్భక్తి సరవిఁగూర్చెఁ
దనసుహృత్తులుకోరఁ దగుసాంద్రసంస్కృత
బిల్హణకావ్యంబుఁ జేర్చిఁగూర్చె
నలపారిజాతాప హరణాబ్ధిమథననా
టకములు యక్షగీతములఁగూర్చె
దనక్షేత్రదర్శనాస్థనె యాంధ్ర విశ్వగు
ణాదర్శము నిదర్శనమిదిచేసె
సకల కథాసార సంగ్రహం బనగద్య
కావ్యంబు మృదుశైలి గలుగఁజేసెఁ
దన ఛాత్రవాత్సల్యమున నాంధ్రశబ్ద ర
త్నాకరవ్యాకృతి నరసిచేసె
హితమెంచి తనుగ సాహిత్యసంతానం బ
లంకారసరణి సెలంగఁజేసె

తే. నిఖిలవిద్యార్థులకుఁగాను నిరతముగను
శ్రేయమును గోరి యిట్టులఁ జేసి నందు
వలన నాంధ్రకవు ల్పండితులు విని గని
యితనిఁ గరుణింపఁగ ననుగ్రహింపవలయు.

సంస్కృతకవివంశ విషయము.

గ॥ ఇతి పంచమతభంజన నిబంధన విఖ్యాత తాత యజ్వభా
నేయ వాజపేయ సార్వప్రష్టాప్తోర్యామాది యాజ్యాత్రేయ
వంశమౌక్తికీభవ దప్పయార్య తనూభవ శ్లేష యమక చక్ర
వర్తి రఘునాథాచార్య తనయస్య శ్రీనివాస కృపాతిశయ

సంవిదిత నయస్య సీతాంబాగర్భసంభవస్య శ్రీమత్కాంచీ నగరవాస్తవ్యస్య వేంకటార్యయజ్వనః కృతిషువిశ్వగుణాదర్శ కావ్యం సంపూర్ణమ్ ॥

గద్యము. ఇది పంచమతభంజన నిబంధనముచేత ప్రఖ్యాతయయిన తాతయజ్వకు భాగినేయుఁడై వాజపేయ సార్వప్రష్ఠాప్తోర్యామాదులకు యాజకుఁడు నాత్రేయ వంశమునకు మౌక్తికమునగు నప్పయార్యునకుఁదనూభవుఁడై శ్రీవ యమక చక్రవర్తియైన రఘునాథాచార్యునకుఁ దనయుఁడును, శ్రీనివాస కృపాతిశయసంవిదిత నయుఁడును, సీతాంబాగర్భసంభవ సంభావ్యుఁడును, శ్రీమత్కాంచీనగర వాస్తవ్యుఁడునైన వేంకటార్యయజ్వయొక్క కృతులయందలి విశ్వగుణాదర్శము సంపూర్ణము.

ఇది ఈ యాంధ్రకవికృతమైన తెనుఁగు విశ్వగుణాదర్శ నిదర్శనము అను పద్యకావ్యము సంపూర్ణము.

PRINTED BY R. VENKATESHWAR & CO, AT THE ANANDA PRESS, MADRAS.